

STUDIA DOCTORANDORUM ALUMNAE

**Válogatás a DOSz Alumni Osztály
tagjainak doktori munkáiból**

Szerkesztette:

Dr. Szabó Csaba

Társ-szerkesztő:

Molnár Dániel

STUDIA DOCTORANDORUM ALUMNAE
Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból

I.

Szerkesztette:
Dr. Szabó Csaba

Társ-szerkesztő:
Molnár Dániel

DOKTORANDUSZOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE
BUDAPEST

2023

Borítóterv:

Galambosi Barbara

www.galambosibara.hu

Felelős kiadó:

Doktoranduszok Országos Szövetsége

Cím: 1055 Budapest, Falk Miksa út 1.

Telefon: (+36-30) 518-7958

Web: www.dosz.hu

E-mail: iroda@dosz.hu

All rights reserved – Minden jog fenntartva

Nyomdai műveletek:

ISSN 2630-8401

DOI: 10.23715/SDA.2023.1

© Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve más adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz és rögzítéshez a kiadó a szerkesztő és a szerzők előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A pályázat a Miniszterelnökség megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által meghirdetett Nemzeti Tehetség Program NTP-TK-M-22-0005 kódszámú pályázati támogatásból valósult meg.

Előszó

Tisztelt Olvasó!

Szeretném a figyelmébe ajánlani a Doktoranduszok Országos Szövetsége által kiadott válogatás kötetet, amely immár nyolcadik alkalommal örvendezteti meg a tudományos élet tagjait.

A kötet négy fiatal kutató doktori dolgozatát foglalja magában, amelyet Dr. Szabó Csaba alapító felelős szerkesztő, főszerkesztő-helyettes, egyetemi docens kollégám szerkesztett, Molnár Dániel DOSz elnök úrral egyetemben, szerkesztett, immár nyolcadik alkalommal.

A Belügyminisztérium, Belügyi Szemle tudományos folyóirat felelős szerkesztőjeként, valamint a Nemzeti Közszerzői Egyetem szakfelelőséként megtiszteltetés számomra, hogy az érdeklődők figyelmébe ajánlhatom a doktori írásokat az Önök számára!

Az írások egy része a katasztrófavédelem aktuális műszaki és dogmatikai kérdéseivel foglalkozik, de olvashatnak az érdeklődők a rendészeti tiszthelyettesi képzésről, valamint a magyar és a szlovák katonai ordinariátus összehasonlításáról is tudományos gondolatokat. a rendvédelmi szervek szervezeti kultúrájának vizsgálat, vagy a drogpolitika változásai.

Az értekezések szerzői tanúbizonyságát adták annak, hogy megérették a tudomány művelésére. Valamennyi tanulmány bővelkedik az áttanulmányozott és felhasznált hazai és külföldi szakirodalom jegyzékével, pontos és szakszerű hivatkozásokkal.

Őszintén remélem, hogy a téma iránt érdeklődők, kutatók, rendészeti, katasztrófavédelmi és más a témák iránt érdeklődő szakemberek is találnak a kötetben újdonságot, hasznosnak tartják a kötetben lévő tanulmányokat, kutatásokat, és felhasználják azokat szakmai munkájuk, hivatkozásaik, valamint az oktatás során.

Budapest, 2023. június 14.

Dr. Németh Viktor PhD
felelős szerkesztő, szakfelelős
Belügyminisztérium,
Nemzeti Közszerzői Egyetem

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasó!

A Doktoranduszok Országos Szövetsége gondozásában immár nyolcadik alkalommal kerül kiadásra a Studia Doctorandorum Alumnae doktori monográfiákat tartalmazó dupla kötet.

Az elmúlt hét évben *43 doktori munka* került kiadásra, *43 szerző tollából*, akik mind sikeresen védtek meg doktori értekezésüket. A Studia Doctorandorum Alumnae kötet azon célból került életre hívásra 2016-ban, hogy azoknak az oktatóknak és kutatóknak is kiadásra kerüljön a doktori disszertációjának monografikus formában, akiknek nincs lehetőségük élni ilyen lehetőséggel. Alapító szerkesztőként fogalmaztam meg 2016-ban, hogy a doktori kötetek célja a tudományometriai tevékenység előmozdítása, a hatékonyság növelése, valamint a tudományos láthatóság, kereshetőség és a hivatkozási lehetőség megteremtése, - és ezzel összefüggésben - a tudományos társadalom visszhangjának megismerése.

Az idei dupla kötet négy doktori munkának nyújt teret és biztosít lehetőséget négy doktori védést sikeresen abszolváló volt doktoranduszoknak. Ketten a katasztrófavédelem aktuális tudományos kérdéseivel foglalkoznak és védtek meg sikeresen értekezésüket, még két másik szerző a rendvédelem és a katonai lelkipásztori szolgálat kutatásával foglalkozott doktori értekezésében. Mind a négy szerző munkássága és tudományos eredménye méltó értéket képviselnek és büszkén adunk helyet az immár nyolcadik alkalommal megjelentetésre kerülő Studia Doctorandorum Alumnae kötetben. A doktori munkák önmagukban jelentős értéket képviselnek, mivel nemcsak színesítik, hanem új tudományos eredményekkel gazdagítják a képviselt és kutatott tudományterületet. A kötet alapító szerkesztőjeként szívből remélem, hogy a kedves olvasó hasznosnak fogja találni a két kötetben található tudományos munkákat, és bízok benne, hogy a doktori munkák felvetései, következtetései és tudományos eredményei hasznosak és felhasználhatók lesznek a tisztelt olvasó, valamint a tudományos közélet számára, elősegítve a katasztrófavédelem, a rendvédelem, valamint az egyházi és katonai felsőfokú képzések fejlődését. Köszönöm a doktori monográfiák szerzőinek, a szakmai lektoroknak és szerkesztői munkát segítő személyeknek a támogatásukat, és kívánom a kedves olvasóknak, hogy sikerrel forgassák ezt a kiadványt mindennapi oktatói munkájuk és kutatásaik során.

Külön szeretném köszönetemet kifejezni Molnár Dániel DOSZ elnök úrnak, Galambosi Barbarának, valamint Németh Viktor úrnak.

Budapest, 2023. május 26.

Dr. Szabó Csaba PhD
alapító felelős szerkesztő, egyetemi docens

Az I. kötet szerzői:

Dr. Író Sándor

Dr. Sáfár Brigitta

Szerzői bemutatkozás

Dr. Író Sándor

Dr. Író Sándor a Győri Hittudományi Főiskolán végezte felsőfokú tanulmányait, ahol 2007-ben teológus felsőfokú végzettséget szerzett. További tanulmányait párhuzamosan folytatta a komáromi Selye János Egyetemen és a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen. Az előbbi egyetemen a pedagógia doktora végzettséget szerzett 2016-ban, majd 2022-ben megszerezte PhD hadtudományok doktori fokozatát a közzolgálati egyetemen.

Lelkészi, plébánosi hivatását 2007-től gyakorolja. Először Bük városában káplán, majd Császár és Vérteskethely községekben plébánosként látja el feladatait a mai napig. 2016-tól a Komárom-Esztergom Vármegyei Rendőr-főkapitányság hatósági lelkészeként is ellátja feladatait.

Szlovák és angol nyelven középfokon beszél.

Budapest, 2023. május 26.

Dr. Író Sándor

Dr. Író Sándor¹

A Magyar és a Szlovák Katonai Ordinariátusok feladatrendszere a katonák és a rendőrök lelkipásztori ellátása vonatkozásában

DOI: 10.23715/SDA.2023.1.1

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola (2022)

Tartalom

Bevezetés	19
A tudományos probléma megfogalmazása	19
A kutatási célkitűzések	21
Hipotézisek	22
Kutatási módszer	22
1. A Szentszék	25
1.1. A Szentszék jogi státusza	25
1.2. A Szentszék jogalanyisága	26
1.3. A Szentszék szervezete	29
1.3.1. A pápa mint legfőbb egyházi hatóság	29
1.3.2. A pápai hivatalok	30
1.4. A Szentszék külügyi tevékenysége	31
1.5. Bilaterális és multilaterális kapcsolatok	33
1.6. Összegzés, részkövetkeztetések	35
2. A katonai ordinariátus	37
2.1. Az ordinariátusra vonatkozó szabályozás fejlődése	37
2.2. Intézménytörténeti előzmények	38
2.3. A katonai ordinariátusra vonatkozó keretszabályok: Spirituali militum curae kezdetű apostoli rendelkezés	40
2.3.1. A katonai ordinariátus jogállása	41
2.3.2. A katonai ordinariátus joghatósága alá tartozó szervezetek	42
2.4. A katonai ordinariátus joghatósága alá tartozó személyek az SMC alapján	43
2.4.1. A katonák	44
2.4.2. Közalkalmazottak, köztisztviselők	45
2.4.3. A katonák családtagjai, felnőtt gyermekei és a házi személyzet	46
2.4.4. Katonai oktatási intézmények hallgatói	47
2.4.5. Katonai kórházak és szociális intézmények lakói, alkalmazottai	47
2.5. Összegzés, részkövetkeztetések	47
3. Nemzetközi kitekintés	49
3.1. Katonai ordinariátus kiterjesztő joghatással: Horvátország	50
3.2. Rendőri lelkipásztori szolgálat helyi szinten: Dél-Korea és a Dél-Afrikai Köztársaság	51

3.3.	Rendőri lelkipásztori gondoskodás a katonai ordinariátus keretein belül: a latin-amerikai államok	52
3.4.	Vegyes modell: Olaszország.....	53
3.5.	Összegzés, részkövetkeztetések.....	55
4.	A katonai ordinariátus működésének alkotmányjogi és jogi alapjai Magyarországon: vallásszabadság a nemzetközi dokumentumokban és az Alaptörvényben.....	57
4.1.	Nemzetközi jogi dokumentumok.....	57
4.2.	Vallásszabadság az államszocialista években.....	59
4.3.	Vallásszabadság a rendszerváltást követően.....	59
4.3.1.	A vallásszabadság tartalma.....	59
4.3.2.	A kultuszszabadság, a vallásszabadság részjogosítványai.....	60
4.3.3.	Az elválasztás és semlegesség elve az állam és a vallási közösségek viszonyában.....	61
4.3.4.	A meggyőződés kinyilvánításának vagy az ettől való tartózkodásnak a szabadsága.....	63
4.4.	A vallás szabad gyakorlásának és a vallási közösségek jogállásának törvényi szintű szabályozása.....	65
4.4.1.	A vallás szabad gyakorlása.....	65
4.4.2.	A vallási közösségek jogállása.....	65
4.5.	Összegzés, részkövetkeztetések.....	67
5.	A katonai ordinariátus Szlovákiában.....	69
5.1.	A katolikus egyház helyzete Szlovákiában – rövid áttekintés.....	72
5.2.	A szlovák rendőrségi lelkészek jogállása.....	73
5.3.	A szlovák rendőrségi lelkipásztori szolgálat feladatköre.....	76
5.4.	Összegzés, részkövetkeztetések.....	76
6.	A katonai ordinariátus Magyarországon.....	79
6.1.	Történeti előzmények.....	79
6.1.1.	Történeti előzmények a rendszerváltozásig.....	79
6.1.2.	Történeti előzmények a rendszerváltozástól 1994-ig.....	80
6.2.	Megállapodás a Szentszék és a Magyar Köztársaság között a katonai ordinariátus felállításáról ...	82
6.3.	Memorandum a Megállapodás értelmezéséről.....	84
6.4.	A katonai ordinariátus szabályozásának magyar sajátosságai.....	85
6.4.1.	A katonai ordinariátus küldetése.....	87
6.4.2.	A katonai ordinariátus jogállása, vezetése és hivatala.....	88
6.4.3.	Az ordinariátus joghatósága.....	90
6.4.4.	A tábori lelkészekre vonatkozó szabályok.....	92

6.5.	Alkotmányossági kontroll a tábori lelkeszi szolgálat felállításáról	94
6.6.	Összegzés, részkövetkeztetések	96
7.	A rendőri lelkipásztori szolgálat indokoltsága	99
7.1.	Feladatköri azonosságok a honvédség és a rendőrség munkájában	99
7.2.	Az intézményi vallásgyakorlás eltérései	100
7.3.	Összegzés, részkövetkeztetések	101
8.	A rendőrségi állomány szervezeti és pszichológiai kihívásai	103
8.1.	Konfliktusok a szervezetben	104
8.2.	Generációs konfliktusok	106
8.3.	A stressz	108
8.3.1.	A stressz fogalma és a stressz-modellek	108
8.3.2.	A munkavégzéssel összefüggő stresszforrások	110
8.3.3.	Megküzdési stratégiák	112
8.3.4.	Stressz a rendőrségi foglalkoztatottak körében	112
8.3.5.	A kiégés	114
8.4.	Túlzott alkoholfogyasztás és más deviáns magatartások	115
8.4.1.	A deviáns viselkedés okai	115
8.4.2.	Az alkoholfüggőség lehetséges okai	116
8.4.3.	A rendőrök alkoholfogyasztási szokása: egy kismintás felmérés tanulságai	117
8.5.	A korrupció	118
8.5.1.	A korrupció mint rendszerszintű jelenség	118
8.5.2.	A rendőrségi korrupció sajátosságai	119
8.6.	Összegzés, részkövetkeztetések	121
9.	Társadalomtudományi kutatás: kutatási előzmények	123
9.1.	A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszéke által lefolytatott felmérés	123
9.2.	2013-as felmérés a rendőrségen belüli lelkigondozás igényéről	123
9.3.	Összegzés, részkövetkeztetések	125
10.	Önálló empirikus kutatás	127
10.1.	A magyar tábori lelkeszek megnyilatkozásai az online térben – Tartalomelemzés	127
10.1.1.	A tartalomelemzés mint társadalomtudományi módszer	127
10.1.2.	A kiválasztott szövegek	128
10.1.3.	A szövegek vizsgálata	129

10.1.4.	A szövegek értelmezése.....	131
10.1.5.	Az elemzett szövegekből kiemelt állítások	132
10.2.	A kérdőíves kutatás: anyag és módszer	132
10.2.1.	Hipotézisek.....	133
10.2.2.	A kérdőíves kutatás menete	134
10.2.3.	A kérdőív struktúrája	135
10.2.4.	A kérdések megfogalmazásának szempontjai.....	136
10.3.	A kérdőíves kutatás eredményeinek értékelése.....	137
10.3.1.	Szociológiai változók.....	137
10.3.2.	A vallásosság mértéke	140
10.3.3.	Negatív életesemények	146
10.3.4.	Negatív munkahelyi események	151
10.3.5.	Rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának szükségessége	154
10.3.6.	A lelkipásztori szolgálattal kapcsolatos állítások értékelése	159
10.4.	Összegzés, részkövetkeztetések.....	167
11.	Összegzett következtetések	171
12.	Összegző megállapítások, új tudományos eredmények, ajánlások	177
	Melléklet	181
	Felhasznált irodalom	185
	Egyházi (részben egyházi) források.....	191
	Jogforrások.....	191
	Egyéb források	192

Bevezetés

A katolikus egyház képviselői mindig is kiemelt feladatot láttak el a katonák lelkipozásában, a harcba menő és a harcban elhunytak után maradt családtagok lelki támogatásában.

Dezső László 1948-as kiadású, *Bevezetés a katonai lelkipozásba* című kötetében ekként határozta meg a katonai lelkeszi tevékenység lényegét: „*a tábori lelkeszi szolgálat a honvédség keretein belül végzett lelkipozási munka*”, mely alatt „*a katonaság körében végzett lelkeszi feladatokat kell érteni, tekintet nélkül arra, hogy szorosán vett tábori, vagy helyőrségekben végzett munkáról van szó*”. (Dezső, 1998). E tevékenység specialitása a katonai tevékenység specialitásából fakad, a katonaság életszemlélete – folytatja – ugyanis nem más, mint „*életet adni azért, amit a földi értékek közt legjobban szeretünk, a hazánkért*”, mely „*a kereszténység erkölcsi tartalmát, erkölcsi erőit igényli a maga honvédő feladatainak megvalósításához*”; éppen ezért „*az egyház álláspontja a hazával, a nemzettel, s a hon védelmére rendelt katonasággal kapcsolatban (és sohasem szemben) nem lehet más, mint a kijelentés álláspontja. Az egyház minden ténykedésében, még, mint életforma is, a katonaságban a krisztianumot képviseli. Az egyház nem visel háborút. De az evangélium szelleme szerint jogos háborúban harcoló tagjaival a közösséget feltétlenül vállalja.*” (Dezső, 1948/1998).

A tudományos probléma megfogalmazása

A katonák lelkipozása mindig is az egyház misszionáló tevékenységének egyik kiemelt jelentőségű szegmense volt. Ha visszatekintünk a katolikus egyház több mint kétezer éves történetére, láthatjuk, hogy az egyház képviselői komoly bázisként tekintettek a katonákra, azokra, akik azzal a tudattal indultak a csatamezőre, hogy akár életüket is áldozhatják a hazáért, valamilyen magasztos vagy éppen kicsinyes ügyért, egy idegen hatalom ellenében, kényükre-kedvükre kiszolgáltattva az ellenségnek, a politikusok szeszélyeinek, a mostoha hadszíntéri körülményeknek.

Az egyház képviselői vállalták a hadsereg tagjainak lelki gondozását, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a nagy létszámú közösségből minél többen váljanak gyakorló hívő emberekké. Ez a fajta együttműködés ugyanakkor a katonák számára is kedvező volt, hiszen ők egyébként is sokszor csak a harci szerencsében bizakodhattak. Végül pedig, az államnak is érdekében állt a katonák lelkipozásának biztosítása, így a történelem során kevés olyan időszak akadt, amikor az uralkodók, kormányok akadályt gördítettek volna a tábori lelkeszek működése elé (Horváth, 2009).

Az elmúlt évtizedben több kutató (Ujházi, 2013; 2014; Szabó, 2014) is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a hadsereg viszonyaira optimalizált katonai lelkeszi szervezetrendszer miként lehetne a rendőrségre, illetve más belügyi testületekre adaptálni (Ujházi, 2014). Ennek a kutatói célnak az a felismerés áll a háttérben, hogy a rendőrök a katonákhoz hasonlóan folyamatos erkölcsi, lelki nyomás alatt végzik a munkájukat, az pedig, hogy a stresszel való megküzdési stratégiáikat kibővítsék egy újabb elemmel, vagyis a lelkipozással, állami érdek is (Szabó, 2016).

A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy szükséges megtalálni a megfelelő szervezeti, intézményi kereteket, amelyek révén a lehető leghatékonyabban biztosítható a rendőrök számára a

lelki segítségnyújtás (Szabó, 2017). Az elmúlt évek-évtized tapasztalásai ugyanakkor azt is mondatják a szakemberekkel, hogy immár annyi új kihívással kell szembenéznük a rendőrségi állomány tagjainak, hogy felelőtlenség lenne az állam részéről, ha nem gondoskodna a rendőrök valamely formában, *in concreto* az egyház bevonásával a rendőrök erkölcsi, pszichés támogatásáról.

Csak néhány példa az új kihívásokra: migrációs válság, az illegális migráció fokozódása, határokon átnyúló szervezett bűnözés előretörése, terrorfenyegetettség, cyberfenyegetettség, újabban a koronavírus-világjárvány, közös katonai és rendőri feladatvégrehajtások.

A kutatási célkitűzések

Doktori dolgozatunk szekunder és primer kutatásból áll. A másodelemzésre épülő szekunder kutatás keretében megvizsgálom a Szentszék jogalanyiságát, illetve azt, hogy miként válik nemzetközi jogi, azon belül is bilaterális szerződések és megállapodások alanyává. Ezt követően arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen körülmények hívták életre a katonai ordinariátust, milyen fejlődésen ment keresztül maga az intézmény, milyen egyházi jogi szabályok rendezik a jogi státuszát, szervezetét, működésének mikéntjét, milyen feladataik vannak a tábori lelkészeknek. Áttekintem, hogy a magyarországi katonai ordinariátus miként jött létre és milyen szervezeti keretek között működik. Emellett, egy rövid nemzetközi kitekintés keretében áttekintem azt is, hogy milyen modelljei léteznek világszerte a nem-katonák (rendőrök, tűzoltók, egyéb belügyi dolgozók stb.) lelkipásztori ellátásának.

A megvalósítás tekintetében négy módszert azonosíthatunk: az első modellben a rendőrök lelkipásztori ellátását a katonai ordinariátus látja el kiterjesztő joghatállyal; a második típusba sorolható országok egy különutas megoldást alkalmaznak, ahol a rendőri lelkipásztori szolgálatot helyi szinten igyekeznek megoldani; harmadik esetben a rendőri lelkipásztori szolgálatot a katonai ordinariátus keretein belül látják el, vagyis a katonai ordinariátus gondoskodik a rendészeti, rendvédelmi hivatásos állományúak lelkigondozásáról, nem kerül sor kiterjesztő joghatály alkalmazására; végül a negyedik a vegyes modell, ahol egyes belügyi szervezetek a katonai ordinariátus joghatósága alá tartozik, a rendőrök lelkigondozásáért pedig különálló szervezet felel.

Mind a négy modellről elmondható, hogy vannak előnyei és hátrányai. Álláspontom szerint – tekintettel a közösen megélt történelemre – Magyarország számára a szlovák megoldás jelentheti a követendő példát. Szlovákiában a katonai ordinariátus a katonák lelkigondozása mellett a rendőrök és más belügyi fegyveres testületek lelkipásztori ellátásáról is gondoskodik (Író, 2017). El kell ugyanakkor gondolkodnunk annak üzenetén, hogy a viszonylag fiatal államnak tekinthető Szlovákia is olyan megállapodást kötött az Apostoli Szentszékkal, melyben a katonai ordinariátust kiterjesztett joghatósággal ruházták fel.

Ez arra a következtetésre ad alapot, hogy a Szentszék változatlanul ezt a megoldást tartja optimálisnak. Bár e megoldás előnyei vitathatatlanok, ám határozott álláspontom az, hogy ebben a modellben nem lehetséges a lelkészi munkát a sajátos rendőri problémákra adaptálni.

A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között 1994-ben jött létre az a bilaterális megállapodás, mely a katonák és (az akkor még létező) Határőrség állománya számára biztosítja a lelkipásztori szolgálat szervezeti kereteit. Bár többször felmerült, de a katonai ordinariátus tevékenységi jogkörét azóta annak ellenére sem terjesztették ki a rendőrök lelkipásztori ellátására, hogy a Határőrséget integrálták a Rendőrség szervezetrendszerébe, és a megállapodás módosításának lehetőségét a felek nem zárták ki. Magyarországon az elmúlt egy-két évtizedben számos nagy horderejű, a védelmi ágazatot alapjaiban érintő változás történt, ezek közül néhányat a dolgozatban meg is vizsgálunk.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a rendőri munka közismerten rendkívüli pszichés és erkölcsi megterheléssel jár, és ez a megterhelés alapjaiban eltér attól, amivel a katonák kénytelenek szembesülni hivatásuk gyakorlása során. Ha tehát csak ezeket a szempontokat vesszük

figyelembe, logikus, ha amellet érvelünk, hogy a rendőrök lelkiponozására indokolt lenne egy, a katonák lelkiponozásától eltérő megoldást találni.

Hipotézisek

Doktori munkánk során primer kutatást folytattunk, melynek célja az alábbi hipotézisek igazolása vagy cáfolata.

H1: A vizsgált mintán belül a nők nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint a férfiak.

H2: A vizsgált mintán belül a tiszthelyettesek nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint a többi állománykategóriába tartozó válaszadók.

H3: A vizsgált mintán belül a magukat vallásosnak tartók nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint azok, akik nem tartják magukat vallásosnak.

Kutatási módszer

Kutatási módszerünk elsődlegesen a leíró-elemző módszer, mely kiegészül az összehasonlítás módszerével; kutatásunk ilyenformán a rendelkezésünkre álló szakirodalmi források elemzésén, valamint a releváns egyházi és világi jogi normák kritikai elemzésén alapul.

A primer kutatásban kvantitatív kutatást végeztünk kérdőíves felmérés formájában. A kérdőíves felmérést megelőzően, részben azt megalapozandó, elvégeztünk egy tartalomelemzést: ennek keretében olyan internetes cikkeket vizsgáltunk meg, amely cikkek tábori lelkészekkel felvett interjúkat írnak le (szó szerinti formában).

A kérdőívet, amely alapvetően azt vizsgálja, hogy fennáll-e összefüggés a kutatásba bevontak demográfiai mutatói és a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállításának támogatása között, elektronikus úton töltöttük ki, és hólabda-módszerrel terjesztettük a rendőrségen dolgozó személyek körében.

A mintavétel során előzetesen meghatároztunk egy lényeges kritériumot, amely szerint a vizsgálatban csakis az vehet részt, aki a Magyar Rendőrségnél dolgozik, akár hivatásos állományban, akár kormánytisztviselőként, akár közalkalmazottként.

A kérdőívet összesen 508 személy töltötte ki és küldte vissza, a minta tehát csekély elemszámú volt. Annak okán pedig, hogy a kutatásban részt vevők nem képezik le a rendőri állomány szociológiai összetételét, a kutatásunk nem tekinthető reprezentatívnak, a kapott eredmények kizárólag a konkrét mintára vonatkozóan érvényesek, következtések a mintától eltérő más csoportra, más munkaszervezetre nem vonhatók le. Ez mindenképpen a kutatásunk korlátjának tekinthető.

Ennek ellenére úgy ítéljük meg, hogy kutatási eredmények alkalmasak a mintára vonatkoztatott következtetések levonására. Vizsgálatunkra éppen ezért pilot kutatásként tekintünk,

amely viszonylag kis idő- és költségráfordítással készült, és alkalmas lehet egy jövőbeni, nagyobb volumenű kutatás megtervezésére.

A kérdőívek felvételére 2020. július 1. és július 31. között került sor, a tartalomelemzésbe bevont írásokat 2019 decembere és 2020 júliusa között publikálták a www.honvedelm.hu internetes oldalon.

1. A Szentszék

Ahhoz, hogy megérthessük a katolikus egyház külpolitikájának mozgatórugóit, szükséges tisztáznunk néhány alapvető kérdést: ebben a fejezetben ismertetem a Szentszék jogi státuszára vonatkozó uralkodó álláspontot, bemutatom nagy vonalakban a Szentszék szervezeti felépítését, megvizsgálom, milyen módon vesz részt a Szentszék a nemzetközi kapcsolatokban.

1.1. *A Szentszék jogi státusza*

A nemzetközi jog egyik legfőbb alanya az állam (Kende, Nagy, Sonnevend & Valki, 2019). A nemzetközi jog alanyai közül egyedül az állam szuverén, csak az államról mondható el, hogy területén főhatalommal rendelkezik és dönthet saját ügyeiben, jogi értelemben bármely más államtól függetlenül (Bokorné Szegő, 2006).

A nemzetközi jog tényként fogadja el az állam létezését, így szükségtelennek ítéli fogalmának meghatározását, ezért nem találjuk az állam definícióját egyetlen nemzetközi dokumentumban sem.

A szakirodalom értelmezési alapként tekint egyfelől a Georg Jellinek által megfogalmazott hármas követelményre, másrészt az Amerikai Államok Konferenciáján 1933-ban aláírt, az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló montevidói egyezményben foglaltakra.

Jellinek szerint az államiság megállapításához három feltételnek kell teljesülnie: ezek a terület, a lakosság és az önálló kormányzati hatalom (Pászcai, 2016).

A montevidói egyezmény négy kritériumot határoz meg: ez alapján államnak tekintendő az alakulat, amely állandó lakossággal, meghatározott területtel, kormánnyal rendelkezik, továbbá képes más államokkal a kapcsolatfelvételre (Bokorné Szegő, 2006).

A negyedik kritériumot célszerű bizonyos fenntartásokkal kezelni, hiszen egy állam csak akkor képes ténylegesen más államokkal kapcsolatra lépni, ha arra más államok is nyitottak. Az első három feltétel azonban, mint az állam nemzetközi jogalanyiségének szükségképpen elemei, a nemzetközi kapcsolatokban elfogadott hivatkozási alapot jelentenek. Előírások ugyanakkor nincsenek sem az állam lakosságszámát, sem területi nagyságát illetően. A kormány fogalmát sem kell megszorítóan értelmezni: az alkotmányjogtól eltérően nemcsak a végrehajtó hatalom legfőbb szerve, hanem bármiféle szervezett politikai hatalom beilleszthető ebbe a kategóriába (Bokorné Szegő, 2006).

Mindezekkel együtt is látni szükséges, hogy a montevidói egyezményben is megjelenő felfogás az állami lét kérdését nem jogi kérdésként kezeli, sokkal inkább egy olyan jelenségként, melyet a földrajzi elhelyezkedés, a történelmi múlt, még inkább a politikai és a katonai erőviszonyok határoznak meg (Kende, Nagy, Sonnevend & Valki, 2019).²

² Badinter Commission, Opinion No. 1, 1991. november 29. 92, ILR 162., 165.

Habár a köznyelvben gyakorta egymás szinonimáiként használják a Szentszék és a Vatikán elnevezést, valójában két különböző fogalomról van szó. Rónay Miklós szerint a nem hívők számára a Szentszék kifejezés jóval szakrálisabb jellegűnek tűnik, mint a Vatikán, és feltehetően ezzel nemcsak a hétköznapi emberek vannak így, hanem egyes politikusok is. *„Ha egy országnak ’túl vallásos’, hogy a katolikus egyház legfőbb hatóságával, a Szentszékkal legyen diplomáciai kapcsolata, de mégis szeretne valamilyen kapcsolatot, akkor – legalábbis nevében – a Vatikánnal is tárgyalhat. A szocialista országok például – a ’vatikáni Ostpolitik’ idején – névleg szintén mindig a Vatikánnal tárgyaltak és nem a Szentszékkal, jóllehet ugyanazokkal a hivatalokkal és személyekkel”*; ilyenformán ez egy sajátos politikai eszköz a katolikus egyház kezében arra, hogy *„a nehezebb tárgyaló partnerekkel is tárgyalási helyzetbe lehessen kerülni”*. (Rónay 2008a).

1.2. A Szentszék jogalanyisága

A római pápák Kr.u. 756-ban alapították a frankok közreműködésével a pápai államot, mely egészen 1870-ig magában foglalta – más itáliai területek mellett – Rómát is. A feudalizmus idején a pápa nemcsak mint az egyház feje gyakorolta hatalmát, hanem világi uralkodónak is tekintették, a feudalizmus hanyatlása és a protestantizmus terjedése következtében azonban erősen csökkent szerepe, politikai befolyása.

Olaszország 1870-ben megtámadta a pápai államot, anektálva azt, így az addig egyházi fennhatóság alá tartozó területek beolvadtak az egységes olasz királyságba. Viktor Emánuel olasz király – kárpótlást és garanciákat felajánlva – felszólította a pápát, hogy mondjon le a világi hatalmáról. IX. Pius ellenállására a királyi csapatok 1870. szeptember 20-án megszállták a Vatikánt, a pápát megfosztották világi hatalmának maradványaitól is, a király pedig beköltözött a palotájába (Header, 1992). Mindez a pápa spirituális hatalmát nem hogy nem gyengítette, hanem még meg is erősítette: 1870-ben hirdették ki az első vatikáni zsinaton a *Pastor aeternus* című konstitúciót, mely dogmaként szögezte le a pápa primátusát és tévedhetetlenségét (Beke, 2001).

Az olasz parlament 1871. május 13-án fogadta el a garanciális törvényt, mely megfosztotta a pápát világi hatalmától, ám elismerte őt az egyetemes egyház fejének, garantálta egyházfői szuverenitását, személyének sérthetetlenségét. A törvény kijelölte a pápa székhelyét, biztosította számára a püspökök kinevezési jogát, mentesítette az olasz joghatóság alól, aktív és passzív követségi joggal ruházta fel, az olasz királyság pedig vállalta, hogy évjáradékot folyósít részére. IX. Pius nem ismerte el a garanciális törvényt, és a járadékot is visszautasította (Header, 1992).

Az olasz állam tehát egyfajta területenkívüliséget biztosított a garanciális törvényben a Vatikánnak. Ez a helyzet – melyet egyébként a katolikus egyház soha nem tudott elfogadni – egészen 1929-ig állt fenn. Az 1871 és 1929 közötti időszakban szó sem lehetett önálló és szuverén államról, bár kétségtelen, hogy a Szentszék már ekkor is nemzetközi szerződések alanya volt (Vild, 2007).

A Szentszék jogi helyzetének rendezésére csak 1929-ben került sor: a lateráni egyezmény – melyet olasz részről Benito Mussolini, a pápa képviselőjében Pietro Gasparri írt alá – elismerte a Szentszék és a pápa teljes szuverenitását Vatikánvárosban, a Vatikánt pedig önálló és sérthetetlen államnak nyilvánította (Header, 1992). Ezzel az aktussal létrejött a Vatikán Városállam, és – egyes

szakirodalmi álláspontok szerint – kialakult egy sajátos helyzet, melyben két különálló entitásként létezik a Szentszék és a Vatikán állam (Portmann, 2019).

A jogi helyzet rendezésében mindkét fél egyaránt érdekelt volt: az I. világháborút követően Olaszország felismerte, hogy a külföldi beavatkozás kockázatát minimalizálja a Szentszék helyzetének rendezésével, a Szentszék pedig a nemzetközi, szuverén jogalanyiség révén kikerülhetett a bármely államhoz kapcsolódó állami függőségből. Így a római kérdés rendezésével, állami különállásának biztosításával, Olaszország részéről a kötelező minimum teljesítésével megvalósulhattak a Szentszék több évtizedes követelései.

A megállapodás megszületésének alapfeltétele volt az, hogy Olaszország az államon belülség révén területet engedjen át Vatikán városállamnak – a Szentszék végül elfogadta, hogy a lateráni egyezmény révén nem növekedne a városállam által már a garanciális törvény révén biztosított területe, így az olasz világi vezetés sem látta akadályát az egyezmény megkötésének; illetve a szerződésben történjen meg annak rögzítése, hogy az újonnan létrejövő Vatikán Városállam nem képezi jogutódját az 1870-ben anektált Pápai Államnak, és hogy az anektálás és a szerződés megkötése közötti időszakban a Szentszék nem rendelkezett nemzetközi jogi értelemben birtokolt területtel (Polzovics, 1933).

A lateráni egyezmény értelmében 44 hektár Rómából a Vatikánváros és az Apostoli Szentszék fennhatósága alatt áll. Az egyezményben a Vatikán Városállam nemzetközi jogalanyiséga megerősítést nyert, egyúttal kimondták azt is, hogy a Szentszék a nemzetközi jognak megfelelően követeket küldhet és fogadhat. Az egyezmény 3. cikkelye értelmében megjelenik „a Szentszék tulajdonjoga a Vatikán fölött”. Ez a szófordulat kifejezi, hogy a Szentszék területisége nem anektálás révén gyarapodott, hanem „a Szentszék, mint nem területi természetű entitás, tulajdonba szerzett egy területi természetű entitást, a Vatikánt.” (Rónay, 2004). Ez az értelmezés párhuzamba állítható a Szentszék delegált hatalom révén való működésével, ahol az „uralkodó”, a pápa feladatköröket delegál a hivatalok számára, az „uralkodónak”, a monarchikus szuverénnek pedig tulajdonát képezi a terület – még úgy is, hogy a lateráni egyezmény preambuluma szerint a Szentszék tulajdonolja a Vatikán Városállamot, hiszen a korábban bemutatottak szerint a Szentszék hatalma kizárólag a pápa általi delegáció révén keletkezik (Rónay, 2004).

1984-ben újabb konkordátum kötött Olaszország és a Szentszék között, mely több pénzügyi, vallási, családjogi kérdést az 1929-es megállapodástól eltérően rendezett, ám változás a Szentszék nemzetközi státuszában nem történt (Barcza, 1994).

Vatikánváros és az Apostoli Szentszék viszonyának, hierarchiájának vizsgálatakor igen aszimmetrikus viszonyrendszert fedezhetünk fel. Ahogyan azt Rónay Miklós is kifejti, már az alapító okiratok jogforrási szint is erőteljes kontrasztot mutat: a Szentszékre vonatkozó szabályokat apostoli konstitúciókban adják ki, Vatikán Városállam alaptörvényét – az ágazati jelentőségű határozatok szintjét képviselő – motu proprioiban hirdetik ki. Mindez kifejezi, hogy a Vatikán Városállam alacsonyabb hierarchiai szinten van, illetve, hogy nem tartozik a kánonjoghoz. Az aszimmetrikus viszonyrendszert fejezi ki az a rendelkezés is, miszerint a Vatikán Városállam külpolitikáját kizárólag az Államtitkárságon keresztül gyakorolhatja, addig a Szentszék Államtitkárságának nincsen olyan feladata, amely értelmében feladata lenne a Vatikán Városállammal történő folyamatos kapcsolattartás.

Ennek fényében levonhatjuk a következtetést, miszerint önálló külpolitika folytatására a Vatikán Városállam kevésbé alkalmas, hatásköre (leegyszerűsítve) a területén található infrastruktúra és értékek kezelése terjed ki, amíg külső kapcsolataiban egy, a kánonjog részét képező szervezet reprezentálja. (Rónay, 2004).

Fő szabály szerint a Vatikán semleges, azaz támadó háborút nem indíthat, nemzetközi politikai semlegességét a többi állam elismeri. Jogi értelmezésben ez az állítás nem állja meg a helyét, mivel a semlegesség tényét hagyományosan a többi állam bilaterális szerződések keretében ismeri el, a Vatikán Városállamnak (a lateráni szerződés révén) kizárólag Olaszországgal van. Tekintettel azonban arra, hogy a Vatikán Városállam határait minden irányból Olaszország határolja,

A szakirodalomban alapvetően három álláspont alakult ki a Szentszék és a Vatikán státuszát érintően. Az egyik iskola képviselői szerint csak a Szentszék, a másiké szerint kizárólag a Vatikánváros a nemzetközi jog alanya. A harmadik, legszélesebb körben elfogadott álláspont szerint mind a kettő nemzetközi jogalanynak tekintendő.

Ezt a nézetet látszik alátámasztani az, hogy a Szentszék és a Vatikán Városállam – lényegében egymástól függetlenül tagja – több nemzetközi szervezetnek, aláírója nemzetközi egyezményeknek. A diplomáciai és konzuli kapcsolatokról szóló bécsi szerződést a Szentszék írta alá (Nagy, 2010).

A Vatikán száznyolcvan állammal (így Magyarországgal) létesített diplomáciai kapcsolatot, részesévé vált – egyebek mellett – az 1949. évi genfi humanitárius jogi egyezménynek, az 1956-os nemzetközi bűz egyezménynek, az 1966. évi faji megkülönböztetést tiltó egyezménynek, tagként csatlakozott az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezethez (EBESZ), a Nemzetközi Atomenergiai Ügynökséghez, a Nemzetközi Távközlési Egyesülethez, az Orvosok Világszövetségéhez vagy éppen az Egyetemes Postaegyesülethez, az ENSZ munkájában pedig „nem-tag megfigyelő állam” (*non-member observer state*) minőségben vesz részt (Kende, Nagy, Sonnevend & Valki, 2019).

A katolikus egyház – a szuverenitáselméletek megjelenése óta – bármely más államhoz hasonlatosan szuverenként definiálja magát, és ekként is cselekszik a nemzetközi kapcsolatokban, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy működése mentes minden külső befolyástól, jogrendje teljes mértékben elválasztott más államok jogrendjétől (Rónay, 2008b).

A Szentszék is több nemzetközi szervezetben képviselteti magát, ezek száma legalább huszonöt. Megfigyelői státusszal rendelkezik az ENSZ-ben, részt vesz a Menekültügyi Főbiztos (UNHCR) Végrehajtó Tanácsának munkájában, állandó megfigyelő az ENSZ egyes szakosított szerveinél, például az UNESCO vagy a FAO szervezetében. Tagja a Nemzetközi Atomenergiai Ügynökségnek, a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezetnek (WTO), az EBESZ-nek, a Szellemi Tulajdon Nemzetközi Szervezetének (WIPO). Főként azokkal a nemzetközi szervezetekkel törekszik kapcsolatfelvételre, amelyek tevékenységének vannak erkölcsi, emberi jogi vonatkozásai is (Rónay, 2008b).

A Szentszék részese több fontos nemzetközi egyezménynek (bécsi egyezmény, tengerjogi egyezmény, atomsorompó egyezmény stb.), aláírója a Helsinki Záróokmányoknak, a menekültekről, a diplomáciai és konzuli kapcsolatokról, a faj megkülönböztetés leküzdéséről, a nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról szóló egyezményeknek.

A Szentszék 2009-ben csatlakozott az Európai Monetáris Egyezményhez (Vatikánállam hivatalos pénzneme így az euró). 2013-tól területen kívüli megfigyelője a Közép-Amerikai Integrációs Rendszer (SICA), illetve a Nyugat-Afrikai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS) tevékenységének (Rónay, 2008b).

A Szentszék nemzetközi cselekvési képességének vannak azonban korlátai is. A lateráni szerződés értelmében a Szentszék kötelezettséget vállalt arra, hogy a nemzetközi konfliktusoktól, és az azok rendezésére tartott fórumokról, kongresszusokról távol marad, kivéve azt az egy esetet, amikor a konfliktusban érintett valamennyi fél kéri a Szentszék közreműködését. Ez a rendelkezés az állami szuverenitás jelentős mértékű korlátozását jelenti annak érdekében, hogy a Szentszék nemzetközi politikája kizárólag kánonjogi minőségében nyilvánuljon meg.

Ez a megállapítás nem mond ellent azon fenti bekezdéseknek, amelyek a Szentszék nemzetközi egyezményi és szervezeti tagságát mutatja be, hiszen ezek vonatkozásában nem merül fel konfliktus, azokat nem egy politikai viszály vagy háborús helyzet rendezésére hívták életre. Habár ezen nemzetközi egyezményeknek és szervezeteknek a Szentszék a részes fele, a részvétel jogalapját nem a Szentszék, hanem a Vatikán városállam nemzetközi jogalanyisága teremtette meg (Polzovics, 1933).

1.3. A Szentszék szervezete

Az egyházi szervezet felépítését, az egyes szervezeti egységek feladat- és hatáskörét, egymáshoz való viszonyát a kánonjogi kódex (rövidített elnevezéssel: *Codex Iuris Canonici, CIC*) szabályozza (Rónay, 2008b).

1.3.1. A pápa mint legfőbb egyházi hatóság

A római katolikus egyház a saját maga alkotta definíció szerint „*Krisztustól rendelt hierarchikus közösség*”, melynek élén – miként azt a II. Vatikáni zsinat egyháztana kimondja – a pápa áll. A pápa legfőbb egyházi hatóságként ugyanazt a tisztséget tölti be, melyet Szent Péter is betöltött. A pápa a püspökök – Szent Péterhez és az apostolokhoz hasonlóan – egy testületet alkotnak, e testület vezetője a pápa, akit a püspökök segítenek sajátos feladatai ellátásában. Arról ugyanakkor a pápa dönt, hogy egy adott feladatot tekintve tisztségét személyesen vagy testületi módon eljárva gyakorolja (Erdő, 1991).

A pápa hatalma úgynevezett egyházkormányzati hatalom, egyházi kérdéseket illetően abba világi hatalomnak semmiféle beleszólása nem lehet. A pápai határozatok ellen jogorvoslatnak helye nincs. A pápa hatalma teljes abban az értelemben is, hogy egyaránt kiterjed a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalmi ágra. Hatalma ugyanakkor közvetlen is, azt ugyanis közvetlenül gyakorolhatja az alárendeltjei felett.

A pápa betölt további tisztségeket is, így ő Itália primása, Róma püspöke, a Római Egyháztartomány metropolitája, a Nyugat pátriárkája, mindezek mellett pedig a Vatikán Városállam államfője (Erdő, 1991a).

1.3.2. A pápai hivatalok

Az Apostoli Szentszék (*Sedes Sancta*) –a kánonjogi kódex értelmében – Róma püspökének hivatala, székhelye a Vatikánban van. A Szentszék az egyházi terminológiát tekintve magában foglalja a pápát és mindazokat a központi szerveket (hivatalokat), melyek a pápát segítik „*az egész világegyházra szóló lelkipásztori feladatában*”. (Erdő, 1991b).

A pápát segítő hivatalok neve összefoglalóan Római Kúria. A Kúria központi hatóságokból és egyéb intézményekből áll. Központi hatóságok (vagyis dikasztériumok) a következők: Államtitkárság, kongregációk, bíróságok, tanácsok és hivatalok. A dikasztériumok az egész világra kiterjedő illetékességgel működnek.

Hagyományosan a nunciatúrákat is az egyház központi hatóságai körébe sorolják, de a római vikáriust és a Vatikáni Városállamot igazgató szerveket nem; ez utóbbiak egyébként abban is különböznek a dikasztériumoktól, hogy nem rendelkeznek egyetemes illetékességgel, ilyenformán a Vatikán Városállam szervei nem részei a Szentszéknek (Rónay, 2004).

A Szentszék önmagáról alkotott definícióját vizsgálva azt találjuk, hogy a katolikus egyház legfőbb hatóságaként a pápát és mindazon hivatalok összességét jelenti, amelyek közreműködnek a pápa egész világra kiterjedő egyház összefogására vonatkozó feladatában. Ezek hivatalok delegált hatalommal rendelkeznek, mivel a pápa feladatát képezi – teológiai értelemben – a világegyház összefogása, és a pápa az ezzel kapcsolatos feladatköröket, jogosultsági köröket delegálja a központi hatóságoknak. (Rónay Miklós: 2004/3. 273-275. o.)

Az Államtitkárság (*Secretaria Status*) közvetlenül a pápa mellett működő általános titkárság, mely állandóan és minden ügyre kiterjedően a pápa rendelkezésére áll, segíti személyes pasztorális tevékenységében; elnevezéséből tehát más következne, ám valójában nem állami szerv. Az Államtitkárságnak két részlege van.

Elsőként az Általános Ügyek Részlege, mely lényegében a belügyminisztérium feladatkörét látja el: a pápa megbízására ellátja azokat a teendőket, melyek nem tartoznak egyetlen másik központi hatóság hatáskörébe sem; koordinálja a Kúria többi szervének tevékenységét; előkészíti a szentszéki képviselők kinevezését; tartja a kapcsolatot a nemzetközi katolikus szervezetekkel; foglalkozik azokkal az ügyekkel, melyekkel a hívők a pápát keresik meg közvetlenül; felelős a Szentszék külső kommunikációjáért, a sajtókapcsolatokért, és gondoskodik a pápai dokumentumok közzétételéről (Erdő, 1991a).

Az Államtitkárság másik szervezeti egysége az Államokkal való Kapcsolatok Részlege; feladatait tekintve külügyminisztériumnak feleltethető meg: diplomáciai kapcsolatot tart fenn a világi kormányokkal; ellátja a Szentszék képviseletét a nemzetközi szerveknél és a különféle világi fórumokon; intézi a pápai képviselők ügyeit és amennyiben szükséges, ezen ügyekről tárgyalásokat

folytat az érintett államokkal; irányítja a konkordátumok és más hasonló megállapodások kötését, meghallgatja ezzel kapcsolatosan az érdekelt egyházmegyék püspöki hivatalait (Erdő, 1991a).

1.4. *A Szentszék külügyi tevékenysége*

A Szentszék külügyi tevékenységének tárgyalása előtt szükséges megismernünk azt a folyamatot, amelynek révén a kánonjogi entitás a világi, nemzetközi jogi rendszerébe transzformálja a tevékenységét. Teológiai értelemben nem indokolt a Vatikán Városállam létezése, hiszen a történelem korábbi időszakaiban is képes volt a Szentszék potens nemzetközi tárgyalópartnerként fellépni, azonban a modern nemzetközi jogban az alany – fő szabály szerint – elválik az állam módjára vagy nemzetközi szervezet módjára részt vevő aktorok szerint.

Abból, hogy a Szentszék aláírta a lateráni egyezményt, arra következtethetünk, a fent nevezett két kategória közül az egyház az állam módjára működő alanyává kívánt válni a nemzetközi jognak. Vatikán városállam létrejöttével pedig teljesíti az államiság területi elvű szuverenitáskritériumát úgy, hogy a városállam és a Szentszék között kialakított aszimmetrikus viszonyrendszerrel eszköz-jellegű szereppel ruházza fel az államot.

Vagyis: a városállam államcéljává teszi az egyházat, annak függetlenséget nem biztosít, azonban létezésével kizárja, hogy a városállam területe felett más szuverén területi követeléssel állhasson elő.

Ez a tulajdonsága azonban nem zárja ki azt, hogy a Szentszék hatóságai ne a városállam területén működjenek: a hagyományos állam és a hagyományos állam hivatalaihoz hasonló területi függőség nem jöhet létre, mivel a Szentszék illetékessége az egész világra kiterjed, hivatalait – elméletileg – nem csak Rómában hozhatja létre, hanem a világ bármely pontján. (Rónay 2004/3. 279-283. o.)

Az egyházi diplomácia alapelveit és főbb szabályait a kánonjogi kódex határozza meg, a részletszabályokat pedig a *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* kezdetű *motu proprio*³ tartalmazza.⁴ Ez utóbbi dokumentum szögezi le az egyházi diplomácia legfőbb elvét: „*Saját lelki küldetésünkből eredő jogon, amit történelmi események sok évszázados sorozata is indokol, küldötteinket azon Államok legfelsőbb hatóságaihoz is küldjük, melyekben a Katolikus Egyház meggyökeresedett, vagy legalább valamilyen módon jelen van*”.⁵

A katolikus egyház tehát – mutat rá Rónay Miklós – a „*lelki küldetés jogából*” eredezteti diplomáciai tevékenységét. A pápai diplomácia célja pedig nem más, mint az egyház és az állam közötti párbeszéd, valamint a kölcsönösen előnyös együttműködés létrehozása, illetve fenntartása (Rónay, 2009). Erről az említett *motu proprio* így ír: a diplomácia célja „*az a bizalmas párbeszéd,*

³ *Motu proprio*: („saját kezdeményezésből”) a pápa saját kezdeményezésére (vagyis nem valakinek a kérvénye alapján) kiadott törvény. Világi fogalmak szerint érthetünk alatta ágazati törvényt is, ugyanis „saját kezdeményezésből” megjegyzéssel közigazgatási intézkedés is kiadható (Magyar Katolikus Lexikon, 2005).

⁴ Pál VI, *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*.

⁵ Pál VI, *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*.

*ami akkor jön létre, amikor hivatalos viszony létesül a két társaság között – amit az a sokkrétű szokás és a szokásjog szentesít, amit a nemzetközi jog megfogalmaz és kodifikál – lehetőséget ad, hogy gyümölcsöző egyetértést hozzunk létre, és olyan berendezkedést (tevékenységet) létesítsünk, mely valóban mindenkinek hasznos”.*⁶

Gelasius pápa Anastasius császárhoz 494-ben írt levelében már arról értekezett, hogy „*a világot [...] elvileg két dolog kormányozza: a papok megszentelt tekintélye és a királyi hatalom*”. (Armin, 2008). A gelasiusi formula néven ismertté vált tétel a mai napig jelen van a kánonjogban: eszerint egyfajta hatalommegosztás áll fenn egyház és állam között; az egyház és az állam két, egymástól független, szuverén „társaság”, mindkettő képes saját jogán teljes értékű külügyi tevékenységet folytatni, és egyik sem alárendeltje a másiknak (Adam, 2008).

Habár az egyház külügyi tevékenységének célja a „*mindenkinek hasznos*” berendezkedés létrehozása, valójában az egyház is a diplomácia hagyományos módszerei szerint képviselteti magát nemzetközi szintén, ez pedig elsődlegesen önérdék-érvényesítést jelent, éppen ezért a diplomáciára is érvényes a tétel, miszerint „*az egyházi hivatalokat lelki cél érdekében kell gyakorolni*”. (Rónay, 2009).

Nem is lehet tehát más az egyházi külügyi tevékenység célja, mint a katolikus hitelvek és értékek képviselete, valamint a helyi részegyházak védelme a fogadó állammal szemben.

A pápa feladata a világ valamennyi részén jelen lévő katolikus egyház összetartása (péteri tisztség), az egyházjog ebből az egyetemes pásztori küldetésből vezeti le a pápa jogát arra, hogy követeket nevezzen ki és küldjön az államokhoz, a nemzetközi szervezetekhez, a különböző országokban működő részegyházakhoz.

A követküldés és a követfogadás joga nem a nemzetközi jog által előállított fikció, és nem is a világi jogászok „*jóindulatának*” eredménye (Varalta, 1977). A kánonjog szerint az egyház és a Szentszék – „*isten rendelkezéséből*” – erkölcsi személyiséggel (*persona moralis*) van felruházva, ezért mindkettő jogalany, jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat. Ez a jogalanyiség független az egyházi állam vagy a Vatikán Városállam létezésétől, nem a világi államokkal kötött szerződéseken (mint az 1871-es garanciatörvény vagy az 1929-es lateráni egyezmény) alapul, hanem szakrális természetéből fakad.

A Szentszék állandó, helyi egyházhoz delegált képviselőjét apostoli delegátusnak nevezik, szigorúan véve tevékenysége nem diplomáciai jellegű. Az akkreditált szentszéki küldött címe nuncius, ám kizárólag abban az esetben, ha a fogadó állam biztosítja számára a jogot arra, hogy ő legyen a diplomáciai testület rangelső tagja, *doyenje*.

Ez jellemzően a régi katolikus hagyománnyal rendelkező országokban bevett eljárás. A diplomáciai jog alapján a nuncius nagykövetnek minősül (Erdő, 1991a).

Az egyházat tehát a helyi állammal szemben a nunciusok képviselik, akik pappá (sőt, az esetek nagy részében: püspökké) szentelésüket követően posztgraduális képzés keretében készülnek fel a diplomáciai pályára. Az egyház a diplomáciai tevékenységet szakrális tevékenységként értelmezi,

⁶ Pál VI, Sollicitudo omnium Ecclesiarum.

ilyenformán a nuncius sem a Vatikán Városállam képviseletében ténykedik, hanem az egész világon jelen lévő szakrális rendszer képviseletében és javára jár el (Nézőpont Intézet, 2006).

A pápa követői (legátusai) a pápa személyét képviselik a részegyházakkal, a fogadó állammal, illetve annak hatóságaival fennálló relációban, feladatuk az állam és a Szentszék közötti kapcsolatok előmozdítása, tárgyalásokat folytatnak aktuális kérdésekről, különösen megállapodások létrehozásáról, a már aláírt megállapodások végrehajtásáról (Sándor, 2009).

1.5. Bilaterális és multilaterális kapcsolatok

A kánonjogi kódex elismeri a nemzetközi jog primátusát, elfogadja, hogy a nemzetközi szerződések magasabb jogot jelentenek a belső jogrend normáihoz képest.

Ez azért is különösen lényeges, mert ennek alapján bármely szerződő fél biztos lehet abban, hogy a Szentszék a vele kötött nemzetközi szerződést pontosan úgy fogja értelmezni és végrehajtani a saját jogrendjében, mint azt az államok teszik a saját jogrendjükben.

A katolikus egyház nem ragaszkodik ahhoz, hogy a fogadó államok elismerjék: a területükön működő részegyház nem tartozik a joghatóságuk alá.

Erre az egyháznak valójában nincs is szüksége, ugyanis a gyakorlatban a Szentszék írja alá a fogadó állammal kötött szerződést a részegyház nevében, és a Szentszék képviseli a részegyházat – a nuncius révén – a fogadó állammal szemben, a fogadó állam pedig (a kánonjogi szabályozásból következően) nem tud a területén működő egyházrészszel úgy hivatalos kapcsolatot fenntartani, hogy mellőzne vagy megkerülné a Szentszékét. Az egyházjog így éri el, hogy a részegyházat csakis a Szentszék kormányozza, mindenféle világi befolyástól mentesen (Rónay, 2009).

Az egyházi diplomácia egyik feladata, hogy a fogadó állam területén működő részegyház és az állam közötti viszonyban ellássa a képviseletet, másik feladata pedig az, hogy a katolikus egyháznak a világban betöltött általános politikai súlyát növelje.

Ez utóbbi megvalósítását megkönnyíti az, hogy még a nem katolikus hagyományú országok vezetői is hajlamosak az egyházat morális autoritásként kezelni, olyan entitásként, melynek véleményformáló ereje van, és melynek politikai ereje éppen ebből a véleményformáló erőből fakad (Adam, 2008). „*A kormányok*” – mutat rá Graham – „*hasznosnak találják, ha bírják a pápa támogatását*”, és már csak politikai megfontolásból is célravezetőnek tartják az egyházzal való jó viszony fenntartását (Graham, 1994).

Japán például 1942-ben a katolikus egyházzal, mint „általában vett morális hatalommal” szerződött. Az arab államok közül elsőként Egyiptom lépett diplomáciai kapcsolatra a Szentszékkel 1947-ben, majd sorra követte a példáját több, csekély létszámú katolikus közösséggel rendelkező ország, így például Indonézia, Szíria, Irán, Törökország, Pakisztán, Jordánia, Irak és Etiópia (Rónay, 2009).

A gyakorlatban az egyház a részegyház székhelye szerinti állammal való kapcsolattartást leginkább kétoldalú szerződések, az úgynevezett konkordátumok révén gyakorolja.

A Szentszék részese a nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezménynek, ebből következően szerződést éppen úgy köthet, mint az államok, nemzetközi jogi aktusainak pontosan ugyanolyan a hatálya, mint az államok nemzetközi jogi aktusainak.

Szokásos megoldás, hogy a konkordátumok végén a felek a záradékban rögzítik: a megállapodás értelmezése és alkalmazása során felmerülő kérdéseket „*baráti úton*” vagy „*közös megállapodással*” tisztázzák. A rendelkezés oka, hogy a Szentszék nem veti alá magát nemzetközi döntőbírói ítéletének, sem pedig közvetítői eljárásnak, ezért nézeteltérést csakis diplomáciai úton, kétoldalú tárgyalások útján tudják a felek rendezni.

A Szentszék tudatos szerződéskötési politikát folytat, ezt példázza az is, hogy ragaszkodik bizonyos, az egyház szempontjából jelentőséggel bíró formulák használatához, tárgyalási erejét mutatja, hogy a szerződő államok nem szoktak kifogást emelni e formulák használata ellen (Rónay, 2009). Jelenleg a Szentszék száznyolcvan állammal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, így valamennyi európai uniós tagállammal is. Az Európai Unió nagykövetséget tart fenn Rómában.

A Szentszék az államok többségével hagyományosan konkordátumot ír alá, ám az újabb gyakorlat szerint szerződéscsomagokban rendezik az egyház helyzetét egy adott államban (Nagy, 2010).

Az egyház nemzetközi súlyát jelzi, hogy Kelet-Közép-Európa egykori szocialista államai közül csaknem mindegyik szerződéses kapcsolatra lépett a Szentszékkel.

E szerződések a preambulumban rögzítik, hogy a katolikus egyház az adott ország történelmében jelentős szerepet játszott, a társadalmi folyamatokra és a kultúra fejlődésére meghatározó hatást gyakorolt.

Egyes elemzők úgy vélik, hogy ezekkel a szerződésekkel az érintett államok (főként a balti államok, Horvátország és Szlovákia) egyrészt az Európához tartozásukat akarják hangsúlyozni, másrészt azt, végérvényesen lezártnak tekintik a szocialista korszakot, és sem a vallást, sem az egyházat nem tartják kártékonyak.

A Kelet-Közép-Európai országokkal kötött konkordátumoknak ilyenformán szimbolikus jelentésük is van, a térség demokratikus átalakulási folyamatát hivatottak kifejezni (Nézőpont Intézet, 2006).

Ezen a ponton szükséges említést tenni a püspöki konferenciákról, amelyek egy-egy állam vagy régió részegyházainak püspökeiből felálló kollegiális testületek, és az illetékességi területükön működő püspöki kar központi koordináló szervekként működnek.

Egyházi jogi természetű intézmények, elsődleges céljuk az aktuális egyházpolitikai kérdések megvitatása, valamint a felmerülő problémákra „*a területükön élő keresztények javát*” szolgáló megoldások keresése (Magyar Katolikus Lexikon, 2006).

Egyes államok gyakorlatában előfordul, hogy a püspöki konferenciát tekintik tárgyalópartnernek, habár az – a fentebb tárgyaltak fényében – nem diplomáciai szerv, nincs feljogosítva az adott részegyház teljes jogú képviselőjére (Nézőpont Intézet, 2006).

1.6. Összegzés, részkövetkeztetések

A Szentszék a nemzetközi jog szuverén és cselekvőképes alanya és egyben aktora. A modernkori történelmi előzményeket tekintve Olaszország 1870-ben annektálta a Pápai Államot, területeit beolvasztotta a királyságba, és felszólította a pápát, hogy mondjon le világi hatalmáról. A garanciális törvény 1871-es elfogadásától az 1929-es lateráni egyezményig – habár a pápa spirituális hatalma továbbra sem volt megkérdőjelezhető – a Szentszék elvesztette jogi értelemben vett szuverenitását és területiségét.

Az egyházi szervezet felépítését, az egyes szervezeti egységek feladat- és hatáskörét, egymáshoz való viszonyát a kánonjogi kódex, a *Codex Iuris Canonici* szabályozza. Élén a pápa áll, akinek hatalma egyházkormányzati hatalom, hatalma kiterjed mindhárom hatalmi ágra. Habár hatalma közvetlen, azt delegálás útján, az Apostoli Szentszék révén gyakorolja.

Az Apostoli Szentszék illetékessége az egész világra kiterjed, és közreműködik a katolikus világegyház összefogásában.

A Szentszék és a Vatikán viszonyrendszere aszimmetrikus. A Vatikánt eszköz-szereppel ruházza fel: irányítását a Szentszék alá rendeli, a pápával csak annak közvetítésével léphet kapcsolatba, illetve megtiltja annak önálló külpolitika folytatását.

Alacsonyabb hierarchiai szinten helyezi el, a kánonjogon kívül működőként azonosítja, és a lehető legminimálisabb, általánosságban a 44 hektárnyi terület intézményeinek, kulturális örökségeinek gondozására ruházza fel.

A Szentszék külügyi tevékenységének nemzetközi jogi alapját az 1929-es lateráni egyezmény alapozta meg, amely létrehozta a Vatikán Városállamot, amely a nemzetközi jog állam módjára működő alanyává tette: az állam területiség elvének megfelelően Vatikán Városállam szuverén entitássá vált úgy, hogy közben deklarálta, hogy Vatikán Városállam nem az egykori Pápai Állam jogutódja.

Külpolitikai tevékenysége gyakorlása révén a Vatikán a legtöbb állammal létesített diplomáciai kapcsolatot, számos nemzetközi szerződéshez és nemzetközi szervezethez csatlakozott. Külpolitikai cselekvési képességét korlátozza azonban a lateráni egyezmény azon pontja, amely szerint nem lehet részese nemzetközi konfliktusoknak, vagy az azok rendezésére létrehozott fórumoknak.

A kánonjogi kódex elismeri a nemzetközi jog primátusát, elfogadja a nemzetközi szerződések magasabbrendűségét a belső jogrend normáihoz képest. A katolikus egyház által más országok területén működtetett részegyházak nem a fogadó állam, hanem a Szentszék joghatósága alá tartoznak.

A részegyházakra vonatkozó szerződéseket, megállapodásokat a Szentszék írja alá a részegyház nevében, és a Szentszék képviseli a részegyházakat – a nuncius révén – a fogadó állammal szemben, a fogadó állam pedig (a kánonjogi szabályozásból következően) nem tud a területén működő részegyházzal úgy hivatalos kapcsolatot fenntartani, hogy mellőzné vagy megkerülné a Szentszékét. Az egyházjog így éri el, hogy a részegyházakat csakis a Szentszék kormányozza, mindenféle világi befolyástól mentesen.

A Szentszék a fogadó állammal jellemzően kétoldalú szerződések, vagyis konkordátumok útján tartja a kapcsolatot.

Az egyes államok vagy régiók részegyházainak püspöki konferenciái koordinációs feladatokat ellátó szervek.

Egyes esetekben előfordul, hogy az állam e konferenciát tekinti tárgyalópartnerének, azonban a püspöki konferencia csak egyházpolitikai feladatokat lát el, képviseletre nincsen feljogosítva: ezt a tisztelet kizárólag az akkreditált szentszéki küldött, a nuncius töltheti be, aki a diplomáciai jog alapján nagykövetnek minősül – habár tevékenysége szigorúan véve nem diplomáciai jellegű.

2. A katonai ordinariátus

A Szentszék felépítését leíró részben történt már utalás a részegyházak (egyházmegyék) létezésére. A részegyházak a katolikus egyház hagyományos strukturális egységei, amelyek területi alapon szerveződnek. A most következő fejezetben megvizsgáljuk a katonai ordinariátus intézményének kialakulását, valamint a rá vonatkozó kánonjogi szabályokat.

2.1. Az ordinariátusra vonatkozó szabályozás fejlődése

Az egyház megújulását célként kitűző, 1962-65-ös II. Vatikáni Zsinat rögzítette, hogy a hívőknek jogukban áll részesedni az egyház nyújtotta lelki javakból, és a joggyakorlás megkönnyítésére új szervezeti egységek létrehozásáról döntöttek. A részegyházak mellett ezért három olyan ordinariátust alapítottak, melyek nem területi, hanem személyi elv alapján szerveződnek. A három személyi ordinariátus a következő:

- az úgynevezett apostoli vagy rituális ordinariátusok, melyek a keleti rítust követő hívők ordinariátusai;
- a katolikus egyház kebelébe visszatérő anglikán közösségek ordinariátusai (a szigorú értelmezést alapul véve ez tekintik személyi ordinariátusnak);
- és a katonai ordinariátusok (Simon-Wagner, 2018).

Az ordinariátusok egyes típusai sajátos, kizárólag az adott típusra jellemző módon működnek, működésük rendjét szervezeti szabályaik, illetve az adott ordinariátus szabályzatai rögzítik. Az ordinariátus nem részegyház, csak ahhoz hasonlatos. Mindenesetre, a részegyház három alapkritériuma az ordinariátusnál is megtalálható: „*saját pásztor, a presbitérium és a saját nép*”. (Valdrini, 2018). A részegyházhoz való hasonlatosság egyházjogi szempontból azzal a következménnyel jár, hogy mindazok a kánonjogi törvények, melyek vonatkoznak a részegyházakra, alkalmazhatók az ordinariátusra is, feltéve, hogy annak saját szabályaival nem állnak ellentétben (Huels, 2018).

Az, hogy elsődlegesen személyi alapon szerveződő egységekről van szó, nem zárja ki, hogy létrejöttükben területi szempontok is érvényesüljenek (így például a katonai ordinariátusok is országonként állnak fel), a területi elv azonban csak másodlagos jelentőségű lehet. A személyi ordinariátusok révén az egyház azt ismeri el, hogy egyes hívők sajátos élethelyzetben vannak, ennek megfelelően pedig sajátos módon kívánnak részesülni a lelki javakból. A katonai ordinariátus esetében a sajátos élethelyzetet a katonai életforma jelenti; a katonák az átlagostól eltérő lelki támogatásra szorulnak, melyet a hagyományos plébániai lelkigondozás keretei között nem lehet megvalósítani (Simon-Wagner, 2018).

A fejezet további részeiben – rövid intézménytörténeti áttekintést követően – a katonai ordinariátusok státusza, működése képezi a vizsgálat tárgyát.

2.2. Intézménytörténeti előzmények

A katonák sajátos lelkigondozása nem előzmények nélküli, egyes források szerint egészen az ókorig kell visszamennünk, ha az intézmény történetét kívánjuk feltárni. Az ókori görögök úgy hitték, nemcsak ők harcolnak, hanem isteneik is, ezért a hadba vonulás előtt a jósokhoz fordultak, hogy megpróbálják kifürkészni esélyeiket, a győzelem után pedig nem maradhatott el az ünnepi áldozat bemutatása sem (Horváth, 2009).

A rómaiak már nem kizárólag a hadba vonulás előtt tartottak igényt a jövőmondók segítségére; történeti források szerint már Nagy Konstantin idején működtek olyan papok, akik elkísérték a sereget, és szertartásokat celebráltak a katonák számára. Ezek a papok azonban nem minősültek a mai értelemben vett tábori lelkészeknek: nem tartoztak a katonai vezetés joghatósága alá (Pugliese, 2018).

A katolikus katonai ordinariátus meghatározó jelentőségű dokumentuma a 742. évi Regensburgi zsinaton elfogadott „Concilium Germanicum” konstitúció, amely rendelkezik az időlegesen felállított seregek kötelező lelkipásztori gondozásáról, amelyet szintén időlegesen kirendelt, békeidőben plébániai feladatokat ellátó lelkipásztorok végeztek (Mansi, 1960).

Az állandó hadseregek megjelenéséig a főurak és a főpapok által kiállított katonákból állt a hadsereg, és a tulajdonosnak kellett gondoskodnia arról is, hogy legyen olyan egyházi személy, aki gondoskodik a katonák lelkigondozásáról.

A nagybirtokosok rendszerint azt a papot hívták szolgálatba, aki az uradalmon egyébként is ellátta a lelkészi teendőket. Nagy Károly frank király, majd később római császár által 769-ben kibocsátott rendelete kimondta, hogy „*minden előjáró (parancsnok) rendelkezzen egy pappá szentelt személlyel (áldozópappal), aki képes a bűnbánó bűneit megítélni és arra bűnbocsánatot adni*”. (Hargittai, 1998).

A téma szempontjából kiemelkedő jelentőségű a napjaink katonai ordinariátusának történelmi előzményét jelentő 1542. évi beszercebányai törvény a haderők kötelező lelkigondozásáról: „(...) szükségesnek tartottuk, hogy egyházi személyeket is küldjünk a táborba”.⁷ Ennek értelmében monostoronként két szerzetesnek kötelező a sereghez csatlakoznia a katonák lelkigondozása és keresztény harci buzdítása érdekében.

A változás a XVI. században következett be, amikor az uralkodók a hűbéresi seregeket állandó zsoldoshadseregekre váltották le. Az állandó hadseregben immár helye volt az állandó tábori papnak is. X. Ince pápa, 1645-ben adta ki *Cum sicut maiestatis* kezdetű *brévéjét*, amelyben megerősítette az addigra már általánossá vált álláspontot: bizonyos esetekben egyes papok a joghatóságuk alatt szolgálatot teljesítő egyházi személyek főpásztorainak tekintendők.⁸ Egyházzogászok szerint erre a pápai intézkedésre vezethető vissza a katonai joghatóság (Simon-Wagner, 2018).

⁷ 1542. évi (beszercebányai) XLI. törvénycikk.

⁸ Bréve: kisebb jelentőségű ügyekben kibocsátott pápai intézkedés, mely formáját tekintve is kevésbé ünnepélyes, mint a motu proprio. A pápa neve alatt bocsátják ki, a halászyűrével pecsételik le, de a bíboros államtitkár, esetleg a kancellár írja alá.

A német császári seregben minden zászlóaljnál működött tábori pap, a harmincéves háború végére (1648) ez annyiban változott, hogy már csak a császári ezredek törzseiben voltak tábori lelkészek (Hargittai, 1998).

Magyarországon a XVII. században már csak a háborúk idején működtek papok a seregben, békeidőben visszatérhettek a plébániájukhoz vagy a monostorukba. A tábori lelkészek a katonai szervezet parancsnoksága alá tartoztak, de nemcsak a katonai parancsok, hanem egyházi előljárójuk is irányíthatta őket.

Az egyházi előljáró (más néven tábori főpap vagy vezérkáplán) a hadseregnél az apostoli szentszéket képviselte, háború idején kivételes joghatóságot gyakorolva. A háború, harci cselekmény lezárultával a tábori főpap is visszatért a civil szolgálathoz, és ettől kezdve a katonák is visszakerültek a területileg illetékes püspök fennhatósága alá. VIII. Orbán pápa 1643. szeptember 18-án kiadott *brévéjében* még úgy rendelkezett, hogy a tábori lelkészség csak a háború idejére áll fel, joghatósága azonban ezen idő alatt nemcsak a katonákra terjed ki, hanem mindazokra, akik bármilyen jogcímen a katonai táborban tartózkodnak huzamosabb ideig.

Az 1689-ben kiadott pápai *brévé* azonban már engedélyt adott arra, hogy a tábori lelkészség béke idején is gyakorolja az egyházi joghatóságot; e joghatósággal a császári udvarhoz delegált nunciust bízta meg, aki a feladatot továbbadta a császár jezsuita gyóntatópapjára. Ettől kezdődően vált szokássá, hogy a seregek katonai lelkészi szolgálatát a jezsuita rendbe tartozó papok látják el; ez a szokás egészen 1773-ig élt, mikor is XIV. Kelemen pápa feloszlatta a rendet.

Lényegében a jezsuita rend feloszlata vezetett el a katolikus egyház szervezeti reformjához: addig ugyanis egy-egy újabb *brévében* esetileg feljogosítottak egy prelátust, hogy gondoskodjon a katonák lelképásztori ellátásáról, a területi egyházi hatóságok azonban – a Jézus rendiek kiesésével – már nem voltak képesek a seregek vallási ügyeinek folyamatos vitelére (Hargittai, 1998).

Mária Terézia 1773. december 4-i rendeletével döntött az önálló tábori helynökség (vicariatus) felállításáról, mégpedig úgy, hogy a tábori főpap státuszát összevonta a bécsújhelyi püspökével, akit a pápa külön *brévében* felruházott a hadsereg feletti kivételes egyházi joghatósággal. Miután a székhelyét áthelyezték St. Pöltenbe, 1826-ban létrejöhetett önálló, a többi egyházmegyétől független hivatalként az apostoli tábori helynökség, élén az apostoli tábori helytessel.

Az a fejlődési út, melyen a tábori lelkészség a császári hadseregben végigment, mintegy mintaként szolgált más országok, más hadseregek számára. Állandó intézmény felállítására csak a XX. században került sor, ez volt a tábori helynökség (*vicariato castrense*).

A tábori helynökség élén álló vikárius hatalma hivatalhoz kötött volt, a vikárius az alá rendelt egyházi személyek felett joghatóságot gyakorolt. Szent X. Piusz pápa alapította az első tábori helynökséget 1910-ben Chilében, mégpedig *az In Hac Beatissimi Petri Cathedra* kezdetű *motu proprio*-val (Simon-Wagner, 2018).

Ezt követően sorra jöttek létre további tábori helynökségek, 1925-ben Olaszországban, 1949-ben Kolumbiában és Indonéziában, 1950-ben Braziliában, Spanyolországban, a Fülöp-szigeteken, 1951-ben Kanadában. Az első helynökségek a fogadó állam és a Szentszék között létrejött megállapodás alapján működtek, az első egyetemes, az egész egyházra kiterjedő hatályú rendelkezést 1951 áprilisában bocsátotta ki a Konzisztoriális Kongregáció „*Sollemne Semper*” megjelöléssel, és ezt 1986-ig még további négy szentszéki irat követte. A fordulópontot – miként az a fentiekben már

bemutatásra került – a II. Vatikáni Zsinat jelentette, ekkor mondták ki ugyanis, hogy a sajátos élethelyzetben lévő csoportok lelkigondozása sajátos lelkipásztori munkát igényel.

A katonákra vonatkozóan a *Christus Dominus* (a továbbiakban: CD) határozat a következőképpen rendelkezett a 43. pontjában: „*A katonák lelki gondozása sajátos életkörülményeik miatt rendkívüli gondot igényel, ezért az erőkhöz mértelen minden nemzetben belül állítsanak föl tábori helynökséget.*” (Simon-Wagner, 2018). A CD-határozat tehát csak a tábori helynökségek felállításáról rendelkezett, ám a részletszabályok megalkotása elmaradt, és ezt a hiátust az 1983-ban elfogadott kánonjogi kódex sem pótolta.

A hidegháborús időszak egyébként megváltozott szerepfelfogást igényelt az egyház részéről is, ezért a nemzetközi politikai környezet változásával megérett az egyházon belül is a jogi reform iránti igény (Simon-Wagner, 2018).

Ilyen előzményeket követően bocsátotta ki Szent II. János Pál pápa 1986. június 3-án a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli levelét a katonák lelkigondozásáról, melyben az új struktúra, a katonai ordinariátus (*Ordinariatus militaris seu castrensis*) felállításáról határozott.⁹ Az apostoli levél is rámutat arra, hogy az 1951-es, „Sollemne Semper” kezdetű instrukcióban foglaltak felülvizsgálatra szorulnak, a korábbinál hatékonyabb szabályokat kell megalkotni annak érdekében, hogy az egyház a katonák lelki ellátása révén is eleget tudjon tenni egyik fő feladatának, amely nem más, mint közreműködés „*a béke megvalósításában és előmozdításában az egész világon*”.¹⁰ A pápai okirat kiemeli, hogy a katonák feladata alapjaiban megváltozott, ezért az egyház a katonai szolgálatot teljesítőkre – legyenek akár önkéntes katonák, akár olyanok, akik törvényben írt kötelezettségeiknek eleget téve látnak el katonai szolgálatot – úgy tekint, mint a „*népek szabadsága és biztonsága szolgáira*”. (*Spirituali militum curae*, 1986).

A szentszéki évkönyv, az *Annuario Pontificio* statisztikái szerint világszerte harminchat katonai ordinariátus működött 2017-ben.

2.3. *A katonai ordinariátusra vonatkozó keretszabályok: Spirituali militum curae kezdetű apostoli rendelkezés*

A katonai ordinariátusra vonatkozó alapvető szabályokat – mintegy keretjelleggel – a *Spirituali militum curae* (a továbbiakban: SMC) kezdetű apostoli rendelkezés tartalmazza, mindezek mellett a kánonjog szabályai is alkalmazandók, a részletszabályok a Szentszék és a fogadó állam között bilaterális megállapodásból, valamint az adott katonai ordinariátus szervezeti és működései szabályzatából ismerhetők meg (Simon-Wagner, 2018).

⁹ Ioannes Paulus PP. II, Const. Ap. *Spirituali militum curae*, 24 aprilis 1986, in AAS 78 (1986).

¹⁰ *Spirituali militum curae* – Apostoli konstitúció a katonák lelkigondozásáról (*Spirituali militum curae*, 1986).

2.3.1. A katonai ordinariátus jogállása

A katonai ordinariátusok speciális egyházi egységek, jogi természetüket tekintve a részegyházakkal (egyházmegyékkel) esnek azonos megítélés alá. Abban a kérdésben, hogy egy adott országban állítanak-e fel katonai ordinariátust, a Szentszék jogosult dönteni, a döntést azonban az érintett püspöki konferenciák előzetes meghallgatásához kötik. Élén a katonai ordinárius áll, aki főszabály szerint püspöki rangban van, a megyéspüspökkel áll egyazon egyházkormányzati szinten.

Teljes jogú tagja a püspöki konferenciának. Hivatalát a pápa úgynevezett szabad adományozás útján tölti be. Az ordinárius mentesül mindenfajta egyéb lelkipásztori teendő alól, éppen azért, hogy teljes figyelmét ennek a valóban speciális feladatnak tudja szentelni. Szoros kapcsolatot kell fenntartania a részegyházakkal. Hatalma a megyéspüspökkel párhuzamos, ugyanakkor versengő is.

Előbbi azt jelenti, hogy a katonai létesítményeken belül joghatósága elsődleges és megelőzi a megyéspüspök joghatóságát; kiterjed a katolikus felekezethez tartozó katonákra és a családtagjaikra, a katonai kórházakban és idősotthonokban tartózkodókra, a katonai oktatási intézményekben tanulókra, valamint mindazokra, akik a katonai ordináriusi megbízásából vagy az ő engedélyével tartós jelleggel teljesítenek szolgálatot az ordinariátusban (Spirituai militum curae, 1986).

Abban az esetben, ha egy katonai létesítményben nincsen katonai ordinariátus, úgy a katonák lelkigondozása a helyi ordinárius és a helyi plébános feladatkörébe tartozik.

A személyek vonatkozásában a joghatósága ugyanakkor versengő, ezt úgy kell érteni, hogy az ordinariátushoz tartozó személyek változatlanul annak a részegyháznak a hívei maradnak, amelynek az illetékességi területére a lakóhelyük esik (Simon-Wagner, 2018). A joghatóság kérdése a soron következő alfejezetben részletesebben is kifejtésre kerül.

Az ordinariátus presbitériumába a tartósan kirendelt papok, az ideiglenesen erre a feladatra átadott egyházmegyés papok, illetve szerzetes papok tartoznak. Az apostoli levél külön is felhívja a megyéspüspököket és a szerzetesrendek elöljáróit, hogy bocsássanak kellő számú egyházi személyt az ordinariátus szolgálatára.

A katonai ordinárius – szentszéki jóváhagyás alapján – alapíthat saját szemináriumot, és már a feladatra alkalmasnak talált szeminaristákat is bevonhatja az ordinariátusi munkába.

A katonai ordinariátus felettes fóruma a Püspöki Kongregáció, a missziós területen működő ordinariátusok esetében a Népek Evangelizációjának Kongregációja.

A katonai ordináriusok – hasonlóan a részegyházakhoz – kötelesek a Szentszékhez ötévente beszámolót előterjeszteni, melyben számot adnak az ordinariátus állapotáról (Simon-Wagner, 2018).

Az ordinariátus saját maga készíti el a szervezeti és működési szabályzatát, ennek során tekintettel kell lenni az apostoli levélben foglaltakra, valamint a Szentszék és a fogadó állam között létrejött megállapodás tartalmára.

A szabályzatban szükségképpen rendezni kell a következő kérdéseket: hol az ordinariátus hivatala, melyik a címtemploma, miként épül fel a hivatali rendszere, szabályozni kell a helynökök

és a katonalelkészek státuszát, a széküresedés, illetve az ordinárius akadályoztatása esetén irányadó rendelkezéseket, az anyakönyv-vezetési jogosultságokat (*Spiritulai militum curae*, 1986).

A katonai bíróság jogosult saját bíróság felállítására, a fellebbviteli fórumot – a Szentszék jóváhagyásával – az ordinárius jelöli meg.

Amennyiben az ordinariátus nem él a bíróság felállításának jogával, úgy az egyházi ügyekben elsőfokon az ordinariátus székhelye szerinti részegyház bírósága jár el, a fellebbviteli fórumot ugyancsak az ordinárius határozza meg a szabályzatban, és ez szintén szentszéki jóváhagyásra szorul (Simon-Wagner, 2018).

A tábori lelkészekre kétféle normarendszer irányadó: egyrészt hivatásos lelkészek, ebbéli minőségükben a kánonjogi törvény és a többi egyházi jogszabály határozza meg a tevékenységüket; másrészt hivatásos katonák is, ezért az adott országban hatályos, katonákra vonatkozó jogszabályokat is figyelembe kell venni cselekedeteik megítélésükor.

A magyar megoldás jól példázza ezt a kettősséget: ha katonai fegyelmi eljárás indul a tábori lelkész ellen, akkor a katonai felettes köteles az eljárás megindításáról értesíteni az egyházi vezetőt, és fordítva is érvényes ez a szabály, ha egyházi fegyelmi eljárás indul, úgy az egyházi fegyelmi jogkör gyakorlója köteles a katonai felettest értesíteni.

Abban az esetben, ha az adott cselekmény a kánonjog szerint büntetendő, de a világi jog szerint nem, úgy kizárólag az egyházi bíróság jár el, ha pedig az egyházi jog szerint nem büntetendő a cselekmény, úgy csak a világi (katonai) bíróság előtt folyik az eljárás. Jellemzően a kétoldalú megállapodásokban szokás rendelkezni azon esetekről, amikor egy adott cselekmény büntetendő mindkét jog szerint) (Simon-Wagner, 2018).

2.3.2. A katonai ordinariátus joghatósága alá tartozó szervezetek

Fontos már ezen a ponton felhívni a figyelmet arra, hogy a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli levél csak a katonai ordinariátusok felállításáról rendelkezik, vagyis kizárólag a katonák lelkipásztori ellátásáról gondoskodik ilyen módon. Sem a rendőrök, sem a határőrök esetében nem létezik hasonló tartalmú egyetemes egyházi norma, és egységes gyakorlat sem alakult ki ezzel kapcsolatban.

Azt ugyanakkor nem zárja ki semmilyen rendelkezés, hogy a fogadó állam a Szentszékkal kötendő szerződésben akként állapodjon meg, hogy a katonai ordinariátus keretein belül ellátható a rendőrök vagy más rendvédelmi hivatásrendek tagjainak lelkigondozása. Lényeges ugyanakkor, hogy csak azon szervezetek tagjaira terjedhet ki a katonai ordinariátus joghatósága, amelyeket a kétoldalú megállapodás kifejezetten nevesít (Szabó, 2014).

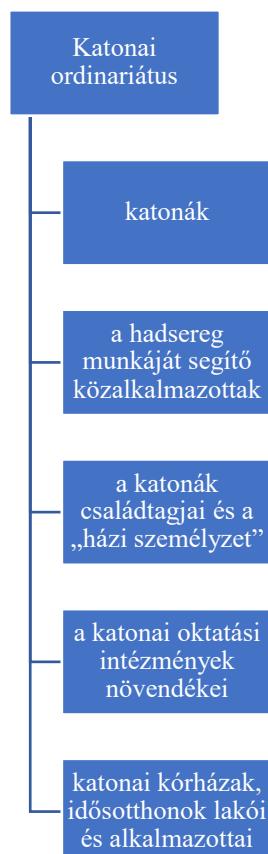
Az értekezés későbbi fejezeteiben bemutatásra kerülnek azon országok, amelyek kifejezetten úgy állapodtak meg a Szentszékkal, hogy a katonai ordinariátus joghatósága nemcsak a katonákra terjed ki, hanem a rendészeti szervek (vagy egyes rendészeti szervek) hivatásos állományú tagjaira (Szabó, 2014). A szlovák megoldást pedig egy külön fejezetben mutatom be; a szlovák modell annyiban tekinthető Magyarországra számára mintának, hogy ott ugyan a 2002-ben kötött megállapodás szövege szerint a katonai ordinariátus joghatósága a fegyveres erőkre terjed ki, ám az

értelmező rendelkezések és a gyakorlat behatóbb vizsgálata után kiderül: a katonai ordinariátus joghatósága kiterjesztett, a szolgálat személyi hatálya alá tartoznak a rendőrök, a büntetés-végrehajtási intézetek, valamint más fegyveres testületek (például vasútrendőrség) állományába tartozók.

2.4. *A katonai ordinariátus joghatósága alá tartozó személyek az SMC alapján*

Az apostoli rendelkezés tételesen meghatározza, hogy kik azok, akik a katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak. A normaszöveg a személyi hatályt részben személyhez, részben pedig intézményhez kötötten határozza meg: személyhez kötötten például a katonák vagy a családtagok, intézményhez kötötten a katonai oktatási intézmények hallgatói, illetve a katonai kórházak, szociális intézmények lakói és dolgozói vonatkozásában. A személyi hatály alakulását az 1. számú ábra szemlélteti.

1. számú ábra: *A katonai ordinariátus joghatósága alá tartozó személyek az SMC apostoli rendelkezés alapján – személyi hatály*

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

2.4.1. A katonák

Az egyházjog sajátos megoldással élve „*alárendelteknek*” nevezi az adott jogi norma személyi hatálya alá tartozókat. Ennek a fogalomnak az értelmezése, különösen a katonai ordinariátusra vonatkoztatva ugyanakkor a kánonjogi szakirodalomban sem egységes (Ujházi, 2013). Egyes nézetek szerint helyesebb a tábori lelkészség esetében nem „*alárendeltekről*”, hanem „*lelkipásztori gondozás alá tartozó személyekről*” beszélni, (Baura, 2013) más álláspontok szerint azonban a két *terminus technicus* nem egészen ugyanazt a személyi kört fedi le. Miként arra Ujházi (2013) rámutat, az „alárendelt” kifejezés kizárólag a katolikusokat jelenti, értve katolikus alatt azokat a személyeket, akik megkeresztelkedtek a katolikus egyház rítusa szerint vagy érvényes keresztlevél birtokában felvételt nyertek a katolikus egyházba. Némely szerzők (Coppola, 1998) szerint ez az értelmezés sem rendezi megnyugtatóan azt a problémát, hogy a keleti katolikus egyházak híveinek elvileg a keleti liturgia és lelkiség alapján kellene lelkipásztori szolgálatot nyújtani (Coppola, 1988).

A megvalósítás és az erőforrás tekintetében szinte egyetlen ország sincs felkészülve arra, hogy a tábori lelkészségen belül külön szervezeti keretet alakítson ki és külön személyzetet biztosítson a keleti katolikus vallású hívek számára (Ujházi, 2013).

Visszatérve a személyes joghatóság kérdéséhez, értelmezési nehézséget okoz az is, hogy az „alárendelt” jóval szűkebb kategória a „lelkipásztori gondozás alá tartozó személynél”, hiszen a katonai ordinariátus – hasonlóan az összes többi katolikus lelkipásztori intézményhez – nemcsak a megkereszteltek, hanem a meg nem keresztelt vagy a más egyházhoz, más vallási közösséghez tartozókat illetően is „*rendelkezik missziós küldetéssel*”. (Ujházi, 2013). A tábori lelkészeknek ugyanakkor fokozottabban szem előtt kell tartaniuk az ökumené elvét, mivel a hadseregben a legkülönbözőbb felekezetű személyek vannak jelen.

Az ordinariátus ezért rendszerint fel is hívja a tábori lelkészek figyelmét, hogy nem katolikusoknak lelkigondozást csak azok kifejezett kérésére nyújtsanak, és még így is csak akkor, ha az illető felekezete szerint lelkész nem érhető el.

A katonai ordinariátus „alárendeltjei” elsősorban és ellenkező megállapodás hiányában a katonák, az azonban, hogy szerződéses vagy hivatásos, esetleg sorkatonai vagy önkéntes szolgálatot töltő katonák, a lelkipásztori ellátás szempontjából nem bír relevanciával. Nem terjed ki a joghatóság más fegyveres testületek tagjaira, így sem a rendőrökre, sem a pénzügyőrökre, miként a határőrökre, a pénzügyőrökre sem.

A katonaság kifejezést tehát ebben az aspektusban megszorítóan kell értelmezni, más szempontból azonban éppen a kiterjesztő értelmezés a helyes: ugyanis, külön megjelölés nélkül is kiterjed a katonai ordinariátus joghatósága a hadsereg valamennyi fegyvernemére és szakcsapatára.

Ennek ellenére, ha az adott országban nagyobb létszámú hadsereg működik, akkor az egyértelműség kedvéért külön bilaterális megállapodásban szokás külön is rögzíteni, hogy a tábori lelkészi szolgálat joghatósága kiterjed a szárazföldi, a tengerészeti és a légi erőkre, illetve (miként azt az Amerikai Egyesült Államok és a Szentszék között létrejött megállapodás kiemeli), a parti őrségre is (Ujházi, 2013).

A katonai ordinariátus az elsődleges „célközönségen”, tehát a katonaságon belül meghatározhat olyan személyi kört vagy köröket, amelyre/amelyekre nézve speciális pasztorációs

programok kidolgozása javallott. Így például célszerű külön figyelmet fordítani a veteránokra, még inkább az állomány legfiatalabb tagjaira, az újoncokra. Ők azok ugyanis, akiknek – az egyéb lelki terhek mellett – a beilleszkedés nehézségeivel is meg kell birkózniuk, illetve, életkori sajátosságaikból adódóan különösen kitettek a modern világ kihívásainak (túlzott alkoholfogyasztás, drogfogyasztás, más önpusztító szokások, öngyilkosság stb.). Mindezekben túlmenően az egyháznak foglalkoznia kell az aktuális nagy kérdésekkel, így különösen a klímaváltozással, a természetvédelemmel, az online tér kontroll nélküli használatából adódó problémákkal. A katonai ordinariátus ugyanis – miként arra például Coppola (1988) is rámutatott – *„nemcsak a vallási kérdések tisztázására, hanem etikai vagy erkölcsi kérdések megvitatására is hivatott”* intézmény (Coppola, 1988).

A katonai ordinariátus joghatósága csak az ország saját katonáira terjed ki, más hadseregek katonáira, még ha azok az adott állam területén teljesítenek szolgálatot, nem. Ennek háttérben alapvetően biztonságpolitikai megfontolások, valamint a nyelvek különbözőségéből adódó nehézségek állnak. Ami a biztonsági, nemzetbiztonsági szempontokat illeti, könnyű belátni Ujházi (2013) megállapításainak megalapozottságát: a tábori lelkészet ugyanis egy *„nehezen ellenőrizhető lelkiismereti fórum [...], amelynek engedélyezése ezért még a katonai elhárítás tevékenysége mellett is kockázatos”*. (Ujházi, 2013).

Az is egyértelmű, hogy a lelkészi munka alapvetően anyanyelvhez kötött (vagy legalábbis anyanyelvi szinten beszélt nyelvet feltételez), hiszen az érzékeny lelki, erkölcsi kérdésekben a finom megfogalmazásoknak, nyelvi árnyalatoknak is jelentősége lehet (Ujházi, 2013).

Mindennek fényében kivételesnek tekinthető a magyar katonai ordinariátus 1999-es szabályzata, mely – a 4. cikkelyében – a szolgálat joghatóságát kiterjeszti a *„Magyarországon tartózkodó és tevékenykedő más országbeli katolikus katonákra, amennyiben nincs saját tábori lelkészüik”*. (Ujházi, 2013).

2.4.2. Közalkalmazottak, köztisztviselők

Főszabály szerint a tábori lelkészi szolgálat joghatósága nem terjed ki a hadseregben dolgozó, a katonai tevékenységet támogató közalkalmazottakra, köztisztviselőkre, azt azonban semmi nem zárja ki, hogy az országok a Szentszékekkel kötött megállapodásukban ezzel ellentétesen rendelkezzenek. Példaként említhető az olasz, a fülöp-szigeteki, a litván bilaterális megállapodás, vagy éppen a francia, mely a „védelmi szektor” civil foglalkoztatottjaira és azok családtagjaira is kiterjeszti az ordinariátus joghatóságát. Ujházi az ausztrál megállapodás kapcsán pedig egy sajátos jelenségre hívja fel a figyelmet: e megállapodás úgy fogalmaz, hogy a katonai ordinariátus joghatósága kiterjed azokra is, akik a *„világi törvények értelmében a védelmi szektorba tartoznak”*; vagyis, itt annak tanúi lehetünk, hogy az ausztrál-szentszéki megállapodás megszövegezői egy kánonjogi dokumentumban a világi jogszabályokra hivatkoznak (Ujházi, 2010).

Osztom Ujházi álláspontját, aki szerint *„nem túl szerencsés egy ilyen kérdésben a katonai ordinárius joghatóságát a világi jog változásának kitenni”*. (Ujházi, 2013). Ha ugyanis a világi jogszabályok időközben megváltoznak, az kihat a kánonjogi dokumentum tartalmára is, különösen az egyházi fél akarata ellenében is. A világi jogszabályok változására egy példa: Magyarországon az

elmúlt időszakban több ízben is változtak a rendvédelmi szervekre vonatkozó jogszabályok, és ezzel összefüggésben változott az is, hogy mely szerveket kell rendvédelmi szervnek tekinteni.

Ha tehát a magyar megállapodás az ausztrálhoz hasonlatosan a világi jogszabályok szerinti rendvédelmi szervek kategóriájával operálna, az azzal járna, hogy időről időre változik a megállapodás személyi hatálya.

A szakirodalomban akadnak olyan álláspontok, melyek megkérdőjelezzik a joghatóság közalkalmazottakra való kiterjesztésének létjogosultságát elsősorban azon az alapon, hogy a közalkalmazottak esetében aligha áll fenn a katonai ordinariátus fő szervezőelve: míg a katonák sajátos élethelyzetben, sajátos körülmények között végzik szélsőséges kihívásokkal teli munkájukat, addig a honvédségi közalkalmazottak helyzete nem sokban különbözik bármely más közalkalmazottétól (Ujházi, 2013).

Lehet ugyanakkor ennek az ellenkezőjével is érvelni: adott esetben egy honvédségi közalkalmazott (akár például egy minisztériumi hivatalnok) is kerülhet sajátos döntési, intézkedési helyzetbe.

2.4.3. A katonák családtagjai, felnőtt gyermekei és a házi személyzet

Az apostoli konstitúció rendelkezése szerint a katonai ordinárius joghatósága tartoznak a katonák családtagjai is, ideértve a házastársat, a fiatalkorú gyermekeket és a katonával egy háztartásban élő nagykorú gyermekeket, valamint – ma már kissé anakronisztikusnak tűnő megfogalmazással élve – a „házi személyzetet”. Miként azt a későbbiekben majd látjuk, a magyar tábori lelkészi szolgálat 1999. évi szabályzata is a személyi hatály alá sorolja a katonák felnőtt gyermekeit, feltéve, hogy azok közös háztartásban élnek a katonával. Az azonban, hogy az SMC hatálya kiterjed a szülői házban lakó felnőtt gyermekekre, mindenképpen ellentétben áll a fiatalok vallási önrendelkezési jogával, mely alapján minden tizennyolcadik életévét betöltött személy saját belátása szerint dönthet arról, miként és milyen formában él szabad vallásgyakorlási jogával és lelkiismereti szabadságával.

Az, hogy a katonák „háttérországát” jelentő család tagjaira egyre nagyobb figyelmet fordít a katolikus egyház, úgy véljük megalapozott és teljes mértékben érthető törekvés. Bármilyen történik ugyanis szolgálatteljesítés közben a katonával, az kihat az egész család életére, az egyház ezért nem hagyhatja magukra a családtagokat sem. Ezt a logikát követi az a megoldás is, amelyben a katonai ordinariátus joghatósága a katonával egy háztartásban élő nagykorú gyermekekre is kiterjed.

Újabbban ugyanis egyre több fiatal dönt úgy (önszántából vagy gazdasági kényszerből), hogy tanulmányai befejezését követően sem költözik el a szülői házból. Márpedig, ha ő is a katona háztartásában él, számára is meg kell adni annak lehetőségét, hogy szükség esetén igénybe vehesse a katonai lelkészi szolgálat által nyújtott lelki támogatást.

A „házi személyzet” kategóriája mai fül számára furcsának hat, ennek ellenére jól érthető a normaszöveg megalkotójának szándéka: azok az emberek, akik a katona keresményéből (is) élnek, és akikre a katona sorsának bármilyen alakulása kihatással lehet, a katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak. Újabbban – főként német nyelvterületen – a katolikus egyház egyre nagyobb figyelmet

fordít az otthon maradt katonacsalád tagjaira, különösen akkor, ha a katona külföldön teljesít szolgálatot.

2.4.4. Katonai oktatási intézmények hallgatói

Az apostoli konstitúció X. cikkelye szerint a katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak azok is, akik „*katonai iskolákban tanulnak*”. Azt a pápai dokumentum nem részletezi, hogy az alapfokú, a középfokú vagy a felsőfokú oktatásban részt vevőkre, vagy e három kategória mindegyikére kiterjed a személyi hatály.

Van néhány olyan kétoldalú megállapodás, amelyben a szerződő felek pontosítják, az általános megfogalmazásból ugyanakkor az a következtetés vonható le – mutat rá Ujházi –, hogy a normaszöveg megalkotója nem akart senkit kizárni a katonai lelkipásztori szolgálatból, vagyis a „*katonai iskolában tanulnak*” fordulatot a lehető legszélesebben kell értelmezni.

Mindebből az is következik, hogy ha a kétoldalú megállapodás alapján az adott országban kiterjed a katonai ordinariátus joghatósága más fegyveres testületekre is, akkor – egyéb rendelkezés hiányában – a szóban forgó fegyveres testületek által fenntartott/működtetett oktatási intézmények diákjai, hallgatói is élhetnek a katonai lelkigondozás lehetőségével.

2.4.5. Katonai kórházak és szociális intézmények lakói, alkalmazottai

A katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak mindazok, akik katonai kórházakban és katonai szociális intézményekben, időotthonokban tartózkodnak betegként vagy ellátottként – függetlenül attól, hogy ők maguk katonák vagy sem. A pápai konstitúció tehát – az oktatási intézményekhez hasonlóan – magához az intézményhez kötve határozza meg a személyi hatályt, a beteg, az ellátott státuszának nincsen jelentősége (Ujházi, 2013).

Kétoldalú megállapodás alapján a joghatóság kiterjeszhető a katonai kórházakban, szociális intézményekben dolgozókra is, így az orvosokra, nővérekre, segítő alkalmazottakra. A „kórház”, illetve az „időotthon” kifejezéseket célszerű kiterjesztőleg értelmezni, nem zárja ki ugyanis semmi azt, hogy a katonai ordinariátus személyi hatálya kiterjedjen a rehabilitációs központokra, szanatóriumokra, egyéb egészségügyi intézményekre.

2.5. Összegzés, részkövetkeztetések

A részegyházak a katolikus egyház hagyományos strukturális egységei, amelyek területi alapon szerveződnek. Az egyház megújulását célként kitűző II. Vatikáni Zsinat azonban leszögezte, hogy a hívőknek jogukban áll részesedni az egyház nyújtotta lelki javakból, és – e jog gyakorlását megkönnyítendő – új szervezeti egységek, köztük a katonai ordinariátusok létrehozásáról döntöttek. Lényeges látnunk, hogy az ordinariátusok egyes típusai sajátos, kizárólag az adott típusra jellemző

módon működnek, működésük rendjét szervezeti szabályaik, illetve az adott ordinariátus szabályzatai rögzítik.

A katonai ordinariátusra vonatkozó alapvető szabályokat – lényegében keretjelleggel – a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli rendelkezés tartalmazza, mindezek mellett a kánonjog szabályai is alkalmazandók, a részletszabályok a Szentszék és a fogadó állam között bilaterális megállapodásból, valamint az adott katonai ordinariátus szervezeti és működései szabályzatából ismerhetők meg.

A katonai ordinariátusok speciális egyházi egységek, jogi természetüket tekintve a részegyházakkal (egyházmegyékkel) esnek azonos megítélés alá. Abban a kérdésben, hogy egy adott országban állítanak-e fel katonai ordinariátust, a Szentszék jogosult dönteni, a döntést azonban az érintett püspöki konferenciák előzetes meghallgatásához kötik.

Egyes országok biztosítják a lehetőségét annak, hogy a katonai ordinariátus élén álló püspök kinevezése kizárólag egyházi kérdés maradjon, ugyanakkor ez nem általános, ami nem meglepő annak fényében, hogy az ordinárius személyének kiválasztásakor – a „kettős függőségből” következően – egyszerre kell egyházi és politikai, illetve nemzetbiztonsági szempontokat figyelembe venni. Az ordináriusnak tehát nemcsak Róma, hanem a fogadó állam kormányzatának bizalmát is élveznie kell, hiszen szolgálatának ellátása során a vallási feladatok mellett a haza érdekét is köteles szolgálni.

3. Nemzetközi kitekintés

Az egyházak rendőri lelkészi szolgálatába történő bevonása három módon valósulhat meg: jogszabályi kijelöléssel, jogszabály szerint teljes nyitottsággal, illetve egyház és rendőrség közötti együttműködési megállapodással. Az elválasztás alapját képezi továbbá a lelkészek jogállása: állhat tisztán egyházi alkalmazásban (ez kizárólag Ausztriában valósul meg), állami alkalmazásban, illetve vegyes foglalkoztatásban, ahol a munkáltatói jogköröket az egyház gyakorolja; rendfokozat tekintetében lehetnek civil alkalmazottak és rendfokozatot viselő alkalmazottak (Tihanyi, 2019).

A katonák lelkipásztori ellátásának szabályait – miként azt a fentiekben megállapítottuk – a katolikus egyház átfogó formában, a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúcióval határozza meg. Az egyes országokat tekintve nemzetközi megállapodások, kétoldalú nemzetközi szerződések rendezik a katonai ordinariátusok státuszát és jogállását, a részletszabályokat pedig az intézmények belső szervezeti és működési szabályzata tartalmazza. Ez kivétel nélkül így van minden olyan államban, ahol katonai ordinariátus működik. Távolról sem beszélhetünk ilyen egységességről a rendőrök lelkipásztori ellátását illetően. Alapvetően négyféle megoldást különböztethetünk meg az együttműködés módjában:

- 1) a rendőrök lelkipásztori gondoskodását a katonai ordinariátus látja el kiterjesztő joghatállyal, ez a helyzet például Horvátországban és egy későbbi fejezetben külön, részletesebben tárgyalandó Szlovákiában;
- 2) a rendőri lelkipásztori szolgálatot helyi szinten igyekeznek megoldani, mint például Dél-Koreában;
- 3) a rendőri lelkipásztori szolgálatot a katonai ordinariátus keretein belül látják el, vagyis a katonai ordinariátus gondoskodik a rendészeti (vagy egyes rendészeti) hivatásos állományúak lelkigondozásáról; ezzel a megoldással élnek jellemzően a latin-amerikai államok, Spanyolország, Belgium, Ukrajna;
- 4) vegyes modell, melyre Olaszország a legszemléletesebb példa.

Ezen országok szabályozását, illetve gyakorlatát Szabó Csaba vizsgálta 2014-es doktori értekezésében (Szabó, 2014). Az alábbiakban – részben ezen értekezés, részben Ujházi Lóránd 2013-as tanulmánya (Ujházi, 2013) valamint helyi források alapján – az egyes modellek főbb jellegzetességeit mutatom be.

A hadseregben működő katonai ordinariátusra vonatkozó szabályozás – miként azt fentebb jeleztem – az SMC apostoli rendelkezésből, az adott ország és a Szentszék közötti megállapodásból, valamint az érintett tábori lelkészi szervezet belső szabályzataiból ismerhető meg. A rendőrségre és az egyéb fegyveres szervezetekre viszonylag kevés állam esetében terjed ki a katonai ordinariátus joghatósága, de még ott is, ahol ez a helyzet, meglehetősen kaotikusnak mondható a szabályozás.

Van olyan ország, ahol a katonai ordinariátusról szóló kétoldalú megállapodás nem tartalmaz rendelkezést a hadseregben kívüli fegyveres testületekben való lelkipásztori szolgálatról, hanem más, a Szentszékkal kötött dokumentumok térnek ki erre a kérdésre. Ez történt például Olaszország esetében: a Szentszékkal kötött Lateráni megállapodás 1985-ben aláírt kiegészítésének 11. cikke

szerint ugyanis az Olasz Köztársaság vállalja, hogy biztosítja a katolikus vallás szabad gyakorlását mind a hadseregben, mind a rendőrségben és az egyéb fegyveres testületekben.

Akad ugyanakkor arra is példa, hogy egy ország hivatalos dokumentumaiban nem esik szó arról, hogy a rendőrségnél, más fegyveres testületeknél működhet-e külön lelkészi szolgálat, ám a katonai ordinariátus honlapja közöl ezzel kapcsolatos információkat.

Példaként a Fülöp-szigetek emelhető ki, ahol a tábori lelkészség internetes oldala kiemeli: joghatósága alá tartoznak a katonákon túlmenően a légierők, a tengerészet és a nemzeti rendőrség állományába tartozók is (Ujházi, 2013).

A továbbiakban vizsgáljuk meg a rendőrök lelkipásztori ellátására létrejött négy modellt.

3.1. *Katonai ordinariátus kiterjesztő joghatállyal: Horvátország*

Az elsőként tárgyalandó modell egyáltalán nem tekinthető tipikusnak, leginkább az újonnan létrejött államok esetében figyelhető meg az a megoldás, miszerint a rendőrök lelkipásztori gondoskodását a katonai ordinariátus látja el kiterjesztő joghatállyal – mint Horvátországban és Szlovákiában is. Az alábbiakban a horvát megoldást ismertetem, a szlovák szabályozással egy későbbi fejezetben foglalkozom.

A Horvát Köztársaság 1996-ban írt alá katonai ordinariátus felállításáról rendelkező megállapodást az Apostoli Szentszékkal. A megállapodás értelmében a sajátos lelkigondozás a hadsereg állománya mellett kiterjed a rendőrség hivatásos tagjaira is (Acta Apostolicae Sedis, 1997). E megoldás létjogosultsága történelmi okokkal magyarázható: a szerb szakadárak és a horvát kormányerők közötti polgárháborúban – reguláris hadsereg hiányában – a rendőrök harcoltak és védték az országot. Horvátország függetlenné válása tehát nagyban köszönhető a horvát rendőrségnek (Takács, 2000).

Emellett nagy valószínűséggel szerepet játszott a horvát megoldás kialakításában, hogy a lakosság mintegy 88 százaléka a római katolikus egyház híve, ebből következően a katolikus egyház állammal szembeni érdekérvényesítő képessége jóval nagyobb, mint például Magyarországon (Szabó, 2014).

A horvát katonai ordinariátus élén – összhangban a *Spirituali militum curae*-ben foglaltakkal – a katonai ordinárius áll. A katonai ordinariátus egyházi illetékessége kiterjed a hivatásos katonákra és a hivatásos rendőrökre, azok szüleire, közeli hozzátartozóira, valamint a velük közös háztartásban élő személyekre. A felsoroltakon túlmenően feladatkörébe tartozik a katonai és a rendőrségi intézmények teljes lelkipásztori ellátása is, ebből következően ő felel a katonai és rendészeti oktatási intézmények oktatóinak és hallgatóinak lelkigondozásáért is (Szabó, 2014).

A püspöki rangban álló katonai ordinárius tevékenységét az általános helynök támogatja. A tényleges lelkészi munkát katonai lelkészek és kiegészítő lelkészek folytatják, beosztásuk (mely őrnagyi, illetve századosi rendfokozat) annak függvényében alakul, hogy a hadsereg vagy a rendőrség mellett látnak el szolgálatot.

3.2. *Rendőri lelkipásztori szolgálat helyi szinten: Dél-Korea és a Dél-Afrikai Köztársaság*

Egyes országok felismerték ugyan, hogy a rendőrök lelkigondozása speciális módszert és eszközrendszert igényel, ám a Szentszékkal kötött megállapodás keretein belül nem volt mód e feladatra külön szervezetet felállítani. Dél-Koreában a katonai ordinariátus joghatósága csak a hadsereg tagjaira terjed ki, a rendőrökre és egyéb fegyveres testületek tagjaira azonban nem, ezért helyi szinten teremtik meg a rendőrök lelkipásztori ellátásának szervezeti feltételeit. A Szöuli Érsekség 2000-ben hozott létre saját illetékességi területén belül egy lelkipásztori szolgálatot. E szolgálat élén az egyházmegye inkardinált¹¹ lelkésze áll, rajta kívül azonban más pap nincs kinevezve az intézményhez, hanem kiegészítő lelkészek látják el a feladatot. A kiegészítő lelkipásztorok főként azok közül a papok közül kerülnek ki, akiknek a plébániája az adott rendőrkapitányság illetékességi területén található. Elsődleges feladatuk, hogy folyamatos lelki segítséget nyújtsanak a rendőröknek, illetve krízishelyzetben (legyen az akár a munkavégzésből adódó, akár magánéleti válság) támogassák őket. Feladatkörükbe tartozik a pályakezdő rendőrök beilleszkedésének elősegítése, a pálya elején szükségképpen felmerülő etikai kérdésekben való iránymutatás.

A fentiekből levonható a következtetés, hogy a szöuli rendőrkapitányságok rendelkeznek vallásgyakorlásra alkalmas helyiséggel. A dél-koreai törvények értelmében a rendőrök hetente 30-40 perc időtartamban gyakorolhatnak hitéleti tevékenységet, és a források szerint az állomány nagy többsége él is ezzel a lehetőséggel. Az eredmények azt mutatják, hogy a lelkipásztori szolgálat ezen típusa igen eredményes.

A szöuli egyházmegyében 2006 óta egy külön püspöki megbízott (helynök) is működik, akinek a rendőrök lelkigondozásával kapcsolatos ügyek koordinálása a feladata (Szabó, 2014).

A Dél-Afrikai Köztársaságban az apartheid-korszak idején a rendőrség több ízben is erőszakosan lépett fel a polgárjogi mozgalmak ellen, 1960. március 21-i akciójuk sharpeville-i mérsárlás néven került a történelemkönyvek lapjaira: a rendőrök az emberi jogokért demonstráló tömegbe lőttek, hatvankilencen meghaltak, köztük nyolc nő és tíz gyermek, a sebesültek száma megközelítette a kétszázat.¹²

Érthető tehát, hogy az apartheid rendszer felszámolását követően lényegesnek tartották a rendőrök lelkigondozásával való kiemelten foglalkozást. Mivel a katonai ordinariátus joghatósága itt sem terjed ki a rendőrökre, ezért helyi szinten kerestek megoldást, és a bloemfonteini egyházmegyében, érseki fennhatóság alatt hoztak létre egy rendőrégi lelkészi szolgálatot. A szolgálat nemcsak a rendőrségi munka során felmerülő problémákra igyekszik segítséget nyújtani, vállal ugyanis házasság előtti oktatást, gyászterápiát, kórházi beteglátogatást, HIV/AIDS betegségben

¹¹ Az inkardináció a latin *incardinatio*, a *cardo*, „ajtósarok” szóból származik; jogi aktus, mely lényegében az egyházi személy valamely szolgálati helyre történő kirendelését jelenti; az inkardináció alapozza meg „a klerikusi engedelmességet és az ellátásra jogosultságot”. (Magyar Katolikus Lexikon).

¹² Feltételezhetően Malan nevéhez fűződik az apartheid (szétválasztás, elkülönítés) kifejezés, mely az ország történelme során szorosan összekapcsolódott a fehér (ezen belül búr) szupremácia gondolatával. *Le Monde Diplomatique: Hasonlóságok és különbségek – az apartheid és következményei a Dél-Afrikai Köztársaságban és a roma kisebbség helyzete Magyarországon.*

szenvedők számára lelki támogatást, a pályakezdő rendőrök számára pedig személyiségfejlesztést és a szervezetbe való beilleszkedést segítő programokat is indít.¹³

3.3. Rendőri lelkipásztori gondoskodás a katonai ordinariátus keretein belül: a latin-amerikai államok

Latin-Amerika országaiban hagyományosan nagy a római katolikus vallásúak, azon belül is a gyakorló hívek száma, ezért is érdekes annak vizsgálata, hogy miként alakul a katonai lelkipásztori ellátás.

Argentína először 1957-ben írt alá egy megállapodást az Apostoli Szentszékkal, amely alapján még ugyanabban az évben létrehozták az Argentin Katonai Vikáriátust. A megállapodás értelmében a helynökség joghatósága kiterjed valamennyi fegyveres testületre, így a katonaság mellett a tengerészetre, a légierőre és a csendőrségre is. 1989. november 30-án került sor a megállapodás felülvizsgálatára, illetve bizonyos körben a reformjára, ám ez az ekkor felállított ordinariátus joghatóságát nem érintette.

Argentínában a katonai lelkészi szolgálatot teljesítők számtalan olyan helyzettel szembesülnek, amelyben egyszerre kellene megfelelniük klerikális és a katonai kötelezettségeiknek, úgy, hogy a kettő kizárja egymást. Diktatórikus államokban az ilyesféle helyzetek megszokasodnak, és nem biztos, hogy a tábori lelkészeknek sikerül az ellentmondást megnyugtató módon feloldani (Ujházi, 2011). Argentínában a közelmúltban több olyan eset napvilágra került, mely ráirányította a figyelmet a tábori lelkészekre, illetve a tevékenységükből fakadó etikai dilemmákra. 2007-ben egy argentin bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte Christian Von Wernich katolikus papot, aki rendőrségi káplánként és nyomozóként is tevékenykedett, és ez utóbbi minőségében az 1976 és 1983 között tartó katonai diktatúra idején közreműködött hét emberölésben, negyvenkét rendbeli emberrablásban és harmincegy rendbeli súlyos kínzásban, a foglyokat kínzó rendőröket pedig feloldozta arra hivatkozva, hogy ők csak az Isten által számukra kijelölt feladatot végzik.¹⁴

A Bolívia és a Szentszék között 1986-ban létrejött megállapodás alapján a katonai ordinariátus felel a védelmi szektor foglalkoztatottjainak lelkigondozásáért is. Azt, hogy védelmi szektor alatt mit kell érteni, maga a megállapodás definiálja, így ebbe a kategóriába tartoznak a Védelmi Minisztérium alárendeltségébe tartozó szerveknél, vagyis a fegyveres erőknél és a nemzeti rendőrségnél szolgálatot teljesítők. A megállapodás értelmében nemcsak az állomány tagjai tartoznak a katonai ordinariátus joghatósága alá, hanem családtagjaik is.

Brazília 1990-ben kötött megállapodást az Apostoli Szentszékkal, a megállapodás szerint a katonai ordinariátus joghatósága a fegyveres testületekre terjed ki.

¹³ Police Chaplaincy, Special Ministry for the Archdiocese of Bloemfontein & OMI; Rendőrségi Lelkipásztori Szolgálat (Szabó, 2014).

¹⁴ *Leccukják az argentin diktatúra papját.* <https://www.origo.hu/nagyvilag/20071010-elete-vegeig-bortonben-lesz-a-diktatura-kinzo-papja-christian-von.html>

A katonai ordinariátus szabályzata azonban ennél szélesebb körben határozza meg a működési körét, eszerint a katonai lelkigondozás a fegyveres testületek mellett megilleti az úgynevezett kiegészítő katonai erők (*Forcas Auxiliares*) állományába tartozókat, továbbá családtagjaikat is. Kiegészítő katonai erők alatt a szabályzat a tűzoltóságot és a katonai rendőrséget érti. A katonai rendőrség egyértelműen a védelmi tárca irányítása alá tartozik, az azonban, hogy a szabályzat hatálya kiterjed a tűzoltóságra is, már meglepőnek tekinthető, hiszen a tűzoltóság nem része a hadseregnek, hanem különálló belügyi szervezet (Szabó, 2014).

A Chilében alkalmazott megoldás specialitása, hogy a katonai ordinariátus felelőssége a katonaság mellett a csendőrség hivatásos állományába tartozók, valamint a Védelmi Minisztérium – köztisztviselői státuszú – alkalmazottainak lelkigondozására is kiterjed (Szabó, 2014).

Ecuador 1983-ban kötött kétoldalú megállapodást a Szentszékkal, a megállapodás értelmében a katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak a fegyveres testületek, vagyis a fegyveres erők és a nemzeti rendőrség tagjai. Nem azonos azonban a két szervezet megítélése, ugyanis a katonaság esetében a nyugállományban lévőkre is kiterjed a joghatóság, a rendőrség esetében azonban csak az aktív dolgozókra (Szabó, 2014).

Paraguay-ban 1962-ben állították fel a Katonai Vikáriátust, amelyet 1986-ban alapjaiban megreformáltak. Az új szabályok értelmében a katonai ordinariátus felel a katonaság és a rendőrség hivatásos állományába tartozók, valamint a civil foglalkoztatottak lelkigondozásáért.

A lelkészek állományba kerülnek, és attól függően, hogy a katonaság vagy a rendőrség mellett látnak el szolgálatot, katonai vagy rendőri rendfokozatot viselnek. Úgynevezett kiegészítő lelkészek is bevonhatók a feladat ellátásába, ők azonban nem kerülnek a hadsereg, illetve a rendőrség állományába, függetlenül attól, hogy ideiglenes vagy tartós szolgálatra rendelték ki őket.

A katonai ordinariátus szabályzata rendelkezik arról is, hogy a katonaság állományába került lelkészek esetében a Védelmi Minisztérium, a rendőrséghez kinevezettek ügyeiben a Belügyminisztérium minősül felülvizsgálati hatóságnak.

3.4. Vegyes modell: Olaszország

Olaszország ugyancsak sajátos megoldással élt, mivel a közbiztonságért két, egymástól különálló szervezet felelős, az egyik a Csendőrség (*Arma dei Carabinieri*), a másik az Olasz Állami Rendőrség (*Polizia di Stato*). Mindkét szervezet állományára kiterjed a lelkipásztori ellátás, ám amíg a csendőrség tagjai a katonai ordinariátus illetékessége alá esnek, addig a rendőrség hivatásos állományú foglalkoztatottjai esetében a lelkigondozás kérdéseit a belügyminisztérium és az Olasz Katolikus Püspöki Konferencia közötti megállapodás rendezi (Szabó, 2014).

Az eltérő szabályozás magyarázata abban keresendő, hogy ugyan az alapvetően rendfenntartási feladatokat ellátó csendőrség rendészeti szerv, ám katonai rend mentén szervezték, és míg szolgálati ügyekben a Belügyminisztériumnak (*Ministero dell' interno*), addig szervezeti kérdésekben a Védelmi Minisztériumnak (*Ministero della difesa*) van alárendelve.

A hatásköröket tekintve is vegyes képet mutat a csendőrség, egyfelől rendőri szervként működik, amennyiben készenléti és közúti ellenőrzési feladatokat is ellát, bizonyos ügytípusokban

nyomozati jogkörrel rendelkezik, másfelől őrzési-védelmi szerepkört tölt be a hadseregben, illetve az állami szervek és objektumok mellett, valamint tagjai határon túli békefenntartó missziókban is szerepet vállalnak, és részt vesznek a terrorizmus elleni küzdelemben.¹⁵ A csendőrség tehát kettős jogállású rendészeti szervezet, mely olasz földön elsődlegesen rendészeti feladatokat lát el, határon átnyúló ügyekben azonban inkább a katonai jelleg a meghatározó. Márpedig, a *Spiritului militum curae* és az Olasz Katonai Ordinariátusra vonatkozó joganyag rendelkezései egyértelműek: a katonák lelkigondozását a katonai ordinariátus révén kell biztosítani (Baura, 2014).

A rendszerben van egy további sajátos elem: eszerint a pénzügyőrök is a katonákkal azonos megítélés alá esnek a lelkigondozás szempontjából, holott felettük a Pénzügyi és Gazdasági Minisztérium, nem pedig a Védelmi Minisztérium gyakorol szervezeti-személyzeti irányítást (Acta Apostolicae Sedis, 1940).

A fentiek ismeretében különösen izgalmas megvizsgálni a kérdést: miként alakul az olasz hivatásos rendőrök lelkipásztori gondozása. A csendőrökhöz képest az egyik legfőbb különbség abból adódik, hogy a rendőrök jogállásukat tekintve köztisztviselők. Az olasz rendőrség feladat- és hatásköre megfelel a hagyományos rendőrségi feladat- és hatásköröknek, az elsődleges prioritást a bűnüldözés, bűnmegelőzés, illetve a bűnügyi nyomozati munka élvezi, ezek mellett ellát a testület közrendvédelmi feladatokat, folytat közúti ellenőrzést, bizonyos körben határellenőrzést.

A rendőrség számos területen együttműködik a katolikus egyházzal, ennek egyik legnyilvánvalóbb megnyilvánulási formája a nagy tömegeket megmozgató vallási rendezvények biztosítása, valamint a kulturális értékek (épületek, múzeumok stb.) védelme, határon kívül ellátandó feladatköre nincsen. Bizonyosan ez utóbbi is szerepet játszik abban, hogy az olasz rendőrök lelkigondozása nem az ordinariátus, hanem egy külön intézményi struktúra keretei között történik (Szabó, 2014).

A Belügyminisztérium és az Olasz Katolikus Püspöki Konferencia között először 1990-ben jött létre egy, a rendőrök lelkigondozásáról szóló megállapodás, melyet 1999-ben megújítottak. A megállapodás értelmében a megyéspüspök helyi lelkészeket nevez ki az illetékességi területén található rendőrségi intézményekhez és rendőrségi szállásokhoz, a lelkészek kinevezését a belügyminisztérium határozatban erősíti meg.

Csak olyan lelkészek nevezhetők ki a feladat ellátására, akik olasz állampolgárok, civiljogi értelemben teljes jog- és cselekvőképességgel rendelkeznek, harmincadik életévüket betöltötték, de nem idősebbek hatvankét évesnél.

Az alsó korhatárt egyházi szempontok indokolják, elvárás ugyanis a fiatal papokkal szemben, hogy plébánián, hagyományos lelkipásztorkodás keretében szerezzenek gyakorlatot, a felső korhatár a rendőrségi törvény előírásaiból következik, a hatvankettedik életévüket betöltő rendőrök ugyanis kötelesek nyugalományba vonulni (Szabó, 2014).

¹⁵ L'ufficio Storico Dell'arma Dei Carabinieri - Az olasz csendőrségi hivatal története (Szabó, 2014).

3.5. *Összegzés, részkövetkeztetések*

A katolikus egyház nem hozott létre külön intézményt a rendőrök lelkipásztori szolgálatára, holott a speciális ellátás iránti igény vitathatatlan. Ebben a fejezetben azt tekintettük át, hogy az egyes országok milyen megoldásokat dolgoztak ki a hiátus áthidalására.

Alapvetően négyféle modellel találkozunk. Ezek közül az első az, amikor a rendőrök lelkipásztori gondoskodását a katonai ordinariátus látja el kiterjesztő joghatállyal. Példaként erre a horvátországi helyzetet vizsgáltuk meg, de ebbe a kategóriába tartozik a későbbi fejezetben külön, részletesebben tárgyalandó Szlovákia is.

A második típusba sorolható országok egy különutas megoldást találtak, a rendőri lelkipásztori szolgálatot helyi szinten igyekeznek megoldani, miként azt teszik például Dél-Koreában vagy a Dél-Afrikai Köztársaságban. Hátrányként említhető, hogy e megoldás esetében nincsen jogszabályi háttér, hiányoznak a jogi garanciák, és a szervezeti háttér is *ad hoc* jelleggel áll fel, amely az abban résztvevők számára nem a legoptimálisabb.

Ez hatványozottan igaz a nagyszámú világi segítőkre, akikre nem vonatkoznak a kánonjogi szabályok. Kétségtől elvonható előnye ugyanakkor e modellnek, hogy minden más megoldásnál érzékenyebben reagál a rendőrök sajátos élethelyzetére, aktuális problémáira, és képes a változásokat is követni.

A rendőrök lelkigondozását az esetek nagy részében helyi lelkészek végzik, akik így tisztában vannak az adott település civil gyülekezetének helyzetével is, ha tehát konfliktus merül a két fél (vagyis a rendőrök és helyi lakosok) között, akkor részt tudnak venni akár a közvetítésben is.

A harmadik modellben a rendőri lelkipásztori szolgálatot a katonai ordinariátus keretein belül látják el, vagyis a katonai ordinariátus gondoskodik a rendészeti (vagy egyes rendészeti) hivatásos állományúak lelkigondozásáról; ezzel a megoldással élnek jellemzően a latin-amerikai államok, Spanyolország, Belgium, Ukrajna.

A latin-amerikai országok apropóján elgondolkodtunk azon, hogy valóban ez a modell lenne a legcélravezetőbb megoldás a problémára. Amennyiben egy országban bármely okból kiélezett a helyzet (akár a politikai, akár gazdasági rendszer anomáliái okozzák ezt), számítani kell arra, hogy diszfunkciók léphetnek fel az állam (az állam képviselői) és az állampolgárok viszonyában.

Erre láthattunk példát Argentínában, ahol a katonai junta idején előfordult, hogy katonai lelkészek a gyónás szentségét megsértve követtek el bűncselekményeket. Hangsúlyozni kell, hogy ez egy kiragadott eset, mely a diktatúra idején történt Argentínában, általánosításra tehát nem ad alapot.

A latin-amerikai országok által alkalmazott megoldások sem tekinthetők azonban homogénnek. A szabályozás jellemzően arra a megfontolásra épül, hogy a fegyveres testületek mindegyikében közös az, hogy az állomány fegyverhasználati joggal rendelkezik. Némely országokban azonban a katonai ordinariátus joghatósága kiterjed a tűzoltóságra is, melyre ez a kitétel egyáltalán nem érvényes.

Különbség mutatkozik abban is, hogy egyes országokban valamennyi belügyi szerv esetében a katonai egyházi szolgálat keretein belül gondoskodnak a lelkigondozásról, más országokban

azonban néhány belügyi szerv esetében helyi szinten, a helyi egyház szervezetén belül oldják meg a feladatot.

Azt is megfigyelhettük, hogy a közös joghatóság ellenére nem feltétlenül vonatkoznak azonos szabályok a rendőrökre és a katonákra (Ecuadorban, mint láthattuk, a nyugállományba vonult katonák továbbra is fordulhatnak a katonai lelkészi szolgálathoz, míg a rendőrök csak aktív éveikben tehetik ezt meg, nyugdíjasként már nem).

A Chilében alkalmazott megoldást pedig azért találtuk speciálisnak, mert ott a katonai ordinariátus joghatósága nemcsak a katonákra és a csendőrség hivatásos állományába tartozókra terjed ki, hanem a Védelmi Minisztérium köztisztviselői státuszú alkalmazottaira is.

Kétségkívül vannak előnyei annak, ha a katonai ordinariátus joghatósága alá tartoznak a rendőri szervek: a legnyilvánvalóbb előny az, hogy a lelkészi szolgálat anyagi háttere biztosítva van. Hátránya ennek a megoldásnak az, hogy nem tudja a lelkészi munkát a sajátos rendőri problémákra adaptálni.

Megoldást jelenthet e dilemmákra a vegyes modell, melyre Olaszországban találjuk a legszemléletesebb példát: a csendőrség a katonai ordinariátus joghatósága alá tartozik, a rendőrök lelkigondozásáért a püspöki konferencia által irányított különálló szervezet felel.

Ez a különálló szervezet, habár helyi szintű, ám – ellentétben például a dél-koreai megoldással – szigorú jogi garanciák mellett, lelkészek és hivatásos segítők bevonásával működik.

A horvát – és a később vizsgálandó szlovák – katonai ordinariátus felállítása (tekintve, hogy mindkettő esetében viszonylag fiatal államról van szó) a közelmúltban történt, magát a katonai ordinariátust kiterjesztett joghatósággal ruházták fel.

Ebből arra következtethetünk, hogy az Apostoli Szentszék változatlanul ezt a megoldást tartja optimálisnak.

Ebben feltehetően szerepet játszik az a tény is, hogy egy külön, a rendőri lelkigondozásért felelős szervezet felállítása és működtetése mind az állam, mind az egyház részéről többlet terhet jelent (egyik oldalról a plusz pénzügyi, másik oldalról a személyi terhek számosak).

4. A katonai ordinariátus működésének alkotmányjogi és jogi alapjai Magyarországon: vallásszabadság a nemzetközi dokumentumokban és az Alaptörvényben

Az Alaptörvény VII. cikk 1. pontja kimondja: „*mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához*”.¹⁶ Ebben a fejezetben a szabad vallásgyakorlás alkotmányos alapjait vizsgáljuk meg, majd a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvénynek a tárgyalt téma szempontjából releváns rendelkezéseit elemezzük.

4.1. Nemzetközi jogi dokumentumok

Az ENSZ Közgyűlésén 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 18. cikke rögzíti, hogy „*minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát*”.¹⁷ A 2. cikk szerint ez a jog mindenkit megillet, bármiféle megkülönböztetés nélkül.¹⁸

Ez egyúttal kötelezettséget is keletkeztet az állam számára: vallási ügyekben az államnak semlegesnek kell maradnia, ugyanakkor köteles biztosítani a vallásszabadság gyakorlásának feltételeit, és elő kell segítenie a vallási, hitbéli kérdésekben (is) toleráns társadalmi közeg megteremtését (Schanda, 2018).

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglalt jogok és szabadságok tartalmát további nemzetközi jogi dokumentumok bontják ki és részletezik.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikk (1) bekezdése értelmében „*mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa.*”¹⁹

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) a 9. cikkében ekként rendelkezik: „*Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog*

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

¹⁷ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. 18. cikk.

¹⁸ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. 2. cikk.

¹⁹ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát."²⁰ E jogot csak törvényben részletezett esetekben lehet korlátozni, és csakis olyan körben és mértékben, „*amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek*”.²¹

Az Emberi Jogok Európai Bírósága – az EJEE rendelkezéseit értelmezve – ítéleteiben a következő megállapításokat tette:

- a vallásszabadság védelme nem kizárólag a világszerte általánosan elismert, úgynevezett nagyegyházakra vonatkozik;
- profitorientált szervezetek nem tartoznak a 9. cikk hatálya alá, az EJEE szerinti védelem csak azokkal a szervezetekkel kapcsolatban áll fenn, amelyek vallásos vagy filozófiai céllal rendelkeznek;
- a 9. cikk szerinti „meggyőződés” kifejezés alatt nem feltétlenül vallásosság értendő, minden olyan beállítottság, vélemény, vélekedés ide tartozik, amely személyes hitként értelmezhető;
- nem lehet kötelezővé tenni az egyházhoz, vallásos szervezethez való csatlakozást, miként azt is lehetővé kell tenni, hogy az egyén szabadon dönthessen a kilépésről is;
- az államvallás intézménye nem ellentétes az EJEE-ben írtakkal, a 9. cikkben írtak érvényesülése érdekében ugyanakkor szigorú garanciákat kell beiktatni a rendszerbe, különösen arra vonatkozóan, hogy senki nem kényszeríthető arra, hogy csatlakozzon az államvalláshoz, és senkinek nem tiltható meg, hogy elhagyja azt;
- a vallásszabadság negatív és pozitív aspektussal bír, ami azt jelenti, hogy az egyén belátása szerint hozhatja nyilvánosságra személyes meggyőződését, vallását, vagy határozhat úgy is, hogy az nem fedi fel;
- a vallásszabadság biztosítása nem ad alapot arra, hogy az egyén a lelkiismereti vonatkozásokkal nem bíró állampolgári kötelezettségeit (mint amilyen például az adófizetési kötelezettség) megtagadja;
- az egyént megillető vallásszabadság kiterjed arra is, hogy döntsön gyermekei vallásáról, vallásos neveléséről, oktatásáról;
- nem ellentétes az EJEE rendelkezéseivel, ha az állam a fegyveres katonai szolgálatot megtagadók számára helyettesítő szolgálatteljesítési kötelezettséget ír elő (Ventura, 2019).

²⁰ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről (a továbbiakban: EJEE). 9. cikk 1. pont.

²¹ EJEE 9. cikk 2. pont.

4.2. Vallásszabadság az államszocialista években

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya a 63. §-ban biztosította minden magyar állampolgár számára a szabad vallásgyakorlás jogát, ez azonban még az 1980-as években sem feltétlenül érvényesült a gyakorlatban (Dignitatis Humanae Bizottság, 1984).

Ez különösen élesen jelentkezett a katonai szolgálatra bevonuló fiatalok esetében, akik egyáltalán nem gyakorolhatták a sorkatonai szolgálat ideje alatt vallásukat. Források szerint a lehető legkülönfélébb módokon igyekeztek megakadályozni, hogy a vallásos fiatalok a hitük szerint élhessék a mindennapjaikat, templomba egyenruhában nem mehettek, politikai foglalkozásokon kellett részt venniük, ám vallásos véleményüknek semmilyen formában nem adhattak hangot.

A főiskolára, egyetemre felvett fiatalok esetében a sorkatonai szolgálat másfél év helyett tizenegy hónap volt, ám ez a kedvezmény nem vonatkozott a teológushallgatókra, akiknek ki kellett tölteniük a másfél évet.

4.3. Vallásszabadság a rendszerváltást követően

Magyarország jelenleg hatályos Alaptörvényét 2011. április 25-én fogadta el Magyarország Országgyűlése. A VII. cikke deklarálja a gondolat, lelkiismeret és vallásszabadságot. A vallásszabadság tartalmát tekintve magában foglalja a pozitív vallásszabadságot, vagyis a hitbéli, illetve személyes meggyőződés szabad megválasztásának jogát, és magában foglalja a negatív vallásszabadságot is, mely a meggyőződés megváltoztatásának vagy bármilyen meggyőződéstől való elhatárolódásnak a szabadságát jelenti (Schanda, 2018).

Minőségi változást a vallásszabadság tekintetében az Alkotmány hatályon kívül helyezése és az Alaptörvény elfogadása nem hozott. Ennek eklatáns példája napjaink alkotmánybírószági gyakorlata, amely nagymértékben támaszkodik a korábbi Alkotmány alapján hozott határozatokra és az ezen határozatokban kimunkált elvekre. Másképpen fogalmazva: a valódi különbséget a végrehajtói hatalmi ág írott joghoz fűződő viszonya jelentette.

4.3.1. A vallásszabadság tartalma

A vallásszabadság szorosan összefügg és együtt értelmezendő más alapjogokkal és szabadságokkal, így különösen a magánélet védelmével, az egyesülési, illetve a gyülekezési joggal (Schanda, 2018). Vitathatatlan a kapcsolódás az emberi méltósághoz való joggal, a véleménynyilvánítás szabadságával. Az előbbit érintően az Alkotmánybírószág leszögezte, hogy a lelkiismereti meggyőződés, melynek adott esetben része a vallásos meggyőződés is, része az emberi minőség része, szükségképpen feltétele a személyiség szabad kibontakoztatásának. Az utóbbit illetően pedig arra mutatott rá a taláros testület, hogy a gondolatszabadság egyik megnyilvánulási formája a belső meggyőződés kinyilvánítása, a vallás gyakorlása (Árva, 2016).

Az Alaptörvény az Alkotmánytól eltérően rendezi az állam és egyház viszonyát, míg ugyanis a korábbi szabályozás az állam és egyház elválasztására fókuszált, addig a hatályos Alaptörvény alkotmányos szinten elismert egyházakról beszél, vagyis elismeri, hogy Magyarországon több egyház működik, mely egyházaktól az állam különválik. Az egyházakkal kapcsolatos szabályokról minősített többséggel elfogadott törvényt kell alkotni.

A szabad vallásgyakorlás joga megilleti a hívőt és az ateistát, a nem-vallásos személyt is. A vallásgyakorlás szabadsága ezért a lehető legtágabb értelmezést teszi indokolttá: magában foglalja a világnézeti szabadságot, a vallás szabad megválasztásának, annak kinyilvánításának, gyakorlásának jogát, egyúttal azonban azt is, hogy az egyén ezektől tartózkodjon. A vallásszabadság ilyenformán kiemelkedik a szabadságjogok sorából, egyszerre tekinthető egyéni és közösségi jognak, hiszen egyénként és a közösség tagjaként is gyakorolható (Schanda, 2018).

A vallásszabadsággal az Alkotmánybíróság több döntésében foglalkozott. A 4/1993. (II. 12.) AB határozatban például kimondta, hogy az államnak „*a pozitív és a negatív vallásszabadságot megkülönböztetés nélkül kell biztosítania. A pozitív és a negatív vallásszabadság egyenrangú: az állam egyiket sem tekintheti alapesetnek, amelyhez képest a másik kivétel. Abból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következik.*”²² Az állam semlegessége tehát azt jelenti, hogy biztosítania kell az egyén számára annak lehetőségét, hogy meggyőződés szabad kialakíthassa. Az egyház államtól való elválasztása nem arról szól, hogy az államnak figyelmen kívül kell hagynia a vallás és az egyház sajátosságait. A gyakorlatban a semlegesség abban nyilvánul meg például, hogy az állami iskola nem lehet elkötelezett egyetlen vallás mellett sem. Az államnak lehetővé kell tennie és jogi eszközökkel is támogatnia kell azt, hogy egyházi iskolák jöhessenek létre, az állam ugyanakkor nem köteles ilyen iskolák felállítására, működtetésére (Árva, 2016).

4.3.2. A kultuszszabadság, a vallásszabadság részjogosítványai

Vallásszabadság és lelkiismereti szabadság – egymástól elválaszthatatlan szabadságok. Ez utóbbi három elemet foglal magában: egyrészt a hit, a meggyőződés szabadságát; másrészt a vallásgyakorlás szabadságát, a már említett pozitív és negatív vallásszabadságot együttesen; harmadrészt a vallási gyülekezéshez és egyesüléshez való szabadságot. A három elem közül a vallásgyakorlás joga a leglényegesebb és legmeghatározóbb: ez az úgynevezett kultuszszabadság, ez áll a legszorosabb kapcsolatban a többi szabadságjoggal (Árva, 2016).

A kultuszszabadság a következő részjogosítványokból tevődik össze:

- A kultusz körébe sorolandó cselekedetek, vallásos rendezvények, vallásos cselekmények, szertartások megtartásához, végzéséhez való jog. Ide tartozik az egyéni ima, a közös ima, az istentisztelet, a szentségek felvételének szabadsága, a körmenet, a búcsújárás, a zarándoklat szabadsága; ezek mind a vallásszabadság tradicionális

²² 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993; (Schanda, 2018).

megnyilvánulási formái – azon területek, amelyeket az állam csak kivételesen korlátozhat.

- A kultuszszabadság részeként minden munkaviszonyban vagy ahhoz hasonló más jogviszonyban álló személyt megilleti annak joga, hogy vallásának ünnepein mentesüljön a munka alól; az állam e szabadság gyakorlását azáltal is biztosítja, hogy a munkáltatók kötelesek a fizetett szabadságból évente öt napot a munkavállaló kérésére, a munkavállaló által megjelölt időpontban kiadni. A másik állami eszköz e téren a vasárnap és az egyházi ünnepek (húsvét, pünkösd, karácsony) munkaszüneti nappá nyilvánítása (ez az állítás még úgy is igaz, hogy tisztában vagyunk vele: az állam a munkaszüneti napok meghatározásánál gazdasági szempontokat vesz elsődlegesen figyelembe).
- A kultuszszabadság kiterjed arra is, hogy az egyének és közösségeik vallási jelképeket használhatnak és helyezhetnek el. Negatív oldalról ugyanakkor mindenki köteles eltérni, hogy ezzel a joggal mások, más nézeteket vallók is éljenek. Az állami semlegesség elvéből következően állami intézmény nem helyezhet el vallási jelképet, az állami intézményben tartózkodó egyének (például a kórházban ápolat vagy az időotthonban lakó személy), illetve szervezeteik azonban nincsenek elzárva attól, hogy vallási jelképeket helyezzenek el a közintézményben. A szabályok hasonlóak a közterületek elhelyezett egyházi jelképek vonatkozásában is.
- A kultuszszabadság részeként istentiszteleti helyek létesíthetők és működtethetők. Lényeges azonban, hogy e jog gyakorlása során is be kell tartani a tűzvédelmi, közbiztonsági, közegészségügyi, településrendezési előírásokat.
- Végül, az állam köteles a saját intézményeiben e célra alkalmas, valós lehetőséget biztosítani a vallás szabad és korlátozásoktól mentes gyakorlására. Ez a kötelezettség feltétlenül terheli az államot a honvédség, a kórházak, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek esetében. E három területen tehát az állam aktív intézményvédelmi kötelezettsége áll fenn. Az azonban, hogy ez a kötelezettség mennyire szigorú, illetve milyen terhet ró az államra, eltérően alakul a három helyszín esetében: az állam feladata a katonaság esetében a legszélesebb körű, így a katonai lelkesítés felállításáról kétoldalú nemzetközi szerződést kellett kötni az Apostoli Szentszékekkel. A kórházakat illetően ilyen szigorú kötelezettség nem áll fenn, az állam ezeknél elegendő, ha lehetővé teszi a lelkipásztori ellátást. A különbség hátterében az áll, hogy a most felsorolt intézményekbe eltérő módokon jutnak az emberek: a katonák az állampolgári és szolgálati kötelezettségüket teljesítik, a kórházba olyan ok miatt kerülnek az emberek, amely ok az államtól független; a büntetés-végrehajtási intézetbe az ott tartózkodók saját hibájuk miatt jutnak (Schanda, 2018).

4.3.3. Az elválasztás és semlegesség elve az állam és a vallási közösségek viszonyában

Az Alaptörvény kimondja az állam és a vallási közösségek szétválasztásának elvét, ezzel biztosítva a vallási közösségek autonómiáját. Az autonómia elvéből következően

- az állam a vallási közösségek felügyeletére, irányítására nem hozhat létre semmiféle szervet, intézményt;
- állami kényszer nem alkalmazható az egyházak, vallási közösségek hitelveinek és belső szabályainak, valamint a szerveik által hozott egyedi határozatok betartására, érvényre juttatására, miként arra sincs joga az államnak, hogy e belső szabályok, határozatok betartását, illetve betartatását ellenőrizze.

Az egyes vallási közösségek vonatkozásában az állam megteheti, hogy a vallási közösségek jelentőségét, támogatottság, tényleges társadalmi szerepét, az általuk vállalt feladatokat, az általuk folytatott közcélú tevékenységet figyelembe véve egyes vallási közösségekkel szorosabb kapcsolatot alakítson ki, mint másokkal. Ez önmagában nem sérti Magyarország világnézeti semlegességét (Rixer, 2011).

Lényeges ugyanakkor – és ennek az Alkotmánybíróság is kiemelt figyelmet szentel döntéseiben –, hogy az állam és az egyház elválasztásának elvéből következően az állam

- nem kapcsolódhat össze intézményesen egyik egyházzal sem;
- nem azonosíthatja magát egyik egyház tanításával sem;
- nem avatkozhat be az egyházak belső ügyeibe;
- nem nyilváníthat véleményt hitbéli igazságok kérdésében (Árva, 2018).

Mindezek azt erősítik meg, hogy az állam köteles minden egyházat egyenlőként kezelni. A fenti felsorolásból következik az is, hogy az állam pontosan azokban a lényegi tartalmi kérdésekben nem nyilatkozhat és nem foglalhat állást, amelyek a vallás lényegét adják, vallássá teszik a vallást. Az állam a vallásra és az egyházakra vonatkozóan csak elvont, a végtelékig uniformizált szabályozást alkothat, olyan szabályozást, amely valamennyi egyházra érvényes és alkalmazható.

Az állam a hitbéli kérdésekben elfogadja azt, amit az egyházak a saját hitbéli dolgaikról állítanak, és olyan keretszabályokat hoz létre, melyek nem alkalmasak az egyházak, a vallások közötti különbségtételre. Az állam ezen a módon tesz eleget a semlegesség elvéből fakadó kötelezettségének. Lényegében ezáltal jöhet létre a legteljesebb vallásszabadság (Benkő, 2021).

Az állami semlegessége semmilyen kihatással nincs és nem lehet a pozitív, illetve negatív vallásszabadságra, az állam mindkettőt megkülönböztetés nélkül köteles biztosítani. Ez a magyarázata annak, hogy az Alaptörvény – ellentétben a korábbi Alkotmánnyal – nem az „elválasztás”, hanem a „különváltan” kifejezést alkalmazza (Antalóczy, 2012).

Mindezekkel együtt sem jelenti az állami semlegesség az állam közömbösségét: az állam nem támogathatja a vallási közömbösséget, ehelyett annak érdekében kell erőfeszítéseket tennie, hogy minden polgár megismerhesse a választási lehetőségeket, és tudatosan válasszon a vallásosság és nem-vallásosság között. Az állam nem kivételezhet egyik egyházzal sem, és egyiket sem hozhatja hátrányos helyzetbe, annak azonban nincsen akadálya, hogy a jogalkotás során figyelembe vegye az egyházak, illetve vallások sajátosságait.

Az Alaptörvény csak a vallásszabadság olyan korlátozását tiltja, mely a vallásos, hitbéli meggyőződésre vonatkozik, azt azonban nem zárja ki semmi, hogy az állam az egyes egyházak,

illetve vallások egyedi jellemzőire tekintettel alkossa meg azokat a törvényeket, amelyek a szabad vallásgyakorlást lehetővé teszik.²³

4.3.4. A meggyőződés kinyilvánításának vagy az ettől való tartózkodásnak a szabadsága

Vallásszabadság és lelkiismereti szabadság egymástól szorosan összekapcsolódik, állapítottuk meg a fentiekben, illetve arról is esett szó, hogy ez utóbbinak három eleme van: a hit, a meggyőződés szabadsága.

A meggyőződés kinyilvánításának joga (legyen szó bármiféle meggyőződésről) mindenkit korlátozásoktól mentesen megillet. A korlátozást nemcsak az jelenti, ha az egyénnek nem áll módjában meggyőződését kinyilvánítani vagy nem engedik meg neki, hogy meggyőződését elhallgassa, hanem az is, ha a kifejezésre juttatott meggyőződése, vagy annak kifejezésre juttatása miatt bárminemű hátrány érne.

A meggyőződés többféleképpen is kifejezésre juttatható, és nemcsak a legnyilvánvalóbb módokon, szóban és írásban, kifejezett vagy burkolt formában, hanem akár ráutaló magatartással is. Ez utóbbira jelent példát az adott vallásra jellemző ruházat, jelkép viselése, szakáll hordása vagy éppen a fej tarrá borotválása. Bizonyos élethelyzetekben óhatatlan, hogy az ember nyilvánosságra hozza vallási, hitbéli meggyőződését (például papot hívnak a kórházba a beteghez), a hatóságok, intézmények azonban kötelesek megtenni mindent az egyén érzékeny adatainak megőrzése érdekében. A vallási meggyőződésre vonatkozó adatok ugyanis különleges adatnak minősülnek, kezelésükre szigorú előírások vonatkoznak (Schanda, 2018).

A meggyőződés kifejezésének egy sajátos formája az eskü: azok a törvények, melyek valamilyen tisztség betöltését eskü letételéhez kötik, lehetőséget biztosítanak az eskütevő számára, hogy az eskü végén, ha szeretné, elmondhassa az „*Isten engem úgy segítjen!*” fordulatot.²⁴ A jogalkalmazás nem egységes ugyanakkor annak a kérdésnek a megítélésében, hogy az eskühöz illeszthető formula kifejezi-e a vallásos meggyőződést, és ezzel összefüggésben különleges adatként kell-e kezelni.

Az állampolgári jogok biztosa arra az álláspontra helyezkedett, hogy külső szemlélőként nem lehet eldönteni: az eskütevő valóban vallási meggyőződésből mondta-e el az „*Isten engem úgy segítjen!*” fordulatot vagy pusztán csak hagyománytiszteletből, netán egyéb, nem vallásos megfontolásból. Éppen ezért – szól az ombudsmani érvelés – nem kifogásolható adatvédelmi szempontból az a gyakorlat, amikor az esküokmány szövegét elhelyezik a köztisztviselő személyi anyagában, még akkor sem, ha abból egyértelműen kiderül, hogy az illető elmondta-e az esküjét megerősítő mondatot vagy sem.²⁵

Nem sértik az adatkezelési szabályokat a lakosság vallási meggyőződésére vonatkozó, önkéntes és névtelenséget garantáló tudományos, illetve közcélkat szolgáló felmérések,

²³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

²⁴ Például a Honvéd Koronaőrség tagjának esküje. 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról.

²⁵ Lenkovics Barnabás 2001. október 29-én kelt állásfoglalása a köztisztviselői eskü szövegéről (Schanda, 2018).

adatgyűjtések, feltéve, hogy az adatok nem fejthetők vissza, nem köthetők konkrét személyhez. Ezen az alapon a népszámlálás során is rá lehet kérdezni a vallási hovatartozásra, az állampolgár pedig válaszolhat a kérdésre vagy dönthet úgy, hogy nem nyilatkozik. Egyes esetekben ugyanakkor szükség lehet arra, hogy az állampolgár nyilatkozzon vallási hovatartozásáról, miként azt az Alkotmánybíróság is kiemelte a 46/1994. (X. 21.) AB határozatban, példaként hivatkozva – egyebek mellett – a fegyver nélküli katonai szolgálat szabályaira.²⁶

A korábbi két honvédelmi törvény – a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény, illetve az időben ezt követő, Honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény – a fegyveres sorkatonai szolgálat alternatívájaként szabályozta a fegyver nélküli szolgálatot, mely akkori formájában 2004-ig, az általános hadkötelezettség eltörléséig létezett. Az 1993. évi CX. törvény kimondta, hogy „*a fegyver nélküli katonai szolgálat, valamint a polgári szolgálat – lelkiismereti okból kért – engedély alapján teljesíthető*”.²⁷ A fegyver nélküli szolgálat választása tehát nem volt alanyi jog, az érintett személynek külön kellett azt kérvényeznie, a honvédelmi igazgatási szerv pedig helyt adott a kérelemnek vagy elutasította azt. Ebből a megoldásból az következik, hogy a jelentkező, ha biztosra akart menni, jól tette, ha nyilatkozott a vallási hovatartozásáról (Tihanyi, 2014).

Hatályos jogunkban ugyanakkor a vallási meggyőződéshez nem kötődnek kötelezettségek: ha a polgár meggyőződéshez köthető igényt szeretne érvényesíteni (például semleges oktatási intézményben vallásoktatást szeretne gyermeke számára), úgy elegendő önmagában az igénybejelentés is (Schanda, 2018).

A meggyőződés kifejezésének joga jelenti az arra való jogot is, hogy az egyén hirdesse meggyőződését vagy akár megkíséreljen másokat meggyőzni e meggyőződés helyességéről, jóságáról. Külföldön – talán a leggyakrabban Franciaországban – újra és újra felvetődik a kérdés, hogy az állam képviselőiben eljáró köztisztviselők, közalkalmazottak, pedagógusok munkavégzésük során kinyilváníthatják-e vallási meggyőződésüket, hordhatnak-e például kereszt formájú medált, burkát, egyéb vallási jelképet. A Legfelsőbb Bíróság egy korábbi ügyben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közalkalmazott nem köteles elhallgatni vagy palástolni az ügyfelek előtt a hitbéli nézeteit, ám azokat a vele kapcsolatba kerülő gyermekekre nem erőltetheti rá. Magyarországon a vallást kifejező ruhák viseletével kapcsolatos bírósági ügyek egyelőre még nem merültek fel.

Az azonban nagy biztonsággal leszögezhető, hogy a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásának legszigorúbb korlátját mások vallási meggyőződésének szabadsága jelenti, az állam nevében és érdekében fellépő egyenruhás testületek tagjai (így a katonák, rendőrök) nem hordhatnak szolgálatteljesítés közben olyan ruhadarabokat, melyek hitbéli meggyőződésük kifejezésére alkalmas (Benkő, 2021).

²⁶ 46/1994. (X. 21.) AB határozat.

²⁷ 1993. évi CX. tv. 92. § (2) bekezdés.

4.4. A vallás szabad gyakorlásának és a vallási közösségek jogállásának törvényi szintű szabályozása

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról a 2011. évi CCVI. törvény (a továbbiakban: Ehtv.) rendelkezik.²⁸

4.4.1. A vallás szabad gyakorlása

Az Ehtv. alapján a lelkiismereti és vallásszabadság joga az alábbi részjogosítványokat foglalja magában:

- mindenkinek joga van a vallási és minden más meggyőződését szabad megválasztani, e meggyőződés megváltoztatni, gyakorolni, akár egyéni, akár közösségi módon, tanítani, nyilvánosan vagy a privát életben kinyilvánítani, avagy a kinyilvánítástól tartózkodni;
- e joggal mindenki úgy élhet, hogy abból sem előny nem származhat, sem hátrány nem érheti őt;
- a szülő, a gyám jogosult a gyermek vallásos, illetve erkölcsi neveléséről, oktatásáról döntést hozni, és arról e döntésnek megfelelően gondoskodni;
- a lelkiismereti és vallásszabadságot szabadon gyakorolhatják – egyénileg és közösségileg – azok is, akiket oktatási, szociális, egészségügyi intézményben látnak el, úgyszintén azok is, akiket büntetés-végrehajtási intézetben tartanak fogva;
- a lelkiismereti és vallásszabadság joga megilleti a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományába tartozókat, a honvédség kötelékében szolgálatot teljesítőket, akik e jogukat „szolgálatteljesítésük során – a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolhatják”.²⁹

4.4.2. A vallási közösségek jogállása

Az Ehtv. meghatározza a vallási közösségek jogállására vonatkozó részletszabályokat. Ezúttal e részletszabályok közül a tárgyalt téma szempontjából releváns kérdésekre fókuszálunk.

Vallási közösségnek a törvény alapján a természetes személyek azon közösségei tekintendők, melyek „vallás gyakorlására alakultak, és elsődlegesen vallási tevékenységet végeznek”; ebből a

²⁸ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.

²⁹ Ehtv. 1–3. §.

szempontból sem az elnevezésnek, sem a szervezeti formának, sem a jogi státusznak nincsen jelentősége.³⁰

A vallási közösség jogi státuszt illetően kétféle lehet: jogi személyiséggel rendelkező és jogi személyiséggel nem rendelkező. Az előbbinek négy típusát nevesíti az Ehtv., melyek a következők:

- bevett egyház,
- bejegyzett egyház,
- nyilvántartásba vett egyház,
- vallási egyesület.

Ezek mindegyike – a törvényi fogalom meghatározásból következően – „*azonos hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet*”.³¹

A vallási közösségek – konkrét típustól függetlenül – jogosultak arra, hogy saját maguk határozzák meg elnevezésüket, működésük szervezeti kereteit és szabályait.³² Elsődlegesen vallási tevékenységet folytatnak. A vallási tevékenység azt Ehtv. szerint „*olyan világnézethez kapcsolódó tevékenység [...], amely természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére vonatkoznak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja*”.³³ A vallási tevékenység nem ütközhet Alaptörvénybe, jogszabályba, nem járhat más közösségek jogainak, illetve szabadságának sérelmével.³⁴

A vallási közösségek a szorosan vett vallási tevékenység mellett a közjó érdekében is munkálkodhatnak, például szociális, oktatási, kulturális, gyermekvédelmi stb. tevékenységet is folytathatnak, és ezzel kapcsolatban együttműködésre léphetnek az állammal.³⁵

Arról, hogy az állam elkülönül a vallási közösségektől, az Alaptörvényt releváns rendelkezéseit tárgyaló részben már ejtettünk szót. Az alaptörvényi rendelkezéseket konkretizálja az Ehtv., amennyiben leszögezi, hogy az állam

- „*a vallási közösségek irányítására, felügyeletére szervet nem működtethet, és nem hozhat létre*”;³⁶
- a vallási közösségek belső szabályait, illetve határozatait nem bírálhatja felül, azokat nem módosíthatja, és a kikényszerítésük érdekében sem tehet lépéseket;
- a vallási közösség világi jogszabályban nem szabályozott, belső jogviszonyokból fakadó jogvitáit állami szerv, állami bíróság nem bírálhatja el;
- hosszú távú, átfogó együttműködési megállapodást köthet a kiemelt történelmi-társadalmi szerepű, kiemelkedő szervezetségű, kiemelkedő társadalmi presztízsű

³⁰ Ehtv. 6. §.

³¹ Ehtv. 7. §.

³² Ehtv. 7/A. § (1) bek.

³³ Ehtv. 7/A. § (2) bek.

³⁴ Ehtv. 7/A. § (4) bek.

³⁵ Ehtv. 9. § (1) bek.

³⁶ Ehtv. 9. § (2) bek.

vallási közösségekkel, „*kiemelkedő jelentőségű közcélú tevékenységek*” támogatására, és az ilyen támogatás adott esetben „*a hitéleti támogatásra is kiterjedhet*”.³⁷

Az állam semlegességének elvéből következik tehát a különvált működés, amely azonban nem zárja ki a közös fellépést a fontos közösségi célok, a közjó érdekében. Amikor a vallási közösségek közfeladatokat látnak el (mint amilyen az egészségügyi, a szociális tevékenység, az oktatás), akkor az állam nem hagyhatja magukra őket, köteles e célok érdekében együttműködésre lépni velük (Schanda, 2018).

A különvált működés ugyanakkor azt is jelenti, hogy – legalábbis főszabályként – nem létezhetnek félig vallási közösségi, félig állami intézmények, olyan intézménynek pedig, amely világnézetileg határozott elköteleződést mutat, nem lehet az állam a fenntartója. Nem jelenti e szabály sérelmét, ha az állam támogatja az ilyen intézményeket, illetve fenntartóikat (Benkő, 2021).

A különvált működés másik folyamánya, hogy az állam nem szólhat bele a vallási közösségek belső ügyeibe, szervezetük, működési rendjük kialakításába, tisztségviselőik kiválasztásába. Létezik azonban egy jelentős, és a tárgyalt téma szempontjából relevanciával bíró kivétel: a katonai ordinariátus élére ugyan az Apostoli Szentszék nevezi ki a tábori püspököt, a kinevezés előtt azonban értesíteni kell a Magyar Kormányt, a kinevezés során pedig tekintettel kell lenni a magyarországi törvényekre, különösképpen a katonai szolgálatra vonatkozó jogszabályokra.

A Magyar Kormányt megilleti egyfajta vétőjog, amennyiben a kinevezettel szemben – tizenöt napon belül – általános politikai jellegű kifogást emelhet (Schanda, 2018). Ezzel együtt a Szentszék nem köteles figyelembe venni a kifogást, vagyis a mindenkori kormány támogatását nem élvező személy is kerülhet az ordinariátus élére.

4.5. Összegzés, részkövetkeztetések

Az Alaptörvény VII. cikke deklarálja a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadságát. A vallásszabadság jelent egyfelől pozitív vallásszabadságot, vagyis a hitbéli, illetve személyes meggyőződés szabad megválasztásának jogát, másrészt negatív vallásszabadságot, mely a meggyőződés megváltoztatásának vagy bármilyen meggyőződéstől való elhatárolódásnak a szabadságát jelenti.

A vallásszabadság és a lelkiismereti szabadság egymás nélkül nem létezik, ha az egyiket korlátozzák, sérül a másik is. A lelkiismereti szabadság magába foglalja a vallásgyakorlás jogát, ez az úgynevezett kultuszszabadság, ez áll a legszorosabb kapcsolatban a többi szabadságjoggal.

A kultuszszabadság számos részjogosítványt tartalmaz, ezek egyike az istentiszteleti helyek létesítéséhez és működtetéséhez való jog. Ide sorolandó az állam azon kötelezettségét is, mely alapján köteles a saját intézményeiben a célra alkalmas, valós lehetőséget biztosítani a vallás szabad és korlátozásoktól mentes gyakorlására.

³⁷ Ehtv. 9. § (2) bek.

Ez a kötelezettség terheli az államot a honvédség, valamint a kórházak és a büntetés-végrehajtási intézetek esetében. E három területen tehát az állam aktív intézményvédelmi kötelezettsége áll fenn.

Az Alaptörvény kimondja az állam és a vallási közösségek különválasztásának elvét, ezzel biztosítva a vallási közösségek autonómiáját. Az autonómia elvéből következően az állam a vallási közösségek felügyeletére, irányítására nem hozhat létre semmiféle szervet, intézményt, nem kényszerítheti ki az egyházak, vallási közösségek hitelveinek és belső szabályainak, valamint a szerveik által hozott egyedi határozatoknak a betartását.

Az egyes vallási közösségek vonatkozásában az állam megteheti azt, hogy a vallási közösségek jelentőségét, támogatottságát, tényleges társadalmi szerepét, az általuk vállalt feladatokat, az általuk folytatott közcélú tevékenységet figyelembe véve egyes vallási közösségekkel szorosabb kapcsolatot alakítson ki, mint másokkal. Ez önmagában nem sérti az állam és egyház különválasztott működésének az elvét. Erre az elvre egyébként a későbbiekben látunk még példát: az Alkotmánybíróság a 970/B/1994. AB határozatában pontosan azt a kérdést vizsgálta, hogy sérült-e az állam világnézeti semlegességének az elve akkor, amikor úgy döntött, hogy csak négy kiemelt, jelentős múltú, nagy jelentőségű, úgynevezett „történelmi” egyházzal együttműködve hozza létre a tábori lelkeszi szolgálatot, miközben a többi, bevett egyházat kihagyja az együttműködők köréből.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint egy ilyesfajta együttműködés nem alkotmányellenes, vannak azonban áthághatatlan szabályok. Így az állam nem kapcsolódhat össze intézményesen egyik egyházzal sem, nem azonosíthatja magát egyik egyház tanításával sem, nem avatkozhat be az egyházak belső ügyeibe, és nem nyilváníthat véleményt hitbéli igazságok kérdésében.

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról a 2011. évi CCVI. törvény rendelkezik. Ez a törvény mondja ki, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság joga megilleti a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományába tartozókat, valamint a honvédség kötelékében szolgálatot teljesítőket.

5. A katonai ordinariátus Szlovákiában

Szlovákia jelenkori történelme számos ponton Magyarországhoz kötődik, hasonló a politikai háttér és a kulturális múlt, lakosságának tagjai közel azonos társadalmi traumákkal és kihívásokkal szembesültek a II. világháborút követően, a rendszerváltásokat követően egyszerre csatlakoztak az Európai Unióhoz, és a jelenben is sok a közös vonás, mind a társadalmat és a gazdaságot, mind pedig a bűnözési struktúrát és a biztonságpolitikát tekintve. Egyes vélemények szerint a szlovák államiság évszázados hiánya és az ebből fakadó kisebbségi lét vitathatóvá teszi az összehasonlítást és eme szempontok alapján Horvátország megfelelőbb vizsgálati alapot képez.

Határozott véleményünk azonban, hogy a személyi állomány mindennapi élethelyzetére és nehézségeire, a társadalomhoz fűződő viszonyára, a társadalom lelki egészségi állapotára erőteljesebben hatnak az elmúlt évtizedek közös élményei, mint évszázadok hasonlóságai: jelentős eltérést eredményez a szervezet életében, hogy rendelkezik-e az 1990-es években átélt polgárháborús élményekkel és traumákkal. Tekintettel arra, hogy Magyarország és Szlovákia egyaránt békés rendszerváltást mondhat magáénak, ráadásul a szomszédos országok közül Szlovákia rendelkezik az egyik legfiatalabb katonai ordinariátus megállapodással, véleményünk szerint alkalmasabb hasonlítási pontot képez.

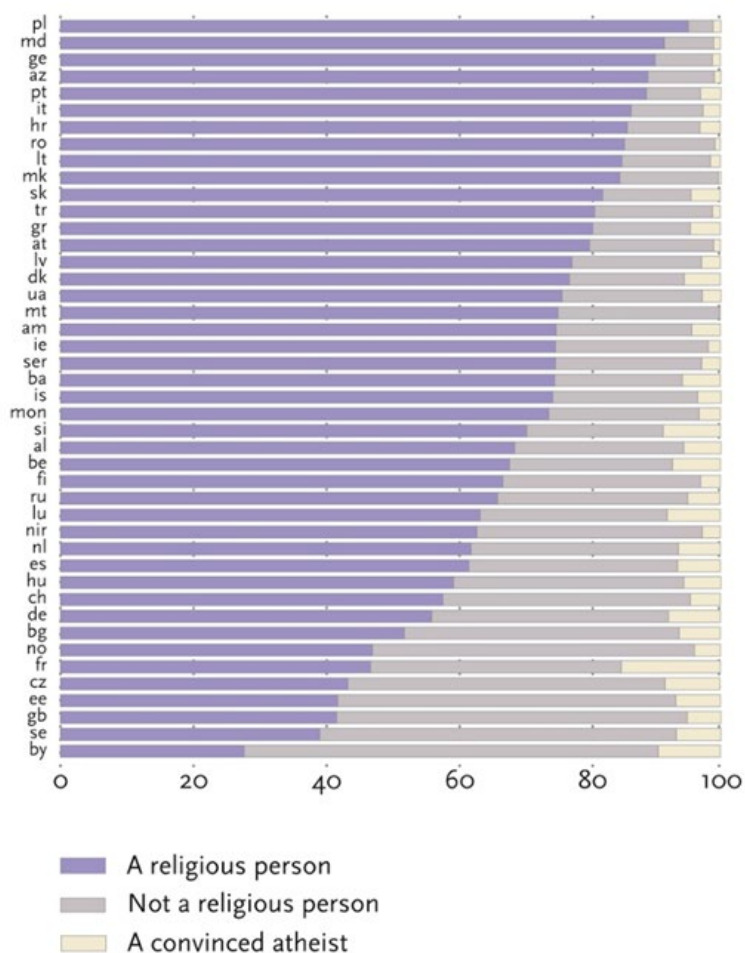
Tárgyalt témám szempontjából jelentősnek minősül egy további különbség is: Szlovákia olyan megállapodást kötött a Szentszékkal, melyben a katonai ordinariátus joghatóságát kiterjesztő módon értelmezték (Szabó, 2014).

Lényeges eltérés, hogy Szlovákiában igen erősek a katolikus hagyományok és az egyház szerepe és súlya is jóval jelentősebb, mint Magyarországon. Ezen állítások alátámasztására érdemes megvizsgálni a The European Values projekt által közreadott kutatási eredményeket a két ország népességének vallásosságáról, illetve templomlátogatási gyakoriságáról.

2. számú ábra: Vallásosság mértéke a nyugati és egyes más országokban

Believing

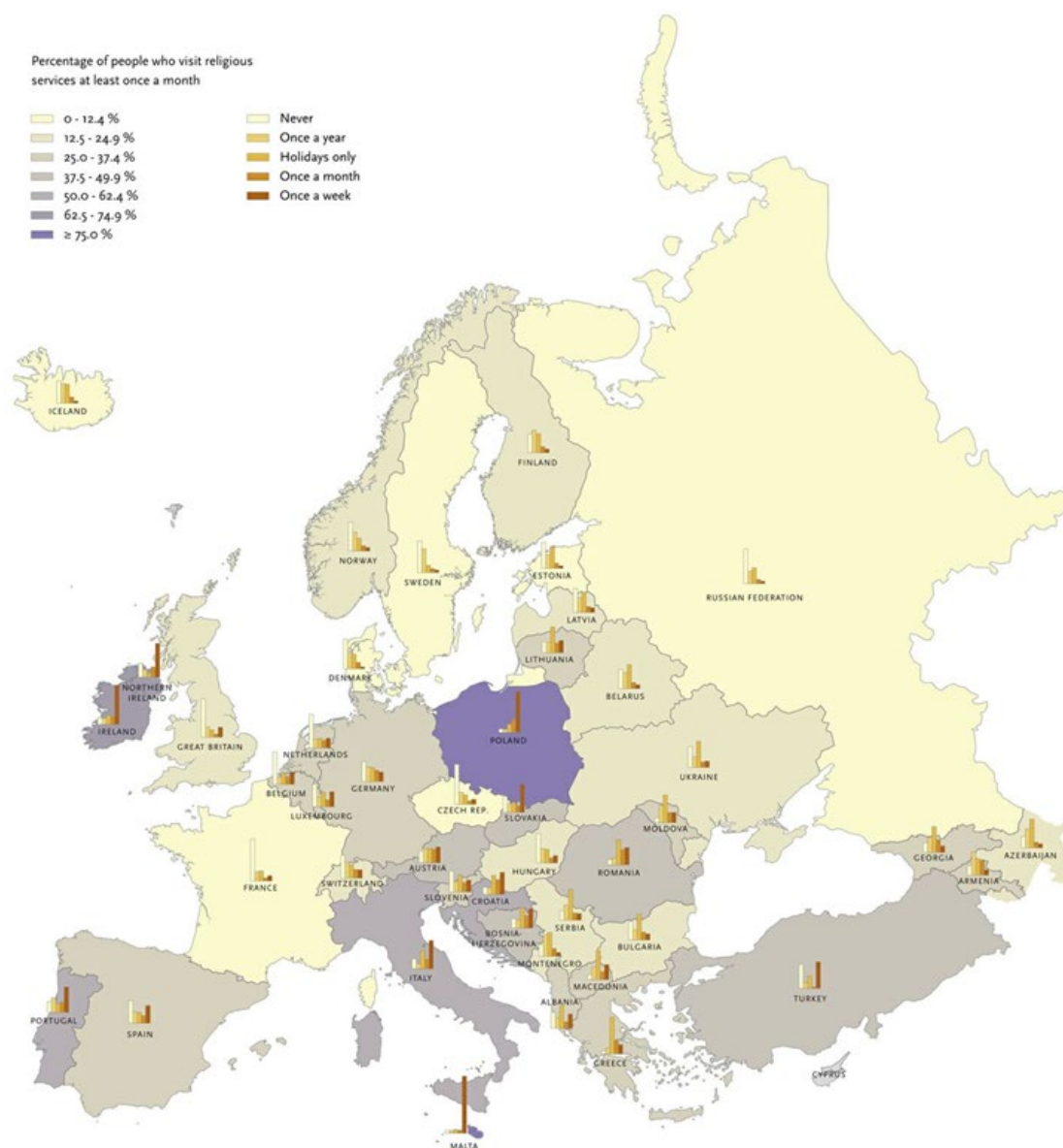
Percentage of people who say they are (not) a religious person (independently whether or not they go to church)

Forrás: European Value Study. <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs/research-topics/religion/>

A kutatás eredményét bemutató diagram alapján elmondható, hogy a szlovák lakosság 81%-a vallásosnak tartja magát, 15 százalékuk nem vallásos, és 4 százalék állítja magáról, hogy meggyőződéses ateista. Ugyanez az arány Magyarországon: a lakosság 59 százaléka vallásosnak tartja magát, 38 százalékuk nem vallásos és 3 százalék állítja magáról, hogy meggyőződéses ateista. Vagyis Szlovákiában 22 százalékponttal magasabb a vallásos lakosság aránya, függetlenül a templomba járás gyakoriságától.

3. számú ábra: Legalább havonta egyszer templomba járók aránya a nyugati és egyes más országokban

Forrás: European Value Study. <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs/research-topics/religion/>

Az előző ábrán megismert adatokat árnyalja a legalább havonta egyszer templomba járók arányát ismertető térkép. Ennek eredményei alapján elmondhatjuk, hogy a szlovák lakosság 26,73 százaléka, a magyar lakosság 10,71 százaléka jár legalább hetente egyszer templomba, illetve a szlovák lakosságnak kétszer akkora része jár legalább évente egyszer templomba, mint a magyar lakosságnak.

Mindez megerősíti, hogy összességében az egyházak, de kiemelten a katolikus egyház nagyobb szerepet tölt be Szlovákiában és a szlovák lakosok életében.

Mindezek a tényezők együttesen indokolják, hogy megvizsgáljuk: miként jött létre és milyen módon működik a tábori lelkészi szolgálat Szlovákiában.

5.1. *A katolikus egyház helyzete Szlovákiában – rövid áttekintés*

Csehszlovákia 1918-as megalakulásával kiszakad a történelmi Magyarország egyházszervezetéből a ma jogutód szlovák egyházszervezet. Az újonnan létrejövő államszervezet. A pápai elismerést követően 1919-ben a Szentszék delegálta nunciust az országba, így létrejött a hivatalos kapcsolat a Vatikán és az új állam között. 1920-ban a pápa püspököket nevezett ki a teljes területében elcsatolt egyházmegyéik élére, ami az első mérföldkövet jelentette a csehszlovák egyházi igazgatás megalakulásában (Rácz, 2008). Csehszlovákia politikáját ezzel együtt megalakulásától antiklerikalizmus jellemezte, amelynek eredményeként megalakulásától fennállásának teljes idejére feszült viszonyt ápolt a Szentszékkel.

A csehszlovák vezetés azonban belátta, hogy a Szentszékkel történő megegyezés elősegíti politikai stabilitását, így 1927 decemberében sor került a *Modus vivendi* egyezmény aláírására, amely deklarálta a Csehország politikai határain belül joghatósággal bíró ordinariátusokat, illetve megszüntette a külföldi ordinariátusok joghatóságát, továbbá bevezette a kormányzati vétőjogot és az állami hűségesküt az egyházi méltóságok kinevezésénél.

A II. világháborút követően tovább romlott a Szentszékhez fűződő viszony. A bécsi döntéseket megelőző állapot szerinti területi visszarendeződést követően a csehszlovák kormányzat továbbra is érvényesnek ismerte el a *Modus vivendit*, azonban előírásait nem tartotta be, valamint az egyezmény megszegéseként értelmezte, amelynek retorziója az egyházi birtokok kisajátítása volt. A kommunista hatalomátvételt követően az egyházat megfosztották jogaitól, ellenzéki szerepbe kényszerítették, ami a püspöki pozíciók kiüresedéséhez és 1990-ig tartó betöltetlenségéhez vezetett (Rácz, 2008).

Az önálló Szlovák Köztársaság 1993. január 1-jén alakult meg (függetlenségét a Szentszék már a kikiáltás napján elfogadta), ezzel egy olyan új állam jött létre, mely ugyan rendelkezett történelmi előzményekkel, de nem rendelkezik olyasfajta államisággal, mint Közép-Kelet-Európa többi országa. Márpedig ez a körülmény az országépítés, vagyis a politikai, jogi, gazdasági keretek kialakításakor számottevő nehézségeket idézett elő, különösen amiatt, hogy – legalábbis egyes szerzők (Vida, 2007) szerint – sem a lakosság, sem pedig a politikusok nem voltak kellőképpen felkészülve a szuverén létre.

A szlovák államiság létrejöttével párhuzamosan Magyarországon is sorsdöntő események zajlottak, nagyjából erre az időszakra esett a rendszerváltás, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa és a Varsói Szerződés megszűnése, valamint a szovjet csapatok kivonulása az országból.

Ebből következően hasonlóan zajlott a demokratizálódás folyamata mindkét országban, és hasonlóan alakultak a külpolitikai és a nemzetbiztonsági stratégiák is. Ezzel együtt sem volt felhőtlen Szlovákia és Magyarország viszonya, a háttérben döntően az eltérő nemzeti érdekek, valamint a szlovák területen élő magyar ajkú kisebbség helyzetének eltérő megítélése állt (Vida, 2007).

Az új szlovák állam külpolitikája ellentmondásosan alakult, még úgy is, hogy a nemzetközi elismerésre, illetve a diplomáciai kapcsolatok felvételére gyorsan sor került. A szlovák döntéshozók részéről világos volt a szándék: a lehető leghamarabb csatlakozni kell a meghatározó nemzetközi szervezetekhez és integrációs intézményekhez.

Az 1993 és 1997 közötti időszakot azonban nagyban meghatározták a külpolitikai kudarcok, melyek háttérben az állt, hogy bár az ország külső kapcsolataiban azt kommunikálta, hogy része kíván lenni a nyugati civilizációnak és ennek érdekében hajlandó megtenni a szükséges gazdasági, politikai lépéseket, ám a politikai szándéknyilatkozatokat tettek nem követték (Duleba, Lukac & Wlachovsky, 1998).

1998-ban szemléletváltozás következett be a szlovák külpolitikában, köszönhetően a Mikuláš Dzurinda vezette kormánynak. Hamarosan haderóreformra is sor került, a reform eredményei elérhető közelségbe hozták a NATO-tagságot. A kormány vállalta, hogy 2006-ra professzionális hadsereget állít fel (Vida, 2007). Szlovákia Magyarországgal egy napon, 2004-ben vált az Európai Unió tagjává, ezt megelőzően vállalta az Európai Gazdasági és Monetáris Unióba történő belépést (Suhányi, 2008).

Nem túlzás azt állítani, hogy Szlovákiában történelmi hagyományai vannak a katolikus egyházzal való feszült viszonyoknak. Mindez 1918-ra vezethető vissza, az ekkor megalakult Csehszlovákia ugyanis Rómát ellenségének tekintette, és néhány év leforgása alatt a kassai kivételével az összes – egyébként német vagy magyar származású – püspököt kiutasította az országból. A viszony tovább romlott a két világháború között, majd a második világháború után. Előbb csak korlátozták az egyház jogait, 1948-tól azonban fokozatosan felszámolták az egyházi életet.

Egyházi kapcsolatok terén az enyhülést az 1968-as év hozta el, önálló, Magyarországtól független egyháztartomány ugyanis ekkor még nem létezett. Az államvezetés szerette volna elérni, hogy a Szentszék állítson fel egy szlovák egyháztartományt; ez 1977-ben, a nagyszombati érsekség felállításával valósult meg. 1995-ben további szervezeti fejlődést jelentett, hogy a kassai püspökég érseki rangra emelkedik, és fennhatósága alá rendelik a rozsnyói és a szepesi egyházmegyéket.

A következő eseményt 2003. január 20-án a Szentszékkel kötött megállapodás jelentette, e megállapodás révén jött létre a szlovák katonai ordinariátus.

Lényeges már ezen a ponton leszögezni, hogy Szlovákiában a katolikus egyház jelentős támogatottsággal rendelkezik, a lakosság 70 százaléka katolikus vallású. A katolikus egyház (*Katolícka cirkev na Slovensku*) egyébiránt latin és görög rítusú katolikus egyházmegyékre oszlik.

5.2. A szlovák rendőrségi lelkészek jogállása

Az Apostoli Szentszék és a Szlovák Köztársaság között 2000-ben kötött a diplomáciai kérdéseket rendező konkordátum, amely az alapját képezi a 2003-ban aláírt, a katonák lelkipásztori

ellátásáról szóló bilaterális megállapodásnak. E megállapodás alapján 2003. március 1-jén kezdte meg működését a Szlovák Katonai Ordinariátus.³⁸

A katonai ordinariátus joghatósága – hasonlóan a horvát megoldáshoz – kiterjesztett: kiterjed a katonák, a rendőrök, a vám- és pénzügyőrök, büntetés-végrehajtási dolgozók, a vasúti rendőrség tagjai, a tűzoltóság tagjai és a hegyi mentők, valamint a bíróságok biztonsági szolgálatát ellátó szervezet hivatásos alkalmazottainak lelki gondozására.

A katonai ordinariátus alapokmánya elismeri, hogy különleges életkörülményeik folytán a lelki gondozás speciális formájára van szükségük a Szlovák Köztársaság fegyveres erőiben, a Rendőrségnél, a Szlovák Információs Szolgálatnál, a Börtön- és Igazságügyi Őrségnél, a Vasútnál, a Rendőrségnél, a Tűzoltó- és Mentőszolgálatnál, a Hegyi Mentőszolgálatnál és a Vámhivatalnál (az alapokmányterminológiája szerint „fegyveres erők, fegyveres testületek és mentőalakulatok”) szolgálatot teljesítőknél, valamint mindazoknak, akiket bíróság jogerős határozata szabadságuktól megfosztott, és őrizetben vannak vagy szabadságvesztés-büntetésüket töltik, számukra ezért az Ordinárius megfelelő feltételeket biztosít az állandó és megfelelő lelki gondozáshoz.³⁹

Fentiekből következően a felsorolt szervek állományába tartozó hivatásosok és köztisztviselői státuszú alkalmazottak mellett a büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő elítéltek lelki gondozása is beletartozik az ordinariátus feladatkörébe (Író, 2017).

A joghatóság alá tartoznak a hivatásos állományú aktív dolgozók, továbbá a nyugállományba vonultak, a hallgatói jogviszonyban lévők, azok, akik tartósan betegállományban vannak, mindezekben túlmenően az aktív dolgozók családtagjai és az aktív dolgozókkal egy háztartásban élők, az alábbiak szerint:

- a) a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a mentőalakulatok tagjai és személyzete, mindazok, akik ideiglenes vagy állandó szolgálatot teljesítenek ott;
- b) a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a mentőalakulatok tagjai, akik öregségi nyugdíjra jogosultak vagy öregségi nyugdíjat kapnak;
- c) a fegyveres erők és a fegyveres testületek iskoláinak hallgatói és tanulói, az ezen szervezetekhez tartozó kórházakban, szociális intézményekben tartózkodó betegek és ellátottak, valamint az egészségügyi és szociális intézmények alkalmazottai;
- d) az a) pontban említett személyek családtagjai; a), b), c) pontokban említett személyeik háztartásai és gyermekei, beleértve a felnőttkorúakat is, ha ugyanabban a háztartásban élnek, valamint rokonaikat és házi segítőiket, ha ugyanabban a háztartásban élnek;
- e) olyan személyek, akiket állami hatóság határozatával megfosztott és őrizetben vannak vagy szabadságvesztés-büntetésüket töltik.

Az ordinariátus székhelye Pozsonyban található, főtemploma korábban a Szent Jakab Plébániatemplom volt, 2011. január 22-től a pozsonyi Szent Sebestyén-templom.

³⁸ Ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov Slovenskej Republiky.

³⁹ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

A szlovák ordinariátus élén az ordinárius püspök áll, akit akadályoztatása esetén az általános helynök helyettesíti. A püspököt ötévente jelentéstételi kötelezettség terheli a Szentszék irányában. A fegyveres erők, a fegyveres testületek, valamint a mentőalakulat mellett működő szolgálati ág élére püspöki helynököt nevez ki az ordinárius.⁴⁰

Az ordinariátus Kúriája (lényegében: hivatala) biztosítja, hogy az ordinariátus személyzete a kánonjogi előírásoknak és a Szlovák Köztársaságban érvényes törvényi előírásoknak megfelelően teljesítse előírt feladatait a Fegyveres Erők, a Fegyveres Testület és a Mentőhadtest minden egységében. Lényeges (és a magyar szabályozásból hiányzó) rendelkezés szerint az ordinariátus a rendes archívum mellett egy titkos archívumot is működtet (a Kúria felügyelete alatt), a titkos archívumban a kánonjogi előírásoknak, valamint az állami adatvédelmi szabályoknak megfelelően őrzik a joghatóság alá tartozók lelki és személyi ügyeire vonatkozó iratokat.⁴¹

Az ordinariátus személyzete papokból és diakónusokból áll (ez utóbbi olyan papot jelent, aki még nem szenteltek áldozópappá).⁴² A szervezethez kirendelt papok annak a rendvédelmi szervnek az állományába kerülnek, amelynél a lelkipásztori szolgálatot látják el, tisztí minőségben viselik az adott rendvédelmi szerv egyenruháját és a státuszuknak megfelelő rendfokozatot.

A rendőrséghez kinevezett pap ténylegesen is a rendőrség épületében fejt ki tevékenységét, a rendőrkapitányság köteles ugyanis az ordinariátus rendelkezésére bocsátani egy állandó helyiséget, és köteles az oda való szabad bejutást biztosítani mind szolgálati időben, mind azon túl.

A rendőrkapitányság szolgálati gépkocsi használatát is lehetővé teszi a rendőrségi lelkipásztor számára, hogy eljuthasson a rendőrkapitányság székhelyén kívül található rendőrőrsökre is (Író, 2017). A rendőrségi lelkipásztor felett a munkáltatói jogkört a szolgálati hely szerinti kapitányságvezető gyakorolja, az illetményt a belügyminisztérium folyósítja.⁴³

Az ordinariátusi tevékenységbe bizonyos körben szerzetesek és laikusok is bevonhatók. A szerzetesek és laikusok kötelesek működésük során a kánonjogi szabályokat maradéktalanul betartani, szabálysértés esetén pedig azonnali hatállyal megszüntethető a megbízásuk, illetve a munkaszerződésük.⁴⁴

A szlovák katonai ordinariátus alapokmánya rögzíti azt is, hogy az aktív ordinariátusi szolgálat megszűnése után a lelkészek olyan gazdasági támogatásra és szociális ellátásra jogosultak, amely betegség, fogyatékosság vagy öregség esetén megfelelő fedezetet nyújt a szükséges kiadásaira. Mindennek fedezetét az állami költségvetés jelenti, hiszen – miként az alapokmányban tett vállalásból kitűnik – „*a Szlovák Köztársaság a Szlovák Köztársaság jogszabályainak megfelelően pénzügyi és anyagi biztonságot nyújt az ordinárius papság számára*”.⁴⁵

⁴⁰ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

⁴¹ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

⁴² Hlava V. Klérus Ordinariátu. Článok 22. (1) Presbytérium ordinariátu tvoria svetskí a rehoľní kňazi a diakoni, ktorí v ordinariáte vykonávajú službu.

⁴³ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

⁴⁴ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

⁴⁵ Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

5.3. *A szlovák rendőrségi lelkipásztori szolgálat feladatköre*

A szlovák rendőrségi lelkipásztori szolgálat a rendőrségi hivatal járási igazgatóságának székhelyére van telepítve. A rendőrségi lelkipásztor felett a vikárius rendelkezik utasítási joggal.

A rendőrségi lelkipásztor a vikárius utasításait követve köteles azokat a szolgálatát érintő feladatokat is ellátni, melyek a katonai ordinariátus döntéseiből következnek. E kereteken belül a rendőrségi lelkipásztorok saját maguk szervezik meg a szolgálatot (Író, 2017).

A rendőrségi lelkipásztor feladatai a következőképpen alakulnak. Lelkigondozást nyújt a rendőrök és a rendőrök családtagjai számára, bizonyos esetekben pedig a rendőrségi fogdában fogvatartott személyek, illetve a rendőrség által biztosított személyek számára is.

Lelkipásztori teendőket lát el az érsekújvári (Nové Zámky) rendőrségi hivatalokban és annak alsóbb szintű szervezeti egységeiben. Előkészíti a szentségek felvételét, kiszolgálhatja a szentségeket (szentségek a keresztelés, a bérmálás, az oltáriszentség, bűnbocsánat, betegek kenete, tanítás és istentisztelet, a házasság szentsége).

Vezeti az anyakönyveket, a szükséges nyilvántartásokat. Válaszol a hozzá forduló rendőrök kérdéseire erkölcsi, illetve lelki életre vonatkozóan, tanácsot ad és lelkisegélyt nyújt mind az egyén, mind a közösség számára. Segíti a pályakezdők beilleszkedését, a hazaszeretet és az etikus hozzáállás elmélyítését. Együttműködik a katonai ordinariátussal annak érdekében, hogy a lelkészi szolgálat minden fegyveres testületnél és rendvédelmi szervnél egységes legyen. Folyamatosan tartja a kapcsolatot a katonai ordinariátussal, részt vesz annak szakmai és egyházi rendezvényein.

Együttműködik a működési területén található plébániák lelkészeivel, valamint az ökumené jegyében a többi elismert egyház képviselőivel. Megtesz mindent annak érdekében, hogy megismerje a rendőri munkát, a rendőri szervek működését (Író, 2017).

5.4. *Összegzés, részkövetkeztetések*

Az Apostoli Szentszék és a Szlovák Köztársaság képviselői 2003-ban írták alá a katonák lelkipásztori ellátásáról szóló bilaterális megállapodást, a Szlovák Katonai Ordinariátus pedig 2003. március 1-jén kezdte meg működését.

A szlovák katonai ordinariátus – hasonlóan a horvátok által is alkalmazott modellhez – kiterjesztő jellegű joghatósággal bír, vagyis megkapta a joghatóságot, hogy a katonaság mellett a rendőrségnél, a vasútrendőrségnél, illetve a büntetés-végrehajtási intézményeknél is folytasson lelkipásztori tevékenységet.

Joghatósága alá tartoznak a fegyveres erők, fegyveres testületek és mentőalakulatok aktív és nyugállományú tagjai, a testületek iskoláinak tanulói, a szervezetekhez tartozó kórházak és szociális intézmények betegei és dolgozói, mindezek családtagjai, illetve a szabadságvesztésüket töltő személyek.

Ezt a széles körű joghatóságot indokolja, hogy Szlovákiában a lakosság nagy része a római katolikus vallás híve, de legalábbis támogatója, vagyis a szlovák társadalomban a katolikus egyház presztízse kiemelkedően magas.

Az ordinariátus székhelye Pozsonyban található, élén a püspök áll, akit ötévente jelentéstételi kötelezettség terhel a Szentszék irányába. Személyzetét papok és diakónusok alkotják, akik azon testület állományába kerülnek, ahol a lelkipásztori szolgálatot ellátják.

Az ordinariátus struktúrájában számos azonosságot fedezhetünk fel a magyar katonai püspökség intézményi struktúrájával. Szervezetén belül két külön általános helynöki státuszt vezettek be, az egyik általános helynök a katonaság, a másik a rendőrség és többi belügyi szerv állományának lelkigondozásáért felel.

Az, hogy az ordinariátus joghatósága kiterjed a katonák családtagjaira, valamint a katonákkal közös háztartásban élő személyekre, továbbá a honvédségi oktatási intézmények hallgatóira is, következik a *Spirituali Militum Curae* kezdetű apostoli konstitúció rendelkezéseiből.

Ami azonban ezen túlmutat, az az, hogy Szlovákiában a rendőrök családtagjai, a velük közös háztartásban élők, valamint a fegyveres testületek oktatási intézményeinek hallgatói is az ordinariátus joghatósága alá tartoznak. A szervezet működtetéséhez szükséges anyagi háttérrel a szlovák állam biztosítja a központi költségvetésen keresztül.

A rendőrségi lelkipásztorok feladata a lelkigondozáson túl kiterjed a szentségek kiszolgáltatására, anyakönyvek vezetésére, valamint az ökumené jegyében segíti a rendőri állomány erkölcsös, hazaszerető világnézetben történő munkavégzését.

6. A katonai ordinariátus Magyarországon

1994-ben jött létre a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között az a kétoldalú megállapodás, amely a katonai ordinariátus felállításáról rendelkezik. A dokumentum a részleges megállapodásnak tekinthető, márpedig ez a megoldás magában hordozza annak lehetőségét, hogy a későbbiekben, ha az indokolt, újra lehet tárgyalni a megállapodás pontjait, és azokat – ha az mindkét fél szándékával egyezik – megfelelőképpen módosítani is lehet.

Mindezt már csak amiatt is indokolt előljáróban leszögezni, mert 1994 óta számos változás történt Magyarországon, így jelentős társadalmi átalakulás ment végbe ez idő alatt (ne felejtsük: 1994-ben még a rendszerváltás szelleme hatotta át a politikát, a közéletet).

Egyéb körülmények is megváltoztak: hivatásos szerződéses katonaság váltotta fel a sorkatonai szolgálatot, megszűnt a Magyar Határőrség, mint önálló szervezet és beolvadt a Rendőrségébe, jelentősen változott a katonaság által elvégzett tevékenységek köre. Amennyiben sor került az 1994-es megállapodás újratárgyalására, úgy ezeket az alapvető változásokat feltétlenül figyelembe kell venni (Ujházi, 2011).

Ebben a fejezetben az 1994-es megállapodástól kezdődően vizsgálom meg a magyar tábori lelkészi szolgálat létrejöttét, jogi státuszát, szervezeti felépítését, feladat- és hatáskörét.

6.1. *Történeti előzmények*

A magyar tábori lelkészet középkori, Habsburg-kori fejlődéséről egy korábbi fejezetben már esett szó, a most következőkben az 1994-es újjászervezés közvetlen előzményeit tekintjük át.

6.1.1. **Történeti előzmények a rendszerváltozásig**

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében háború, illetve mozgósítás idejére állt fel a tábori lelkészet, minden katonai erődben, valamennyi hadsereg-parancsnokságnál és az összes táborig, illetve tartalékkórháznál. Az I. világháború után azonban a hadseregben felszámolták a lelkészi szolgálatot, 1919 novemberében a bécsi apostoli táborig helynökség is megszűnt. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megindult az újjászervezés is, 1920 elején a kormányzó ki is nevezte a táborig püspökség vezetőjét, aki hamarosan a pápától is elnyerte a megerősítést. A reformátusok erőteljes ellenérzéseiknek adtak hangot a kialakult helyzettel kapcsolatban, ezért 1921-ben a kormányzó engedélyt adott egy közös evangélikus–református táborig püspökség alapításához is, amely 1923-ban megkezdte működését (Borovi, 1992).

Az ezt követő néhány évtizedben kaotikus helyzet uralkodott a táborig lelkészek szerveződéseit tekintve, nagyjából 1940-re alakult ki az a struktúra, amelyben a harcoló katona és a hadsereg polgári személyeinek lelkigondozásáért a Fővezérség felelt, a hátszágban állomásozó alakulat állományának lelkigondozását pedig a Honvédelmi Minisztérium szervezte meg (Hargittai, 1988).

A második világháború vége felé a katonai lelkészek nagy része külföldre menekült, és ott folytatta tevékenységét, a református tábori püspökség pedig 1944-ben felfüggesztette működését. 1945 januárjában kezdődött meg az tábori lelkészi szolgálatok újjászervezése, majd az év augusztusában felállították az izraelita lelkészetet is, s mindezeket együtt a Honvédelmi Minisztériumba integrálták „a HM római katolikus/ protestáns/ izraelita lelkészi osztálya” neveken. A lelkészi osztályok hitéleti kérdésekkel nem, inkább humanitárius ügyekkel foglalkoztak. Végül, az 1951. évi őszi hadseregátsszervezéssel egyidőben felszámolták a lelkészi osztályokat (Borovi, 1988).

A szocialista időkben hitélet gyakorlásáról nem lehetett szó a hadseregben. Változás az 1980-as évek vége hozott, melynek voltak egészen nyilvánvaló jelei is. Például, már nem elvtársnak, hanem bajtársnak, 1990-től úrnak szólították a katonákat, megszűnt a Politikai Főcsoportfőnökség, 1989 októberében megtiltották a politizálás minden formáját a hadseregben, ezzel együtt engedélyezték a szabad vallásgyakorlást, (igaz, egyelőre még csak egyéni formában). Az új feladatokkal és eszmerendszerrel felvértezett hadsereg neve 1990. március 15-től Magyar Honvédségre változott.⁴⁶

Az átalakulás – érthetően – nem volt zökkenőmentes, az egyik neuralgikus pontot azoknak az ügye jelentette, akik a fegyveres katonai szolgálatot lelkiismereti okokból tagadták meg; ez a magatartást a törvény szigorúan büntette. A katolikus egyház már 1988-ban javaslatot tett az alternatív katonai szolgálat bevezetésére, a kormány azonban ekkor még csak annyi engedményt tett, hogy lehetővé tette: *„a sorkatonai szolgálatot teljesítők eltávozásuk idején polgári öltözetben vallásos összejöveteleken részt vehetnek”*.⁴⁷

6.1.2. Történeti előzmények a rendszerváltozástól 1994-ig

Az Országgyűlés 1989 nyarán módosította a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvényt, ekkor tizenhét hónapra csökkentették a katonai sorkatonai és a polgári szolgálat időtartamát, és bevezették a fegyver nélküli katonai szolgálatot (Tábori Lelkészi Szolgálat, 2015).

Mérföldkőnek tekinthető az 1989. október 23-án kihirdetett Alkotmány, mely deklarálta a lelkiismereti és vallásszabadságot, ennek alapján 1990. január 24-én megszavazta az Országgyűlés a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt. 1991 őszén a honvédelmi törvény módosításával 55 évről 50 évre csökkentették a hadkötelezettség felső korhatárát, és mérsékeltek a sorkatonai szolgálat idejét is, tizenkét hónapra, valamint a polgári szolgálatát huszonnyolc hónapról huszonkettőre. Komoly akadályt jelentett még ebben az időben is az egyházakról szóló törvény azon rendelkezése, mely a laktanyákban csak az egyéni vallásgyakorlást engedélyezte, de annak közösségi formáját nem (Varga, 2018).

A Honvédelmi Minisztérium 1990-ben felkérte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszékét a honvédségen belül egy átfogó kutatás lefolytatására. A doktori dolgozat egy korábbi fejezetében már hivatkoztunk – egy alkotmánybírói határozat apropóján – erre a

⁴⁶ A Tábori Lelkészi Szolgálat és a Katolikus Tábori Püspökség. Újjászervezés 1994. május végéig. Részlet az *Inter arma caritas - Fegyverek között a szeretet - 20 éves a Katolikus Tábori Püspökség* című kötetből (A Tábori Lelkészi Szolgálat, 2015).

⁴⁷ 1976. évi I. törvény a honvédelemről.

felmérésre. A kutatás során a sorállomány hét százalékát kérdezték meg, és további közel hétszáz személyt a hivatásos állományból. Nemcsak a vallási hovatartozásra voltak kíváncsiak a kutatók, hanem mérték a vallásosság intenzitását, illetve a templomba járás gyakoriságát is.

Arra is kitért a vizsgálat, hogy a válaszadók mely dolgoknak érzik hiányát a laktanyán belül. A legtöbben a ruházat, a szabadidő, a szórakozási lehetőségek hiánya miatt voltak elégedetlenek, csak nagyon kevesen említették, hogy jobban éreznék magukat, ha lenne a laktanyán belül lehetőség a vallásgyakorlásra, illetve a lelkiélet ápolására. Arra a kérdésre, hogy a megkérdezetteknek mennyire lenne igénye lelkigondozásra, 31 százalék jelezte, hogy lenne rá igénye, 55 százalék nem tudott erre válaszolni, 14 százalék azonban egyáltalán nem kívánt ilyen lehetőséggel élni. Azt is megkérdezték a kutatók, hogy egyetértene-e a tábori lelkészet felállításával: a válaszadók körülbelül 20 százalék válaszolt igennel, a többség azonban nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre. A kutatók ugyanakkor záró elemzésükben felhívták arra a figyelmet, hogy a válaszadók nagy többsége aligha volt tisztában azzal, mit értünk lelkigondozás alatt: a válaszadók 37 százaléka nem kapcsolta össze a fogalmat az egyházzal. Közel azonos volt azok aránya is, akik nem vennének részt lelkigondozáson. Összességében a kutatók és a döntéshozók sikeresnek minősítették a felmérést, mivel a hipotézis szerint a válaszadók 10 százaléka támogatja a katonai lelkészség felállításának gondolatát, ám végül a megkérdezettek 20-30 százaléka nyilatkozott pozitívan (Tábori Lelkészi Szolgálat, 2015).

Ezt követően került sor 1993 nyarán az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény módosítására, melynek révén lehetővé vált a hadseregben a közösségi vallásgyakorlás; ez az intézkedés tette lehetővé a tábori lelkészi szolgálat létrehozását. A módosított törvényszöveg értelmében „*a katonai szolgálatot teljesítő a vallását – a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolhatja*”.⁴⁸ Még ugyanebben az évben a Kormány kibocsátotta a 2052/1993. (XII. 22.) Korm. határozatot, mely felhatalmazást adott a honvédelmi miniszternek a tábori lelkészi szolgálat felállításával kapcsolatos munkálatokra, az ezekkel összefüggő tárgyalások lefolytatására, a négy nagy egyházzal a szükséges megállapodások aláírására (Varga, 2018).

A honvédségen belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás szabadságát megerősítő, a lelkigondozás lehetőségét biztosító 61/1994. (IV.20.) Korm. rendeletet 1994-ben fogadták el. Időközben – 1994. április 16-án – Rómában a Magyar Állam és a Szentszék képviselői kicserélték az év elején aláírt Megállapodás ratifikációs okmányait. A Szentszék 1994. április 18-ai hatállyal felállította a Magyarországi Katonai Ordinariátust (Tábori Lelkészi Szolgálat, 2015).

A továbbiakban egyenként megvizsgáljuk a magyar katonai ordinariátus létrejötte és működése szempontjából relevanciával bíró dokumentumokat.

⁴⁸ 1990. évi IV. törvény az egyházakról.

6.2. *Megállapodás a Szentszék és a Magyar Köztársaság között a katonai ordinariátus felállításáról*

1994. január 10-én írta alá egyik részről az Apostoli Szentszék, másik részről a Magyar Köztársaság képviselője a katonai ordinariátus felállításáról rendelkező kétoldalú megállapodást (Acta Apostolicae Sedis, 1994). A megállapodás kihirdetésére jóval később, 2008-ban, a 290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelettel került sor.⁴⁹

A Megállapodás célja az, hogy „*a Magyar Honvédség és a Határőrség katolikus tagjai számára állandó és megfelelő módon biztosítsák a lelkipásztori ellátást*”.⁵⁰ A megállapodás a felállítandó szervezetet „Katonai Ordinariátus” néven említi.

A megállapodás a Katonai Ordinariátus jogi státuszát a – korábban már tárgyalt – *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúcióban foglaltaknak megfelelően határozza meg: az ordinariátus kánonjogi megközelítésben teljesen azonos megítélésű, mint az egyházmegye, az élén álló vezető, vagyis a katonai ordinárius azonos jogokkal rendelkezik, mint a megyéspüspök, és a kötelezettségei is ugyanazok. Összeférhetlenségi szabályt nem határoz meg a megállapodás: a katonai ordináriusi pozíció nem összeférhetetlen a megyéspüspöki tisztséggel.⁵¹

A katonai ordinárius tisztségét kinevezéssel nyeri el, a Szentszék nevezi ki őt erre a posztra, a Szentszék azonban köteles előzetesen értesíteni kinevezési szándékáról a Magyar Kormányt, emellett pedig köteles a jelölt személyének kiválasztásakor figyelembe venni a magyar jogszabályokat, valamint a katonai szolgálatra vonatkozó előírásokat.

A Magyar Kormány korlátozott vétójoggal élhet: „*a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános politikai jellegű kifogást emelhet*”.⁵² A megállapodás szövege ugyanakkor nem egyértelmű, nem derül ki ugyanis, hogy a kifogást az előzetes értesítéstől vagy a kinevezéstől számított tizenöt napon belül jelentheti be. A jogintézmény jellegét szem előtt tartva arra lehet következtetni, hogy a kormány a vétójoggal az előzetes értesítést követő tizenöt napon belül élhet.

A katonai ordinárius munkáját egy általános helynök segíti, akit maga az ordinárius választ ki, választásához azonban szükség van – a megállapodás szövege szerint – „*a Magyar Honvédség, illetve a Határőrség vezetésének egyetértésére*”.⁵³

A tényleges lelkipásztori tevékenységet világi papok és szerzetes papok végzik, ők alkotják együttesen az Ordinariátus papságát, vagy, ha úgy tetszik, az Ordinariátus személyi állományát. A világi papokat a kánonjog szabályai szerint inkardinálják (nevezik ki) az Ordinariátusba. A katonai egyházi szolgálatot főfoglalkozásban, állandó jelleggel ellátó papok a katonai lelkészek, jogaik és

⁴⁹ 290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről.

⁵⁰ Megállapodás 2.cikk.

⁵¹ Megállapodás I. fejezet.

⁵² Megállapodás II. fejezet.

⁵³ Megállapodás III. fejezet.

kötelezettségeik alapvetően megegyeznek a plébánosok jogaival és kötelezettségeivel. Lehetőség van arra is, hogy az Ordinariátus kiegészítő és tartalékos világi papok és szerzetespapok segítségét vegye igénybe.⁵⁴

A Megállapodás tételesen felsorolja, hogy kikre terjed ki az Ordinariátus joghatósága. A Megállapodás értelmében ők a következők:

„a) a katonahívek és a Magyar Honvédség, valamint a Határőrség közalkalmazottai;

b) a velük közös háztartásban együttélő családtagjaik, azaz házastársuk, gyermekeik (a nagykorúak is), rokonaik (hozzátartozóik), valamint a házi személyzet;

c) a katonai iskolákban tanulók, a katonai kórházakban fekvő betegek, a katonai idősök otthonában és más hasonló intézményben lakók és dolgozók;

*d) mindazok a hívek, férfiak és nők, akár szerzetesek, akár nem, akik a katonai ordinárius megbízására vagy jóváhagyásával tartós jelleggel valamilyen feladatot végeznek”.*⁵⁵

A katonai ordinárius joghatósága „személyes, rendes, saját”, emellett „a megyéspüspökével párhuzamos joghatóság”.⁵⁶ Az Ordinariátus felépítése – értelemszerűen – igazodik a Honvédség, illetve a Határőrség belső szervezetéhez, személyi állománya a fentebb felsoroltakon túl állandó lelkészekből, továbbá segéd- és tartalékos lelkészekből áll.⁵⁷

Az Ordinariátus székhelye a fővárosban van.⁵⁸ Az illetékes miniszterek, vagyis a honvédelmi és a belügyi tárcáért felelős miniszterek felelnek azért, hogy rendelkezésre álljanak „az ordinariátus működéséhez szükséges anyagi, technikai, pénzügyi és személyi feltételek”.⁵⁹ Mindezek forrása tehát az állami költségvetés, lényeges ugyanakkor, hogy az ordinariátus rendelkezésére bocsátandó összeg nem korlátlan, hanem az állami költségvetés lehetőségeihez igazodik.⁶⁰

A Megállapodás rendelkezik a katonai lelkészek kettős alárendeltségéről: katonai tevékenységüket illetően a katonai felettesüknek vannak alárendelve, lelkipásztori teendőiket ugyanakkor a kánonjogi szabályokat és a katonai ordinárius utasításait betartva végzik.⁶¹

A kettős alárendeltség gyakorlati megnyilvánulása az, hogy ha a katonai lelkész vagy egyházi személy ellen katonai fegyelmi vétség miatt indul – katonai fegyelmi útra tartozó – fegyelmi eljárás, úgy a katonai felettes teszi meg a szükséges lépéseket, menet közben pedig folyamatosan tartja a kapcsolatot és konzultál a katonai ordináriussal. Ha a kánonjog szabályait érintő fegyelmi vétség miatt indul fegyelmi eljárás, úgy a katonai ordinárius jár el, aki köteles a fegyelmi eljárás megindításáról és annak végkimeneteléről az illetékes katonai felettet tájékoztatni.⁶²

⁵⁴ Megállapodás IV. fejezet.

⁵⁵ Megállapodás IV. fejezet.

⁵⁶ Megállapodás V. fejezet.

⁵⁷ Megállapodás VI. fejezet.

⁵⁸ Megállapodás VII. fejezet.

⁵⁹ Megállapodás VIII. fejezet.

⁶⁰ Megállapodás VIII. fejezet.

⁶¹ Megállapodás IX. fejezet.

⁶² Megállapodás X. fejezet.

A katonai ordinárius a katonai lelkészeket kötelező rendelkezéseket ad ki, beszámoltatja a katonai lelkészeket, mindezek mellett folyamatosan ellenőrzi a katonai lelkészi szolgálat működését, helyzetét, amennyiben indokolt, akkor személyesen vagy képviselője útján helyszíni látogatásokat is elrendelhet.⁶³

A Megállapodás rögzíti, hogy a részletszabályok, különösen a szervezeti és működési szabályzat megalkotása a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik, azzal, hogy a honvédelmi miniszter e szabályok és szabályzók megalkotásakor köteles egyeztetni és megszerezni egyfelől a belügyminiszter, másfelől a Magyar Püspöki Kar egyetértését.⁶⁴ Amennyiben bármilyen értelmezési, netán alkalmazási probléma merülne fel a Megállapodással összefüggésben, úgy a felek (vagyis a Szentszék és a Magyar Állam) „*közös megegyezéssel keresik meg a legmegfelelőbb megoldást*”.⁶⁵

Lényeges és a tárgyalt témám szempontjából kiemelt relevanciával bíró rendelkezést tartalmaz a Megállapodás utolsó pontja, mely szerint, ha akár a Szentszék, akár a Magyar Állam azt állapítaná meg, hogy „*gyökeresen megváltoztak*” a megállapodás megkötése idején fennállt körülmények, úgy jogosult „*tárgyalásokat kezdeményezni a megállapodásnak az új körülményekhez történő igazítására*”.⁶⁶

6.3. Memorandum a Megállapodás értelmezéséről

Az 1994-es Megállapodás több ponton is értelmezésre szorult, ebből a megfontolásból bocsátottak ki az aláíró felek 2008. december 8-án egy memorandumot (a továbbiakban: Memorandum).⁶⁷

A Memorandum mindenekelőtt rögzíti, hogy a Megállapodás elfogadása óta eltelt időben jelentős változások következtek be Magyarországon, mely változások érintették a honvédség szervezetét és feladatait. Az első és leglényegesebb novum az általános hadkötelezettség megszüntetése volt, melynek következtében egy, a korábinál jóval kisebb létszámú és eltérő összetételű (hivatásos és szerződéses katonákból, közalkalmazottakból és köztisztviselőkből álló) hadsereg jött létre.

A sorkatonaság vége azt is jelentette, hogy alapjaiban változott meg a katonai szolgálat jellege, a társadalom hadsereghez való viszonya, a katonai életpálya és a katonai életforma tartalma. Mindez nem hagyta érintetlenül a táborigazgatás szerepét sem.⁶⁸

Miként azt a korábbi fejezetben megállapítottuk, az állam semlegességének elvéből következően az állam nem szólhat bele a vallási közösségek belügyeibe, ám e főszabály alól éppen a

⁶³ Megállapodás XI. fejezet.

⁶⁴ Megállapodás XII. fejezet.

⁶⁵ Megállapodás XIII. fejezet.

⁶⁶ Megállapodás XIV. fejezet.

⁶⁷ Memorandum egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és Határőrségnél végzendő lelképásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10.-én aláírt Megállapodás értelmezése céljából (Memorandum).

⁶⁸ Memorandum Preambulum.

Katonai Ordinariátus esete jelent kivételt: az ordinárius kinevezése ellen – meghatározott időn belül – a kormány általános jellegű politikai kifogást emelhet.

A Memorandum további területeken bővítette annak lehetőségét, hogy az állam beleszóljon a vallási szervezet belügyeibe, bevezetett ugyanis egy új rendelkezést. Eszerint az ordinárius és a tábori lelkészek javadalmazását „*a hivatásos és szerződéses katonák, valamint a közszolgálati és közalkalmazotti jogviszonyban lévők állománykategóriái keretében, a vonatkozó törvényekkel összhangban a Honvédelmi Minisztérium biztosítja*”.⁶⁹

Mindennek a jogpolitikai indoka az lehet, hogy a honvédségnél, lényegében a honvédség kötelékében szolgálatukat ellátó lelkészek, különösképpen pedig az ordinariátus élén álló tábori püspök javadalmazása nem tekinthető teljes mértékben az egyház belügyének.

A Megállapodás ugyanakkor a katonai püspök és a katonai lelkészek katonai rangjával kapcsolatosan nem tartalmaz rendelkezést, és ezt a hiátust a Memorandum sem pótolja.

A Memorandum ugyanakkor felhatalmazást ad a honvédelmi miniszternek, hogy a vonatkozó nemzeti és világi jogszabályok figyelembevételével, megszerezve a Püspöki Konferencia egyetértését, kiadja a magyar tábori lelkészség szervezeti és működési szabályzatát.⁷⁰

6.4. A katonai ordinariátus szabályozásának magyar sajátosságai

A doktori disszertáció második fejezetében részletes bemutatás tárgyát képezte a Spirituali Militum Curae kezdetű apostoli levél, amely alapvetően egy egyházi szabályzó, keret-jelleggel tartalmazza a katonai ordinariátusokra vonatkozó alapvető szabályokat. Ez a keretrendszer-jelleg lehetőséget biztosít arra, hogy az itt megfogalmazott szabályokat egyfajta sztenderdként vagy szabványként értelmezzük, amelyet az adott ország jogi, kulturális és történelmi sajátosságaihoz illesztnek az egyes államokkal létrejövő bilaterális – nemzetközi szerződésnek minősülő – megállapodások.

Jelen fejezet célja, hogy a magyar katonai ordinariátus működéséről elfogadott dokumentumok pusztán ismertetése helyett összehasonlító jelleggel mutatja be azokat a sajátosságokat, amelyekben a magyar modell eltér a sztenderdtől. Ezek a hazai szabályozó dokumentumok a HM Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata, a magyarországi Katolikus Tábori Püspökség szabályzata, illetve a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény végrehajtásáról szóló 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet.

A tábori lelkészség belső viszonyait az 1999-ben elfogadott szabályzat rendezi.⁷¹ A szabályzat meghatározza az ordinariátus működésének alapelveit, a joghatóságra, a szervezetre vonatkozó szabályokat.

⁶⁹ Memorandum N.1. pont.

⁷⁰ Memorandum N.2. pont.

⁷¹ A Magyarországi Katonai Ordinariátus Szabályzata, 1999. (A továbbiakban: Szabályzat).

A Kormány a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelettel hozta létre a Tábori Lelkészi Szolgálatot, alapításkor a honvédségre és a határőrségre kiterjedő joghatósággal és feladatkörrel, négy egyház – a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyház – közreműködésével.⁷²

A Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata rögzíti, hogy a tábori lelkészi szolgálat egy egységes szervezet, amely három szolgálati ágból épül fel; az egyes szolgálati ágak – amelyek nem költségvetési szervként, ugyanakkor jogi személyként és önálló munkaköri jegyzékkel rendelkező szervezetként funkcionálnak – a következők:

- 1) Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat Katolikus Tábori Lelkészi Szolgálati Ág, Katolikus Tábori Püspökség (a továbbiakban: HM KTP);
- 2) Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálati Ág, Protestáns Tábori Püspökség (a továbbiakban: HM PTP);
- 3) Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat Zsidó Tábori Lelkészi Szolgálati Ág, Tábori Rabbinátus (a továbbiakban: HM TR).⁷³

4. számú ábra: *A Katolikus Tábori Püspökség címere. Jelmondata: „Spiritus renovat”, vagyis „A lélek megújít”, jelentése: „minden megújulást Isten Lelkének műve”*

Forrás: www.honvedelem.hu

A tábori lelkészi szolgálat közvetlenül a honvédelmi miniszternek van alárendelve, felügyeletét a minisztérium parlamenti államtitkára gyakorolja.⁷⁴ Érdeemes megfigyelnünk, hogy az

⁷² 61/1994. (IV.20.) Korm. rendelet a tábori lelkészi szolgálatról.

⁷³ Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata, módosításokkal egységes szerkezetben (a továbbiakban: HM TLSz Alapító okirat). (Hivatalos Értesítő, 2011).

⁷⁴ HM TLSz Alapító okirat 9. pont.

alapító okirat nem tesz külön utalást arra, hogy e felügyeleti jog kizárólag a katonai kérdésekre terjedne ki.

6.4.1. A katonai ordinariátus küldetése

A HM Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata szerint a tábori lelkészi szolgálat feladata „*az irányítása és felügyelete alá tartozó szervezeteken belüli vallásgyakorlás és lelki gondozás biztosítása*”.⁷⁵ Ezen belül az alábbi konkrét feladatokat kell ellátni:

- „a) a hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, mise, istentisztelet, biblia- és imaórák tartása;*
- b) egyéni és közösségi lelki gondozás;*
- c) életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés;*
- d) szociális, karitatív tevékenység végzése a honvédelmi tárca egészségügyi és szociális intézményeiben;*
- e) bizalmi fórum biztosítása a katonák számára;*
- f) a katonák ellátása a vallásgyakorláshoz szükséges eszközökkel, tárgyakkal, irodalommal;*
- g) a katonák részvételének biztosítása a hazai és nemzetközi zárandoklatokon;*
- h) a katonák és családtagjaik részére végzett egyházi szolgálat”.*⁷⁶

A tábori lelkészi szolgálat alapvetően háromféle célt szolgálhat a fenti, honvédelmi irányítású szervezeteken belül:

- egyéni vallásgyakorlás,
- csoportos vallásgyakorlás,
- lelkigondozás.⁷⁷

A Katolikus Tábori Püspökség szabályzata értelmében az ordinariátus legfőbb küldetése „*a katonai környezet evangelizálása és a joghatósága alá tartozó katolikus hívek lelkipásztori ellátása*”, minden tevékenységét e küldetés szellemében kell végeznie.⁷⁸

⁷⁵ HM TLSz Alapító okirat 9–11. pont.

⁷⁶ HM TLSz Alapító okirat 12. pont.

⁷⁷ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdés.

⁷⁸ Szabályzat 3. cikkely.

Tevékenysége különösen a következőkre terjed ki:

- törekszik a katonák lelki és erkölcsi életének fejlesztésére;
- igyekszik hozzájárulni a saját eszközeivel ahhoz, hogy a katonák emberileg és szakmai-etikai szempontból fejlődhessenek;
- az ökumené jegyében együttműködik a másik két szolgálati ággal, illetve más egyházakkal.⁷⁹

Ebből kiolvashatjuk, hogy a két dokumentum az ordinariátus küldetését eltérő aspektusból ragadja meg: amíg a Katonai Táborig Püspökség szabályzata elvi oldalról közelíti meg a küldetést és az ellátandó feladatokat, addig a Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata az elvek gyakorlati megvalósítására fókuszál, és azokat a tevékenységi módokat sorolja, amelyeken keresztül a gyakorlatba ültethető a lelkigondozás feladatának hatékony és széles körű megvalósítása.

6.4.2. A katonai ordinariátus jogállása, vezetése és hivatala

A tábori lelkészségre vonatkozó hatályos szabályokat a 231/2019. (X. 4.) Korm. rendeletben találjuk.⁸⁰ A kormányrendelet leszögezi, hogy tábori lelkészi szolgálat végzésére csak a bevett egyház jogosult,⁸¹ vagyis olyan bejegyzett egyház, mely átfogó megállapodást kötött az állammal a közjót szolgáló célok érdekében történő együttműködésről.⁸² Bevett egyház tábori lelkészi szolgálatot

- a honvédelmi szervezeten belül,
- a honvédelmi tárca irányítása alá eső oktatási intézményben, továbbá
- a Nemzeti Közsolgálati Egyetemen hozhat létre.⁸³

A Szentszékkal kötött 1994-es megállapodás értelmében a tábori püspökség joghatósága kiterjedt a Határőrség állományára is, a Határőrség azonban 2008. január 1-jei hatállyal integrálódott a rendőrség szervezetébe. 1994 és 2007 között a határőrség lelképásztori ellátásáról – legalábbis formálisan – a katonai ordinariátus gondoskodott. A határőrség integrációja több vonatkozásban is érzékeny kérdésnek bizonyult az állomány számára, leginkább azért, mert az önálló szervezeti lét elvesztését a régóta határőrként szolgálók a szuverenitás, az önazonosság elvesztéseként élte meg.

Számos határőr éppen azért szerelt le, mert nem értett egyet az új helyzettel, képtelen volt beilleszkedni a rendőrségi szervezetbe. Jelenleg tehát a Rendőrség szervezetébe integrált,

⁷⁹ Szabályzat 3. cikkely.

⁸⁰ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény végrehajtásáról.

⁸¹ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdés.

⁸² Ehtv. 9/G. § (1) bekezdés.

⁸³ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdés.

határvédelmi feladatokat ellátó rendőri állomány, egykori határőrök esetében a lelkipásztori ellátás nem megoldott, pedig éppen egy ilyen horderejű szervezeti változás esetén lenne szükség lelki támogatásra.

A kormányrendelet az alapító okirattal összhangban rögzíti, hogy a tábori lelkészi szolgálat egységes szervezet, és három szolgálati ágból áll. A szolgálati ágak egymással teljesen egyenrangúak és jogállásuk sem különbözik egymástól; magukat a szolgálati ágakat azokban a kormányrendelet – az alapító okirattal ellentétben – nem nevesíti, csak annyit rögzít, hogy azok a bevett egyházak vezetése alatt állnak.

A szolgálati ágakat tehát a bevett egyházak *vezetik*, a tábori lelkészi szolgálat egésze pedig a honvédelmi miniszter *alárendeltségébe* tartozik. A szolgálati ágak saját működési és szervezeti szabályzattal rendelkeznek, melyet a miniszter hagy jóvá. A tábori lelkészi szolgálat létrehozásának és működtetésének anyagi hátterét az állami költségvetés, azon belül a honvédelmi fejezet biztosítja.⁸⁴

A Szabályzat is megerősíti, hogy a katolikus tábori lelkészi szolgálat katonai ügyekben a honvédelmi miniszter irányítása alatt működik, szervezeti felépítése pedig igazodik a honvédség szervezeti felépítéséhez. Az SMC-vel összhangban élén a tábori püspök áll, akinek helyettese és akadályoztatás esetén a helyettesítője az általános helynök. Az ordinárius jogi státusza és jogosítványai megegyeznek a megyéspüspökével – tekintettel párhuzamos és versengő hatalmukra – , miként a kötelezettségei is azonosak, feltéve, hogy a szolgálat sajátos szerepe és jellege mást nem diktál.⁸⁵

Az ordinárius a tábori lelkészek tényleges vezetője, kvázi munkáltatói jogokat gyakorol felettük, ő határoz – értelemszerűen az illetékes honvédségi szervekkel egyetértésben – kinevezésükről, áthelyezésükről, visszahívásukról.

Az ordinárius a kisegítő lelkészek vonatkozásában csak a kinevezésről dönt, illetve ő adja a meghatalmazást arra, hogy ideiglenes szolgálatot lássanak el a katonaságnál.⁸⁶ Az ordináriust – a nem-világi megyéspüspökökhöz hasonlóan – változatlanul beszámolási kötelezettség terheli a Szentszék irányában, ötévente köteles beszámolót előterjeszteni az irányítása alá tartozó szervezet állapotáról, és a beszámoló évében „*ad limina*” látogatást kell tennie Rómában, „*Szent Péter és Szent Pál sírjánál*”.⁸⁷

A katonai ordináriust vezetői tevékenységében a Katonai Ordinárius Hivatala támogatja; a Hivatal tagjait – akik a következők – az ordinárius nevezi ki az adott feladatra:

- az általános helynök;
- a hivatali titkár, aki – többek között – jegyzői feladatokat lát el, kezeli a levéltárat;

⁸⁴ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 33. § (1), (3)–(4) bekezdés.

⁸⁵ Szabályzat 9–11. cikkely.

⁸⁶ Szabályzat 12. cikkely.

⁸⁷ *Ad limina* látogatás (*visitatio liminum*): a megyéspüspökök kötelezettsége, mely abból áll, hogy minden ötödik évben, amikor is a Szentszékhez benyújtja a beszámolóját, köteles látogatást tenni Rómában, és felkeresni Szent Péter és Szent Pál sírját.

- és adminisztratív feladatokat ellátó kisegítő személyzet.⁸⁸

A katonai ordinárius munkáját további testületek is segítik, mint a Papi Tanács, a tanácsosok testülete, a Gazdasági Tanács, az egyes katonai kerületek élén tevékenykedő tábori esperesek.⁸⁹

A tábori esperes is kettős alárendeltségben végzi feladatát, egyházi ügyekben a katonai ordinariátus, katonai ügyekben az illetékes katonai egység parancsnokának irányítása alatt áll.⁹⁰ Feladatköre a következőképpen alakul:

- a felügyelete alatt álló katonai kerületben összehangolja a lelkipásztori szolgálat működését;
- javaslatokat tesz a katonai ordinárius felé a lelkipásztori szolgálat hatékonyságának javítását szolgáló intézkedésekre;
- a tábori lelkészeket érintő „személyzeti kérdésekben” (főként az áthelyezéssel és az elmozdítással kapcsolatos ügyekben) egyeztet az ordináriussal;
- vezeti a tábori lelkészek működésével, lelkipásztori tevékenységével összefüggő nyilvántartásokat.⁹¹

A Szabályzat az SMC felhívásával feloldja a tábori lelkészek kettős normarendszernek való megfelelési kötelezettségét: elhatárolja az egyházi és a világi törvény normaszegésének eseteit, illetve annak következményeit. Amennyiben katonai szabály megszegése miatt indul eljárás a tábori lelkész ellen, eljárásbeli joghatósága a katonai felettesnek és a katonai bíróságnak van az egyházi vezető értesítésének kötelezettségével; amennyiben egyházi szabály megszegése miatt indul eljárás a tábori lelkész ellen, eljárásbeli joghatósága az egyházi felettesnek és az egyházi bíróságnak van a katonai vezető értesítésének kötelezettségével. Jellemzően a Szentszék és az egyes államok között létrejövő bilaterális megállapodás rendezi azt az esetet, amikor a szabályszegés mindkét fél szabályzatába ütközik, Magyarország esetében azonban *A magyarországi katonai ordinariátus szabályzata* tartalmazza az e speciális esettel kapcsolatos rendelkezéseket.

Amennyiben a tábori lelkész munkaviszonyát a honvédség szünteti meg a fegyelmi vétség miatt az egyházi szabályok megszegés nélkül, az ordinariátus őt beosztáson kívül helyezi, eredeti egyházmegyéjébe visszatérésre szólítja fel, illetve egyházmegyei befogadás hiányában hozzájárul a katonai ordinariátuson kívüli kereső egyházi tevékenység folytatásához.⁹²

6.4.3. Az ordinariátus joghatósága

⁸⁸ Szabályzat 14–17. cikkely.

⁸⁹ Szabályzat 18–21. cikkely.

⁹⁰ Szabályzat 22. cikkely.

⁹¹ Szabályzat 23. cikkely.

⁹² A magyarországi katonai ordinariátus szabályzata VIII. fejezet 43. cikkely.

A Szabályzat az ordinariátus joghatóságáról, illetve annak terjedelméről a korábban már ismertetett normákkal alapvetően egyezően rendelkezik, vannak azonban bizonyos eltérések, különösen a Szentszékkal kötött megállapodásban foglaltakhoz képest. Ezek szerint a szervezet joghatósága a már korábbi fejezetekben megismert, itt meg nem ismételt joghatóságán túl új elem a Megállapodáshoz képest, hogy a joghatóság alá tartoznak azok a külföldi illetékességű katonák, akik Magyarországon tartózkodnak és itt folytatják tevékenységüket, feltéve, hogy nincsen saját tábori lelkészük.

A korábbiakban már hivatkoztunk Ujházi 2013-as tanulmányára, amelyben aggályainak adott hangot azzal kapcsolatosan, hogy a magyar katonai ordinariátus joghatósága más hadseregek katonáira is kiterjed (értelemszerűen abban az esetben, ha a szóban forgó katonák Magyarországon tartózkodnak, itt látják el szolgálatukat és saját tábori lelkészük nincsen). Meglátása szerint a joghatóság ezen kiterjesztése jogi és nemzetbiztonsági szempontból sem támadhatatlan.

Jogi szempontból szükséges lenne tisztázni, hogy milyen célból tartózkodnak ezen idegen katonák az ország határain belül, akik a magyar katonákkal azonos szervezeti keretek között részesülhetnek egyházi lelkipásztori ellátásban.

Adott esetben megoldást jelenthetne, ha a szabályzathoz készülne egy külön magyarázat e tárgyban, és abban megtörténhetne a fogalmi tisztázás, például olyan módon, hogy kimondanák, csak a „szövetségi rendszerhez tartozó hadseregek” katonáira vonatkozik a kiterjesztő hatály (Ujházi, 2013).

Ahhoz ugyanakkor, hogy a tábori lelkigondozás idegen (vagyis nem magyar anyanyelvű) katonákra történő kiterjesztése gyakorlati haszonnal is bírjon, jól kiépített infrastruktúrára és főként olyan tábori lelkészekre van szükség, akik magas szinten beszélnek a külföldi katonák anyanyelvét. A lelkipásztori működés ugyanis tolmács bevonásával nehezen kivitelezhető, annak pedig a szolgálat minősége látná kárát, ha a tábori lelkész megfelelő idegennyelv-tudás hiányában kísérelne meg mélyen személyes témákról beszélni a magyarul nem tudó katonákkal.

Nem elhanyagolhatók ugyanakkor a nemzetbiztonsági kockázatok sem, hordoz magában ugyanis bizonyos veszélyeket, ha a magyar honvédség szolgálatában álló lelkész közvetlen kapcsolatot épít ki egy idegen hadsereg katonájával. „Egy nehezen ellenőrizhető lelkiismereti fórumról van szó” – magyarázza Ujházi –, „amelynek engedélyezése ezért még a katonai elhárítás tevékenysége mellett is kockázatos”. (Ujházi, 2013). Ez a magyarázata annak, hogy az SMC apostoli rendelkezés szerint kizárólag a saját hadsereg katonáira terjed ki az ordinariátus személyi hatálya, és a Szentszékkal megállapodást kötő országok (lényegében csak Magyarország és Olaszország kivételével) az SMC iránymutatását követik e téren.

A tábori lelkészi szolgálatot a honvédségi személyi állománya és a tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékosok vehetik igénybe; arról, hogy élnek ezzel a lehetőséggel vagy sem, saját maguk dönthetnek, mindenféle befolyástól, illetve megkülönböztetéstől mentesen. Nem érhet hátrányt és nem élvezhet előnyt senki amiatt, mert él a tábori lelkész nyújtotta szolgáltatással, vagy elutasítja azt.⁹³

⁹³ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (2) bekezdés.

Lényeges kitétel, hogy a tábori lelkészi szolgálatot oly módon kell működtetni, hogy az ne zavarja sem a katonai tevékenységet, sem a kiképzéseket.⁹⁴ Annak érdekében, hogy mind a katonaság, mind a tábori lelkészség háborítatlanul tudjon működni, az érintett szervezetek vezetői kötelesek együttműködni.⁹⁵

A honvédelmi szervezet és a tábori lelkészség együttműködési kötelezettségéről fentebb már esett szó, ugyanakkor azt is szükséges kiemelni, hogy az érintett szervezetek vezetői, illetve tagjai kötelesek biztosítani azt is, hogy az egyház „vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága”, valamint „a személyi állomány igényei” összhangban legyenek.⁹⁶

A Katonai Tábori Püspökség szabályzata a személyi joghatóság tekintetében az SMC-hez képest kiterjesztőbb joghatóságot rögzít. Az SMC értelmében eredendően a tábori lelkészi szolgálat joghatósága csak az aktív állomány tagjai és nevesített hozzátartozói vonatkozásában terheli, a Szabályzat ezt a joghatóságot azonban kiterjeszti a Magyar Honvédség (és egykor a Határórség) közalkalmazottaira, illetve a jogalkotói szándék fényében a később létrejövő egyéb foglalkoztatási viszonyt betöltő civil munkavállalóira.⁹⁷

Nem kétséges, hogy a közalkalmazottak és a köztisztviselők nem élik meg azt a sajátos élethelyzetet, amely a katonai lelkipásztori ellátás létrejöttét indokolta, a katonákkal kialakuló munkakapcsolat, szakmai támogatás, közös feladat-végrehajtás eredményezhet olyan sajátos helyzetet, amely megkívánja az egyházi lelkigondozást.

Az intézményi joghatóság tekintetében is kiterjesztőbb a Szabályzat: amíg az SMC azt rögzíti, hogy a katonai kórházak és szociális intézmények betegei, gondozottjai tartoznak a katonai ordinariátus joghatósága alá, itt megtörténik az intézményi joghatóság kiterjesztése a katonai kórházak, katonai idősok otthonában vagy más hasonló katonai intézményben dolgozóakra is.

6.4.4. A tábori lelkészekre vonatkozó szabályok

A kormányrendelet meghatározza a tábori lelkésszel szemben támasztott követelményeket is: legyen pap, lelkész az illető, vagyis rendelkezzen a megfelelő egyházi végzettséggel; rendelkezzen egyházi előjárója ajánlásával; illetve feleljen meg életkor, végzettség, egészségügyi alkalmasság stb. tekintetében a katonákra vonatkozóan előírt jogszabályi feltételeknek (ez azonban a kiegészítő tábori lelkészre nem vonatkozik).

A tábori lelkészek az adott tábori lelkészi szolgálat állományába tartoznak és egyúttal tényleges katonai szolgálatot teljesítenek, rendfokozatuk tiszt vagy tábornok.

A kiegészítő lelkészek nem tagjai a katonai állománynak, ők továbbra is egyházközségük lelkészei, akik felkérés alapján –, illetve, ha a felek ekként állapodnak meg, díjazás ellenében – látnak el lelkipásztori teendőket adott helyőrségben. A tábori lelkészek az egyházi ügyekben az egyházuk,

⁹⁴ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdés.

⁹⁵ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (3) bekezdés.

⁹⁶ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 32. § (5) bekezdés.

⁹⁷ A magyarországi katonai ordinariátus szabályzata II. fejezet 4. cikkely.

egyházi közösségük szabályai szerint járnak el, ilyen kérdésekben kizárólag az egyházuk gyakorolhat felettük irányítást és felügyeletet.⁹⁸

A tábori lelkészek lehetnek tartós kinevezés alapján, teljes időben szolgálatot teljesítő tényleges lelkészek, akik hivatásos tisztek is egyúttal, és e minőségükben az állami jogszabályoknak és a katonai belső szabályzóknak is alá vannak vetve „*mindazokban a dolgokban, amelyek papi állapotukkal összeegyeztethetők*”;⁹⁹ kiegészítő lelkészek, akik ideiglenes szolgálatot látnak el az ordinárius felkérése alapján;¹⁰⁰ illetve az aktuálisan felmerülő szükségletek szerint igénybe vehető tartalékos lelkészek, akik a tábori lelkészi feladatra felkészültek, és akik ötven napnál nem hosszabb időtartamú szolgálatra hívhatók be, nemcsak háborúban, hanem békeidőben is.¹⁰¹

A tábori lelkészek egy rövid felkészítő tanfolyamon vesznek részt, ahol a katonai szolgálattal kapcsolatos speciális tudást szerezhetik meg.¹⁰²

A tábori lelkészek a honvédség kötelékében tiszti, főtishti vagy pedig tábournoki rangot viselnek.¹⁰³ Csak akkor nyerhetnek felvételt az ordinariátusba, ha az egyházi követelmények mellett „a katonai állapottal járó követelményeknek” is megfelelnek.¹⁰⁴

A kormányrendelet a tábori lelkészek számára nézve a következő szabályt állítja fel: békeidőben ezer katonaként egy tábori lelkészt szükséges biztosítani, háborúban pedig úgy kell a létszámukat megállapítani, hogy minden ezrednél és minden dandárnál legalább egy tábori lelkész teljesíthessen szolgálatot.¹⁰⁵ Amennyiben a tábori lelkész működése során megsérti a katonákra vonatkozó jogszabályokat, belső szabályokat, a rendfokozatának figyelembevételével a megfelelő vizsgálati vagy fegyelmi eljárás folytatható le vele szemben.¹⁰⁶

Háborúban a tábori lelkész a Genfi Egyezmények védelme alatt áll, akit a harcokban nem lehet bevetni, az ellenség pedig köteles kíméletben részesíteni.¹⁰⁷

A Szabályzat részletezi a tábori lelkészek napi feladatait. A korábban ismertetetteken túl – az SMC-vel összhangban – ide tartozik a szentségek kiszolgáltatása; bibliaórák, hittanórák tartása; részvétel az állami, katonai ünnepeken; karitatív szolgálat, és ennek keretén belül, ha szükséges, közvetítés az érintett személy és az illetékes szervek között; „*szociális és műveltségbeli segítségnyújtás, különösen a nemzeti értékek és az egészséges nemzeti tudat ápolásában*” az ordinariátus joghatósága alá eső személyek vonatkozásában.¹⁰⁸

Az SMC a bilaterális megállapodások körébe utalja annak meghatározását, hogy az adott országban a katonai ordinariátusok rendelkeznek-e anyakönyvvezetési jogosultsággal: a Szentszék és a Magyar Köztársaság között létrejött megállapodás megadja ezt a jogosultságot, így a feladatok közé

⁹⁸ 231/2019. (X. 4.) Kormány rendelet 34-35. §.

⁹⁹ Szabályzat 26. cikkely.

¹⁰⁰ Szabályzat 27. cikkely.

¹⁰¹ Szabályzat 28. cikkely.

¹⁰² Szabályzat 40. cikkely.

¹⁰³ Szabályzat 26. cikkely.

¹⁰⁴ Szabályzat 38. cikkely.

¹⁰⁵ 231/2019. (X. 4.) Kormány rendelet 36. § (1) bekezdés.

¹⁰⁶ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 36. § (1) bekezdés.

¹⁰⁷ 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet 36. § (3) bekezdés.

¹⁰⁸ Szabályzat 29. cikkely., 35. cikkely.

tartozik az egyházi iratok és anyakönyvek (úgy mint kereszteltek, elsőáldozók, béráltak, házasultak és halottak anyakönyve) vezetése.

A tábori lelkészek feladat-végrehajtását illetően is tartalmaz rendelkezést a Szabályzat; eszerint a tábori lelkészek a katonákat tanítással, beszélgetéssel képzik, és így segítenek nekik a lelki-etikai problémák feldolgozásában, megoldásában, mindezekben túlmenően pedig magatartásukkal nyújtanak mintát a lelkigondozásuk alatt álló személyeknek. A tábori lelkészeknek lojálisnak és együttműködőnek kell lenniük az ordináriussal, az egyházi és a katonai feletteseikkel.¹⁰⁹

6.5. *Alkotmányossági kontroll a tábori lelkészi szolgálat felállításáról*

A Tábori Lelkészi Szolgálat felállításáról rendelkező 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet preambulumban a „*történelmi egyházakkal és vallásfelekezetekkel kötött megállapodásra*” hivatkozott, majd pedig a normaszövegben akként rendelkezett, hogy a szolgálat négy egyház, „*a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó felekezet lelkészeiből áll*”, továbbá három szolgálati ágra tagozódik, amelyek „*a katolikus egyház részéről a katonai ordináriátus (püspökség), a protestáns egyházaknál a tábori püspökség, illetve a zsidó felekezetenél a tábori rabbinátság*”.¹¹⁰

Magánszemélyek indítványa alapján az Alkotmánybíróság megvizsgálta a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet ezen szakaszainak alkotmányosságát.¹¹¹ Az indítványozók e rendelkezések megsemmisítését kérték, mivel álláspontjuk szerint sérti a diszkrimináció tilalmát az, hogy a jogalkotó „történelmi” egyházakról beszél, és csak a négy nevesített egyházat vonja be a tábori lelkészi szolgálatba. Ezzel – az indítványozók szerint – minden más hazai egyházat és felekezetet kizárnak a tábori lelkészi szolgálatból, és abból a lehetőségből, hogy szervezett, intézményes keretek között lelkigondozási tevékenységet folytassanak a katonák körében; ezért ezeket a „nem történelmi” egyházakat és felekezeteket hátrányos megkülönböztetés éri.¹¹²

Az Alkotmánybíróság az indítványt elutasította, a 970/B/1994. AB határozat indokolásában pedig arra mutatott rá, hogy a „történelmi” jelző nem utal egyébre, mint a szóban forgó egyházak „*létrejöttének valóságos történetiségére*”, így ez a fordulat semmiképpen nem valósít meg hátrányos megkülönböztetést.¹¹³

Az indokolásban utalt emellett egy korábbi határozatára is, a 4/1993. (II. 12.) határozatban ugyanis már leszögezte a testület, hogy „*az állam és az egyház elválasztásának módja, következetessége, szigorúsága minden ország sajátos történelmi körülményei szerint alakul*”, így pedig azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Magyarország történelme során a kérdéses négy egyház volt mindig is az, amely együttműködött az állammal.¹¹⁴

¹⁰⁹ Szabályzat 32–33. cikkely.

¹¹⁰ 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet Preambulum, 2. § 2. pont., 7. § 1. pont.

¹¹¹ 970/B/1994. AB határozat.

¹¹² 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [I].

¹¹³ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [I.1.].

¹¹⁴ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [II.].

Úgyszintén nem alkotmányellenes a négy egyház taxatív felsorolása, miként az sem, hogy az állam csak e négy egyházat vonta be a tábori lelkészi szolgálatba. Az alkotmánybíróági érvelés szerint ugyanis az állam nem köteles tábori lelkészi szolgálatot létrehozni, és sem az egyházaknak, sem a katonáknak nem áll fenn jogosultsága ilyen speciális lelkészi szolgálat felállítására.

Mindez azonban nem jelenti azt – folytatódik az indoklás –, hogy az állam a saját maga által meghatározott szempontok figyelembevételével ne köthetne olyan megállapodást az egyházakkal vagy egyes egyházakkal, amely megállapodás tartalmát tekintve a vallás szabad gyakorlását segíti elő. Jelen esetben az állam azt a szempontot mérlegelte, hogy melyek azok az egyházak, amelyek a magyar hívők körében a legnagyobb támogatottsággal rendelkeznek.

Azzal tehát, hogy a katolikus, református, evangélikus és zsidó egyházakkal kötött megállapodást, csak azt ismerte el, hogy ez a négy egyház tudhatja magáénak Magyarországon a legtöbb hívőt, a többi egyház támogatottsága hozzájuk képest nagyságrendekkel kisebb mértékű.¹¹⁵

Az Alkotmánybíróóság egyébiránt hivatkozott arra a 6.1.2 fejezetben ismertetett reprezentatív kutatásra, amelyben – többek között – a katonák vallásgyakorlásáról, vallásfelekezethez tartozásáról tettek fel kérdéseket, és amely megerősítette, hogy a honvédségen belül a kérdéses négy egyháznak vannak nagyobb számban hívei, más felekezetek jelentősebb számú hívőt nem tudtak felmutatni. E felmérés szerint a katonaság tagjai közül katolikusnak 62% mondta magát, reformátusnak 15%, evangélikusnak 3%, zsidónak 1%.

A minta mindössze 0,2%-a vallotta azt, hogy egyéb bejegyzett felekezet valamelyikéhez tartozik. A válaszadók egyötöde nem nyilatkozott vagy nem vallásosnak mondta magát. A négy nagy egyházon kívül 54 egyéb bejegyzett vallásra, illetve felekezetre kérdezett rá a kérdőív, ám ezek között több olyan is akadt, amelyről egyetlen katona sem nyilatkozta azt, hogy a híve lenne.¹¹⁶

Az indítványozók azért is támadták a szóban forgó kormányrendeletet, mert az – álláspontjuk szerint – tulajdonképpen a honvédség szervezetébe integrálja a tábori lelkészi szolgálatot, a szolgálat tagjait katonákká teszi, akik felett utasítási, valamint fegyelmi jogot is gyakorolhat a katonai felettes. A szervezet (egyház és katonaság) ilyesfajta összefonódása pedig – állították az indítványozók – sérti az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elvét.¹¹⁷

A taláros testület az indítvány ezen részét is elutasította, nem találta alkotmányellenesnek a kormányrendelet támadott szakaszait. Az indokolás szerint a katonai felettes által gyakorolt felügyeleti és utasítási jog kizárólag a tábori lelkész katonai jellegű tevékenységére terjed ki, a lelkészi tevékenység teljes mértékben az egyház irányítása és felügyelete alatt áll.

A szolgálat nem fonódik össze a katonasággal és nem is épül be abba, amelynek fő bizonyítéka, hogy a tábori lelkész nem adhat parancsot, utasítást más katonáknak. A tábori lelkészi szolgálat és a hadsereg közötti viszony nem alá- és fölérendeltségi, hanem mellérendeltségi, ami a szoros együttműködésben nyilvánul meg. Ennek az sem mond ellent, hogy a tábori lelkészek katonai

¹¹⁵ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [II.].

¹¹⁶ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [II.].

¹¹⁷ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [I.2].

rendfokozattal rendelkeznek, ennek rációja ugyanis az, hogy ekként könnyebben be tudnak illeszkedni a katonai közegbe, el tudják ott látni sajátos feladataikat.¹¹⁸

Összességében arra a következtetésre jutott az Alkotmánybíróság, hogy a kormányrendelet valóban alkalmaz pozitív megkülönböztetést a négy „történelminek” nevezett egyház javára, ám ez a különbségtétel kiállta az Alkotmánybíróság alapjogi tesztjét: az nem önkényes, észszerű indoka van a megkülönböztetésnek; illetve a támadott kormányrendelet nem korlátozza a katonaság egyéb egyházakhoz, felekezetekhez tartozó tagjainak szabad vallásgyakorláshoz való jogát sem – egyrészt azért, mert a kormányrendelet 1. §-a kimondja: „a katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház – a katonák igényei alapján – vallási tevékenységet folytathat”, míg a 3. § így rendelkezik: „a Magyar Honvédség [...], valamint a Szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a [kormányrendeletben] fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön”.¹¹⁹

6.6. Összegzés, részkovertetések

A katonai ordinariátus felállításáról rendelkező megállapodás 1994-ben jött létre a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között. A tartalmilag részleges megállapodásnak tekinthető dokumentum lehetővé teszi, hogy amennyiben a felek a későbbiekben szükségesnek látják, újratárgyalhatják a feltételeket.

Megállapítottuk, hogy a katonai ordinárius tisztségét kinevezéssel nyeri el, a Szentszék nevezi ki őt erre a posztra, ám

- köteles előzetesen értesíteni a kinevezésről a Magyar Kormányt,
- köteles a jelölt személyének kiválasztásakor figyelembe venni a magyar jogszabályokat, valamint a katonai szolgálatra vonatkozó előírásokat,
- a Magyar Kormány pedig – politikai jellegű – kifogást emelhet a jelölttel szemben.

Mindez a tábori lelkészi szolgálat kettős függőségére utal, amit a szabályozás további elemei is megerősítenek. Így a katonai egyházi szolgálatot főfoglalkozásban, állandó jelleggel ellátó papok a katonai lelkészek; jogaik és kötelezettségeik alapvetően megegyeznek a plébánosok jogaival és kötelezettségeivel; lelkipásztori teendőiket a kánonjogi szabályokat és a katonai ordinárius utasításait betartva végzik, katonai tevékenységüket illetően ugyanakkor a katonai felettesüknek vannak alárendelve.

További sajátosság, hogy ha a katonai lelkész vagy egyházi személy ellen katonai fegyelmi vétség miatt indul – katonai fegyelmi útra tartozó – fegyelmi eljárás, úgy a katonai felettes teszi meg

¹¹⁸ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [II.].

¹¹⁹ 970/B/1994. AB hatz. Indokolás [II.].

a szükséges lépéseket, menet közben pedig folyamatosan tartja a kapcsolatot és konzultál a katonai ordináriussal.

Amennyiben a kánonjog szabályait érintő fegyelmi vétség miatt indul fegyelmi eljárás, úgy a katonai ordinárius jár el, aki köteles a fegyelmi eljárás megindításáról és annak végkimeneteléről az illetékes katonai felettest tájékoztatni.

A Kormány a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelettel hozta létre a Tábori Lelkészi Szolgálatot, alapításkor a honvédségre és a határőrségre kiterjedő joghatósággal és feladatkörrel, négy egyház – a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyház – együttműködésével.

A Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata is rögzíti, hogy a tábori lelkészi szolgálat egy egységes szervezet, mely három szolgálati ágból épül fel, ezek a katolikus, a református és a zsidó szolgálati ág.

A tábori lelkészségre vonatkozó hatályos szabályokat a 231/2019. (X. 4.) Korm. rendeletben találjuk. A kormányrendelet leszögezi, hogy tábori lelkészi szolgálat végzésére csak a bevett egyház jogosult, vagyis olyan bejegyzett egyház, mely átfogó megállapodást kötött az állammal a közjót szolgáló célok érdekében történő együttműködésről. Ez a megoldás jogi, alkotmányjogi szempontból támadhatatlannak tűnik, nem úgy, mint a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet, amely preambulumban a „történelmi egyházak” kifejezést alkalmazta, és csak a négy nevesített egyházat vontta be a tábori lelkészi szolgálatba – és amelynek alkotmányosságát vitatva magánszemély indítványozók az Alkotmánybírósághoz fordultak.

Az Alkotmánybíróság megvizsgálta e 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet támadott szakaszainak alkotmányosságát és arra a következtetésre jutott, hogy az állam lényegében azzal az egyházzal köt megállapodást közérdekű feladatok ellátására, amelyekkel saját szempontjait figyelembe azt indokoltnak tartja.

Márpedig, a katonaságon belül folytatott felmérések éppen azt mutatták, hogy a „történelminek” mondott egyházak támogatottsága a legnagyobb az állomány körében.

Igaz, az alkotmánybírósági eljárásban hivatkozási alapként felhívott felmérés e tekintetben annyira nem volt egyértelmű, mint azt az Alkotmánybíróság állította, ugyanis csak a katolikus egyház esetében tudott számottevő (62 százalékos) támogatottságot kimutatni. A másik érvelés azonban, amely szerint Magyarország történelmében a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyház játszott kiemelkedő szerepet, semmilyen formában nem vitatható.

Az Alkotmánybíróság az indítvány állam és egyház szétválasztásának megsértésére vonatkozó kifogásait is elutasította, mivel a katonai felettes által gyakorolt felügyeleti és utasítási jog kizárólag a tábori lelkész katonai jellegű tevékenységére terjed ki, a lelkészi tevékenység teljes mértékben az egyház irányítása és felügyelete alatt áll, vagyis a szolgálat nem fonódik össze a katonasággal és nem is épül be abba.

A katolikus tábori lelkészség belső viszonyait az 1999-ben elfogadott szabályzat rendezi: meghatározza az ordinariátus működésének alapelveit, valamint a joghatóságra, a szervezetre vonatkozó szabályokat, továbbá részletezi a tábori lelkészek feladatait.

A tábori lelkész – egyebek mellett – törekszik a katonák lelki és erkölcsi életének fejlesztésére; igyekszik hozzájárulni a saját eszközeivel ahhoz, hogy a katonák emberileg és szakmai-etikai

szempontból fejlődhessenek; ellátja a katonák lelkipásztori ellátását; együttműködik a másik két szolgálati ággal, illetve más egyházakkal.

A szabályzat értelmében az ordinariátus joghatósága elsődlegesen a katonai állomány hivatásos, aktív tagjaira és a közalkalmazottakra terjed, ám bizonyos körben további személyek is a joghatóság alá tartoznak, így a katonák családtagjai, a katonai intézményekben tanulók, a katonai kórházakban lábadozók, illetve az ott dolgozók.

7. A rendőri lelkipásztori szolgálat indokoltsága

A doktori dolgozat korábbi fejezeteiben érintőlegesen, a tárgyalta témához illeszkedően esett szó a rendőri lelkipásztori szolgálat magyarországi bevezetését alátámasztó tevékenységi körhöz kapcsolódó indokoltságról – mindezen indokok szintetizált ismertetésére még nem került sor. Tekintettel arra, hogy jelenleg a Magyar Honvédség állománya jogosult arra, hogy tábori lelkeszi szolgálatban részesüljön, az összehasonlításra és az indokoltság alátámasztást is a honvédségre és a rendőrségre vonatkozó szabályzás összevetésével szükséges megtennünk.

7.1. Feladatköri azonosságok a honvédség és a rendőrség munkájában

A honvédségi törvény értelmében „*a Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő, békében az önkéntességen, rendkívüli állapotban és megelőző védelmi helyzetben az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló állami szervezet.*”¹²⁰ Többek között ellátja Magyarország függetlenségének, területének, lakosságának védelmét; 2015. szeptember 22-i hatállyal tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején közreműködés a helyzetkezelésben és 2019. január 1-jei hatállyal az államhatár rendjének fenntartásában; 2020. június 18-i hatállyal közreműködik egészségügyi válsághelyzettel kapcsolatos feladatokban.¹²¹

A rendőréről szóló 1994. évi XXXIV. törvény kimondja, hogy „*a rendőrség feladata az Alaptörvényben meghatározott feladatok mellett a határforgalom ellenőrzése, a terrorizmus elleni küzdelem és az e törvényben meghatározott bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzés, a bűncselekményből származó vagyron visszaszerzése, valamint az idegenrendészeti és menekültügyi feladatok ellátása.*”¹²²

Tevékenysége igen széleskörű, a doktori dolgozat témája szerint releváns: védi a jogszabályban meghatározott személyeket és létesítményeket; védi az államhatárt és részt vesz a jogellenes határátlépésben; felderíti a terrorszervezeteket és tevékenységeiket. A terrorizmust elhárító tevékenységben a Magyar Honvédség közreműködhet.

A jogalkotó is érzékeltette a honvédség és rendőrség feladatai közötti erőteljes átfedést, ezért a Htv-ben rögzítette azt is, hogy „*(...) a Honvédség a rendőrség feladat- és hatáskörét nem vonhatja el.*”¹²³

A kiemelések alapján látható, hogy az elmúlt években a szabályozás és a gyakorlati együttműködés szintjén is gyarapodott a két szervezet esetében az átfedést mutató tevékenységek köre. Tekintettel arra, hogy a rendőrség alapvetően csak Magyarország területén rendelkezik joghatósággal, ennek megvalósulásához a honvédség belföldi tevékenységi körének kiszélesítése

¹²⁰ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (Htv.) IV. fejezet 35. § (1).

¹²¹ Htv. IV. fejezet 36. §.

¹²² 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről (Rtv.) 1. § (1).

¹²³ Htv. IV. fejezet 37. § (1) (1a).

vezetett. Ennek eredményeként a 2015-ös párizsi és a 2016-os brüsszeli terrortámadást követően a katonai utcai jelenlétével járult hozzá a közbiztonság fenntartásához.

A rendőrség és a Magyar Honvédség 2015 szeptemberétől közösen hajtotta végre a Közös Akarat feladatát az illegális migráció kezelése és a déli határok védelme érdekében (Nagyné Csobolyó, 2019). A 25/2015 (IX.14.) BM-HM közös utasítás rögzítette a rendőrségi feladatok ellátásában történő közreműködés rendjét az államhatár védelmére feladatok érdekében.¹²⁴ 2020 novemberétől a koronavírus járványhelyzet miatt bevezetett kijárási korlátozásra tekintettel a honvédség rendőrökkel közös járőrözési feladatokat látott el a kijárási korlátozás megszűntetéséig.¹²⁵

A Magyar Honvédség állománya ebben az időszakban igen alacsony arányban látott el határokon kívüli (missziós) tevékenységet, főleg belföldi feladatok végrehajtásában vett részt. A rendészeti dolgozókkal kapcsolatban állapítja meg Tihanyi, hogy „*a rendészeti jogalkalmazásban megvalósuló alkotmányos állami kötelezettségvállalás, illetve az eljáró személy lelkiismereti és vallásszabadságához való jog konfliktusa akkor éleződik ki erőteljesen, amikor a hatóság eljáró tagjának olyan normát kell érvényre juttatnia, amely szöges ellentétben áll a saját belső meggyőződésével.*” (Tihanyi, 2019).

Beláthatjuk, hogy ha a szabályozás szintjén és a kivitelezett feladatokban azonosságok találhatóak a két szervezet tevékenységében, akkor el kell fogadnunk ennek az állításnak az igazságtartalmát a honvédség állományára nézve is. Végül, de nem utolsósorban nem figyelmen kívül hagyható, hogy történelmi múltját tekintve a rendőrség a hadseregről leválva önállósult rendvédelmi szerv – a közös történelmi gyökerek egy pontján tagjai egyaránt jogosultak voltak a katonai lelkigondozásra, a hatalom nem vitatta a lelkigondozás jogosultságának kérdését (Finszter, 2014).

7.2. Az intézményi vallásgyakorlás eltérései

A honvédek jogállásáról szóló törvény a vallásszabadság tekintetében rögzíti, hogy „*Az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson.*”¹²⁶ A törvény által biztosított jog elérhetővé tétele érdekében a honvédség létrehozta a korábban részletesen ismertetett Tábori Lelkészi Szolgálatot, ahol munkaidőben és munkaidőben túl vehetnek igénybe lelkigondozást.

A vallásgyakorlás korlátjaként a szolgálatteljesítési kötelezettséget és a szervezet alkotmányos kötelezettségeit állította (Tihanyi, 2019).

A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény nem tartalmaz a szolgálati jogviszonyban lévőkre vonatkozó rendelkezést a vallásszabadság témakörében, hanem az ORFK kötött együttműködési

¹²⁴ 25/2015. (IX. 14.) BM-HM együttes utasítás a Magyar Honvédségnek a rendőrségi feladatok ellátásában történő közreműködése rendjéről.

¹²⁵ Hétfőtől a katonák is segítik a rendőrök munkáját a közterületen. <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/nemeth-szilard-hetfotol-katonak-segitik-rendorok-munkajat-kozterületen>

¹²⁶ 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról (Hjt.) 20. § (1).

megállapodásokat az egyházakkal, amely értelmében az együttműködő egyházak szolgálati időn kívül, szolgálati feladaton túl biztosítanak lelkipozást a dolgozóknak (Tihanyi, 2019). A szabályozás még a rendkívüli esemény által indokolt lelkipozás lehetőségét intézményét sem ismeri, amelyet egy különösen megterhelő munkahelyi eseményt követően vehetnének igénybe az alkalmazottak.

További jelentős különbség a két szervezet vallásszabadsággal kapcsolatos szabályozásában, hogy a honvédek jogállásáról szóló törvény lelkipozásra és vallásgyakorlásra egyaránt lehetőséget ad („Az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson.”)¹²⁷, míg az ORFK által kötött együttműködési megállapodások csak a lelkipozás tevékenységére terjednek ki, a vallásgyakorlás egyéb elemeinek megvalósítására nem. Ennek megfelelően a vallásgyakorlás katonai Tábort Lelkészi Szolgálattal paralel intézményi garanciális háttérrel sem hozza létre.

7.3. Összegzés, részkövetkeztetések

A honvédség és a rendőrség közös történelmi gyökerekkel rendelkező szervezetek. Az elmúlt években a törvényhozói tevékenység eredményeként növekedett a két szervezet által egyaránt, vagy közösen ellátott tevékenységek köre.

Eltérés mutatkozik azonban az intézményi vallásgyakorláshoz való hozzáférés lehetőségében: a honvédség biztosítja az állomány számára (a szolgálati feladat ellátását nem veszélyeztető helyzetekben) szolgálati időben a lelkipozás és vallásgyakorlás lehetőségét, létrehozta ennek intézményi garanciáját; a rendőrség állománya számára csak szolgálati időn kívül biztosítja a lelkipozás lehetőségét, ebből kifolyólag a vallásgyakorlás intézményi garanciái sem biztosítottak/léteznek, a szolgálati időn belüli rendkívüli lelkipozást és általában a vallásgyakorlás intézményét nem ismeri.

Az előző alfejezetben ismertetett tevékenységbeli azonosságok és intézményi eltérések fényében Tihanyival (Tihanyi, 2019) egyetértésben megállapíthatjuk, hogy a honvédség állományához viszonyítva a rendészeti dolgozók úgy szenvednek el alapjogot sértő módon hátrányt az intézményi vallásgyakorláshoz való hozzáférés, hogy alkotmányos helyzetet tekintve igen erőteljes hasonlóság mutatkozik a két szervezet között.

Az azonosságok felsorakoztatása mellett nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azokat a különbségeket, amelyek alapján eltér a katonaság és a rendőrség feladatrendszere, és amelyek alapján eltérés mutatkozik azokban a kihívásokra, amelyekre a tábori lelkészi szolgálatnak reagálnia kell.

Véleményünk szerint hűen tükrözi ezt a két szervezet jelmondata is. A honvédség „A Hazáért mindhalálig!” jelmondata kifejezi azt a szélsőséget, amelyre a szervezet tagjainak elszántságot kell mutatnia, illetve azt a különállást, amely szerint tevékenységét alapvetően (és sok évszázadon át) a

¹²⁷ Hjt. 20. §.

társadalom tagjaitól elszigetelten látta el. A rendőrség „Szolgálunk és védünk” jelmondata nyelvtani szerkezetében hordozza a közösségvállalást: többes számban, a társadalom többi tagjával együtt valósítja meg a társadalom szolgálatát és védelmét, így feladatainak ellátása során is szorosabb kapcsolatot ápol az állampolgárral.

Mindez azt is jelenti, hogy a klasszikus tábori lelkészi szolgálat az alapvető katonai feladatokkal kapcsolatban felmerülő lelki és erkölcsi kihívások támogatására van felkészülve – a honvédség feladatainak rendészeti jellegű tevékenységekkel kibővülése miatt akkor is fel kell készülnie az új típusú lelkigondozási feladatok teljesítésére, ha a későbbiekben Magyarországon nem valósul meg a kiterjesztő joghatályú lelkipásztori gondoskodás a rendőrség állománya részére.

8. A rendőrségi állomány szervezeti és pszichológiai kihívásai

A rendőrség a legáltalánosabb megközelítésben rendvédelmi szerv. A rendvédelem olyan közhatalmi és egyúttal jogalkalmazói tevékenység, melynek keretében a rendvédelmi szervek a hatályos jogszabályok betartására ösztönzik az állampolgárokat, valamint a jogszabályok betartására kényszerítik azokat, akik önként ezen kötelezettségüknek nem tesznek eleget, netán jogsértő magatartást tanúsítanak (Ernyes, 2015).

A hivatásos állományban állók szolgálati viszonyáról rendelkező 2015. évi XLII. törvény (a továbbiakban: Hszt.)¹²⁸ rendvédelmi szerveknek a rendvédelmi feladatokat ellátó szerveket tekinti, hatálya kiterjed az alábbi szervek hivatásos állományába tartozó személyekre:

- a rendőrség,
- a hivatásos katasztrófavédelmi szerv,
- a büntetés-végrehajtási szervezet,
- az Országgyűlési Őrség,
- a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (a továbbiakban: NAV),
- valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

Láthatjuk, hogy a jogalkotó a rendvédelmi szervek kategóriájába a legkülönfélébb feladat- és hatáskörrel rendelkező szerveket sorolta. Finszter Géza *értelmezésében* „a rendészet a közigazgatás azon ága, mely a jogellenes emberi magatartásokból eredő veszélyek elhárításával foglalkozik, a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokában”. (Finszter, 2016).

Ami pedig a rendőrségi strukturális sajátosságait illeti, elmondhatjuk, hogy „a rendőrség szervezete centralizált, és egyszerre egységes és tagolt, szigorúan hierarchikus szervezet, militáris jellegzetességekkel, melyet áthat a feladatszabás és végrehajtás dichotómiája”. (Borbély, Fridrich Andrea Cecília – Tózsér

Doktori dolgozatunk kiindulópontja szerint a rendőrségi állomány – a speciális stresszfaktorok következtében – szervezeti formára szabott lelkigondozást igényel. A fentiekben ugyanakkor megállapítottuk, hogy jelenleg egyazon törvény határozza meg a szolgálati jogviszonyra vonatkozó szabályokat a rendőrök, a katasztrófavédelmi szerv hivatásos állományú tagjai, a büntetés-végrehajtás, továbbá a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a NAV és az Országgyűlési Őrség állományába tartozók esetén.

Jogosan vetődik fel tehát a kérdés: vajon ez utóbbi szerveknél, szervezeteknél dolgozók helyzete, munkakörülményei vannak-e annyira speciálisak, hogy indokolt lenne elgondolkodni a külön lelkipásztori ellátás bevezetésének lehetőségén. A problémafelvetés nem pusztán elméleti – a

¹²⁸ 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról.

nemzetközi kitekintést tartalmazó fejezetben láthattuk ugyanis, hogy egyes országokban találtak is megoldást erre az ellentmondásra.

A kutatás kezdetén kifejezetten a katonai és a rendőri lelkeszi szolgálat feladatkörének bemutatására vállalkoztunk, a doktori munka kereteit meghaladná a katasztrófavédelmi szolgálatot ellátók, a tűzoltók, a pénzügyőrök, a bv-alkalmazottak munkájából adódó stresszorok feltárása. Ez a témakör egy másik kutatás témája lehetne.

Jelen fejezetben azon körülmények vizsgálata történik, melyek – álláspontunk szerint – indokoltá teszik a rendőrség sajátos lelkipásztori ellátásának megszervezését.

Általános történelmi tapasztalat, hogy a katonák minden korban igényelték a vallásos támogatást, az egyház részéről nyújtott lelki segítséget – erőteljesebben, mint más hivatás képviselői. Könnyen belátható a magyarázata annak, hogy miért voltak „*az életveszélyes foglalkozást űzők*” mindig is nyitottabbak a vallásra, a hit kérdéseire (Varga, 2018).

Csak hogy a rendőrök is a veszélyes foglalkozást űzők táborát erősítik, még ha némileg eltérők is azok a veszélyek, amelyekkel ők találkoznak a munkájuk során. Számtalan olyan tényező létezik, amely megnehezíti a rendőri szolgálatot; a most következő fejezetben ezek közül az egyén viszonyulásaiban, attitűdjében rejlő konfliktuslehetőségeket, illetve a lehetséges szervezeti konfliktusokat tárom fel.

A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között 1994-ben jött létre az a megállapodás, amely alapján felállt a honvédségnél és a határőrségnél a lelkipásztori szolgálat. A határőrség ma már akkori formájában nem létezik, azonban a katonai ordinariátus joghatóságát, illetve esetleges jogfolytonosságát azóta sem módosították. Időközben felmerült az igény az ordinariátus tevékenységének rendőrségre történő kiterjesztésére, azonban erre mindezidáig sem került sor.

Amennyiben csak ezt a két történetet vesszük számításba, már ez alapot adhatna a megállapodás módosítására. A helyzet ugyanakkor az, hogy Magyarországon az elmúlt egy-két évtizedben számos nagy horderejű, a védelmi ágazat feladat-ellátási szabályait érintő változás következett be, és e változások egyenként is szükségessé tennék a megállapodás felülvizsgálatát.

8.1. *Konfliktusok a szervezetben*

A rendőri állományban tapasztalható konfliktusok döntő módon azokból a nehézségekből adódnak, amelyek a rendőri szervezet anomáliáiból következnek. A fluktuáció az ország valamennyi pontján általánosan tekinthető, problémát jelent egyfelől a létszámhiány, másfelől pedig az, hogy a már kiképzett/betanított munkaerő elvándorlása plusz költségeket jelent a szervezet számára.

Közhely, ettől függetlenül igaz: az állomány sem anyagi, sem erkölcsi téren nem érzi úgy, hogy megfelelő elismerést, megbecsülést kapna. Ez különösen a tiszthelyettesek és a nem hivatásos állomány esetében jelentkezik hatványozott problémaként. Márpedig, ha a bérezést nem mindenki érzi egyformán kedvezőtlennek, az bérfeszültséghez vezet, ez pedig óhatatlanul is rombolja a munkamorált és a közösségi összetartozást (Tózsér, 2019).

A versenyszférában működő vállalkozások kénytelenek voltak időben felismerni, hogy működésük akkor a legeredményesebb, ha nagyobb figyelmet szentelnek a humánerőforrásuknak, mint a versenytársak.

Ehhez azonban folyamatos mérésre, elemzésre, módszeres kezelésre, vagyis a vállalati humán tőke célzott menedzselésére van szükség. Ez a tevékenység létszükségletté vált a vállalkozások számára, mivel napjainkra világtrenddé vált a társadalmak előregedése.

Magyarországon is felgyorsult a rendszerváltozás óta a népesség csökkenése: a születések száma nem éri el a halálozásokét, vagyis évről évre egyre kevesebb munkavállaló lép be a munkaerőpiacra. Emellett azzal is számolniuk kell a munkáltatóknak, hogy a munkavállalók egyre növekvő hányadát teszik ki az Y és Z generáció tagjai, márpedig az úgynevezett millenniumi generáció preferenciái, elvárásai alapjaiban eltérnek az idősebb korosztályokétól, ez pedig a munkáltatók részéről is egy teljesen új hozzáállást követel meg. Elmondhatjuk tehát, hogy immár nemcsak a megfelelő munkaerő kiválasztása, hanem a legmegfelelőbb munkaerő megtartása is különös erőfeszítéseket követel meg a vállalkozásoktól (Price Waterhouse Cooper, 2012).

Mindazok a nehézségek, amelyekkel a versenyszféra munkáltatói kénytelenek szembenézni, az állami szférát, azon belül a rendőrséget, mint munkáltatót sem kerülik el. Aligha véletlen, hogy a nagy vállalatióriások, multinacionális vállalkozások felismerték, hogy a cég iránti elkötelezettség, a lojalitás olyan érték, amely kiemelkedő hatással van az üzleti sikerességre, a vállalati kultúrára és nem utolsósorban a munkavállaló közérzetére és ezzel összefüggésben a motivációjára, munkakedvére – magára az egyénre.

A Google például külön programokat dolgozott ki annak érdekében, hogy alkalmazottai számára a munkahely ne egy stresszes, „nemszeretem” hely legyen, hanem a „második otthonuk”, ahová örömmel járnak be nap mint nap dolgozni (Foster, 2008).

Kevés dolog képes olyannyira rombolni a lelkesedést, mint a szervezeti igazságtalanság érzete, amelynek két összetevője van. Az egyik tényező az az ellentmondás, amely a szervezet által támasztott elvárások és a szervezet által biztosított feltételek között mutatkozik. A rendőrségeken dolgozó pszichológusok rendre arról adnak számot, hogy az állomány tagjai eltűzöttnak érzik a velük szemben támasztott követelményeket, és azt, hogy az átlagot meghaladó rugalmasságot, lojalitást, áldozatkészséget vár tőlük a szervezet. Ezzel éles ellentétben állnak azok a körülmények, amelyeket a szervezet biztosít számukra a munkavégzéshez: *„a munkáltatóként biztosított keretek merevek, a dolgozó számára átjárhatatlanok, sokszor szemben állnak az észszerűséggel, ami nagy frusztrációt eredményez a hétköznapiakban – márpedig ez a kettősség alakítja ki a méltánytalanság érzetét a dolgozóknak”*. (Tözsér, 2019).

A másik tényező, amely megalapozza az egyénben a szervezeti igazságtalanság érzetét, az úgynevezett relatív megfosztottság érzete, amellyel egyes, hátrányos helyzetben lévő munkavállalói csoportok szembesülnek a szervezeten belül. Ez a rendőrségen belül adódhat az egyenlőtlen és igazságtalan forráselosztásból (amely a központi szerv és a helyi szervek viszonyában idéz elő feszültséget), de éppúgy megnyilvánulhat az egyes állománykategóriába tartozók közötti egyenlőtlenségben is (itt különösen a tisztek és tiszthelyettesek, illetve a hivatásos állomány és a nem hivatásosok közötti különbségtétel idézhet elő frusztrációt). Ez a disszonancia ugyanakkor tetten érhető a rendőri állomány és a versenyszféra alkalmazottai közötti különbségben is, amely leginkább az anyagi, erkölcsi megbecsültség terén fennálló különbségben nyilvánul meg.

A szakirodalom a munkaszervezeteken belüli feszültség forrását látja abban is, ha az adott szervezet vezetőit az úgynevezett negatív emberszemlélet jellemzi. A McGregor (1966) nevéhez köthető elmélet szerint a munkaszervezetek vezetői alapvetően kétféle elvet vallhatnak a beosztottaikkal való viszonyulásuk során.

Az egyik irányultság az X, a másik az Y nevet viseli. Az X irányultságú vezetők pusztán csak végrehajtókként tekintenek a beosztottakra, az ilyen vezetők felfogásában a munkavállalók dolgozni nem szerető emberek, akik a munkabér fejében igyekeznek letudni a kötelező feladatokat, ennél többre nincs ambíciójuk. Ezzel szemben az Y irányultságú vezetők azt gondolják munkatársaikról, hogy kreatív, a munkában értékteremtő folyamatot látó emberek, akiket nem kizárólag a fizetés motivál (Tózsér, 2019).

Tózsér Erzsébet szerint a rendőrséget sokkal inkább jellemzik az X szemléletű vezetők. Az ilyen vezetők tetten érhetők abban, hogy folyamatosan hibát keresnek az alkalmazottak munkájában, ellenőriznek minden munkafázist, növelik az adminisztrációs terheket, az eredményességet csak a statisztikai mutatókkal mérik, és állandóan a fegyelmi felelősségre vonással fenyegetőznek.

Amennyiben a munkavállalók ilyen helyzetbe kerülnek, akkor meginog a vezetésbe vetett bizalmuk, és idővel esetleg valóban olyanná válik a munkához való hozzáállásuk, mint amit a vezetés feltételez róluk: igyekeznek mielőbb végezni kötelező feladataikkal, egyetlen törekvésük pedig, hogy a statisztikák támasztotta elvárásoknak megfeleljenek.

8.2. Generációs konfliktusok

A munkaszervezetek számára egyre nagyobb kihívást jelent a fiatal munkaerő megjelenése. Y vagy millenniumi generációnak szokás nevezni azokat, akik 1982 és 1995 között születtek, a Z generáció pedig az ennél is fiatalabbakat jelenti. Egyes szerzők (McCrindle & Wolinger, 2010) arra mutatnak rá, hogy egyes esetekben a születési év jelentőségét megelőzi, hogy az egyén „*a generáció sajátosságait magáénak érzi, ugyanazok vagy hasonló események hatotta rá fiatal korában*”, vagyis magáévá tett egyfajta „*kortalan generációs gondolkodást*”. (Lancaster & Stillman, 2002). A generációk kérdését ezért talán célravezetőbb nem biológiai, hanem szociológiai kérdésként értelmezni. (McCrindle & Wolinger, 2010). Mindenesetre bizonyos, hogy az egyes generációkhoz tartozók tulajdonságaikat, viszonyulásaikat, attitűdjeiket illetően akár nagymértékben is eltérhetnek más generációktól.

Ez a munkaszervezeten belüli viselkedésüket is alapjaiban meghatározza, ezért a munkáltatók nem tehetik meg, hogy a sajátosságokkal nem számolnak.

Az Y generáció tagjai a legmodernebb technológiai vívmányokkal teli világba születtek, sokan közülük talán korábban tanultak meg számítógépet használni, mint szótagolva olvasni. Kamaszkorukat is a technika határozta meg, már akkor chat-eltek, sms-eztek, amikor a szüleik még nem is értették, mit jelentenek ezek a kifejezések. Az Y generáció a munkahely keresésekor is eltérő szempontokat helyez előtérbe: szeretnék élvezni azt, amit csinálnak, szeretnének elsősorban a „munka élménye” miatt dolgozni.

Ebből következik, hogy ha egy munkahelyen nem találják meg a számításaikat, akkor különösebb várakozási idő nélkül váltanak. Fontosabb számukra az, hogy értékes és értékteremtő munkát végezzenek, illetve a munkájuk és magánéletük egyensúlyban legyen. A munkahely stabilitásánál lényegesebb számukra az önmegvalósítás lehetősége. (Schumann & Sartain, 2010).

A Y-ok élethez és munkához való viszonyulását ugyanakkor egy másik generációs élmény is meghatározza: szemtanúi voltak annak, ahogy szüleik a 2008-as gazdasági válság következményeként elveszítették az állásukat, a megtakarításaikat, az évtizedek alatt felépített egzisztenciájukat. Lehetőség szerint nem akarnak hasonlóan kiszolgáltatott helyzetbe kerülni, stratégiájuk ezért az egész életen át tartó tanulás. Munka mellett továbbtanulnak, képzésekre járnak, másoddiplomát szereznek.

A szokásosnál tovább tartó iskolás évek egyik következménye az, hogy sok Y esetben a szülőktől való leválás elhúzódik, vannak közöttük még a munkába állásukat követően is a „mamahotelben” lakók is.

A diplomahalmozás másik következménye, hogy a fiatalok nagy része túlképzettnek minősül a munkaerő-piacon, és nem talál a végzettségének megfelelő állást. Így egy idő után kénytelen olyan munkát is elvállalni, amely távol esik szakmájától, eredeti elképzeléseitől. A túlképzettség és az abból egyenesen következő alulképzettség problémájára sem az állam, sem a munkáltatók napjainkig nem találták meg az optimális megoldást (Bodnár, 2015).

Egy 2013-as hazai felmérés alapján a kutatók rámutattak, hogy az Y-ok minden más generáció tagjainál stresszesebbek, amely az úgynevezett kapunyitási pánikkal magyarázható. Feszültséget okoz számukra, hogy önmegvalósítási vágyaik és a munkaerőpiac realitása között nincsen összhang. Emellett szeretnék fenntartani a magánélet és a munka egyensúlyát, frusztrálja őket, hogy ez nem minden esetben megvalósítható.

Nem könnyíti meg a helyzetüket az sem, hogy rendkívül aktív közösségi életet élnek, offline és különösen online, ennek óhatatlanul a pihenés látja kárát. Amennyiben az Y-ok késve, kialvatlanul, fáradtan érkeznek a munkahelyükre, annak akár ez is állhat a hátterében. Ugyanakkor habitusuknál és életkori sajátosságaiknál fogva türelmetlenebbek, és könnyebben váltanak munkahelyet, mint a náluk idősebbek. Amikor úgy érzik, igazságtalan velük a munkahelyi vezetés, gyorsan távozhatnak (Király, 2014).

A munkáltatók nem tehetik meg, hogy nem veszik figyelembe a humánstratégia kidolgozásakor a fiatal generáció (az Y-ok, és most már a Z-k) sajátos tulajdonságait, pszichés jellemzőit. Ez igaz az állami szervek, így a rendőrség esetében is.¹²⁹ A szervezetbe újonnan bekerülők számára egyébként is nehézséget jelent a beilleszkedés, ráadásul az új közegben egy már jól összekovácsozott közösséggel találkoznak, amelynek tagjai a korábban ismertett okok (erkölcsi, anyagi megbecsülés hiánya, szervezeti rugalmatlanság, irreális elvárások) miatt eleve frusztráltak, és e frusztrációjuknak előszeretettel adnak hangot.

Márpedig, *„ezt a kiegészítő szakaszában lévő közeget lelkes, ideológiákkal és esetenként a szakma idealizált képével bíró kezdőként nagyon nehéz elviselni”*. (Tózsér, 2019). Gyakorta

¹²⁹ Tózsér (2019) i.m. 91. o.

előfordul, hogy az újoncra átragad a pesszimizmus, és pár éven belül kilép a testületből. Holott a humánerőforrás szakemberek szerint a rendőrségnek éppen a két-tíz év munkatapasztalattal bíró, felkészült, könnyen alkalmazkodó, rugalmas és jól terhelhető munkaerőre lenne leginkább szüksége.

Lényeges tehát olyan motiváló tényezőket beépíteni a humánerőforrást támogató rendszerbe, amely alkalmas egyfelől a munkaerő „bevonzására”, és a tehetséges munkaerő megtartására is.

A szervezeti igazságosság, valamint a munkavégzés megfelelő anyagi és erkölcsi elismertsége alapvető e tényezők sorában, ám ezek sem feltétlenül elegendők abban az esetben, ha hiányzik a támogató közeg, az összetartó közösség, vagy adott esetben (például munkahelyi vagy magánéleti krízis esetén) az értő lelki segítség.

8.3. A stressz

Minden olyan munkahelyen, ahol a foglalkoztatottak napi kapcsolatban vannak emberekkel, és változatos emberi sorsokat látnak igen közelről, vagyis ahol a szakmai tudásukon túl a saját személyiségüket is „bele kell tenniük a munkába”, hatványozottan számolni kell a pszichés elfáradás, telítődés, a kiegész jelenségével (Kovács, 1981).

8.3.1. A stressz fogalma és a stressz-modellek

A stressz – Selye János definíciója szerint – „*a szervezet nem specifikus válasza bármilyen igénybevételre*”; Selye ugyanakkor ehhez azt is hozzáfűzi, hogy „*a szervezetnek a stressz hatására mindig a leggyengébb 'láncszeme' szakad el, jóllehet minden rész egyaránt ki volt téve a hatásnak*”. (Selye, 1976).

A stressznek Selye nyomán két fajtáját szokás megkülönböztetni: az eustressz egy alapvetően pozitív hatású stressz, amely könnyebben kezelhető, illetve akár „doppingolhatja” is az egyént, fokozva ezáltal a teljesítményét. A distressz ezzel ellentétben negatív hatású, ártalmas és az esetek legnagyobb részében befolyásolhatatlan.

Lazarus és Folkman (1984) értelmezésében a stressz kifejezés azt a szituációt írja le, amelyben az egyén és a környezet közötti kapcsolat diszfunkciókat mutat, az egyént túlságosan igénybe veszi és kimeríti a környezete. Az, hogy az egyén a külső ingerekre milyen választ ad, két egymástól elkülönülő kognitív értékelési folyamat eredménye. Ezen kiértékelések eredményeként dől el, hogy az egyén veszélyesnek, fenyegetőnek érzi-e a helyzetet, továbbá, hogy képes-e azt kezelni.

A pszichológiai irodalomban többféle stresszmodell ismeretes. A Karasek (1979) nevéhez köthető követelmény-kontroll modell lényege szerint az egyén stresszkezelési képességeit két tényező határozza meg: az egyik tényezőt a vele szemben támasztott követelmények jelentik, a másikat pedig a kontroll. Karasek szerint a túlzott munkateher önmagában még nem biztos, hogy

feszültség kialakulásához vezet, ennek negatív hatását ugyanis az optimális munkahelyi körülmények képesek ellensúlyozni.¹³⁰

Követelmények alatt ebben a vonatkozásban a munkahelyi stresszorok értendők, mint például a pszichésen megterhelő munka, az egymásnak ellentmondó, illogikus elvárások, a betarthatatlan határidők, a gyors munkatempó.

A kontrollnak két összetevője van. Ezek egyike a képességek feletti kontrollt jelenti: a fő kérdés, hogy az egyén számára adottak-e a lehetőségek ahhoz, hogy kiteljesedjen a munkájában, kamatoztathassa készségeit és képességeit. A másik komponens a munkavégzés mikéntjére vonatkozó döntési jogkört foglalja magában: itt annak van jelentősége, hogy az egyénnek van-e (akár csak részben is) beleszólása abba, hogy milyen módszerekkel és milyen iramban látja el a munkafadatait. Karasek modellje szerint nagy valószínűséggel romlik a munkavállaló mentális és egészségügyi állapota, ha munkahelyén a vele szemben támasztott elvárások magasak, míg a munkavállalói kontroll lehetősége alacsony (Karasek, 1979).

Karasek (1979) négy alapvető munkatípust különböztetett meg:

- Nagy stresszel járó munkák, melyeknél a követelmények és a pszichés leterheltség szintje magas, ezzel szemben a kontroll szintje alacsony.
- Aktív munkák: magasak a követelmények, ezzel együtt nagy a kontroll is.
- Nyugodt munkák: a követelmények nem számottevőek, ugyanakkor adott a magas kontroll.
- Passzív munkák: alacsonyak a követelmények, ám a kontroll sem magas (Karasek, 1979).

Siegrist (2004) erőfeszítés-jutalom egyenlőtlenség modelljében a stressz a munkafeladat végrehajtása során kifejtett erőfeszítés mértékével, és az ellentételezéseként járó jutalom (pl. munkabér, erkölcsi elismerés) nagyságával áll összefüggésben (Siegrist et al., 2016). Ha e két tényező között egyenlőtlenség mutatkozik, akkor olyan magas szintű feszült állapot alakul ki az egyénben, amely már az egészségét is veszélyezteti. Siegrist (2004) szerint „erőfeszítésként” jönnek számításba az alábbi tényezők: időnyomás, szoros határidők; az adott munkakörrel arányban nem álló felelősség; fizikailag megerőltető munkatevékenység; folyton növekvő munkateher; megterhelés; túlórák.

A háromféle jutalom lehet: megfelelő mértékű javadalmazás; erkölcsi elismerések, folyamatos visszaigazolások, a munkateljesítmény értékelése; lehetőség a karrierépítésre (pl. továbbképzéseken való részvétel, előrelépési lehetőség a hivatali ranglétrán). Siegrist (2004) külön foglalkozik a „túlvállaló személyek” problémájával, akik folyamatosan túlteljesítenek, az átlagot meghaladó elszántsággal és intenzitással végzik munkájukat, emellett pedig fokozottan vágnak a munkáltató pozitív visszajelzésére, munkateljesítményük elismerésére. Vagyis, ebben az esetben nem feltétlenül a munkáltató túlzott elvárásai vezetnek az egyén kimerültségéhez: képtelenek akár csak

¹³⁰ A kutatás szempontjából hivatkozunk Dr. Németh Viktor Nemzeti Közszolgálati Egyetem szakfelelős, valamint Dr. Szabó Csaba r. alezredes, egyetemi docens eddigi megjelent írásaira és tudományos munkáira.

egy rövid időre is elszakadni a munkától, munkamániájuk magánéleti problémákhoz, a családi kapcsolatok erodálódásához, az egyén teljes elszigetelődéséhez vezethet (Siegrist, 2004).

8.3.2. A munkavégzéssel összefüggő stresszforrások

A munkavégzés kapcsán felmerülő stresszorok két fő csoportját különböztethetjük meg: az egyik csoportba a munkafeladattal összefüggő, stresszt előidéző okok sorolhatók, a másik csoportba a munkafeltételekkel, a munkakörnyezettel kapcsolatos stresszforrások tartoznak (Sulyok, 2016).

Ami a feladattal kapcsolatos stresszorokat illeti, az alábbiakat tekinthetjük a tipikusnak:

- Mennyiségi vagy minőségi stresszforrás: a munkavállaló túlterhelt vagy éppen ellenkezőleg, alul terhelt; egy időegységre túlságosan sok vagy túlzottan kevés munkát kap, vagy pedig folyamatosan a képességeihez nem igazodó munkafeladattal bízzák meg. A túlterhelés hosszú távon rombolja a munkavállaló önértékelését, megerősíti benne azt az érzetet, hogy alkalmatlan a feladatra, és ebben a vele elégedetlen vezetőség is megerősíti. Az alul terheltség, vagyis amikor nem használják ki maradéktalanul a munkavállaló (szellemi, fizikai) kapacitásait, egy idő után elvezet ahhoz, hogy az egyén belefárad az unalmas, egysíkú munkába, elveszíti motivációját, feladatait lankadó figyelemmel és éberséggel teljesíti, reakciókészsége csökken. Ez utóbbi jelenség főként a rendőrségi foglalkoztatottak esetében hordoz veszélyeket: sok rendőr munkája ugyanis meglehetősen rapszodikus abból a szempontból, hogy a hosszú, várakozással töltött időszakot hirtelen felváltja egy azonnali intézkedést követő helyzet.
- A munkafeladatok, munkamódszerek és az elvárások kiszámíthatatlan változása, a munkavégzésre vonatkozó előírások (például jogszabályok, belső utasítások) gyakori módosulása: egyéntől függ, hogy ezek a tényezők milyen hatást váltanak ki – vannak, akiket ez kifejezetten inspirál, másokat azonban leblokkolnak a folyamatosan változó helyzetek és végrehajtási módok.
- A technológiai újdonságok, újítások: a vállalkozásoknak (működjenek bármilyen ágazatban) lépést kell tartaniuk a technikai fejlődéssel, és ez a munkavállalóktól is nagyfokú rugalmasságot, nyitottságot, valamint állandó tanulást, önképzést vár el. Azok számára, akik nehezebben adaptálják a változásokat, a technikai vívmányok alkalmazásának kényszere súlyos stresszforrásként jelenik meg (Cooper & Marshall, 1987).

A munkakörnyezettel, munkafeltételekkel kapcsolatos stresszforrások tárháza is igen széles. Míg azonban a munkafeladattól adódó stresszorok a megfelelő módokon (például a feladatok átcsoportosításával) viszonylag egyszerűen felszámolhatóak, addig a kevésbé optimális munkakörnyezet jóval nehezebben áthidalható probléma elé állítja a munkáltatókat. Ilyen stresszforrások például az alábbiak:

- A fizikai környezet nem megfelelősége jelentheti például a zajos környezetet, egészségre ártalmas anyagokkal való munkavégzést, veszélyes körülmények között történő munkavégzést, túl magas vagy túl alacsony hőmérsékletet, a nem megfelelő állapotú munkaeszközöket.
- A kedvezőtlen munkaszervezés is stressz forrása lehet. Példa erre a műszakváltás idején végzett vagy éppen a következő műszakra elhúzódó munka (Sulyok, 2016).

A munkahelyi stresszorokról szólva szükséges szót ejteni azokról a stresszforrásokról is, amelyek valójában a munkaszervezeten kívüliek, ám a hatásukra bekövetkező stresszes állapot az egyént a munkavégzésében is hátráltatja. Néhány példa ezekre:

- családi viszályok; családon belüli kapcsolatok felbomlása; kedvezőtlen változás az anyagi, egzisztenciális körülményekben; munka elvesztése vagy a családtag munkanélkülivé válása; betegség, baleset a családban; haláleset;
- konfliktust jelenthet az egyén számára, ha nem képes a munkahelyi feladatait és a magánéletét összehangolni – ez főként kisgyermekes, netán egyedülálló szülők számára jelenthet problémát;
- stresszt idézhet elő, ha az egyén által vallott nézetek, elvek nincsenek összhangban a munkáltató által vallott/elvárt nézetekkel, elvekkel;
- egyes munkavállalói csoportok tagjai érezhetik úgy, hogy a társadalom nagy többsége számára a munkájuk nem elfogadható vagy értéktelen;
- a bizonytalanság érzetét növeli és stresszforrássá válhat, ha a munkáltató gyakorta költözteti át más településekre telephelyét, és emiatt a munkavállaló is kénytelen sűrűn költözni (például kirendelés esetén). (Sulyok, 2016).

Primer kutatásom szempontjából relevanciával bír az úgynevezett Életesemény skála, melyet Holmes és Rahe (1967) alkotott meg. A két kutató abból az alapfeltevésből indult ki, hogy minden olyan életesemény stresszforrásnak számít, amely az egyéntől az átlagosat meghaladó mértékű alkalmazkodást vár el. Annak mérésére, hogy mely típusú életesemények válthatják ki a legnagyobb mértékben a stresszt, Devinder (2009) kidolgozta az Életesemény skálát.

A munkamódszer a következő volt: a kutatók a 2000 és 2006 közötti időszakban ezerkétszáz (különböző társadalmi státuszú, életkorú, foglalkozású) nőt és férfit interjúvoltak meg, és arra kérték őket, hogy értékeljék az általuk nevesített életeseményeket abból a szempontból, hogy melyik esetében milyen mértékű alkalmazkodásra van szükség.

A kutatók az eredmények alapján húsztétéles ranglistát állították fel, ahol a válaszadók szerint a legnagyobb mértékű alkalmazkodást a házastárs halála kívánja meg, munkavégzéssel összefüggő stresszforrások csak a 8. (munkahely elvesztése) és 18. helyen (új feladatok a munkahelyen) jelentek meg – vagyis a munkahelyi stressz jellemzően nem deklaráható eseményekhez, hanem konzisztens velejárója a munkavégzésnek.

8.3.3. Megküzdési stratégiák

Megküzdési („*coping*”) stratégiának nevezi a pszichológia azokat a technikákat, amelyeket az egyén a lelki eredetű problémák felmerülésekor alkalmaz, amelyek révén az egyén megkísérli a stressz kiváltó okát jelentő konfliktust feloldani, de legalábbis kezelni.

Lazarus és Launier (1978) szerint alapvetően kétféle megküzdési forma létezik, az egyik a problémára fókuszál, míg a másik az érzelmet helyezi középpontba. A problémaközpontú megküzdési stratégia lényege, hogy az egyénnek a konfliktust kiváltó ok feltárására és megváltoztatására kell törekedni annak érdekében, hogy a jövőben ugyanezen ok már ne merüljön fel stresszforrásként.

Ez a fajta problémamegoldó stratégia irányulhat kívülre (vagyis az egyénen kívül álló okokra) és befelé (amikor az egyén elsődlegesen önmagát kívánja „jobbítani”). Az érzelmközpontú megküzdés során az egyén a konfliktus kiváltotta érzelmi reakciókat kísérli meg enyhíteni; ehhez a stratégiához rendszerint akkor fordul az egyén, amikor a konfliktust kiváltó okokat más módon nem képes megváltoztatni vagy megszüntetni.

Lazarus és Folkman (1986) a fenti megküzdési formákat tipizálva nyolc jellegzetes megküzdési stratégiát határoz meg. Ezek az alábbiak:

- konfrontáció: az egyén megküzd a problémával;
- eltávolodás: érzelmileg igyekszik távol maradni a konfliktustól, nem gondolkodik a problémán, azt tudatosan távol tartja magától;
- érzelmek és viselkedés kontrollja: olyan viselkedést és kifejezésmódot talál, amely alkalmasnak tűnik a helyzet megoldására;
- társas támogatás keresése: a környezetében keres olyan segítőt (családtagok, barátok, hivatásos segítők), akik támogatják a probléma feldolgozásában;
- felelősség vállalása: az egyén a külvilág felé is elismeri, hogy a konfliktus kialakulásában ő maga sem vétlen;
- problémamegoldás-tervezés: az egyén átfogó tervet készít, ennek során minden lehetséges megoldást és kimenetet mérlegel;
- elkerülés-menekülés: az egyén kilép a problémás szituációból;
- pozitív jelentés keresése: a „minden rosszban van valami jó” elvét követve az egyén megkeresi, hogy a negatív történésnek milyen pozitív hozadéka lehet (Lazarus & Folkman, 2016).

8.3.4. Stressz a rendőrségi foglalkoztatottak körében

A rendőrségi dolgozók veszélyeztetettsége közismert tény. A túlterheltség, a hosszú munkaidő, a biológiai ritmust felborító munkarend, a sok túlóra, az alulfizettség, az erkölcsi

megbecsültség hiánya, az egzisztenciális problémák, a munkavégzés során adódó feszült helyzetek, konfliktusok, de nem ritkán a hivatás és magánélet nehéz összeegyeztethetősége – mind munkahelyi stresszt előidéző tényező (Pikó, 2002).

Több kutatás is ismeretes, amelyek során igyekeztek felmérni, hogy munkájukkal összefüggésben a rendőrök milyen stresszforrásokat azonosítanak.

Kroes és Gould (1982) Kaliforniában (USA) folytattak kismintás felmérést, három texasi rendőrkapitányság összesen 223 férfi dolgozóját kérték meg, rangsorolja a munkájuk során felmerülő stresszorokat. A válaszadók az alábbi sorrendet állították fel, a lista élén a legnagyobb feszültséget előidéző stresszforrás szerepel:

1. támogatás hiánya a vezetőség, illetve az adminisztrációs területen dolgozó kollégák részéről;
2. egy éppen folyamatban lévő rablás leleplezése, rajtaütés az akcióban lévő rablókon;
3. üldözés gépjárművel;
4. fegyverrel rendelkező elkövető lefegyverzése;
5. felismerhetően mentális zavarral küszködő ember kezelése;
6. fegyverhasználat;
7. gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények feltárása, nyomozati munka ilyen ügyekben;
8. családon belüli erőszak feltárása, nyomozati munka ilyen ügyekben;
9. emberölés feltárása, nyomozati munka ilyen ügyekben.

Pendergrass és Ostrove (1982) is lefolytattak rendőrök körében egy hasonló felmérést, azzal a különbséggel, hogy külön elemezték a férfiak és nők válaszait. A férfiak a következőképpen rangsorolták az eseményeket:

1. társuk meghal bevetés közben;
2. valaki más meghal bevetés közben;
3. gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények feltárása, nyomozati munka ilyen ügyekben;
4. háttértámogatás hiánya a vezetőség részéről;
5. létszámihiány a testületnél, illetve az, hogy emiatt az állományra rendkívüli munkateher hárul;
6. karrierlehetőségek hiánya;
7. fizikai bántalmazás;
8. változó munkabeosztás.

Ugyanebben a felmérésben a nők rangsora a következő volt:

1. valaki meghal bevetés közben;
2. társuk meghal bevetés közben;

3. gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények feltárása, nyomozati munka ilyen ügyekben;
4. létszámhiány a testületnél, illetve az, hogy emiatt az állományra rendkívüli munkateher hárul;
5. fizikai bántalmazás;
6. háttértámogatás hiánya a vezetőség részéről;
7. elfogások végrehajtása segítség nélkül;
8. éles helyzetek, azonnali reagálást igénylő szituációk (Sulyok, 2016).

Egyes kutatók (Kaufmann & Beehr, 1989) ugyanakkor úgy vélik, nem annyira a fokozott pszichikai igénybevétel a fő stresszor, és nem is a munka jellegéből adódó veszélyhelyzetek jelentik a fő problémát, hanem az, hogy a munkahelyen nem megfelelő a formális és informális kapcsolatrendszer, ebből adódóan elégtelenek a dolgozók által ismert és alkalmazott konfliktus-, és stresszkezelési technikák.

„Szociokulturális atmoszféránk megszabja, hogy milyen viselkedési játékszabályokat alkalmazunk, a viselkedéskultúránk pedig befolyásolja, hogyan oldjuk meg a problémás viszonyainkat, [...] és rendelkezünk-e azzal az adaptációs képességgel, amely hozzásegít a konfliktusok hatékony, sérülésmentes megoldásához.” (Pikó, 2002).

8.3.5. A kiégés

A kiégés (*burn-out*) fogalmát az irányadó szakirodalom 1974 óta használja. Herbert Freudenberger pszichoanalitikus vezette be és alkalmazta elsőként a szakmai viselkedés leírására; a meghatározás lényege szerint az egyén fizikai és lelki erőforrásának kiapadásáról van szó. *„Ez a szindróma krónikus, emocionális megterhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, emocionális, mentális kimerülés állapota, amely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s amelyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.”* (Fekete, 1991).

A szindrómát kifejezetten a hivatásos és laikus segítők egyaránt veszélyeztető tünetegyüttesként írták le, amely az emberekkel való foglalkozás intenzív folyamatában jelenhet meg a tartósan fennálló érzelmi megterhelés következtében (Pikó, 2006). A jelenség lényege, hogy a foglalkozásából adódóan tartós stressznek kitett egyénnél a lelki és érzelmi kimerülés magas szintje az egyén által megszokott módszerekkel nem kezelhető.

Napjainkban azonban már nemcsak azon foglalkozások körében gyakori a jelenség, amelyekben emberekkel kell napi szinten személyes kapcsolatot tartani (mint a humán szolgáltatások, az orvosok, ápolónők, szociális munkások esetében), újabban ugyanis a kiégést tipikus menedzserbetegségnek tartják (Kovács, 1981). A kiégés tehát a foglalkozási stressz egyik lehetséges következménye, megkülönböztetendő a klinikai értelemben vett depressziótól (Györffy & Ádám, 2004).

A kiégés három vetületét különbözteti meg a szakirodalom: a fizikai, az érzelmi és a lelki kimerültséget (Major, Röss, Hulesch & Túry, 2006). A fizikai kimerültség leginkább általános gyengeségben, energiahányban mutatkozik meg. Az érintett gyakoribbá váló megbetegedésekről számol be (például nátha, influenza), fejfájás, szédülés, hátfájás kínozza; változnak az étkezési szokások, vagy éppen az étkezési szokások számottevő módosulása nélkül változik a testsúly. Gyomorfekély, magas vérnyomás jelentkezik, gyakoriak az alvászavarok.

Ezek a tünetek bizonyítottan pszichoszomatikus alapon jelentkeznek. Az érzelmi kimerültség tünetei a kiüresedettség, a kétségbeesettség, a reményvesztettség érzése. Az egyén ebben az állapotban folyamatosan ingerlékeny, ideges; elemző a depresszió, súlyosabb esetben megjelennek a szuicid gondolatok. A lelki kimerültség tipikus jele a negatív, pesszimista beállítottság, ezt a beteg előbb a munkája iránt érzi, később az élet minden területén úrrá lesz rajta ez az érzés. Rideggé és rosszindulatúvá válik másokkal szemben; azokat, akikkel munkavégzése során kapcsolatba kerül (rendőrök esetében pl. gyanúsítottak, sértettek), idővel tárgyakként kezeli.

Munkatársaival, barátaival, családtagjaival való kapcsolatai is dehumanizálódnak, a korábban fontosnak ítélt viszonyulások érzelmileg egyre jobban kiüresednek. Az ilyen helyzetbe került ember magánéletének alakulását illetően is közömbössé, közönyössé válik; egy idő után belekerül egy olyan ördögi körbe, melyből külső segítség nélkül már aligha tud kikerülni (Major et al., 2006).

Egyénenként változó lehet, hogy melyik tünet jelenik meg. Egy-egy tünet azonban maga után von egy másikat is, és gyakori, hogy például lelki betegség talaján alakul ki testi kórkép. Az egyes szimptomák megjelenése, súlyossága, a kiégés mértéke függ az adott szakmától, korosztálytól, emellett a nemek között is kimutathatók különbségek.

8.4. *Túlzott alkoholfogyasztás és más deviáns magatartások*

A társadalmi együttélését egyik alapfeltétele, hogy az emberek nagy többsége képes alkalmazkodni az adott társadalomban elfogadott normákhoz és viselkedési szabályokhoz. Nem mindenki tudja ugyanakkor e normákat elfogadni és betartani: a normaszegést – némiképp leegyszerűsítve – devianciának, a normaszegő viselkedést deviáns magatartásnak nevezzük (Andorka, 2006).

8.4.1. A deviáns viselkedés okai

Deviáns viselkedés alatt tehát azt az egyén és a társadalom számára súlyosan káros magatartást értjük, amikor valaki eltér az adott társadalomban általánosan bevett normáktól. A szociológiai szakirodalomban ilyen viselkedésnek tekintik a bűnözést, az öngyilkosságot, az alkoholizmust, a kábítószerfogyasztást és a lelki betegségeket.

A deviáns viselkedés megítélése, okainak értelmezése koronként és társadalmanként változott. A legkorábbi, biológiai megalapozottságú iskolák követői úgy vélték, hogy a devianciára, a bűnözésre való hajlam genetikailag meghatározott vagy akár öröklődik is (Giddens, 1995). A

pszichológiai elméletek szerint alapvetően személyiség típus kérdése, hogy ki válik deviánsná, és ki lesz törvénytisztelő állampolgár. A szociológiai devianciaelméletek mindezekkel szemben arra az álláspontra helyezkednek, hogy döntő módon a társadalmi környezettől, a társadalmi intézményektől függ, hogy mit tekintünk devianciának.

A különféle pszichológiai és szociológiai kutatások alapján azonosíthatók bizonyos tényezők, amelyek nagy valószínűséggel közrejátszanak a deviáns magatartásformák megjelenésében vagy felerősítik az egyébként már fennálló kiváltó okokat. Ilyen tényező lehet a nagymértékű stressz, amelynek kezelésére az egyén nem rendelkezik megfelelő technikákkal. Ugyancsak e kiváltó tényezők körébe sorolhatók egyes, a fiatalkori szocializációt megzavaró történések, azoknál ugyanis, akiket életük korai szakaszában valamilyen trauma ért és szocializációjuk feltételezhetően sérülést szenvedett, a személyiségfejlődés nem vezetett a stresszhelyzetek megoldására képes, erős személyiség kialakulásához.

Mindezek mellett megemlítendő az is, hogy a magyar társadalom norma- és értékrendszerében hagyományosan fellelhetők olyan elemek, amelyek alapján a társadalom (vagy némely társadalmi csoportok) egyes deviáns magatartásokat (mint amilyen a lerészegedés) bizonyos élethelyzetekben elfogadhatónak tartják. Mindez pedig könnyen vezethet ahhoz, hogy a stresszhelyzetbe kerülő, a nehéz szituáción másként felülkerekedni nem képes emberek az alkoholhoz forduljanak, vagy szélsőséges esetben az öngyilkosságban lássák az egyedüli megoldást (Andorka & Harcsa, 1990).

Napjainkban Magyarországon a társadalmi feszültségek és kilátástalan élethelyzetek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a társadalom egészét is tekintve magas a rendszeres alkohol- illetve drogfogyasztók, valamint az öngyilkosok száma.

Míg a drogfogyasztás ellen a határozott kormányzati fellépés egyértelműen látható, addig az alkoholfogyasztási szokások befolyásolására az elmúlt évtizedekben érdemi kísérlet nem történt, miként célzott alkoholpolitikáról sincsen tudomásunk (Elekes, 2004).

8.4.2. Az alkoholfüggőség lehetséges okai

Az alkoholfüggőség lehetséges okai változatosak. Az alkoholhoz való viszony esetenként végig követhető az egymást követő generációkon, ez alapján feltételezhető, hogy az alkoholfüggőségre való hajlam akár öröklődhet is, és ezt a környezeti hatások rossz irányba befolyásolják. Természetesen az, hogy valaki hajlamot vagy védettséget örököl, még nem teszi kizárttá az egyéb tényezők pozitív vagy negatív hatását. Mindenesetre a genetikai meghatározottság mellett szól az, hogy az alkohol-lebontás terén megfigyelhetők etnikai sajátosságok (például egyes indián törzsek tagjainál az alkohol lebomlása időben az átlagosnál jobban elhúzódik) (Rosta, 2007).

Az alkoholfüggőség kialakulása magyarázható egyfelől az egyén, a család, illetve mikroközösségek szintjén, másfelől a társadalom egészének szintjén. A devianciakutatások szerint az alkoholfüggőség kialakulásánál szerepet játszhatnak a kora gyermekkori traumák, mint például a szülők korai halála, a szülők alkoholfüggősége, pszichiátriai zavarai, a családon belüli erőszak.

Számottevő lehet a hatása az egyén szűkebb környezetében tapasztalt viszonyulásoknak: felerősítheti a túlzott alkoholfogyasztásra való hajlamot akár az is, ha a baráti-munkatársi

környezetben akadnak olyanok, akik sokszor és sokat isznak. Egyes társaságokban, kisebb közösségekben a „nem ivás” szégyennek, férfiatlan dolognak számít.

A kutatási adatok egyértelműek: nők körében általában alacsonyabb az alkoholfüggők száma.

A szeszesital-fogyasztás módja és fokozata szerint az egyén alkoholfogyasztással kapcsolatos magatartása alapján a következő csoportok különböztethetők meg:

- alkoholt egyáltalán nem fogyasztók;
- szociális ivók, akik mértékletesen isznak, általában nem részegednek le, csak időnként és a körülményektől függően fogyasztanak a szokásosnál több alkoholt;
- mértéktelen ivók, akiknek mértéktelensége az elfogyasztott ital mennyiségében és/vagy a lerészegedés gyakoriságában nyilvánul meg; többségük előbb vagy utóbb alkoholbeteggé válik;
- alkoholbetegek, vagyis alkoholfüggők, akiknek hiányérzetük támad, ha nem isznak, súlyosabb esetben kifejezett elvonási tüneteket produkálnak;
- krónikus alkoholbetegek, akik már testi-szellemi károsodást szenvedtek az alkoholtól (Rosta, 2007).

Az alkoholfüggővé válás útján elindult ember jellemzője, hogy az alkoholfogyasztás szerepét és veszélyét bagatellizálja. Azt gondolja magáról, hogy képes kontroll alatt tartani az alkoholfogyasztásának mértékét, bármikor abba tudja hagyni az ivást, ha akarja. Egyre kevésbé figyel megjelenésére, elhanyagolja magát, kommunikációja egyoldalúvá válik, a társas kapcsolatokban a partnerre kevésbé figyel. Viselkedésében hamar megjelenik az agresszió, a konfliktusok feszültsége ráadásul újabb és újabb alkalmat ad az ivásra (Fekete, 2001). A túlzott alkoholfogyasztás veszélyei tehát számottevőek.

8.4.3. A rendőrök alkoholfogyasztási szokása: egy kismintás felmérés tanulságai

A nemzetközi szakirodalomban alaposan tárgyalt témának számít a rendőrök alkoholfogyasztási szokása. A kutatások arra mutattak rá, hogy a rendőrök körében – a számos stresszforrással összefüggésben – rendkívül gyakori az alkoholfogyasztás (Smith et al., 2005), és arányaiban több férfi rendőrök fogyaszt rendszeresen alkoholt, mint női rendőr (Violanti et al., 2011).

Átfogó hazai vizsgálatokra mindeztidáig nem került sor, azonban Borbély Zsuzsanna 2016-ban egy kismintás felmérést folytatott le 145 tiszthelyettes tanuló bevonásával „*dohányzás, alkoholfogyasztás, testedzés, stressz és mentális egészség témakörében*”. (Borbély, 2019).

A felmérés keretében – egyebek mellett – rákérdezett az alkoholfogyasztás gyakoriságára, valamint a nagy mennyiségű alkohol fogyasztásának gyakoriságára. A válaszadó férfiak 9,9%-a nyilatkozta, hogy naponta, 3,7%-a hetente többször, 8,6%-a hetente fogyaszt alkoholt. A nők körében a következő válaszok születtek: 1,9% fogyaszt hetente többször és 5,8% fogyaszt hetente alkoholt (napi szintű alkoholfogyasztásról nem számolt be egyetlen női válaszadó sem).

Ami a nagy mennyiségű alkohol fogyasztását illeti, a férfiak 9,1%-a naponta, 2,6%-a hetente többször, 7,8%-a hetente fogyaszt nagy mennyiségű alkoholt. A nők körében 4% mondta azt, hogy hetente fogyaszt nagy mennyiségű alkoholt, olyan, aki ennél gyakoribb fogyasztásról számolt volna be, nem akadt. Borbély az eredmények alapján megállapította, hogy a mintában „*a férfi tanulók körében szignifikánsan gyakoribb az alkoholfogyasztás, mint a női tanulók körében, valamint a nagyívás (egy alaklommal 3 vagy több egység alkohol elfogyasztása) szintén szignifikánsan gyakoribb a férfi tanulók körében*”. (Borbély, 2019).

8.5. A korrupció

Mint minden szakma esetében, így a rendészeti korrupció esetében is vonatkoztatási környezetként az ország és a társadalom korrupciós veszélyeztetettségét szükséges vonatkoztatási pontként megvizsgálunk. Általánosságban elmondható, hogy a korrupciós indexet pozitív irányba befolyásolja, azaz csökkenti a gazdasági fejlettség, a működő demokrácia, valós ellenőrzési tevékenység és a nyilvánosság (Veprik, 2017).

A Transparency International sorozatos jelentései szerint Magyarországon a korrupció napjainkra rendszerszintűvé vált, és nemcsak a gazdálkodó szervezetek, hanem az állami szervek legtöbbször (ide nem értve a bíróságokat) az érintettjei közé tartozik.¹³¹ A szervezet 2021-es jelentése szerint Magyarország a 180 országot vizsgáló világrangsorban a 73. helyen áll, az Európai Unió országai közül a 26., utolsó előtti helyen áll.¹³² A korrupció feltárása alapvetően igen nehéz feladat, a rendőri korrupcióra ugyanakkor ez fokozottan érvényes, amelynek leleplezése a klasszikus eszközökkel gyakorlatilag lehetetlen (Krémer, 2003).

8.5.1. A korrupció mint rendszerszintű jelenség

A korrupció üldözését vagy akár csak megértését a jelentős fokú látencia akadályozza. Ne legyenek illúzióink, a korrupció a világ valamennyi országában jelen van, az esetleges különbségek csak azzal magyarázhatók, hogy az érintett társadalmak kulturálisan mennyire tartják a jelenséget elfogadhatónak. Csekély az esélye annak, hogy valaha is fel lehetne számolni a korrupciót, hiszen a korrupt magatartásra való hajlandóság „*alapvető emberi jellemvonás*”. (Elek, 2014).

Számos kutató vizsgálta már a korrupció okait, a legkorábbi elméletek egyike – mely „*a társadalom visszatükröződése*” nevet viseli – az államigazgatás és a rendészet területén burjánzó korrupciót elemezve jutott arra a következtetésre, hogy ezek a cselekmények a társadalom lenyomatai, vagy, ha úgy tetszik, tükörképei, melyek tüpontosan jelzik a társadalom aktuális erkölcsi állapotát (Kránitz, 1979).

¹³¹ Civitas Intézet – Transparency International Magyarország: Fekete könyv. Korrupció Magyarországon 2010.

¹³² Tovább romlott a magyarországi korrupció megítélése – A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2021-ben. Transparency International Magyarország Alapítvány, 2022.

A korrupciónak egyéni és rendszerszintű okai azonosíthatók. Az egyéni okok sokfélék lehetnek, a rossz anyagi, egzisztenciális helyzetűtől kezdve az erkölcsi gyengeségen át egészen a kapzsiságig. A rendszerszintű okokra jelentenek példát a kulturális berögződések, a hagyományok, a társadalmi rosszallás elmaradása, a kiskapuktól hemzsegő jogi környezetet, a transzparencia, az ellenőrzés hiánya. Egyes kutatók (Szente, 2006, 2007) szerint Magyarországon a rendszerváltásig inkább a rendszerszintű, a hiánygazdaság jelenségéből fakadó strukturális okok voltak a meghatározók, a kétezres években azonban már jobbra az egyéni okok dominálnak.

8.5.2. A rendőrségi korrupció sajátosságai

Az elmúlt évtized – főleg a digitális technológiai fejlődés révén – komoly változásokat eredményezett a rendészeti munka világában, így a hagyományos befolyásoló tényezőkön túl a rendészeti korrupció mértékét napjainkra az illetményrendszer, a kiválasztás, a társadalmi megbecsülés, a munkakörülmények, az informatikai rendszerek működőképessége, a szabályozási környezet, az értékrend, az ellenőrzési mechanizmus, a létszámfeltöltöttség, a felderítési hatékonyság és a büntetés szigorúsága befolyásolja (Veprík, 2017).

Az illetményrendszer belső és külső viszonyítási alapot is szolgáltat: a szervezeti elkötelezettség csökkenését okozhatja a szervezetek belüli bérfezültség (azonos munkát végzők illetménykülönbözete szolgálati hely vagy szolgálati viszony miatt), továbbá a társadalom egészéhez viszonyított juttatási arány. Amennyiben a kiválasztási eljárás során lehetőség nyílik a képességek és szervezet iránti lojalitás mérésére, elősegíthető az állomány megfelelő attitűddel bíró személyekkel való feltöltése.

Szorosan összefügg ezzel a társadalmi megbecsültség szintje: magas megbecsülés esetén nagyobb körből választható ki az utánpótlás, illetve a szervezetben lévő személyek erősebb motivációt éreznek a pozitív megítélés fenntartására. Az instabilan működő informatikai rendszerek lehetőséget biztosítanak arra, hogy valótlan működési hibára hivatkozva tekintsen el az adatrögzítéstől vagy eljárás megindításától – a rendszerhibák kiküszöbölésével e tényező jelentősen visszaszorítható.

Az egyértelműen és átláthatóan megfogalmazott feladatszabás vagy szabályozás hozzájárul a „kiskapuk”, a végrehajtás módjának rugalmas végrehajtásának megszüntetéséhez. Létszámhiány és erőteljes túlterheltség esetén felmerülhet a végrehajtási szabályok lazítása vagy az egyes ügyek végrehajtásának szándékolt felületessége, amelyek visszaélésre adnak lehetőséget.

A rendőrségi korrupció feltárása különösen nehéz, ez egyrészt arra vezethető vissza, hogy a rendőrök közössége zárt és összetartó. Másrészt szerepet játszik az is, hogy az állampolgár a rendőrökkel való viszonyát szükségképpen alá- és fölérendeltségi viszonyként éli meg, és ha érintettjévé válik a rendőri korrupciónak, különösen, ha ő maga is jogszabályokat sértett, csak a legkritikább esetben vállalja azt, hogy feljelentést tesz vagy más módon nyilvánosságra hozza a történeteket.

Tipikus példa a közlekedési szabálysértést elkövető autóvezető, aki kenőpénzt kínál fel azért, hogy az intézkedő rendőr elnéző legyen vele szemben. A közvélemény egyébként is felemás módon ítéli meg az ilyen helyzeteket, általában véve elítéli ugyan a jelenséget, de könnyen azonosul a

vesztegető autóssal, és rendszerint talál mentséget az érintett rendőrök számára is, akik rosszul vannak fizetve, sokat túlóráznak kevés pénzért, és egyébként is csak azt csinálják, amit a politikusok és a hozzájuk közel állók „nagyban” csinálnak (Elek, 2014).

A kutatások arra mutatnak rá, hogy a korrupciós fertőzöttség eltérő a különböző rendőrségi szakterületeken. A leginkább érintettek ebből a szempontból a közterületen szolgálatot teljesítő, illetve a közúti közlekedést ellenőrző rendőrök, de a bűnügyi szakterületen, a bűnügyi helyszíneken dolgozó állomány esetében is meglehetősen magas a korrupciós fertőzöttség (Kardos, 2015).

Elsődlegesen az egyén szabálykövetési hajlandóságán múlik, hogy megvesztegethető-e vagy sem, ám nem elhanyagolható mértékű az egyént körülvevő kisebb-nagyobb közösség általános erkölcsi színvonala. Kutatók megfigyelték, hogy ha egy rendőri egységnél az idősebb, régóta a szervezetnél dolgozó munkatársak nem utasítják el a korrupció lehetőségét, akkor jó eséllyel ilyen irányú elvárásokat támasztanak a frissen belépő kollégák irányában is; ha pedig az újonc elítéli a korrupciót, akkor könnyen elképzelhető, hogy a régi munkatársak kiközösítik, ellehetetlenítik őt.

Értelemszerűen az sem közömbös, hogy egy adott rendőri szervezetnél a vezetők miként viszonyulnak a korrupció jelenségéhez, mutatnak-e személyes jó példát, fellépnek-e következetesen az ilyen jogsértésekkel szemben vagy inkább szemet hunynak.

Krémer Ferenc egy 1998-as tanulmányában amellelt érvelt, hogy – egyfajta elkülönült foglalkozási kultúraként – létezik a rendőri szubkultúra (Krémer, 1998). Ez – többek között – abban nyilvánul meg, hogy a rendőrök jóval összetartóbbak más hivatások képviselőinél, ha a közösség egyik tagját kívülről bármiféle „támadás” éri (és itt a támadást a lehető legtágabban kell értelmezni, ideértve például egy megalapozott feljelentést is), akkor azonnal „összezárnak”, és a legritkább esetben fordulnak csak társuk ellen.

Ennek hátterében az áll, hogy a rendőröket összekovácsolja a sorsközösség, az a sajátos közeg, amelyben élnek, a sajátos szakzsargon, azok a jelek és szimbólumok, amelyek világosan megkülönböztetik őket mindenki mástól, és amelyek – tegyük hozzá – igen erőteljes szimbólumok: ilyenek a jelvények, a rangjelzés, az egyenruha, a gépjárműveken a megkülönböztető jelzés, a fegyverviselés.

Erősíti az összetartozást egyrészt annak tudata is, hogy adott esetben erőszakot, kényszerítő eszközt is alkalmazhatnak civilekkel szemben, másrészt pedig az az elvárás, amit a hatalom és a társadalom támaszt velük szemben.

A rendőri szervezet, illetve általában véve a rendőri munka túlszabályozott, a testület tagjaival szemben támasztott követelmények mind szakmai, mind erkölcsi szempontból átlag feletti, és nemcsak a pszichés megterhelés, hanem a fizikai igénybevétel is rendkívüli. Ezek a körülmények óhatatlanul alakítják a gondolkodásmódot, személyiséget.

Egyik oldalról tehát a megfelelni vágyás, másik oldalról a rendőri közösséghez tartozás élménye az, amelyik meghatározza a rendőrök viszonyulásait, az arra különösen fogékony egyéneknél pedig akár egy sajátos attitűd kialakulásához is vezethet: az illető magát a törvények védelmezőjének tartja, mindenki mást pedig bűnelkövetőnek gondol. Paradox módon tehát, a közösséghez tartozás élménye, mely egyik oldalról megvédi az egyént, a másik oldalról akár deviáns viselkedésre is sarkallhatja az arra fogékonyakat.

Amennyiben ugyanis annak a szakmai közösségnek, amely körül veszi a rendőrt, alacsony az általános erkölcsi-fegyelmi színvonala, támogatja, de legalábbis elnézi a korrupciót, azzal végeredményben az egyén normaszegésre való hajlamát erősíti meg (Kardos, 2015).

Kétségtelen, hogy vannak a rendőri bűnüldöző tevékenységnek olyan további aspektusai, amelyek fokozzák a korrupció veszélyét. A rendőrök mindennapi tevékenységükből kifolyólag rendszeresen találkoznak bűnelkövetőkkel, ahhoz, hogy hatékonyan tudják végezni munkájukat, ismerniük és érteniük kell azt a sajátos közeget, amelyben a bűnözők élnek.

Az információszerzés, a különféle adatgyűjtő műveletek jellemzően leplezett eszközökkel, álcázott módon, titkos módszerekkel, beépített emberek, külsős informátorok bevonásával zajlanak, márpedig ez a kétségkívül bizalmas jellegű tevékenység valóban nehezen ellenőrizhető.

Igaz az is, hogy a rendőri működés a nagy nyilvánosság számára kevésbé átlátható, sok esetben a nyomozati érdek nagyobb súllyal esik latba, mint a polgárok tájékoztatáshoz fűződő érdeke. Az eljáró rendőr és az ügyfél (gyanúsított, tanú stb.) között egyfajta hierarchikus viszony áll fenn, amelyet az ügyfél – jogosan vagy sem – úgy él meg, hogy ki van szolgáltatva a hatóságnak. Korrupcióra alkalmas helyzeteket teremthet az is, ha a rendőr és az ügyfél között ideiglenesen érdekközösség jön létre: a rendőr szeretne mielőbb „megszabadulni” egy bonyolult vagy éppen nehezen bizonyítható ügytől, az ügyfél pedig adott esetben hajlandó bizonyos ellenszolgáltatásra annak érdekében, hogy ügyét meg nem történtenek tekintsék (Elek, 2014).

Krémer Ferenc egy, az 1990-es években folytatott kutatás alapján a rendőri korrupció négy típusát különböztette meg. A legenyhébbnek a „rohadt alma” kategóriája tekinthető, az ide sorolható rendőr pályafutása során egy, legfeljebb két alkalommal fogad el jogtalan előnyt. Azok, akik a „rohadt kosarak” kategóriájába tartoznak, heti, napi gyakorisággal folytatnak korrupciós gyakorlatot; nem egyszeri esetről van szó, ezen a szinten a korrupció az adott rendőri szervezet egészében jelen van.

A „tömeges” kategória azt jelenti, hogy már a közép- és a felsőszintű vezetők érintettek, bár szervezettségről itt még nincs szó, a „totális” kategória esetében azonban a korrupció behálózza az egész szervezetet, és – akárcsak egy bünszervezetben – hierarchikus viszonyrendszer épül kell (Krémer, 1998).

A rendőri korrupció soha nem egyedi, nem elszigetelt jelenség: ha egy szervezeti egységben találnak egy korrumpált rendőrt, ott jó eséllyel több is van. Ha pedig egy szervezeten belül több egységnél és több szinten is megjelenik a korrupció, ott idővel számolni kell annak intézményesülésével (Szikinger, 1998).

8.6. Összegzés, részkövetkeztetések

Ebben a fejezetben azokat a körülményeket vizsgáltam meg, melyek – álláspontom szerint – indokoltá teszik a rendőrség sajátos lelkipásztori ellátásának megszervezését. Mivel a rendőri munka rendkívüli pszichés és erkölcsi megterheléssel jár, így különösen indokolt a rendőrségi sajátos stresszorok feltérképezése.

A rendőri állomány legfőbb összetartó ereje a hivatás, a munka szeretete, a lojalitás, a hivatástudat, a magas fokú igazságérzet. Ezek az értékek minden rendőr számára fontosak, és éppen ezek azok az értékek, amelyek összefogják a rendvédelem e sajátos ágában tevékenykedőket.

A speciális rendőri munka ugyanakkor speciális szervezeti felépítést, struktúrát is igényel, ám az így létrejött szervezet bármennyire is ideális a teljesítendő cél (vagyis a bűnüldözés és felderítés) szempontjából, nem feltétlenül optimális a munkatársak számára. A rendőri állomány tagjainak mindennapi munkájuk során olyan szervezeti jellemzőkkel kell együtt élniük, amelyek önmagukban is képesek frusztrációt, stresszt előidézni.

A rendőrséget folyamatosan magas fluktuáció jellemzi, ennek egyik legfőbb – és a kívülálló szemlélők számára is nyilvánvaló – oka, hogy az állomány sem anyagi, sem erkölcsi téren nem érzi úgy, hogy megfelelő elismerést, megbecsülést kapna. Különösen a fiatalabb korosztály elvándorlása nagymértékű, ennek háttérében generációs okok is meghúzódnak.

A rendőrségre általában véve is igaz, hogy a munkatársakkal szemben támasztott elvárások és a szervezeti keretek között rendkívül mély szakadék húzódik, ez pedig frusztrációt idéz elő.

Rugalmasságot, számos túlórárt és készenlétet várnak el a rendőröktől, munkájuk pedig jellemzően statisztikai mutatószámokkal méri, holott a számok alakulására sok esetben semmiféle befolyásuk nincsen. Aligha meglepő tehát, hogy a rendőrségi dolgozók igazságtalannak és méltánytalannak érzik ezt a rendszert.

A folyamatos frusztráció, a stressz egy idő után kiegészhez vagy éppen a különféle deviáns magatartásokhoz vezethet. Láthattuk, hogy ha az egyén nem rendelkezik hatékony megküzdési, stresszkezelési stratégiával, akkor könnyebben választ olyan megoldásokat, amelyek számára, illetve a társadalom számára is károsak.

A fentiekben arra is rámutattunk, hogy a sajátos rendőri közeg és az összetartozás érzése nemcsak pozitív hozadékkal bír, hanem akár deviáns viselkedésre is sarkallhatja az arra fogékonyakat. Arról tehát szó sincs, hogy a rendőri szervezet tehetne arról, hogy egy rendőr korrupttá válik, hiszen a korrupció legfőbb kiváltó oka nem más, mint az egyén korrupcióra való hajlama.

Azonban, ha a szakmai közösségnek, amely körül veszi a rendőrt, alacsony az általános erkölcsi-fegyelmi színvonala, támogatja, de legalábbis elnézi a korrupciót, azzal végeredményben az egyén normaszegésre való hajlamát erősíti meg.

Az egyéni motivációt vagy nyitottságot rendszerszinten lehetetlen megszüntetni, azonban a hajlamosító tényezők csökkentéséhez a lelkigondozás eszközével lehetséges hozzájárulni.

Az Egyház által képviselt vallási értékek közvetítése révén a lelkigondozás hozzájárulhat az egyén belső konfliktusainak feloldásához, a materiális és az immateriális javakhoz való viszonyulás alakításához, a megrendült szabálykövetési hajlandóság megerősítéséhez, vagy a közösségi érdekek egyéni érdekek elé helyezéséhez.

9. Társadalomtudományi kutatás: kutatási előzmények

A doktori kutatás kezdetekor meghatározott kutatási kérdések megválaszolása, illetve a hipotézisem vizsgálata érdekében társadalomtudományi kutatást folytattunk le. Két olyan kutatás van, melyre munkánk során közvetlen előzményként tekintünk. Jelen fejezet e két kutatás eredményeinek rövid összefoglalását tartalmazza.

9.1. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszéke által lefolytatott felmérés*

A doktori dolgozat korábbi fejezeteiben már történt hivatkozás arra a kutatásra, amelyet a Honvédelmi Minisztérium megbízásából folytatott le 1990-ben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszéke. A honvédségi állományban reprezentatív mintán került sor a kérdőív elkészítésére: a sorállomány 7 százaléka, valamint a hivatásos állományból közel hétszáz fő válaszolt a vallási hovatartozásra, a vallásosság intenzitására, a templomba járás gyakoriságára vonatkozó kérdésekre. A megkérdezettek közül csak kevesen nyilatkoztak úgy, hogy elégedettebbek lennének, ha a laktanyán belül lenne lehetőség a vallásgyakorlásra, illetve a lelkiélet ápolására. Lényeges két dolgot hangsúlyozni.

Az első, hogy nevezett kutatást még azt megelőzően folytatták le, hogy létrehozták volna a tábori lelkészi szolgálatot. A másik fontos körülmény pedig, hogy a kérdőív felvételének idején alig egy évvel volt túl az ország a köztársaság kikiáltásán, vagyis még erősen élt az emberekben (és így a katonákban is) a „szocialista múlt” – a polgári értékrend még nem alakulhatott újjá. Ezt látszik igazolni a felmérés azon megállapítása is, miszerint a válaszadók nagy többsége aligha volt tisztában azzal, mit kell lelkigondozás alatt érteni: amikor ugyanis feltették nekik a kérdést, hogy mennyire lenne igényük a lelkigondozásra, mintegy 37 százalékuk a fogalmat nem kapcsolta össze az egyházzal.

Ettől függetlenül a kutatók és a döntéshozók is sikeresnek minősítették a felmérést, eredetileg ugyanis azt feltételezték, hogy a válaszadók 10százaléka támogatja a katonai lelkészség felállításának gondolatát, ám végül a minta 20-30százaléka nyilatkozott pozitívan (Tábori Lelkészi Szolgálat, 2015).

9.2. *2013-as felmérés a rendőrségen belüli lelkigondozás igényéről*

Közvetlen előzményként azonban mégsem az 1990-es felmérésre tekintünk, hanem a Szabó Csaba (2014) által lefolytatott kutatásra, amelynek eredményeit a korábban már hivatkozott doktori értekezésből ismerhetjük meg. Szabó kettős kutatási célt határozott meg: egyrészt azt vizsgálta, hogy a Magyar Rendőrség állománya miként ítéli meg a rendőrségi lekipásztori szolgálat felállításának kérdését, másrészt arra keresett választ, hogy a rendőri állomány tagjai (hivatásosok, köztisztviselők é kormányhivatalnokok) milyen álláspontra helyezkednek „a vallásosság, a lelki támogatás, a

szentmisék, az imaszobák szükségessége, valamint a rendőrségi lelkipásztori szolgálat felállításával kapcsolatban”. (Szabó, 2014).

A kutatást személyes kérdőíves megkérdezés útján, a könnyebb elemezhetőség és mérhetőség érdekében kizárólag zárt, eldöntendő (igen–nem) kérdésekből állt, maga a kérdőív a gyors kitöltést szolgálva öt kérdést tartalmazott.

A beérkezett 816 kérdőívből 802 bizonyult értékelhetőnek, ez a 2011. március 7-i adatokat figyelembe véve a teljes rendőrségi állomány 1,75 százalékát tette ki (Szabó, 2014).

A kutatásban részt vevők szociológiai összetétele a következőképpen alakult:

- magasabb volt a mintában a nők aránya (63 százalék, míg a férfiaké 23 százalék);
- a minta több mint felét a 33. és 46. életév közötti korcsoportba tartozók tették ki; a legfiatalabb korcsoport, a 19 és 25 év közöttiek aránya kilenc százalékot, a legidősebb, 54 és 60 év közöttiek aránya alig egy százalékot tett ki;
- állománykategóriát tekintve legnagyobb arányban a közalkalmazottak képviseltették magukat (32 százalék), őket követték a tiszthelyettesek (24 százalék) és a főtisztek (19 százalék); Szabó magyarázata szerint azért vettek részt a kutatásban nagyobb számban azok, akik alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek és/vagy alacsonyabb jövedelmi kategóriába esnek, mert feltehetően ők azok, akik *„nehezebben tudnak megélni a kapott fizetésből, ezért a lelki, erkölcsi és pszichikai problémák hatványozottabban jelentkezhetnek náluk abból kifolyólag, hogy a rendőrség aránytalanul kevés jövedelmet biztosít számukra a többi állománycsoporthoz viszonyítva. Ezért számos olyan problémával találják magukat szembe, ami a kevesebb bevételhez köthető.*” (Szabó, 2014).

A megkérdezettek 71 százalék igennel, 29 százalék nemmel válaszolt arra, hogy *„(...) valamilyen egyházhoz vagy vallási közösséghez tartozónak vallja-e magát?*”. A 33 és 39 év közöttiek válaszoltak a legtöbben igennel (21,8 százalék), a legtöbb nem válasz pedig a 26 és 32 év közöttiektől érkezett. Állománycsoportot tekintve a tiszthelyettesek és a közalkalmazottak mondták magukat vallásosnak a legnagyobb arányban (egyaránt 19,1 százalék), és önbevallás alapján a közalkalmazottak (13,3 százalék) bizonyultak a legkevésbé vallásosnak. A nők közül többen mondták magukat vallásosnak (44,5 százalék) (Szabó, 2014).

Szabó arra a feltételezésre jutott, hogy az igen választ adók *„aktívan gyakorolják vallásukat*”, illetve *„feltételezhető, hogy a vallásukat aktívan gyakorló rendőrök igénybe vennék a rendőrségi lelkipásztori szolgálat szolgáltatásait, valamint elfogadnák a lelkipásztorok jelenlétét a rendőrség mindennapi életében*”. (Szabó, 2014).

A kutatásba bevontak 40 százaléka nyilatkozott igennel a *„felmerülő lelki és erkölcsi jellegű problémák (családi, munkahelyi) kezelésére, megoldási struktúrák felvázolására igénybe venné-e a rendészeti szerveken belül létrehozandó lelkipásztori szolgálat segítségét*” kérdésre. Igen válasz a legnagyobb arányban a 26 és 32 év közöttiektől (11,3 százalék), valamint a tiszthelyettesektől (11,8 százalék) érkezett, a legkevésbé támogatónak pedig a 33 és 39 év közöttiek (17,5 százalék), illetve a közalkalmazotti állománycsoport tagjai (22 százalék) bizonyultak. A nők minden kategóriában nagyobb arányban válaszoltak igennel (24,5százalék), mint a férfiak.

Arra a kérdésre, hogy „*részt venne-e rendészeti szerveknél dolgozó személyek részére megtartandó szentmisén (ökumenikus istentiszteleten)*”, (Szabó, 2014) a kérdőívet kitöltők 44,6 százaléka jelölt igen választ, 55,4 százalékuk nemet.

Csekély ugyan az eltérés, de mégsem szabad figyelmen kívül hagynunk: a korábbi kérdésnél a válaszadók 40 százaléka jelezte, hogy szükség esetén igénybe venné a rendőrségi lelkipozítást, 60 százalék azonban kategorikusan elutasította ennek lehetőségét is.

A misén való részvételi hajlandóságot firtató kérdésre a legtöbb pozitív válasz a 33 és 39 évesektől (14 százalék), a közalkalmazottaktól (20,5 százalék) és a nőktől (31,5 százalék) érkezett.

A megkérdezettek körében igen megosztó állításnak bizonyult, „*minden Rendőrkapitányságon létesüljön imaszoba*”. Többen voltak azok, akik nem támogatnák ezt az elképzelést (53,5 százalék), a legtöbb negatív válasz a 26 és 32 év közöttiektől érkezett (15,8 százalék), a legnagyobb arányban a közalkalmazottak (20,1 százalék), illetve a nők (32,3 százalék) tudtak azonosulni a felvetéssel.

Az ötödik kérdés „*a lelki támogatás meglétét*” mérte a rendőri hivatásban. A kérdőívet kitöltők nagy többsége (71,3 százalék) igenlő választ adott, a legtöbb pozitív reakció a 33 és 39 év közöttiektől (21,5 százalék), a közalkalmazottaktól (25,5 százalék), illetve a nőktől (46,7 százalék) érkezett (Szabó, 2014).

A felmérés eredményei alapján „*a rendőrségi dolgozóknak nagyon fontos a lelki támogatás megléte*”, (Szabó, 2014) habár az idősebb, több szakmai tapasztalattal rendelkező, optimálisabb egzisztenciális helyzetben lévő válaszadók körében azok voltak többségben, akik a lelki támogatást kevésbé tartották fontosnak; továbbá, „*a rendőrségi lelkipásztori szolgálat felállítását és hasznosságát ugyan kisebb mértékben, de a rendőrségi dolgozók közel fele hasznos kezdeményezésnek tartja*”, illetve „*a rendőrségi dolgozók nem utasítják el a katolikus egyház intézményes jelenlétét a rendőrségen belül, mivel fontos számukra a megélt problémák feldolgozása és az emberi értékek erősítése, egy alapjaiban egyházi intézmény keretében*”. (Szabó, 2014).

9.3. Összegzés, részkövetkeztetések

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszéke 1990-ben folytatott reprezentatív mintán kérdőíves felmérést. 1990-ben igen eltérőek voltak a társadalmi viszonyok, ezt az eredmények értékelésekor nem téveszthetjük szem elől.

E felmérés azzal a céllal készült, hogy felmérjék: van-e igény a honvédség állományában arra, hogy felállítsák a tábori lelkészi szolgálatot.

A történelmi körülmények ismeretében ugyanakkor azt feltételezem, hogy e kutatás eredménye csak megerősíthette a tábori lelkészet felállításán munkálkodókat, tehát a végeredmény csak adalék volt – a szolgálat felállítására akkor is sor került volna, ha azt a válaszadók kevesebb, mint tíz százaléka támogatta volna.

A 2013-ben felvett kérdőíves kutatás az 1990-eshez képest kisebb mintán dolgozott, és kifejezetten a rendőrségi állomány véleményére fókuszált.

A válaszok fényében Szabó szerint a rendőri munka sajátosságai miatt szükség lenne egy, a katonai szolgálati ágtól elkülönülő lelkeszi szervezetre, a kérdőíves kutatás eredményeként pedig arra a következtetésre jutott, hogy *„a rendőrségi dolgozók igénylik a katolikus egyház intézményes jelenlétét a rendőrségen belül, amely intézmény a katonai ordinariátus mintájára megszervezi és ellátja a rendőrök sajátos lelkipásztori szolgálatát”*. (Szabó, 2014).

10. Önálló empirikus kutatás

Szabó Csaba 2014-es doktori kutatására – miként arra fentebb is utaltam – kiindulási alapként tekintünk, amelyre építve szintén kérdőíves kutatást folytattunk le a rendőrségi dolgozók körében, bizonyos pontokon korrigált, kiegészített kérdésekkel.

A kérdőíves adatfelmérést megelőzően tartalomelemzést végeztünk olyan szövegeken (cikkeken), amelyek tábori lelkészekkel készített interjúkat tartalmaznak. A cikkek forrását a Honvedelem.hu internetes oldal jelenti. Lényeges, hogy nem a cikkírók által elmondottakat (kérdéseket, összekötő szövegeket stb.) elemeztem, hanem az interjúalanyok által elmondottakat.

A továbbiakban saját kutatásom eredményeit ismertetem és értékelem, mindezeket megelőzően azonban a kutatási módszert, valamint a mintaválasztás mikéntjét ismertetem.

10.1. *A magyar tábori lelkészek megnyilatkozásai az online térben – Tartalomelemzés*

A kérdőíves felmérést megelőzően egy kvalitatív tartalomelemzést folytattam le, kettős célkitűzéssel. Egyrészt arra kerestem a választ, hogy mit kommunikálnak magukról, szerepfelfogásukról és társadalmi felelősségükről a magyar tábori lelkészek az online térben megjelenő, interjú formáját öltő megnyilatkozásaikban. Másrészt, a tartalomelemzéssel a kérdőív egyik kérdését alapoztam meg; ennek pontosabb kifejtését a fejezet a későbbiekben ismerteti.

10.1.1. A tartalomelemzés mint társadalomtudományi módszer

A diskurzuselemzés vagy tartalomelemzés mint újfajta kutatási irányzat és módszer az 1990-es évek terméke, alapját az a vélekedés jelenti, amely szerint a tudományos munkák nem alkalmasak arra, hogy semleges nézőpontból írják le a valóságot. A diskurzuselemzés a különböző szövegek „értelmező olvasása”: a diskurzuselemző a szövegek elemeit, nyelvi eszközeit tanulmányozza, azokra a narratívákra fókuszál, amelyek „nem elrejtik, hanem alakítják a valóságot”. (Virág, 2014).

A tartalomelemzés alapvetően három fő részből tevődik össze:

- a nyers adatok összegyűjtése és leegyszerűsítése annak érdekében, hogy a vizsgálat szempontjából jelentőséggel bíró információk azonosíthatók legyenek;
- az információk egyértelmű és könnyen értelmezhető formában történő megjelenítése;
- értékelés és a következtetések levonása.

Maga a tartalomelemzés meglehetősen komplex folyamat, amely során az adatgyűjtés és az adatelemzés jellemzően egyidejűleg, egymással párhuzamosan folyik, egészen addig, míg be nem következik az úgynevezett elméleti telítettség állapota.

Ez egy meglehetősen nehezen definiálható, alapvetően szubjektív fogalom, a kutatás egy adott állapotát értik alatta. Akkor következik be, amikor már nem szükséges további szövegeket vizsgálni, azok már nem tesznek hozzá az addig tett megállapításokhoz. Ezzel együtt is igaz, hogy a tartalomelemzés egy nehezen megfogható módszer, általánosan érvényes, szabványosítható lépései és műfogásai nincsenek (Glaser & Strauss, 1967).

Doktori dolgozatunkban a kvalitatív tartalomelemzést alkalmazzuk, amely a szöveg tartalmi, objektív alapú vizsgálata. Mivel kissé körülményes módszer, ezért sem nagyszámú szöveg elemzésére, sem általánosítható következtetések levonására nem feltétlenül alkalmas, de segítségével „a szövegek nyelvi sajátosságain túlmutató, az adott társadalmi jelenség szempontjából meghatározó eredményekhez” juthatunk (Géring, 2017). A módszer alkalmazásával azonosíthatóvá válnak az adott szövegek szerzői számára fontos tényezők, azok a prioritások, amelyek meghatározzák kommunikációjukat.

A mintavételi eljárást az Antal (1976) által javasolt módon folytattam le, ennek lépései a következők:

- a forrás kiválasztása;
- a szövegek kiválasztása;
- a szövegek elemezhetővé alakítása;
- a jellegzetes állítások, kifejezések kategóriákba sorolása;
- értékelés (Móré, 2010).

10.1.2. A kiválasztott szövegek

Modern korunkban életünk csaknem valamennyi területén jelen van az online tér – ez érvényes a katonai lelkészi szolgálatokra is. Éppen e megfontolásból a tartalomelemzés keretében a Honvedelem.hu internetes oldalon megjelent, tábori lelkészekkel készült interjúkat közlő cikkeket vizsgáltam meg. A cikkeket a Honvedelem.hu honlapon a „tábori lelkész” és az „interjú” kulcsszavak alapján kerestem.

Lényeges, hogy kizárólag interjúkat, beszélgetéseket rögzítő írásokat kerestem, amelyek a meginterjúvott tábori lelkészek gondolatait rögzítették. Az elemzésbe nem vontam be a cikk szerzőjének megjegyzéseit, a szerző által feltett kérdéseket.

A fenti kritériumoknak 2019 decemberéig visszamenőleg hat írás felelt meg, ezeken végeztem el a tartalomelemzést:

1. „Valójában azért mégis csak egy közösségi léten alapszik az emberiség.” Beszélgetés Berta Tibor ezredessel, a Katolikus Tábori Püspökség általános helynökével (Ördög-Kovács, 2020).

2. „*Én azokat a képeket szeretem, amiken nem szerepelek, viszont nevető, boldog katonákat látok.*” Beszélgetés Mészáros László alezredessel, a HM Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Tábori Püspökség kiemelt vezető tábori lelkészével (Ördög-Kovács, 2020).
3. „*Amikor a lelkész fél évig együtt él és szolgál a katonákkal*”. Beszélgetés Kálinger Roland őrnaggyal, katolikus tábori lelkésszel (Ördög-Kovács, 2020).
4. „*Nem influenszerkedni akartunk, hanem valódi, mély tartalmat létrehozni*”. Beszélgetés Markovics Milán Mór századossal, a tatai MH 25. Klapka György Lövészdandár katolikus tábori lelkészével (Ördög-Kovács, 2020).
5. „*Minden missziómba egy konkrét elhatározással megyek.*” Beszélgetés Horváth Kornél főhadnaggyal, a szentendrei MH Altiszti Akadémia katolikus tábori lelkészével (Ördög-Kovács, 2020).
6. „*Gondozás a lelki egészségért.*” Beszélgetés Alácsi Ervin János atya, római katolikus tábori lelkésszel és Pallagi Andrea rendőr őrmester, református lelkésszel (Fecser, 2019).

10.1.3. A szövegek vizsgálata

Az elemzés a következőképpen zajlott. Az egyes írások két egymás követő olvasásával, a második olvasás során kigyűjtöttük a legjellegzetesebb, a katonai lelkészi szolgálattal kapcsolatos legkifejezőbb állításokat. Ezt követően az így kigyűjtött állításokat és fordulatokat kategóriákba soroltuk.

Az általunk jellegzetesnek ítélt állításokat kategóriákba rendeztük az alábbiak szerint tartoznak (zárójelben, hogy az adott állítás melyik sorszámú szövegben szerepel):

- a hit szerepe:
 - „*A hit egy nagyon fontos dolog.*” (1)
 - „*A hitünk nagyon sok mindenben átsegíthet bennünket.*” (1)
 - „*Az a tapasztalat és hagyomány, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik – amire, ha valaki szán egy kis időt és jobban belegondol – az egyfajta kiutat mutathat.*” (1)
 - „*Nagyon fontos a hit. Akár keresztény, akár más, de az embernek legyen hite, az viszi előre az életben.*” (3)
- a mise, az ima szerepe:
 - „*A szentmise és annak megélése alapvetően egy közösségi, fizikai jelenlétben alapuló lét.*” (1)
 - „*Egymás mellett imádkozni, a liturgia során kezét fogni, ezek mind részei egy közösségi jelenlétnek.*” (1)
- kihívások, amelyekkel a tábori lelkész szembesül:
 - „*Szembetűnőek lettek az Istenbe való kapaszkodás különböző formái.*” (1)

- „Egy közösségi léten alapszik az emberiség.” (1)
 - „Jobban kellene talán azzal foglalkozni, hogy mi is történik ebben a világban valójában, akár a globalizációra, akár a természetvédelemre, akár a világunk törekenységére, akár az ember megsebzettségére gondolunk.” (1)
 - „'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben.” (6)
 - „Manapság egyre súlyosabb kihívást jelent a 'maga módján vallásos' ember, aki úgy válogat a kereszténység (és más világvallások) alapigazságaiából, erkölcsi tanításaiból, mintha egy üzletben járna.” (6)
- a tábori lelkész feladata:
 - „Elsősorban ki kell alakítanunk azt a bizalmi légkört, amiben egy katona azt érzi, hogy teljes nyitottsággal fordulhat hozzánk, és mi akkor – a lelki erőforrásainkból táplálkozva – meghallgatva őt és tisztelettel kezelve azt, hogy beszél a benne lévő gondolatokról, tudunk segíteni neki.” (2)
 - „Ha hiteles vagy abban, amit csinálsz, és azzal, ahogyan szolgálsz a katonák felé, akkor elnyered a bizalmukat.” (2)
 - Ha érzik a cselekedeteidben és a szavaidban, hogy te Isten embere vagy közöttük, és nyitott emberként fordulsz feléjük, akkor elfogadnak és nyitnak feléd.” (2)
 - „A tábori lelkészi szolgálatban a lelkésznek kell a katonákhoz mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki. Mélyebb és szélesebb spektrumú a lelkész és az egyes katona között a személyes kapcsolat, mint a plébánián a plébános és a hívek között.” (3)
 - „A lelkész a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál, a katona meg a személyes és az ország biztonságának érdekében végzi feladatát.” (4)
 - „Fontos, hogy a katonák először emberként fogadják el [ti. a tábori lelkészt]. Ha kiépült ez a bizalmi kapcsolat a bajtársakkal, akkor már papként is számítanak rá és kialakul a szolgálat alatt egy közösség.” (5)
 - „Igyekszem a katonák között lenni minden felszabaduló időmben. Beszélgetni velük, bekapcsolódni a mindennapjaikba.” (5)
 - „A katonalelkészi szolgálat lelkipásztori céljai nem különböznek az egyház egyetemes küldetésétől.” (6)
 - „A tábori lelkész munkája csak súlypontjaiban, eszköztárában és a befogadó közeg adottságaiban, körülményeiben különíthető el az egyház egész világhoz szóló küldetésétől.” (6)
 - „A klasszikus értelemben vett lelkipásztori munka előtt – de nem helyett – ún. preevangelizációs tevékenységet kell folytatni, amelynek lényege, hogy a hitet akadályozó

tényezőket kiiktassuk, felébresszük a természetünkönél fogva minden emberben ott szunnyadó vallási érdeklődést és vágyat az istenkeresésre, a hit külső megvallására és közösségi megélésére.” (6)

10.1.4. A szövegek értelmezése

A fentiek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vizsgált mintában, vagyis a kiválasztott interneten megjelent írásokban (amelyek közös jellemzője, hogy gyakorló tábori lelkészekkel készült interjút tartalmaznak), a legjellegzetesebb, a tábori lelkészre leginkább jellemző témák közül az alábbiak jelentek meg:

- a hit szerepe,
- az ima szerepe,
- kihívások, melyekkel a tábori lelkész szembesül,
- a tábori lelkész feladata.

A tartalomelemzés egyik célja az volt, hogy megvizsgáljuk, mit kommunikálnak magukról a tábori lelkészek. A másik cél pedig a kigyűjtött jellegzetes állítások közül öt kiválasztása volt azzal a céllal, hogy beépítésre kerüljenek a kérdőíves felmérésbe azt kérve a válaszadóktól, hogy döntsék el, mely állítással értenek egyet.

Az elemzett interjúk alapján levonható a következtetés: a tábori lelkész – legalábbis az interjúalanyok felfogásában – elsődlegesen bajtársa a katonáknak, aki, ha kell, őrt áll vagy együtt járőrözik velük, vagyis aki személyes példát mutat a katonáknak. A példamutatás fő célja, hogy a katonák lássák: a tábori lelkész is ember, neki is adódtak és adódnak az életében kihívások, ő is élt már meg nehéz időszakokat, személyes és családi drámákat, hibázott, netán botlott már meg ő is.

A példa ereje abban áll, hogy a katonák személyesen győződhetnek meg arról: a hit és a közösségben szeretet által túl lehet jutni a nehézségeken. A tábori lelkésznek kell megtennie az első lépést a katonák felé, a katonák nagy része előtt ugyanis ismeretlen az egyházi közeg, feltehetően nincsenek birtokában az ismeretnek, hogy egy pap miben tud nekik segíteni. Ezzel indokolható, hogy az első lépés megtétele a lelkész feladata, hitelesnek mutatkozzon és elnyerje a bizalmat.

A megszólaltatott tábori lelkészek abban egyetértettek, hogy feladataik alapvetően nem különböznek a plébániákon szolgálatot teljesítő papok feladataitól, eltérés csak abban mutatkozik, ahogyan viszonyulnak a gondjaikra bízott közösség tagjaihoz: igyekeznek bajtársi viszonyt kiépíteni velük, mivel ha a közösség felett állónak mutatkoznának, aligha tudnák megtalálni a hangot a többiekkel. Az interjúkból az derült ki, hogy ezek a megállapítások fokozottan érvényesek a külföldön, misszióban teljesített szolgálat esetén: a hazájuktól, szeretteiktől akár több ezer kilométer távolságra, akár háborús helyszíneken állomásozó, a halált közletről megtapasztaló katonáknak jóval nagyobb szükségük és igényük van a lelki támogatásra.

A meginterjúvolt lelkészek között akadt olyan, aki úgy vélte, hogy a „*maguk módján vallásos*” személyek esetében – akik tetszésük szerint válogatnak a különböző vallások által kínált válaszok

között – szükség van úgynevezett pre-evangelizációs munkára, melynek során felébresztik az egyénben a vallás iránti érdeklődést. Volt olyan interjúalany, aki a hit szerepét hangsúlyozta és úgy vélte, alapvetően nincs annak jelentősége, hogy az ember milyen istenben hisz, a lényeg a hit és a hit egyéni és közösségi megélésének képessége.

A megszólaltatott lelkészek végül egyetértettek abban is, hogy az egyháznak nyitottnak kell lennie a világra, a világ változásaira, és kell, hogy legyen véleményük az új jelenségek kapcsán (legyen az a globalizáció, a klímaválság vagy akár a világjárvány), hiszen a hozzájuk fordulók (hívek vagy nem hívek) válaszokat várnak a kérdéseikre.

10.1.5. Az elemzett szövegekből kiemelt állítások

A kérdőíves elemzéshez az alábbi öt állítást emeltem ki:

- 1) *„A hitünk nagyon sok mindenben átsegíthet bennünket.” (1)*
- 2) *„Az a tapasztalat és hagyomány, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik – amire, ha valaki szán egy kis időt és jobban belegondol – az egyfajta kiutat mutathat.” (1)*
- 3) *„A tábori lelkészi szolgálatban a lelkésznek kell a katonához mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki.” (3)*
- 4) *„A lelkész a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál, a katona meg a személyes és az ország biztonságának érdekében végzi feladatát.” (4)*
- 5) *„'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben.” (6)*

10.2. A kérdőíves kutatás: anyag és módszer

A szekunder kutatás keretében – egyebek mellett – megvizsgáltam, hogy a magyarországi katonai ordinariátus miként jött létre és milyen módon, milyen szervezeti keretek között működik. Emellett, egy rövid nemzetközi kitekintés keretében arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen modelljei léteznek világszerte a nem-katonák (rendőrök, tűzoltók, egyéb belügyi dolgozók stb.) lelkipásztori ellátásának. Alapvetően négyféle módszert azonosítottunk.

Az elsőként tárgyalt modellben a rendőrök lelkipásztori ellátását a katonai ordinariátus látja el kiterjesztő joghatállyal; a második típusba sorolható országok egy különutas megoldást alkalmaznak, ahol a rendőri lelkipásztori szolgálatot helyi szinten igyekeznek megoldani; a harmadik modellben a rendőri lelkipásztori szolgálatot a katonai ordinariátus keretein belül látják el, vagyis a katonai ordinariátus gondoskodik a rendészeti, rendvédelmi hivatásos állományúak lelkigondozásáról; végül a negyedik a vegyes modell, ennek olasz változatában a csendőrség a katonai ordinariátus joghatósága alá tartozik, a rendőrök lelkigondozásáért a püspöki konferencia által irányított különálló szervezet felel.

Mind a négy modellről elmondható, hogy vannak előnyei és hátrányai. Az ugyanakkor, hogy a viszonylag fiatal államnak tekinthető Horvátország és Szlovákia is olyan megállapodást kötött az Apostoli Szentszékkal, amelyben a katonai ordinariátust kiterjesztett joggal ruházták fel, arra a következtetésre ad alapot, hogy a Szentszék változatlanul ezt a megoldást tartja optimálisnak.

Bár e megoldás előnyei vitathatatlanok, ám határozott álláspontom az, hogy ebben a modellben nem lehetséges a lelkészi munkát a sajátos rendőri problémákra adaptálni.

A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék 1994-ben kötött kétoldalú megállapodást a katonák és az akkor még létező Határőrség lelkipásztori ellátására. Bár az ötlet többször felmerült, de a katonai ordinariátus tevékenységi jogkörét azóta sem terjesztették ki a rendőrök lelkipásztori ellátására, holott a megállapodás módosításának lehetőségét a felek nem zárták ki.

Arra is kitértünk, hogy a rendőri munka közismerten rendkívüli pszichés és erkölcsi megterheléssel jár, és ez a megterhelés alapjaiban eltér attól, amivel a katonák kénytelenek szembesülni hivatásuk gyakorlása során. Amennyiben csak ezeket a szempontokat vesszük figyelembe, logikus, ha mellett érvelünk, hogy a rendőrök lelkigondozására indokolt lenne egy, a katonák lelkigondozásától eltérő megoldást találni.

Tény, hogy Magyarországon az elmúlt egy-két évtizedben számos nagy horderejű, a védelmi ágazatot alapjaiban érintő változás történt, ezek közül néhányat a dolgozat korábbi fejezetében meg is vizsgáltunk. Itt külön a hadsereg feladatainak átrendezését emeljük ki, amelynek eredményeként az elmúlt években számos rendészeti jellegű műveletben a katonák és a rendőrök közösen vettek részt: a 2015-től fennálló migrációs válsághelyzet kezelése és a fizikai határzár védelme, a párizsi terrortámadást követő védelmi feladatok ellátása, a COVID-19 világjárvány első hullámában elrendelt kijárási korlátozások ellenőrzése, kórházparancsnoki feladatok ellátása, közreműködés az oltási program megvalósításában.

10.2.1. Hipotézisek

A primer kutatás keretében azt elemzem, hogy maguk a rendőrök miként vélekednek a kérdésről, ők vajon szívesen fogadnák-e, ha önálló rendőri lelkészi szolgálat létesülne. Szabó (2014) fentebb bemutatott, 2013-ban felvett vizsgálatát finomhangoltam, és igyekeztem a válaszokat a válaszadó vallásosságának mértékéhez igazítva súlyozni. A primer kutatás célja az alábbi feltevések igazolása vagy cáfolata.

F1: A vizsgált mintán belül a nők nagyobb arányban támogatják a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint a férfiak.

F2: A vizsgált mintán belül a tiszthelyettesek nagyobb arányban támogatják a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint a többi állománykategóriába tartozó válaszadók.

F3: A vizsgált mintán belül a magukat vallásosnak tartók nagyobb arányban támogatják a rendőrségen lelkipásztori szolgálat felállítását, mint azok, akik nem tartják magukat vallásosnak.

10.2.2. A kérdőíves kutatás menete

A primer kutatás alapulhat kvalitatív és kvantitatív típusú felméréseken. A kvantitatív kutatás nem más, mint „objektív, számszerűsíthető, statisztikailag értékelhető adatok gyűjtése”. (Majoros, 2004). A kvalitatív kutatás ezzel szemben strukturálatlan, feltáró jellegű kutatási módszert jelent, amely leginkább a problémák azonosítására, a hipotézisek megalkotására, pontosítására használható.

A kvalitatív kutatás nem szolgál reprezentatív, statisztikailag értelmezhető adatokkal, célja e helyett az, hogy történéseket, folyamatokat ismerjünk meg, tendenciákat azonosítsunk, értelmezzük a vizsgálatba bevont alanyok vizsgálat tárgyához való viszonyulását, attitűdjeit.

Doktori kutatásunkban a téma érzékenysége miatt a kvalitatív kutatás lehetőségét elvetettük, kizárólag kvantitatív típusú felmérést alkalmaztunk, mégpedig kérdőíves felmérés formájában.

A kérdőív kitöltetése elektronikus úton zajlott: az elektronikus változat linkjét elküldtük kollégáinknak, rendőrként dolgozó ismerőseinknek, és arra kértük őket, hogy a kérdőív megválaszolását követően küldjék tovább a linket kollégáinknak, rendőrként dolgozó ismerőseiknek. Ilyenformán tehát a válaszadók elérése a hólabda módszerrel történt.

A hólabda módszer „a mintavétel azon módszere, amikor a kutatók a célpopuláció már megkérdezett tagja révén igyekeznek megközelíteni a kutatás további lehetséges résztvevőit. Előnye, hogy egyszerű, és viszonylag nehezen megközelíthető populációknál is alkalmazható; hátránya, hogy az így kapott minta nem reprezentatív”.¹³³

Az általam is igénybe vett Google kérdőív szolgáltatás további előnye, hogy – megfelelő beállítás esetén – nem engedi a válaszadót tovább lépni mindaddig, amíg egy kérdésre nem adott választ, így nem marad egyetlen kérdőív sem kitöltetlenül. (Az már más kérdés, hogy érvénytelen kérdőív ettől még keletkezhet, például úgy, hogy a válaszadó egymásnak ellentmondó vagy nyilvánvalóan értelmezhetetlen válaszokat ad.)

A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt, a kérdőív fejlécében ennek megfelelően tájékoztattam a kitöltésre vállalkozókat arról, hogy az eredményeket kizárólag tudományos célra, a doktori kutatásban kerülnek felhasználásra, és arra nem jogosult személyeknek nem adjuk át.

A mintavétel önkényes kiválasztással történt, ugyanis meghatároztam egy lényeges kritériumot, melynek a válaszadóknak mindenképpen meg kellett felelniük: a vizsgálatban csakis vehet részt, aki a Magyar Rendőrségnél dolgozik, akár hivatásos állományban, akár kormánytisztviselőként, akár közalkalmazottként.

A kérdőív csak az internetet használók érték el, azok, akik nem használják az internetet, a mintába nem kerülhettek be. Tekintettel azonban arra, hogy a szervezet valamennyi tagja rendelkezik szervezeti e-mail címmel, amelynek eléréséhez internetkapcsolat szükséges, inkább a hajlandóság, mint a készség korlátjának tekinthető, így nem minősíthető lefedési hibának.

¹³³ Elte.btk.hu (n.a.): Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok. (A továbbiakban: Elte.btk.hu (n.a.) i.m.).

A kérdőívet összesen 508 fő töltötte ki és küldte vissza, valamennyi kitöltött kérdőív értékelhetőnek bizonyult, így válaszelmadási hibával nem kellett számolni. (A válaszelmadási hiba azt jelenti, hogy „*az adatfelvétel során adatvesztést okoz, hogy a mintába került személyek közül nem mindenki felel a kérdésekre*”.¹³⁴)

Kutatásom a fentebb ismertetettek miatt nem tekinthető reprezentatívnak, a kapott eredmények kizárólag a konkrét mintára vonatkozóan érvényesek, következtések a mintától eltérő más csoportra, más munkaszervezetre nem vonhatók le.

Ez mindenképpen a kutatásom korlátjának tekinthető. Ennek ellenére úgy ítélem meg, hogy kutatási eredményeim alkalmasak a mintára vonatkoztatott következtetések levonására.

Vizsgálatomra éppen ezért pilot projektként tekintek, amely viszonylag kis idő- és költségfordítással készült, és amely alkalmas lehet egy jövőbeni, nagyobb volumenű kutatás megtervezésére.

A kérdőívek felvételére 2020. július 1. és július 31. között került sor. Ez az időszak a koronavírus-világjárvány magyarországi első hullámát követő időszakra esik, amikor még csak feltételezni lehetett, hogy a járvány második hulláma is megérkezik országunkba.

Ezt a körülményt azért lényeges rögzíteni, mert a kérdőív – egyebek mellett – rákérdez arra is, hogy a válaszadó a megelőző öt évben élt-e át olyan súlyosan negatív életeseményt, amelyet ő maga traumatikusnak minősít.

10.2.3. A kérdőív struktúrája

A kérdőív hat nagyobb egységből áll, és összesen tizenkét kérdést tartalmaz.

- 1) Az első blokk négy kérdése a személyes adatokra kérdez rá:
 - nem,
 - életkor,
 - szolgálatteljesítés helye a település típusa szerint,
 - állománykategória.
- 2) A második egység egyetlen kérdésből áll, amely a vallásosság mértékét igyekszik felmérni.
- 3) A harmadik egység három kérdése a válaszadó által az elmúlt öt évben megélt traumatikus életeseménnyel foglalkozik.
- 4) A negyedik egység három kérdése a válaszadó által az elmúlt öt évben megélt negatív munkahelyi eseményekkel kapcsolatos.

¹³⁴ Elte.btk.hu (n.a.) i.m.).

- 5) Az ötödik egység egyetlen kérdést tartalmaz, arra kérdez rá, hogy a válaszadó egyetért-e azzal, hogy a rendőrségen belül szükség van lelkipásztori szolgálat létrehozására.
- 6) Az utolsó, hatodik egységben a válaszadó öt, a tábori lelkészek feladatával kapcsolatos állítást olvashat. Minden állítást külön kell értékelnie egy 1-től 10-ig terjedő skálán, kifejezésre juttatva azt, hogy mennyire ért egyet az egyes állításokkal. Minden esetben az 1 jelenti a negatív értéket (vagyis azt, hogy a válaszadó egyáltalán nem ért egyet az állítással) és a 10 a pozitívát (vagyis azt, hogy a válaszadó teljes mértékben egyetért az adott állítással).

10.2.4. A kérdések megfogalmazásának szempontjai

A kérdőív tehát egy önkitöltős, kvalitatív módszeren alapuló kérdőív. A kérdések megfogalmazásánál arra törekedtünk, hogy maguk a kérdések valamennyi válaszadó számára jól értelmezhetők, világosak és egyértelműek, a kérdező szempontjából ugyanakkor könnyen kérdezhetők, könnyen feldolgozhatók legyenek, és lehetőség szerint lefedjenek minden, a tárgyalt téma szempontjából relevanciával bíró tényezőt.

A kérdőív érzékeny kérdéseket érint, ezért szükségét láttuk a közérthető, egyúttal pedig kellően általános (vagyis nem csupán egyes vallásokhoz, egyházakhoz, felekezetekhez köthető) megfogalmazásnak. A vallásosságot érintő kérdések célja volt a közgondolkodásnak megfelelés, illetőleg a vallásosság mértékét minél finomabb mérése.

Törekedtünk arra, hogy a kérdések a mintát megközelítőleg hasonló nagyságú szegmensekre tagolják, illetve, hogy minden kérdés egyetlen dimenziót vizsgáljon oly módon, hogy a válaszok egymással összevethetők legyenek.

Egy online kérdőív esetében kiemelten kell ügyelni az adatvédelmi szabályok betartására, főként a különleges (mint amilyen a vallás, az egészségi állapot, a nemi identitás stb.), illetve a személyes adatok vonatkozásában.

Lényeges, hogy különleges adatok gyűjtésére kizárólag abban az esetben van mód, ha az adatok kezeléséhez az érintettek írásban előzetesen hozzájárulásukat adták. Személyes adatoknál a gyűjtés megkezdéséhez elegendő az is, ha az érintett hozzájárul vagy törvény teszi kötelezővé az adatgyűjtést és az abban való részvételt.

Amennyiben az online kérdőíves felmérés kutatás céljából folyik, úgy az abban való részvétel semmiképpen nem lehet kötelező, éppen ezért az is elegendő, ha a válaszadó a megfelelő tájékoztatást követően szóban vagy ráutaló magatartással hozzájárul az adatkezeléshez.

Személyes adatokra irányuló kérdőíves kutatásánál érvényesülnie kell a célhoz kötöttség és a minimalitás elvének, vagyis csak olyan és annyi adatot lehet gyűjteni, amely és amennyi a kutatási cél eléréséhez feltétlenül szükséges.

Ebből a szempontból lényeges kiemelni, hogy a fizikai, gazdasági, szociális, kulturális jellemzőkre vonatkozó információt személyes adatnak kell tekinteni, ha abból a válaszadó személyére lehet következtetni (Kruzslicz, 2014).

Mindezek miatt kiemelt jelentőséggel bír a válaszadás anonimitása, amely kétféleképpen értelmezhető. Tartalmi névtelenségről van szó abban az esetben, ha a beérkezett adatokból nem lehetséges a válaszadó személyére következtetni, a technikai névtelenség pedig arra a kérdésre ad választ, hogy magának az adatgyűjtésnek a menetéből beazonosítható-e a kitöltő személye.

A tartalmi névtelenség könnyebben biztosítható, nem ugyanez a helyzet a technikai anonimitás esetében. Ennek részletekbe menő tárgyalás ugyanakkor meghaladná a doktori dolgozat kereteit, annyit azonban feltétlenül ki kell emelnünk, hogy ha nem biztosítható a technikai névtelenség, akkor abban sem lehetünk biztosak, hogy egy személy csak egyetlen kérdőívet töltött ki.

Összességében elmondható, hogy a kutatási cél eléréséhez megfelelő választásnak mondható az internet alapú kérdőíves kutatás, ám az eredmények értékelésekor figyelembe kell venni e módszer korlátait, így többek között azt, hogy a kérdőívek visszaküldése bizonytalan, ami rontja magának a kérdőíves kutatásnak a hatékonyságát, illetve, hogy a tartalmi névtelenség biztosítható, a technikai anonimitás eléréséhez azonban külön szoftverek beiktatása szükséges, amely lehetőség jelen kutatásban nem volt adott (Major, 2008).

Mindebből már azelőtt, hogy ismertetném a primer kutatás eredményeit, levonható egy lényeges tanulság: pilot kutatásra alkalmasnak tekinthető az online kitölthető kérdőív, ha azonban a cél a nagyobb számú minta egyszerűbb elérése, akkor a (kevésbé költséghatékony) személyes megkérdezést kell alkalmaznunk.

10.3. A kérdőíves kutatás eredményeinek értékelése

Ahogy azt fentebb már ismertettük, a kutatás során 508 kérdőív érkezett vissza, amelyek mindegyike érvényes és felhasználható.

Újfént kiemelendő, hogy elősorban az önkényes mintavétel miatt, kisebb mértékben a csekély elemszám miatt a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak, következtetésem ennek megfelelően kizárólag az adott mintára vonatkozóan érvényesek.

Ez azonban nem változtat azon, hogy a kérdőíves kutatás eredményei alapján bizonyos tendenciák, jellemző viszonyulások és attitűdök feltárhatók.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, milyen a minta összetétele szociológiai változók (nem, életkor stb.) szempontjából.

10.3.1. Szociológiai változók

Összesen 508 kérdőív érkezett vissza, melyek mindegyike érvényes és felhasználható. A válaszadók között többségben voltak a nők (57,8 százalék).

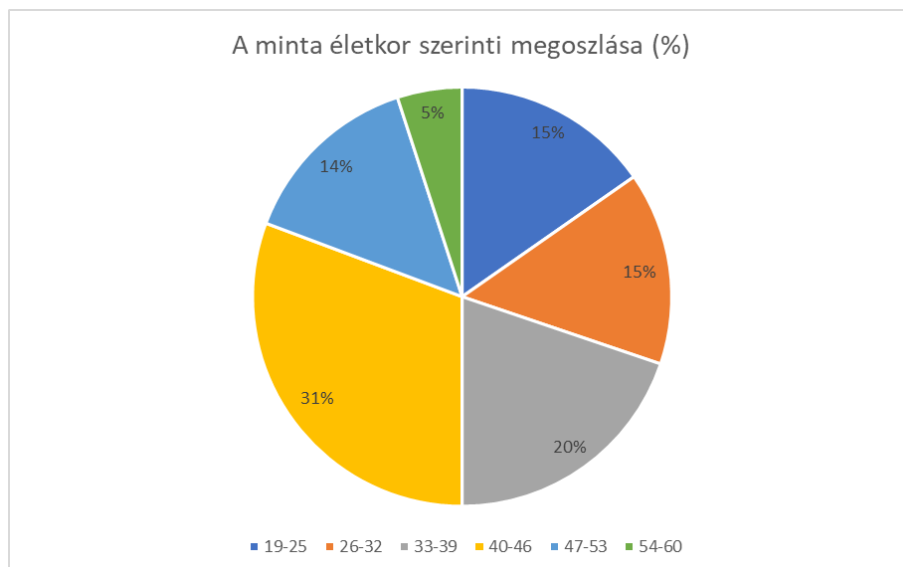
5. számú ábra: *A minta nem szerinti százalékos megoszlása*

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Ami a válaszadók életkor szerinti megoszlását illeti, azt látjuk, hogy legnagyobb számban a 40 és 46 év közötti korcsoportbeliek (31 százalék) töltötték ki a kérdőívet, sorban utánuk a 33 és 39 év közötti korcsoport tagjai (20 százalék) következtek.

6. számú ábra: *Az alapsokaság életkor szerinti százalékos megoszlása*

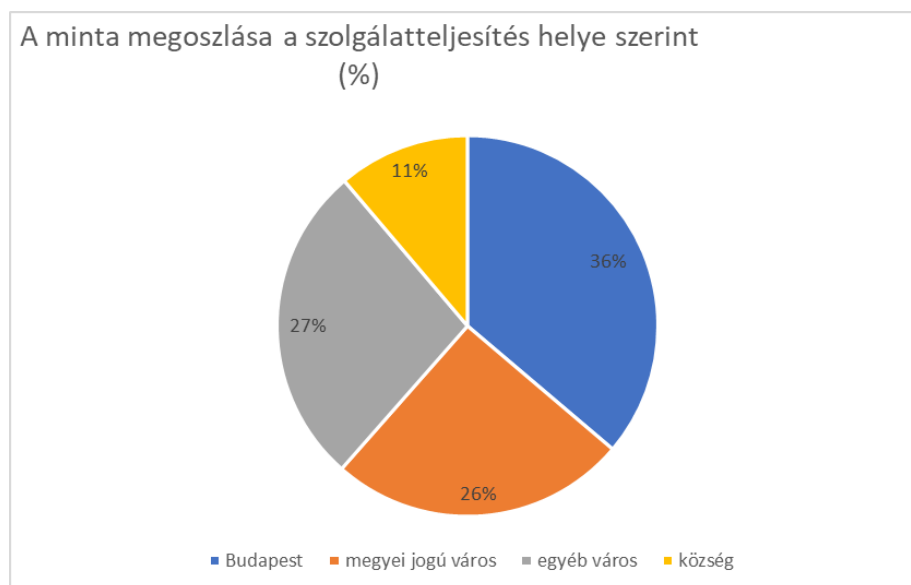

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A szociológiai változók körében rákérdeztünk arra is, hogy a válaszadó milyen típusú településen dolgozik.

A válaszadók több mint egyharmada (36 százalék) a fővárosban teljesít szolgálatot, nagyjából azonos arányban dolgoznak a kérdőívet kitöltők megyei jogú városban (26 százalék) és egyéb városban (27 százalék), a legalacsonyabb a községben szolgálatot teljesítők aránya (11 százalék).

7. számú ábra: *A minta százalékos megoszlása a szolgálatteljesítés helye szerint*

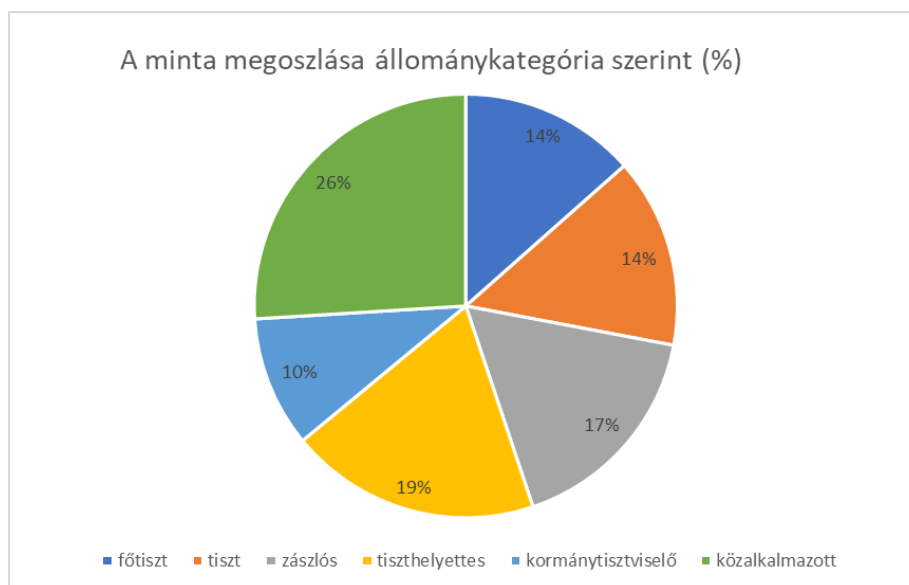

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A kormánytisztviselők aránya 26 százalék, a tiszthelyetteseké 19 százalék, a zászlósoké 17 százalék, a tiszteké, illetve a főtisztéké 15 százalék, illetve 14 százalék, a közalkalmazottaké mindössze 10 százalék volt. A kérdőív kitöltésében tehát – közel hasonlóan Szabó (2014) kutatásához – a legnagyobb aktivitást a közalkalmazottak és a tiszthelyettesek mutatták, a válaszadók közel fele (45 százalék) ebből a két állománykategóriából kerül ki. Márpedig, éppen ez a két állománykategória az, amelyeknél a törvényi előírásokból kifolyólag viszonylag kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

Ezen adatok alapján mi sem tudunk Szabó kutatási eredményeitől (2014) eltérő következtetésre jutni: feltehetően a tiszthelyettesek és a közalkalmazottak esetében a legnagyobb a munkateher és a javadalmazási/erkölcsi elismerés közötti szakadék, jó eséllyel ők azok, akik munkavégzésük során a legnagyobb pszichés terhelésnek vannak kitéve.

8. számú ábra: A minta százalékos megoszlása állománykategória szerint

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

10.3.2. A vallásosság mértéke

Szabó Csaba a doktori értekezésében bemutatott kutatása során az „*Ön valamilyen egyházhoz vagy vallási közösséghez tartozónak vallja-e magát?*” kérdés feltevésével mérte a minta vallásosságát.

A vallásszociológiában, illetve a vallápszichológiában különféle irányzatok léteznek azzal kapcsolatban, hogy miként mérhető a vallásosság (Tomka, 1973). A vallásos/nem vallásos fogalompár használata viszonylag egyszerűnek tűnik, valójában sem a válaszadó, sem az elemzést végző kutató dolgát nem könnyíti meg.

Ez különösen igaz napjainkban, amikor a kutatásba bevont személy (ha van erre módja), jó eséllyel visszakérdez vagy a „nem tudom” választ jelöli meg, amikor azt tudakoljuk tőle, vallásosnak tartja magát vagy sem. A vallásosság nem írható le az „igen/nem” válaszokkal, ugyanis számos tényező befolyásolhatja, e tényezőket a szociológiai, pszichológiai irodalom – meglehetősen beszédesen – „*köztes változó*” néven említi.

Ezért lényeges, hogy finomítsunk a vallásosság mérését célzó kérdésem, a megfogalmazás ugyanis távolról sem közömbös, ugyanis a kutatók azt tapasztalták, hogy a kérdésfeltevés módja akár a válaszra is befolyással lehet. Nem mindegy, hogy azt kérdezik, hisz-e a válaszadó Istenben, vagy pedig azt, hogy hívőnek tartja-e saját magát; úgyszintén nem mindegy, hogy arra kérdeznék-e rá, hogy milyen vallású, netán arra, hogy milyen templomba jár vagy melyik felekezet tagja, esetleg arra, hogy hol, milyen egyházban keresztelték meg (Hegedűs, 2000).

Mindennek a felismerése további dilemmák elé állította a kutatókat: meg lehet-e bízni a válaszadók önjellemzésében vagy célravezetőbb, ha csak a konkrét tényekre kérdezzük rá (például hányszor jár egy héten templomba). Más kutatók a vallásosság egyes rétegeit igyekeznek feltárni.

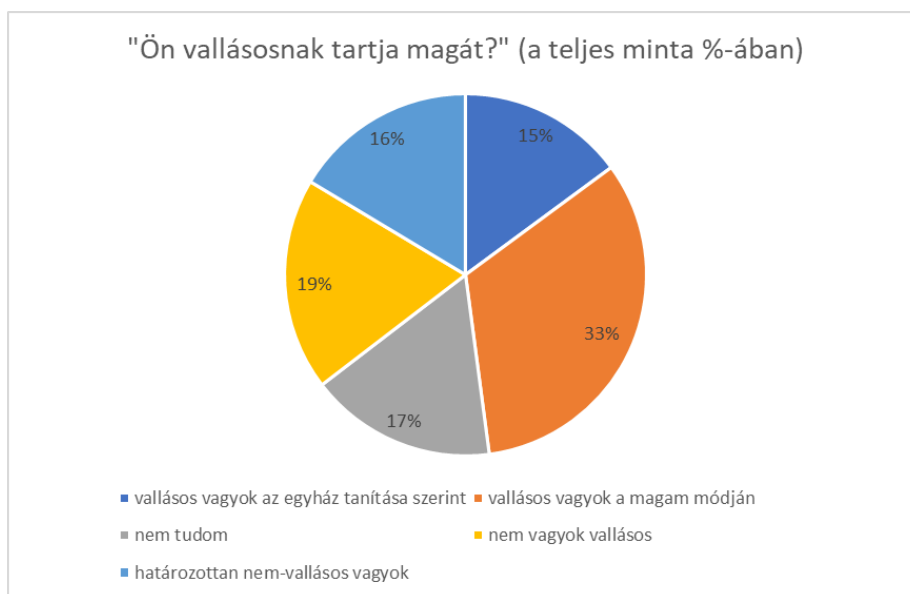
A vallásszociológiai irodalomban az egyik fő hivatkozási alapot Allport motivációs elmélete jelenti, amely alapján a vallásosság két alapvető típusa határozható meg: az egyik a belső (más néven *intrinsic*), a másik a külsődleges (*extrinsic*) vallásosság. Az előbbi esetében „*a vallás a végső értékek és célok kifejeződése, ami az emberi cselekvés minden egyéb területét minősíti, vagy legalábbis ahhoz mércét ad*”, az utóbbinál „*a vallás a személyiségrendszerben nem vezérelv, hanem másképpen kijelölt célok elérése érdekében alkalmazott kulturális minta*”. (Tomka, 2001). Bár első olvasatra úgy tűnik, hogy itt a valódi, „*teljes értékű vallásosság*” és a konformizmus, a „*nem igazi vallásosság*” megkülönböztetéséről van szó, ám maga Allport is hangsúlyozta, hogy ez túlzott leegyszerűsítés lenne, az pedig semmiképpen sem állítható, hogy a vallásosság egyik fajtája jobb, több, értékesebb lenne a másiknál. Ehelyett inkább arról van szó, hogy másként, más módokon nyilvánul meg az *intrinsic* és az *extrinsic* vallásosság: „*a belső vallásosság önálló, kezdeményező, nyitott és toleráns, míg a külső vallásosság képviselője inkább a hagyományra hagyatkozik, a törvényt és a rendet védi, és vallását abszolútnak, öröknek és megváltoztathatatlannak kezeli*”. (Tomka, 2001).

Látva azt, hogy még a vallásszociológusok számára is nehézséget jelent a vallásosság meghatározása és mérése, ezért a legtöbb, amit tehetünk, hogy megállapítjuk: a vallásosság összetett, több tényező által meghatározott jelenség. Kutatásunk számára mindebből azt a tanulságot vontuk le, hogy a vallásosság nem ítéhető meg egyetlen ismérv alapján.

A fenti szakirodalmi érveket megfontolva az „*Ön vallásosnak tartja magát?*” kérdés szerepel a kutatásban, és a Tomka (2001) által is alkalmazott kategóriák közül kellett válaszadóknak, amelyek az alábbiak:

- vallásos vagyok az egyház tanítása szerint;
- vallásos vagyok a magam módján;
- nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem;
- nem vagyok vallásos;
- határozottan nem-vallásos vagyok (Tomka, 2001).

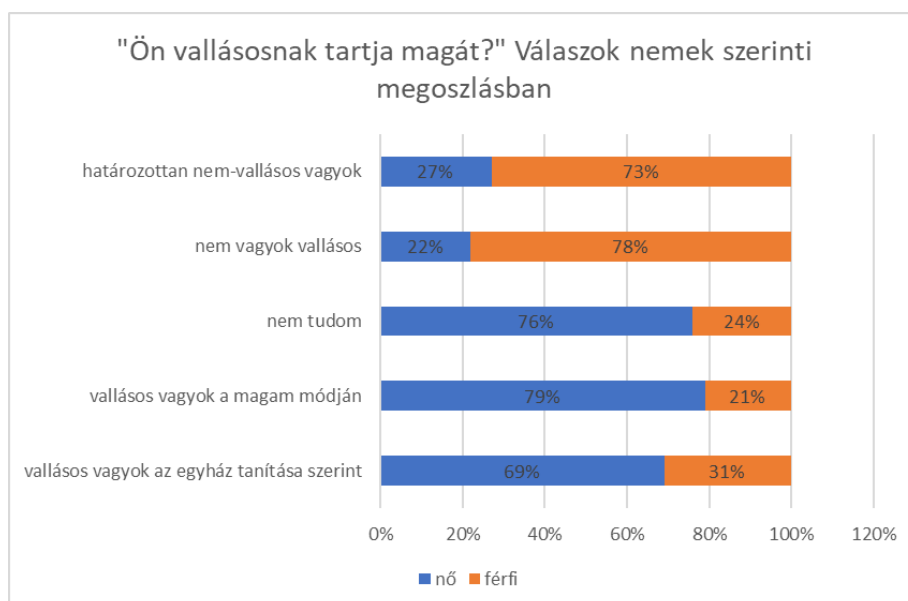
9. számú ábra: Az „Ön vallásosnak tartja magát?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A válaszadók közül legtöbben azt nyilatkozták, hogy a „maguk módján” vallásosak (33 százalék), az „egyház tanításai szerint” vallásos a teljes alapsokaság 15 százaléka, ennél valamivel többen „határozottan nem-vallásosak” (16,4 százalék), 19 százalék pedig a „nem vagyok vallásos” válaszlehetőséget jelölte meg.

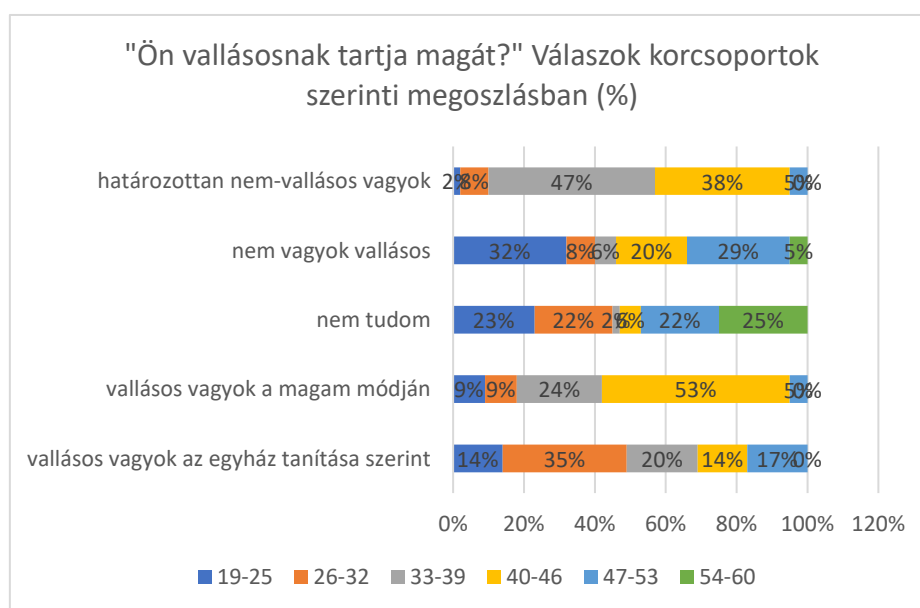
10. számú ábra: Az „Ön vallásosnak tartja magát?” kérdésre adott válaszok nemek szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A vallásosság mértéke és a nem közötti összefüggést vizsgálva, azt találjuk, hogy a női válaszadók általában véve vallásosabbak, mint a férfi válaszadók: azoknak, akik azt nyilatkozták, hogy vallásosak az egyház tanítása szerint, 69 százaléka nő, 31 százaléka férfi, azoknak pedig, akik a „maguk módján vallásosak”, 79 százaléka nő és 21 százaléka férfi. Ugyanakkor, a bizonytalanok („nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem”) körében ugyancsak a nők voltak túlsúlyban (76 százaléka, szemben a férfiak 24 százalékaival). Azok között, akik azt mondták magukról, hogy nem vallásosak, 78 százaléka, azok között pedig, akik „határozottan nem-vallásosak”, 73 százaléka volt a férfiak aránya.

11. számú ábra: Az „Ön vallásosnak tartja magát?” kérdésre adott válaszok korcsoportok szerinti százalékos megoszlása

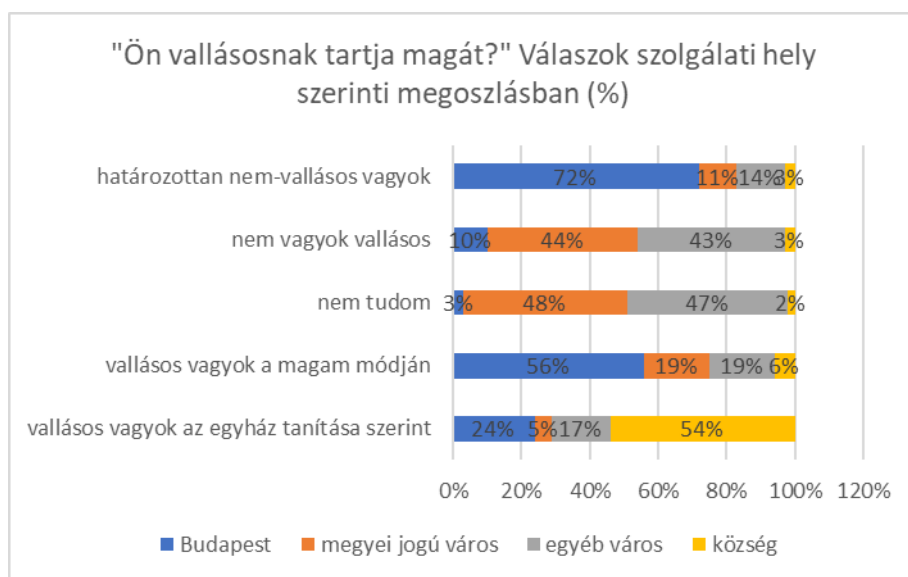
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A legbizonytalanabbnak a legidősebb válaszadók mutatkoznak: az 54 és 60 év közöttiek 25 százaléka nem tudott (vagy nem akart) nyilatkozni arról, hogy vallásos-e vagy sem (igaz, a válaszadók e korcsoportba eső száma eleve nem magas, mindössze 24 személyről van szó).

A leginkább vallásosnak a 40 és 46 év közöttiek („vallásos vagyok a magam módján”: 53 százaléka, „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint”: 14 százaléka), illetve a 26 és 32 év közöttiek („vallásos vagyok a magam módján”: 9 százaléka, „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint”: 35 százaléka) tűnnek.

A magukat „határozottan nem-vallásosnak” vallók aránya a 33 és 39 év közötti korcsoportban a legnagyobb (47 százaléka), a „nem vagyok vallásos” válaszlehetőséget pedig a legtöbben a 19 és 25 év közötti korcsoportban (32 százaléka) és a 47 és 53 év közötti korcsoportban (29 százaléka) jelölték meg.

12. számú ábra: Az „Ön vallásosnak tartja magát?” kérdésre adott válaszok szolgálati hely szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

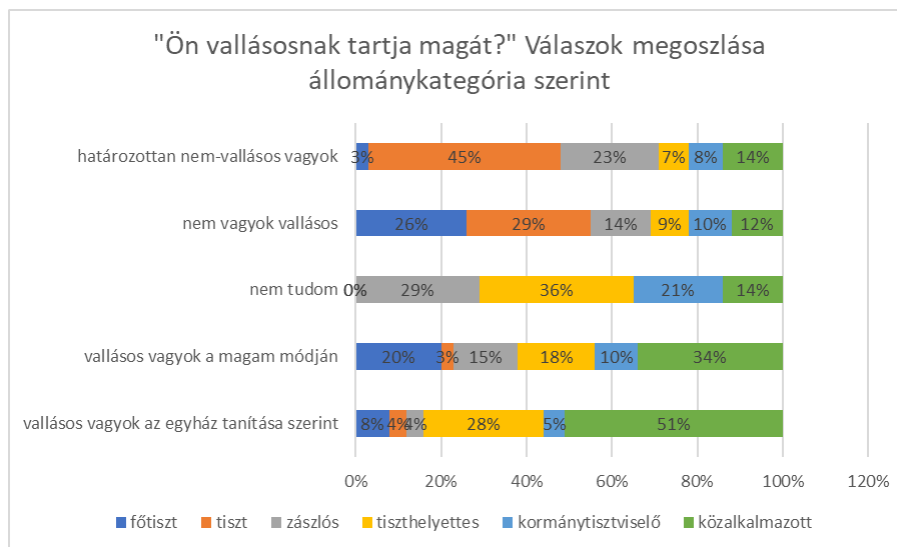
A vallásosság mértéke és a szolgálati hely közötti összefüggést vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy „a vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” választ megjelölők több mint fele (54 százalék) községben teljesít szolgálatot. A magukat „határozottan nem-vallásosnak” valló közül a legtöbben (72 százalék) a fővárosban dolgoznak, és ugyancsak budapesti a „vallásos vagyok a magam módján” opciót választók meghatározó hányada (56 százalék) is.

A 13. számú ábra a vallásosság és az állománykategória közötti összefüggésre világít rá. A „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” opciót választók több mint fele (51 százalék) közalkalmazottként dolgozik, 28 százalékuk tiszthelyettes.

A maguk módján vallásosak körében is sok közalkalmazottat találunk (34 százalék), közel hasonló arányban képviseltetik magukat e kategóriában a főtisztek (20 százalék), a tiszthelyettesek (18 százalék), valamint a zászlósok (15 százalék). A bizonytalanok aránya a tiszthelyettesek körében a legnagyobb (36 százalék).

A „határozottan nem-vallásosak” körében a tisztek vannak túlsúlyban (45 százalék), 23 százalék a zászlósok, 14 százalék a közalkalmazottak aránya. A magukat „nem vallásosnak” mondók között közel egyharmadnyi a tisztek aránya (29 százalék), sorban őket követik a főtisztek (26 százalék). Ez utóbbi kategóriában 14 százalék a zászlósok, 12 százalék a közalkalmazottak, 10 százalék a köztisztviselők és 9 százalék a tiszthelyettesek aránya.

13. számú ábra: Az „Ön vallásosnak tartja magát?” kérdésre adott válaszok állománykategória szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Az adatokat és változókat egybevetve az alábbi megállapításokat tehetjük:

- a „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők (69 százalék), a 26 és 32 év közöttiek (35 százalék), a községben dolgozók (54 százalék) és a közalkalmazotti állományúak (51 százalék) jelölték meg;
- a „vallásos vagyok a magam módján” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők (79 százalék), a 40 és 46 év közöttiek (53 százalék), a fővárosban dolgozók (56 százalék) és a közalkalmazotti állományúak (34 százalék) jelölték meg;
- a „nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők (76 százalék), az 54 és 60 év közöttiek (25 százalék), a megyei jogú városban dolgozók (48 százalék) és a tiszthelyettesek (36 százalék) jelölték meg;
- a „nem vagyok vallásos” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a férfiak (78 százalék), a 19 és 25 év közöttiek (32 százalék), a megyei jogú városban dolgozók (44 százalék) és a tiszti állományban dolgozók (29 százalék) jelölték meg;
- a „határozottan nem-vallásos vagyok” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a férfiak (73 százalék), a 33 és 39 év közöttiek (47 százalék), a Budapesten dolgozók (72 százalék) és a tiszti állományúak (45 százalék) jelölték meg.

10.3.3. Negatív életesemények

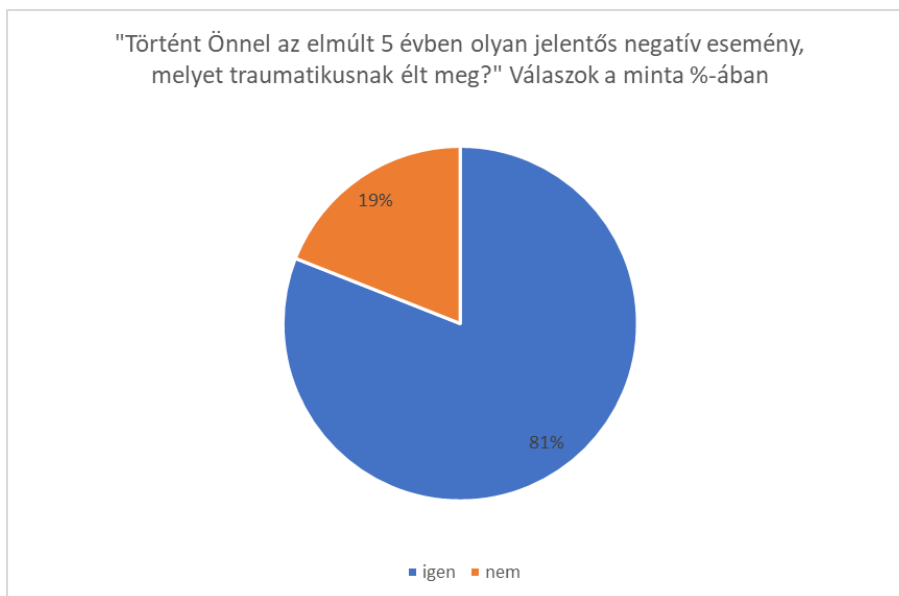
Szabó (2014) a következő kérdést alkalmazta kutatásában: „*A felmerülő lelki és erkölcsi jellegű problémák (családi, munkahelyi) kezelésére, megoldási struktúrák felvázolására igénybe venné-e a rendészeti szerveken belül létrehozandó lelkipásztori szolgálat segítségét?*”; a kérdésre a válaszadók 60%-a adott nemleges választ, 40%-a igenlő választ (Szabó, 2014).

Kutatásunkban kétszer három elemre bontottam ezt a kérdést, és előbb a magánéletbeli, majd a munkahelyi negatív eseményekre fókuszáltunk:

- ami a magánéleti negatív eseményeket illeti,
 - első lépésként azt kérdeztük, hogy a válaszadóval történt-e az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív élmény, amelyet traumatikusnak élt meg – a kérdésre igennel vagy nemmel lehetett válaszolni;
 - második lépésben arra kértük az előző kérdésre igennel válaszolókat, hogy a felkínált listából jelöljék meg, hogy milyen jellegű volt az átélt negatív életesemény;
 - harmadik lépésben azt kérdeztük, hogy a válaszadó e negatív életesemény feldolgozásában igénybe vett-e egyházi lelkipásztori segítséget; a kérdésre „igen”, „nem”, „nem, de ha lett volna rá lehetőségem, akkor igénybe vettem volna” választ lehetett adni;
- a munkahelyi negatív eseményeket illetően
 - első lépésben arra kerestük a választ, hogy történt-e az illetővel a munkahelyén az elmúlt öt évben jelentős negatív esemény;
 - második lépésben a negatív munkahelyi esemény jellegét igyekeztem behatárolni, a válaszadóknak a felkínált listából kellett választaniuk, de ezúttal több lehetőséget is meg lehetett jelölni; az egyes kategóriák meghatározása során törekedtünk mindazon konfliktusok lefedésére, amelyek egy rendőrségi munkahelyen előfordulhatnak;
 - végül, harmadik lépésként azt kérdeztük, hogy a válaszadó a negatív munkahelyi esemény feldolgozásában igénybe vett-e egyházi lelkipásztori segítséget; az adható válaszok megegyeztek a magánéleti kérdésblokkéval.

A „*Történt Önnel az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív esemény, melyet traumatikusnak élt meg?*” kérdésre összesen 411 igenlő válasz érkezett (81 százalék).

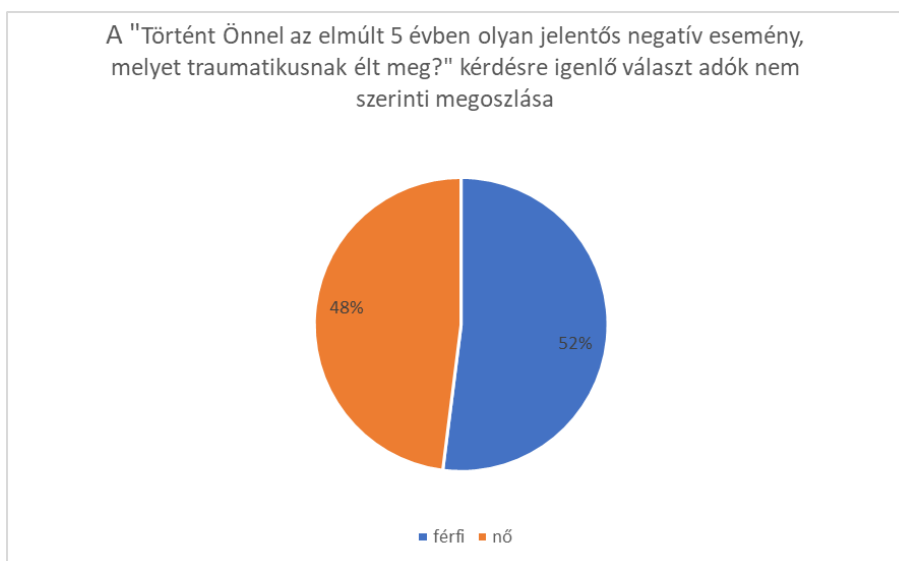
14. számú ábra: A „Történt Önnel az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív esemény, melyet traumatikusnak élt meg?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Miként azt a 15. számú ábra szemlélteti, több férfi nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt öt évben valamilyen traumatikus eseményt élt meg (férfiak: 52 százalék, nők: 48 százalék).

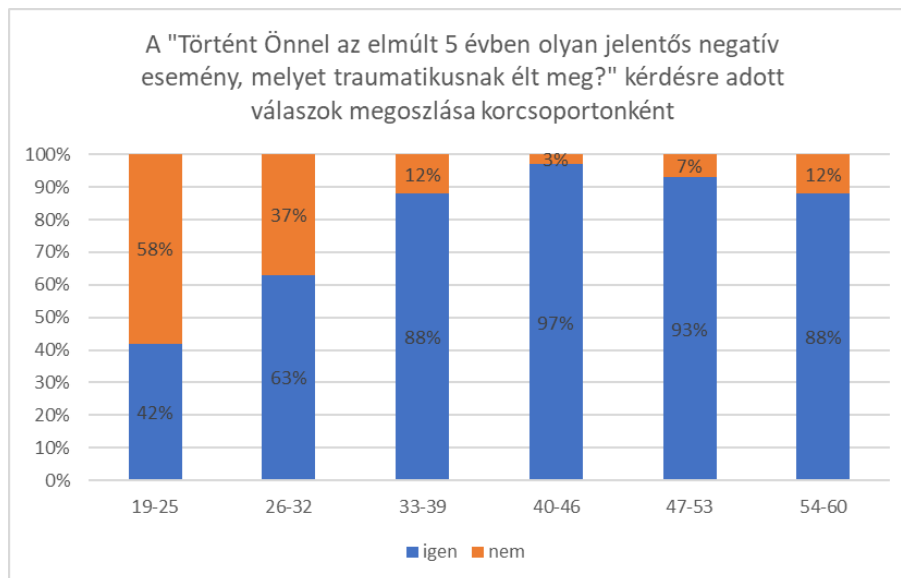
15. számú ábra: A „Történt Önnel az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív esemény, melyet traumatikusnak élt meg?” kérdésre adott válaszok nem szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A 16. számú ábra azt szemlélteti, hogy korcsoportonként miként alakult az igen és a nem válaszok aránya. A legnagyobb arányban a 40 és 46 év közöttiek számoltak be traumatikus életeseményről (97 százalék), a legalacsonyabb pedig az igen választ adók aránya – nem meglepő módon – a legfiatalabb korcsoportban volt: a 19 és 25 év közöttiek 42 százaléka, a 26 és 32 év közöttiek 63 százaléka, a 33 és 39 év közöttiek 88 százaléka, a 47 és 53 év közöttiek 93 százaléka, és végül az 54 és 60 év közöttiek 88 százaléka számolt be az elmúlt öt évben átélt súlyosan negatív életeseményről.

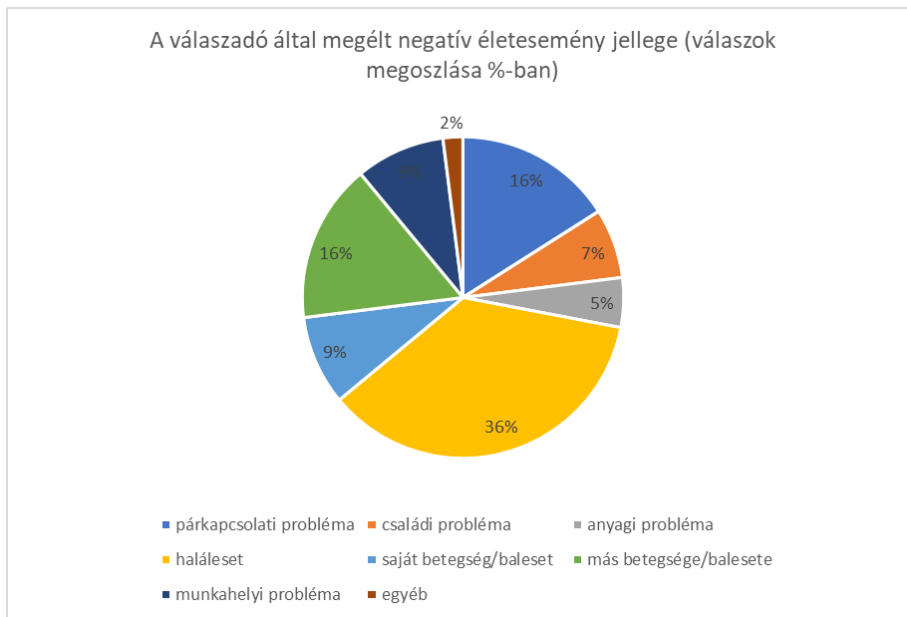
16. számú ábra: A „Történt Önnel az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív esemény, melyet traumatikusnak élt meg?” kérdésre adott válaszok korcsoport szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A következő kérdés azokhoz szólt, akik az elmúlt öt évben megéltek egy általuk traumatikusnak ítélt eseményt: jelöljék meg, milyen típusú a szóban forgó negatív életesemény.

17. számú ábra: A válaszadó által átélt negatív életesemény százalékos megoszlása az esemény jellege szerint

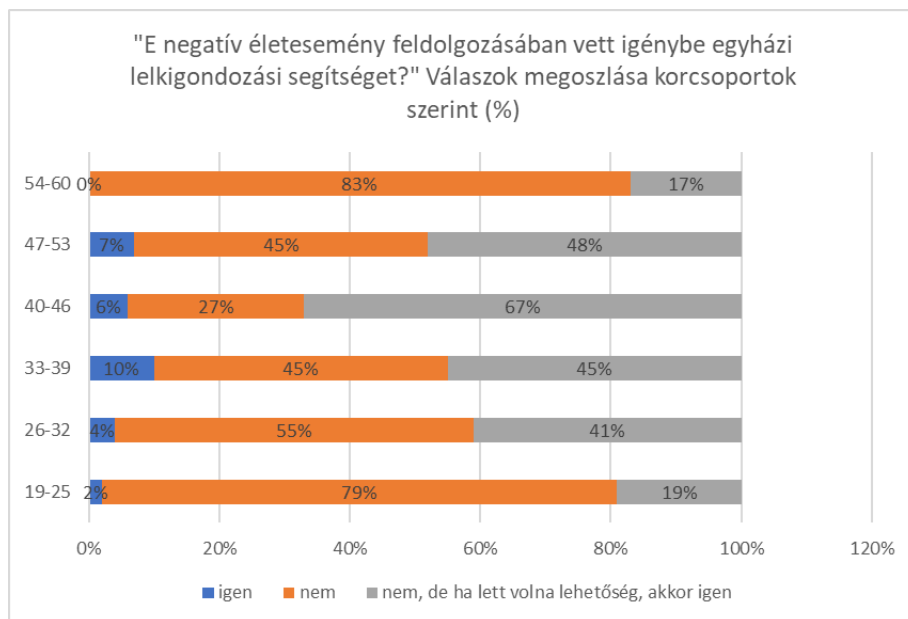

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A válaszadók legtöbbször a halálesetet jelölték meg (36 százalék), mint legtraumatikusabb életeseményt; ezt követte a sorban más személy betegsége/balesete és a párkapcsolati probléma (mindkét kategória esetében 16 százalék), majd a saját betegség/baleset és a munkahelyi probléma (9–9 százalék); végül a családi probléma (7 százalék), illetve az anyagi probléma (5 százalék).

Ebben az esetben is megkérdeztük, hogy a válaszadó e negatív életesemény feldolgozásában igénybe vett-e egyházi lelkiigazgatói segítséget – az adható válaszok megegyeznek a korábbiakkal.

18. számú ábra: Az „E negatív életesemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok korcsoportok szerinti százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A legfiatalabbak és a legidősebbek nem vettek igénybe egyházi lelkigondozási segítséget (19 és 25 év közöttiek: 79 százalék, 54 és 60 év közöttiek: 83 százalék). Egyházi segítséget csak nagyon kis arányban vettek igénybe a válaszadók, ez az arány a 33 és 39 év közöttiek korcsoportjában a legmagasabb (a korcsoportba tartozók 10 százaléka válaszolt igennek a kérdésre), a 47 és 53 év közöttiek körében ez az arány 7 százalék, a 40 és 46 év közöttiek körében 6 százalék. A legidősebb korcsoportból nem volt senki, aki igenlő választ adott volna.

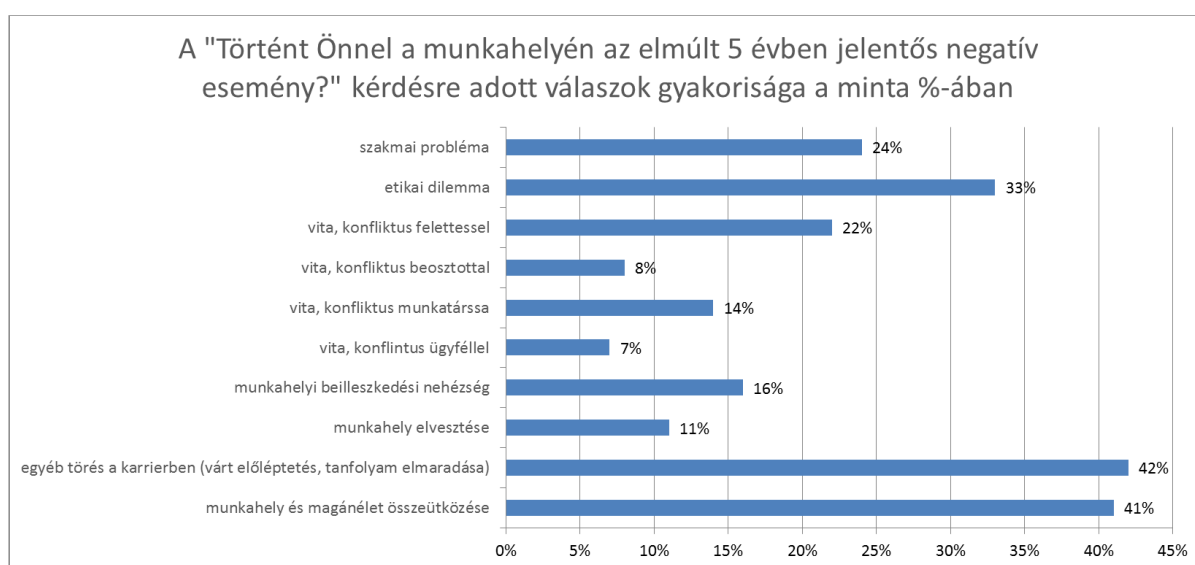
Érdekes megvizsgálni, hogy milyen megoszlásban választották a kérdőívet kitöltők a „nem, de ha lett volna lehetőség, akkor igénybe veszem” opciót. A 40 és 46 év közötti korcsoportban a legnagyobb az aránya azoknak, akik ezt a választ jelölték be (67 százalék), őket követik a 47 és 53 év közöttiek (48 százalék), valamint a 33 és 39 év közöttiek (45 százalék). A 26 és 32 év közöttiek 41 százaléka, a legfiatalabbak 19 százaléka, és a legidősebbek 17 százaléka nyilatkozott úgy, hogy amennyiben lett volna módja igénybe venni egyházi lelkigondozási segítséget a szóban forgó élethelyzetben, úgy élt volna a lehetőséggel.

A következő három kérdés – miként arról fentebb is esett szó – a megélt munkahelyi negatív eseményekkel kapcsolatos. Először is azt tisztáztuk, hogy történt-e a válaszadóval a munkahelyén a megelőző öt évben jelentős negatív esemény. A kérdésre valamennyi válaszadó (tehát a minta 100 százaléka) igennel válaszolt.

10.3.4. Negatív munkahelyi események

Ezt követően azt kértük a válaszadóktól, hogy határozzák meg a szóban forgó negatív munkahelyi esemény típusát. A megadott válaszlehetőségek alapján ez lehetett: szakmai probléma, etikai dilemma, vita/konfliktus felettséssel, vita/konfliktus beosztottal, vita/konfliktus munkatárssal, vita/konfliktus ügyféllel, munkahelyi beilleszkedési nehézség, a munkahely elvesztése, egyéb törés a karrierben (várt előléptetés, tanfolyam elmaradása stb.), munkahely és magánélet összeütközése.

19. számú ábra: A „Történt Önnel a munkahelyén az elmúlt öt évben jelentős negatív esemény?” kérdésre adott válaszok gyakorisága a minta százalékában (egy válaszadó több válaszlehetőséget is megjelölhetett)

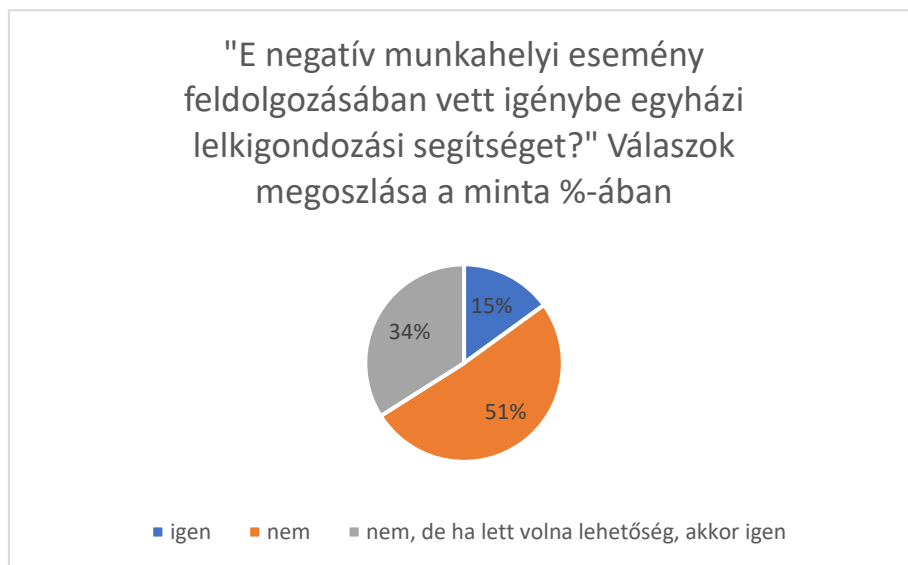
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Egy válaszadó több lehetséges választ is megjelölhetett, és a válaszadók éltek is ezzel a lehetőséggel. A legtöbben az „egyéb törés a karrierben (várt előléptetés, tanfolyam elmaradása stb.)” opciót jelölték meg (42 százalék), hasonlóan magas volt a „munkahely és magánélet” válasz említési gyakorisága (41 százalék). A válaszadók egyharmada szembesült az elmúlt öt évben etikai dilemmával vagy említésre érdemesnek ítélt szakmai problémával (előbbi esetben 33 százalék, utóbbinál 24 százalék).

Viszonylag sokan jelezték, hogy vitába, konfliktusba keveredtek a felettesükkel (22 százalék), illetve gondjuk akad(t) a munkahelyi beilleszkedéssel (16 százalék). A további opciók választási gyakorisága a következőképpen alakult: vita, konfliktus munkatárssal 14 százalék, munkahely elvesztése 11 százalék, vita, konfliktus beosztottal 8 százalék, vita, konfliktus ügyféllel 7 százalék.

Ezt követően válaszoltak arra a kérdésre a kitöltők, hogy e negatív munkahelyi esemény feldolgozásában igénybe vettek-e egyházi lelkigondozási segítséget.

20. számú ábra: Az „E negatív munkahelyi esemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

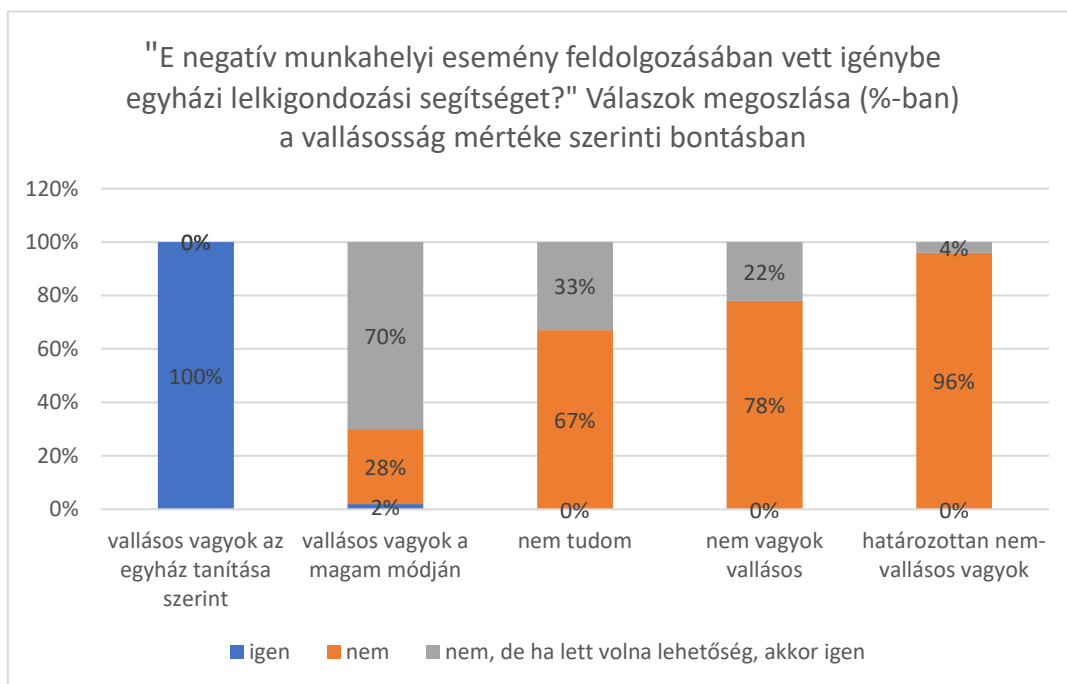
A válaszadók 51 százaléka (257 személy) nem vett igénybe a negatív munkahelyi esemény feldolgozásában egyházi lelkigondozási segítséget, 34 százalék (172 válaszadó) azonban úgy vélte: ha lett volna rá lehetősége, akkor igénybe vette volna a mondott egyházi segítséget.

Ha a válaszokat a vallásosság mértéke szerint kialakított kategóriákkal vetjük egybe, azt látjuk, hogy a magukat az „egyház tanítása szerint vallásosnak” vallók mindegyike kért és kapott egyházi segítséget a súlyos munkahelyi probléma kapcsán, és a „maguk módján vallásos” válaszadók közül három személy jelezte, hogy vett igénybe ilyen jellegű segítséget. A többiek válasza nemleges volt, ám abban a tekintetben, hogy hányan vannak azok, akik magát a lehetőséget nem utasítják el, meglehetősen nagy a szórás.

Azoknak az aránya, akik a „nem, de ha lett volna rá lehetőség, akkor igénybe vettem volna egyházi lelkigondozási segítséget” opciót jelölték meg, kategóriák szerinti bontásban a következőképpen alakul: a „határozottan nem-vallásos” válaszadók 4 százaléka, a „nem vallásosak” 22 százaléka, a „maguk módján vallásosak” 70 százaléka kért volna lelkeszi segítséget, ha lett volna rá lehetősége.

Az ilyesfajta kérdésfeltevés gyengeségeivel ugyanakkor fontos tisztában lennünk: a kérdőíves felmérés keretei között nem nyílt lehetőség az „egyházi lelkigondozási segítség”, illetőleg a „ha lett volna rá lehetőség” fordulatok jelentésének definiálására, így azt sem tudhatjuk, hogy a válaszadók miként értelmezték ezeket a kifejezéseket.

21. számú ábra: Az „E negatív munkahelyi esemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása a vallásosság mértéke szerint

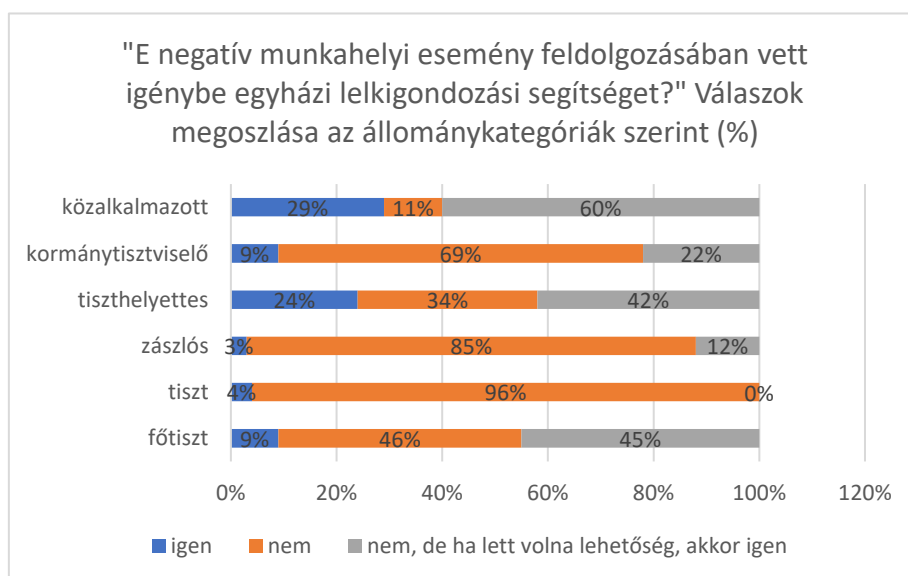

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Megvizsgáltuk a kapott válaszokat az állománykategóriák szerinti bontásban is. Azt már egy korábbi kérdés kapcsán megállapítottuk, hogy a mintában a közalkalmazottak, illetve a tiszthelyettesek bizonyultak a leginkább vallásosnak, a „vallásos az egyház tanítása szerint” kategórián belül az előbbieket 51 százalékot, az utóbbiakat 28 százalékot tették ki.

A legkevésbé a tisztek, a zászlósok és a főtiszték mondták magukat vallásosnak: a „határozottan nem-vallásos” kategórián belül 45 százalékot tettek ki a tisztek, 23 százalékot a zászlósok, a „nem vagyok vallásos” kategórián belül pedig 29 százalék volt a tisztek és 26 százalék a főtiszték aránya.

22. számú ábra: Az „E negatív munkahelyi esemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása állománykategóriák szerint

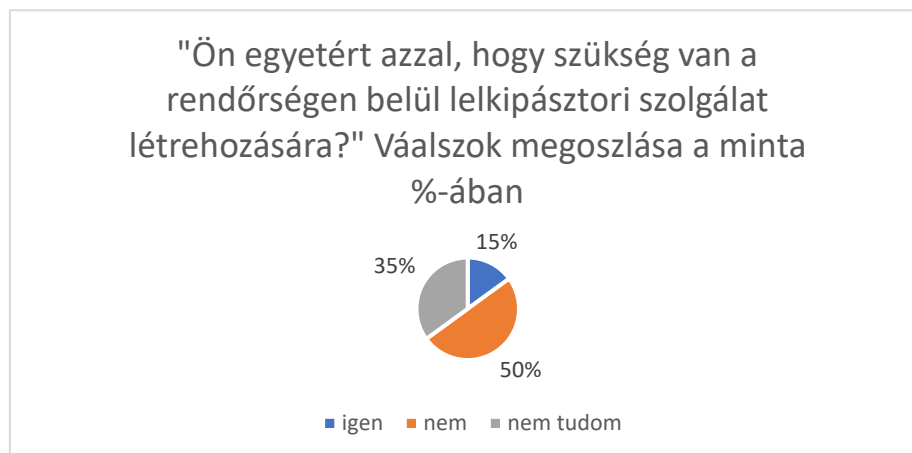
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

10.3.5. Rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának szükségessége

A következő kérdés arra irányult, hogy a válaszadók milyen mértékben támogatnák azt, hogy a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat működjön. Egytől tízig terjedő skálán kellett megjelölni, mit gondolnak a válaszadók erről a kérdéstről, ahol az 1 jelenti, hogy egyáltalán nem támogatja, a 10 jelenti, hogy teljes mértékben támogatja.

A kérdésfeltevés illetően módjának gyengeségére itt is fel kell hívni a figyelmet: a kérdőíves felmérés keretei között nem nyílt arra lehetőség annak kifejtésére, hogy a kérdőív vonatkozásában mit értünk „rendőrségen belül működő lelkipásztori szolgálat” alatt, így szükséges volt a válaszadók már meglévő tudására, ismeretanyagára alapozni, a tudás, illetve ismeretanyag helyességének ismerete nélkül.

23. számú ábra: Az „Ön egyetért azzal, hogy szükség van a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

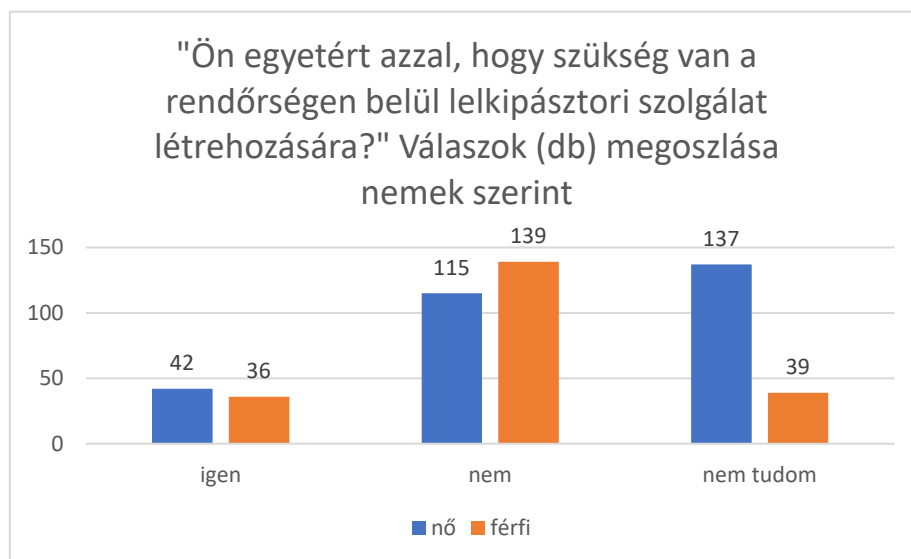
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A válaszadók fele úgy vélte, nincsen szükség a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására, a bizonytalanok, válaszolni nem tudók/nem akarók aránya 35 százalék volt, és a minta 15 százaléka adott igenlő választ.

Szabó (2014) kutatásában némileg másképpen fogalmazta meg a tartalmában hasonló kérdést, mely nála így hangzott: „A felmerülő lelki és erkölcsi jellegű problémák (családi, munkahelyi) kezelésére, megoldási struktúrák felvázolására igénybe venné-e a rendészeti szerveken belül létrehozandó lelkipásztori szolgálat segítségét?”.

Válaszadói 40 százalékban igen választ adtak, és 60 százalék nyilatkozott úgy, hogy nem élne egy ilyesfajta lehetőséggel.

24. számú ábra: Az „Ön egyetért azzal, hogy szükség van a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására?” kérdésre adott válaszok darabos megoszlása nemek szerinti bontásban

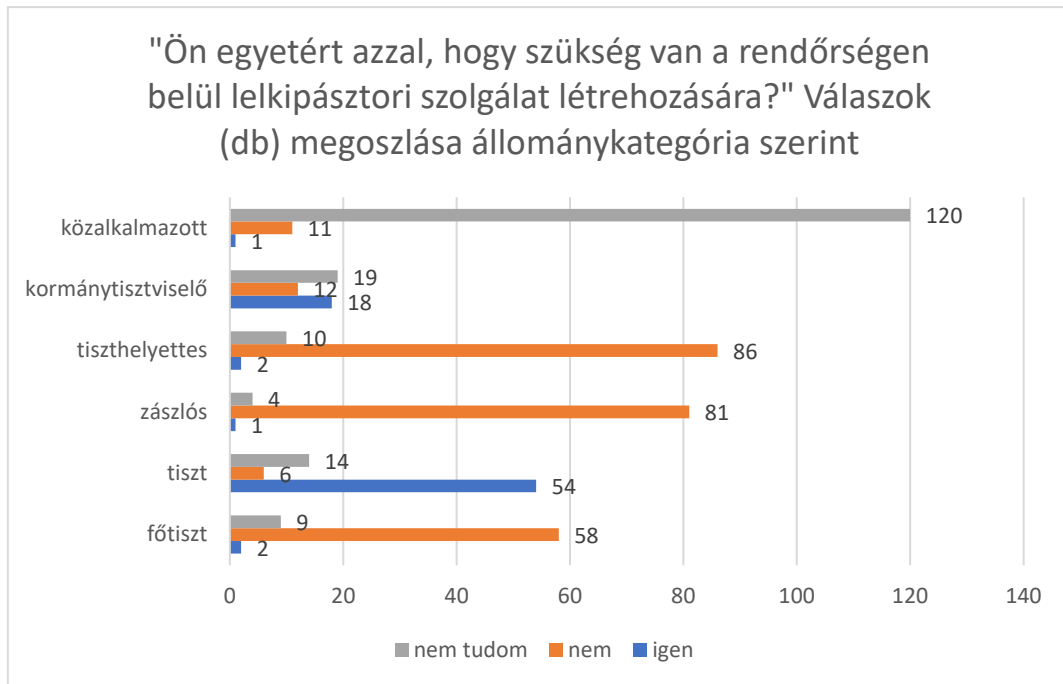

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Szabó (2014) kutatásában a fentebb idézett, tartalmában hasonló, a rendőrségen belüli lelkipásztori szolgálat fontosságának kérdésére a legtöbb igen válasz a nőktől érkezett (24,5 százalék).

Jelen kutatásban is hasonló tapasztaltunk: az igen válaszok 54 százaléka érkezett a nőktől. Ugyanakkor a bizonytalanok aránya is a nők körében bizonyult magasabbnak: a határozott „igen” vagy „nem” választ adni nem tudók 78 százaléka a nők köréből került ki.

25. számú ábra: Az „Ön egyetért azzal, hogy szükség van a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására?” kérdésre adott válaszok darabos megoszlása állománykategória szerinti bontásban

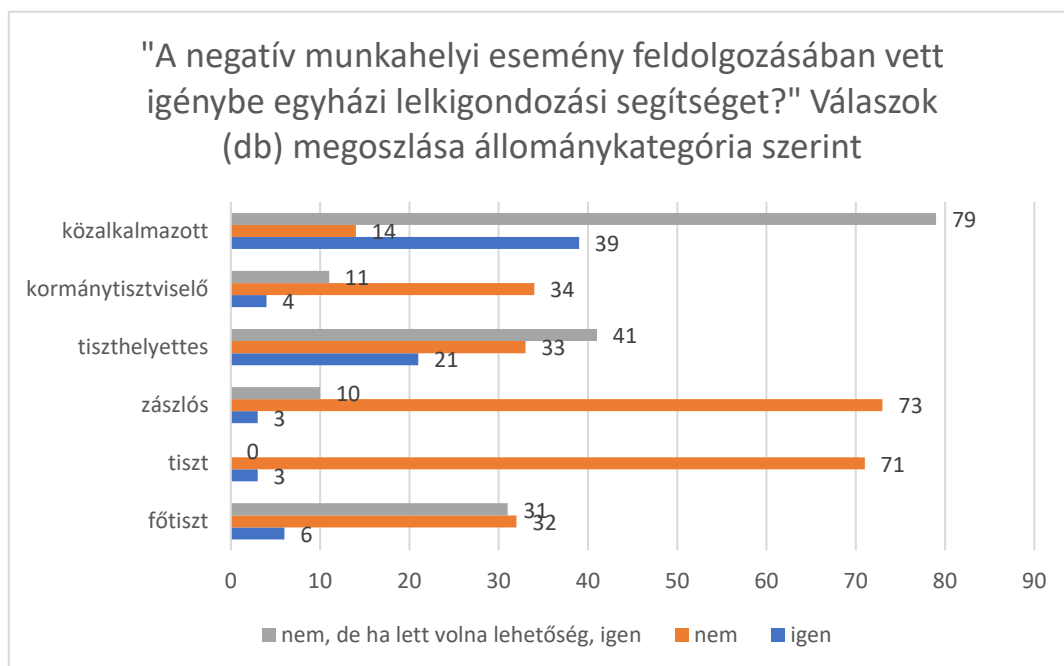

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Legkevésbé a közalkalmazott válaszadók tudtak dönteni abban a rendőrségen belül létrehozandó lelkipásztori szolgálat kérdésében (120 „nem tudom”), leginkább elutasítónak a tiszthelyettesek (86 „nem” válasz), a zászlósok (81 „nem”) és a főtisztek (58 „nem”) bizonyultak.

A leginkább a kormánytisztviselők és a tisztek támogatták a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának tervét: az „igen” válaszok 69 százaléka a tisztektől, 23 százaléka a kormánytisztviselőktől érkezett. Ráadásul, a kormánytisztviselők állománykategóriáján belül kiemelkedően magas volt az igenlő választ adók aránya (37 százalék).

26. számú ábra: „A negatív munkahelyi esemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok darabos megoszlása állománykategória szerint

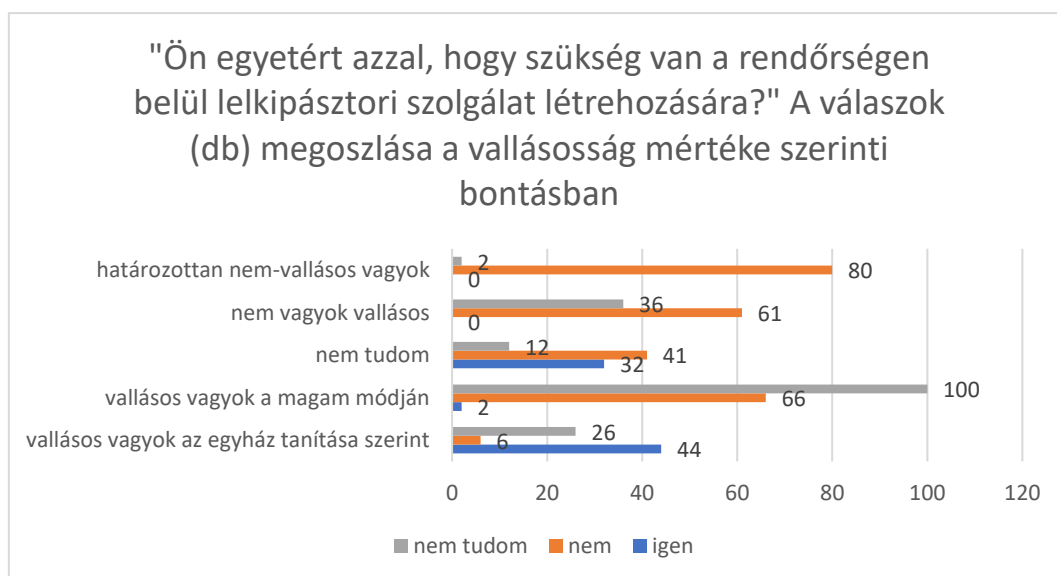
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A 26. számú ábra egy igen érdekes egybevetésre nyújt alkalmat: ez az ábra a „A negatív munkahelyi esemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget?” kérdésre adott válaszok darabszámát mutatja. Az igenlő választ adók zömmel a közalkalmazottak (39 „igen”) és a tiszthelyettesek (21 „igen”) közül kerültek ki. A legkevésbé a tisztek és a zászlósok vettek igénybe egyházi lelkigondozást.

A „nem, de ha lett volna lehetőség, akkor igen” válaszlehetőséget a főtisztek 45 százaléká, a tiszthelyettesek 42 százaléká, a közalkalmazottak 60 százaléká jelölte meg. Ez az arány a tisztek esetében 0 százalék, a kormánytisztviselők kategóriájában 22 százalék volt.

Márpedig, azt az imént állapítottuk meg, hogy leginkább a kormánytisztviselők és a tisztek támogatták a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának tervét: az „igen” válaszok 69 százaléká a tisztektől, 23 százaléká a kormánytisztviselőktől érkezett.

27. számú ábra: Az „Ön egyetért azzal, hogy szükség van a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására?” kérdésre adott válaszok darabos megoszlása a vallásosság mértéke szerinti megoszlásban

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A 27. számú ábra azt szemlélteti, hogy a vallásosság mértékének függvényében miként alakultak a kérdésre adott válaszok. Nem meglepő, hogy a „határozottan nem-vallásos” válaszadók döntő többsége elutasította a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának gondolatát.

A legbizonytalanabbnak a „maguk módján vallásos” válaszadók bizonyultak. Az egyház tanítása szerint vallásos válaszadók 58 százaléka jelölte meg az „igen”. Ugyancsak magas volt az igenlő választ adók aránya azok körében, akik a vallásosságuk mértékét firtató kérdésre korábban a „nem tudom” opciót jelölték meg.

10.3.6. A lelkipásztori szolgálattal kapcsolatos állítások értékelése

A kérdőív utolsó pontjában öt állítást közöltük. Ezek azok az állítások, melyeket a tartalomelemzés során a tábori lelkészekkel készült interjúkból kiemeltük. A következőkről van szó:

- 1) *„A hitünk nagyon sok mindenben átsegíthet bennünket.”*
- 2) *„Az a tapasztalat és hagyomány, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik – amire, ha valaki szán egy kis időt és jobban belegondol – az egyfajta kiutat mutathat.”*
- 3) *„A tábori lelkészi szolgálatban a lelkészeknek kell a katonákhoz mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki.”*

- 4) *„A lelkész a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál, a katona meg a személyes és az ország biztonságának érdekében végzi feladatát.”*
- 5) *„'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben.”*

A válaszadók egytől tízig terjedő skálán értékelték, hogy mennyire értenek egyet az egyes állításokkal. Minden esetben az 1 jelentette a negatív értéket (vagyis az illető egyáltalán nem ért egyet az állítással) és a 10 a pozitívat (azaz a válaszadó a lehető legjobban egyetért az adott állítással).

A 28. számú ábra szemlélteti, hogy miként alakultak a válaszok átlagértékei a teljes mintában. A válaszadók számára összességében az ötödik állítás volt a leginkább elfogadható (*„'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben”*), az összes válasz átlagértéke 9,01 volt.

Legkevésbé a harmadik állítással értettek egyet a kérdőívet kitöltők (*„A tábori lelkészi szolgálatban a lelkésznek kell a katonához mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki.”*), legalábbis a válaszok átlagértéke – ami 6,37 lett – erre a következtetésre juthatunk.

Amennyiben azonban a vallásosság mértéke szerinti bontásban vizsgáljuk az egyes válaszokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a legtöbben az „5” értéket jelölték meg, ami leginkább annyit tesz: a válaszadó nem igazán tud a kérdésre válaszolni. Ez pedig azt is jelentheti, hogy a kutatásba bevont személyek nagy többsége számára nem teljesen egyértelmű, mi is a tábori lelkész feladata, mi a tábori lelkészség tevékenységének lényege.

A másik három válasz esetében kiugró átlagértékek nem keletkeztek (1. állítás: 7,31; 2. és 4. állítás: 7,39 mindkettőnél).

28. számú ábra: A válaszok átlagértékei a teljes mintában

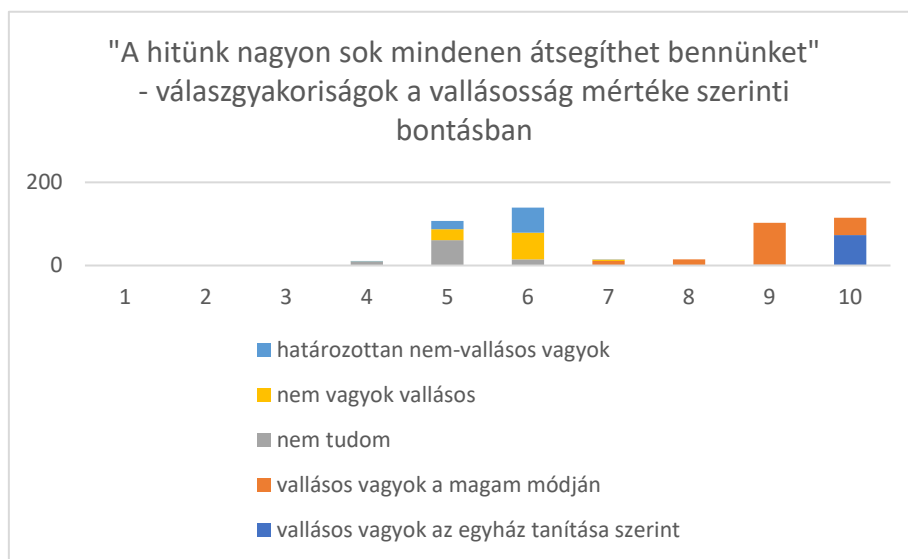

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

„A hitünk nagyon sok mindenen átsegíthet bennünket” – szöveg az első állítás. Azok, akik magukat valamilyen formában vallásosnak mondják, nagy többségükben teljes mértékben egyetértettek ezzel az állítással („vallásos vagyok az egyház tanítása szerint”: 10-es értéket jelölt meg 73 válaszadó, vagyis a kategória 96 százaléka; „vallásos vagyok a magam módján”: 10-es értéket jelölt meg 42 válaszadó, vagyis a kategória 25 százaléka, és 9-es értéket jelölt meg 101 válaszadó, azaz a kategória 60 százaléka).

Azok, akik nem tartják magukat vallásosnak vagy határozottan nem-vallásosnak mondták magukat, legnagyobb arányban 6-os értéket jelöltek meg a skálán: a „nem vagyok vallásos” kategórián belül 64 személy (66 százalék), a „határozottan nem-vallásos vagyok” kategórián belül 60 személy (73 százalék). Ez a 6-os érték egyébiránt nem tűnik túl határozott állásfoglalásnak, éppen csak meghaladja a középértéket.

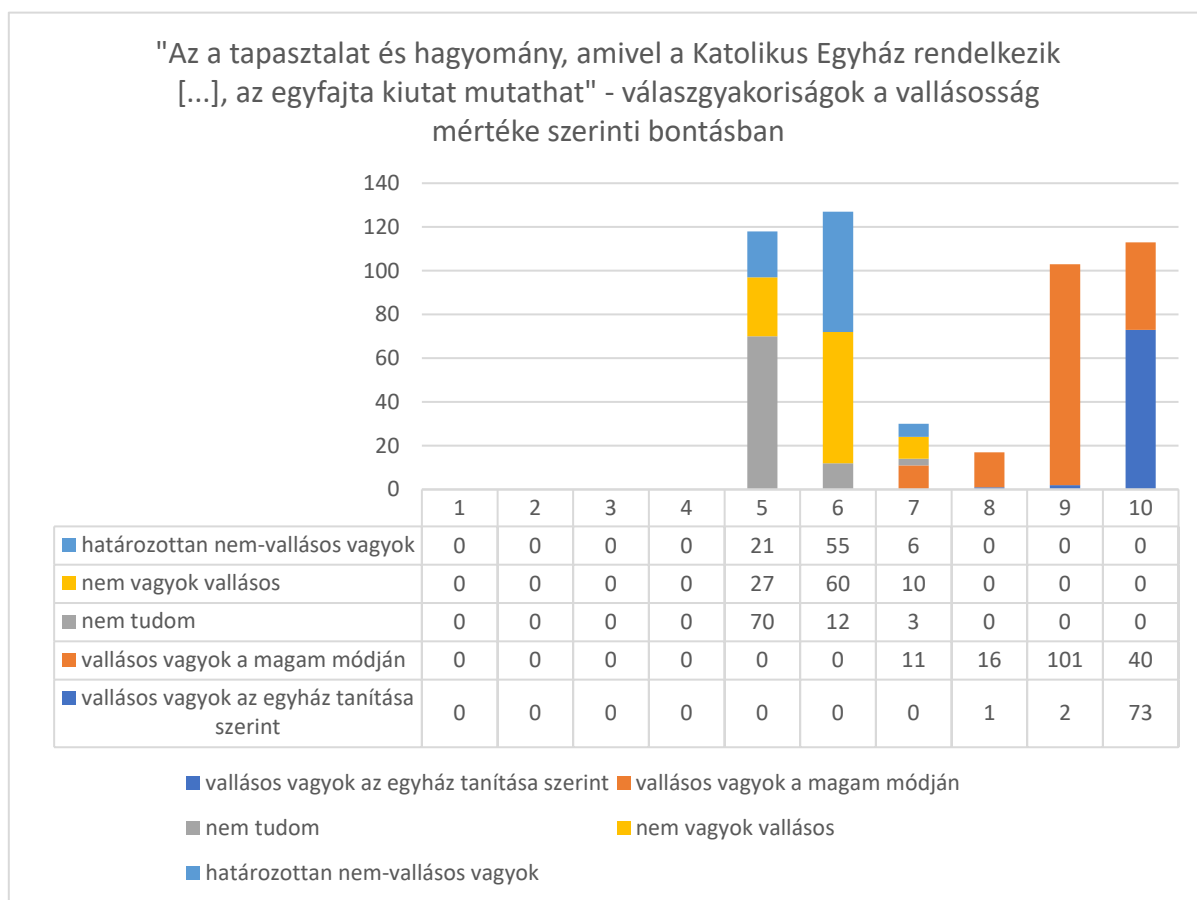
29. számú ábra: „A hitünk nagyon sok mindenben átsegíthet bennünket” ?” kérdésre adott válaszok gyakorisági megoszlása a vallásosság mértéke szerinti megoszlásban

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A második állítás ekként szól: „Az a tapasztalat és hagyomány, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik – amire, ha valaki szán egy kis időt és jobban belegondol – az egyfajta kiutat mutathat.” A magukat az egyház tanítása szerint vallásosnak tartók leginkább a 10-es értéket ikszelték be (73 válaszadó, a kategórián belül 96 százalék); azok, akik a „maguk módján vallásosak”, jellemzően a 9-es értéket jelölték meg (101 válaszadó, a kategórián belül 60 százalék); a nem vallásosak többsége a 6-os értéket jelölte meg („nem vagyok vallásos”: 60 válaszadó, 62%, „határozottan nem-vallásos vagyok”: 55 válaszadó, 67 százalék).

30. számú ábra: „Az a tapasztalat, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik [...], az egyfajta kiutat mutathat” – kérdésre adott válaszok gyakorisági megoszlása a vallásosság mértéke szerinti bontásban

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

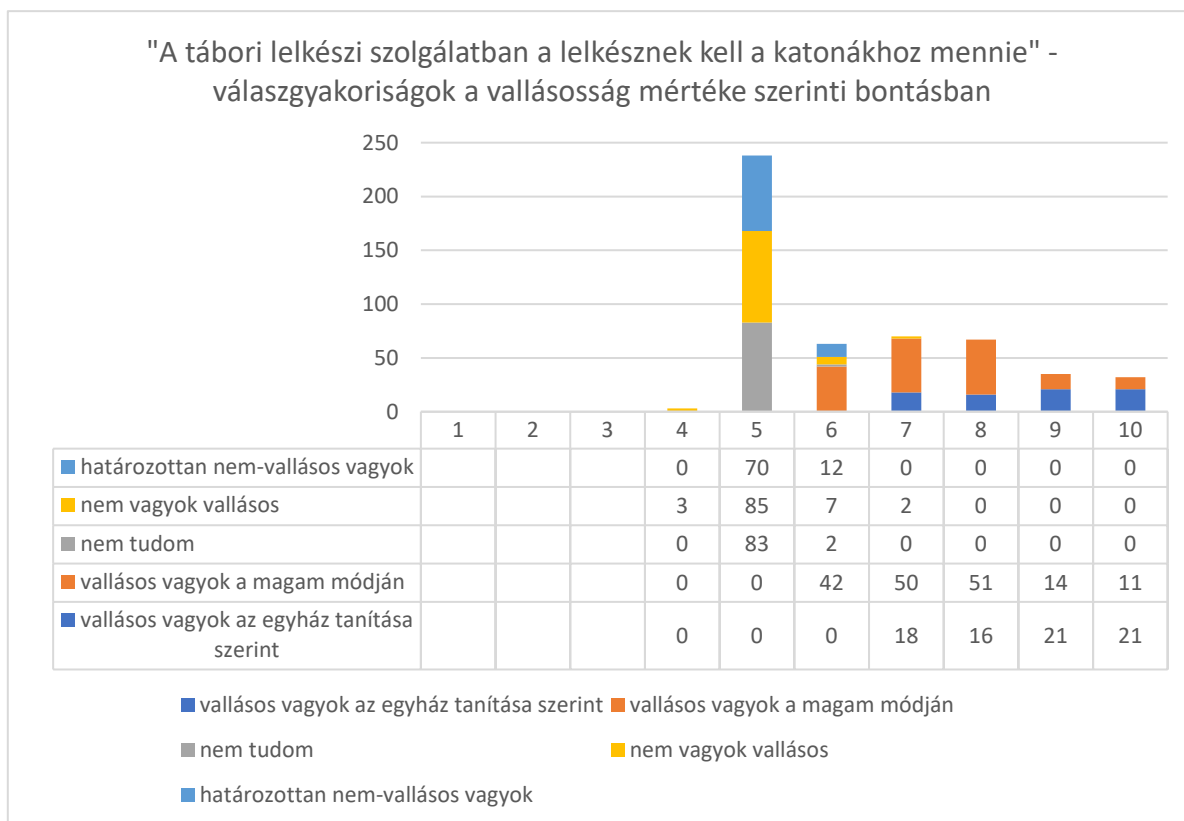
A harmadik állítás a következőképpen hangzott: „A tábori lelkészi szolgálatban a lelkésznek kell a katonához mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki.”

Ezzel az állítással kapcsolatban a fentiekben már megállapítottuk, hogy itt volt a legalacsonyabb a válaszok átlagértéke (6,37). Megvizsgálva a vallásosság mértéke szerint a válaszokat, láthatjuk, hogy a magukat nem vallásosnak, illetve határozottan nem-vallásosnak vallók nagy többsége az 5-ös értéket jelölte meg (az előbbieket esetében ez 85 válaszadót, vagyis a kategórián belül 88 százalékot, az utóbbiak esetében 70 válaszadót, vagyis a kategórián belül 85 százalékot jelentett).

Három válaszadó jelölt meg 4-es értéket (a „nem vagyok vallásos” kategórián belül), ennél alacsonyabb értékre senkinek nem esett a választása.

Azok körében, akik valamilyen szinten vallásosnak vallották magukat, a válaszokat tekintve igen nagy volt a szórás.

31. számú ábra: „A tábori lelkészi szolgálatban a lelkésznek kell a katonához mennie” – kérdésre adott válaszok gyakorisági megoszlása a vallásosság mértéke szerinti bontásban

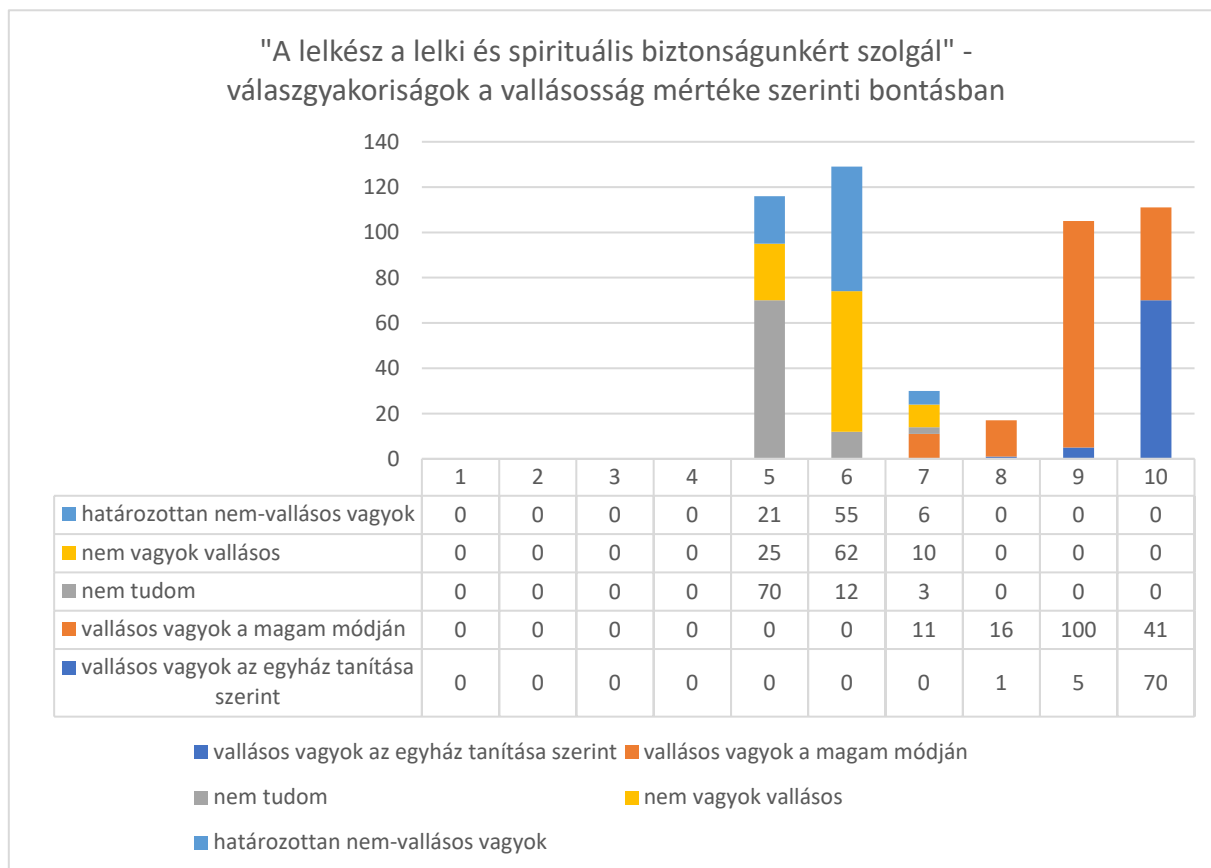

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

„A lelkész a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál, a katona meg a személyes és az ország biztonságának érdekében végzi feladatát” – hangzott a negyedik állítás. A magukat az egyház tanítása szerint vallásosnak vallók meghatározó hányada a 10-es értéket választotta (70 válaszadó, a kategória 92 százaléka), a maguk módján vallásosak nagy többsége a 9-es értéket jelölte meg (100 válaszadó, a kategória 59 százaléka). 5-nél alacsonyabb értéket senki nem jelölt meg.

Azoknak, akik valamilyen formában nem vallásosnak mondták magukat, főként a 6-os értékre esett a választásuk („nem vagyok vallásos”: 62 válaszadó, a kategória 64 százaléka; „határozottan nem-vallásos vagyok”: 55 válaszadó, a kategória 67 százaléka).

32. számú ábra: „A lelkész a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál” – kérdésre adott válaszok gyakorisági megoszlása a vallásosság mértéke szerinti bontásban.

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Az utolsó, az ötödik állítás: „'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben.”

A két nem vallásos kategória esetében a válaszadók 100 százaléka (vagyis kivétel nélkül mindenki, aki „nem vallásosnak”, és „határozottan nem-vallásosnak” mondta magát) a 10-es értéket jelölte meg. 6-osnál alacsonyabb értéket nem jelölt meg senki.

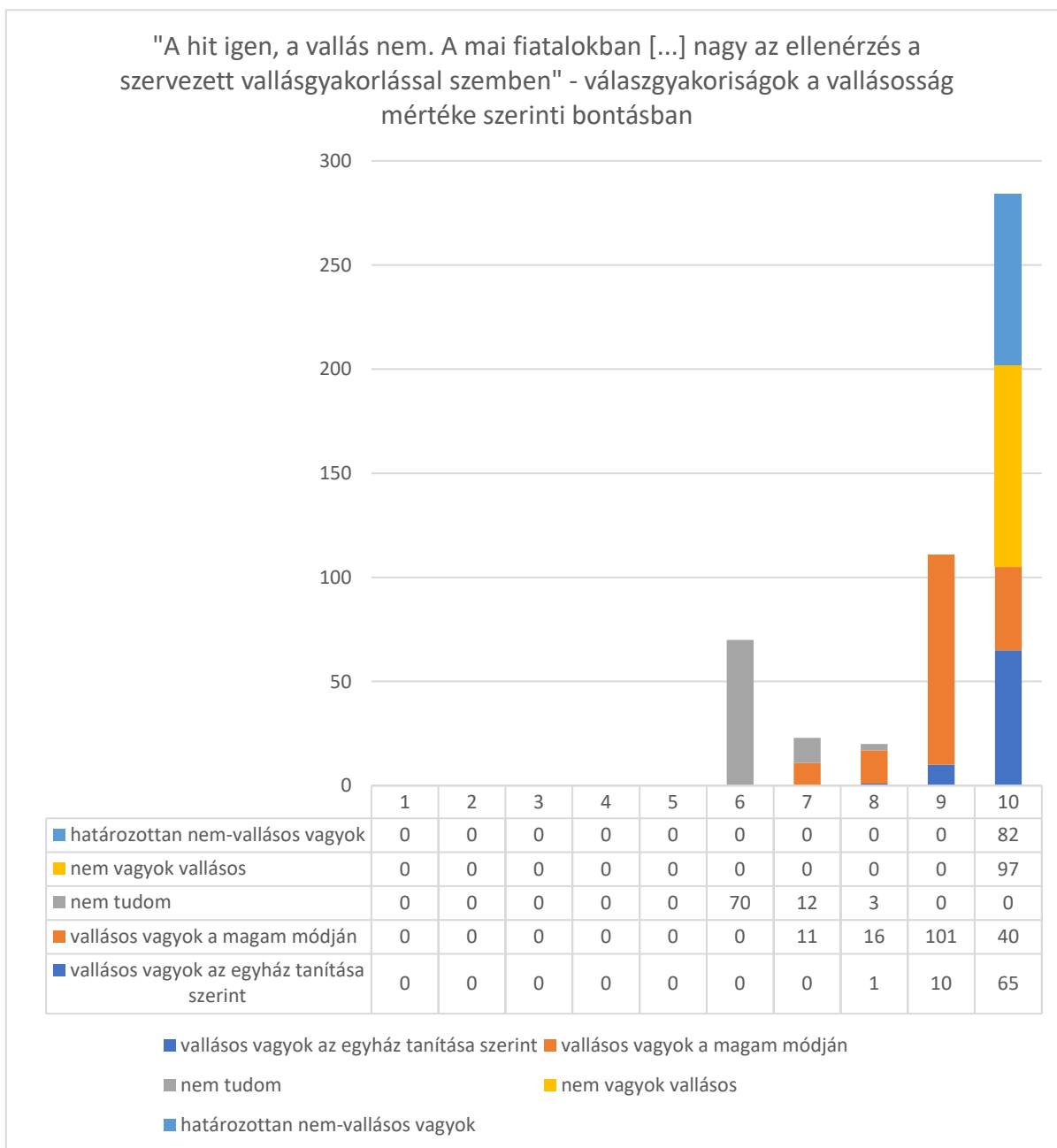
Az „egyház tanítása szerint vallásos” válaszadók többsége a 10-es, a „maguk módján vallásosak” nagyobb hányada pedig a 9-es értéket jelölte meg. Ez utóbbi eredmény azért figyelemre méltó, mert úgy tűnik, nagy százalékban éppen azok azonosultak az állítással, akikre az vonatkozik.

Az a tábori lelkész ugyanis, akinek az interjújából ezt a néhány mondatot kiemeltem, azzal folytatta a fenti megállapítást, hogy az egyház számára problémát jelentenek a „maguk módján” vallásos emberek.

Ők ugyanis *à la carte* módon válogatnak a különböző vallások tanításai között, mint ha egy étterem étlapjáról választhatnák ki azokat az elemeket, amelyeket a leginkább tetszetősnek találják.

A megszólaltatott tábori lelkész szerint – ha visszaemlékszünk – éppen e jelenség miatt van szükség úgynevezett preevangelizációs munkára, amely során érzékenyítik a hozzájuk fordulókat, megismertetik velük a vallásosság alapfogalmait és felkészítik őket az egyház szerint értelmezett hit megélésére.

33. számú ábra: „A hit igen, az egyház nem. A mai fiatalokban nagy az ellenérzés a szervezett vallásgyakorlással szemben” –kérdésre adott válaszok gyakorisági megoszlása a vallásosság mértéke szerinti bontásban

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A fentiek alapján azt látjuk, hogy a válaszadók közül a valamilyen mértékben vallásosak egyetértettek a hit, a vallásosság lényegére vonatkozó állításokkal (jellemzően a 9-es és 10-es értéket jelölték meg). Azok, akik valamilyen mértékben nem vallásosnak mondták magukat, főként az 5-ös, 6-os értéket jelölték meg, tehát választásaik nagyjából a középérték körül mozogtak. Egy olyan állítás sem volt, amelynél bárki 3-asnál alacsonyabb értéket választott volna.

A tábori lelkeszi szolgálat lényegére vonatkozó állítások esetében az a különösen szembeötlő, hogy itt született a nem vallásos válaszadók körében a legtöbb legalacsonyabb érték: az 5-öst jelölte meg a „határozottan nem-vallásos vagyok” kategória 85 százaléka, a „nem vagyok vallásos” kategória 88 százaléka. Márpedig az 5-ös értéket leginkább úgy értékelhetjük, hogy a válaszadó nem tud az állítást konkrét véleményt nyilvánítani. Mindebből levonható a következtetés: ezek a válaszadók nagy valószínűséggel nem rendelkeznek a tábori lelkeszi szolgálat feladatát, szerepét illetően érdemi ismeretekkel.

10.4. Összegzés, részkövetkeztetések

A kérdőíves felmérés eredményeinek értékelésekor lényeges szem előtt tartani azt, hogy egy kis mintán készült az adatfelvétel, ezért a kapott válaszokról semmiképpen nem állítható, hogy tükröznék a rendőrség teljes személyi állományának álláspontját. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy szükséges egy nagyobb mintán megismételni a kutatást, amelyet célszerű strukturált interjúkkal kiegészíteni.

A válaszok értékelése

A válaszok értékelése alapján levonhatjuk a következtetést: a minta valamennyi szociális változót tekintve meglehetősen heterogén volt. A vallásosság mértékét tekintve is számottevő szórás tapasztalhattunk.

A „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” opciót választók több mint fele közalkalmazottként dolgozik, 28 százalékuk tiszthelyettes.

A maguk módján vallásosak körében is sok volt a közalkalmazott (34 százalék), közel hasonló arányban voltak jelen a főtisztek (20 százalék), a tiszthelyettesek (18 százalék), valamint a zászlósok (15 százalék).

A bizonytalanok aránya a tiszthelyettesek körében a legnagyobb (36 százalék). A „határozottan nem-vallásosak” körében a tisztek voltak túlsúlyban (45 százalék), 23 százalék a zászlósok, 14% a közalkalmazottak aránya.

A mintában a „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők, a 26 és 32 év közötti korcsoportbeliek, a községben dolgozók, a közalkalmazotti állományúak jelölték meg. A „vallásos vagyok a magam módján” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők, a 40 és 46 év közötti korcsoportbeliek, a fővárosban dolgozók, a közalkalmazotti állományúak jelölték meg.

A „nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a nők, az 54 és 60 év közöttiek, a megyei jogú városban dolgozók, a tiszthelyettesek jelölték meg. A „nem vagyok vallásos” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a férfiak, a 19 és 25 év közöttiek, a megyei jogú városban dolgozók, a tiszti állományúak jelölték meg. Végül a határozottan nem-vallásos vagyok” választ a nagyobb/legnagyobb arányban a férfiak, a 33 és 39 év közöttiek, a Budapesten dolgozók, a tiszti állományúak jelölték meg.

A válaszokból az is kiderült, hogy a kutatásba bevontak döntő többsége élt át a megelőző öt évben súlyos, traumatikus életeseményt; a legtöbbjük esetében ez halálesetet jelentett, de sokan jelezték, hogy betegség, súlyos baleset vagy párkapcsolati probléma történt a közelmúltban.

Egyházi lelkipozítási segítséget csak nagyon kis arányban vettek igénybe a válaszadók, ez az arány a legmagasabb a 33 és 39 év közöttiek korcsoportjában. A legfiatalabbak és a legidősebbek nem vettek igénybe egyházi lelkipozítási segítséget.

A „nem, de ha lett volna lehetőség, akkor igénybe veszem” opciót választók aránya a 40 és 46 év közötti, valamint a 33 és 39 év közötti korcsoportban volt a legnagyobb.

Súlyos munkahelyi konfliktussal valamennyi válaszadó szembesült az elmúlt öt évben; ez a legtöbbjük esetében elsősorban karriertörést jelentett (például elmaradt a várt előléptetés, a tanfolyam). Munkahelyi negatív esemény kapcsán a válaszadók kevéssel több mint fele nem vett volna igénybe egyházi lelkipozítási segítséget, több mint egyharmaduk ugyanakkor, ha lett volna rá lehetősége, akkor igénybe vette volna a mondott egyházi segítséget.

A válaszadók fele úgy ítélte meg, hogy nincsen szükség a rendőrségen belül lelkipozítási szolgálat létrehozására, a bizonytalanok, válaszolni nem tudók/nem akarók aránya 35 százalék volt, és a minta mindössze 15 százalék a adott igen választ. Az „igen” válaszok 54 százalék a érkezett a nőktől. Ugyanakkor a bizonytalanok aránya is a nők körében bizonyult magasabbnak: a „nem tudom” opciót megjelölők 78 százalék a a nők köréből került ki.

Ami a válaszok állománykategória szerinti megoszlását illeti, a leginkább elutasítónak a tiszthelyettesek, a zászlósok és a főtiszték bizonyultak. A leginkább a kormánytisztviselők és a tiszték támogatták a rendőrségi lelkipozítási szolgálat létrehozásának tervét: az „igen” válaszok 69 százaléka a tisztektől, 23 százaléka a kormánytisztviselőktől érkezett. Ráadásul, a kormánytisztviselők állománykategóriáján belül kiemelkedően magas volt az igenlő választ adók aránya (37 százalék).

Hipotézisek értékelése

A kutatás kezdetén az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

F1: A vizsgált mintán belül a nők nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen belül lelkipozítási szolgálat felállítását, mint a férfiak.

F2: A vizsgált mintán belül a tiszthelyettesek nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen belül lelkipozítási szolgálat felállítását, mint a többi állománykategóriába tartozó válaszadók.

F3: A vizsgált mintán belül a magukat vallásosnak tartók nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat felállítását, mint azok, akik nem tartják magukat vallásosnak.

A vizsgált mintán belül azt tapasztaljuk, hogy a nők nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen belül a lelkipásztori szolgálat felállítását, mint a férfiak. Az F1 hipotézisem tehát igazolást nyert.

Az állománykategória szerinti megoszlást tekintve a legkevésbé a tiszthelyettesek, a zászlósok és a főtiszték értettek egyet a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának gondolatával. Eredeti feltételezésemet cáfolva leginkább a kormánytisztviselők és a tisztek bizonyultak nyitottnak a felvetésre: az „igen” válaszok meghatározó hányada (69 százalék) a tisztektől, közel egynegyede (23 százalék) a kormánytisztviselőktől érkezett.

A kormánytisztviselők állománykategóriáján belül kiemelkedően magas volt az igenlő választ adók aránya (37 százalék), kisebbségben maradtak azok, akik nem tartották szükségesnek a rendőri lelkipásztori szolgálat felállítását. Az F2 hipotézist tehát el kellett vetnem.

Az, hogy valaki vallásosnak tartja magát, önmagában még nem feltétlenül jelent alapot érdemi következtetések levonására, miként a magukat nem vallásosnak mondók halmaza sem homogén. Ebből a felismerésből kiindulva igyekeztem elkülöníteni a mintán belül azokat, akik „az egyház tanítása szerint”, és azokat, akik „a maguk módján” vallásosak, illetve a „nem vallásos” válaszadókat is azoktól, akik „határozottan nem-vallásosnak” vallották magukat.

A „határozottan nem-vallásos” válaszadók döntő többsége elutasította a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának gondolatát. A legbizonytalanabbnak a „maguk módján vallásos” válaszadók bizonyultak, közöttük volt a legtöbb olyan válaszadó, aki a „nem tudom” opciót jelölte meg. Az egyház tanítása szerint vallásos válaszadók több mint fele (58 százalék) adott igenlő választ. Ugyancsak magas volt az igen választ adók aránya azok körében, akik a vallásosságuk mértékét felmérni igyekvő kérdésre korábban a „nem tudom” opciót jelölték meg.

Mindebből levonható a következtetés: a vizsgált mintán belül a magukat vallásosnak tartók nagyobb arányban támogatnák a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat felállítását, mint azok, akik nem tartják magukat vallásosnak. Az F3 hipotézis ilyenformán megerősítést nyert.

A tartalomelemzés során kiválasztott, a hitre, az egyház szerepére, a tábori lelkészek feladataira vonatkozó állításokra érkezett értékeléseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a valamilyen mértékben vallásosak egyetértettek a hit, a vallásosság lényegére vonatkozó állításokkal (jellemzően a legmagasabb, 9-es és 10-es értéket jelölték meg). Azok, akik valamilyen mértékben nem vallásosnak mondták magukat, főként az 5-ös, 6-os értéket jelölték meg, választásaik nagyjából a középérték körül mozogtak, vagyis egyik irányban sem kötelezték el magukat.

A tábori lelkészi szolgálat lényegére vonatkozó állítások esetében különösen szembeötlő, hogy itt született a nem vallásos válaszadók körében a legtöbb legalacsonyabb érték: az 5-öst jelölte meg a „határozottan nem-vallásos vagyok” kategória 85 százaléka, a „nem vagyok vallásos” kategória 88 százaléka.

Márpedig az 5-ös értéket leginkább úgy értékelhetjük, hogy a válaszadó nem tud az állítást illetően határozott véleményt nyilvánítani. Mindebből levonható a következtetés: az érintett válaszadók nagy valószínűséggel nem rendelkeznek a tábori lelkeszi szolgálat feladatát, szerepét illetően érdemi ismeretekkel.

Ha a fenti következtetésem helyes, az azt jelenti, hogy a további kutatások módszertanát illetően változtatásokra lehet szükség. Az egyik lehetséges megoldás lehet, ha a kutató röviden tájékoztatja a felmérésbe bevont személyeket arról, hogy mit értünk katonai tábori lelkeszi szolgálat alatt, illetve, hogy adott esetben milyen formában képzelhető el ennek rendőrségi „verziója”.

Másik megoldásként az önkitöltős kérdőíves felmérés mellett (esetleg ahelyett) strukturált interjúk jöhetnek szóba; ennél a módszernél ugyanis van lehetőség visszacsatolásra, vagyis, ha az interjúalany nem ért pontosan egy kérdést, akkor a kutatónak lehetősége van annak pontosítására.

Mindezek mellett célszerű lenne, ha a rendőri állomány megfelelő tájékoztatást kaphatna a tábori lelkeszi szolgálat mibenlétéről. Az ugyanis nem kérdéses, hogy az állományon belüli megfelelő támogatottság nélkül nem hozható létre a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat.

Egy további hipotézis felállítására és vizsgálatára adott volna alkalmat a Nemzeti Védelmi Szolgálatnak eljuttatott nyilvános adatkérés, amely keretében az Országos Rendőr-főkapitányságra vonatkozóan kívántunk információhoz jutni arról, hogy az országos korrupciós érzékelési indexhez hol helyezkedik el a szervezet korrupciós érzékelési indexe; az érzékelt korrupciós események vonatkozásában, hogy alakul azok területi, jogviszony és nem szerinti megoszlása.

Ezen ismeretek birtokában lehetőségünk nyílt volna következtetések és trendek megállapítására a kutatási eredmények és a szolgáltatott adatok összevetése révén. A jelzett adatok hiányában az összevetés nem tudott megvalósulni – mindazonáltal meggyőződésünk, hogy a doktori disszertáció témája szempontjából fontos ismeretekre tehattünk volna szert.

11. Összegzett következtetések

A rendszerváltást követően Magyarországon is több kutató vizsgálta a hadsereg viszonyaira optimalizált katonai lelkészi szervezetrendszer rendőrségre, illetve más belügyi testületekre adaptálhatóságát. A kutatói célt az a felismerés motiválta, hogy a rendőrök a katonákhoz egyre inkább hasonló tevékenységi körökben, hasonlóan folyamatos erkölcsi, lelki nyomás alatt végzik a munkájukat; logikusan levezethető a szervezet által kínált, stresszel való megküzdési stratégiák kibővítése.

Az elmúlt évek-évtized tapasztalatai tükrében immár oly nagyszámú új kihívással néznek szembe a rendőrségi állomány, hogy felelőtlenség lenne az állam részéről nem gondoskodni a rendőrök valamely formában – témánkban az egyház bevonásával – a rendőrök pszichés és lelki támogatásáról.

Doktori dolgozatunk szekunder és primer (társadalomtudományi) kutatásból áll. A másodelemzésre épülő szekunder kutatás keretében **megvizsgáltuk** a Szentszék jogalanyiságát, illetve azt, hogy miként válik a nemzetközi jog, azon belül is a kétoldalú szerződések, és megállapodások alanyává. Ezt követően **ismertettük**, hogy milyen körülmények hívták életre a katonai ordinariátust; milyen fejlődésen ment keresztül maga az intézmény; milyen egyházi jogi szabályok rendezik a jogi státuszát, szervezetét, működésének mikéntjét; illetve milyen feladataik vannak a tábori lelkészeknek.

Áttekintettük a magyarországi katonai ordinariátus létrejöttének módját, szervezeti kereteit, majd nemzetközi kitekintés keretében a nem-katonák (rendőrök, tűzoltók, egyéb belügyi dolgozók stb.) lelkipásztori ellátására létrejött modelleket.

Megállapítottuk, hogy a határőrök, a tűzoltók, a katasztrófavédelem munkatársai sajátos pszichés megterhelésnek vannak kitéve hivatásuk gyakorlása során. Fontosnak tartjuk azonban megjegyezni, hogy mindez nem képez kimerítő felsorolást valamennyi sajátos pszichikai terhelésnek kitett állami feladat-ellátás és állami alkalmazott tekintetében: munkaköri feladataiknak megfelelően ugyancsak sajátos pszichikai megterhelésnek vannak kitéve – a teljesség igénye nélkül – az egészségügyi dolgozók, a segítő foglalkozást végzők, a pedagógusok, gyógypedagógusok és nevelők, ügyfélszolgálati és ügyfélkapcsolati munkavállalók; összességében valamennyi szakma, ahol a tevékenység központjában az emberrel, emberen dolgozás van. Az egyes szakterületek kutatói szintén folytatnak kutatásokat a munkavállalók mentális egészsége és az egyházi szerepvállalás, egyházi lelkigondozás körében.

Ismertettük a katonai lelkigondozás történetét, valamint a történetiség szerint elváló három módot a katonai ordinariátusi feladatok ellátására. A szervezetre vonatkozó alapvető szabályokat a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli rendelkezés tartalmazza, az egyes nemzeti részletszabályokat a Szentszék és az állam között létrejövő bilaterális megállapodás, valamint a konkrét katonai ordinariátus szervezeti és működési szabályzata tartalmazza. Főszabály szerint személyi hatálya alá tartoznak a katonák, a hadsereg munkáját segítő közalkalmazottak, a katonák családtagjai és háziszemélyzetük, a katonai oktatási intézmények növendékei, a katonai kórházak és idősoththonok lakói, gondozottjai, alkalmazottai.

A Szentszék jogosult dönteni a katonai ordinariátus felállításáról, a döntést azonban az érintett püspöki konferenciák előzetes meghallgatásához köti. Jellemzően az ordinárius személyének kinevezése egyházi és állami közös aktus révén történik, mivel „kettős függőségből” következően egyszerre szükséges egyházi, politikai és nemzetbiztonsági szempontoknak érvényesülniük.

A kiterjedt katonai lelkipásztori gondoskodás mellett megállapítottuk, hogy nincsen hasonló egységesség a rendőrök lelkipásztori ellátásában, habár történelmileg egy töről fakad a két szervezet. Habár a speciális ellátás iránti igény vitathatatlan, a katolikus egyház nem hozott létre külön intézményt a rendőrök lelkigondozására. Azokban az országokban, ahol létrejött a szolgálat, négy modell valamelyike alapján valósult meg a kialakítás.

Ezen modelleket a doktori dolgozatban nemzetközi példák bemutatásával **ismertettük**: az első modellben kiterjesztő joghatállyal a katonai ordinariátus látja el a rendőrök lelkipásztori szolgálatát; a második modellben lokális szinten valósul meg a lelkipásztori szolgálat szervezése; a harmadik modellben a rendőri lelkipásztori szolgálatot a katonai ordinariátus keretein belül, nem kiterjesztő jelleggel látják el; a negyedik (olasz) modellben a tevékenységi kör tekintetében inkább katonai feladatokat ellátó szervezet a katonai ordinariátus joghatósága alá tartozik, az inkább rendvédelmi feladatokat ellátó szervezetek lelkigondozásáért a püspöki konferencia által irányított különálló szervezet felel.

A harmadik modell ismertetése során **megállapítottuk**, hogy a közös joghatóság ellenére nem feltétlenül vonatkoznak azonos szabályok a rendőrökre és a katonákra, illetve diszfunkciók léphetnek fel az állam és az állampolgárok viszonyában, a kettős szabályoknak történő megfelelés feloldhatatlan helyzeteket eredményezhet.

A horvát katonai ordinariátus felállítása (tekintve, hogy viszonylag fiatal államról van szó) a közelmúltban történt, magát a katonai ordinariátust kiterjesztett joghatósággal ruházták fel. Ebből arra **következtettünk**, hogy az Apostoli Szentszék által támogatott megvalósítási formát napjainkban is, továbbra is az első modell alkalmazása jelenti. Meghatározó érvet jelent az álláspont kialakításakor az a tény, hogy az önálló rendőri lelkigondozásért felelős szervezet felállítása és működtetése az állam és az egyház részére is jelentős anyagi és humánerőforrás-beli többlet terhet jelent. A dolgozatban kiemelt jelentőséggel bíró szlovák katonai ordinariátus szintén kiterjesztő jellegű joghatósággal bír, vagyis a katonaság mellett a rendőrségnél, a vasútrendőrségnél, illetve a büntetés-végrehajtási intézményeknél is folytat lelkipásztori tevékenységet.

Kifejtettük, hogy a feladat-ellátási körben, a hagyományos és új kihívások tekintetében – a szervezeti hasonlóságok mellett – a kiterjesztett katonai ordinariátus nem tud minden rendészeti aspektusra hatékonyan reagálni, ezért nem támogatom a kiterjesztett joghatású katonai ordinariátus magyarországi meghonosítását a rendőri lelkipásztori ellátás megvalósításához.

A doktori dolgozatban részletesen **körbejártuk**, hogy Magyarországon milyen jogi normák jelentik a szabad vallásgyakorlás alapját. Az Alaptörvény VII. cikke deklarálja a gondolat, lelkiismeret és vallásszabadságot, ahol a vallásszabadság jelent pozitív és negatív vallásszabadságot is. A vallásszabadság és a lelkiismereti szabadság kizárólag együtt létezik, így az egyik korlátozásával sérül a másik is.

A lelkiismereti szabadság magában foglalja a vallásgyakorlás jogát, vagyis a kultuszszabadságot, amely biztosítja például az istentiszteleti helyek létesítéséhez és működtetéséhez

való jogot, illetve az állam kötelezettségét saját intézményeiben valós lehetőség biztosítására a vallás szabad és korlátozásoktól mentes gyakorlására.

Ez a kötelezettség jelenik meg az a honvédség, a kórházak és a büntetés-végrehajtási intézetek esetében. Az Alaptörvény tartalmazza az állam és a vallási közösségek különválasztásának elvét, a vallási közösségek autonómiáját. Ebből kifolyólag az állam nem hozhat létre vallási közösségek felügyeletét, irányítását ellátó intézményt, nem kényszeríthet a vallási közösségek hitelveinek betartására.

Az egyes vallási közösségek jogaik, kötelezettségeik azonosak, ettől függetlenül az állam egyes vallási közösségek jelentőségét, támogatottság, tényleges társadalmi szerepét figyelembe véve szorosabb kapcsolatot alakíthat, mint másokkal. Ez önmagában nem sérti az állam és egyház különválasztott működésének az elvét, ahogyan arról a dolgozatban kifejtett módon az Alkotmánybíróság is ítélt.

A taláros testület álláspontja szerint egy ilyesfajta együttműködés egészen addig nem alkotmányellenes, amíg az állam nem kapcsolódik össze intézményesen egyik egyházzal sem, nem azonosítja magát egyik egyház tanításával sem, nem avatkozik be az egyház belső ügyeibe, és nem nyilvánít véleményt hitbéli igazságokról. A 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról kimondja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság joga megilleti a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományába tartozókat, valamint a honvédség kötelékében szolgálatot teljesítőket.

Ez a törvényi rendelkezés vezetett át a következő fejezetbe, ahol részletekbe menően **elemztük** azokat a dokumentumokat, jogszabályokat és belső szabályzatokat, amelyek a hazai tábori püspökség működésének jogi alapját képezik. 1994-ben jött létre a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék közötti bilaterális megállapodás a katonai ordinariátus felállításáról. A dokumentum magában hordozza annak lehetőségét, hogy a későbbiekben a megállapodás pontjai indokoltság esetén újra tárgyalhatók és módosíthatóak. Ez a rendelkezés teremti meg a doktori disszertáció aktualitását és a témával foglalkozó kutatók munkájának horderejét, hiszen egy létező és élő hiányosságra keresi valamennyi az optimális megoldást a már létező megoldások közül, ahol a megvalósítás kezdeményezéséhez maga a kétoldali megállapodás nyújt lehetőséget.

Magyarországon a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelettel jött létre a Tábori Lelkészi Szolgálat, amelynek joghatósága és feladatköre a honvédségre és a határőrségre terjed ki, a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyház együttműködésével.

A tábori lelkészségre vonatkozó hatályos szabályokat tartalmazó 231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet rögzíti, hogy tábori lelkészi szolgálat végzésére csak a bevett egyház (bejegyzett egyház, mely megállapodást köt az állammal a közjót szolgáló együttműködésről) jogosult. Ez a megoldás jogi szempontból támadhatatlan a 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet preambulumban alkalmazott „történelmi egyházak” kifejezéséhez viszonyítva, és csak a négy nevesített egyházat vonta be a tábori lelkészi szolgálatba.

A Korm. rendelet támadott szakaszainak alkotmányosságát vizsgálat alá vonta az Alkotmánybíróság és megállapította, hogy az állam lényegében azzal az egyházzal köt megállapodást közérdekű feladatok ellátására, amelyekkel azt indokoltan tartja. Ebben az esetben az indokoltságot a „történelminek” mondott egyházak támogatottsága képezte az állomány körében, illetve

vitathatatlan, hogy Magyarország történelmében a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyház játszott kiemelkedő szerepet. Ítéletet mondott a végül a honvédség szervezetébe integrált táborigazgatási szolgálatról, amely a panaszosok szerint sérti az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elvét.

Az Alkotmánybíróság elutasította a panaszt, mivel a katonai felettes által gyakorolt felügyeleti és utasítási jog kizárólag a táborigazgatási katonai jellegű tevékenységére terjed ki, a lelkipásztori tevékenység teljes mértékben az egyház irányítása és felügyelete alatt áll, vagyis a szolgálat nem fonódik össze a katonasággal.

A katolikus táborigazgatási lelkészség belső viszonyait az 1999-ben elfogadott szabályzat rendezi, amely meghatározza az ordinariátus működésének alapelveit, a joghatóságra és a szervezetre vonatkozó szabályokat, illetve részletezi a táborigazgatási lelkészek feladatait: hozzájárul a katonák lelki és erkölcsi életének fejlődéséhez; hozzájárul a katonák emberi és szakmai-etikai fejlődéséhez; végzi a katonák lelkipásztori ellátását; együttműködik a másik két szolgálati ággal és más egyházakkal.

A szabályzat értelmében az ordinariátus joghatósága elsődlegesen a katonai állomány hivatásos, aktív tagjaira és a közalkalmazottakra terjed, ám bizonyos esetekben további személyek is a joghatóság alá tartoznak, mint a katonák családtagjai, a katonai intézményekben tanulók, a katonai kórházakban lábadozók, illetve az ott dolgozók.

A következő fejezetben mindazokat a körülményeket **vizsgáltuk meg**, amelyek különösen indokolják a rendőrség lelkipásztori ellátásának megszervezését: ezek az egyén viszonyulásaiban, attitűdjében rejlő konfliktuslehetőségek, illetve a lehetséges szervezeti konfliktusok. Az állományra leginkább jellemző értékek a hivatás szeretete, a szervezethez fűződő lojalitás, a hivatástudat és a kiemelkedő mértékű igazságérzet.

A rendészeti feladatok ellátása intézményi oldalról speciális szervezeti struktúrát igényel, amelyek az egyén számára stresszt és frusztrációt eredményezhetnek a fenti értékekkel történő összeegyeztetés során. Az anyagi és erkölcsi megbecsülés hiányának, a munkatársakkal szemben támasztott elvárások és a valós lehetőségek közötti ellentmondások következtében a szervezetre a magas fluktuáció jellemző. Mindezek az állomány tagjaiban kiégéshez vagy éppen a legkülönfélébb deviáns magatartásokhoz vezethetnek.

Rámutattunk, hogy amennyiben az az egyén nem rendelkezik hatékony megküzdési, stresszkezelési stratégiával, olyan nem hatékony megoldásokat választ (például túlzott alkoholfogyasztás, öngyilkosság), amelyek az egyén és a társadalom számára is károsak.

Rámutattunk továbbá, hogy a rendőrség állománya különösen kitett a korrupciós kockázatnak.

Nincs természetesen szó arról, hogy a rendőri szervezet tehetne az állomány korrupttá válásáról, hiszen a korrupció legfőbb kiváltó oka az egyén korrupcióra való hajlama. Azonban, ha a szakmai közösségnek, amely körül veszi, alacsony az általános erkölcsi-fegyelmi fegyelmi színvonala és minimum eltűri a korrupciót, azzal összességében a normaszegésre való hajlamot erősíti meg.

Állítjuk, hogy a lelkipásztori ellátás és az egyházi gondozás hozzájárul az állomány értékrendjének, személyes attitűdjeinek megerősítéséhez annak érdekében, hogy az egyén a

szervezeti ellentmondásokat, hiátusokat és személyes kihívásokat a deviáns viselkedés határainak elkerülésével képes legyen kezelni.

A doktori disszertáció részét képezte az önálló primer kutatás **felvétele**, illetve annak eredményeinek **interpretálása**. Kutatási előzményt Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológia Tanszéke által 1990-ben folytatott reprezentatív mintán történő kérdőíves felmérése, illetve Szabó Csaba doktori kutatása részeként 2013-ban felvett kérdőíves felmérése jelentett. Az első kutatás a honvédség állománya körében, míg a második kutatást a rendőrség állománya körében vizsgálta a szervezeti lelkigondozással kapcsolatos attitűdöt.

Jelen kutatás erőteljesen épít a Szabó Csaba által alkalmazott kutatásmódszertanra: azonos, illetve egyes esetekben korrigált és kiegészített kérdéseket alkalmazott, mint elődje. A kérdőív kiegészült továbbá tábori lelkészekkel készített interjúk tartalomelemzése alapján összeállított attitűdskálákkal.

A primer kutatás keretében elemeztem a rendőrök vélekedését önálló rendőri lelkészi szolgálat létesüléséről. A mintavétel önkényes kiválasztással történt, a minta kis elemszámú: így a kutatásom nem reprezentatív, az eredmények kizárólag a konkrét mintára vonatkozóan érvényesek, következtések a mintától eltérő más csoportra, más munkaszervezetre nem vonhatók le.

A vizsgálat éppen ezért pilot projektként értékelendő, amely alkalmas lehet jövőbeni, nagyobb volumenű kutatás megtervezésének kiindulópontjaként. A kapott válaszok fényében a válaszadók nagy többsége élt át a megelőző öt évben súlyos, traumatikus életeseményt, amely a legtöbbjük esetében halálesetet jelentett.

A negatív életesemény feldolgozására egyházi lelkigondozási segítséget csak nagyon kis arányban vettek igénybe a válaszadók – ez az arány a legmagasabb a 33 és 39 év közöttiek korcsoportjában; a legfiatalabbak és a legidősebbek nem vettek igénybe egyházi lelkigondozási segítséget. Súlyos munkahelyi konfliktussal valamennyi válaszadó szembesült az elmúlt öt évben, amely a legtöbbjük esetében elsősorban karriertörést jelentett. Ennek kapcsán a válaszadók kevéssel több mint fele nem vett igénybe egyházi lelkigondozási segítséget, több mint egyharmaduk ugyanakkor, ha lett volna rá lehetősége, akkor igénybe vette volna az egyházi segítséget.

A válaszadók fele úgy látja, hogy nincs szükség a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására, a bizonytalanok, válaszolni nem tudók/nem akarók aránya egyharmad volt, és a minta mindössze 15 százaléka adott igenlő választ.

A lelkigondozás kérdésével kapcsolatban a leginkább elutasítónak a tiszthelyettesek, a zászlósok és a főtiszték bizonyultak; a leginkább a kormánytisztviselők és a tiszték támogatták a rendőrségi lelkipásztori szolgálat létrehozásának tervét: az „igen” válaszok kétharmada a tisztektől, 23 százaléka a kormánytisztviselőktől érkezett.

Az attitűdskála kérdésekben a hit szerepével, az ima szerepével, a tábori lelkész kihívásaival és a tábori lelkész feladatával kapcsolatban fogalmaztam meg állításokat, amelyek főként azt mérték, hogy a válaszadók a tábori lelkészekre és a tábori lelkipásztori szolgálatra, mint intézményre aktív szereplőként, vagy az eseményekre reagáló, igényeket kiszolgáló entitásként tekintenek-e.

A kapott válaszokkal kapcsolatban elmondható, hogy azok túlságosan a középérték felé húznak, a válaszadók nem tudtak az állításokkal kapcsolatban határozott véleményt képviselni. Arra

következtetünk, hogy az érintett válaszadók nagy valószínűséggel nem rendelkeznek a tábori lelkeszi szolgálat feladatát, szerepét illetően érdemi ismeretekkel.

Amennyiben ez az állítás helyt álló, a további kutatások során szükséges a kutatási módszertan módosítása – akár a kérdőívkitöltésben részt vevők rövid tájékoztatása, akár a kérdőíves kutatás strukturált interjúkkal történő kiegészítése révén.

12. Összegző megállapítások, új tudományos eredmények, ajánlások

A katolikus egyház saját kebelén belül egy külön intézményt, a hagyományos egyházmegyékkel azonos jogállású részegyházat hozott létre: a katonai püspökség vagy katonai ordinariátus keretében látják el a katonák lelkipásztori feladatait. A katonai ordinariátusra vonatkozó szabályokat keretjelleggel határozza meg egy pápai rendelkezés, e rendelkezés alapján jöttek létre kétoldalú szerződések a Szentszék és az egyes államok között.

Alapvetően az államokra van bízva, hogy az apostoli rendelkezés az annak magyarázatára kiadott dokumentum, valamint a bilaterális szerződés keretei között miként határozzák meg a tábori lelkeszségre vonatkozó részletszabályokat. Nagy mozgástérrel az egyes államok nem rendelkeznek, de alapvetően erre nincs is igény, hiszen a katolikus egyház egy jól felépített modellt dolgozott ki a speciális feladat ellátására.

A katonai ordinarius létrehozásának rációja ugyanis az, hogy a katonák feladataik, élethelyzetük sajátosságai okán külön, az átlagos hívótól eltérő és elkülönülő lelkipásztorra szorulnak. Az elkülönült szervezetet egyrészt az indokolja, hogy a tábori lelkeszségek kettős alárendeltségben működnek: egyházi kérdésekben az egyházi előjáró, katonai kérdésekben a katonai felettes irányítása és ellenőrzése alatt állnak.

Másrészt az is szervezeti elkülönülést teszi indokolttá, hogy a tábori lelkeszségek fizikailag is a katonák mellett, a katonák közelében teljesítik szolgálatukat, és – ha kell – követik őket külföldi misszióba vagy akár a háborúba is.

A rendőrök lelkipásztori ellátására nem hozott létre a katolikus egyház külön intézményt, arra azonban biztosít lehetőséget, hogy az egyes államok – az apostoli rendelkezés keretei között – megalkossák a megfelelő kereteket e feladat ellátására. Az egyes országok éltek is e lehetőséggel, így különféle megoldásokat dolgoztak ki.

Magyarországon voltak elszigetelt kezdeményezések arra, hogy vegye át a katonai ordinariátus a katasztrófavédelem lelkipásztori ellátását, ám sem az egyház, sem az állam részéről nem történtek érdemi lépések az ügyben. Szlovákia és Magyarországhoz történelme, kül- és biztonságpolitikája, politikai és kulturális háttere nagyban hasonlít egymásra, éppen ezért célszerű megfontolni a szlovák modell átvételét, ugyanis ez az ország *„a legtöbb tanulsággal szolgálhat a magyar rendőri lelkipásztori szolgálat kialakításához”*. (Szabó, 2016).

Az intézményi kiterjesztés önmagában ugyanakkor nem elegendő válasz a rendőri lelkipásztori igény kielégítésére: a tábori lelkeszségek szolgálat tagjai számára is szükséges azt a képzést és támogatást megadni, amely révén elsajátítják azokat a készségeket, amelyek birtokában megfelelően tudnak reagálni a rendőrségi állomány körében felmerülő lelki és erkölcsi kihívásokra.

Nem figyelmen kívül hagyható, hogy napjainkban is jelen van a rendőri szervezetben az igény a lelkipásztori gondoskodásra, amely igényre egyes régiókban és szervezeti alegységekben is keresik a megoldást: a dolgozat írója maga is közreműködik a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság egyes kapitányságain egyházi lelkipásztori biztosításában.

A lelkigondozás jelen helyzetében azonban nagyban függ a parancsnokság egyéni világképétől, a vezetés és a beosztottak viszonyától, illetve a helyi szervezet viszonyától a területen aktuálisan szolgálatot teljesítő lelkipásztorral. A katonai ordinariátusról szóló megállapodás módosítása, a rendőri lelkigondozás törvényes kereteinek kidolgozása, átlátható szabályozása és követelményrendszere ezt az esetlegességet szüntetné meg – hiszen egy alapvető jog és létező támogatási igény kielégülésre nem függhetne az esetlegességtől.

Lényeges ugyanakkor az is, hogy a rendőri állomány támogatása nélkül nem lehet dönteni abban a kérdésben, hogy legyen-e külön lelkipásztori szolgálat a rendőrségen, vagy szükség van ugyan az egyházi lelkipásztori ellátásra, de célszerűbb lenne azt nem elkülönült formában megvalósítani.

Javaslatom az, hogy mielőtt bárki is nagyobb volumenű felmérést tervezne lefolytatni e tárgyban a rendőri állományon belül, indokolt előbb tájékoztató kampányt szervezni és részleteiben is megismertetni a rendőrökkel a tábori lelkészi szolgálat mibenlétét.

A doktori disszertáció az alábbi új tudományos eredményeket tartalmazza:

1. **Megfogalmaztuk** azokat a különbségeket, amelyekre a katonai ordinariátus kiterjesztett alkalmazása esetén a tábori lelkészi szolgálatnak reagálnia kell a rendőrség állományának hatékony lelkigondozásához.
2. A primer/pilot kutatás eredményeként, a mintára vonatkoztatva **meghatároztuk** azon társadalmi és szervezeti/állományi csoportok körét, amelyek leginkább igénylik, illetve leginkább elutasítják a rendőri lelkipásztori szolgálatot.
3. **Feltártuk** az alkalmazott kérdőíves kutatás gyengeségét, és **javaslatot tettünk** a kutatási módszertan módosítására a témakörben további kutatásokat folytatók számára.

A dolgozat felhasználhatósága és ajánlások a későbbi kutatásokhoz

- A doktori disszertáció oktatási segédanyagként használható a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán, illetve a hittudományi egyetemek hadtudományt, biztonsági tanulmányokat érintő képzésein, a tábori lelkészi szolgálatra felkészítő posztgraduális képzéseken.
- Felhasználható továbbá állami és egyházi szervek részére a Szentszék és Magyarország között létrejött bilaterális megállapodás újratárgyalása, és a létrehozandó rendőrségi lelkipásztori szolgálat kereteinek megtervezése során.
- A doktori disszertáció rendőrségi állomány szervezeti és pszichológiai kihívásai fejezete módszertani segédanyagként szolgálhat a rendőrség pszichológiai szolgálata és valamennyi általános tevékenységet ellátó, munkája során a rendőrségi állomány tagjával dolgozó pszichológus számára.

Az értekezés fókuszában egy olyan kérdéskör – a rendőrök egyházi lelkigondozása – áll, amely sok évtizedes elméleti megalapozottsággal és gyakorlati tapasztalattal rendelkezik. Mindezek, kiegészülve a hazai kutatási eredményekkel azt mutatják, hogy indokolt Magyarországon is mihamarabb meghonosítani a szervezeti lelkigondozás ezen intézményét. Ennek fényében ajánljuk az értekezést az Országos Rendőr-főkapitányság vezetésének – tekintettel arra, hogy a Honvédelmi Minisztériumban is közvetlen miniszteri alárendeltségbe tartozik a Tábori Lelkészi Szolgálat.

Ajánljuk továbbá a Külgazdasági és Külügyminisztérium Biztonságpolitikáért Felelős Államtitkársága számára, amely feladatrendszerét tekintve felelős a Szentszékkal fenntartott nemzetközi diplomáciai kapcsolatokért és lehetőségében áll kezdeményezni a katonai ordinariátust létrehozó bilaterális szerződés módosítását.

Ezek mellett ajánljuk a doktori disszertációt az értekezésben közvetlenül nem érintett rendvédelmi szerveknek, és szintén speciális, nem rendvédelmi feladatokat ellátó állami szerveknek, ahol az ellátott feladatok összetettsége és állományra gyakorolt erkölcsi és mentális hatása miatt indokolt lehet az intézményi lelkipásztori gondoskodás kiépítés és biztosítása a szervezet állománya számára.

Melléklet

Az elektronikus kérdőív

Kedves Kitöltő!

A ... Doktori Iskola doktorjelöltje vagyok, értekezésem megírásához gyűjtök anyagot, ehhez kérem az Ön segítségét.

Kutatásom során arra a kérdésre keresem a választ, hogy a Magyar Rendőrség állományába tartozók miként vélekednek a tábori lelkeszség intézményéről, illetve támogatnák-e egy önálló, a rendőrség mellett működő lelkeszi szolgálat létrehozását.

A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim. A kapott adatok az Ön azonosítását nem teszik lehetővé, azokat kizárólag a kutatás céljára használom fel, az eredményeket összesítve értékelem.

A kitöltés mintegy 20 percet vesz igénybe.

A kérdőív kitöltése bármikor megszakítható, ebben az esetben az addig keletkezett adatok nem kerülnek feldolgozásra.

Ha Ön a feltételeket elfogadja és folytatni kívánja a kérdőív kitöltését, kérem, jelölje be az alábbi négyzetet, majd kattintson a következő gombra.

A fenti tájékoztatást megértettem, a feltételeket elfogadtam.I.

- **Az Ön neme:**

- férfi
- nő

- **Az Ön életkora:**

- ... (saját válasz)

- **Ön milyen típusú településen teljesít szolgálatot/dolgozik:**

- Budapest
- megye jogú város
- egyéb város
- község

- **Ön milyen állománykategóriába tartozik?**

- főtitzt
- tiszt
- zászlós
- tiszthelyettes
- kormánytisztviselő
- közalkalmazott

II.

- **Ön vallásosnak tartja magát?**

- vallásos vagyok az egyház tanítása szerint
- vallásos vagyok a magam módján
- nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem
- nem vagyok vallásos
- határozottan nem-vallásos vagyok

III.

- **Történt Önnel az elmúlt öt évben olyan jelentős negatív esemény, melyet traumatikusnak élt meg?**

- igen
- nem

- **Amennyiben Ön az előbbi kérdésre igennel válaszolt, kérem, jelölje meg, milyen típusú a szóban forgó negatív életesemény.**

- párkapcsolati probléma
- családi probléma
- anyagi probléma
- munkahelyi probléma
- saját betegség/baleset
- más betegsége/balesete
- haláleset
- egyéb

- **E negatív életesemény feldolgozásában vett igénybe egyházi lelkipásztori segítséget?**

- igen
- nem
- nem, de ha lett volna rá lehetőségem, akkor igénybe vettem volna

- **Történt Önnel a munkahelyén az elmúlt öt évben jelentős negatív esemény?**

- igen
- nem

- **Amennyiben az előző kérdésre Ön igen választ adott, úgy kérem, jelölje meg, milyen típusú volt a szóban forgó negatív munkahelyi esemény. Több választ is megjelölhet.**

- szakmai probléma
- etikai dilemma
- vita, konfliktus felettséssel
- vita, konfliktus beosztottal
- vita, konfliktus munkatárssal
- vita, konfliktus ügyféllel
- munkahelyi beilleszkedési nehézség
- munkahely elvesztése
- egyéb törés a karrierben (várt előléptetés, tanfolyam elmaradása stb.)
- munkahely és magánélet összeütközése

IV.

- **Ön egyetért azzal, hogy szükség van a rendőrségen belül lelkipásztori szolgálat létrehozására?**

- igen
- nem
- nem tudom

V.

- **Az alábbiakban öt, a táborigazgató feladatával kapcsolatos állítást olvashat.**

Kérem, 1-től 10-ig skálán értékelje, mennyire ért egyet az egyes állításokkal. Minden esetben az 1 jelenti a legnegatívabb értéket (vagyis azt, hogy Ön egyáltalán nem ért egyet az állítással) és a 10 a legpozitívabbat (vagyis azt, hogy Ön a lehető legjobban egyetért az adott állítással).

- 6) *„A hitünk nagyon sok mindenben átsegíthet bennünket.”*
- 7) *„Az a tapasztalat és hagyomány, amivel a Katolikus Egyház rendelkezik – amire, ha valaki szán egy kis időt és jobban belegondol – az egyfajta kiutat mutathat.”*
- 8) *„A tábori lelkesítő szolgálatban a lelkesnek kell a katonához mennie. Az a klasszikus közösség, ami egy plébánián létrejön, a katonáknál más módon alakul ki.”*
- 9) *„A lelkes a lelki és spirituális biztonságunkért szolgál, a katona meg a személyes és az ország biztonságának érdekében végzi feladatát.”*
- 10) *„'A hit igen, az egyház nem.' A mai fiatalokban – erre sajnos az egyházi személyek olykor okot adnak – nagy az ellenérzés a szervezett, intézményes vallásgyakorlással szemben.”*

Felhasznált irodalom

- Acta Apostolicae Sedis (1940). 32, 280–282.
- Andorka R. & Harcsa I. (1990). Deviáns viselkedés. In Andorka R., Kolosi T. & Vukovich Gy. (Szerk.), *Társadalmi riport 1990*. (pp. 217–227). TÁRKI.
- Antalóczy P. (2012). Az Alaptörvény és az egyházakról szóló törvény összefüggései. In Rixer Á. (Szerk.), *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére* (pp. 205–213). KGRE.
- Armin A (2008). *Egyház és állam. Rövid történeti bevezetés a politikai teológiába*. Kálvin Kiadó.
- Árva Zs. (2016). *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. E-könyv. Complex Jogtár.
- Barcza Gy. (1994). *Diplomataemlékeim 1911-1945. I. kötet*. Európa História.
- Baura, E. (1992). *Legislazione sugli ordinariati castrensi*. Giuffrè.
- Beke M. (2001). A katolikus egyházszerkezet története. In Rácz L. (Szerk.), *Felekezeti egyházjog* (pp. 85–106). HVG-ORAC.
- Bodnár Zs. (2015). *Kapunyitási pánik – jönne az Y generáció, ha lenne hova*. http://hvg.hu/kultura/20150120_Y_generacio_fiatalok
- Bokorné Szegő H. (2006). *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó.
- Borbély Zs. (2019). Egészségmagatartás és mentális egészség – nemi különbségek a munkahelyi stressz megélésében. *Belügyi Szemle*, 67(7-8), 37–50. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.7-8.3>
- Borbély Zs., Fridrich A. C. & Tózsér E. (2018). A XXI. század biztonsági kihívásai a rendőrségi szervezeti kultúrában: generációk a szervezetben. In Gaál Gy. & Hautzinger Z. (Szerk.), *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* (pp. 97–102). Magyar Hadtudományi Társaság.
- Borman, W. C. & Ilgen, D. R. (2003). *Handbook of psychology Volume 12: Stress in Organization Industrial and organizational psychology*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/0471264385.wei1201>
- Civitas Intézet – Transparency International Magyarország (2018). *Fekete könyv. Korrupció Magyarországon 2010 – 2018*. Civitas Intézet. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/03/Fekete-k%C3%B6nyv.pdf>
- Coppola, R. (1988). Lettura della „Spirituali militum curae” in prospettiva di norme per uno statuto dell’ordinariato militare in Italia: bilancio e prospettive. *Il diritto ecclesiastico*, 98(4), 310–314.
- Devinder, R. & Upton, D. (2009). *Psychology for nurses*. Pearson Education Limited.
- Dezső L. (1998). *Bevezetés a katonai lelkipozításba – 1948*. Dunamelléki Református Egyházkerület.
- Dignitatis Humanae Bizottság (1984). *A vallásszabadság és a katonai szolgálat kérdése Magyarországon*. Beszélő. Különszám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-vallasszabadsag-es-a-katonai-szolgalat-kerdes-e-magyarorszagon>

- Duleba, A., Lukac, P. & Wlachovsky, M. (1998). *Zahranicná politika Slovenskej republiky východiská, stav a perspektívy*. Friedrich Ebert Stiftung. <https://www.sfpa.sk/sk/publication/zahranicna-politika-slovenskej-republiky-vychodiska-stav-a-perspektivy/>
- Elek L. (2014). Korrupciós kockázatok a közszektorban, különös tekintettel a rendészeti (rendőri) igazgatás területére. *Belügyi Szemle*, 62(10), 59–98.
- Elekes Zs. (2004). *Alkohol és társadalom*. Országos Addiktológiai Intézet.
- Erdő P. (1988). Questioni interrituali del diritto dei sacramenti. *Folia Canonica*, 1, 16–17.
- Erdő P. (1991/a). *Egyházjog*. Szent István Társulat.
- Erdő P. (1991/b). A Szentszék és Magyarország. *Katolikus Szemle*, 3-4, 140–148.
- Erdő P. (2014). *Egyházjog*. Szent István Kézikönyvek 7. Szent István Társulat.
- Ernyes M. (2015). Rendvédelem, rendvédelem-történet (fogalmi és tartalmi megközelítés). *Rendvédelmi Füzetek*, 25(43–46), 15–38. <https://doi.org/10.31627/RTF.XXV.2015.43-44-45-46N.15-38P>
- Fekete S. (1991). Segítő foglalkozások kockázatai. Helfer szindóma és burnout jelenség. *Psychiatria Hungarica*, 6(1), 17–29.
- Ferincz A. & Szabó Zs. R. (2012). Z generáció hatása a munkáltató szervezetekre. *Munkaiügyi Szemle*, 56(11), 88–93.
- Finszter G. (2016). *A rendészet és a rendészeti igazgatás elmélete*. Egyetemi Jegyzet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Foster, M. (2008). *The global talent crisis*. Business Week.
- Géring Zs. (2017). Kevert szövegelemzési módszertan alkalmazása gazdasági és társadalmi jelenségek vizsgálatához – Online CSP-kommunikáció tartomelemzéssel és diskurzuselemzéssel. *Vezetéstudomány*, 48(4), 55–66. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.04.08>
- Giddens, A. (1995). *Szociológia*. Osiris Kiadó.
- Györffy Zs. & Ádám Sz. (2004). Az egészségi állapot, a munkastressz és a kiégés alakulása az orvosi hivatásban. *Szociológiai Szemle*, 3, 107–127.
- Hargittai E. (1988). *Katonai egyházi szervezetek iratanyaga a Hadtörténelmi Levéltárban*. Hadtörténelmi Levéltár.
- Header, H. (1992). *Olaszország rövid története*. Maecenas Könyvkiadó.
- Hegedűs R. (2000). *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. Doktori értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.
- Horváth Z. (2008). Lelkészek a katonák között. *Hadmérnök*, 4(3), 410–418.
- Huels, J. M. (2018). Anglicanorum coetibus: text and commentary. *Studia Canonica*, 43, 389–430.

- Inter arma caritas - Fegyverek között a szeretet - 20 éves a Katolikus Tábori Püspökség.* (2015). Zrínyi Kiadó.
- Író S. (2017). A szlovák rendőrség katolikus lelkipásztori modelljének bemutatása és vizsgálata. *Hadtudományi Szemle*, 10(1), 275–281.
- Karasek, R. (1979). Job Demands, Job Decision Latitude, and Mental Strain: Implications for Job Redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24, 285–308. <https://doi.org/10.2307/2392498>
- Kardos S. I. (2015). A rendőri kisközösségek hatása az egyén korrupciós hajlamára. *Belügyi Szemle*, 63(10), 31–46. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.10.3>
- Kende T., Nagy B., Sonnevend P. & Valki L. (Szerk.) (2019). *Nemzetközi jog*. Wolters Kluwer Hungary Kft.
- Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok.*
http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Pszichologia/123Kiss/Kutat%E1sm%F3dszertan_szoci%E1lpszichol%F3gia/bin/Ora_4/04_fogalomtar.html
- Kern, V. (2014). *Youth Employment: Mobility of young workers*. 2014.01.28.
- Király Cs. (2014). *Az Y és a Z a munka világában.* <http://www.hrportal.hu/hr/az-y-es-a-z-a-munka-vilagaban-20140328.html>
- Kovács M. (1981). A kiegészítés jelensége a kutatási eredmények tükrében. *Lege Artis Medicinae*, 16(11), 981–987.
- Kránitz M. (1979). A korrupciós jellegű bűnözés okairól. *Jogtudományi Közlöny*, 34(5), 415–424.
- Krémer F. (1998). A rendőri szubkultúra és a korrupció néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 44(10), 34–53.
- Krémer F. (2003). *A rendőri hatalom természete*. Napvilág Kiadó.
- Kruzslicz F. (2014). Online kérdőívek biztonsági kérdései. *Marketing & Menedzsment*, 48(Különszám), 22–37.
- Lazarus, R. S. & Folkman S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- Le Monde Diplomatique: Hasonlóságok és különbségek – az apartheid és következményei a Dél-Afrikai Köztársaságban és a roma kisebbség helyzete Magyarországon.*
<https://www.magyardiplo.hu/mitiokitthon/496-hasonlosagok-es-kueloenbsegek-az-apartheid-es-koevetkezmenyei-a-del-afrikai-koeztarsasagban-es-a-roma-kisebbség-helyzete-magyarorszag>
- Lecsukják az argentin diktatúra papját.* Origo. 2007.10.10.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20071010-elete-vegeig-bortonben-lesz-a-diktatura-kinzo-papja-christian-von.html>
- Lénár A. & Lőrinczné Bencze E. (Szerk.) (2010). *Politika – egyház – mindennapok. Tanulmányok.* Heraldika Kiadó.
- Lenkovics B. (2001). *2001. október 29-én kelt állásfoglalása a köztisztviselői eskü szövegéről.*
- Magyar Katolikus Lexikon (1997). *III. kötet*. Szent István Társulat.
- Magyar Katolikus Lexikon (2002). *VII. kötet*. Szent István Társulat.

- Magyar Katolikus Lexikon (2005). *IX. kötet*. Szent István Társulat.
- Magyar Katolikus Lexikon (2006). *XI. kötet*. Szent István Társulat.
- Major A. (2008). *Az egyetemi és főiskolai hallgatók sörfogyasztási szokásainak vizsgálata internet alapú megkérdezéssel*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Major J., Ress K., Hulesch B. & Túry F. (2006). A kiégés jelensége az orvosi hivatásban. *LAM*, 16(4), 367–373.
- Majoros P. (2004). *A kutatómódszertan alapjai. Tanácsok, tippek, trükkök (nem csak szakdolgozat-íróknak)*. Perfekt Kiadó.
- Mansi, J. D. (Eds.) (1960). *Amplissima*. Coll. Concil.
- McCrinkle, M. & Wolinger, E. (2010). *Korunk*, 3(21), 13–18.
- Móré M. (2010). Tartalomelemzés. In Kovácsné Bakosi É. (Szerk.), *Társadalomtudományi tanulmányok III.* (pp. 47–64). Debreceni Egyetem.
- Nagy Zs. (2010). A Vatikán és a Szentszék, mint a nemzetközi kapcsolatok alanya. In Lénár A. & Lőrinczné Bencze E. (Szerk.), *Politika – egyház – mindennapok* (pp. 161-175). Heraldika Kiadó.
- Nézőpont Intézet (2006). *Kell-e változtatni a vatikáni szerződésen? (Vita a vatikáni szerződésről)*. Budapest.
- Nézőpont Intézet (2006). *Kell-e változtatni a vatikáni szerződésen? (Vita a vatikáni szerződésről)*. Budapest.
- Pászka I. Á. (2016). *Állam-e nemzetközi jogi értelemben a Vatikán?* <https://arsboni.hu/allam-e-nemzetkozi-jogi-ertelemben-vatikan/>
- Pendergrass, V. E. & Ostrove, N. M. (1982). A survey of stress in women in policing. *Journal of Police Science and Administration, Pengilly*, 12(3), 303–309.
- Pikó B. (2002). *Egészségsszociológia*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Pikó B. (2006). *Orvosi szociológia*. Medicina Könyvkiadó.
- Portmann, R. (2010). Legal Personality in International Law, C.U.P., *Journal of Business Ethics*, 117, 493–511. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511779848>
- Polzovics I. (1933). *A lateráni szerződés – A Szentszék nemzetközi jogi helyzete*. Szent István Társulat.
- Pugliese, A. (1943). *La cura castrense*. Torino.
- Rónay M. (2004). A Szentszék és a Vatikán Városállam viszonya a közbeszédben és a jogban. *Külügyi Szemle*, 3, 271–289.
- Rónay M. (2008a). A katolikus egyház egységes nemzetközi szerződő fél: A nemzetközi közjogi szemlélet korrekciója a nemzetközi kapcsolatok tudomány gyakorlatiasabb megközelítésével. *Külügyi Szemle*, 7(1), 116–143.
- Rónay M. (2008b). Állam, egyház, politikatudomány. Nemzetközi és szubállami mechanizmusok összefüggései állam és egyház kapcsolatában. *Politikatudományi Szemle*, 17(2), 101–123.
- Rónay M. (2009). *A katolikus egyház külügyi tevékenységének alapjai*. Gondolat.

- Rosta A. (2007). *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir Könyvkiadó.
- Sándor G. (2009). A nemzetközi jog és az Apostoli Szentszék. *Hitvallás*, 10(7), 35–48.
- Schanda B. (2018). A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága. In Jakab A. & Fekete B. (Szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 17. (pp. 12–18). Pázmány Péter Katolikus Egyetem. <http://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga>
- Schumann, M. & Sartain, L. (2010). *Tehetségmágnesek. A kiválóakat vonzó munkáltatói márka felépítése*. HVG Kiadó.
- Selye J. (1976). *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó.
- Siegrist, J., Starke, D., Chandola, T., Godin, I., Marmot, M., Niedhammer, I. & Peter, R. (2004). The measurement of effort-reward in balance at work: European comparisons. *Social Science and Medicine*, 58(8), 1483–1499. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00351-4](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00351-4)
- Simon-Wagner I. (2018). *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Suhányi E. (2008). Euró a szomszédban: Szlovákia készül a januári bevezetésre. *Számvitel, adó, könyvvizsgálat*, 50(7-8), 331–335.
- Sulyok K. (2016). *Kiegészítés és stressz a közszféra hivatásos állományában – A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Rendőr Főkapitányság helyi szerveihez tartozó állomány vonatkozásában*. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Szabó Cs. (2012). A rendészeti dolgozók katolikus lelkipásztori gondozása Európában. In Kiss P. (Szerk.), *A hadtudomány és a 21. század: Konferenciakötet* (pp. 243–259). Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Szabó Cs. (2014). *A katolikus rendőrségi lelkipásztori lehetséges modell válaszai a rendőrök erkölcsi és pszichikai problémáira*. Doktori értekezés. Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Szabó Cs. (2016). A katolikus rendőrségi lelkipásztori modell válaszai a rendőrök erkölcsi és pszichikai problémáira. In Szabó Csaba (Szerk.), *Studia Doctorandorum Alumnae I.: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból* (pp. 335–478). Doktoranduszok Országos Szövetsége.
- Szabó Cs. (2016). Examination of the Importance of Patron Saints and Prayer Books in Relation to Pastoral Care in the Police. *Magyar Rendészet*, 16(2), 189–191.
- Szente Z. (2006-2007). *Korrupcióellenes stratégiák és módszerek*. Magyar Közigazgatási Intézet.
- Szikinger I (1998). *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Sík Kiadó.
- Takács P. (2000). Valahol Európában. A jugoszláviai háborús bűnösök pereit. *Jogelméleti Szemle*, 1(1), 55–63.
- Tihanyi M. (2014). A katonai szolgálat és a vallásszabadság konfliktusa. *Hadtudományi Szemle*, 7(3), 191–206.
- Tomka M. (1973). A vallásosság mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1–2, 122–135.
- Tomka M. (2001). A vallásosság mérése (Módszertani tépelődések). *Religiosa*, 18–31.

- Tózsér E. (2019). Két városi rendőrkapitányság szervezetszichológiai vizsgálata 2018-ban. *Belügyi Szemle*, 67(12), 69–93. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.12.4>
- Ujházi L. (2010). A világi törvények átvétele a kánonjogba – a kanonizáció intézménye (22. kán.). *Iustum Aequum Salutare*, 6(3), 143–167.
- Ujházi L. (2011). A katolikus tábori lelkészségek jogi szabályozása az újabb etikai és jogi kihívások fényében. *Jogelméleti Szemle*, 1, 38–57.
- Ujházi L. (2013). A katonai ordinariátus „alárendeltjei” és lelkipásztori gondozására bízott személyek. *Seregszemle*, 9(1), 77–94.
- Ujházi L. (2014). *A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása*. Szent István Társulat.
- Valdrini, P. (2018). *Comunità, Persone, Governo*. Lezioni sui libri I e II del CIC.
- Varga A. J. (2018). Katonák és lelkészek – közös küldetésben. Gondolatok a „Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában” című kötet kapcsán. *Honvédelmi Szemle*, 1, 142–150.
- Ventura, M. (2019). Jog és vallás tárgyú ügyek Strasbourgban és Luxemburgban: Az európai bíróságok erényei. *Medias Res*, 1, 112–115.
- Vida Cs. (2007). A Szlovák Köztársaság államiságának megteremtése. *Hadtudomány*, 12(3), 139–149.
- Vild É. (2007). A Szentszék és a magyar állam viszonyáról. *Jura*, 13(1), 158–176.
- Virág A. (2014). Diskurzuselemzés a politika és vezetéstudományban. *Vezetéstudomány*, 46(3), 30–38. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2014.03.03>

Egyházi (részben egyházi) források

A Magyarországi Katonai Ordinariátus Szabályzata.

Acta Apostolicae Sedis.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, Città del Vaticano.

Hlava V. Klérus Ordinariátu. Článok 22. (1) Presbytérium ordinariátu tvoria svetskí a rehoľní kňazi a diakoni, ktorí v ordinariáte vykonávajú službu.

Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata, módosításokkal egységes szerkezetben.

Ioannes Paulus PP. II, Const. Ap. Spirituali militum curae, 24.

L'ufficio Storico Dell'arma Dei Carabinieri - Az olasz csendőrségi hivatal története.

Memorandum egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10.-én aláírt Megállapodás értelmezése céljából.

Ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov Slovenskej Republiky.

Ordinariátus Működési Szabályzata.

Pál VI, Sollicitudo omnium Ecclesiarum.

Police Chaplaincy, Special Ministry for the Archdiocese of Bloemfontein & OMI; Rendőrségi Lelkipásztori Szolgálat.

Pravilnik o ustroju i djelovanju Vojnog Ordinarijata u Republici Hrvatskoj.

Spiritulai militum curae – Apostoli konstitúció a katonák lelkigondozásáról.

Spiritulai militum curae.

Štatút Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR.

Jogforrások

1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról.

2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról.

231/2019. (X. 4.) Korm. rendelet a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény végrehajtásáról.

290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről.

61/1994. (IV.20.) Korm. rendelet a tábori lelkészi szolgálatról.

970/B/1994. AB határozat.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

Egyéb források

Badinter Commission, Opinion No. 1, 1991. november 29. 92, ILR 162., 165.

Cooperazione internazionale di polizia. (Nemzetközi rendőrségi együttműködés).

Honvedelem.hu: „*Amikor a lelkész fél évig együtt él és szolgál a katonákkal*”. Beszélgetés Kálinger Roland őrnaggyal, katolikus tábori lelkésszel. Szerző: Ördög Kovács Márton. 2020. február 25.

Honvedelem.hu: „*Én azokat a képeket szeretem, amiken nem szerepelek, viszont nevető, boldog katonákat látok*.” Beszélgetés Mészáros László alezredessel, a HM Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Tábori Püspökség kiemelt vezető tábori lelkészével. Szerző: Ördög Kovács Márton. 2020. június 29.

Honvedelem.hu: „*Gondozás a lelki egészségért*” Beszélgetés Alácsi Ervin János atya, római katolikus tábori lelkésszel és Pallagi Andrea rendőr őrmester, református lelkésszel. Szerző: Fecser Zsuzsanna. 2019. december 31.

Honvedelem.hu: „*Minden missziómba egy konkrét elhatározással megyek*.” Beszélgetés Horváth Kornél főhadnaggyal, a szentendrei MH Altiszti Akadémia katolikus tábori lelkészével. Szerző: Ördög Kovács Márton. 2020. március 4.

Honvedelem.hu: „*Nem influenszerkedni akartunk, hanem valódi, mély tartalmat létrehozni*”. Beszélgetés Markovics Milán Mór századossal, a tatai MH 25. Klapka György Lövészdandár katolikus tábori lelkészével. Szerző: Ördög Kovács Márton. 2020. május 12.

Honvedelem.hu: „*Valójában azért mégis csak egy közösségi léten alapszik az emberiség.*”
Beszélgetés Berta Tibor ezredessel, a Katolikus Tábori Püspökség általános helynökével. Szerző:
Ördög Kovács Márton. 2020. május 2.

L'ufficio Storico Dell'arma Dei Carabinieri - Az olasz csendőrségi hivatal története.

Origo.hu (2007). *Lecsukják az argentin diktatúra papját.* Origo. 2007.10.10.

Police Chaplaincy – Rendőrségi Lelkipásztori Szolgálat.

Police, Suspects Not Left Out Of Church's Pastoral Care – A rendőrök lelkipásztori szolgálata.

Price Waterhouse Cooper (2012). *A tehetségek nyomában.* PCW.

Szerzői bemutatkozás

Dr. Sáfár Brigitta

Dr. Sáfár Brigitta 1997-ben a Károlyi Mihály Spanyol-Magyar Kéttannyelvű Gimnáziumban tett érettségét spanyol és magyar nyelven. Ezt követően a Szegedi Tudományegyetem folytatta tanulmányait, ahol kommunikációt és pszichológiát hallgatott, és ahol végül 2004-ben szerzett diplomát. Egyetemi tanulmányait 2007-től a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Védelmi igazgatás szakán folytatta, ahol katasztrófavédelmi szakirányon 2009-ben, mint okleveles MsC védelmi igazgatási vezető végzett. 2018-ban tudományos fokozatot szerzett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskolában.

Szakmai pályafutását tekintve, 3 év önkéntes szolgálat után, 2006-ban kezdett el dolgozni a Magyar Vöröskeresztnél. A Vöröskereszt kötelékében eltöltött idő alatt szerzett ismeretei sarkalltak arra, hogy további tudást szerezzen a katasztrófavédelem témakörében. Szakirányú diplomájának megszerzése után, 2009-ben a Magyar Vöröskereszt Budapest Fővárosi Szervezetének katasztrófavédelmi referense lett, mely pozíciót 3 éven keresztül töltötte be, és amely idő alatt bekapcsolódott a Vöröskereszt nemzetközi katasztrófavédelmi rendszerébe. 2012 óta a Magyar Vöröskereszt országos katasztrófavédelmi szakmai vezetője

2009 óta tagja a Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége veszélyhelyzeti felmérő és koordináló egységének. 2013-as megalapítása óta vesz részt a Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetség (IFRC) Reziliencia-Munkabizottságának tevékenységében. Számos hazai és nemzetközi katasztrófa, veszélyhelyzet során szerzett beavatkozási, illetve vezetői tapasztalatot.

Fő kutatási területe a katasztrófák és egyéb rendkívüli helyzetek által érintett egyének és közösségek rezilienciájának mérésének és fejlesztésének lehetőségei. Kiemelt kutatási területei közé tartozik még az egyén pszichoszociális jólétének, és a károsító tényezők elleni védekezés lehetőségeinek vizsgálata. Kutatásai kiterjednek továbbá a katasztrófák által érintett lakosság szükségleteinek felmérésére, valamint a humanitárius segítségnyújtást végző szervezetek hatékonyságát növelő tényezők feltárására. Jelen kutatásaiban a standardizált válaszadó-egységek nemzetközi alkalmazásának, rezilienciájának fejlesztésének lehetőségeit vizsgálja.

2014 óta számos szakmai projektben vett részt, amelyekben a humanitárius segítségnyújtás és a reziliencia fejlesztés szakértőjeként kutatási, ismeretátadási, mentorálási feladatokat látott el.

Kutatási eredményeit rendszeresen publikálja egyénileg és társszerzőként, magyar és angol nyelven egyaránt, továbbá számos nemzetközi konferencián vesz részt előadóként. Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskolájában és az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájában oktató, illetve tudományos témavezető.

Korábbi hazai és nemzetközi terepi és missziós tapasztalatait jelenleg is hasznosítja a Nemzetközi Vöröskereszt és az Európai Unió Polgári Védelmi Mechanizmusának kötelékében egyaránt. Nemzetközi képzések és gyakorlatok során részt vesz a beavatkozó állomány felkészítésében, mentorálásában, a gyakorlatok tervezésében, szervezésében, megvalósításában és értékelésében.

Önkéntesként Magyarország INSARAG minősítéssel rendelkező, közepes városi kutató-mentő csapatának, a HUSZÁR Mentőszervezetnek a parancsnok-helyettesi beosztását tölti be.

Budapest, 2023. június 16.

Dr. Sáfár Brigitta

Sáfár Brigitta¹³⁵

**A humanitárius segítségnyújtás elméleti és gyakorlati kérdései a
Vöröskereszt nemzetközi tevékenységének tükrében**

DOI: 10.23715/SDA.2023.1.2

¹³⁵ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola (2018)

Tartalom

BEVEZETÉS	203
A tudományos probléma megfogalmazása	204
A téma kutatásának célkitűzései.....	205
A téma kutatásának hipotézisei	206
A téma kutatásának módszerei	207
Az értekezés felépítése	209
A téma körülhatárolása, szűkítése	210
Irodalmi áttekintés, a tudomány jelenlegi állása a témában.....	210
1. A VÖRÖSKERESZT MOZGALOM RENDELTETÉSE ÉS AZ ÚJ KIHÍVÁSOKNAK VALÓ MEGFELELÉSE.....	214
1.1. A Vöröskereszt Mozgalom megalakulása, feladatai	215
1.1.1. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága.....	217
1.1.2. A Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége.....	220
1.2. A Genfi Egyezmények.....	220
1.2.1. A humanitárius jog alapjai.....	221
1.2.2. A polgári lakosság védelme.....	223
1.3. A humanitárius segítségnyújtást szabályzó alapelvek.....	225
1.3.1. Az Alapelvek használata.....	226
1.3.2. A humanitárius segítségnyújtás és az Alapelvek használatának akadályai	227
1.4. A Vöröskereszttel szembeni elvárások az új kihívások tükrében.....	227
1.5. Részkövetkeztetések.....	229
2. A HUMANITÁRIUS SEGÍTSÉGNYÚJTÁS HATÉKONYSÁGÁT NÖVELŐ TÉNYEZŐK, ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK A VÖRÖSKERESZT RENDSZERÉBEN	231
2.1. A katasztrófa fogalma, terminológiája, és a katasztrófa-tendenciák	231
2.2. A Vöröskereszt Mozgalom szerepvállalása a humanitárius veszélyhelyzetekre való felkészülés és válaszadás feladatrendszerében	237
2.2.1. A lakosság szükségleteire épülő humanitárius stratégiák.....	238
2.2.2. A humanitárius szervezetek hatékonyságát növelő alapelvek.....	238
2.2.3. Egészség és gondoskodás a közösségben	240
2.2.4. Katasztrófa-készenlét és válaszadás.....	241
2.3. A Vöröskereszt katasztrófavédelmi tevékenysége a növekvő kockázatok tükrében	244
2.4. Katasztrófa-válaszadó rendszerek a Vöröskereszt struktúrájában.....	248

2.4.1. Felmérő és koordináló csapatok.....	249
2.4.2. Sürgősségi gyorsreagálású válaszadó egységek.....	251
2.4.3. Nemzeti Társaságok által működtetett egészségügyi egységek	255
2.5. Részkövetkeztetések.....	262
3. A KÜLÖNBÖZŐ VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐKKEL SZEMBENI REZILIENCIA FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A VÖRÖSKERESZT GYAKORLATA TÜKRÉBEN	264
3.1. A reziliencia fogalma.....	264
3.1.1. A reziliencia képesség-szemponitú megközelítése	265
3.1.2. A reziliencia a különböző társadalmi szinteken.....	267
3.2. A reziliencia növelését szolgáló programok	272
3.3. Az éghajlatváltozás, mint a reziliencia-programok új eleme	274
3.3.1. Az éghajlatváltozás hatása a lakosságra.....	274
3.3.2. Az éghajlatváltozással összefüggő egészségügyi kockázatok és a szükséges lépések	277
3.3.3. Az éghajlatváltozással összefüggő kockázatok csökkentése.....	279
3.4. Részkövetkeztetések.....	281
4. AZ EGYÉNI REZILIENCIA ÉS A PSZICHOSZOCIÁLIS JÓLÉT KIALAKÍTÁSA	283
4.1. A reziliens közösség alapja a reziliens egyén	283
4.1.1. A pszichoszociális támogatás jellemzői, kialakításának körülményei	284
4.1.2. A pszichoszociális reziliencia-program követelményei, folyamata.....	289
4.2. Pszichoszociális szükségletek.....	293
4.2.1. Az egyén pszichoszociális szükségletei és a segítségnyújtás szempontjai	293
4.2.2. A katasztrófák és egyéb krízisek által érintett gyermekek pszichoszociális.....	294
Szükségletei és a segítségnyújtás módszerei.....	294
4.2.3. A segítők pszichoszociális szükségletei.....	297
4.3. A pszichoszociális támogatás az egyéni reziliencia fejlesztésének szolgálatában.....	300
4.3.1. Pszichoszociális támogató hálózatok	300
4.3.2. Hatékonyság növelő tényezők a pszichoszociális segítségnyújtás során.....	302
4.4. A közösség szerepe az egyén pszichoszociális rezilienciájának növelésében.....	303
4.4.1. Biztonság és információ	303
4.4.2. Kapcsolattartók és segítő csoportok.....	303
4.4.3. Információs központok	305
4.4.4. Infokommunikációs eszközök és a média szerepe a pszichoszociális.....	305
Programok eredményességében.....	305

4.5. A pszichoszociális jólét helyreállítása, mint reziliencia-növelő tényező.....	306
4.6. Részkövetkeztetések.....	307
5. A KÖZÖSSÉGEK REZILIENCIÁJÁNAK MÉRÉSÉT SEGÍTŐ MÓDSZEREK.....	309
5.1. A közösségek sebezhetőségének és fejlettségének egymáshoz való viszonya.....	309
5.2. Katasztrófakockázat-csökkentés a helyi közösségek sebezhetőségének figyelembe vételével ...	312
5.2.1. A Sendai-keretszerződés.....	313
5.2.2. A sebezhetőség és a kapacitás fogalma, összefüggései.....	314
5.2.3. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés, mint mérési módszer és tervezési eszköz.....	315
5.2.4. Az adatok vizsgálata, és az „egy forrás nem forrás” elv a felmérés során	317
5.3. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés folyamata, eszközei, módszerei.....	318
5.3.1. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés folyamata	319
5.3.2. A felmérés lehetséges eszközei.....	320
5.3.3. A felmérés lehetséges módszerei	324
5.4. A reziliencia mérésén alapuló humanitárius programtervezés és a programok hatáselemzése	326
5.5. Szükségletfelmérés és helyzetértékelés a gyakorlatban	329
5.5.1. Helyzetértékelési módszerek	331
5.5.2. A helyzetértékelés folyamata.....	334
5.6. A méréseken alapuló humanitárius segítségnyújtó programok szempontjai.....	336
5.7. Részkövetkeztetések.....	337
ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK.....	339
ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	343
Ajánlások	343
A kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága.....	344
HIVATKOZOTT IRODALMAK JEGYZÉKE.....	345

„Erőt ad az embernek az az erkölcsi gondolat, hogy az élet milyen fontos, és hogy enyhíteni kell egy kicsit a sok szerencsétlen szenvedő kínjait, erősíteni csüggedő lelküket. Ilyenkor szüntelen tevékenységet erőltet magára az ember, és ez új, felfokozott energiát ad, a szomszúságra emlékeztető vágyat arra, hogy a lehető legtöbbet segítsünk.”

(Jean Henri Dunant: Solferinói emlék) [1; 17.o.]

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedek katasztrófái nem csupán anyagi károkat okoztak, de rengeteg emberáldozatot is követeltek. A túlélők sokszor szenvedtek el olyan veszteségeket, amelyek az egész korábbi életüket megváltoztatták. Új otthon, új megélhetési forrás után kellett nézniük a megváltozott körülmények következtében. Megváltozott azonban még valami: a túlélők tudatosabbak lettek az őket körülvevő veszélyekkel és a lehetséges megküzdési módszerekkel kapcsolatban. Felmerül a kérdés, hogy valóban szükséges-e egy komoly anyagi- és emberáldozatokkal járó katasztrófa ahhoz, hogy a lakosság tudatosságának növelésével csökkenthessük a katasztrófák következményeinek hatását a lakosságra? Milyen megoldás van a lakosság védelmének növelésére?

A humanitárius segítségnyújtás az emberiség történelmének kezdete óta jelentősen hozzájárult egy-egy katasztrófa vagy fegyveres konfliktus során a túléléshez. Szerepe az idők folyamán átalakult: ugyan a fókuszban még mindig a legsebezhetőbb emberek állnak, ám a segítségnyújtás megközelítése alapjaiban változott meg. Míg korábban a fegyveres konfliktusok, katasztrófák és más krízishelyzetek által érintett lakosság megsegítésére indultak segélyezési programok, úgy napjainkban a megelőzésre került a hangsúly. A humanitárius szervezetek tevékenységét megvizsgálva jól látható az a folyamat, amely során a programjaik a passzív áldozatok helyett, aktív, önmentő-képességgel rendelkező közösségekként tekintenek a lakosságra. Ez a fajta szemléletváltás a humanitárius segítségnyújtásban azt eredményezte, hogy mára a válaszadási mechanizmusok a helyi közösségekben, szervezetekben rejlő erőforrásokat is figyelembe veszik. Az már nyilvánvaló, hogy a lakosság sebezhetőségének és önmentési kapacitásának egymáshoz való aránya határozza meg a segítségnyújtás mértékét. Annak érdekében, hogy a lakosság kapacitásai jelentősebbek legyenek a sebezhetőségnél, olyan humanitárius felkészítő programokra van szükség, amelyek csökkentik a katasztrófák és más veszélyeztető helyzetek kockázatát, kialakulásuk esetén hozzájárulnak a lakosság védelméhez.

Egy közösség védettsége nem kizárólag a körülmények adta képességekből és lehetőségekből származhat, de a kormányzati és civil humanitárius szervezetek által biztosított ismeretek, eszközök és módszerek is hozzájárulnak annak növeléséhez. A védelmi szervezetek a rendkívüli helyzetekben mindent megtesznek a lakosság védelméért, de nem lehetnek ott mindenhol, nem elegendő a kapacitásuk arra, hogy a lakosság védelmének minden szegmensét „lefedjék”. Szükség van a humanitárius szervezetek közreműködésére is.

Amikor egy katasztrófa, vagy más rendkívüli esemény történik, akkor már nincs idő arra sem, hogy az érintett lakosság összetételéről, társadalmi, gazdasági és szociális helyzetéről, erőforrásairól mélységeiben szerezzenek információt a beavatkozást végző szervezetek képviselői. A humanitárius szervezetek széleskörű hálózatuknak köszönhetően békeidőben is szoros kapcsolatban állnak a

lakossággal. Egyrészt az olyan közösségi programjaik során, mint a különböző képzések, felkészítések, másrészt a széles társadalmi rétegeket érintő szociális munka. Ezek a tevékenységek mind alkalmasak arra, hogy átfogó képet nyújtsanak egy-egy közösség kapacitásairól és sebezhetőségéről egyaránt.

Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a lakosság sebezhetőségének és kapacitásának mérésére? Milyen úton növelhető a közösségi és egyéni reziliencia? Ennek megválaszolásához célszerű megvizsgálni a humanitárius szervezetek munkáját a világ legrégebbi és legnagyobb humanitárius mozgalma, a Vöröskereszt tevékenységén keresztül.

A tudományos probléma megfogalmazása

A katasztrófák gyakorisága, pusztító hatásuk és a halálos áldozatok száma az utóbbi évtizedben az egész világon megnövekedett. Ez a növekedés annak ellenére kimutatható, hogy a világ országaiban egyre komolyabb erőfeszítéseket tesznek a hivatásos és civil szervezetek annak érdekében, hogy megóvják a lakosságot és a környezetet a katasztrófák rombolásától.

A katasztrófák folyamatosan növekvő száma komoly kihívások elé állítja az országok kormányait, hivatásos katasztrófavédelmi szerveit, így világszerte egyre nagyobb mértékben van szükség a nemzetközi és hazai humanitárius szervezetek támogató erejének bevonására. Felmerül a kérdés, hogy a humanitárius szervezetek mivel tudnak hozzájárulni a veszélyeztető tényezők hatásainak csökkentéséhez, és hogyan növelhető a tevékenységük hatékonysága. Melyek azok a tulajdonságaik, amelyek erre a feladatra alkalmassá teszik őket?

A lakosság veszélyekkel szembeni védettségének kialakítása régi törekvés. Napjainkban ennek korszerű formája az egyének és közösségek „rezilienciája”. Fontos meghatározni, hogy mit jelent a reziliencia, milyen ismérvei vannak, milyen programok szolgálják, és mivel tudnak hozzájárulni a humanitárius szervezetek ennek kialakításához. A védelmi munka során fontos tényező a veszélyekkel szembeni kapacitások megléte, mivel a védettség a lehetséges hatások és a meglévő kapacitások arányától függ. Szükséges megvizsgálni, hogy milyen módon és formában tudják a humanitárius segítők mérni a közösségek kapacitását, mert ennek birtokában a védekezésért felelős szervezetek döntéseit ezzel nagyban tudnák támogatni. Az sem egyértelmű, hogy a kapacitások mely összetevői járulnak hozzá a károk mérsékléséhez és a veszteségek csökkentéséhez. Fontos meghatározni, hogy milyen képességekkel rendelkeznek a humanitárius szervezetek a védelmi munka kiegészítéséhez, támogatásához, és ezeket a védelem mely területén lehet alkalmazni?

A legrégebbi humanitárius szervezet a Vöröskereszt, amely jól érzékeli és követi a világban zajló változásokat, a kormányok által támasztott igényeket, hosszú távú stratégiáiban kiemelt szerepet kap a felkészülés és a válaszadás kérdésköre. A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége (a továbbiakban IFRC) és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (továbbiakban ICRC) lefedi szinte a világ összes országát, így azonnal és adekvát módon tud reagálni egy esetleges veszélyhelyzetre. Fontos jellemzője, hogy a Nemzeti Vöröskereszt/Vörösfélhold Társaságok (a továbbiakban Nemzeti Társaságok) a katasztrófa előtt, alatt és után is a helyszínen vannak, amikor pedig a katasztrófa meghaladja a nemzeti képességeket, kérhetik a Vöröskereszt nemzetközi hálózatának segítségét, amely ezekben a helyzetekben a katasztrófa nagyságának és az

okozott károk súlyosságának megfelelő mértékében növeli a válaszadás mértékét, és mozgósítja a támogató erőket. A Vöröskereszt Mozgalom (a továbbiakban Vöröskereszt) katasztrófa-válaszadó rendszerei a lehető leggyorsabban reagálnak a kihívásokra, segítségükkel megvalósítható az azonnali információáramlás, a helyzet felmérése és koordináció, a mentési és helyreállítási tevékenységben való részvétel és a segélyezés. Az egységekben dolgozó önkéntesek és munkatársak magas szintű képzettséggel rendelkeznek, és az előre felállított terveknek megfelelően rövid időn belül hatékony segítséget képesek nyújtani a világ bármely pontján. Ennek alapján a Vöröskereszt tevékenységének tudományos vizsgálata megfelelő alapot nyújthat a humanitárius munka gyakorlatának vizsgálatához is, és az ezzel kapcsolatos, más szervezetek számára is hasznosítható következtetések levonásához.

A folyamatosan változó kihívások tükrében a legrégebbi és legnagyobb nemzetközi humanitárius szervezet, a Vöröskereszt szerepe és lehetőségei is változnak. Felmerül a kérdés, hogy milyen új tevékenységek, intézkedések, programok bevezetése, adaptációja szükséges annak érdekében, hogy a Vöröskereszt a jövőben is a kor követelményeinek megfelelő választ tudjon adni a humanitárius szükségletekre.

További kérdés, hogy milyen tényezők növelhetik a humanitárius munka hatékonyságát, milyen elvek mentén történik annak végrehajtása, és mely képességei teszik a Vöröskeresztet alkalmassá erre a feladatra. Ha a konkrét veszélyhelyzeteket elemezzük, akkor megállapítható, hogy napjaink legnagyobb kihívása az éghajlatváltozás, amely ellen, és az alkalmazkodás érdekében minden szervezetnek fel kell lépnie. Ebben a kontextusban fontos vizsgálni, hogy mint a legnagyobb humanitárius szervezetnek milyen válaszai vannak a Vöröskeresztnek erre, és hogyan járulhatnak hozzá a humanitárius szervezetek a lakosság védelméhez, és a hatásokra való felkészítéséhez?

A fenti kérdések tudományos vizsgálatokon alapuló megválaszolása hozhat olyan új tudományos eredményt, amely jól szolgálhatja a humanitárius segítő munkát, növelheti a humanitárius szervezetek munkájának hatékonyságát, ezzel közvetve a lakosság veszélyekkel szembeni védettségét és egyben növelheti a védelmi szervezetek munkáját támogató tevékenységét.

Témaválasztásomat indokolta az a tény is, hogy a Magyar Vöröskeresztnél végzett több mint egy évtizedes munkám során lehetőségem nyílt tanulmányozni a világméretű szervezet – különböző országokban megvalósult – humanitárius programjait, és érzékelttem, hogy a tevékenységének közzé tehető tapasztalatait inkább szakmamódszertani anyagok tartalmazzák, tudományosan azonban kevesen kutatták. A veszélyek és a veszélyekre adott válaszok minden esetben más- és más megoldást igényelnek. A humanitárius szervezetek ezirányú tapasztalatainak összegzése sok erőt és eszközt takaríthat meg a jövőben, ezért ezek elemzése aktuális és időszerű.

Személyes indokom a kutatás lefolytatására, hogy a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége 2012-ben megalakította „Reziliencia-munkacsoportját”, melynek 2013 óta vagyok aktív tagja, így a kutatáshoz sok adatom és tapasztalatom gyűlt össze mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban, és ezekből érzékelem, hogy a szervezetnek és más szervezeteknek szüksége van ezeknek a tapasztalatoknak a tudományos módszerekkel való összegzésére.

A téma kutatásának célkitűzései

Figyelemmel az előzőekben kifejtett tudományos problémára az alábbi célokat tűztem ki:

1. *A Vöröskereszt példáján keresztül bemutatom és elemzem* a humanitárius segítségnyújtás kialakulásának legfontosabb mérföldköveit, annak érdekében, hogy láthatóvá váljanak a lakosság általános és speciális szükségletei.
2. *Átfogó képet nyújtok* a Vöröskereszt felépítéséről, rendszeréről és képességeiről, fejlődéséről annak érdekében, hogy meghatározhatóak legyenek azok a szükséges megújulási irányok, amelyek a kor kihívásainak megfelelő, hatékony humanitárius segítségnyújtáshoz szükségesek.
3. *Vizsgálom* a katasztrófák kialakulásának tendenciáit, hatásait, és a kárterületükön szükséges humanitárius segítségnyújtás főbb feladatait annak érdekében, hogy azonosítani tudjam a leghatékonyabb segítségnyújtási módszereket.
4. *Áttekintem és rendszerbe foglalom* a rezilienciát, mint új fogalmat, a társadalom egyes szintjeinek tükrében, azzal a céllal, hogy a jövőben, a közösségek rendkívüli helyzetekre való felkészítése során, az eredményeket alkalmazni lehessen.
5. *Feltárom* a reziliencia-programokban rejlő lehetőségeket, kiemelt figyelemmel az új környezeti kihívásokra, az éghajlatváltozás okozta helyzetekre, és az egészségügyi kockázatokra.
6. *Vizsgálom azt a feltételezést*, amely szerint a közösségi reziliencia Vöröskereszt általi gyakorlata hatékony, jól adaptálható, és szilárd alapot teremt a lakosság kapacitás-felméréséhez, ezáltal a döntéstámogatás eszköze lehet.
7. A lakosság pszichoszociális szükségleteinek elemzésével és értékelésével *rávilágítok* a pszichoszociális segítségnyújtás szükségességére, és a segítségnyújtók védelmének fontosságára azzal a céllal, hogy azt a felkészítő programokba illesztve növelni lehessen a lakosság túlélési esélyeit. Kiemelten vizsgálom a lakosság legsérülékenyebb rétegének, a gyermekek védelmének kérdését.
8. *Kidolgozok* egy, a közösségek sebezhetőségének és kapacitásainak mérésére vonatkozó módszertant, amely alapján javaslatot teszek a felmérési metodikára.

A téma kutatásának hipotézisei

A kutatás hipotéziseinek megállapításához szükségesnek tartom mindenekelőtt a kutatást lehatárolni. A kutatás a Vöröskereszt Mozgalom humanitárius segítségnyújtó tevékenységének áttekintésén és példáján keresztül a humanitárius munka kereteinek, elveinek, módszereinek elemzésére, annak hatékonyságát segítő módszerek meghatározására terjed ki. A kutatás körébe tartozik a reziliencia fogalmának, szintjeinek rendszerbe foglalása, a közösségek, valamint az egyén önmentő képességének és pszichoszociális jólétének vizsgálata, továbbá a közösségek sebezhetőség- és kapacitás-felmérési módszereinek meghatározása. E témakörök alapján és a célkitűzéseknek megfelelően kutatásom során nem vizsgáltam érdemben a világ valamennyi nagy humanitárius szervezetének ez irányú törekvéseit, a különböző országok kormányainak együttműködését a Vöröskereszt Nemzeti Társaságokkal, a közösségek felkészítésének egyéb módszereit, valamint az

egyén viselkedését, mint lehetséges dominóhatást okozó tényezőt rendkívüli események során – amely egy másik kutatásom témája.

A fentiek figyelembe vételével az alábbi hipotéziseket szándékozom igazolni:

1. **Feltételeztem**, hogy a Vöröskereszt fejlődésének főbb állomásai áttekintésével meghatározhatóak azok a képességei, amelyek alkalmassá teszik a védelmi szervek munkájának segítésére, és ebből meghatározhatóak jövőbeni fejlesztésének főbb irányai is. Továbbá, hogy a folyamatosan változó kihívások és biztonsági körülmények hatására a Vöröskeresztnek – jelenlegi stratégiája és válaszadó rendszere mellett – új tevékenységek, intézkedések, programok bevezetésére, adaptációjára lesz szüksége annak érdekében, hogy a kor követelményeinek megfelelően tudjon reagálni a humanitárius szükségletekre.
2. **Vélelmezem**, hogy a Vöröskereszt humanitárius felkészítési programja eredményesen támogatja a különböző közösségeket, hogy a hálózat részeként kifejlesszék saját erőforrásaikat a másoknak való segítségnyújtás és a saját önmentő képességük tekintetében. **Úgy vélem**, hogy a katasztrófakockázat-csökkentéshez, a készenlét és a beavatkozások hatékonyságának növeléséhez a Vöröskereszt sürgősségi válaszadó csapatainak, egészségügyi gyorsbeavatkozó egységeinek korszerűsítése nélkülözhetetlen.
3. **Feltételezem**, hogy az egyéni és társadalmi reziliencia csak rendszerszemlélettel közelíthető meg és így értelmezhető. A rezilienciára jelentős hatással bíró pszichoszociális segítségnyújtás elvei, módszerei és eszközei jól meghatározhatóak a Vöröskereszt ezirányú eddigi gyakorlata alapján, és ezek azonosításával hatékony segítség nyújtható más humanitárius szervezetek számára.
4. **Feltételeztem**, hogy az egyéni és közösségi reziliencia növelés összetett cselekvés-sorozat, melynek alapját a sérülékenység területeinek azonosítása és a rezilienciát fejlesztő faktorok meghatározása adja, és ennek megvalósítását a kapacitás-felmérés segítheti a legjobban.

A téma kutatásának módszerei

Kutatásom során, a kutatási célkitűzések teljesítése érdekében többféle kutatási módszert alkalmaztam, melyek az alábbiak:

1. Kutatómunkám során többségében az általános kutatási módszerek mellett döntöttem, amelyekbe beletartozik az analízis, a szintézis és az adaptációs vizsgálat.
2. A logikai következtetések során mind az indukció, mind a dedukció módszerével egyaránt dolgoztam.
3. Az adatgyűjtés érdekében mindvégig alkalmaztam az „egy forrás nem forrás” elvet, azaz minimum két forrás összevetésével dolgoztam, kiegészítve azokat saját és munkatársaim Vöröskeresztnél szerzett tapasztalataival, és törekedtem a kutatást logikai egységekre tagolni, valamint végrehajtani az adatelemzéseket.

4. Tanulmányoztam és feldolgoztam a kutatási témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalmat, illetve a vonatkozó jogszabályi környezetet. Az összegyűjtött szakirodalmat analitikus módszerrel, a kutatási irányvonalaknak megfelelően logikai egységekre különítettem, majd az elméleti és a gyakorlati megállapításokat szintetizáltam.
5. Konzultációt folytattam hazai és nemzetközi szakértőkkel, amely lehetőséget biztosított arra, hogy részt vegyek a Vöröskereszt reziliencia-programjának kialakításában.
6. A kutatás alapjait jelentő általános definíciókat (reziliencia, közösségi reziliencia, egyéni reziliencia, dominóhatás) logikai összehasonlító elemzés alá vettem, attól függően, hogy milyen megközelítés szerint fogalmazhatóak meg.
7. Külsős szakértőként részt vettem a „Snowball - Cascading effects” című európai uniós projektben, amelyben az egyén viselkedését – mint potenciális dominóhatást elindító tényezőt – vizsgáltam, és a tapasztalatokat felhasználtam a következtetések megfogalmazásánál.
8. Az általam javasolt metodikákat a gyakorlatban is alkalmaztam a különböző katasztrófák után, 2010-ben Boszniában, 2013-ban Haitin, illetve 2014-ben a balkáni árvizek során.
9. Kutatási részeredményeimet a széleskörű megismertetés céljából szakmai jellegű kiadványokban, hazai és nemzetközi konferenciákon, magyar és angol nyelven publikáltam, és a véleményeket beépítettem a következtetéseimbe, javaslataimba.

A kutatómunkát könnyítette, hogy nagy mennyiségű angol nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre a témában. Ezen túlmenően munkám, beosztásom kapcsán alkalmam volt a Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetségének adatbázisát és esetelemzéseit vizsgálni. Az IFRC-nél végzett feladataim során pedig a gyakorlatban is bepillantást nyerhettem a humanitárius segítségnyújtás minden szegletébe, például a reziliencia-programok megvalósításába, a közösségi felkészítés módszertanának alakításába, annak hatékonyságába. Ezek a tapasztalatok jól egészíthetik ki a tudományos kutatómunkával gyűjtött szekunder adatokat.

Részt vettem a kutatásaimat meghatározó nemzetközi konferenciákon, kutatás-fejlesztési projekteken és a Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetségének „Közösségi reziliencia” munkacsoportjában, mely a jelenleg érvényben lévő reziliencia fejlesztési irányelveket határozta meg, így elsőként van rálátásom ezek hasznosíthatóságáról. Az így szerzett tapasztalatok nagyban elősegítették a módszertan kidolgozását, továbbá a már meglévő rendszerek hiányosságainak, továbbfejlesztési lehetőségeinek feltárását, a nehézségek kiszűrését. Kutatásaim eredményességéhez természetesen hozzájárultak témavezetőim, a Nemzeti Közszerzői Egyetem tanárai, akiknek a témával kapcsolatos iránymutatásai és segítőkész, támogató hozzáállása mindvégig segítette munkámat, csakúgy, mint lakosságfelkészítés területén szerzett tapasztalataik, kutatásaik, valamint a témában megjelent oktatási anyagaik, publikációik.

Kutatómunkámat nehezítette, hogy a humanitárius szervezetek, azon belül is a Vöröskereszt munkájáról nem áll rendelkezésre elegendő tudományos publikáció a hazai szakirodalmat tekintve, ezért kutatásaimat nemzetközi forrásokra, elemzésekre és munkaanyagokra kellett alapoznom, ami kissé megnehezítette a hazai viszonyokra való átültetésüket. Az angol és spanyol nyelvű források

fordítása, adaptációs lehetőségeinek vizsgálata sokszor nagymértékben lassította kutatási tevékenységemet.

Az értekezés felépítése

Értekezésem *I. fejezete* egyrészt rövid áttekintést nyújt a Vöröskereszt Mozgalom megalakulásának körülményeiről, másrészt vizsgálja, hogy milyen – a lakosság védelme érdekében tett – szükségszerű lépések vezettek a mai humanitárius segítségnyújtó tevékenység kialakulásához. A fejezetben a polgári lakosság védelme szempontjából elemzem a Genfi Egyezményeket, mint a humanitárius jog alapjaként szolgáló nemzetközi szabályzókat, valamint vizsgálom – a napjaink humanitárius segítségnyújtását is meghatározó – Alapelveket. Ebben a fejezetben elemzem továbbá a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának tevékenységét, a polgári lakosság védelme, a humanitárius jog és a korszerű, etikus humanitárius segítségnyújtás érdekében tett erőfeszítéseket, ezek közül is elsősorban a napjainkban is aktuális tevékenységeket. Rávilágítok továbbá a változó kihívások miatt szükséges lépésekre, a megújulás irányaira.

A *II. fejezetben* a Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetségének tevékenységét mutatom be, különös tekintettel a katasztrófavédelmi tevékenységekben rejlő lehetőségekre. Elemzem a készenlét és a válaszadás időszakának legfontosabb eszközeit, kiemelten a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás során alkalmazott módszereket. Elemzem a katasztrófák és más rendkívüli helyzetek során alkalmazott standard válaszadó rendszereket és műszaki-technikai lehetőségeket, illetve az IFRC és a Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok vállalható feladatait egy katasztrófa vagy rendkívüli esemény során, megvizsgálva a nemzetközi és nemzeti kapacitásokban rejlő lehetőségeket.

A *III. fejezetben* vizsgálom a reziliencia fogalomrendszerét, összetevőit és fejlesztésének lehetőségeit. Elemzem a közösségi reziliencia-programok alkalmazhatóságát befolyásoló tényezőket, és vizsgálom azokat a szempontokat, amelyek mentén a közösségi felkészítés leghatékonyabb és előremutatóbb formái valósulhatnak meg. Megvizsgálom, hogy a közösség alapú felkészítés a Vöröskereszt hálózatán keresztül milyen eredményeket mutat, valamint, hogy a jelenlegi módszereket, hogyan lehetne fejleszteni az új kihívások tükrében. Bemutatom a közösségi reziliencia-programok komplex humanitárius felkészítésben való értelmezését.

A *IV. fejezetben* az egyéni reziliencia és a pszichoszociális jólét kialakításának körülményeit elemzem. Bemutatom a pszichoszociális segítségnyújtás jelentőségét a katasztrófák során. Megvizsgálom az egyének pszichoszociális jólétére ható eseményeket, az egyéni megküzdési stratégiákat, valamint a pszichoszociális jólét helyreállításának lehetőségeit. Meghatározom az egyén, a segítők és a gyermekek, mint speciális igényű és sérülékenységgű csoport pszichoszociális szükségleteit, és rendszerbe foglalom a pszichés egyensúly helyreállítását célzó módszereket. Elemzem a pszichoszociális reziliencia-programok szerepét, továbbá hatását az egyén és a közösségek pszichoszociális jólétére.

Az *V. fejezetben* vizsgálom a lakosság felkészültségének mérési módszereit a sebezhetőség és a kapacitás szempontjából. Körülhatárolom a sebezhetőség és a kapacitás fogalmát, kidolgozom a felmérés során alkalmazható folyamatok, eszközök és módszerek modelljét. Meghatározom a

hatékony és eredményes humanitárius programtervezés folyamatát. Rávilágítok a sebezhetőség és kapacitásértékelés, tervezés és gyakorlatba ültetés nehézségeire, javaslatot teszek a programtervezés projekt-szemléletű alkalmazására.

A téma körülhatárolása, szűkítése

Tekintve, hogy a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kérdését – a lakosság igényeit szempontul véve – a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének tevékenységén keresztül vizsgálom, ezért az értekezésben nem térek ki további nemzetközi humanitárius szervezetek tevékenységének tárgyalására. Az általam elemzett reziliencia-programok vizsgálata során fontos szempont volt a közösség alapú felkészítésben rejlő lehetőségek és alkalmazható módszerek bemutatása. Az egyén felkészültségének szerepét vizsgálva pedig a közösségekre gyakorolt hatást elemzem, és nem térek ki részleteiben az egyén – rendkívüli helyzetekben tanúsított – viselkedésformáira – mint potenciális dominó effektusra.

Irodalmi áttekintés, a tudomány jelenlegi állása a témában

Értekezésem kidolgozása során megállapítottam, hogy a disszertációm témájában – a külföldi kutatók és szakértők által publikált, idegen nyelvű források számához mérten – a rendelkezésre álló hazai szakirodalmi háttér lényegesen kisebb, így az értekezés készítése során az új kutatási eredményeimet elsősorban a nemzetközi bibliográfiára és külföldön publikált kutatási eredményekre tudtam alapozni. Mindezek mellett, azok a hazai publikációk, amelyeket feldolgoztam, nagyban segítettek abban, hogy a humanitárius segítségnyújtás és a reziliencia kutatásának jelenlegi hazai vonatkozásainak segítségével további megállapításokat tegyek. Segítséget nyújtottak a kutatásomhoz a vizsgált területet közvetetten érintő értekezések, továbbá a Nemzeti Közszoigálati Egyetem tanárainak, illetve a Katonai Múszaki Doktori Iskola oktatóinak kapcsolódó jegyzetei, a katasztrófák megelőzésével és az ellenük való védekezéssel kapcsolatos publikációk és szakanyagok, témavezetőim szakanyagai, publikációi.

A humanitárius segítségnyújtás kialakulásával, jogi háttérével és alapelveivel kapcsolatos vizsgálataim során elsősorban a háború áldozatainak védelmét szolgáló Genfi Egyezményekre és azok Kiegészítő jegyzőkönyveire [3] támaszkodtam. A Pictet [14] munkája alapján megfogalmazott humanitárius alapelvek szerepét, jelentőségét, érvényesítésének nehézségeit Mackintosh [15] kutatásai eredményei alapján vizsgáltam tovább, aki nem csupán az alapelvek elméleti funkcióját, de gyakorlati betarthatóságának lehetőségeit is vizsgálta. A humanitárius segítségnyújtás jövőbeni kihívásának vizsgálatához Bennett [43] kutatásai adtak alapot. Bennett megállapítása szerint a jövőben sokkal kevésbé a fegyveres konfliktusok által közvetlen okozott sérülések veszélyeztetik az embereket, hanem sokkal inkább a terrorizmus, az egyre terjedő erőszak, és a túléléshez szükséges erőforrások hiánya. Ezek – az első világméretű humanitárius csúcstalálkozó eredményeinek vizsgálatán alapuló – kutatásai segítettek a humanitárius segítségnyújtás szükségszerű megújulását segítő intézkedésekre tett javaslataim meghatározásában.

A katasztrófák előfordulásának, gyakoriságának és az okozott veszteség elemzésére a korszerű és magas színvonalú nemzetközi adatbázisok, illetve nyilvántartások állnak rendelkezésre. A Katasztrófák Előfordulását Kutató Központ Nemzetközi Katasztrófa Adatbázisa (CRED EM-DAT) [22] és az ENSZ Nemzetközi Katasztrófa Kockázat Csökkentési Stratégiai Hivatalának adatbázisa (UNISDR), az elmúlt 10 év katasztrófa-tendenciáit és veszteségeit összefoglaló adataival, kiváló alapul szolgált a katasztrófák előfordulásával és hatásaik elemzésével kapcsolatos primer kutatási eredményeimhez. A CRED EM-DAT adatállománya segítette továbbá kutatásomat a katasztrófák hatásának és az érintett országok fejlettségének vonatkozásában. A katasztrófa fogalmának – humanitárius segítségnyújtás szempontjából – hiteles megfogalmazásában a 2011. évi CXXVIII. törvényre valamint az ENSZ Nemzetközi Katasztrófa Kockázat Csökkentési Stratégiai Hivatalára (UNISDR) támaszkodtam. A katasztrófák egyes típusainak meghatározásakor Dr. Muhoray Árpád Katasztrófamegelőzés című egyetemi jegyzetét vettem alapul [21]. A katasztrófavédelem hazai rendszerére való hivatkozásaim során az ő munkássága jelentette a kiinduló pontot. Ezek a kutatások bizonyították a kategorizálás szükségességét annak érdekében, hogy a védelmi munkára való felkészülés könnyebb legyen. Világossá vált továbbá belőlük, hogy míg a katasztrófák értelmezése, a velük kapcsolatos védelmi feladatok kutatása megtörtént, a támogató tevékenységeket, mint a humanitárius segítségnyújtást viszont kevesen vizsgálták.

A katasztrófák kockázatainak és a lakosságra gyakorolt hatásának elemzése és vizsgálata folyamán számos elismert nemzetközi kutató munkássága szolgált hasznos információkkal. Kelman [28], [29] kutatásai a katasztrófák kockázatainak és a lakosság sebezhetőségének összefüggéseinek vizsgálatára fókuszáltak, és megállapították azok kölcsönhatását. Felméréseik eredményeképpen megállapították, hogy a lakosság mindennapjaiban a katasztrófák jelen vannak, ezért fel kell készülni rájuk. Fontos megemlíteni Wisner [27] kutatásait a témában, hiszen már 1993-ban, az elsők között vizsgálta a katasztrófa kockázatok és a társadalom sebezhetőségének viszonyát, így sok későbbi kutatás is az ő korai munkásságán alapszik. Gaillard kutatási eredményeiben már figyelembe vette az új kihívásokat [25], [28]. Az éghajlatváltozás közösségekre gyakorolt hatásainak vizsgálatát tartalmazó kutatások fontos kiindulópontot jelentettek számomra a humanitárius segítségnyújtó programok új elemeinek meghatározása során.

A humanitárius szervezeteket a Vöröskereszt példáján keresztül vizsgáltam meg, mind az IFRC, az ICRC és a Nemzeti Társaságok vonatkozásában. A Vöröskereszt stratégiái, irányvonalai, belső és külső felhasználásra készült szakmai anyagai rendelkezésemre álltak a kutatásokhoz, csakúgy, mint a szervezet különböző esettanulmányai. Az IFRC katasztrófavédelmi rendszerének, beavatkozó egységeinek működési irányelveit, eljárásrendjét lefektető dokumentumok segítettek az általam ismert adatok pontosításában [44], [46], [54], [55], [63]. Ezek a jelenleg végzett tevékenység eleveit, kereteit vizsgálták, nem tértek ki azonban teljeskörűen a jövőben végzendő feladatokra és az ezirányú tevékenységgel kapcsolatos követelményekre.

Szintén fontos támpontot jelentett számomra a Sphere projekt kézikönyve [57], amely a humanitárius segítségnyújtás standardjait szabályozza, és amely az életben maradáshoz és egészséges élethez szükséges minimumokat határozza meg, valamint megállapítja, hogy még katasztrófák esetén is figyelembe venni az ember alapvető szükségleteit, és rendszerbe foglalni azok kielégítésének lehetőségeit.

Mivel kutatásom egyik kulcsfontosságú eleme az emberi sebezhetőség vizsgálata, ezért fontos adatokhoz fértem hozzá a WHO jelentéseiből [37], [38] és szakmai anyagaiból a lakosság általános

egészségi állapota, a katasztrófák után jelentkező megbetegedések [56], és a világméretű járványok – mint kockázati források – tekintetében. Ezek rávilágítanak arra, hogy a legfőbb egészségügyi veszélyforrások elsősorban a legsebezhetőbb emberekre hatnak, így esetükben a prevenciós munka a legfontosabb. Szintén a WHO anyagai segítettek kutatásomat a veszélyhelyzeti egészségügyi egységek működésének, szabályozásának vizsgálata során [61], [62].

A reziliencia fogalomrendszerének vizsgálata során számos olyan nemzetközi kutató publikációit találtam, amelyek annak multidiszciplináris jellegét bizonyították. A hazai irodalmak közül kiemelem Szokolszky Ágnes és V. Komlói Annamária publikációját [66], amelyben – a reziliencia pszichológiai megközelítése mellett – ők más irányból is megvizsgálják a reziliencia jelentését, tartalmát. Megállapították, hogy egyfajta interdiszciplináris „rezilienciatudomány” kialakulásának lehetünk tanúi és a reziliencia-nézőpontú kutatások nyomán egy újfajta rendszerfelfogás kezd kialakulni. Gaillard és Kelman szintén több szempontból vizsgálták a reziliencia kérdéskörét, egyrészt a tradicionális vagy nem fejlett társadalmak sebezhetőségét kutatták, másrészt az új kockázatok – mint például az éghajlatváltozás – felől is megközelítették a reziliencia növelésének lehetőségeit. Megállapítást nyert a történelmi profil elemzése során, hogy a természetes társadalmak rendelkeznek az idők folyamán kialakult rugalmas ellenállóképességgel [71], [76], [85], ezeket a paramétereket azonban nem vizsgálták napjaink fejlett társadalmaira [86]. Gaillard és Kelman kutatási eredményeinek elemzése, további vizsgálatra készítetett a közösségek sebezhetőségének és az új kockázatok csökkentésének témakörében, mert bizonyította, hogy a természetből kiszakadt ember egyre kevésbé tud megküzdeni az őt érő rengeteg hatással, és a modern világban egyre inkább elveszíti a rugalmas ellenállóképességét.

A vizsgálataim szempontjából fontos témával, az éghajlatváltozással kapcsolatosan jó néhány kutatás folyt és folyik napjainkban is, így számos publikáció állt rendelkezésemre, hogy megvizsgáljam a humanitárius segítségnyújtás tekintetében ennek jelentőségét. Ezek közül kiemelem Béné, Cannon és Davies munkásságát, akik az éghajlatváltozás szociális hatásait vizsgálják, és az általam vizsgált – több pilléren alapuló – reziliencia-programok alapjait fektetik le azzal, hogy a szociális biztonságot, mint a reziliencia mérésében alapvető tényezőt tekintik kiinduló pontnak, ellentétben a védelmi szakterület kutatóival, akik a gyors beavatkozást és a kárelhárítás magas színvonalát [96]. Az éghajlatváltozással kapcsolatos naprakész adatok, friss jelentések is elérhetőek a világhálónak köszönhetően, így tájékozódhattam az aktuális klímapolitikákról, továbbá a legnagyobb nemzetközi humanitárius szervezetek állásfoglalásairól, kapcsolódó tevékenységéről. Ezek közül is kiemelem az IFRC [92], [106] és a WHO [99], [101] elemzéseit, mert kutatásom szempontjából ezek voltak meghatározóak, és bizonyították, hogy a probléma megoldásában szükség van a humanitárius szervezetre. Profiljukból adódóan az éghajlatváltozás egészségügyi aspektusát vizsgálják, kiemelve az éghajlatváltozással járó egyéb kockázatok csökkentésének szükségességét. Mindez a saját kutatásomban is jelentős szerepet kapott. A hazai kutatók közül Földi László, Padányi József, Halász László munkáira támaszkodtam, akik a jelenség emberre gyakorolt hatását azonosították munkájukban [88], [89], [90].

A katasztrófák kockázatainak csökkentését és a reziliencia növelését előirányozó Sendai Keretszerződést [81], és az azt elemző publikációkat is megvizsgáltam, és eredményeikre támaszkodva fogalmaztam meg javaslatokat a közösségi reziliencia-programokra vonatkozólag. Kiemelem Aitsi-Selmi és Murray munkásságát [98], akik az embereket fenyegető egészségügyi kockázatokon keresztül vizsgálják meg a Sendai Keretszerződés gyakorlatba ültetésének lehetőségeit.

A katasztrófák pszichés hatásainak vizsgálata során számos irodalmat elemeztem. Ezek egy része pszichológiai szakmai szempontból, egy része pedig katasztrófa kockázati szempontból közelítette meg a vizsgált témát. Különösen érdekes volt számomra ezeket a publikációkat olvasni, mert összevethetővé tették a különböző szakterületek nézőpontjait a vizsgált kérdéskörben. Cohen [117], [154], [155], és Myers [152] kutatásai a katasztrófák során elszenvedett pszichés traumákra és azok megelőzésére illetve kezelésére fókuszálnak, csakúgy, mint Bryce vizsgálatai, melyek a katasztrófákat követő poszt-traumás stressz szindróma megelőzésének lehetőségeit kutatja [175], [176]. Bryce kutatásai során a beavatkozókra ható pszichés nyomás hatásait és az ellenük való védekezés lehetőségeit is vizsgálja, csakúgy, mint Rutkow, Gable és Links, akik konkrétan a katasztrófák során beavatkozást végző segítők pszichoszociális támogatáshoz való alapvető jogának kérdését elemzik. A hazai szakirodalomban Hornyacsek Júlia [151] foglalkozott kutatásai során a beavatkozó állományra ható negatív körülményekkel és a későbbi kórképek kifejlődésének megelőzésével. Mindezek hasznos szakmai alapot jelentettek a segítők pszichés egészségének megőrzésével kapcsolatos javaslataim kialakításához.

A gyermekek lelki egészségével kapcsolatos vizsgálataim során La Greca kutatásaira támaszkodtam. Az ő munkássága meghatározó a szakterületen, publikációiban ismerteti azokat a korai vagy késői tüneteket illetve kórképeket, amely egy katasztrófa, vagy más rendkívüli helyzet által érintett gyermekek esetében előfordulhatnak [145], [147]. Kronenberg kutatásai [148] a Katrina hurrikán által érintett gyermekek hosszútávú pszichoszociális rehabilitációját elemzi. A fentiek, továbbá az IFRC [161] és az UNICEF [149] szakmai módszertani anyagai segítettek abban, hogy kutatásomat a már meglévő eredmények mentén, a speciális igényű csoportoknak nyújtandó segítségnyújtás jellemzőinek azonosításával folytassam.

A reziliencia mérésével kapcsolatos kutatásaimat is két irányvonal mentén végeztem. Egyrészt a kockázatok, a sebezhetőség és a képesség megközelítéséből végeztem vizsgálatokat, másrészt pedig a mérés lehetséges módszereit, eszközeit vettem górcső alá. Szerencsére számos kutatás eredménye elérhető, mert rengeteg kiváló nemzetközi publikáció született a témában. Levine [196] és Béné [198] azt vizsgálták, hogy számszerűsíthető-e a reziliencia a mérések során. Chambers pedig a részvétel-alapú méréseket elemezte [200], valamint a reziliencia mérésére különböző módszertanokat tesztelt eltérő körülmények között [202]. Az ő kutatásai megerősítettek abban, hogy a reziliencia mérésére nem fellelhető még egységes, és a humanitárius szervezetek által is alkalmazható módszer. További vizsgálataim is alátámasztották, hogy mindig a megfelelő eszközök, módszerek és folyamatok alkalmazása adja a valós eredményt, de mindezek alapja a *kapacitásfelmérés*.

Az eredményes humanitárius programok tervezését vizsgáló publikációk nagy része valamelyik nagy humanitárius szervezet egy-egy projektjéhez kapcsolódik. Ez a kutatásom szempontjából előnyös volt, hiszen így végigkövethettem a különböző projekteket a tervezési szakasztól, a megvalósításon át, egészen a kiértékelésig. A UNDP [205], az Oxfam [206], és az ICRC [2012] publikációi elsősorban a humanitárius programok projekt-alapú megközelítésének vizsgálatát segítették a kutatásom során. A témában számos esettanulmányt is találtam, melyek közül kiemelek néhányat: Shweta [209] a megosztó és az összekötő tényezők szerepét elemezte a Srí Lankai hosszútávú rehabilitáció tükrében, Hlady [214] pedig az Andrew hurrikán utáni szükségletfelmérés nehézségeit vizsgálta a szervezetek közötti együttműködés problematikáján keresztül. Anderson [211] kutatásának eredményeit tovább vizsgáltam abból a szempontból, hogy milyen tényezőket kell

figyelembe vennünk, hogy a humanitárius segítségnyújtás ne okozzon konfliktusokat, és etikus módon történjen.

Összességében elmondható, hogy a humanitárius segítségnyújtás egyes összetevőivel kapcsolatosan számos jó színvonalú kutatás foglalkozik. Eredményeik előremutatóak az adott kutatási területen, illetve további kutatások alapjaként értelmezve is. Hiányoznak azonban mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomból a humanitárius segítségnyújtás teljes folyamatát elemző, az egyes összetevőket komplex rendszerként vizsgáló kutatási eredmények, továbbá azok az ismeretek, amelyekkel optimalizálni lehet a humanitárius segítségnyújtás hatékonyságát. Szintén kevés olyan kutatás van, amely egy szervezet, a Vöröskereszt jó gyakorlatának elemzésén keresztül jut el az eredményei megfogalmazásáig, és erre a szervezetre vonatkozóan is megfogalmazza a fejlődés és fejlesztés lehetséges irányait és szükséges teendőit. Kutatásaim egyik célja ezeknek a hiánypótló ismereteknek az összefoglaló elemzése és publikálása.

1. A VÖRÖSKERESZT MOZGALOM RENDELTETÉSE ÉS AZ ÚJ KIHÍVÁSOKNAK

VALÓ MEGFELELÉSE

A Vöröskereszt Mozgalom megalakulásának körülményei már kijelölték azt az utat, amely a humanitárius segítségnyújtás feladatrendszeréhez vezetett. A Genfi Egyezmények létrejötte, a polgári lakosság védelme, a hadifoglyokkal való bánásmód szabályozása, valamint a sérültek ellátáshoz való jogának biztosítása mind a humanitárius eszme térhódításának kezdetét jelentették egy olyan korszakban, amikor arra a legnagyobb szükség volt. A humanitárius segítségnyújtás alapelvei a mai, modern korban is megállják a helyüket, sőt egyre nagyobb szükség van alkalmazásukra, hogy a – sokszor kiszámíthatatlan – politikai, gazdasági környezeti változások során a legrászorultabbak mindig megfelelő figyelmet és támogatást kaphassanak.

Ahhoz, hogy megvizsgálhassam a Vöröskereszt humanitárius tevékenységét, a fejlesztésének irányaira javaslatot tehessek, tanulmányoznom kellett a Vöröskereszt Mozgalom létrejöttének körülményeit, felépítését és küldetését, másrészt a humanitárius segítségnyújtás fogalomrendszerét.

Sokak számára nem világos, hogy a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége (IFRC), a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC), valamint a Vöröskereszt és Vörösfélhold Nemzeti Társaságok együttesen alkotják a Vöröskereszt Mozgalmat.

Feltételezem, hogy a folyamatosan változó körülmények, az emberi biztonságot veszélyeztető tényezők megnövekedése miatt a Vöröskereszt Mozgalomnak is folyamatos megújuláson kell keresztülmennie ahhoz, hogy hatékony és korszerű módszerekkel reagáljon az új kihívásokra, ezért ezek azonosítása jelenti az alapját a további kutatásnak.

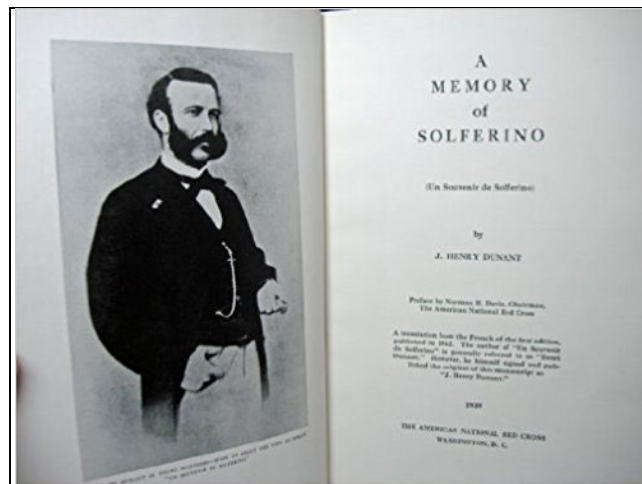
A következőkben az első intézményesített nemzetközi humanitárius mozgalom, a Vöröskereszt kialakulását, a környezet igényeire való reagálását, valamint a humanitárius segítségnyújtás – ma is érvényben lévő – fogalomrendszerét vizsgálom, és meghatározom, hogy a jövőben hogyan tud a szervezet megfelelni az új kihívásoknak.

1.1. *A Vöröskereszt Mozgalom megalakulása, feladatai*

A Vöröskereszt Mozgalom megalapítója, Jean-Henry Dunant 1828. május 8-án született Genfben. Már korán kialakult mély vallásossága és szigorú erkölcsi felfogása. Különböző jótékonyági mozgalmakban vett részt, tagja volt az Adományok Ligája elnevezésű genfi szervezetnek, amely a szegények, betegek, elhagyatottak lelki és anyagi támogatását vállalta. Tevékenysége természetesen nem korlátozódott az egyesületekre. Egy itáliai üzleti útján véletlenül éppen azon a napon érkezett Castiglione della Peivébe, amikor a közelben vívták a solferinói csatát. Az ütközet, amely az osztrák és az egyesített francia-szárd haderők között zajlott, óriási áldozatokat, közel negyvenezer áldozatot követelt. Dunant segélycsapatok szervezésével igyekezett enyhíteni a szenvedést. Önkéntes segélycsapatokat szervezett, amelyek nemzetiségre való tekintet nélkül vettek részt az ápolásban, segítségnyújtásban. A harctéren tapasztaltakról Dunant így írt a Solferinói emlékből: „*Bizony előfordul, hogy a szív egyszerre megszakad, mintha valami keserű és legyőzhetetlen szomorúság érte volna, amikor valami egyszerű esetet, váratlan részletet lát az ember,*

amelyik egyenesen a lelkébe vág, egész rokonszenvét megragadja és lelke legérzékenyebb szálait megpendíti” [1; 39.o.].

E megrendítő élmény készítette arra, hogy javaslatot fogalmazzon meg a háborúk áldozatainak védelmére, és kezdeményezze egy segélyszervezet létrehozását. Így indult egy eszme, melynek hatására megalakult 1863-ban a humanitárius mozgalom, a Vöröskereszt [1; 12-13.o.]. Az 1864. augusztus 8. és 22. közötti genfi konferencián részt vevő államok a svájci zászló – piros alapon fehér kereszt – inverzét – fehér alapon vörös keresztet – javasolták a megalakuló mozgalom jelképének.

1. sz. kép: Henry Dunant meghatározó műve: A solferino-i emlék
Forrás: ICRC Múzeum, Genf, Készítette: nem ismert

A Solferinói emlék kiadása rövid dicsőséges szakaszt nyitott Dunant életében. Sokan lelkesen magukévá tették kezdeményezését, hogy gyakorlott önkéntesekből egyesületek alakuljanak minden országban a sebesültek ápolására. Nagy érdeklődést keltett az a javaslata is, hogy nemzetközi egyezményekkel szabályozzák a sebesültek jobb, emberibb ellátását. Dunant aktivitása 1863-ban és 64-ben érte el a tetőpontot. Az emberek szervezkedni kezdtek, bizottságok alakultak, konferenciákat tartottak, és miközben kezdtek valóra válni Dunant kezdeményezései, ezalatt ő maga fokozatosan félreállt, és átadta helyét a gyakorlati embereknek [2; 14-15.o.]. Kezdeményezése két fontos eredményhez vezetett: létrejött a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és nyomában a nemzeti vöröskereszt társaságok; valamint Dunant javaslatára és a svájci kormány kezdeményezésére Genfben, 1864-ben összehívott államközi konferencia elfogadta „A hadra kelt seregek sebesült katonái sorsának megjavításáról szóló egyezményt” – ez volt az Első Genfi Egyezmény [3; 11.o.]. A különböző országokban sorra alakultak a nemzeti társaságok, amelyek a humanitárius eszmét és a jelképet elfogadva célul tűzték a segítségnyújtást, kezdetben elsősorban a háborúk sérültjeinek, később kiterjesztve ezt más területekre. A nemzeti társaságok tevékenységének összehangolása érdekében szükségessé vált egy koordináló szervezet létrehozása, így 1919-ben megalakult a Vöröskereszt – Vörösféldhold Társaságok Ligája (ma IFRC).

A Genfi Egyezmények szavatolják a Vöröskereszt Mozgalom részesei, így az ICRC, az IFRC és a Nemzeti Társaságok védelmét a háborúk és fegyveres konfliktus során. A Vöröskereszt Mozgalom személyzete, eszközei, járművei és épületei jelölésére szolgáló vörös kereszt embléma

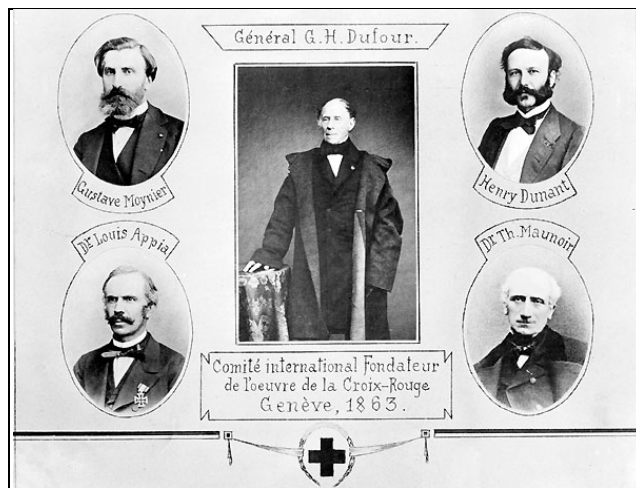
védelmi funkcióval is bír. Mindezt implementálják a Vöröskereszt és Vörösfélhold Nemzeti Társaságokról szóló törvények a Genfi Egyezmények részes államainak belső jogi rendszerébe, és biztosítják a nemzetközi jog beépülését a hazai jogi környezetbe és a Nemzeti Társaságok saját szabályzóiba.

Az 1929-es Genfi Egyezmény fektette le elsőként a három embléma – vörös kereszt, vörös félhold (Törökország, Egyiptom), és vörös oroszlán és nap (Irán) – használatát. 2005 decembere óta három hivatalos embléma van használatban: a vörös kereszt, a vörös félhold (muszlim országokban) és a vörös kristály (Izraelben) [4]. Mindazonáltal minden részes Nemzeti Társaság ugyanannak a Mozgalomnak a tagja.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) a svájci semlegesség alapján közvetítő a konfliktusokban, és felügyeli a humanitárius jogok betartását (hadifoglyok, sebesültek, letartóztatottak, polgári lakosság, kulturális és egészségügyi intézmények védelme). A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága kezdeményezésére jött létre – 1949-ben – „A háború áldozatainak védelmét szolgáló genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvek”. A Genfi Egyezményeket a részes országok kormányai, parlamentjei ratifikálták, így ma ez a humanitárius jog alapja. Ugyancsak az ICRC felügyeli, hogy a nemzeti társaságok tevékenységében a Mozgalom hét alapelve (emberiesség, pártatlanság, semlegesség, függetlenség, önkéntesség, egység, egyetemesség) érvényesüljön.

1.1.1. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága genfi székhelyű, 1863-ban alakult. A kezdetektől szigorúan semleges és pártatlan, munkája az egész világra kiterjed. Feladata, hogy segítséget és védelmet nyújtson a fegyveres konfliktusok, vagy belső zavargások árnyékában élő embereknek, valamint fellépjen a nemzetközi szintén, mint az emberi jogok örökös védelmezője és szószólója. Folyamatos kapcsolatot tart fenn a tagállamokkal, ugyanakkor megőrzi különállóságát, hogy a mindenkor kormányoktól függetlenül cselekedhessen szükség esetén. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága alapítója a Nemzetközi Vöröskereszt és Vörösfélhold Mozgalomnak. Feladata az emberi élet és méltóság védelme. Háborús konfliktusok, belső zavargások esetén koordinálja a nemzetközi segélyakciókat. Elsődleges célja, hogy megelőzze az emberi szenvedést, megerősítse az emberi jogokat, és terjessze az általános humanitárius eszméket.

2. sz. kép: a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának alapítói
Forrás: ICRC Múzeum, Genf, Készítette: nem ismert

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának ma is meglévő humanitárius feladatrendszere a történelem során fejlődött a mai, széles spektrumú tevékenységgé. A családi kapcsolatok helyreállításáért végzett tevékenység például egészen az első világháborúig nyúlik vissza, amikor is a korábbi – kisebb fegyveres konfliktusok során szerzett – tapasztalatok alapján megnyitott Genfben a Hadifoglyokkal Foglalkozó Központ [5; 297.o], amely a fogságba esett katonák és családjaik közötti kapcsolatok helyreállítását tűzte ki céljául. A Központ sorra vállalt fel olyan humanitárius feladatokat, mind az első, mind pedig a második Világháború során, amelyeket a Genfi Egyezményekkel összefüggésben tűzhetett zászlajára. A hadifoglyok látogatása, fogva tartásuk körülményeinek ellenőrzése is ilyen feladat volt, amely később kibővült a politikai foglyok látogatásával, első alkalommal éppen Magyarországon 1918-ban. A Nemzeti Társaságok számára pedig folyamatos feladatot jelentett a sérültek ellátása, az egészségügyi ellátáshoz szükséges személyzet és eszközök szállítása, a kórházak ellátása személyzettel, az ápolónők képzése.

Az első világháború végével, új szükségletek és új kihívások keletkeztek, mely szükségessé tette a Vöröskeresztes Nemzeti Társaságok megújulását. Ennek megfelelően 1919-ben megalakult a Liga (későbbiekben a Vöröskereszt Társaságok Nemzetközi Szövetsége – IFRC), amely célja és rendeltetése a Nemzeti Társaságok tevékenységének koordinációja volt. A Bizottság az 1920-as '30-as években folytatta az eredeti küldetését, a fegyveres konfliktusok sújtotta térségekben igyekezett betartatni a humanitárius jogot, és támogatni a sebezhető polgári lakosságot, elsősorban a Távol-Keleten, Dél-Amerikában, Etiópiában, illetve a polgárháború sújtotta Spanyolországban. 1929-ben a Bizottság – látván a küszöbön álló újabb háború fenyegetését – sürgette a kormányokat a Genfi Egyezmények újabb Kiegészítő Jegyzőkönyvének aláírására, de sajnálatos módon ezt nem sikerült időben ratifikálni annak ellenére sem, hogy a Bizottság képviselői felhívták a kormányok figyelmét arra, hogy a modern hadviselés módszerei újabb intézkedések meghozatalát teszik szükségessé a civil lakosság védelmében.

A második világháború során a Bizottság hatalmas erővel dolgozott a Genfi Egyezmények betartatásán a polgári lakosság és a hadifoglyok jogainak képviseletén – minden szembenálló országban. Mivel újabb és újabb humanitárius szükségletek merültek fel a lerombolt országokban, így a Bizottság és a Liga – először a történelemben közösen végezték tevékenységüket, elsősorban a

segélyszállítványok összeállítását és eljuttatását a hadifoglyok és a polgári lakosság részére szerte a világon. A Nemzetközi Bizottság a második világháború évei alatt üzenetek millióit továbbította annak érdekében, hogy az emberek legalapvetőbb szükségletét – a családdal való kapcsolattartás igényét – segítse [3; 86.o.].

A második világháború vége után a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága nagy erővel kezdett el dolgozni a Genfi Egyezmények kiterjesztésén, a kormányokkal való megismertetésén. 1949-ben – a Bizottság kezdeményezésére – a részes államok megállapodtak az első három Genfi Egyezmény felülvizsgálatáról, valamint elkészítették a Negyedik Genfi Egyezményt, amely a polgári lakosság védelmét célzó, valamint az Egyezmények felügyeletére fókuszáló szabályozásokat fogalmazza meg. 1977-ben pedig két Kiegészítő Jegyzőkönyvet, melyek a korábbi Egyezményekhez kapcsolódnak mind nemzetközi, mind pedig nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetére.

Jelenlegi munkáját a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a nemzetközi humanitárius jog mindenkor örököjeként végzi, tevékenysége nem merül ki azonban a jogszabályok felügyeletében. Számos olyan programja van világszerte, amely a fegyveres konfliktusban élő emberek szükségleteinek felmérésére és azok kielégítésére törekszik. Háborús konfliktus veszélye esetén, a konfliktus során, illetve a béketeremtő periódusban is rendelkezésre állnak szakemberei, akik segítik a részes államok képviselőit a humanitárius jogok megismerésében és mindenkor betartásában, a fegyverhasználat korlátozásának bevezetésében, valamint az edukációs folyamatokban, és a humanitárius jog terjesztésében. A Bizottság sikerrel használja kapcsolatrendszerét a nemzetközi humanitárius jog előremozdítása-, a humanitárius szemléletmód széleskörű megismertetése-, a humanitárius segélyműveletek megkönnyítése-, valamint a fegyveres konfliktusok és erőszakos cselekmények által érintett emberek helyzetének javítása érdekében. Felügyeli a vöröskereszt embléma szabályos használatát, fellép a jogosulatlan használat ellen, kiváltképp, ha az háborús célú felhasználás, továbbá felhívja a figyelmet az embléma védelmi funkciójára [6]. A tömegpusztító fegyverek elleni harcban is részt vesz a kormányzati és nem kormányzati szektor képviselőivel közösen. Aknamentesítő programkampányt működtet, a hadifoglyok, háborús menekültek jogi képviseletének ellátását felügyeli, és a Nemzeti Társaságokkal közösen a családi kapcsolatok helyreállításáért működteti keresőszolgálati tevékenységét. A katasztrófavédelmi feladatokkal összefüggésben fontosnak tartom kiemelni a Bizottság egészségügyi vonatkozású tevékenységeit, melyek az egészségügyi szolgáltatások biztosítása háborús, katasztrófa- vagy járvány-sújtotta területeken, egészségügyi egységek bevetése veszélyzónákban, vagy éppen a halottak földi maradványait feltáró, azonosító orvos szakértők alkalmazása tömeges halálozással járó események után.

Napjainkban a Bizottság gyorsan és hatékonyan reagál a fegyveres konfliktusok által érintett emberek szükségleteire, a konfliktus zónákban bekövetkező katasztrófákra, hiszen egy katasztrófa hatásai még inkább súlyos következményekkel járnak, ha az érintett ország már eleve háborús környezet. Ilyenkor a Nemzetközi Bizottság (ICRC) és a Nemzetközi Szövetség (IFRC) együttesen végzi humanitárius tevékenységét az érintett Nemzeti Társaságokkal a szükségletek felmérésének, a segélyműveletek megtervezésének és lebonyolításának tekintetében.

1.1.2. A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége

A genfi székhelyű Szövetség, mely 1919-ben alakult – akkor még Liga néven – mostanra a világ legnagyobb humanitárius szervezete, 191 országban van jelen, és nemzetiségtől, fajtól, vallástól, társadalmi helyzettől, politikai nézettől függetlenül nyújt segítséget a rászorulóknak.

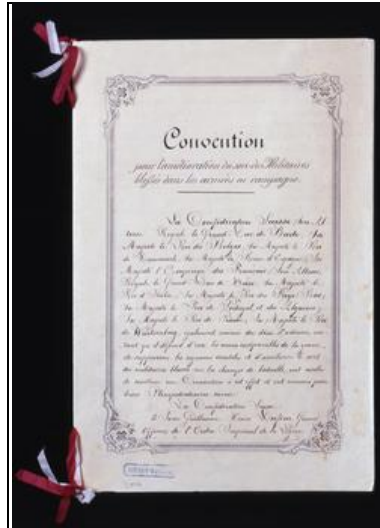
A Nemzetközi Szövetség segélyakciókat szervez, hogy támogassa a katasztrófák áldozatait, mindezt a Nemzeti Társaságok munkáján keresztül. Szerteágazó hálózatuk gyakorlatilag a világ összes országát lefedi, így alkotják a Szövetség valódi erejét. Feladata: nemzetközi veszélyhelyzetekben mozgósítani és koordinálni a segélyellátmányokat, támogatni, előmozdítani az együttműködést a Nemzeti Társaságok között, valamint képviselni érdekeiket a nemzetközi szinten. A delegációk feladata: az adott területen a helyi Nemzeti Társaság munkájának segítése, tanácsadás a segélyműveletekkel és a fejlesztési programokkal kapcsolatban, valamint a regionális együttműködés hatékonyabbá tétele.

A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének katasztrófákkal és egyéb rendkívüli helyzetekkel kapcsolatos munkáját értekezésem második fejezetében elemzem részletesen.

1.2. A Genfi Egyezmények

Egy tevékenység eredményességét nagyban befolyásolja, hogy mely elvek és követelmények mentén folytatják. A humanitárius segítségnyújtás alapját a Genfi Egyezmények képezik. Henry Dunant és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága kezdeményezésének alapján jöttek létre „*A háború áldozatainak védelmét szolgáló genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvek*”, amelyek ma is érvényesek, és hozzájárultak a jelenlegi humanitárius segítségnyújtó tevékenység kialakulásához. Ezeket napjainkig 194 ország ratifikálta, és a humanitárius szervezetek világszerte ennek szellemében végzik munkájukat. Az egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvek az alábbiak:

- A hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (I. Genfi egyezmény);
- A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (II. Genfi egyezmény);
- A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (III. Genfi egyezmény);
- A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (IV. Genfi egyezmény);
- Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló I. Jegyzőkönyv;
- Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló II. Jegyzőkönyv;
- Kiegészítő Jegyzőkönyv az 1949. augusztus 12-én aláírt Genfi Egyezményekhez egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról (III. Jegyzőkönyv).

3. sz. kép: A Genfi Egyezmények eredeti példánya
Forrás: ICRC Múzeum, Genf, Készítette: nem ismert

1.2.1. A humanitárius jog alapjai

Kutatásaimnak nem képezik szerves részét a Genfi Egyezmények, mégis fontosnak tartom, hogy néhány lényeges megállapítást tegyek a humanitárius jog alapjaként szolgáló Egyezményekről, kiváltképp a polgári lakosság védelméről szóló részekről, mert a humanitárius szervezetek munkája napjainkban is ezen alapul, így vizsgálatuk kiindulópont lehet az új feladatok meghatározásához [3; 129.o.].

A Genfi Egyezmények összessége és a korábbi Hágai Egyezmények együttesen alkotják a mai nemzetközi humanitárius jogi rendszer pilléreit. A humanitárius jog a nemzetközi közjog ága, melynek szabályait nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén alkalmazzák a harcoló felekre, a nem közvetlenül harcoló szereplőkre, a polgári lakosságra, valamint meghatározott objektumok védelmére, azaz: a háborúnak is vannak olyan szabályai, amely a harcoló felek számára is kötelezően betartandóak. A humanitárius jog elsődleges célja az volt, hogy egyensúlyt tartson fent a katonai szükségesség és a humanitárius megfontolások között, így tiltja minden olyan személy és objektum támadását, amely nem vesz részt a harcokban, valamint tiltja minden olyan eszköz alkalmazását, amely szükségtelen mértékű áldozatot vagy szenvedést okoz [7]. Ennek megfelelően a nemzetközi humanitárius jog négy alapelve a következő:

- emberiség elve,
- katonai szükségesség elve,
- megkülönböztetés elve,
- arányosság elve.

A háborúk okát több szinten elemezték már korábban: egyfelől az individuum szintjén, ahol – Jung kutatásai szerint – valójában az emberi természetben rejlő alapvető evolúciós agresszió a válasz.

„Bevezetés a tudattalan pszichológiájába” című műve, 1916 decemberében látott napvilágot. Az első világháború derekán Jung eképpen írja le az előszóban a háború lélektanát:

„A most folyó háborút kísérő pszichológiai jelenségek - mindenekelőtt az általános ítélőképesség hihetetlen elvakultsága, a kölcsönös rágalmozási hadjárat, az elképzelhetetlen pusztítási düh, a hazudozás gáttalan árja, s az ember képtelensége arra, hogy a véres démont megállítsa útjában - mindennél alkalmasabbak, hogy a rendezett tudatvilág alatt nyugtalanul szunnyadó kaotikus tudattalant a gondolkodó ember számára szembeszökővé tegyék. Ez a háború kegyetlenül megmutatta minden kultúrembernek, hogy alapjában véve még barbár, s egyszersmind azt is, hogy mily kegyetlen fenyítés vár rá, ha még egyszer eszébe jutna saját rossz tulajdonságaiért szomszédját tenni felelőssé.” [8; 5.o.].

Egyes elképzelések szerint a háborúk minden esetben az emberiség bűnös mivoltára, az eredendő bűnre vezethetőek vissza. Bűnös jellege az őszülők tettében és akaratában gyökerezik, amennyiben mindnyájunkat képviseltek. Az áteredő bűn hatását és következményeit Szent Ágoston még úgy magyarázta, hogy az emberiség a kárhozát martaléka lett általa (Ep. 186,6.16) [9; 127.o.]. Más elképzelések szerint bizonyos katonai, vagy ipari csoportok túl nagy hatalomhoz jutottak, és háborút provokálnak ki, míg egy másik elképzelés szerint a külső fegyveres konfliktusok kiobbantása valójában nem más, mint a belső konfliktusokról való figyelemelterelés. Egyes elemzések szerint a kapitalizmus a fő kiváltó oka a háborúknak, míg más elemzők szerint a nacionalizmus vezet rendszerint fegyveres összecsapásokhoz. Gyakran bizonyos érdekkonfliktusok felerősödése miatt az államok közötti együttműködési formák nem tarthatóak fenn, ilyenkor fokozódik az erőszak alkalmazásának a veszélye is [10; 85.o.].

A humanitárius jog az idők változásával, a technika fejlődésével reagál a háborúk hatására, a lefolytatás módszereire, valamint az alkalmazott eszközökre is, továbbá megkülönbözteti a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktust is. Alapesetben a háborúnak is vannak betartandó játékszabályai, úgy, mint a polgári lakosság védelme, vagy éppen a semleges államok tiszteletben tartása. Amikor azonban a katonai műveletek célzottan törekszenek a lakosság kiirtására, vagy azok elűzésére, esetleg tömegpusztító fegyvereket vetnek be, akkor már totális háborúról beszélhetünk. A tömegpusztító fegyverek elődjének számító harci gázokat az 1915-ös Yperni támadást követően, 1925-ben tiltották be a Genfi Egyezmények, mégis alkalmaztak vegyi fegyvereket az Irak és Irán között zajló háborúban, sőt biológiai fegyvereket is a későbbiekben, hiába tiltották be azokat már 1972-ben [11; 9.o.].

A Vöröskereszt Mozgalom tevékenysége során az első állomás – már a megalakulás körülményeit tekintve is – a háborúk során érintett polgári lakosság védelme volt. A polgári lakosság védelme azon az alapvetésen nyugszik, miszerint nem csupán a nemzetközi jogra alapozva, de az emberiség törvényeire és az emberiség lelkiismeretére építkezve kell megfogalmazni, hogy az emberi szenvedés okozása, vagy annak enyhítésének megakadályozása nem lehet eszköze egy háborúnak sem.

A II. sz. Kiegészítő Jegyzőkönyv kimondja, hogy a polgári védelem fogalma alatt értendő minden olyan humanitárius feladat, amelynek célja, hogy védelemet nyújtson a polgári lakosságnak az ellenségeskedés, a háborús cselekmények, illetve a katasztrófák hatásai ellen, segítsen ezek közvetlen hatásai leküzdésében, illetve a túlélés feltételeinek biztosításában. Fontos megjegyezni, hogy 1977-ben elfogadták a Genfi Egyezmények újabb Kiegészítő Jegyzőkönyveit, amelyek már a

polgári lakosság védelmének biztosítására irányuló szabályozókat vezettek be, különös tekintettel a természeti környezet és kulturális javak védelmére, a polgári lakosság javainak védelmére, a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen javak védelmére, valamint a veszélyes erőket tartalmazó létesítmények védelmére. Az 1977-es I. Jegyzőkönyv már meghatározta a polgári védelem fogalmát is: „Polgári védelem alatt az alább említett emberbaráti feladatok mindegyikének, vagy némelyikének az ellátása értendő, amelyek a polgári lakosságnak az ellenségeskedések, vagy katasztrófák veszélyeitől való védelmezésére és közvetlen következményeitől való megóvására, valamint életben maradása feltételeinek biztosítására irányulnak.”¹³⁶

1.2.2. A polgári lakosság védelme

A Genfi Egyezményekben megfogalmazott, univerzálisan tiltott magatartások vizsgálatakor is nyilvánvalóan látható, hogy elsősorban a polgári lakosság ellen elkövetett magatartásformák tiltását emeli ki úgy, mint:

- a konfliktusban közvetlenül részt nem vevők elleni diszkrimináció,
- a merénylet,
- a testcsonkítás,
- a kegyetlen bánásmód,
- a kínzás,
- az embertelen bánásmód,
- a méltóság sérelme,
- a túszejtés,
- az alapvető igazságszolgáltatási garanciák megvonása,
- az, olyan parancs kiadása, miszerint túlélők nem maradhatnak,
- a sebesültek, betegek ellátás nélkül hagyása,
- a gyermekek, családok bántalmazása,
- a gyermekek besorozása [12; 14.o.].

A gyermekkatonák leszerelési és reintegrációs programja a mai napig egyike a Nemzetközi Vöröskereszt Mozgalom és más humanitárius szervezetek legfontosabb tevékenységeinek a háborús övezetekben. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága együtt dolgozik a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetségével, a Nemzeti Társaságokkal és más humanitárius szervezetekkel, hogy az adott szituációnak, helynek megfelelően kezelhesse a gyermekkatonaság problémáját.¹³⁷

A polgári lakosság védelme esetében a diszkrimináció-mentesség (vallási, faji stb.) kulcsfontosságú, és a konfliktusban álló felek joghatósága alatt álló állampolgárokat, azaz a szemben álló felek államainak teljes lakosságát érinti. Ennek részeként biztonsági és egészségügyi körzetek létrehozása, és azok érinthetetlenségének szavatolása irányul a polgári lakosság egységes védelmére.

¹³⁶ Genfi Egyezmények, 1977. I. jegyzőkönyv, 61. cikk, a) pontja

¹³⁷ Sáfár Brigitta: Gyermekkatonák, Humana Magazin, 4. szám. 2010. Március. pp. 26-27.

4. sz. kép: „Wymering-tunnel” – Vöröskeresztes óvóhely és kórház a II. Világháborúban [13]

Forrás: www.portsdown-tunnels.org.uk Készítette: nem ismert

A Genfi Egyezmények különös hangsúlyt fektet az egészségügyi ellátáshoz való jog érvényesítésére, valamint a hozzáférhetőség biztosítására. Jó példa erre a Wymering alagút, melyet a II. Világháború alatt építettek Portsmouth lakossága számára. Először csak óvóhelyként funkcionált, később a Vöröskereszt elsősegélyhelyet, majd kórházat üzemeltetett benne, egészen 1945. február 9-ig [13].

A vöröskereszt embléma védelmi funkcióját más esetekben is a humanitárius ellátás védelmére rendelik az Egyezmények, mint:

- az egészségügyi személyzet, felszerelés szállítása, körzetekbe való bejuttatása,
- a polgári lakosság részére egészségügyi csomagok, gyógyszerek, élelmiszerek és egyéb segélyszállítmányok szabad átszállítása,
- a polgári sebesültek felkutatására, ellátására, szállítására, ápolására rendeltetett egészségügyi személyzet, valamint egymástól elszakadt családtagok újraegyesítésére, kapcsolattartás elősegítésére hivatott személyek (megkülönböztető jelvény, karszalag, igazolvány).¹³⁸

Különös figyelmet érdemel, hogy az Egyezmények nem csupán a legrászorulóbbak védelméről rendelkeznek, de a polgári lakosság életét – még háborús körülmények között is – megkönnyítő intézkedéseket írnak elő, annak érdekében, hogy a lakosok mindennapi élete, fejlődése, szükségletei

¹³⁸ A Genfi Egyezmények nem csupán engedélyezik az embléma általi védettség lehetőségét a polgári lakosság illetve a legsérülékenyebb rétegek számára, de rendelkeznek arról is, hogy a lakosság a védőhatalmakhoz, a Vöröskereszt Nemzeti Társasághoz vagy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságához fordulhassanak segítségért. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága pedig ellenőrizheti az Egyezmény minden pontjának betartását a szemben álló felek mindegyikénél, különös tekintettel a polgári lakossággal kapcsolatos eljárásra valamint a sebesültekkel, hadifoglyokkal való bánásmódra a harcban álló államok területén és a megszállt területeken.

– a körülmények ellenére se sérüljenek. Jó példa erre, hogy kiemelten fókuszál a gyerekeket, kiskorúakat érintő intézményi ellátási formák folytonosságára – nem csupán az egészségügyi ellátás tekintetében. Biztosítja a gyermekek és kiskorúak nevelésével, ápolásával foglalkozó intézmények, árvaházak akadálytalan működését, és tiltja a gyermekkorúak személyi állapotának megváltoztatását, valamint besorozását a megszállói alakulatokba [3; 147.o.].

A Genfi Egyezményeket a részes országok kormányai, parlamentjei ratifikálták, így a mai napig ez a humanitárius jog alapja, azaz elmondható, hogy a humanitárius segítségnyújtás – fegyveres konfliktus esetén – a Genfi Egyezmények betartásával és betartatásával kezdődik. A fegyveres konfliktusokat – legyen az különálló államok háborúja, vagy éppen belső zavargások – minden esetben a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága felügyeli, mint ahogyan a humanitárius segélyszállítmányok tervezését, célba juttatását és felhasználását is [3; 149-150.o.].

1.3. A humanitárius segítségnyújtást szabályzó alapelvek

A *humanitárius segítségnyújtás* fogalmát a Genfi Egyezmények, a Vöröskereszt Mozgalom rendeltetése, valamint korunk meghatározó kihívásai alapján a következőképpen definiáltam: „*életmentés, a szenvedés enyhítése, az emberi méltóság megőrzése, az ember által okozott krízishelyzetek vagy természeti katasztrófák után, illetve ezek bekövetkezésének megelőzése, továbbá felkészítés az esetlegesen bekövetkező hasonló eseményekre*”.

A humanitárius segítségnyújtás mindig és kizárólagosan a humanitárius alapelveket szem előtt tartva történik, azaz pártatlan, semleges és független. A humanitárius alapelveket, azaz a *Hét Alapelve*t a Vöröskereszt Mozgalom számára Jean Pictet terjesztette elő 1965-ben, Bécsben, amelyet a Vöröskereszt XX. Nemzetközi Konferenciáján konszenzussal fogadtak el a Mozgalom egészére vonatkozóan [14, 62.o.]. Azóta számos humanitárius szabályzóban és iránymutatásban szerepelnek, és más szervezetek is követik.

Mivel a humanitárius szervezetek hatékonysága és etikus működése nagyban múlik az Alapelvek betartásán, valamint napjainkban is követendő, ezért az alábbiakban megvizsgáltam azok tartalmát:

– Emberiesség

A Vöröskereszt és Vörösféldhold Mozgalom, amely abból az óhajból született, hogy a harcok sebesültjei megkülönböztetés nélkül segítségben részesüljenek, nemzeti és nemzetközi méretekben erőfeszítéseket tesz, hogy megelőzze és enyhítse az emberi szenvedést, bárhol következzenek is be. Célja az élet, az egészség védelme, az emberi személyiség tiszteletben tartása. Elősegíti a népek közötti kölcsönös megértést, barátságot, együttműködést és a tartós békét.

– Pártatlanság

A szenvedés enyhítésére törekszik, ebben csak a rászorultság mértéke szerint tesz különbséget, és elsőbbséget biztosít a legsürgősebb veszélyhelyzeteknek.

– Semlegesség

Annak érdekében, hogy továbbra is élvezze mindenki bizalmát, ellenségeskedések során a mozgalom nem állhat egyik oldalra sem, és sohasem folytathat politikai, faji, vallási, illetve ideológiai természetű vitákat

– **Függetlenség**

A mozgalom független. A nemzeti társaságok, miközben kormányaik segítői a humanitárius munkában, és alá vannak vetve országaik törvényeinek, mindig őrizték meg önállóságukat, hogy mindenkor a mozgalom alapelveinek megfelelően cselekedhessenek.

– **Önkéntesség**

A Nemzetközi Vöröskereszt és Vörösfélföld önkéntes segítő mozgalom, amelynek indítéka semmiképpen sem lehet az anyagi haszonszerzés.

– **Egység**

Egy országban csak egy Vöröskereszt vagy Vörösfélföld társaság létezhet. Mindenki előtt nyitva kell állnia. Emberbaráti tevékenységét az ország egész területére ki kell terjesztenie.

– **Egyetemesség**

A Nemzetközi Vöröskereszt és Vörösfélföld mozgalom világméretű intézmény, amelyben minden nemzeti társaságnak egyenlő jogai vannak, egyenlő a felelősségük és a kötelességük egymás segítségében.

1.3.1. Az Alapelvek használata

A Hét Alapelv etikai, működési és intézményi keretet biztosít a Vöröskereszt Mozgalom munkájához, ezzel kiemelkedővé teszi a humanitárius szervezetek között. Az Alapelvek alapjául szolgálnak a fegyveres konfliktusok, természeti katasztrófák, vagy más veszélyhelyzet során végzett segítségnyújtásnak. Egyesítik a Mozgalom (ICRC, IFRC, Nemzeti Társaságok) összetevőit, és kulcsfontosságúak a humanitárius szervezet identitásának meghatározásában. Ezek betartása biztosítja a Mozgalom munkájának humanitárius mivoltát, és ezen következetesség mentén zajlik annak minden egyes tevékenysége szerte a világon. A Hét Alapelv használata a humanitárius segítségnyújtás során kizárólag az Alapelvek értékei szerint tevékenykedő humanitárius szervezetek sajátja [15]. 2014. október 2-án a genfi Maison de la Paix-ban a Nemzetközi és Fejlesztési Tanulmányok Intézete által szervezett konferencián Peter Maurer, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elnöke figyelemfelkeltő beszédet mondott a Hét Alapelv múltjáról és jövőjéről. Maurer emlékeztetett a humanitárius alapelvek folyamatos jelenlétének fontosságára, és figyelmeztetett arra, hogy jelentésük közös megértésének hiánya, valamint az elvek politikai célokra való használata veszélyezteti a valódi humanitárius tevékenység célját és hatékonyságának mértékét.¹³⁹

¹³⁹ Peter Maurer e beszédével indította el a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának II. Kutatási és Vita Fórumát, a humanitárius segítségnyújtást szabályozó Alapelvekről. 2015-ben ünnepelték az Alapelvek elfogadásának ötvenedik évfordulóját, így az ez évben megrendezésre került Vöröskereszt Mozgalom 32. Konferenciájától kezdődően egészen a 2016-ban megrendezett Humanitárius Csúcstalálkozóig, a Kutatási és Vita Fórum összegyűjtötte a humanitárius világ kulcsszereplőinek álláspontjait a különböző magas szintű konferenciák és nyilvános események során. Ezek az események kiváló alkalomként szolgáltak arra, hogy lényegi párbeszéd induljon meg az egyes szereplők – a Mozgalom és más humanitárius szervezetek szakértői, kormányzati-, illetve akadémiai területek képviselői és egyéb érintett résztvevők között [16].

1.3.2. A humanitárius segítségnyújtás és az Alapelvek használatának akadályai

A humanitárius alapelvek koncepciója és a gyakorlatban való alkalmazása is kihívásokkal néz szemben napjainkban. Gyakran a fegyveres konfliktusok során a szembenálló felek is igyekeznek a maguk saját politikai, ideológiai céljainak felhasználni a humanitárius alapelvek fogalomrendszerét. Ezekben az esetekben azonban valójában sérül a pártatlanság, a függetlenség és a semlegesség alapelve, hiszen ezen fogalmak valójában a lakosság emberi értékrendjére kívánnak hatni kormányzati, vagy ellenzéki politikai választási kampányok során, nem pedig a lakosság valós szükségleteinek kielégítését célozzák.

A humanitárius alapelvek legitimitása azonban nem csupán választásokat befolyásoló céllal válhat eszközzé, de paradox módon több nemzetközi szereplő is összekapcsolja az alapvető – szükségletekre fókuszáló – veszélyhelyzeti programokat a politikai, biztonsági, fejlesztési vagy egyéb célokkal. Egyre nagyobb számban találkozhatunk olyan kezdeményezésekkel is, amelyek a humanitárius szereplőktől nem csupán azt várja el, hogy a lakosság alapvető humanitárius szükségleteit fedezzék, de feltételezi, hogy részt vesznek az olyan kiemelten fontos ügyek támogatásában is, mint például a nemi- és társadalmi egyenjogúságért való harc, vagy éppen a fenntartható fejlődés.

A fentiekből is látható, hogy a humanitárius szervezeteknek be kell tartaniuk a Genfi Egyezmények szellemiségét, segíteniük kell az alapvető jogok érvényesítését, az Alapelvek betartását. A Jean Pictet által kidolgozott – a humanitárius segítségnyújtást szolgáló – Alapelvek biztosítják a humanitárius munka során, hogy annak tartalma a céloknak megfelelő legyen. Ezeknek minden humanitárius szervezet esetében érvényesülniük kell.

1.4. *A Vöröskereszttel szembeni elvárások az új kihívások tükrében*

A világ azt várja el a Vöröskereszt Mozgalomtól, hogy fegyveres konfliktusok, katasztrófák és más rendkívüli események során gondoskodjon a legrászorulóbbak szükségleteiről:

- támogassa emberi jogaik érvényesítését,
- biztosítson számukra menedéket,
- élelmet és tiszta ivóvizet,
- egészségügyi és pszichoszociális ellátást,
- megélhetést segítő eszközöket,
- hosszútávú rehabilitációs programokat,
- valamint gondoskodjon arról, hogy felkészültek legyenek a jövőbeni krízishelyzetekre.

A katasztrófa-segítségnyújtás területén a humanitárius szervezetek hatékony munkájához nélkülözhetetlen, hogy a katasztrófa-tendenciák és a lakosság sebezhetősége figyelembe vételével alkosson hosszútávú stratégiákat, amelyek meghatározzák a prioritásokat tevékenységeik során. Fontos továbbá, hogy tevékenységüket a kormányzati szervekkel, a hivatásos katasztrófavédelemmel, valamint a gazdálkodó egységekkel együttműködésben végezzék. A humanitárius alapelvek megismerése és használata, a lakosság sebezhetőségének csökkentése, a hatékony válaszadó

rendszerek felállítása és működtetése, az együttműködésekben rejlő lehetőségek kiaknázása, valamint a hosszútávú rehabilitáció és fejlesztés azok a stratégiai irányok, amely napjaink globális humanitárius segítségnyújtásának meghatározó tényezői. Az *etikus humanitárius segítségnyújtás*, azaz a szükségletalapú, a legrászorultabb emberek igényeit prioritásként kezelő támogatás napjainkban kiemelkedően fontos szerephez jutott, hiszen a változó kihívások tükrében a Vöröskereszt Mozgalom is szembesül azzal, hogy a Genfi Egyezmények és az Alapelvek alkalmazása, betartatása egyre inkább nehézkessé válik tevékenységeik ellátása során. *"A biztonság dimenziói megváltoztak, a háborúk és fegyveres konfliktusok mellett egyre inkább teret nyer a terrorizmus, amely kapcsán megfelelő reagálásra van szükség."*¹⁴⁰ Bár a háborúnak – a civil lakosság védelmét illetően – vannak a Genfi Egyezményekre visszavezethető „szabályai”, úgy, mint a tömegpusztító illetve a vegyi fegyverek tilalma, a nukleáris fegyverek leszerelése, az atomenergia békés felhasználásának nemzetközi jogi szabályozása, ezt mégis egyre gyakrabban hagyják figyelmen kívül a szemben álló felek. A segélyszállítmányok és a segélyszervezetek munkatársai is növekvő veszélynek vannak kitéve, csak a 2017-es évben 15 humanitárius segítőt gyilkoltak meg Afganisztánban, ebből heten az ICRC munkatársai voltak. Vizsgálataim során megállapítottam, hogy napjainkban az embléma már nem védi meg a humanitárius munkásokat és a segélyszállítmányokat, melyek számos esetben estek szándékos támadások áldozatául. A terrorizmussal összefüggő feladatok – lakosságfelkészítés, egészségügyi- és pszichoszociális ellátás – szintén új dimenzióba helyezik a segítségnyújtás körülményeit. A Vöröskereszt Mozgalomnak – csakúgy, mint más humanitárius szervezeteknek – a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani mind a felkészülés, mind pedig a segítségnyújtás biztonsági vonatkozásaira.

5. sz. kép: Lonebra Enebral Perez, az ICRC munkatársát abban a kórházban lőtték le, ahol gyógytornászként dolgozott Észak-Afganisztánban¹⁴¹

Forrás: Monica Barnabé/ICRC

¹⁴⁰ Az ICRC nyilatkozata az ENSZ Közgyűlésének 72. Ülésszakán, 2017 októberében, New Yorkban. <https://www.icrc.org/en/document/measures-eliminate-international-terrorism-icrc-statement-united-nations-2017>

¹⁴¹ 2017. szeptember 11-én Lorena Enebral Perez, az ICRC gyógytornásza konzultációra várt egy 21 éves fiatal embert, aki a polio-járvány szövödményeként kerekesszékre kényszerült. A találkozó célja az lett volna, hogy elkezdődjön egy olyan hosszú távú fizioterápiás kezelés, amely hatására a páciens visszanyeri a mozgásképességét, azonban a fiatal férfi, a ruhája alá rejtett fegyverrel, mellbe lőtte a gyógytornászt.

Már nem elegendő a humanitárius dolgozók számára a szektorspecifikus szakismeret, hanem a további – biztonsággal kapcsolatos – ismeretek elsajátítása is nélkülözhetetlen, annak érdekében, hogy a személyi állomány és általában véve a humanitárius programok hatékonyságát meg lehessen őrizni. Szükséges a Vöröskereszt Mozgalom tagjai – így az ICRC, az IFRC és a Nemzeti Társaságok – eljárásrendjeinek megújítása, átdolgozása. Továbbá elkerülhetetlen a missziók és fejlesztési programok megtervezése során új – a biztonsági szempontokat szem előtt tartó – módszerek alkalmazása, és a műszaki-technikai eszközpark biztonsági irányú korszerűsítése.

A biztonságérzet stabilitásának megingása miatt véleményem szerint szükség van olyan képzésekre, felkészítésekre, amelyek szavatolják a humanitárius dolgozók naprakész ismereteit:

- a feladatellátás során fontos személyi-, csapat-, szállítmány biztonságával kapcsolatos általános tudnivalókról,
- az adott térség biztonsági körülményeiről,
- a lehetségesen előforduló biztonságot veszélyeztető eseményekről.

Szükség van továbbá olyan biztonsági intézkedésekre, amelyek az egyes beavatkozások, missziók során meghatározzák

- a biztonsággal kapcsolatos szabályokat,
- a rendkívüli esemény során alkalmazandó eljárásrendeket,
- biztonsági terveket (evakuációs terv, biztonságért felelős személy, értesítési lánc stb.).

Fontosnak tartom olyan együttműködések létrehozását más szervezetekkel, amelyek

- naprakész információkkal látják el a Vöröskereszt és más humanitárius szervezetek szereplőit a biztonsággal kapcsolatos tudnivalókról,
- megismertetik őket a rendkívüli esemény során alkalmazandó eljárásrendekkel,
- szükség esetén gondoskodnak a bajba került humanitárius munkások kimenekítéséről.

1.5. *Részkövetkeztetések*

- A fejezetben a Vöröskereszt Mozgalom megalakulásának körülményeit vizsgálva **megállapítottam**, hogy a Mozgalom volt az első olyan világméretű kezdeményezés, amely az emberi szenvedés megakadályozására, a humanitárius segítségnyújtás egységes rendszerre formálása érdekében jött létre. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának létrehozásával, majd a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének megalakításával keretbe és rendszerbe foglalták azokat a humanitárius feladatokat, amelyeket egy fegyveres konfliktus, egy katasztrófa, vagy más rendkívüli esemény során alkalmazni szükséges.
- **Rávilágítottam**, hogy a humanitárius szervezetek csak a Genfi Egyezmények és Kiegészítő Jegyzőkönyveik figyelembevételével működhetnek eredményesen.
- A humanitárius segítségnyújtás Alapelveinek korabeli és mai szerepét, értelmezését és iránymutatásait vizsgálva **megállapítottam**, hogy az Alapelvek betartása és betartatása a mindenkori segélyműveletek során kulcsfontosságú. Tekintve, hogy az Alapelvek egyes

elemeinek használata mindinkább beépül a társadalmi köznyelvbe, különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a pártatlanság, a semlegesség és a függetlenség fogalma valóban a humanitárius segítségnyújtás kontextusában kerüljön használatba, hogy megőrizhessük az eredetileg megfogalmazott mögöttes értékeket, és valóban az emberi szenvedés enyhítésére tett intézkedések ismérvei maradjanak. **Megállapítottam**, hogy a Vöröskereszt kiemelten kezeli az Alapelvek betartását, ez irányú gyakorlata más humanitárius szervezeteknek alapul szolgálhat az eredményes munkához.

- **Bizonyítottam**, hogy a Vöröskereszt olyan szervezet, amely képes a humanitárius segítségnyújtást szabályzó alapelveknek megfelelni, de napjainkban új elvárások fogalmazódtak meg vele szemben, úgy, mint az éghajlatváltozás, az egészségügyi kihívások, valamint a terrorizmus kapcsán jelentkező feladatok, és a végrehajtásban is speciális körülményekre kell számítani. A jövőben akkor lesz tehát képes a kor követelményeinek megfelelni, ha teljesíti a felmerülő új szükségletekkel kapcsolatos elvárásokat, és megerősíti azokat a képességeit, amelyekkel ennek meg tud felelni. Erre átfogó javaslatot tettem.
- Napjaink humanitárius műveleteinek sikeressége sokban múlik az új biztonsági kihívások figyelembe vételén. **Javaslatot tettem** a felkészülés és a segítségnyújtás biztonsági vonatkozásai kapcsán újfajta felkészítések, intézkedések kidolgozására, valamint új együttműködések megkötésére, a régiók újragondolására a humanitárius szervezetek – elsősorban a Vöröskereszt – részéről mind globális, mind pedig nemzeti szinten.

2. A HUMANITÁRIUS SEGÍTSÉGNYÚJTÁS HATÉKONYSÁGÁT NÖVELŐ TÉNYEZŐK, ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK A VÖRÖSKERESZT RENDSZERÉBEN

A környezet romlásának megakadályozására tett elégtelen nemzeti és globális erőfeszítések gyakoribb és súlyosabb katasztrófákhoz vezethetnek, amelyek egyre nagyobb hatást gyakorolnak a társadalomra. A globális éghajlatváltozás kapcsán felmerülő szükségletek például egyre több embert érintenek, miközben a vízhez jutás lehetősége csökken, hozzájárulva a betegségek terjedéséhez. A fejlődő országokban számos emberéletet követelnek a fertőző betegségek, pl.: a fertőző hasmenés, az akut légúti fertőzések és a kanyaró, valamint ezek kölcsönhatása a szegénységgel és az alultápláltsággal. Az új, illetve újra megjelenő járványok (pl. malária, tuberkulózis, HIV/AIDS), nem csak a lakosság egészségét, de a fejlődés vívmányait is fenyegetik. Az egészségtelen életmóddal összefüggő nem-ragályos kórok még több betegséget és halált okoznak majd, hacsak nem sikerül a jelenlegi tendenciát megfordítani [17]. A katasztrófák káros hatással vannak az emberi életre, környezetre, anyagi javakra, és a megélhetési forrásokra. Ennek elsődleges oka a közösségek védtelensége és sebezhetősége a természeti és az ember által okozott veszélyekkel szemben. Kiemelt prioritásként kell kezelni tehát a katasztrófa-kockázatok megszüntetésére irányuló tevékenységet, továbbá a katasztrófa előfordulási gyakoriságát és hatásait csökkentő tevékenységet. A katasztrófa-kockázat csökkentésre a hivatásos katasztrófavédelmi szervek, az adott ország védelmi igazgatási rendszere (ahol van ilyen) nagy hangsúlyt fektetnek. A Vöröskereszt ebben tevékeny résztvevő. Munkája azzal kezdődik, hogy az IFRC és/vagy a Nemzeti Társaságok a helyi hivatásos katasztrófavédelmi szervekkel és a helyi közösségekkel együttműködésben feltérképezik a legjelentősebb helyi kockázatokat, és megismertetik a sebezhetőség különböző formáival őket. Ennek alapján a helyi közösségek megtervezhetik a helyi kockázatkezelési módszereket, és csökkenthetik a veszélyeztetettség és sebezhetőség mértékét. Tapasztalataim és kutatásaim azt mutatják, hogy akkor a legjobb a hatás, ha a programok magukba foglalják a biztonság kultúrájával kapcsolatos tudatosság növelését, és az ilyen jellegű ismereteket támogató pszichoszociális ismeretek népszerűsítését is. Ebben a fejezetben elsőként megvizsgálom a katasztrófák csoportjait, majd a katasztrófa-tendenciákat, a lehetséges következményeket, és ezt követően a humanitárius válaszadás jellemzőit.

2.1. A katasztrófa fogalma, terminológiája, és a katasztrófa-tendenciák

A Vöröskereszt és Vörösféldhold Nemzeti Társaságok Nemzetközi Szövetsége (IFRC) tevékenységének nagy részét a katasztrófák során fejtik ki, ezért az alábbiakban elemzem a katasztrófákkal kapcsolatos tevékenységet.

A katasztrófa görög eredetű szó, jelentése: *fordulat, megsemmisülés, csapás, megrázó hirtelen esemény, az emberi élet, az anyagi javak, természeti értékek pusztulása*. Az Értelmező Kéziszótár meghatározása szerint a katasztrófa: *„Rendszerint hirtelen bekövetkező, megdöbbentő arányú szerencsétlenség.”* [18]. Minden ország jogszabályban rögzíti a fogalmát. A katasztrófa nemzetközi meghatározására elsősorban az ENSZ Katasztrófacsökkenés Nemzetközi Stratégia (UNISDR, 2009) elfogadott, mely szerint *a katasztrófa egy komoly szakadás egy közösség vagy társadalom működésében beleértve jelentős emberi, tárgyi, gazdasági vagy környezeti veszteségeket és ezekre gyakorolt hatásokat, amelyek elhárítása meghaladja az érintett közösség vagy társadalom saját erőforrásai adta lehetőségeket* [19]. Az UNISDR álláspontja szerint a katasztrófák kialakulása

általában az alábbi tényezőkre vezethető vissza: a veszélyeknek való kitettség, a sebezhetőség, illetve annak körülményei, a megelőzésre és a károk csökkentésére irányuló kapacitások és intézkedések nem elegendő mivolta, illetve azok hiánya. Ez a tétel a kutatásom kindulópontja.

A hazai szabályozás alapja a 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról (továbbiakban katasztrófavédelmi törvény). Ennek megfogalmazásában a katasztrófa: *a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetve e helyzet kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeit, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket olyan módon vagy mértékben veszélyezteti, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli.* [20, 3.§ 5.]

Szintén a 2011. évi CXXVIII. törvény határozza meg azokat a katasztrófákat, veszélyeket, amelyek alapján hazánkban veszélyhelyzet kihirdetésére kerülhet sor. A törvény 44. paragrafusa szerint: *„A veszélyhelyzet az Alaptörvény 53. Cikkében meghatározott olyan helyzet, amelyet különösen a következő események válhatnak ki:*

a) elemi csapások, természeti eredetű veszélyek, különösen:

*aa) árvízvédekezés során, ha az előrejelzések szerint az áradó víz az addig észlelt legmagasabb vízállást megközelíti és további jelentős áradás várható, vagy elháríthatatlan jégtorlasz keletkezett, vagy töltésszakadás veszélye fenyeget,**

ab) belvízvédekezés során, ha a belvíz lakott területeket, ipartelepeket, fő közlekedési utakat, vasutakat veszélyeztet és a veszélyeztetés olyan mértékű, hogy a kár megelőzése, az újabb elöntések elhárítása meghaladja az erre rendelt szervezetek védekezési lehetőségeit,

ac) több napon keresztül tartó kiterjedő, folyamatos, intenzív, megmaradó hóesés vagy hófúvás,

ad) más szélsőséges időjárás következtében az emberek életét, anyagi javait a lakosság alapvető ellátását veszélyeztető helyzet következik be,

ae) földtani veszélyforrások.

b) ipari szerencsétlenség, civilizációs eredetű veszélyek, különösen:

ba) a veszélyes anyagokkal és hulladékokkal történő tevékenység során a szabadba kerülő anyag az emberi életet, egészséget, továbbá a környezetet tömeges méretekben és súlyosan veszélyezteti,

bb) nem tervezett radioaktív kiszóródás és egyéb sugárterhelés, amely a biztonságot kedvezőtlenül befolyásolja és a lakosság nem tervezett sugárterhelését idézi elő.

c) egyéb eredetű veszélyek, különösen:

ca) tömeges megbetegedést okozó humánjárvány vagy járványveszély, valamint állatjárvány,

cb) ivóvíz célú vízkivétellel érintett felszíni és felszín alatti vizek haváriaszerű szennyezése,

cc) bármely okból létrejövő olyan mértékű légszennyezettség, amely a külön jogszabályban meghatározott riasztási küszöbértéket meghaladja,

cd) a kritikus infrastruktúrák olyan mértékű működési zavara, melynek következtében a lakosság alapvető ellátása több napon keresztül, vagy több megyét érintően akadályozott.”

A katasztrófákat többféleképpen csoportosíthatjuk, erre a katasztrófák következményeinek felszámolását célzó protokollok kialakításához van szükség. A Nemzeti Katasztrófa Kockázat Értékelésben feltárt szempontokkal összhangban, a természeti és civilizációs eredetű veszélyforrások az alábbiak szerint csoportosíthatók [21; 117.o.]:

1.) Természeti eredetű katasztrófák (elemi csapások):

- árvíz,
- belvíz,
- rendkívüli időjárás okozta veszélyhelyzet (rendkívüli hideg, aszály, szélvihar, tornádó, hőség),
- földtani veszélyforrások
 - földrengés,
 - földcsuszamlás,
 - beszakadás,
 - talajsüllyedés,
 - partfalomlás,
 - sárfolyás,
 - gázfeláramlás.
- kiterjedt tűz.

2.) Civilizációs eredetű veszélyforrások:

- veszélyes ipari, mezőgazdasági létesítmények működéséből eredő veszélyeztető hatás,
- nukleáris létesítmények veszélye,
- közlekedési, szállítási útvonalak sérülékenysége (veszélyes anyagok szállítása, légi, vízi, földi közlekedési balesetek stb.),
- katonai célból, veszélyes anyagokkal foglalkozó üzemek, létesítmények.

3.) Kritikus infrastruktúrákkal kapcsolatos kockázatok:

- a lakosság alapvető ellátását biztosító infrastruktúrák sérülékenysége,
- közlekedési infrastruktúra sérülékenysége,
- a közigazgatás és a lakosság ellátását közvetetten biztosító létesítmények sérülése.

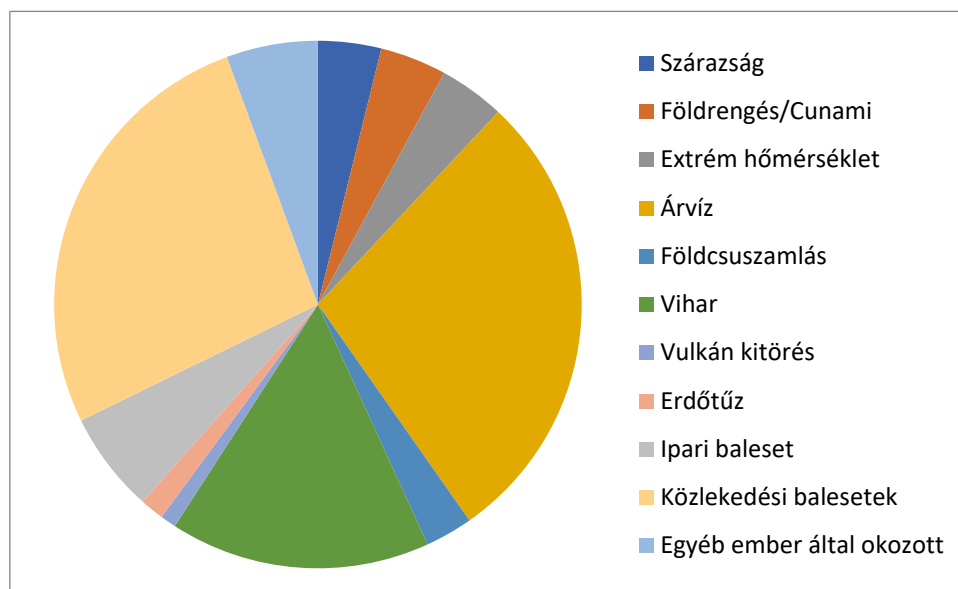
4.) Egyéb eredetű veszélyek

- felszíni és felszín alatti vizek szennyeződése,
- tározók (zagy- és víztározók) sérülékenysége,
- járványok,
- légszennyezettség.

A fenti katasztrófa-típusok jellemzőinek ismeretén alapszik a védelmi munka és az ehhez kapcsolódó humanitárius segítségnyújtás is.

Katasztrófa-tendenciák

Az emberi biztonság, mint a fejlődés alapvető dimenziója, magába foglalja az emberek megóvását olyan fenyegetésektől, mint a katasztrófák, a fegyveres konfliktusok, a betegségek, illetve a mindennap élet váratlan megszakadásával járó folyamatok. A természeti katasztrófák mellett, a civilizációs katasztrófák is egyre nagyobb mértékben fenyegetik az emberi életet, amelyet a következőkben elemzett statisztikai adatok támasztják alá. A legtöbb országban azonban az ipari, közlekedési balesetek és egyéb – ember által okozott – katasztrófák száma is megnövekedett az elmúlt 10 évben. A Nemzetközi Katasztrófa Adatbázis (a CRED EM-DAT) adataira támaszkodva, azokat a katasztrófa típusokat vizsgáltam, amelyek az elmúlt tíz évben a legtöbb embert érintették, a legtöbb halálos áldozattal jártak, továbbá a legnagyobb anyagi kárt okozták.

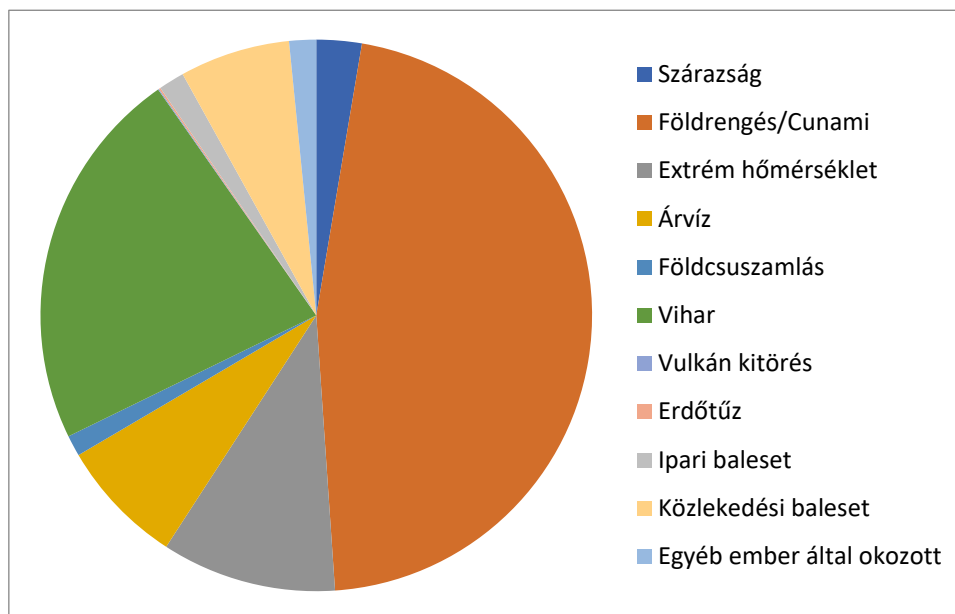

1. sz. diagram: A világban történt természeti és civilizációs katasztrófáinak típusai arányosan 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

Mint ahogyan a 1. számú diagram adatain is látható, az árvizek (1719 esetben) után a közlekedéssel összefüggő balesetek (1619 esetben) bekövetkezése volt a második leggyakoribb a 2006 és 2015 közötti periódusban. A harmadik leggyakoribban előforduló típus pedig a viharok (960 esetben) voltak. Ugyanakkor az is látszik az adatok elemzése során, hogy az ipari- és egyéb ember

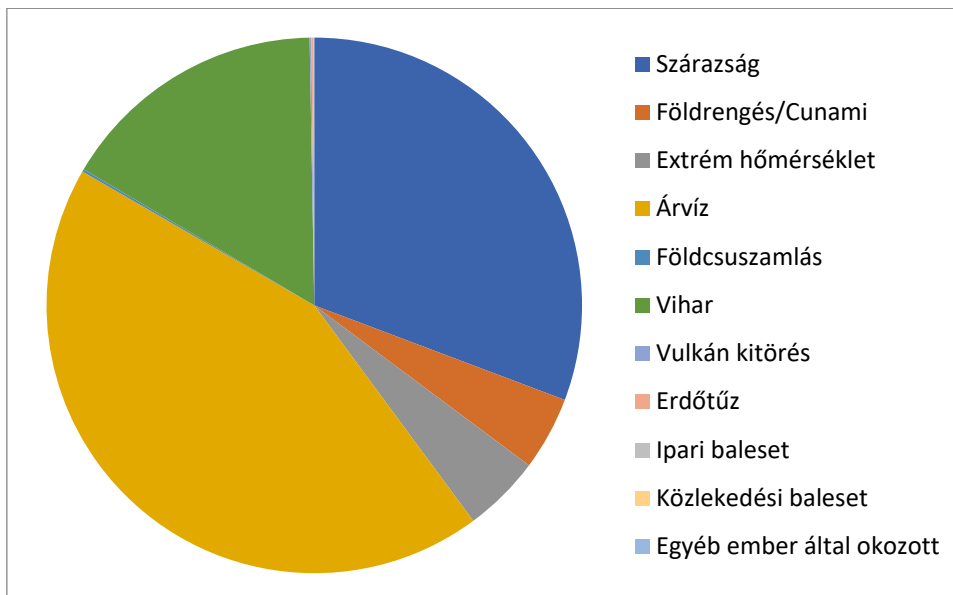
által okozott események száma magasabb volt a többi, egyéb természeti katasztrófákhoz képest (földrengés, cunami, extrém hőmérséklet, földcsuszamlás, vulkán kitörés, erdőtüz).

2. sz. diagram: A világban történt természeti és civilizációs katasztrófák halálos áldozatainak száma arányosan, a katasztrófák típusai szerint 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

Ahogy a fenti, 2. számú diagram adatai mutatják, 2006 és 2015 között a halálos áldozatok tekintetében az arányok egyértelműen a természeti katasztrófák irányába tolódnak el. A katasztrófa természetéből adódóan a földrengés/cunami követeli a legtöbb halálos áldozatot (357 092 fő), ami az összes halálos áldozat közel felét teszi ki, majd a viharok (173 695 fő), az extrém hőmérsékleti körülmények (79 080 fő), és az árvizek (57 027 fő) okoznak nagyobb számú elhalálozást. Fontos azonban megjegyezni, hogy a rangsorban a közlekedési szerencsétlenségek következnek, amelyek szintén nagyon magas számú halálos áldozattal jártak az elmúlt tíz évben (49 957 fő). Amennyiben nem csupán a halálos áldozatokra, hanem általában véve a katasztrófák érintettjeire fókuszálunk, úgy, a 3. számú diagram segítségével megállapíthatjuk, hogy a civilizációs eredetű katasztrófáknak arányaiban jóval kevesebb az érintettje a természeti katasztrófákéhoz képest, amely a kockázatcsökkentés, a megelőzhetőség, valamint a felkészülés eredményessége szempontjából szignifikáns különbség. Az elmúlt tíz évben a legtöbb érintettje az árvizeknek volt (830 951 000 fő), ezt a szárazság követi (587 905 000 fő), majd a viharok (310 457 000 fő). 2006 és 2015 között a civilizációs katasztrófák érintettje mindösszesen 856 000 fő volt, míg a természeti katasztrófák 1 916 701 000 embert érintettek.

3. sz. diagram: A világban történt természeti és civilizációs katasztrófák érintettjeinek száma arányosan, a katasztrófák típusai szerint 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

A fenti adatok alapján, a humanitárius szervezeteknek ezekre a tendenciákra kell felkészülniük. A katasztrófákra való hatékony válaszadáshoz nélkülözhetetlen a jól meghatározott reagálási terv, amely minden szinten (kormány, hivatásos katasztrófavédelmi szervek, nemzeti társaság és nem kormányzati szervezetek) meghatározza a kulcsszereplők legfontosabb felelősségeit. A humanitárius szereplők a hivatásos szervek katasztrófa-elhárítás megtervezésének határozott támogatásával és a megfelelő saját műveleti mechanizmusok kidolgozásával járulhatnak hozzá ehhez. Lakossági szinten a humanitárius szervezetek segíthetik az egyedi kockázati tényezők és a meglévő források felmérésére épülő tervek elkészítését. A Vöröskereszten kívül egyre inkább nagy szerepe lesz a jövőben a különböző egyházi szervezetek, alapítványok karitatív munkájának, a veszélyhelyzeti felkészülés, a beavatkozás/mentés és a helyreállítás időszakában egyaránt [23].

A felkészülés alapja a veszélyek és bekövetkezési kockázatuk azonosítása. Az Európai Tanács által 2011. április 7-én kiadott javaslat fogalmazta meg a katasztrófakezeléssel kapcsolatos kockázatértékelés jelentőségét és további fejlesztésének irányait az Európai Unióban, az Európai Bizottság – természeti csapások és az ember által okozott katasztrófák megelőzésére irányuló – koncepciója nyomán. Ennek értelmében valamennyi tagállam megkezdte a nemzeti kockázatértékelés elveinek kidolgozását, a kockázatok azonosítását, elemzését, majd az elfogadott értékelést a Bizottság részére 2011 végén összesítésre megküldte [24. 5.o.]. Kialakult a világ kockázati összefoglalója (UN Worldrisk Report), amely jól mutatja a Föld kritikus zónáit.

A fentiek tükrében a Vöröskereszt és más humanitárius szervezetek segítik az olyan közösségi alapú kezdeményezéseket is, amelyek felelősek a válaszadó és készenléti tevékenységek tervezéséért, irányításáért és koordinálásáért. Ha ugyanis a veszélyeztetett közösségek jobban tudatában vannak a kockázatoknak és a sebezhetőségnek, ismerik az alapvető helytállási stratégiákat, akkor minimalizálhatják a halálesetek számát és az anyagi veszteségeket [25; 714.o.]. A lakosságfelkészítést végző szervezeteknek aktívabbnak kell lenniük abban, hogy növeljék a

közösségben a lehetséges kockázatok és a kockázatkezelés ismeretét, továbbá, hogy enyhítsék vagy csökkentsék a katasztrófa hatásait. A Vöröskereszt és más humanitárius szervezetek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a lakosságfelkészítés során az elsősegélynyújtó ismeretek átadásán felül lelki segítségnyújtásra is felkészítsék az embereket. A következő fejezetben megvizsgálom, hogy a Vöröskereszt hogyan járulhat hozzá a katasztrófákra és más veszélyekre való felkészüléshez.

2.2. A Vöröskereszt Mozgalom szerepvállalása a humanitárius veszélyhelyzetekre való felkészülés és válaszadás feladatrendszerében

Nemzetiségtől, fajtól, származástól függetlenül az emberektől elmondható, hogy békében, biztonságban, nyugodt környezetben szeretnének élni, gyermekeiket jólétben, biztonságban szeretnék felnevelni. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, fontos az egyén és a közösség gazdasági, szociális és fizikai biztonsága. *Az elmúlt években azonban egyre több ember, közösség kerül olyan élethelyzetbe, ami veszélyezteti szociális és gazdasági biztonságukat és azt a lehetőséget, hogy emberi méltóságuknak megfelelő körülmények között éljenek* [26; 20.o.].

A humanitárius segítségnyújtás célja: minden körülmények között megelőzni és enyhíteni az emberek szenvedéseit, óvni az életet és egészséget, tiszteletben tartani az ember személyét. A küldetés-meghatározásnak az a része, hogy „tegyük jobba a rászorulókat életét”, magában foglalja ezeket a célokat, sőt ki is egészíti őket a kapacitásépítés, a fenntarthatóság és a méltóság dimenziójával.¹⁴²

A nemzeti társaságok nyitottak minden olyan személy számára, aki a Vöröskereszt/Vörösfélholdban találja meg azt a „helyet”, ahol másokkal együtt gyakorolhatja abbéli felelősségét, hogy másokon segítsen, és a közösség problémáira megoldásokat találjon. Az önkéntesek és adományozók mozgósítása ennek a felelősségnek a megnyilvánulása. Ebben a kérdéskörben vizsgálnunk kell a rászoruló fogalmát is.

A „rászoruló” a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint: „*olyan személy, aki szükségében, inségében kénytelen valakinek a segítségét igénybe venni*” [19]. A Vöröskereszt Mozgalom számára azok a rászorulóak (sebezhetőek), akiknek *bizonyos körülmények a túlélésüket, illetve abbéli képességüket fenyegetik, hogy a szociális-gazdasági biztonság és az emberi méltóság minimumán éljenek*. A sebezhetőség viszonylagos és dinamikus fogalom. Az egyénnek és a közösségnek azzal a képességével kapcsolatos, ahogyan egy adott időpontban képes megbirkózni nehézségekkel. *A sebezhetőség összekapcsolható a szegénység elemeivel, de elszigetelt emberekre is vonatkozhat, akik bizonytalanságban élnek, nélkülözve a kockázatokkal és a stresszel szembeni védelmet* [27; 128.o.].

A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének sebezhetőség-csökkentéssel és kapacitásépítéssel kapcsolatos munkájának fő céljai:

- Az emberek segítése, hogy felkészüljenek a kihívásokra, illetve elkerüljék azokat a veszélyes helyzeteket, amelyek növelik sebezhetőségüket.

¹⁴² A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének Stratégiája

- Azoknak az embereknek a támogatása, akiknek sebezhetősége váratlan katasztrófa vagy válság következtében drámaian megnőtt.
- A sebezhetőség csökkentése a túléléshez szükséges kapacitás erősítése révén.

Ezeket a célokat más humanitárius szervezeteknek is meg kell határozniuk, és azonosítaniuk kell a munkájuk során.

2.2.1. A lakosság szükségleteire épülő humanitárius stratégiák

A Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége hosszútávra előremutató stratégiákat dolgoz ki, amelyek együttesen iránymutatóak a Szervezet számára mindig az elkövetkező 10 évre. Az elmúlt évtized stratégiája, valamint a jelenleg érvényben lévő stratégia – azaz a *Stratégia 2010, valamint a Stratégia 2020* – több egymással összefüggő célkitűzést tartalmaznak, amelyek arra készítik fel a szervezetet, hogy képes legyen megbirkózni az évtized humanitárius kihívásaival. Ezek a stratégiák szolgálnak alapul a Vöröskereszt/Vörösféldhold hatékony működéséhez. Ezen tervezési módszerek együttes, globális alkalmazása, a stratégia – információgyűjtéstől a kiértékelésig tartó – lépésről-lépésre való alkalmazása teszi lehetővé a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok számára, hogy a világon mindenütt mozgósíthassák erejüket a rászorulóknak megsegítésére. A stratégiai tervezésekor előtérbe kerülő kérdések minden esetben a humanitárius alapelvek [15], a hatékony válaszadó mechanizmusok létrehozása, a környezet által okozott sebezhetőség, valamint a katasztrófák kockázatainak csökkentése [28 ; 22.o.], a válságok utáni helyreállítás, és a humanitárius fejlesztés köré csoportosulnak.

Az alábbi alfejezetekben megvizsgálom, hogy ezek a stratégiai irányelvek – mint kiemelt prioritások – hogyan jelennek meg a humanitárius segítségnyújtás, ezen belül elsősorban a katasztrófák során megnyilvánuló támogató szerep folyamán.

2.2.2. A humanitárius szervezetek hatékonyságát növelő alapelvek

A Vöröskereszt Mozgalom és más humanitárius szervezetek munkáját is meghatározza a Hét Alapelv (továbbiakban Alapelvek), nem csak fegyveres konfliktusok, de katasztrófák és egyéb krízishelyzetek során is. A humanitárius segítségnyújtás alapelveinek [15] széleskörű megismertetése pozitív irányban befolyásolja az egyének, közösségek magatartását, az emberek egymáshoz való viszonyát. A főbb prioritások a humanitárius munkában ennek megfelelően a következők lehetnek :

- alapelvek megismertetése és betartatása a humanitárius dolgozókkal, önkéntesekkel,
- a kormányzati partnerek, hatóságok tudatosságának növelése,
- a magánszféra humanitárius érzékenyítése,
- a közösség magatartásának pozitív befolyásolása.

A legfontosabb, hogy azok a személyek, szervezetek, akik katasztrófák idején vagy bármilyen krízishelyzetben a rászorultakkal dolgoznak, megértsék a humanitárius segítségnyújtás gyakorlati jelentőségét, a lakosság sebezhetőségére adott válasz szükségességét.

Fontos megjegyezni, hogy a lakosság sebezhetősége nem csupán katasztrófák következtében alakul ki, hanem olyan tényezők is kiválthatják, mint a nélkülözés, az egyenlőtlen, méltánytalan bánásmód, a társadalmon kívül rekedés, a tudatlanság és a mélyszegénység [29; 194.o.]. Ezek a jelenségek gyakran fegyveres konfliktusok következményeként jelennek meg, mely konfliktusok lehetnek nemzeteken belüli, vagy azok közötti konfliktusok is. Fontos tehát megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyek egy szervezet segítő munkáját hatékonyá teszi. Ezek az *előítéletek* és az *egyenlőtlenség elleni fellépés*, a közösségközpontú tevékenység, az egészség és gondoskodás a közösségekben, valamint a katasztrófa-készenlét, és válaszadás. Vizsgáljuk meg ezeket!

Előítéletek elleni fellépés

Minden közösségben előfordulnak olyan – gyakran rejtett – csoportok, amelyek nem férnek hozzá a társadalom többsége számára általánosan elérhető javakhoz. Ezek az emberek – szociális vagy gazdasági hátrányuk, nemük, nemzetiségük, koruk, vagy akár a társadalom velük szemben megnyilvánuló megbélyegzése és hátrányos megkülönböztetése miatt – a társadalom peremére szorulnak vagy kirekesztődnek¹⁴³. A Vöröskereszt humanitárius feladatai közé tartozik az Alapelvek érvényesítése [15] – a hátrányos helyzetű csoportok esetében különösen. A Vöröskereszt mandátuma, hogy aktívan fellépjen a társadalmi előítéletekkel szemben, és ösztönözze a sokszínű világunkban elvárható különféle nézőpontokkal szembeni toleranciát és tiszteletet. Ebbe az is beletartozik, hogy a különbségek áthidalása és az erőszakos konfliktusok megelőzése érdekében fellépjen az erőszakmentességért.

Egyenlőségért való fellépés

Az IFRC és a Nemzeti Társaságok összetétele és tevékenységei tükrözik az általuk elért emberek sokszínűségét, beleértve a sebezhető csoportok képviselőit is. A humanitárius segítség szintjén fellép az egyenlőségért és annak biztosításáért, hogy a források és javak elosztásakor, illetve a szolgáltatásokhoz és a döntéshozó szerepekhez való hozzáféréskor, és az azokban való részvételnél ne forduljanak elő bármely okból hátrányos megkülönböztetések. A Nemzeti Társaságok partnerei kormányaiknak a nemzetközi humanitárius jog terjesztésében és érvényre juttatásában, és e munkában számíthatnak az ICRC és a Nemzetközi Szövetség támogatására.

Közösség-központú tevékenység

Mivel a Vöröskereszt tevékenysége közösség-központú, ezért egy befogadó környezetben a kirekesztett és megbélyegzett emberek is úgy érzik, szívesen látják őket, biztonságban vannak, és akár az önkéntes munkában való részvétellel fontos szerephez jutnak. A közösségek segítik azokat az egyéneket önállóságuk és jólétük elérésében és megtartásában, akiket hátrányos helyzetük tett

¹⁴³ A Dán Vöröskereszt által kidolgozott, nemi alapú megkülönböztetés elleni programot számos más Nemzeti Társaság átvette és sikerrel alkalmazza, csakúgy mint a Grúz Vöröskereszt azon kezdeményezését, mely arra helyezi a hangsúlyt, hogy az idős embereknek is lehetőséget biztosít a különböző erőforrásokhoz való hozzáféréshez, legyen az természetbeni vagy humán segítség.

sebezhetővé, mind a katasztrófákra való felkészülés, mind pedig az elhárítás és a helyreállítás időszakában. Olyan tényleges támogatáshoz juthatnak, mint az alapvető szükségletek kielégítése, a pszichoszociális segítségnyújtás, és azoknak a védelme és segítése, akik erőszak áldozataivá váltak [30; 935.o.]. Támogatást kapnak a megélhetési források és azon készségek fejlesztéséhez, amelyek e közösségeket képessé teszik arra, hogy jobban megállják a helyüket a társadalomban.¹⁴⁴

2.2.3. Egészség és gondoskodás a közösségben

Az egészségért folytatott tevékenység nagyon szerteágazó, így beletartozik a hozzáférés a megfelelő minőségű ivóvízhez, a személyes higiénés magatartás ismerete, a fertőző betegségeknek való kitettség csökkentése, a kiegyensúlyozott étrend ismerete, a stressz-kezelés, a biztonságos szexuális és reprodukív magatartás, a munkahelyi, háztartási és közúti biztonság javítása stb. egyaránt.

Sok országban okoz problémát az állam visszavonulása az aktív-szolgáltatásnyújtásból, a szociális háló gyengülése és a lakosság korosodása [33 ; 91.o.]. Katasztrófa esetén ezek a hiányosságok felerősödnek. A Vöröskereszt és Vörösféldhold Nemzeti Társaságok közösségbe épülése és erős önkéntes hálózata által nyújt gondoskodást, és támogatja a többi nem hivatalos segítőt a közösség szintjén, hozzájárulva a hivatalos szolgáltatások és a háztartások közötti különbség áthidalásához. Mindamelllett, hogy a Vöröskereszt alaptevékenysége az elsősegélynyújtás, a Nemzeti Társaságok nagy figyelmet fordítanak az egészségnevelésre, a prevenciós képzésekre és a lelki gondoskodásra is¹⁴⁵. Ennek megfelelően katasztrófa helyzetekben, amikor a hivatalos egészségügyi ellátó rendszer már nem tudja ellátni a feladatokat [18], a Nemzeti Társaságok segítséget nyújthatnak ebben a szektorban is.

A Vöröskereszt egy adott társadalom ellenálló-képességét erősíti az egészség nevelési-, katasztrófa kockázat csökkentési- és környezetvédelmi programjaival. *A közösség ellenálló-képessége – különösen az olyan globális fenyegetésekkel szemben, mint az éghajlatváltozás, a gazdasági válságok vagy világjárványok – kulcsfontosságú a közösség minden tagja számára [34; 441.o.], különös tekintettel a legsebezhetőbbekre, mivel ők rendelkeznek a legkevesebb eszközzel ahhoz, hogy helyzetükkel megbirkózzanak [35; 157-158.o.].* A szélsőséges időjárási jelenségek és a környezet pusztulása a legfőbb katasztrófa kockázati tényezők közé tartoznak – különösen a fejlődő országokban – és mindkettő összefügg az éghajlatváltozással [36]. Az IFRC a kezdetektől támogatja azokat a tevékenységeket, melyek csökkentik a közösségek - megváltozott környezet által okozott – sebezhetőségét. A Vietnami Vöröskereszt például 2012 és 2014 között 9 hektárnyi mangrove ültetvényt telepített a tengerparti területeken. A mangrove ültetvények megvédik a lakosságot az

¹⁴⁴ A háborúk és fegyveres konfliktusok elől menekülő emberekkel kapcsolatosan végzett globális tevékenység kapcsán a Vöröskereszt úgy csökkenti az érintettek sebezhetőségeit, hogy foglalkozik az elvándorlás kiváltó okaival [31]. Támogatja a béke elősegítését a háborús övezetekben, a humanitárius jogok tiszteletben tartását, továbbá – hosszútávú fejlesztő programjai segítségével – az újonnan kialakuló közösségekbe való integrálódást. [32; 38.o.]

¹⁴⁵ A Nemzeti Társaságok már az ifjúság megszólításával kezdik egészségnevelési programjaik népszerűsítését. A Magyar Vöröskereszt is alkalmazza azokat a módszereket, melyek segítségével a fiatalok, a korosztályuknak megfelelő módon, játékok, csoportfoglalkozások segítségével sajátítják el az elsősegélynyújtást, HIV/AIDS prevenciós és drog prevenciós ismereteket.

árhullámoktól, kedveznek a különböző halpopulációk megtelepedésének, megélhetést biztosítanak a part közelében élőknek (növénytermesztés, halászat, méhészet a virágzás idején), továbbá lebontják a szén-dioxidot, így hosszútávon is a környezet javítását szolgálják.

Az egészségvédelmi tevékenység célja minden esetben az egyén és a közösség sebezhetőségének csökkentése. Az elmúlt évtizedek folyamán a nem fertőző betegségek irányába történt elmozdulás. 2020-ra várhatóan a szívbetegség, a stroke, a depresszió, a közúti balesetek, az erőszakból és konfliktusokból eredő sérülések, a légzőszervi megbetegedések, a szülés előtt és szüléskor fellépő szövődmények, a tuberkulózis, a HIV fertőzés és a hasmenéses megbetegedések lesznek az elhalálozás, a betegség és rokkantság fő okozói világszerte [37]. A malária és más fertőző betegségek visszaszorulnak, de az alacsonyabb jövedelmű országokban továbbra is jelentősek maradnak. Ezen kívül tovább folytatódik az új vírusok és más kórokozók megjelenése, mutálódása, melyek járványokat és pandémiákat okozhatnak [38]. Vizsgálataim szerint az IFRC és a Nemzeti Társaságok tevékenységeinek prioritásait éppen ezért a helyi egészségügyi viszonyok határozzák meg. Így elsősorban a kevésbé ellátott közösségek tagjainak hozzáférését segítik az elsődleges egészségügyi és közegészségügyi ellátáshoz, veszélyhelyzetek idején is, továbbá kiemelt szerepet kap a járványok megelőzését célzó egészségnevelő tevékenység [39] – nem csupán a katasztrófák bekövetkeztekor, de már a felkészítési tevékenység részeként is.

2.2.4. Katasztrófa-készenlét és válaszadás

A hatékony humanitárius segítségnyújtás érdekében fontos lenne minden országban elérni, hogy nemzeti és helyi katasztrófatervek foglalják magukba, tartalmazzák a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok feladatát, azt a kiegészítő szerepet, amit a kormányok mellett gyakorolnak [40]. A környezeti kihívásokkal, a biztonság dimenziójának változásával folyamatosan növekszik azoknak az embereknek, népcsoportoknak a száma, akik egyre sebezhetőbbé válnak a katasztrófák, a fegyveres konfliktusok és a gazdasági válság hatására. A humanitárius szervezetek egyik kulcsfontosságú feladata, hogy naprakész döntéseket hozzanak a változó igények kielégítésére és a kapacitás bővítésére [41]. A jövő katasztrófáira való felkészülésben, a lakosság rezilienciájának felmérésében a Vöröskeresztnek és más humanitárius szervezeteknek szerepet kell vállalniuk ahhoz, hogy ezek az emberek is fel tudják venni a küzdelmet a katasztrófák pusztító hatásaival szemben. Ennek tükrében négy prioritás határozható meg a humanitárius segítségnyújtás hatékonyabbá tétele érdekében a Sendai-keretrendszerrel harmóniában¹⁴⁶ :

1. a katasztrófa-kockázat csökkentése,
2. a katasztrófa-készenlét tervezésének megerősítése,
3. a közösség felkészítése és tudatosságának növelése,
4. hatékony válaszadó mechanizmusok kialakítása.

¹⁴⁶ A Sendai keretrendszer egy 15 éves, önkéntes, nem kötelező érvényű megállapodás, amely elismeri, hogy az államnak elsődleges szerepe van a katasztrófák kockázatának csökkentésében, de ezt a felelősséget meg kell osztani más érdekelt felekkel, így a helyi önkormányzatokkal, nem kormányzati, humanitárius szervezetekkel és más szereplőkkel.

Meglátásom szerint már a katasztrófák elleni védelem tervezésébe bele kell építeni a kockázat, a sebezhetőség és a kapacitás (védelmi képesség) mérésének eredményeit ahhoz, hogy megértsük az adott közösség katasztrófák általi sebezhetőségét. Ezek mérésére azonban még kevés jó módszer áll rendelkezésre.

A katasztrófák gyakorisága, pusztító hatásuk és a halálos áldozatok száma az utóbbi évtizedben az egész világon megnövekedett. Ez a növekedés annak ellenére kimutatható, hogy a világ országaiban egyre komolyabb erőfeszítéseket tesznek a hivatásos és civil szervezetek annak érdekében, hogy megóvják a lakosságot és a környezetet a katasztrófák rombolásától [42]. Hosszútávon nem elkerülhető, hogy helyi szinten a Nemzeti Társaságoknak jól meghatározott, felelős szerep jusson minden ország veszély-elhárítási tervében, mert a készenlét időszakában megvalósuló tudatos tervezés, az előre meghatározott műveleti mechanizmusok, a lakosság megfelelő felkészítése nagyban megkönnyíthetik a beavatkozó szervezetek munkáját a katasztrófa elhárítása során. Minden ország felelőssége az állampolgárai életéről és biztonságáról való gondoskodás, ennek érdekében szabályozórendszert, intézményt és állami költségvetést biztosítanak. Magyarországon a katasztrófavédelmi törvény kimondja, hogy a katasztrófák elleni védekezés nemzeti ügy. A hivatásos szervek és együttműködő partnerek, így a karitatív szervezetek is fontos részei a katasztrófavédelmi rendszernek, amelyben jól szabályzott az önkéntességen alapuló szervezetek szerepvállalásának lehetősége is.

A Vöröskereszt Mozgalom felépítésének ismeretében megállapítható, hogy a legrégebbi és legkiterjedtebb humanitárius szervezethez legnagyobbat előnye az a képessége, hogy erő- és eszközállományával fel van készítve arra, hogy egy olyan katasztrófa esetén, ami már meghaladja a helyi Nemzeti Társaság erejét, mozgósítani tudja az IFRC erőforrásait, a szervezet széles spektrumú válaszadási kapacitásain keresztül.

Ha a katasztrófák vagy fegyveres konfliktusok által veszélyeztetett közösségek jobban tudatában vannak a kockázatoknak és a sebezhetőségnek, és ismerik az alapvető helytállási stratégiákat, akkor minimalizálhatják a halálesetek számát és az anyagi veszteségeket [43, 29.o]. A mindenkori kormányok és a védelmi szféra mellett, a humanitárius szervezetek egyik legfontosabb feladata, hogy növeljék a közösségekben a lehetséges kockázatok ismeretét és a kockázatkezelés lehetőségeit, hiszen ezen ismeretek birtokában hatékonyabban tudnak megbirkózni a katasztrófák hatásaival, illetve csökkenteni tudják azokat. A megváltozott kihívások tükrében elmondható, hogy a humanitárius szervezeteknek nagy hangsúlyt kell fektetni a megelőzésre.

A Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok a katasztrófa előtt, alatt és után is a helyszínen vannak, amikor pedig a katasztrófa meghaladja a nemzeti képességeket, kérhetik a IFRC vagy az ICRC hálózatának segítségét. Az IFRC ezekben a helyzetekben a katasztrófa nagyságának és az okozott károk súlyosságának mértékében növeli a válaszadás mértékét, és mozgósítja a támogató erőket. *Az IFRC nemzetközi hálózatának leghatékonyabb felhasználásához szükséges: a hálózat mobilizálása a beavatkozásra, a koordinációs mechanizmusok sebességének és hatékonyságának növelése, kapacitásépítés a segélyezés révén, rehabilitáció és újjáépítés, magasabb normák kitűzése és alkalmazása [44].*

A katasztrófák és válságok utáni helyreállítás megszilárdítása

Egy katasztrófa a közösség működésének olyan súlyos összeomlásával jár, ahol a veszteségek és károk olyan nagymértékűek, hogy a közösség önjelétől nem tud velük megbirkózni [45; 89.o.].

Természeti vagy ember által okozott katasztrófák, vagy erőszakos konfliktusok következtében kialakult válsághelyzetek idején a Vöröskereszt legsürgetőbb feladatai: az életmentés, a szenvedés és a veszteségek enyhítése, az érintett emberek védelmezése, vigasztalása és támogatása. A Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége alapvető humanitárius kötelezettségének eleget téve a humanitárius segítségnyújtás eszközeit alkalmazza, minden esetben figyelembe véve a közösségekben a nők, férfiak és gyermekek, valamint az idősek és fogyatékkal élők eltérő igényeit [44].

A katasztrófát követően vagy válsághelyzetben nyújtott humanitárius segítségnek és védelemnek az adott helyzetre vonatkozó, időbeni és konkrét szükségletfelmérésben meghatározott igényeknek kell megfelelnie. A humanitárius segítségnyújtásnak tekintettel kell lennie nemre, életkorra és egyéb szociális-gazdasági szempontokra, ugyanakkor arányosnak kell lennie a helyzet súlyosságával [46].

Minthogy a Vöröskereszt – önkéntesei révén – a közösség szerves része, folyamatosan tájékozódik szükségleteikről, sebezhetőségeikről és kapacitásairól. A hatékony katasztrófa- és kríziskezelés képzett és jól szervezett önkéntesek korai cselekvésre való felkészítésével kezdődik. Ebbe beletartozik a sürgősségi raktárkészletek felhalmozása és készenlétben tartása alapvető szükségleti cikkekből, valamint a logisztika és a kommunikáció optimalizálása. A megbízható, korai figyelmeztető rendszerek alapvető fontosságúak a lehető legtöbb emberi élet megmentése, valamint a javak és megélhetési források megóvása szempontjából. [47; 367-368.o.]. A segítség megérkezéssel már további szükségletek is felszámolhatók, hiszen a humanitárius szervezetek, így Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetségének katasztrófa válaszadási rendszerébe már beletartozik az alapvető egészségügyi ellátás, az étellemezés, a vízellátás és szennyvízkezelés, átmeneti szálláshelyek biztosítása, továbbá a szétszakadt családi kapcsolatok helyreállítása, valamint a helyreállításban való részvétel [48].

A szabályos és etikus humanitárius segítségnyújtás szempontjából kulcsfontosságú a katasztrófákat megelőzően az együttműködési keretek kialakítása, amelyek megkönnyítik és szabályozzák a nemzetközi segítségnyújtást [49]. Az időbeni és hatékony segítségnyújtás képessége megteremti a kialakult helyzet lehető leggyorsabb stabilizálásának lehetőségét, ezáltal csökkenteni tudja a katasztrófa vagy válság hatását, lehetővé téve az emberek számára életük és közösségeik újjáépítésének megkezdését. A helyreállításhoz nyújtott segítség a további károk és veszteségek megakadályozását, a létfontosságú szolgáltatások helyreállítását, az egészség védelmét, pszichológiai segítségnyújtását, a megélhetési források helyreállítását, és az élelmiszerbiztonság növelését tűzte ki célul.

Az IFRC tevékenységét elemezve megállapítottam, hogy az elhárítás során, az alapvető szükségletek kielégítésén és a helyreállítási szakaszban a fizikai újjáépítésen túl, a Szervezet a lakosság felkészítésére és veszélyhelyzeti ismereteinek növelésére is nagy hangsúlyt fektet annak érdekében, hogy a krízishelyzet felszámolását követően a közösségek befogadóbbak és biztonságosabbak legyenek, és csökkenjen a jövőbeni katasztrófáknak való kitettség [50]. Mindez hosszútávon elsősorban a Nemzeti Társaságok és a kormányzati szervek közös feladata.

Mivel a katasztrófa vagy válsághelyzet által veszélyeztetett közösségekhez a nemzeti társaságok állnak legközelebb, elsődleges felelősségük a helyi és országos szintű válaszadási kapacitások kiépítése. Tudjuk azonban, hogy a nagyméretű katasztrófák és válságok sokszor még a

legfelkészültebbekben is „felülkerekednek”, ilyen esetekben az IFRC feladata megszervezni, koordinálni és irányítani a nemzetközi humanitárius segélyműveleteket a Vöröskereszt Mozgalom rendszerében. A nemzeti társaságok kapacitásait figyelembe véve igyekszik biztosítani, hogy a hatékony eszközök és megbízható műveleti kapacitások mindig elérhetőek legyenek, még pedig olyan megbízható keretben, amely összekapcsolja a globális, regionális, nemzeti és helyi kapacitásokat¹⁴⁷.

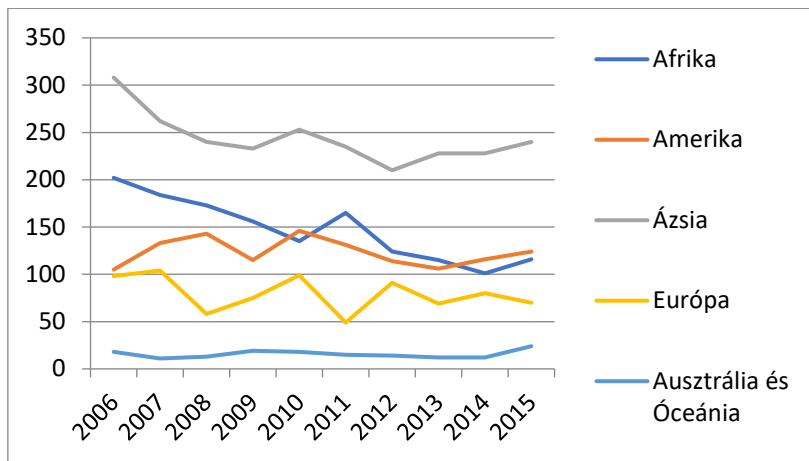
Megállapítható tehát, hogy a Vöröskereszt által meghatározott stratégiai irányvonalak és végrehajtási módszerek alkalmasak arra, hogy más szervezetek is alkalmazzák azokat, mind a tervezés, mind pedig a válaszadó tevékenység során.

2.3. A Vöröskereszt katasztrófavédelmi tevékenysége a növekvő kockázatok tükrében

Napjainkban a világ különböző tájait sújtó természeti csapások soha nem látott méreteket öltöttek. A 2006-2015 közötti időszak statisztikai adatait vizsgálva jól látszik a természeti csapások számának emelkedése, azok pusztításának mértéke mind az érintett emberek számának, mind a gazdasági veszteségek tekintetében [51]. Ez a tény komoly kihívások elé állítja az államok hivatásos katasztrófavédelmi szervezeteit és civil humanitárius szervezeteit egyaránt. A Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége jól érzékeli a világban zajló ez irányú változásokat, melyet jól jelez, hogy a hosszú távú stratégiákban kiemelt szerepet kap a felkészülés és a válaszadás, a kellő idejű beavatkozás.

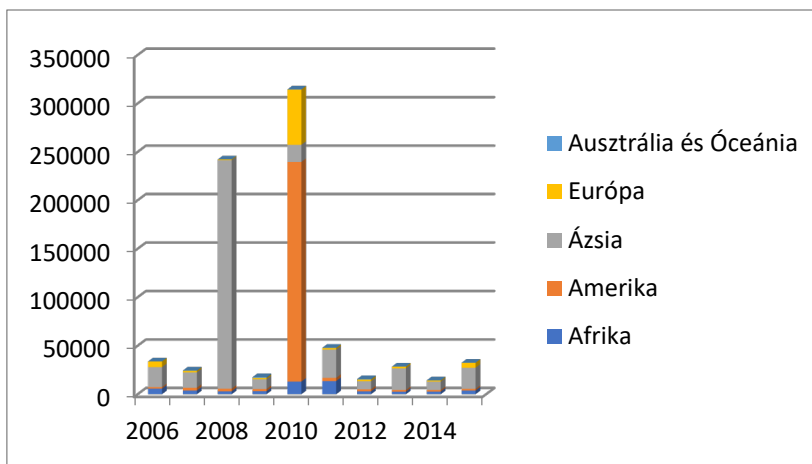
A 2006 és 2015 közötti időszakot felölelő statisztikákat áttekintve súlyos számokkal találjuk szembe magunkat. Az egyetlen évtized alatt bekövetkezett 6090 természeti csapás vagy civilizációs katasztrófa világszerte 1 917 557 000 embert érintett, 771 911 ember vesztette életét, és összességében a gazdasági kár elérte a másfél billiárd amerikai dollárt (4. 5. 6. és 7. számú diagram), azoknak, akik életben maradtak, súlyos gazdasági és egzisztenciális veszteségekkel kell szembenéznük.

¹⁴⁷ A 2010-es Haiti földrengés során a Haiti Vöröskereszt kapacitásai is súlyosan sérültek, önkéntesek haltak meg, a készletek nagy részét tároló raktárok omlottak össze. Először a szomszédos Dominikai Vöröskereszt segítsége érkezett meg, majd az IFRC panamai központja által koordinált Amerikai Zóna egységei, később a világ minden tájáról érkeztek a Vöröskeresztes segélycsapatok, az IFRC genfi globális központjának irányítása alatt.

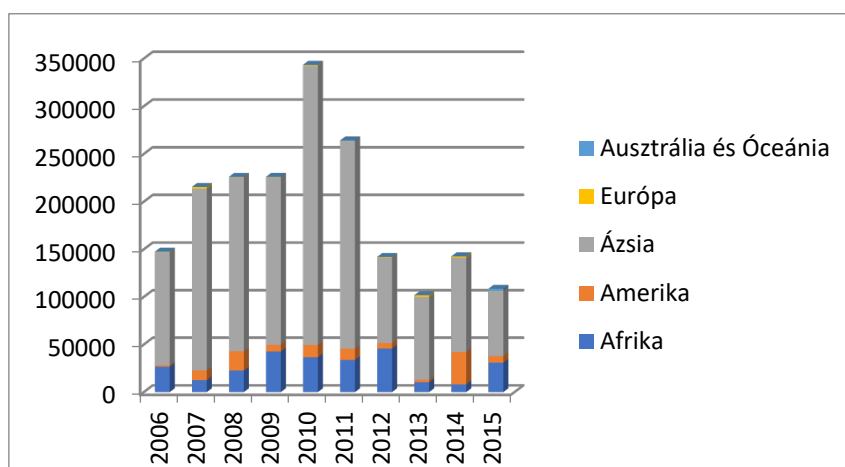
4. sz. diagram: A katasztrófák számának alakulása kontinensenként 2006-2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

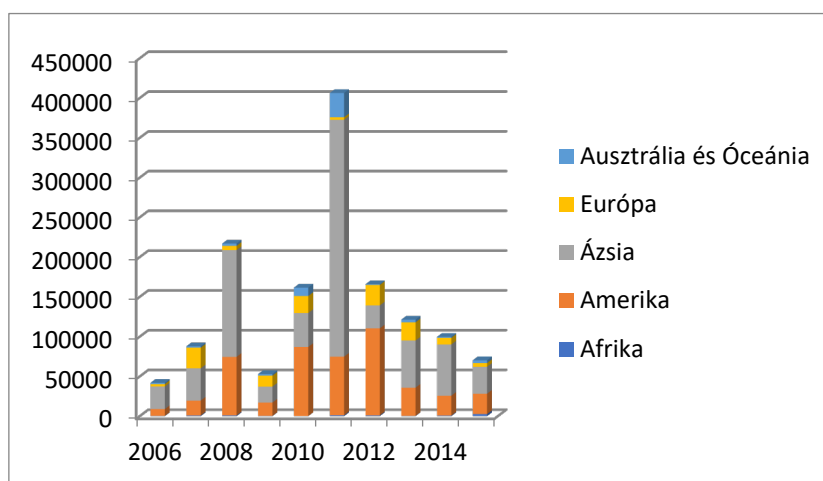
5. sz. diagram: A katasztrófák halálos áldozatainak száma kontinensenként 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

6. sz. diagram: A katasztrófák érintettjeinek száma kontinensenként 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

7. sz. diagram: A katasztrófák által okozott kár - millió dollárban -kontinensenként 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

A kutatásom során tanulmányozott esetek is bizonyítják, hogy a válaszadás is egy sokkal komplexebb folyamat, mint önmagában a természeti csapás következményeinek elhárítása. Feltétlen szükség van arra, hogy az érintett emberek részt vegyenek a helyreállítási folyamatban, meghozzák az ehhez szükséges áldozatokat, és így az IFRC, illetve a Nemzeti Társaságok egyfajta kiegészítő-támogató lehetőséget tudnak nyújtani a helyreállítási folyamathoz [44].

Az IFRC katasztrófavédelemmel kapcsolatos munkája kiterjed a megelőzéstől a hatékony beavatkozásokon keresztül a több éves újjáépítési programokig. Az újjáépítés és rehabilitációs tevékenység különösen fontossá vált az utóbbi évtizedekben. *A katasztrófák és egyéb rendkívüli események hatásai elképesztő áldozatokkal jártak mind az emberélet, mind a gazdasági kár tekintetében. A gazdasági kár olyan mértékű ezekben az esetekben, melyet az államok önerőből nem, csak nemzetközi hozzájárulással tudnak finanszírozni* [52; 153.o.]. Többek között ez az a pont, ahol a Vöröskereszt egyedülálló nemzetközi hálózata hatékonyan tud közbeavatkozni és segítséget nyújtani közvetlenül az emberek számára.

Ugyanakkor ezek a természeti csapások igazolták a lakosságfelkészítés szükségességét is. *Földrengések esetében tudatos megelőzéssel és felkészüléssel számos haláleset elkerülhető lett volna, ám ennek hiánya már az építkezési szokásokban is megmutatkozott* [53; 172.o.]. Az adott rendkívüli helyzet bekövetkeztekor a lefektetett beavatkozási tervek és rendszerek hatékonyságán és a segélycsapatokon múlnak az emberéletek, a sérültek felkutatásának gyorsasága és a lakosság ellátása. Az IFRC működési rendjéből adódóan a rendszerének aktiválása – igény esetén – már a katasztrófát követő első órákban megkezdődhet az érintett ország Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságának kérésére.

Legtöbb esetben az érintett nemzeti társaságok képviselői a katasztrófával kapcsolatos legfontosabb információkat eljuttatják az IFRC adatbázisába, amelyet az újabb adatokkal

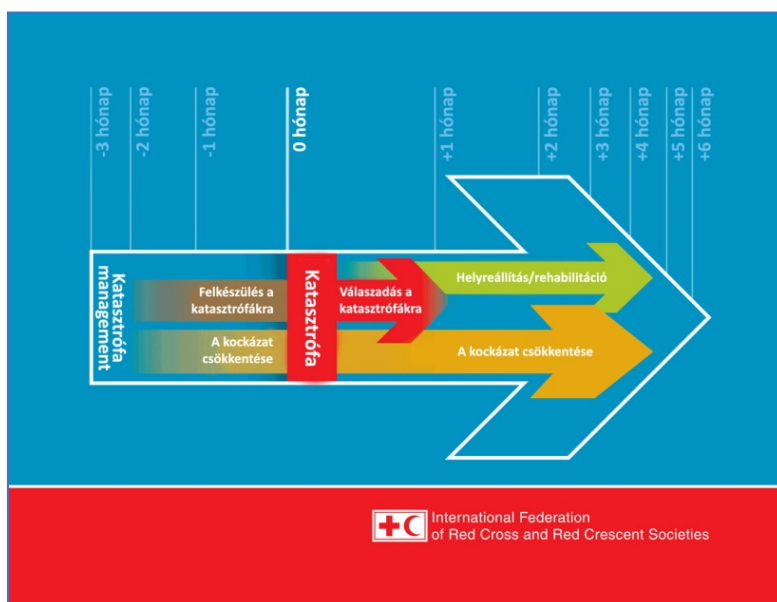
folyamatosan frissítenek. Ez szükséges ahhoz, hogy a nemzeti társaságok számára elérhető katasztrófavédelmi alaptól gyors segílyt tudjanak lehívni a károk elhárítására. Amennyiben az információs- és pénzügyi segítség nem bizonyul elegendőnek, hanem humánerőforrás-támogatásra van igény, úgy az IFRC „elit” egységei 6-24 órán belül a világ bármely pontjára képesek eljutni, és ott 6-48 órán belül megkezdeni a munkát.

Amint az 1. számú ábrán látható, a szervezet stratégiájának megfelelően, az IFRC katasztrófavédelmi rendszere a felkészülés, a válaszadás és a helyreállítás időszakában is aktív. Szakmai vezetése katasztrófa-kockázat csökkentő lakossági programokat dolgoz ki, amelyet a Nemzeti Társaságok a mindennapos programjaik során alkalmaznak.¹⁴⁸ A felkészülés lényegi része a válaszadáshoz, beavatkozáshoz szükséges eszközök és egységek riasztás-képes állapotban tartása, valamint a pénzügyi gyorssegélyek elérhetősége. A katasztrófa bekövetkezésekor, azaz a válaszadás során ezek a rendszerek kerülnek aktiválásra.

A válaszadó rendszerek az alábbiak:

- informatikai hálózat,
- pénzügyi források,
- technikai eszközök,
- és beavatkozó egységek, amelyek az IFRC legnagyobb erejét képezik.

A helyreállítás fázisában megkezdődik a fizikai újjáépítés és a pszichoszociális rehabilitáció is, mely hosszúsága gyakran nem meghatározható, sőt, a legtöbb esetben szinte egybeolvad az újabb, katasztrófa-kockázat csökkentést célzó tevékenységekkel.

¹⁴⁸ Jó példa erre az Ausztrál Vöröskereszt gyermek programja, amely bár a legkisebbeket célozza meg annak érdekében, hogy tisztában legyenek a körülöttük lévő veszélyekkel, de rajtuk keresztül mégis sok szülőt elér, így megvalósul a felnőtt lakosság bevonása is a felkészítésbe. A kor kihívásainak megfelelően nem kizárólag papír-alapú felkészítő füzeteket használnak a gyermekek eléréséhez, hanem egyszerű, ugyanakkor kiváló applikációk is elérhetőek számukra.

1. sz. ábra: Az IFRC katasztrófavédelmi rendszere

Forrás: IFRC [44] Készítette: a szerző

A továbbiakban az IFRC szerteágazó katasztrófavédelmi rendszerét mutatom be – az információs, pénzügyi, és humánerőforrás alapú eszközök rendszerezésével – amelyek segítséget nyújtanak azoknak a nemzeti társaságoknak, akik azt igénylik, hogy tevékeny részeivé válhassanak a katasztrófák következményeinek felszámolását célzó feladatok végrehajtásának.

2.4. *Katasztrófa-válaszadó rendszerek a Vöröskereszt struktúrájában*

Vizsgáljuk meg a Vöröskereszt válaszadó rendszereit, hogy bizonyíthassuk, hogy hatékonyan tud közreműködni a feladatok ellátásában!

Az IFRC-nek többféle egysége, eszköze és rendszere van, melyekkel egy adott esetben, az igénytámasztásnak megfelelően, gyorsan és hatékonyan képes reagálni a katasztrófákra. Az ezekben az egységekben dolgozó önkéntesek és munkatársak magas szintű képzettséggel rendelkeznek, és az előre felállított terveknek megfelelően rövid időn belül hatékony segítséget képesek nyújtani a világ bármely pontján 6 – 24 órán belül. A műveletek pénzügyi és információs háttértámogató rendszereit is működtetik, ilyen például a Katasztrófavédelmi Alap.

Katasztrófavédelmi alap (Disaster Relief Emergency Fund – DREF)

Az alapot a Nemzetközi Szövetség 1985-ben hozta létre azzal a céllal, hogy a hirtelen bekövetkező csapásokra azonnali, gyorsan hozzáférhető pénzeszközöket tudjon biztosítani. Az alap folyamatosan 25 millió svájci frankot tartalékol erre a célra, melyet felhasználás esetén az adományozási felhívások hatására beérkező pénzeszközökből vissza kell fizetni az alapba.¹⁴⁹

Katasztrófavédelmi Információs Rendszer

Ez az IFRC webes alapú rendszere, amely kizárólag a Vöröskereszt / Vörösfélhold személyzetének nyújt támogatást valós idejű információkkal a katasztrófákkal kapcsolatban az online belső és külső erőforrásokról és eszközökről, valamint adatbázisokról.

A webes alapú rendszer projektje 2001 februárjában indult, és folyamatos fejlesztések során újul meg, hogy még hatékonyabban és még eredményesebben reagálhasson a világban bekövetkező természeti csapásokra. A rendszer jelentős informatikai fejlesztések eredménye, mely szoros kapcsolatot hoz létre az érintett Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok között, valamint jelentősen javítja a nemzetközi hálózat egyes elemeinek együttműködését. *Ez a két pillér*

¹⁴⁹ A 2017-es év folyamán a DREF felhasználás rekordot döntött, ugyanis közel 24 millió CHF értékben segítette az IFRC a katasztrófák által érintett közösségeket, 75 országban, összesen 128 alkalommal.

egyedülállóvá teszi az IFRC válaszadási mechanizmusát, és biztosítja a hatékony tevékenységet nem csupán nemzetközi, de nemzeti szinten is.

A Magyar Vöröskereszt az elmúlt öt évben több alkalommal vette igénybe az IFRC katasztrófavédelmi pénzügyi alapját. A 2013-as hóhelyzet során, majd ugyanabban az évben a dunai árvízre való felkészülés folyamán, majd az azt követő készletvisszapótlásra. Ugyancsak ez a pénzügyi alap nyújtott segítséget a migrációs hullámmal kapcsolatosan megnövekedett humanitárius feladatok ellátásában. A 2016-os illetve a 2017-es évben pedig vihar okozta károk felszámolására hívta le a gyorssegélyt a magyar nemzeti társaság.

Összességében elmondható, hogy a pénzügyi támogatásból olyan tételek, eszközök kerültek beszerzésre, mint tartós élelmiszer konzervek, takarók, higiénés eszközök, illetve védőruházat, úgy, mint gumicsizma vagy éppen esővédő. Lehetőség volt a beavatkozásban részt vevő önkéntesek felkészítésére, védőeszközökkel való ellátására, balesetbiztosítás kötésére számukra, valamint a műveletek kiértékelésére a műveletek szereplőivel. A 2016-os és 2017-es viharok után a károsodott tetők helyreállítása is a DREF-ből valósult meg (6. számú kép).

6. sz. kép: Tetőhelyreállítás Rozsályon a 2016. júniusi viharkárok után

Forrás: Magyar Vöröskereszt, Készítette: Neményi Márton

2.4.1. Felmérő és koordináló csapatok

A Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének katasztrófavédelmi rendszerében nem csupán információs és pénzügyi segítséget vehetnek igénybe az érintett nemzeti társaságok, de humán erőforrás alapú segítségre is számíthatnak. A katasztrófa bekövetkezése után elsősorban a károk és szükségletek felmérésére van szükség. Erre hozta létre az IFRC a Field Assessment and Coordination Teams – FACT, azaz felmérő és koordináló csapatokat, illetve Regional Disaster Response Teams – RDRT, azaz regionális katasztrófa válaszadó csapatokat.

A FACT és RDRT csapatok feladata, hogy a katasztrófa bekövetkezése után mihamarabb felmérjék a károkat, és pontos információt szolgáltatassanak a Nemzetközi Szövetség felé az érintett

lakosság legsürgetőbb szükségleteit illetően [46]. Feladatuk továbbá, hogy a Nemzeti Társaságoknak elegendő támogatást nyújtsanak addig, amíg a hosszabb távú feladatok végrehajtása meg nem kezdődik, a hozzá kapcsolódó személyzet meg nem érkezik; a katasztrófát követő pár napban fel tudják mérni a károkat, és meg tudják határozni a további szükségleteket.

A csapatok tapasztalt katasztrófavédelmi szakemberekből állnak, különböző szakterületekről. A tagok magasan képzettek, mely mellé az IFRC intenzív képzések és gyakorlatok során egyedi ismereteket biztosít. Az RDRT tagok felkészítése és a képzési tematika standardizált az IFRC rendszerén belül, így – azon felül, hogy az ismereteikkel segíteni tudják az érintett ország Vöröskereszt vagy Vörösféldhold Nemzeti Társaságát – nagyobb katasztrófák esetén más régiókból érkező RDRT csapatokkal is tudnak együtt dolgozni, továbbá az előre felállított terveknek megfelelően rövid időn belül hatékony segítséget képesek nyújtani a világ bármely pontján 6 – 24 órán belül.

Az elmúlt években számos alkalommal vetettek be FACT és RDRT egységeket nagy horderejű katasztrófák felszámolásánál, úgy, mint a dél-ázsiai cunami 2004-ben, a Pakisztánt sújtó földrengés 2006-ban, a szecsuáni földrengés 2008-ban, vagy a haiti földrengés 2010-ben. A FACT és RDRT csapatok a földrengéseknél kevésbé látható veszélyhelyzetek esetében is hatékony segítséget nyújtottak a helyi Nemzeti Társaságoknak. Például 2010-ben a kiterjedt romániai és boszniai árvizek során (7. számú kép), a 2014-es balkáni árvizek folyamán, továbbá a 2012 óta tartó migrációs krízis során az érintett országok szinte mindegyikében [54].

7. sz. kép: RDRT csapatok szállító egysége 2010-ben, Boszniában

Forrás: a szerző saját felvétele

A Nemzetközi Szövetség kiterjedt, pusztító erejű katasztrófák esetén, a hatékonyabb válaszadás érdekében az RDRT-eket a FACT csapatokkal közösen telepíti a helyszínre. Ezeken túlmenően sürgősségi válaszadó egységek működnek. A sürgősségi válaszadó egységek hátterét, műszaki, technikai képességeiket az alábbiakban vizsgálom meg.

2.4.2. Sürgősségi gyorsreagálású válaszadó egységek

A természeti csapások száma az 1970-es évek óta folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. A hirtelen bekövetkező katasztrófák minden évben emberek millióit érintik. *Egy-egy alkalommal számos esetben évtizedes fejlesztési munkák válnak semmivé a hirtelen bekövetkező természeti, ipari csapások következtében* [43]. Erre reagálva az IFRC 1994-ben létrehozta standardizált, szektor-specifikus, gyorsreagálású egységeit (Emergency Response Units – ERU) annak érdekében, hogy a nagy tömegeket érintő veszélyhelyzetekre a lehető leggyorsabban és a leghatékonyabban reagálhasson [55]. Az egységek tagjai magasan képzett, jól felkészített szakemberek, akik rövid időn belül a világon bárhol bevethetőek.

Ausztria	X	X	X	X				
Benelux *								
Dánia	X						X	X
Finnország					X	X		
Franciaország			X			X	X	
Németország		X	X	X	X	X		
Japán						X		
Norvégia					X	X		
Spanyolország	X	X		X		X	X	X
Svédország			X	X				
Svájc							X	

Törökország								X
Egyesült Királyság				X			X	
USA	X							X
ÖSSZESEN	4	3	4	5	3	6	5	5

2. sz. ábra: Az ERU rendszer szektor-specifikus egységei földrajzi elhelyezkedésük szerint

Készítette: a szerző

Az ERU egyfajta modul-rendszerben működik. A különböző természeti csapások, az eltérő normák és szabványok, és az ebből fakadó igények földrajzi területenként eltérőek. Az ERU csapatok, a világ számos pontján lévő, folyamatosan ellenőrzött és karbantartott, standardizált egységei az alábbi – 2. számú – ábrán látható szolgáltatásokat nyújtják. A modul-rendszerű csapatok egy része a segítségnyújtó egységek háttértámogatását biztosítja: alaptábor, IT és telekommunikáció, logisztika. A többi egység pedig a katasztrófa utáni lakossági szükségletek kielégítésére törekszik: víz és higiénia, egészségügyi alapellátás, tábori/hadikórház, segélyezés.

A Vöröskereszt gyorsreagálású egységei a következők:

– Alaptábor

Ez az egység a helyszínen dolgozó önkéntesek és munkatársak számára biztosít szállást, étkezési lehetőséget, egészségügyi ellátást, tisztálkodási és kikapcsolódási lehetőséget. A tábort a Dán Vöröskereszt biztosítja.

– Informatika és telekommunikáció

A modul szakemberei helyreállítják a helyi kommunikációs hálózatokat, és kapcsolatot létesítenek a Genfi Titkárság és az érintett terület között, így járulva hozzá a koordinációhoz. Az egység műholdas telefonokat, magas frekvenciájú és nagyon magas frekvenciájú rádió rendszereket alkalmaz. Állomáshelyek: Osztrák-, Dán-, Spanyol-, Amerikai Vöröskereszt.

– Logisztikai támogatás

Közvetlen segítség a beérkező Szövetségi egységeknek. Támogatást nyújt közúti szállítmányozásnál, vámkezelésnél, raktározásnál a hatékonyabb szállítás érdekében. Állomáshelyek: Egyesült Királyság, Franciaország, Dánia, Spanyolország és Svájc Vöröskereszt Nemzeti Társaságai.

– Segélyezés

Az egység segíti a helyi Nemzeti Társaság segélyezési tevékenységét, kiemelten a felállított táborokban. Szorosan együttműködik a logisztikai egységekkel. Állomások: USA, Dánia, Spanyolország, Törökország Vöröskereszt Nemzeti Társaságai (a Benelux Államok személyzetet adnak hozzá).

- Víz és közegészségügy

A lakosság szükségleteihez képest és a terület nagyságától függően háromféle modul érhető el. A modulok a WHO Ivóvíz irányelveinek [56] és a Sphere [57] standardjainak felelnek meg:

- Víz és közegészségügy modul 15: Ez a modul napi 225 000 liter vizet képes biztosítani 15 000 ember számára, napi 200 000 literes tárolókapacitással (az Osztrák-, a Német-, és a Spanyol Vöröskereszt fenntartásában).
- Víz és közegészségügy modul 40: Nagyobb populációknak képes segítséget nyújtani napi 600 000 liter vízzel, 40 000 ember számára. (az Osztrák-, a Német-, és a Svéd-, és a Francia Vöröskereszt fenntartásában).
- Tömeges közegészségügy modul 20: célja, hogy alapvető közegészségügyi létesítményeket biztosítson (csatorna, latrina, szilárdhulladék kezelés) 20 000 lakos számára. (az Osztrák-, a Német-, és a Svéd-, és a Spanyol és a Brit Vöröskereszt fenntartásában)

8. sz. kép: A Spanyol Vöröskereszt víztisztító modulja a Dominikai Köztársaságban 2014-ben

Forrás: a szerző saját felvétele

– Alapvető egészségügyi ellátás

Egy tábori orvosi rendelő, amely közvetlen gyógyító és megelőző ellátásokat képes biztosítani egy időben mintegy 30 000 fő részére. Nem működik kórházként, de kapcsolódik hozzá egy 20 ágyas kisebb megfigyelő egység is. Ilyen egység állomásozik Franciaországban, Finnországban,

Németországban, Japánban, Norvégiában és Spanyolországban. Az Ausztráliai, a Kanadai, a Svájci és a Hong Kong-i Vöröskereszt Szervezete személyzetet ad a létesítményekhez.

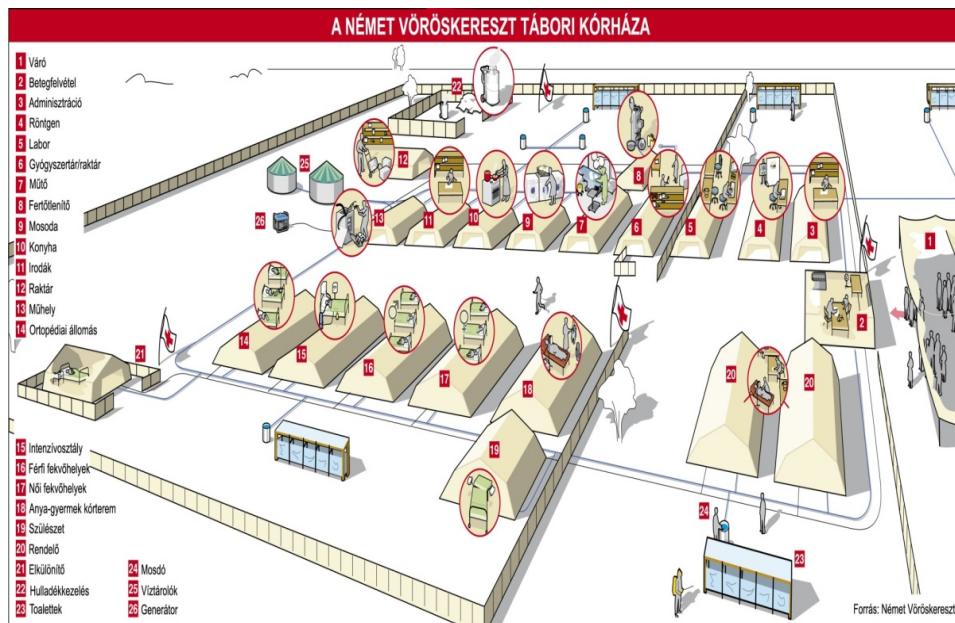
– Kórházi létesítmények (tábori kórházak)

Össességében egy 250 000 lakosú területnek képes sebészi, orvosi ellátást biztosítani. A kórházak betegkapacitása 120 – 150 ágy. Tartalmaznak egy műtőt, intenzív osztályt, röntgent, laboratóriumot, szülészeti-nőgyógyászati osztályt, gyógyszerteráriumot, fertőtlenítő-sterilizálót és a lakosság számára egy rendelőintézetet is [58]. A kórházak Németországban, Norvégiában és Finnországban állomásoznak, a Kanadai és az Izlandi Vöröskereszt személyzetet nyújt. Ahogyan az a 3. számú ábrán is látható, a tábori kórházak, felszereltségüket tekintve, teljes mértékben megfelelnek bármelyik fejlett ország jól felszerelt kórházának. A kórházban összesen 229 977 főt láttak el a Haiti földrengés után a 2010-es év folyamán.

9. sz. kép: A Hong Kong-i Vöröskereszt tábori kórháza, Carrefour, Haiti, 2010

Forrás: Hong Kong-i Vöröskereszt Készítette: nem ismert

3. sz. ábra: A Német Vöröskereszt ERU tábori kórháza

Forrás: Német Vöröskereszt Készítette: a szerző

Megállapítható, hogy az ERU rendszerek tökéletesen alkalmasak a katasztrófák után jelentkező lakossági szükségletek teljeskörű lefedésére. Az alaptábor, logisztikai-, IT és telekommunikációs modulok pedig biztosítják, hogy a sürgősségi válaszadási egységek ne legyenek a katasztrófa által sújtott ország nemzeti társaságának terhére, hanem bárhol a világban önálló, önálló egységként működhessenek.

2.4.3. Nemzeti Társaságok által működtetett egészségügyi egységek

A Vöröskereszt – a világ legnagyobb humanitárius szervezeteként – kiemelt fontosságú feladatának tekinti a katasztrófa-sújtotta területeken végzett segítségnyújtást. Működését, a Nemzeti Társaságok szintjén is, a mai környezethez igazodva, szabályozottan, az erre a célra speciálisan kiképzett és felszerelt egységekkel végzi. Értekezésemben fontosnak tartom megemlíteni a Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok által működtetett, ugyanakkor a nemzetközi előírásoknak megfelelő egységeket, amelyek alkalmasak és képesek helyt állni a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás során is.

A Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságokról – a Genfi Egyezmények részes államaiban – törvény szól [3], amely megteremti a szervezet jogi alapjait a humanitárius segítségnyújtásra az adott országban. **Magyarországon** a Magyar Vöröskeresztről szóló 1993. évi XL. törvény van hatályban. A katasztrófavédelmi tevékenység vonatkozásában a törvény így foglalja össze a szervezet ez irányú feladatait: **“2. § (1) A Vöröskereszt - alaptevékenysége körében - a következő feladatokat látja el: b) természeti vagy más katasztrófahelyzet esetén a rászorultakat felkutatja, részükre átmeneti segélyeket, illetve jogsegélyt biztosít; az áldozatok mentésére segélycsapatokat működtet;”**

A 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról meghatározza az önkéntes karitatív szervezetek munkáját a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggő feladatok ellátására vonatkozóan:

“18. § (1) Az önkéntesen segítséget nyújtó személyek, az önkéntesen közreműködő társadalmi és karitatív szervezetek részt vehetnek a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggő feladatok ellátásában.

(2) Az önként jelentkező társadalmi és karitatív szervezetek a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggő feladatok ellátásában a hivatásos katasztrófavédelmi szervekkel kötött megállapodás alapján vehetnek részt.

(3) Az önkéntesen segítséget nyújtó személyek a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggő feladat végrehajtásáért felelős személy irányításával látják el a számukra meghatározott feladatot.”

Magyarországon a további kapcsolódó részletszabályokat a 234/2014-es kormányrendelet határozza meg.

A Magyar Vöröskereszt 2016-ban állította fel a veszélyhelyzeti egészségügyi képességét H-HERO (Hungarian Red Cross-Healthcare in Emergency Response Operations), azaz Magyar Vöröskereszt Veszélyhelyzeti Egészségügyi Beavatkozó Egység néven. Lényeges, hogy egy nemzetközi segítségnyújtásra való felkérés során, a fogadó ország tájékozódhasson az egység képességeiről, illetve a működéséhez szükséges feltételekről. Az egység feladatának tekinti a katasztrófa sújtotta övezetekben, vagy humanitárius krízis esetén a rászorulóknak elsődleges ellátását, valamint tábori körülmények között azok tartós – járó beteg szintű – kezelését, egészségügyi gondozását. Képességei szerint kutatást nem végez, ugyanakkor szükség esetén más csapatok által nagyobb létszámban egyszerre megmentett sérültek/betegek elsődleges vizsgálatát képes elvégezni. A fellelt személyeket elsősegélyben részesíti – szükség esetén magasabb ellátásra képes egységeket hív a helyszínre – és amennyiben lehetőség nyílik rá, a helyi mentőerők segítségével végleges ellátó helyre juttatja azokat [59]. Amennyiben a csapat pszichoszociális segítségnyújtókkal érkezik a kárterületre, az arra rászorulóknak, vagy az azt igénylőknek lelki támogatás nyújtását is végzik. Feladataikat egészségügyi ellátáson felül humanitárius feladatokkal is kiegészíthetik. Segélyszállítmányok szervezését, érkezését, kiosztását is végezhetik.

A Magyar Vöröskereszt H-HERO egysége 2016 elején, a Görög Vöröskereszt felkérésére 4x2 hetes váltásban nyújtott egészségügyi segítséget az Idomeni menekülttáborban. A misszió második felébe bekapcsolódó Osztrák Vöröskereszt szakembereivel együtt összesen 20 fő vett részt az egészségügyi feladatokban, ahol több mint 4000 esetet láttak el. A misszió során megvalósult a nemzetközi és a szervezetek közötti kooperáció is, hiszen a Magyar-, az Osztrák-, és a Görög Vöröskereszt, továbbá az IFRC-n kívül a Save the Children, az MSF (Medecins Sans Frontier), a MDM (Medecins De Monde), és a Praxis (Görög egészségügyi szolgáltató) szakemberei is együttműködtek.

Az egység jelenleg az INSARAG¹⁵⁰ minősítéssel rendelkező HUSZÁR Mentőszervezet egészségügyi komponenseként is funkcionál (10. számú kép). A HUSZÁR „egy közepes városi

¹⁵⁰ A Nemzetközi Kutató-mentő Tanácsadó Csoport (International Search and Rescue Advisory Group, INSARAG) több mint 80 ország és katasztrófareagáló szervezet globális hálózata az ENSZ égisze alatt. Az INSARAG a városi kutatással

kutató és mentő csapat, amelynek rendeltetése magyarországi és nemzetközi katasztrófa-veszélyeztetettségekben való segítségnyújtás. A mentőszervezet bevetéséről a hivatásos katasztrófavédelmi központi szerv vezetője dönt, riasztását a BM OKF-től kapja.”[60; 99.o.]

Az egységek működésének nemzetközi szervezeti háttere

A 2005-ös ENSZ által bevezetett humanitárius reform¹⁵¹ talán leglényegesebb újítása az úgynevezett „klaszter-megközelítés” bevezetése. Ennek lényege, hogy katasztrófák esetén a humanitárius szereplők között szükséges együttműködést egy erre kijelölt vezető-ügynökség koordinálja. Komplex katasztrófaesemény során aktivált klaszterek közötti támogató-koordináló szerepet az ENSZ OCHA¹⁵² látja el a katasztrófa helyszínére küldött katasztrófavédelmi/humanitárius koordinátor szerepkörben. Amennyiben egészségügyi katasztrófa-helyzetről beszélünk, lehetőség van az Egészségügyi Klaszter aktiválására [61].

10. sz. kép: A Magyar Vöröskereszt H-HERO egészségügyi gyorsbeavatkozó egységének kórháza a HUNOR és HUSZÁR Mentőszervezetek 2017-es INSARAG újraminősítő gyakorlatán

Forrás: Magyar Vöröskereszt Készítette: Kardos István

Az Egészségügyi Klaszter több ügynökség, szervezet bevonásával áll fel, állhat fel. Ezek az alábbiak:

- az egészségügyi szolgáltatásokat működtető, vagy támogató ENSZ ügynökségek:
 - Egészségügyi Világszervezet (WHO),
 - ENSZ Gyermekalap (UNICEF),
 - Népesedési Alap (UNFPA),

és mentéssel (USAR) kapcsolatos témákkal foglalkozik. Az INSARAG célja, hogy a nemzetközi USAR-csapatok tevékenységét koordinálja, és az egységes INSARAG Irányelveket és Módszertant minél szélesebb körben elfogadtassa.

¹⁵¹ ENSZ Közgyűlésének 46/182 határozata a veszélyhelyzeti humanitárius segítségnyújtás koordinációjának erősítéséről

¹⁵² United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UN OCHA) - ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala

- egyéb nemzetközi szervezetek:
 - Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM),
 - Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége (IFRC),
- nemzeti szintű szereplők:
 - Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok,
 - egyéb egészségügyi civil szervezetek.

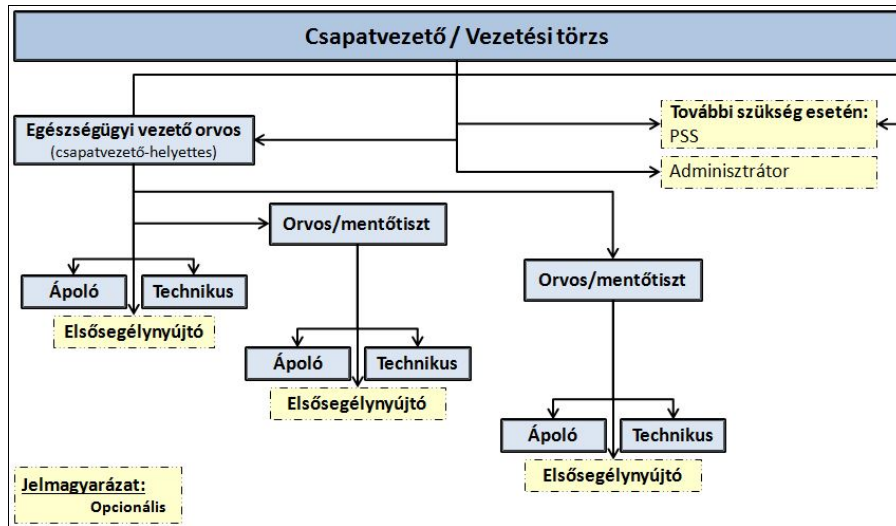
A nemzeti szintbe betagozódás esetén az adott helyszínen, régiókban tevékenykedő aktív szervezetek alkotják a klasztert. Az egészségügyi klasztert vezető ügynökség – az egészségügyi humanitárius tevékenységet koordináló ENSZ ügynökség – az Egészségügyi Világszervezet (WHO) [62]. A 2010-es évek közepéig nem volt elmondható a veszélyhelyzeti egészségügyi képességek nemzetközi koordinációjára a szervezettség és átláthatóság. Ellentétben a mentési területtel, ahol a beérkező csapatok nemzetközi koordinációjára már a XX. század végétől próbáltak lépéseket tenni. Az addigi gyakorlat szerint a katasztrófa-sújtotta országba érkező egészségügyi felajánlások mindenféle szűrés nélkül „rázúdultak” az országok kormányaira, azon belül is a rendkívül túlterhelt egészségügyi minisztériumokra. A 2000-es évek elején bekövetkező katasztrófák tapasztalatai arra sarkallták a WHO-t, hogy szükséges lenne egységesíteni a segítségnyújtásban résztvevő csapatokat, részükre szakmai és technikai minimum-követelményeket felállítani [61]. Ennek folyományaként az Egészségügyi Klaszter lépéseket tett a sürgősségi egészségügyi egységek (Emergency Medical Teams - továbbiakban EMT) egységesítésére, koordinációjára.

Ennek keretében sor került:

- a minimum technikai követelmények megfogalmazására: azaz egy minősítési rendszert dolgoztak ki,
- egy globális adatbázis kialakítására, ami nem más, mint a nemzetközi csapatok, és képességeik regisztrációhoz kötött nyilvántartása,
- operatív irányítás megvalósítására, azaz a helyszíni nemzetközi koordináció (EMT Coordination Cell), koordinált jelentések adása, csapatok „ellenőrzése” (quality assurance visits) műveletek, gyakorlatok során,
- minősítés, jóváhagyás követelményeinek megteremtésére: mentorprogram, minőség tanúsítás személyes látogatás során.

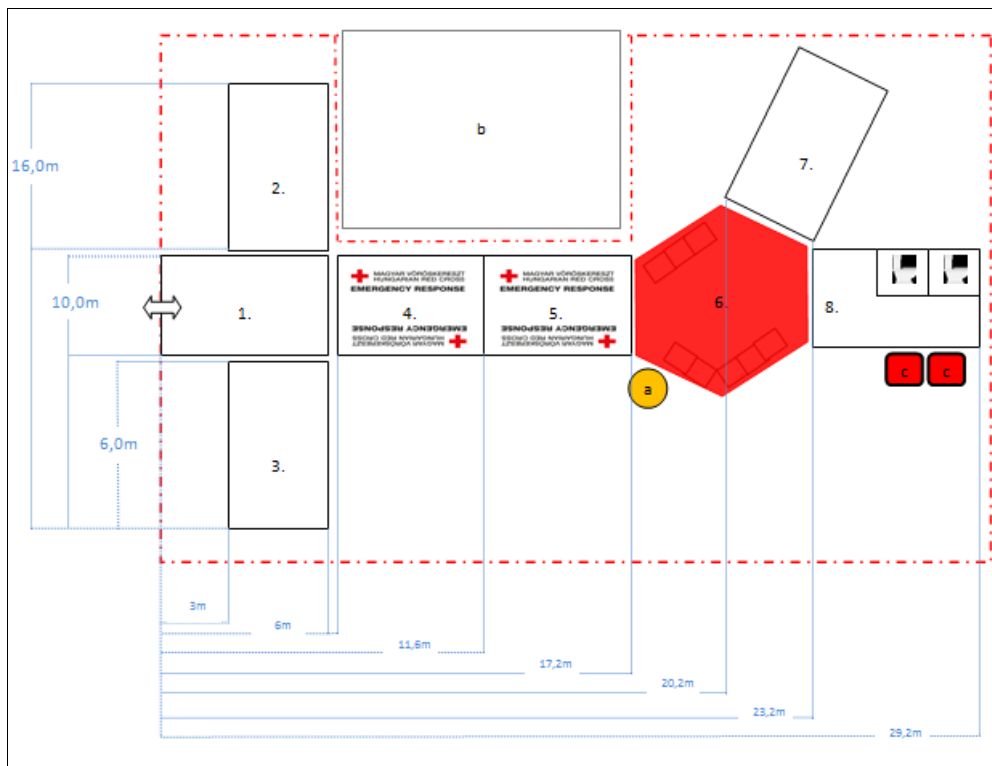
A Magyar Vöröskereszt aktív részese ezeknek a folyamatoknak, rendelkezik egészségügyi gyorsbeavatkozó egységekkel, és amint az a 4. és 5. számú ábrákon látható, minden képessége megvan az egészségügyi feladatok végrehajtásában való hatékony közreműködésre. A H-HERO egyike azoknak a Vöröskereszt Nemzeti Társaságok által működtetett egészségügyi egységeknek, amelyek nem az ERU standardjai alapján működnek, ennek fő oka, hogy az ERU egységek fenntartása nagyon költséges, ezért a H-HERO egység a WHO által meghatározott, egészségügyi gyorsbeavatkozó egységekre (EMT) vonatkozó standardokat követi, csakúgy, mint az Osztrák Vöröskereszt. A jövőre vonatkozóan fontos, hogy az egység – hasonlóan az Osztrák Vöröskereszthez – megszerezze az EMT minősítést, és minősített modulként végezhesse tevékenységét, akár nemzetközi katasztrófák során is, ezzel egybehangzóan szükséges az egység további műszaki-

technikai fejlesztése – a nemzetközi standardok előírásainak megfelelően. Ennek megfelelően a jövőben terepjáró képességű mentőgépjárművek, lélegeztetőgépek és gyermekgyógyászati eszközök beszerzése szükséges, valamint kulcsfontosságú az egység tagjainak további szakirányú felkészítéseken, gyakorlatokon való részvétele.

4. sz. ábra: A Magyar Vöröskereszt egészségügyi gyorsbeavatkozó egységének összetétele

Forrás: A H-HERO egység műveleti és eljárásrendje Készítette: Gedei Péter

Ellátóhely funkciói:

1. betegosztályozás/triage

Egyéb funkciók:

a. körvilágítás – ballon lámpa

2. betegváró	b. gépjármű parkoló, utánfutók parkolása
3. betegváró, T3-ellátó (túlcsordulás esetén)	c. áramfejlesztők
4. ellátó (T1-2-3) (2 ágy)	EMT logisztikai igénye:
- 2db vizsgáló ágy	a. 450-500m ² egyenletes sík terület
- 1db sürgősségi táska	b. állandó víz hozzáférés
- EKG	c. úthálózat
5. fektető/megfigyelő	d. őrzés
- 2db vizsgáló ágy	
- EKG	
6. raktár	
- ellátáshoz nem azonnal szükséges eszközök	
- 1 napi gyógyszer mennyiség	
- Kemping szekrények, ládák, tárolóeszközök	
7. pihenő	
- tábori ágyak	
- informatikai eszközök	
- asztalok, székek	
8. WC, kézmosó	
- 2db mobil WC	
- kézfertőtlenítés	

5. sz. ábra: A Magyar Vöröskereszt egészségügyi gyorsbeavatkozó egységének sematikus alaprajza, valamint az ellátóhely funkciói

Forrás: A H-HERO egység műveleti és eljárásrendje Készítette: Gedei Péter

A segítségnyújtás fázisai

Egy humanitárius szervezet hatékonysága, a meglévő eszközein, képességein túl, attól is függ, mennyire tudja lekövetni a katasztrófa következmények felszámolásának fázisait, és melyik fázishoz mit szolgáltat. Vizsgáljuk meg a segítségnyújtás fázisait egészségügyi szempontból! Katasztrófa-helyzetekben a mentés és az azzal együtt folyó sérült/beteg ellátás – a WHO ajánlásának megfelelően – két fázisra bontható [62].

Akut fázis

a) a katasztrófa bekövetkezésétől számított 0-72 óra

Ebben az időszakban döntően a sérültek kimentése, ellátása a feladat. Az első 72 órában az ugrásszerűen megnövekedett traumás esetek ellátása prioritást élvez. Amennyiben az adott ország erőforrásai nem teszik lehetővé az esemény önálló felszámolását, nemzetközi segítséget kérhet bilaterális vagy multilaterális együttműködés keretében. A potenciális segítségnyújtó egységek műveleti normájában legtöbbször szerepel, hogy segítségkérést követően mennyi idő alatt képesek megtelepülni, így mind a segítségkérés megküldésének, mind az erre történő reagálásnak gyorsan kell történnie, az időfaktor szem előtt tartásával. Ahhoz, hogy reakcióidő csökkenthető legyen, mindkét fél részéről gyors döntésekre, ilyen helyzetekre felkészült beavatkozó csapatokra, és a rendelkezésre bocsátható pénzügyi források gyors felszabadítására van szükség.

Az első időszakban főleg kárfelmérő szakértő egységek, elsődleges beavatkozó mentőegységek, gyorsan telepíthető mobil egészségügy egységek alkalmazásával lehet számolni [63].

b) a katasztrófa bekövetkezésétől számított 14 napon belül

Az elsődleges feladat még itt is a katasztrófa közvetlen hatásai miatt ellátásra szorulóknak segítése. A kezdeti nagyszámú traumás sérült ellátását követően, mintegy 3-5 nap múlva különböző fertőző betegségek jelennek/jelenhetnek meg, majd a megmaradt infrastruktúra és egészségügyi kapacitás kimerülése miatt általános szükséglet mutatkozik az élet minden területén, így az egészségügyi alapellátás és az élelmiszer utánpótlás területén is. A katasztrófa bekövetkezésekor a krónikus esetek kezelése háttérbe szorul, ellátásuk szünetel, ugyanakkor néhány napot követően ezek feltorlódnak, egyszerre nagyobb számban jelentkeznek ellátási igénnyel.

Ebben az időszakban az életben maradáshoz szükséges feltételek biztosítása (ivóvíz, élelmiszer, higiénias feltételek, otthonukat elvesztő túlélők átmeneti elhelyezése, túlterhelt-kimerült egészségügyi szolgáltatás tehermentesítése, túlélők lelki támogatása, műveletek logisztikai támogatása stb.) az elsődleges feladat.

Rehabilitációs fázis

Egy infrastruktúrájában összeomlott, vagy jelentősen sérült országban nagy hangsúlyt kell fektetni a betegek, sérültek tartós ellátására. Az egészségügyi gócpontok többször a fejlett egészségügyi infrastruktúrától távol, nehezen megközelíthető helyszíneken alakulnak ki. Előfordulhat továbbá, hogy az egészségügyi intézmények romosodása, megsemmisülése okoz vákuumot az ellátásban, a megmaradt, jelentősen túlterhelt kórházak, mentőszolgálatok nem képesek tartósan távolról kiszolgálni a helyben jelentkező igényeket, ezért indokoltá válik, hogy a betegek kezelését a helyszínen kell megoldani mobil egészségügyi infrastruktúra (elsősegély-pontok, orvosi rendelők, tábori kórházak) telepítésével.

Ebben a fázisban az egyik legfontosabb feladat a fertőzések, járványok megelőzése, kezelése, mert ilyen körülmények között ezek fellángolása újabb országos méretű katasztrófát okozhat.

Természeti vagy civilizációs katasztrófa, vagy fegyveres konfliktus esetén a betegek száma, sérülésük súlyossága, valamint kiterjedése miatt nagy erőforrások tartós mozgósítására van szükség. Ebben az esetben az ellátók és az ellátandók között várhatóan hosszú ideig aránytalanság fog fennállni [64].

Vizsgálataim alapján megállapítható, hogy a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségnek hatalmas előnye az a képessége, hogy ki tudja szélesíteni tevékenységeinek körét, hiszen fel van készülve arra, hogy egy olyan katasztrófa esetén, ami már meghaladja a helyi Nemzeti Társaság erejét, mozgósítani tudja a Nemzetközi Szövetség rendszerét. A Vöröskereszt katasztrófa-válaszadó rendszere nagyon összetett, képességei megfelelnek a veszélyeztető tényezők miatt szükséges feladatoknak. Ezen túlmenően a világ összes országában rövid időn belül alkalmazható a Szervezet, mert egységei órákon belül készen állnak a Nemzeti Társaságok támogatására, ilyen módon a beavatkozó hivatalos szervek a Vöröskereszttől hatékony támogatást kapnak a legsebezhetőbb emberek megsegítésére.

2.5. *Részkövetkeztetések*

- **Vizsgálataim igazolták**, hogy a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségnek hatalmas előnye az a képessége, hogy ki tudja szélesíteni tevékenységeinek körét, hiszen fel van készülve arra, hogy egy olyan katasztrófa esetén, ami már meghaladja a helyi Nemzeti Társaság erejét, mozgósítani tudja a Nemzetközi Szövetség rendszerét. A Vöröskereszt katasztrófa-válaszadó rendszere a világ összes országában rövid időn belül alkalmazható, egységei minden kihívásra választ tudnak adni, és órákon belül készen állnak a Nemzeti Társaságok támogatására, ilyen módon a beavatkozó hivatalos szervek és mentőszervezetek a Vöröskereszttől hatékony támogatást kapnak a legsebezhetőbb emberek megsegítésére.
- A fejezetben a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének feladatait vizsgálva **megállapítottam**, hogy az elmúlt évtizedekben a Vöröskereszt tevékenységének fókuszában azok az emberek állnak, akiknek sebezhetősége egy váratlan katasztrófa vagy rendkívüli helyzet következtében drámaian megnőtt.
- A tevékenységeket elemezve **megállapítottam**, hogy csak a lakosság beható ismeretével van mód a katasztrófák által okozott szenvedés megelőzésére, abban segítve az embereket, hogy felkészüljenek a kihívásokra, illetve elkerüljék azokat a veszélyes helyzeteket, amelyek növelik sebezhetőségüket.
- **Elemeztem** a Vöröskereszt katasztrófák utáni humanitárius segítségnyújtásban végzett szerepét, és **megállapítottam**, hogy amíg a hivatásos szervek erőforrásait lekötik a kárelhárítással összefüggő munkálatok, addig a Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok – kiegészítő szerepüknek eleget téve – teljes mértékben a lakosság szükségleteire tudnak koncentrálni.
- **Elemeztem** a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének *válaszadási mechanizmusát*, az anyagi segítségnyújtástól elkezdve a szektor-specifikus műszaki, technikai képességek feladatrendszeréig, és **bizonyítottam**, hogy a világméretű

hálózat különálló egységei a világ bármely pontján, 48 órán belül össze tudnak kapcsolódni, köszönhetően a standardizált működési rendnek, gyors és szakspecifikus segítséget nyújtva a bajba jutott közösségeknek. Ebből adódóan minden helyzetben alkalmasak a bajbajutott lakosság ellátását és a mentőerők munkáját segíteni.

- **Javaslatot tettem** a Nemzeti Társaságok által működtetett egészségügyi egységek, így a Magyar Vöröskereszt H-HERO egységének WHO standardok szerinti minősítésére és technikai fejlesztésére annak érdekében, hogy minősített egészségügyi modulként végezhesse tevékenységét, akár nemzetközi katasztrófák során történő felkérésre is.
- **Bizonyítottam**, hogy a Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok által fenntartott egységek – a nemzetközi standardokat, minősítési követelményeket és szabályzóknak foglaltakat képesek teljesíteni, azaz szükség esetén és nemzetközi segítségkérés során aktív részesei tudnak lenni a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásnak, és erőiket meg tudják sokszorozni.

A Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetsége katasztrófavédelmi tevékenységének elemzése, a gyorsbeavatkozó egységek feladatrendszerének felvázolása után a közösségek rezilienciájának vizsgálatával folytatom értekezésemet. Vizsgálom a reziliencia fogalomrendszerét a katasztrófák és más rendkívüli helyzetek kontextusában, és feltárom a reziliens közösségek ismérveit. Ennek folyamán különös figyelmet fordítok a reziliencia társadalmi szintjeinek elemzésére, valamint rávilágítok a közösségek bevonásának fontosságára a reziliencia-programok végrehajtása során. Elemzem a humanitárius programtervezés buktatóit, és megoldási javaslatot fogalmazok meg a nehézségek kiküszöbölésére. Megvizsgálom a Vöröskereszt/Vörösfélföld Nemzeti Társaságok és együttműködőinek szerepét a reziliencia fejlesztésében. Rámutatok az új kihívások reziliencia-programokba való beépítésének szükségességére. Elemzem a Vöröskereszt szerepét, napjaink új kihívása, az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek lakossági terjesztésében, a kapcsolódó kockázatcsökkentési programokban.

3. A KÜLÖNBÖZŐ VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐKKEL SZEMBENI REZILIENCIA FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A VÖRÖSKERESZT GYAKORLATA TÜKRÉBEN

Napjaink környezeti kihívásait tekintve kulcsfontosságú szerep hárul mind a kormányzati szervek, mind pedig a komoly hálózattal és kapacitásokkal rendelkező civil- és humanitárius szervezetekre a közösségek felkészítését célzó programok megvalósítása során. Ezek között a szervezetek között vannak olyanok, amelyeknek az alaprendeltetése a bajbajutottakon való segítség, és vannak olyanok, amelynek nem ez az alaprendeltetése, de szervezetségüknél, tagságuk irányultságánál, esetleg célkitűzéseiknél fogva sokat segíthetnek nem csak katasztrófáknál és más rendkívüli eseményeknél, hanem a felkészülés időszakában is.

3.1. *A reziliencia fogalma*

A védelmi területen napjainkban új fogalom nyer teret, a reziliencia. Az idegen szavak szótárának meghatározása szerint *a reziliencia jelentése: rugalmas ellenállóképesség* [65]. A reziliencia fogalmát eredetileg az ökológiai- és anyagtudományokban használták, annak a tulajdonságnak a kifejezésére, hogy egy anyag vagy egy ökoszisztéma mennyire rugalmas, mennyire ellenálló az őt ért hatásokkal szemben, mennyire képes alkalmazkodni a körülményekhez, illetve mennyire képes megújulni. Napjainkra azonban már a társadalomtudományok is használják, így a pszichológia is. A rezilienciát a pszichológiai szakirodalom tipikusan úgy definiálja, mint az egyén képességét arra, hogy sikeresen és adaptívan túljusson a súlyos traumán, és megbirkózzon a jelentős, adott esetben krónikus stresszel [66; 12.o.].

Az IFRC úgy határozta meg a reziliencia fogalmát, mint: „*A katasztrófáknak, krízishelyzeteknek kitett, különböző sebezhetőségekkel rendelkező egyének, közösségek, szervezetek, országok azon képessége, hogy*

- megelőzzék,
- csökkentsék a hatását,
- megbirkózzanak,
- és felépüljenek a hirtelen megváltozott körülmények következményeiből anélkül, hogy veszélyeztetnék a hosszú távú kilátásaikat” [67; 6.].

A reziliencia fogalmát többen többféleképp értelmezik. Az egyik felfogásban „*A reziliencia tervszerű tevékenységek eredményeként kialakult állapot, amelyben az egyén és az adott közösség jól ismeri a várható veszélyeket, azok lehetséges következményeit, és rendelkezik olyan módszerekkel és eszközökkel, amelyek segítségével el tudja kerülni a veszélyeket, illetve képes azok bekövetkeztekor eredményesen védekezni ellenük olyan módon, hogy az eredeti (kiinduló), vagy annál minőségében jobb állapotot (fenntarthatóság) és a működőképességet viszonylag gyorsan vissza tudja állítani. Egyben az egyénnek és a közösségnek azon képessége (cselekvési képesség), amellyel mindezt el tudja érni.*” [68]

A továbbiakban a rezilienciát az alábbi értelemben használom: *a reziliencia az egyénnek vagy közösségnek az a tulajdonsága, viselkedése, képessége, hogy legyen képes alkalmazkodni a*

megváltozott körülményekhez. Mivel a kulcsszó a képesség, ezért a következő fejezetben ezt vizsgálom.

3.1.1. A reziliencia képesség-szemponitú megközelítése

Annak érdekében, hogy jól értelmezhető legyen a fenti megfogalmazás, fontosnak tartom elemezni a „képesség” fogalmának jelentését is, hiszen a képesség a reziliencia terminológiájának kulcsfontosságú eleme. A képesség esetünkben olyan kapacitás vagy adottság, amely különböző emberi, pszichológiai, társadalmi, gazdasági, fizikai, természeti vagy politikai körülményeken alapszik, és amely képessé teszi az egyén meghatározott cselekvések elvégzésére, vagy bizonyos hatások elviselésére. A reziliencia alapvetően arra a feltételezésre alapul, hogy az egyéneknek és közösségeknek mindig van valamiféle kapacitásuk. A reziliencia elérésének célja, ezeknek a kapacitásoknak az erősítése annak érdekében, hogy az egyének vagy a közösségek ellenálljanak a megváltozott körülmények okozta hatásoknak.

A reziliencia lehet akár egy egyén, egy közösség, egy szervezet vagy egy ország képessége is. A reziliencia fogalmának átfogó megközelítése megköveteli a különböző szintek közötti összefüggések felismerését, valamint azok kapcsolatát a regionális vagy globális szinttel [67; 7.o.]. A reziliencia erősítését célzó tevékenységek hatékonyabbak, és erősíthetik egymást, ha a társadalmi szintek mindegyikén alkalmazzák őket. Például, ha globális vagy országos szinten kampányt indítunk az elérhető egészségügyi szolgáltatásokért, a helyi közösségekben egy projekt keretén belül mindenki hozzájut a tiszta, egészséges ivóvízhez, az egyén szintjén pedig oltásokkal biztosítjuk a betegségek elleni védeltséget, máris nagyobb eredményt értünk el, mintha a társadalmi szintek közül bármelyiket kihagytuk volna a reziliencia-program tervezésekor.

Az IFRC, mint humanitárius szervezet, a 2013-ban elkészült és bemutatott (11. sz. kép) „Útmutató a rezilienciához” című, a Nemzeti Társaságok számára készült vitaanyagában, amelynek készítésében magam is részt vettem, a közösséget veszi alapul. Az anyagot összeállító munkacsoport tagjai azonban egyetértettek abban, hogy az egyén rezilienciája – a pszichoszociális jólét útján – ugyancsak alapvető fontosságú. A fentiekén kívül meg kell vizsgálnunk a külső környezet (pl. éghajlati vagy egészségügyi tényezők) fogalmát és annak hatását az egyének vagy a közösségek rezilienciájára.

11. sz. kép: Az IFRC „Útmutató a rezilienciához” vitaanyagának 2013-as bemutatója
Ammanban

Forrás: a szerző saját felvétele

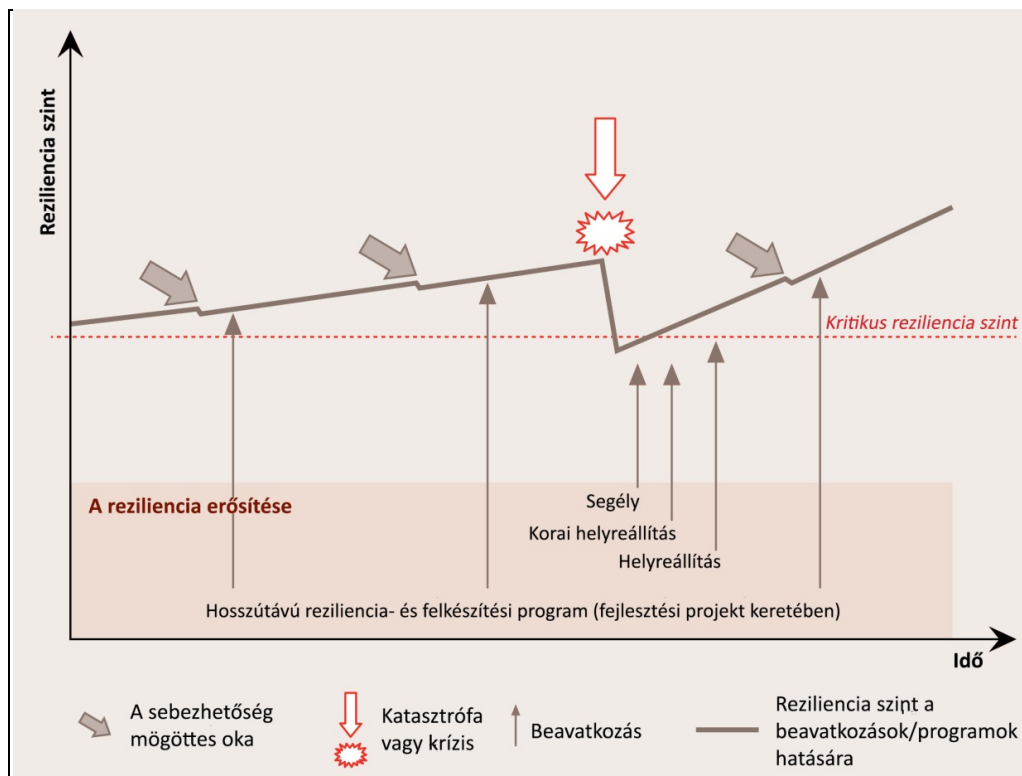
A meghatározás másik kulcsfontosságú eleme az a feltételezés, hogy az egyének, közösségek, országok egyrésztől *katasztrófáknak és egyéb rendkívüli eseményeknek, veszélyeknek vannak kitéve*, másrésztől ezek az események tovább fokozhatják a – már fennálló – sebezhetőségüket. A katasztrófák és más rendkívüli helyzetek közvetlenül okoznak veszteségeket, az életet gyökeresen megváltoztató körülményeket (természeti katasztrófák, járványok, fegyveres konfliktusok, migráció, élelmiszerhiány). *A sebezhetőség hátterében olyan okok húzódnak meg, amelyek aláássák a fejlődés lehetőségét, és növelik a sebezhetőséget, úgy, mint a természeti erőforrások pusztulása, demográfiai változások, az éghajlatváltozás hatásai, nem fertőző betegségek, gazdasági válság* [69; 134.o.].

Vizsgáltam a sebezhetőség lehetséges mögöttes tényezőit (úgy, mint környezeti-, demográfiai-, egészségügyi-, vagy éppen gazdasági tényezők) a közvetett és kiváltó okok szerint, és a következőképpen **rendszerzem** azokat:

- *A közvetett okok* hatással lehetnek a lakosság jólétére és a fejlődéssel kapcsolatos lehetőségeikre. Ezek a közvetett okok gyakran arra mutatnak rá konkrétan, hogy mi az, amiben hiányt szenvednek. Ilyen lehet például az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés, a készségek hiánya, alacsony megélhetési színvonal, a nők és a gyermekek igényeinek negligálása stb.[68].
- *A kiváltó okok*, azaz a probléma gyökere, gyakran az alulfejlettségben keresendőek, úgy, mint társadalmi rendszerek, politikai és gazdasági struktúrák, környezeti tényezők [70; 197.o.]. Ezek mind a közvetett okokkal tárgyiasulnak: gyenge kormányzati rendszerek (politikai), társadalmi kirekesztés (társadalmi), nem megfelelő kereskedelmi struktúra (gazdasági), környezeti erőforrások kizsákmányolása (környezeti).
- A közvetett okok és a sebezhetőség *mögöttes okai* között számos összefüggést találhatunk. Például az éhínség, vagy akár egy fegyveres konfliktus kockázata jelentős mértékben megnövekszik a természeti erőforrások elpusztításával. Hasonlóképpen a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, vagy a migráció megfelelő kezelése csökkentheti a katasztrófák vagy a konfliktusok bekövetkezésének kockázatát [71; 230.o.].

A reziliencia nem csupán egy *képesség*, amellyel az egyének vagy közösségek azonnal reagálnak a negatív hatású eseményekre, hanem egy *folyamat* is, amely pozitívan befolyásolja az alkalmazkodóképességet a felkészülés alatt, a bekövetkezett csapás során, valamint a megváltozott körülményekkel való megküzdés folyamán. A reziliens megközelítés hosszútávon a sikeres és fenntartható fejlesztési programok záloga, hiszen átfedi a felkészítést, a segélyezés és a helyreállítás fázisát is.

Ahogy a 6. számú ábrán látható, a felkészülés fázisát kell felhasználni arra, hogy mérjük a lakosság sebezhetőségét, és növeljük a reziliencia szintjét. A katasztrófa vagy krízishelyzetek során válik láthatóvá a lakosság valós megküzdési képessége. Ilyenkor derül ki sok esetben, hogy mik azok a hiányosságok, amelyek fejlesztésre szorulnak, illetve melyek azok a társadalmi rétegek, melyek kevésbé képesek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Ez újabb támpontot adhat a reziliencia fejlesztését szolgáló hosszútávú fejlesztési programok kidolgozásához.

6.sz. ábra: A reziliencia-szint változása az erősítő programok hatására

Készítette: a szerző

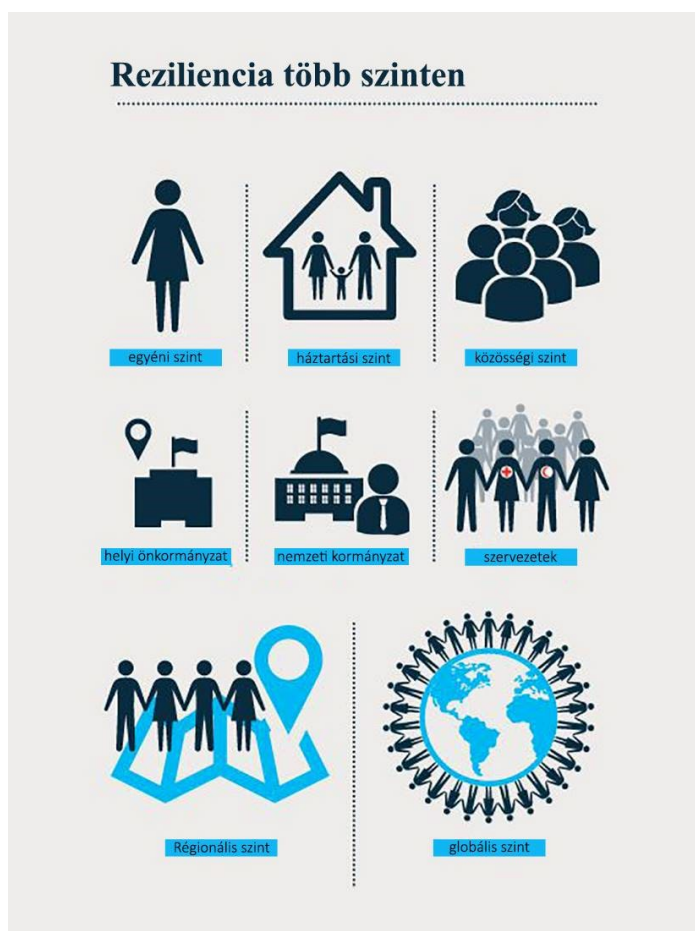
Fontosnak tartom kiemelni a reziliencia definíciójának utolsó részét, miszerint az egyéneknek és közösségeknek úgy kell megküzdniük az őket ért csapással, hogy közben nem veszélyeztetik a hosszú távú kilátásaikat, és benne rejlik a jövőbeni fejlődés lehetősége. Ez az, ami megkülönbözteti a rezilienciát a pusztá túléléstől és védettségtől.

3.1.2. A reziliencia a különböző társadalmi szinteken

A reziliencia definíciójának fontos része, hogy a rezilienciát a társadalom több szintjén kell értelmeznünk [72]. Ezeket a szinteket a 7. számú ábra mutatja:

- A reziliens *egyén* egészséges, rendelkezik azon ismeretekkel, képességgel, kompetenciákkal és gondolkodásmóddal ahhoz, hogy új élethelyzetekben is megtalálja magát, és javítson a saját és környezete életkörülményein.
- A reziliens *családok/háztartások* tagjai rendelkeznek a reziliens egyének tulajdonságaival.
- A reziliens *makroközösségek* erősítik a tagjaikat.
- *Helyi/önkormányzati szinten* erősíteni és gyengíteni is tudja az egyén, a családok/háztartások és a makroközösségek rezilienciáját, lévén felelős az infrastruktúrák fejlesztéséért, fenntartásáért, szociális szolgáltatásokért, valamint a törvényi háttér betartatásáért.

- *Kormányzati szinten:* a reziliencia a szabályzók, irányelvek, a szociális háló, és kormányzati kérdésekkel járó felelősség stb., amely összefügg a közösségek rezilienciájával.
- *Szervezeti szinten:* egy szervezet-szintű védettség. A Vöröskereszt esetében a Nemzeti Társaságok, helyi szervezeteik és önkénteseinek rezilienciáját jelenti, mely hozzájárul, és szerves része a rászorulóknak segítségének.
- *Regionális és globális szinten:* a veszélyek, amelyekkel szemben ellenállónak kell lenni: fegyveres konfliktusok, erőszak, a biztonság hiánya, éhínség, tömegmozgások, gazdasági recesszió, járványok, környezetszennyezés, klímaváltozás; a globalizáció és az új technológiák negatív hatásaként jelentkező tényezők [70] itt csúcsosodnak ki, és a kapcsolódó döntési folyamatok hatással vannak minden alsóbb szintre.

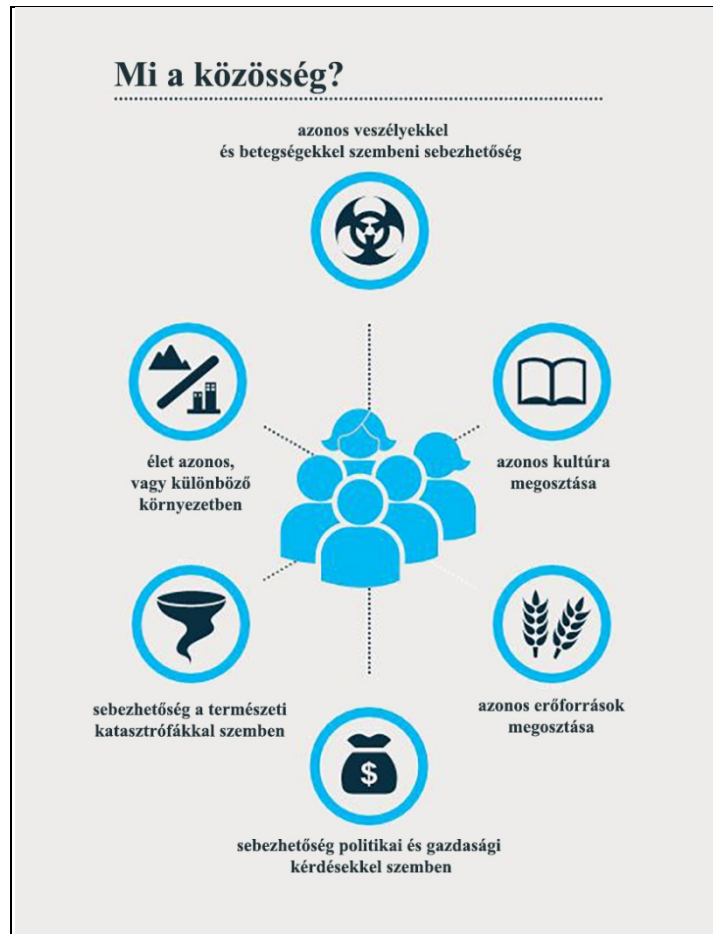
7.sz. ábra: A reziliencia társadalmi szintjei

Forrás: IFRC [67] Készítette: a szerző

A közösség definíciója

Ahhoz, hogy megállapíthatóvá váljon, mitől lesz reziliens egy közösség, elsősorban a *közösség* fogalmát kell értelmezni, ezért megvizsgáltam és elemeztem a közösség definícióját, illetve a közösséget, mint társadalmi egységet alkotó tényezőt.

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint a közösség: „Közös élet vagy munkaviszonyok közt élő, ill. közös eszméket, célokat, törekvéseket valló emberek kisebb-nagyobb csoportja, együttese. Ilyen személyeknek egymáshoz való viszonya, együvé tartozása. Családi, emberi, házassági közösség. Valamely állam, város stb. lakossága. Valamely céllal tömörült, együttműködő, szervezett társadalmi, politikai egység, együttes” [19].

8.sz. ábra: A közösség fogalmának összetevői

Forrás: IFRC [67] Készítette: a szerző

Az IFRC szerint (8. számú ábra): a közösség olyan emberek csoportja, akik azonos, vagy éppen különböző térségben, településen, környéken élnek, azonos kulturális és társadalmi értékeket vallanak, és azonos erőforrásokkal rendelkeznek. Közösség lehet embereknek egy olyan csoportja, amely ugyanolyan kockázatoknak és fenyegetéseknek van kitéve, legyenek azok betegségek, szociális vagy gazdasági tényezők, vagy éppen természeti katasztrófák [67; 10. o.]. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy minden humanitárius program sokkal hatékonyabb, ha a program célközössége reziliens közösség [73; 254.o.]. A közösségek rezilienciája segíti a programok sikeres átvételét, ugyanakkor reziliencia növelő programok szükségesek ahhoz, hogy reziliens közösségek alakuljanak ki, hogy aztán a további fejlesztési programok még eredményesebbek lehessenek az érintett közösségekben.

A reziliens közösség ismérveinek vizsgálata

Rengeteg tényező befolyásolja egy közösség reziliencia szintjét (fizikai, emberi, pénzügyi, társadalmi, természeti), amelyek mind összefüggésben vannak egymással, és amelyeket holisztikus (a rendszert, mint egészet vizsgáló) megközelítéssel, multidiszciplináris módon kell szemlélnünk ahhoz, hogy megértsük, hogyan hatnak egymásra az egyes faktorok [74].

Az IFRC szerint a *reziliens közösség* ismérvei (9. számú ábra):

- egészséges, és hozzájár az alapvető szükségletei kielégítéséhez szükséges eszközökhöz és szolgáltatásokhoz,
- rendelkezik gazdasági lehetőségekkel,
- jól működő és hozzáférhető infrastruktúrákkal rendelkezik,
- tudja kezelni a rendelkezésre álló természeti értékeket,
- tagjai összeköttetésben állnak egymással és más közösségekkel.

Annak érdekében, hogy egy alapvetően sebezhető közösség reziliencia-szintjét növelni tudjuk, az IFRC és a Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok és más humanitárius szervezetek abban tudják segíteni a közösségeket, hogy a körülöttük lévő kockázatokkal tisztában legyenek, és megismerjék a sebezhetőségük mögöttes okait [67]. A reziliencia megerősítése egy olyan hosszabb távú folyamat, amit alapvetően a közösség önmaga tud véghezvinni. A Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok szerepe például a reziliencia-programokban közösségektől függően változó lehet, függhet a sebezhetőség mögöttes okaitól, a kapacitásoktól, a közösség tágabb környezettel való kapcsolatától, valamint attól a hozzáadott értékektől, amelyhez a Vöröskereszt hálózatán keresztül juthatnak. Ahogyan a korábbiakban bemutattam és elemeztem a reziliencia sajátosságait, nagyon fontos, hogy más szereplőket, úgymint önkormányzatok, kormányzati és nem-kormányzati szervezetek, segítő csoportok, és a közösség tagjaiként az egyéneket is bevonják a programok tervezésébe és végrehajtásába egyaránt [68].

Egy reziliens közösség...

9.sz. ábra: A reziliens közösségek ismérvei

Forrás: IFRC [67] Készítette: a szerző

Fontos, hogy a reziliencia-programok rugalmasak legyenek, hiszen mind a közösségek, mind pedig a körülmények folyamatosan változnak, a leghatékonyabb programok pedig csak akkor valósíthatók meg, ha ezeket a változásokat folyamatosan nyomon követjük, és reagálunk rájuk [75]. Figyelembe véve a kockázatokat, a sebezhetőség mögöttes okait, valamint a kapacitásokat, fontosnak tartom, hogy olyan humanitárius programok szülessenek, amelyek hosszútávon láthatóan képesek a reziliens közösségek fenntartására.

3.2. A reziliencia növelését szolgáló programok

A közösség rezilienciájának megerősítése a Vöröskereszt Mozgalom egyik kiemelt feladata, egyfajta hozzáadott érték a fenntartható fejlődéshez. Az IFRC szerint *a reziliencia az a képesség, amellyel egy közösség alkalmazkodik a környezetében található kockázatokhoz, és megbirkózik az – akár ismétlődő vagy elhúzódó – katasztrófákkal, válsághelyzetekkel, átfogó társadalmi-gazdasági változásokkal, valamint képessé teszi a közösség tagjait a fejlődésben elért eredmények megvédésére és továbbfejlesztésére* [67].

A mindenkori kormányok jól felfogott célja, hogy a környezetükben található kockázatokat ismerő, veszélytudatos, fejlett önmentő képességgel rendelkező közösségek jöjjenek létre [75] úgy, hogy mindehhez a humanitárius szervezetekkel együttműködésben, anyagi-, eszköz-, humán erőforrás, és tudásbeli támogatást adjanak, és a közösség erejére alapozzák a reziliencia hosszú távú fejlesztését.

Megvizsgáltam és rendszereztem azokat a *tevékenységeket*, amelyek során, a közösség erejével fejlődhet a reziliencia, illetve amelyek feltétlenül szükségesek a reziliencia fejlesztéséhez. Ezek az alábbiak:

- A közösség összetételére, kockázataira, szükségleteire, sebezhetőségeire és kapacitásaira vonatkozó *felmérések elkészítése*, azok kiértékelése.
- *A közösség támogatása* abban, hogy hosszú távú tervezéseik során figyelembe vegyék az innovációs lehetőségeket, az újabb, hatékonyabb, környezetbarát, költséghatékony technológiák használatát [76; 25.o.].
- „*Érzékenyítés*”¹⁵³ a nemi egyenlőségre, a kulturális különbségekre, a klímaváltozásra és az erőszakmentes világszemléletre.
- *Támogatás* minden olyan önszerveződő kezdeményezésben, amely arra irányul, hogy saját erőből csökkentsék az őket körülvevő kockázatokat, és önnön sebezhetőségüket [77].
- *Segítségnyújtás* abban, hogy hozzájuthassanak olyan külső segítséghez, mint pl. a hatóságok, civil szerveződések, vagy akár a Vöröskereszt Mozgalom tagjainak támogatása.
- A közösségek *aktív bevonása* a programok tervezésébe, monitorozásába és kiértékelésébe, továbbá *lehetőséget biztosítani* számukra, hogy átláthassák mind a program folyamatát, mind pedig a források felhasználását.

A közösségi reziliencia-programokkal szembeni követelményeket az alábbiakban határozom meg.

A közösségi reziliencia-programok során kulcsfontosságú az emberközpontú megközelítés. Minden közösségnek azonos esélyeket kell teremteni a kockázatokkal, veszélyekkel szemben, ennek megfelelően figyelembe kell venni, hogy a reziliens közösségekkel, egyénekekkel szemben, a kevésbé reziliens közösségek vagy egyének háttérbe szorulhatnak, így a programok tervezése során ezeket a különbségeket szem előtt kell tartani. Elérhetővé kell tenni az egyének és a közösségek számára

¹⁵³ Az érzékenyítés a humanitárius segítségnyújtás terminusában olyan tevékenységet jelent, melynek során felhívják a figyelmet egy – a társadalom számára – fontos témára és alapértékké teszik az egyén számára.

azokat az eszközöket, erőforrásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy javítani tudják a saját önmentő-képességeiket. Fontos, hogy a lakosság sajátjának érezze a programokat, részese legyen, és tevékenyen részt vegyen benne. Ne legyen kritérium a célzott felkészítés-specifikus programok szervezése, hanem egyéb, mindennapi tevékenységek során is legyen segítségnyújtás, mint a szociális segélyezés, véradás, vagy akár az egészség programok stb. [78].

10. sz. ábra: A reziliencia-programok összetevői
 Forrás: IFRC [67] Készítette: a szerző

A reziliencia növelése csak több összetevő együttes hatásától várható. A kormányzati és a humanitárius szervezetek katasztrófák utáni beavatkozása elindíthatja ugyan a reziliencia fejlesztésre való törekvést, de a hosszútávú eredményekhez szükség van a szervezetek közötti folyamatos együttműködésre, az egymással és a lakossággal való kommunikációra, fejlesztési programok kidolgozására, projekt alapú finanszírozásra, és az eredmények széleskörű megismertetésére.

A reziliencia-fejlesztés, mint tevékenység összetevőit a 10. számú ábra mutatja. Minden reziliencia program alapja, hogy a közösségeket ért krízishelyzet esetén beavatkozzanak azok a szervezetek, amelyek egymással együttműködve, a közösségek igényeit megismerve dolgoznak ki és terjesztenek olyan programokat, amelyek – megfelelő támogatási formák segítségével – hosszútávú projektekké válhatnak.

A reziliencia-programok eredményességének feltételei

A kockázatsökkentés és az ellenállóképesség növelése, a nemzetközi humanitárius szervezetek elsőszámú stratégiai célja [79; 759.o.]. Megvizsgáltam a humanitárius segítségnyújtás új kihívásait, és nyilvánvalóvá vált annak fontossága, hogy a fejlesztési programok és segélyek

elsősorban a legsebezhetőbb – katasztrófa, fegyveres konfliktus, betegség által sújtott – közösségek és egyének rezilienciájának erősítését szolgálják. *A reziliencia növelésébe és a katasztrófakockázatcsökkentésbe fektetett erőforrások növelik a fejlesztési programok fenntarthatóságát* [80; 2711.o.], mindebből az következik, hogy – a Sendai keretszerződés 2. számú prioritásának megfelelően – a kockázatcsökkentést integrálni kell az egyes államok veszélyhelyzeti tervezési és gazdasági politikájába [81].

Annak érdekében, hogy a reziliencia-programok a mindennapok részeivé váljanak, nem elegendő, ha csak a Vöröskereszt Mozgalom és más humanitárius szervezetek küldetésüknek tekintik, és hosszú távú stratégiájukba építik. Nélkülözhetetlen a kormányzati szervek és más döntéshozók elkötelezettsége az ügy mellett [67].

A kormányzati finanszírozásokon és a humanitárius szervezetek szerepvállalásán túl a különböző adományozó vállalatok rengeteget tesznek azért, hogy támogassák a reziliencia-programokat és a fenntartható fejlődést a legnehezebb körülmények között élő közösségekben is [82; 409.o.]. Az IFRC támogatási terveiben kiemelt szerepet kapott a támogatók megszólítása a reziliencia-programok finanszírozásának tekintetében, beleértve a sebezhetőség- és kapacitás felméréseket, a segélyprogramokat és a hosszú távú fejlesztési projekteket is. Ennek megfelelően a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének közgyűlése 2012-ben döntött arról, hogy minden veszélyhelyzeti támogatás minimum 10 százalékát a reziliencia-programok fejlesztésére kell fordítani, így az elmúlt években számos új reziliencia-projekt indult el. Szem előtt kell tartani, hogy a programok nem okozhatnak további egyenlőtlenséget, feszültséget a közösségekben, mert ezek célja éppen az, hogy a közösség erejével csökkentsék az egyén és általában a lakosság sebezhetőségét [83; 441.o.]. A humanitárius szervezeteknek a reziliencia-programok hiteles végrehajtása során figyelembe kell venniük a közösségekben jelentkező egyenlőtlenségek csökkentését, mindezt a közösségek akaratának és kapacitásainak tükrében [78].

3.3. Az éghajlatváltozás, mint a reziliencia-programok új eleme

Felmerül a kérdés, hogy hogyan tudja a Vöröskereszt Mozgalom az évtizedek alatt kialakult profilját úgy megújítani, hogy képes legyen a legújabb kihívások során is segíteni, így akár a klímaváltozással, az újonnan felbukkanó járványokkal, mentális jóléttel összefüggő problémákra is reagálni? Az elmúlt években egyre több ember, közösség kerül olyan élethelyzetbe, ami veszélyezteti szociális és gazdasági biztonságukat és azt a lehetőséget, hogy emberi méltóságuknak megfelelő körülmények között éljenek [84]. A humanitárius segítségnyújtás szempontjából azokat tekintjük rászorulóknak, akiknek a sebezhetősége nagy. A sebezhetőség viszonylagos és dinamikus fogalom. Az egyénnek és a közösségnek azzal a képességével kapcsolatos, ahogyan egy adott időpontban képes megbirkózni nehézségekkel. A sebezhető embereket napjaink új kihívásával, az éghajlatváltozással kapcsolatos jelenségek is érzékenyebben érintik. Napjainkban fontos, hogy a sebezhetőség-csökkentéssel és kapacitás-építéssel kapcsolatos tevékenységek kerüljenek előtérbe, melyeknek az éghajlatváltozás hatásainak csökkentésére is ki kell terjedniük.

3.3.1. Az éghajlatváltozás hatása a lakosságra

Az éghajlatváltozással kapcsolatos kérdések és stratégiák megismerése nélkül napjainkban nem lehet teljes egy reziliencia-program. Az éghajlatváltozás-okozta szélsőséges időjárási körülmények miatt kialakuló humanitárius kihívásokat hatékonyan mérsékelni akkor lehet, ha az érintettek tudatában vannak az őket fenyegető időjárásból fakadó veszélyhelyzeteknek, és ismerik a megküzdés módját is. Fel kell továbbá ismerni, hogy bár az éghajlatváltozás globális problémát okoz, a hatások, illetve az ebből fakadó humanitárius kihívások a fejlődő országokban még határozottabban jelennek meg [85; 134.o.]. A Vöröskereszt – küldetését tekintve – elsősorban a környezetbiztonság humanitárius aspektusára helyezi a hangsúlyt, hiszen erőforrásaival erre a területre tud hatást gyakorolni [78]. A környezeti feszültségek – mint a környezeti szűkösség és a környezeti degradáció – politikai, gazdasági, társadalmi, demográfiai következményekkel járnak [86; 522.o.], [87; 7.o.]. A környezeti konfliktusok négy általános típusa – etnikai/politikai, migrációs, természeti erőforrások kapcsán kialakuló konfliktus, globális környezetváltozás által kiváltott konfliktus – mind erőteljes hatást gyakorol a társadalmakra, azok legsebezhetőbb rétegeire [88], [89], [90].

12. sz. kép: „Tiszta víz” program résztvevői El Corte településen, Haitin, 2013-ban.

Forrás: a szerző saját felvétele

Az elkövetkező évtizedekben az éghajlatváltozás hatásai veszélyeztetik majd természeti értékeinket és a lakosságot egyaránt [91; 65.o.]. A klímát és a környezetet veszélyeztető tényezőket globális kihívásnak szükséges tekinteni [92; 15.o.]. A Vöröskereszt programjaival egyrészt arra fókuszál, hogy felhívja a közösségek figyelmét a környezeti változásokkal kapcsolatos kihívásokra, másrészt, hogy megvédje a leginkább sebezhető rétegeket ezektől a kihívásoktól. Azokban az országokban, ahol a környezeti változások hatására korlátozott a lakosság hozzáférése az elegendő mennyiségű, tiszta, egészséges ivóvízhez, a nemzeti társaságok a víztakarékossággal, valamint az ivóvíz higiénikus tárolásával kapcsolatos ismereteket terjesztenek (12. sz. kép).

Az egyes nemzeti társaságokra, illetve az azokat összefogó Vöröskereszt és Vörösfélföld Társaságok Nemzetközi Szövetségére egységes nemzetközi stratégiai iránymutatások vonatkoznak, melyek fő célja, hogy a katasztrófavédelmi tevékenységgel és a közösségek ellenálló-képességének növelésével foglalkozzanak.

A Vöröskereszt Társaságok 2007. évi XXX. Nemzetközi Konferenciája kötelezettséget vállalt arra, hogy:

- következő évtizedekben felhívja a figyelmet az éghajlatváltozásra,

- humanitárius segítséget nyújt az érintetteknek,
- javítja a készülségi kapacitást, beleértve a katasztrófavédelmi felkészülési tevékenységet,
- csökkenti a leginkább érintett emberek sebezhetőségét,
- integrálja az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázat kezelést a szakterületi politikákba és tervekbe,
- mozgósítja az emberi és pénzügyi erőforrásokat, elsőbbséget adva a legsebezhetőbb embereket érintő intézkedéseknek.

A kötelezettségvállalások teljesítésére 2007-ben az IFRC egy Klímaváltozási Központ létrehozásáról, pontosabban annak támogatásáról is döntött, mely alapvetően módszertani támogatást nyújt a programban részt vevő Nemzeti Társaságoknak. A központ célja elsődlegesen nem új tevékenység bevezetése, hanem a klímaváltozással kapcsolatos intézkedések integrálása a meglévő tevékenységek mechanizmusába.

Figyelembe véve a változó kihívásokat, az ENSZ és az IFRC elvárásait, azonosítottam az éghajlatváltozással kapcsolatos tevékenységek eredményességének növeléséhez szükséges területeket, amelyek nélkülözhetetlenek a hatékony segítségnyújtáshoz.

Az alábbi fő fejlesztési pontokra teszek javaslatot:

- Kommunikáció/figyelemfelkeltés

A kommunikációs tevékenység megerősítése a Vöröskereszt Mozgalmon belül és kívül, a klímaváltozás humanitárius következményeinek terjesztésére és a jó gyakorlatok átadására.

- Kapacitásépítés

Növelni kell a Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok humán erőforrás állományában – beleértve az önkénteseket is – a klímaváltozás témakörében felkészült szereplők számát. Ennek érdekében felkészítési programokat szükséges kidolgozni, szervezni.

- Erőforrások mobilizálása

Mobilizálni kell az erőforrásokat az éghajlatváltozás kockázatainak csökkentése érdekében, erősíteni a reziliencia-programokat, különösen a legszegényebb országok legsebezhetőbb közösségei számára.

- Érdekérvényesítés a nemzetközi politikában

2012-ig sikerült elérni a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének programjának harmonizációját az UNFCCC¹⁵⁴ és más szervezetek klímaváltozási politikájával. A feladatok itt azonban nem álltak meg, az egyezmény aláírása után 10 évvel is van feladat, amelyet a Vöröskereszt – humanitárius küldetéséből és befolyásából adódóan – felvállalt.

- Elemzés

¹⁵⁴ United Nations Framework Convention on Climate Change – Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, melyet 1992. június 13-án írtak alá. Célkitűzésükben meghatározzák az üvegházhatást okozó gázok légköri koncentrációinak stabilizálását, hogy minimálisra csökkentsék a további veszélyhelyzetek kialakulását. Napjainkra 188 ország csatlakozott a keretegyezményhez.

Elemzéseket kell készíteni a kapacitásépítéshez, és erősíteni kell a kommunikációt és az érdekképviselést az éghajlattal összefüggő kérdésekben, és támogatni kell a tudás és a tapasztalatok magas színvonalú elemzését az éghajlatváltozás kezelésével kapcsolatban.

- Működési támogatás

Forrásokra van szükség ahhoz, hogy az éghajlatváltozással, extrém időjárási jelenségekkel, természeti katasztrófákkal kapcsolatos felvilágosító, lakosságfelkészítő kampányba kezdjenek az egyes Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok.

Ezek az elemek adhatják az alapját az éghajlatváltozással kapcsolatos tevékenységeknek.

Javaslatom szerint a fenti tevékenységek végrehajtásánál 4 fő területre kell a hangsúlyt helyezni:

- 1) **Tudatosság:** az oktatás és a kommunikáció támogatása az éghajlatváltozás és a szélsőséges időjárási események propagálása érdekében a lakosság körében¹⁵⁵.
- 2) **Programtervezés:** az éghajlati kockázatokkal kapcsolatos ismeretek beilleszkedésének támogatása a Vöröskereszt/Vörösfélhold reziliencia programjaiba.
- 3) **Érdekképviselő:** a döntéshozók felvilágosítása a legsebezhetőbb embercsoportok klímaváltozás hatására elszenvedett problémáiról, közös megoldások keresése.
- 4) **Elemzés:** elemzés, dokumentálás, valamint a tudás és a tapasztalatok megosztása, az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatok kezelése.

Az általam javasolt elemek és a tevékenységet meghatározó négy fő terület, a Vöröskereszt nemzetközi és nemzeti tevékenységének szinte minden ágához hozzá tudják adni az éghajlatváltozással kapcsolatos ismereteket. A program végső célja az éghajlatváltozás okozta sebezhetőség csökkentése a fejlődő országokban. A program megvalósításának folyamatában az egyes nemzeti társaságok munkatársai ismereteket szerezhetnek az éghajlatváltozással kapcsolatban, majd fel tudják mérni a helyi kockázatokat, melyek alapján már meghatározhatják a szükséges kapacitásokat, illetve elkészíthetik a terveket. Az éghajlatváltozással kapcsolatos programok megvalósításának fő területei a katasztrófavédelmi tevékenységre, ezen belül a kockázatok csökkentésére és a korai előrejelzésre, valamint az egészségügyi tevékenységre terjedhetnek ki [93].

3.3.2. Az éghajlatváltozással összefüggő egészségügyi kockázatok és a szükséges lépések

A katasztrófavédelem területén a változó éghajlat egyre nagyobb erőforrás-igényeket támaszt az egyes országokkal szemben, több és átfogóbb műveletre van szükség. A korábbiakhoz képest más jellegű és bonyolultabb katasztrófák:

- fokozottabb egészségügyi kockázatot jelentenek,

¹⁵⁵ A Magyar Vöröskereszt 2014 és 2016 között valósította meg „Közösségi reziliencia városi környezetben” elnevezésű projektjét, amelynek fontos elemei voltak az éghajlatváltozással kapcsolatos tudnivalók átadására alkalmas ún. komoly játékok, melyeket az IFRC és a Dán Vöröskereszt Éghajlatváltozási Módszertani Központja fejlesztett ki. <http://www.climatecentre.org/games>

- hatásukra csökken az élelmiszer-biztonság- és a vízellátás stabilitása,
- valamint növekszik a migráció [94; 37.o.].

Egészségügyi tekintetben az éghajlatváltozás jelenleg hozzájárul a betegségek terjedéséhez és a korai halálesetekhez [95]. A humanitárius segítségnyújtás alapvető célja, hogy segítse a kiszolgáltatott embereket, melyben az egészségük megőrzése is kulcsszerepet játszik [96]. Az eredményes megoldásokhoz hatékony stratégiákat és terveket kell alkalmazni. Közép-Amerika és Délkelet-Ázsia esetében például a dengue-láz és a kolera okoz komoly visszatérő egészségügyi veszélyhelyzetet, mely terjedésének kedveznek a vízzel borított területek, illetőleg az így fokozottabban jelenlévő szúnyogok [97; 539.o.]. A helyzet kezelése prevenciós munkával valósítható meg (13. sz. kép).

13. sz. kép: Kolera elleni prevenciós előadás a lakosság számára Haitin, 2013-ban
Forrás: a szerző saját felvétele

A Vietnami Vöröskereszt égisze alatt például mintaprojekt indult a szúnyogok szaporodásának kedvező felületek csökkentésével, és lárvaölő guppi halak telepítésével, Ho Chi Minh City és Tien Giang térségében, ahol összesen 48 000 lakos számára készült megelőzési terv az esős évszakban megnövekvő dengue-láz és kolerás megbetegedések visszaszorítására. Ezek az intézkedések, programok nagyban hozzájárulnak a lakosság rezilienciájának növeléséhez.

A környezeti változások hatására kialakuló pandémiák fokozott veszélyt rejtenek magukban, hiszen a mai korban az emberek mozgásban vannak, kontinensről kontinensre utaznak, így a különböző vírusok is képesek több ezer kilométert megtenni néhány óra leforgása alatt. Sok esetben olyan vírusok okoznak komoly fertőzéseket, amelyek eredeti környezetükben nem jelentenek különösebb veszélyt a lakosságra, ám azokra, akik nem rendelkeznek védekezőképességgel az adott vírustörzsre, akár halálos veszélyt is jelenthetnek [98].

A Humanitárius Pandémiás Felkészítési Programot (H2P) azért dolgozták ki a WHO és az IFRC közreműködésével, hogy segítse a legsebezhetőbb rétegeket is megbirkózni a járvány jelentette veszélyekkel [99]. Az elmúlt 300 évben 10 pandémiát tart nyilván az Egészségügyi Világszervezet, ebből három a XX. században pusztított (1918, 1957, 1968). A WHO ezen tapasztalatok alapján nyilvánította a 2009-es A H1N1 sertésinfluenzát pandémiának [100].

A megnövekedett utazási lehetőségek, az urbanizáció és a nagyobb népsűrűség tükrében, napjainkban egy olyan pandémiának, mint az 1918-as spanyolnátha, katasztrófális következményei lehetnének. A legrosszabb esetben az egészségügyi ellátó rendszer ekkora terhelés következtében nagyon gyorsan összeomolhatna még a fejlettebb országokban is. A közintézmények, iskolák, bankok, üzletek bezárnának, megbénulna a tömegközlekedés is [101].

Kulcsfontosságú tehát egy nagy kiterjedésű pandémia esetére alkalmazandó stratégia kidolgozása, valamint a hivatásos és civil szervezetek szakembereinek és önkénteseinek felkészítése. Fontos továbbá a pandémiás influenza lakosságfelkészítési tervek és protokollok kidolgozásának támogatása az érintett országokban, különös tekintettel az egészségügyi szolgáltatásokra, az élelmiszerbiztonságra valamint a megélhetést segítő eszközökre. Szintén fontos az erőforrások megerősítése, kapacitásépítés a humanitárius szervezetekben, kiemelten a Vöröskereszt/Vörösféld Nemzeti Társaságokban, a munkatársak, önkéntesek és más civil szervezetek felkészítése a veszélyhelyzeti pandémiás tervek alkalmazására [102; 1547.o.].

Lényeges, hogy a lakosság számára bármikor elérhető pandémiás „csomagok” kerüljenek kidolgozásra és elkészítésre, melyek alkalmazhatóak a nemzeti, helyi vagy közösségi szintű tervekkel szinkronban, vagy beépíthetők azokba.

Az egészségügyi veszélyhelyzetekre való hatékony felkészülés érdekében javaslom az alábbi lépéseket:

- az egyes országok felkészültségének és kapacitásainak vizsgálata,
- globális képzési- és kommunikációs anyagok adaptálása,
- a kész anyagok és módszertanok tesztelése területi és közösségi szinteken,
- a területi/közösségi vezetők képzése,
- gyakorlatok végrehajtása területi/közösségi szinteken.

Ezek a lépések szoros együttműködést és koordinációt igényelnek a résztvevő felektől. A cél: integrálni egy kidolgozott közös programot az adott országok – már meglévő – veszélyelhárítási terveibe.

3.3.3. Az éghajlatváltozással összefüggő kockázatok csökkentése

„Az utóbbi évek káreseményei bebizonyították, hogy a lakosság alapvető ellátását és mindennapos életritmusát, gazdasági fejlettségi szintjét biztosító, támogató létfontosságú létesítmények és rendszerek (kritikus infrastruktúrák) a rendkívüli időjárási hatásokra érzékenyek, könnyen sérülnek, nagymértékben sebezhetőek.” [103; 21.o.]

Az éghajlatváltozás újragondolásra készíti az államokat és segítő szervezeteket. Korábban egyes Vöröskereszt/Vörösféld Nemzeti Társaságok esetében a fő tevékenységek a vradásszervezés, a mentőszolgálat, illetve katasztrófavédelmi tekintetben a lakosságellátási feladatok jelentek meg a természeti csapások esetén. Földi László egy 2012-es publikációjában úgy fogalmazott, hogy napjainkban, a klímaváltozás elsődleges következményeként jelentkező időjárási

szélsőségek többlet terhet rónak a katasztrófák elleni védekezésben résztvevőkre is [104]. Meglátásom szerint, napjainkban már a humanitárius szervezeteknek is feladata a katasztrófák korai előrejelzése, a lakosság kimenekítése, illetve a megélhetési források védelme, valamint az abban való részvétel. Mindezek együttesen az éghajlatváltozás hatásaira adott válaszok részei, illetve a reziliencia-programokba épülve erősítik a katasztrófákra való felkészülési és rehabilitációs/újraépítési tevékenységet [105; 166.o.].

A klíma-adaptáció lényege éppen abban rejlik, hogy a szélsőséges időjárási jelenségekhez történő alkalmazkodást úgy igyekeznek elősegíteni a lakosság körében, hogy mindeközben minimalizálja az okozott károkat, továbbá szem előtt tartja a fenntartható fejlődés kritériumait is. A fenti folyamatok a Vöröskeresztben rendszerként működnek, a felkészülésen belül jelennek meg, melyek a korai előrejelzés/korai beavatkozás és a kockázatok csökkentése területén valósulnak meg.

Costa Rica esetében például a 2015. évi földrengés számos halálos áldozatot és jelentős anyagi kárt eredményezett, melynek felszámolására a Costa Ricai Vöröskereszt egy 120 fős kutatómentő csapatot vezényelt a térségbe. Az eset után a helyi állami vezetők és a Vöröskereszt úgy döntött, hogy a későbbi katasztrófák lehetséges következményeinek csökkentésére komoly lakosságfelkészítési tevékenységbe kezd a térségben, melynek során összesen 200 főt készítettek fel katasztrófavédelmi tevékenységre, 100 főt képeztek ki elsősegélynyújtásra, és további 30 főt készítettek fel rádiókommunikációra. A 9 hónappal később bekövetkezett újabb földrengés esetén már a felkészített lakosság hatékonyabban tudott beavatkozni a katasztrófa felszámolása érdekében [106].

Magyarországon a Vöröskereszt a megyei katasztrófavédelmi igazgatóságokkal együttműködve valósította meg lakossági fórumait a 2013-as dunai árvíz után, valamint városi közösségi reziliencia-programját 2015-2016 folyamán. Mindkét program a lakosság tudatosságának növelését, rezilienciájának erősítését, önmentő képességének fejlesztését célozta meg annak érdekében, hogy egy esetlegesen bekövetkező további katasztrófa során már hatékonyan tudjanak reagálni a kihívásokra [107].

Az éghajlatváltozás által okozott humanitárius kihívások egyrészt konkrét beavatkozásokat igényelnek, másrészt a kiváltó okok csökkentését is megkövetelik [108; 111.o.]. Elengedhetetlen az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek és lehetséges intézkedések beépítése a humanitárius szervezetek katasztrófavédelmi-, és egészségügyi tevékenységébe [109]. Mint ahogy a katasztrófavédelmi tevékenységben adott válasz esetén is igaz, az emberek gondolkodását, szemléletét és körülményeit kell megváltoztatni ahhoz, hogy ne az élelmiszersegély legyen az egyetlen megoldás a felmerülő problémákra. [110]. A reziliencia fogalma elemzése során rámutattam, hogy az egyének és a közösségek rendelkeznek azon ismeretekkel, képességekkel és kompetenciákkal, hogy új élethelyzetben is megtalálják magukat, és javítsanak életkörülményeiken.

A Vöröskereszt Mozgalomnak, mint története során mindig, most is képesnek kell lennie arra, hogy úgy alakítsa át a szervezetét, szellemiségét, személyi állományát felkészítését, hogy alkalmas legyen a legújabb kihívásokhoz alkalmazkodva segíteni a közösségeken, és a reziliencia fejlesztésében élen járjon. A klímaváltozási felvilágosító tevékenységek során igen komoly célcsoportot képez az ifjúság, akik a jövő nemzedékeként igen sokat tehetnek. Ez a célcsoport fogékony a téma iránt, játékos formában képesek eljuttatni egymásnak az ismereteket, mindamelllett,

hogy otthon, családi körben is sok esetben befolyással bírnak a szülők gondolkodására [111; 368.o.]. Erre célszerű ráépíteni néhány programot.

Az éghajlatváltozás problematikáját vizsgálva megállapítható, hogy a Vöröskereszt – mint világméretű humanitárius szervezet – fontos szerepet tölt be abban, hogy a legrászorultabb embereket felkutassa, felvilágosítsa, és megóvja az éghajlatváltozás káros hatásaitól. Az éghajlatváltozással kapcsolatos tudnivalók kiválóan beépíthetők a szervezet reziliencia-programjaiba, kiegészítve a katasztrófákkal és az egészségügyi tudatossággal kapcsolatos ismereteket.

3.4. *Részkövetkeztetések*

- A reziliencia különböző társadalmi szinteken jelenik meg. Ezek a következők: egyén, család/háztartás, közösség, helyi/önkormányzati, kormányzati, szervezeti, regionális/globális szintek.
- A reziliencia fogalmának elemzése során **megállapítottam**, hogy a reziliencia egy olyan tulajdonsága az egyéneknek, háztartásoknak, közösségeknek, szervezeteknek, országoknak, amely a különböző szinteken egymással összefüggést mutat, és hatást gyakorol egyik szint a másikra.
- A közösség fogalmának meghatározása folyamán **rávilágítottam** a közösségek sokszínűségére és az egyének közösséghez tartozásból származó előnyeire. A reziliens közösség ismérveinek elemzése során **javaslatot tettem** a közösségek reziliencia-programba való bevonásának lehetőségeire, eszközeire, módszereire, rávilágítottam a bevonás szükségességére. Ennek keretében az általam javasolt feladatok az alábbiak: azok a szervezetek, amelyek a reziliencia növelését tűzték ki célul, legyenek tisztában a kockázatokkal, és értsék a sebezhetőség mögött álló okokat, munkájuk során helyezték előtérbe a legsebezhetőbb egyéneket, csoportokat, továbbá legyenek tudatában a partner szervezetekkel való együttműködés szükségességének.
- Az új kihívások vizsgálata során **feltártam** azok reziliencia programokba való beillesztésének szükségességét és az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek fontosságát a kockázat- és sebezhetőség csökkentés feladatrendszerének tükrében.
- A Vöröskereszt és Vörösfélhold Nemzeti Társaságok tevékenységének bemutatásával **rávilágítottam** az intézményesített éghajlatváltozási ismeretrendszer szükségességére, valamint a katasztrófavédelmi és egészségügyi szakterületek profiljának bővítésére.
- **Bizonyítottam**, hogy a kockázatelemzések, melyek az egyes katasztrófák vagy más rendkívüli események által okozott veszteségek vizsgálatán, továbbá jövőbeni potenciális veszteségek becslésén alapszanak, nélkülözhetetlenek a hatékony döntéshozatalhoz. **Javaslatot tettem** arra, hogy a kormányok, törvényhozók, és más kiemelt fontosságú partnerek ösztönözzék a reziliencia-programok tervezését és finanszírozását a különböző szektorok között.

Az eddigiekben megvizsgáltam a közösségek rezilienciáját, azokat az ismereteket, tulajdonságokat, képességeket, amelyek képessé teszik a lakosságot egy katasztrófa vagy más rendkívüli helyzet következményeivel való megbirkózásra. A közösségi reziliencia ismérvei és a fejlesztő programok bemutatása után a következő fejezetben elemzem az egyén, mint állampolgár

rezilienciájának kérdését a pszichoszociális jólét szemszögéből, és javaslatot teszek olyan módszerek alkalmazására, amelyek segítik az egyén mentális jólétének – így rezilienciájának – fejlesztését is.

4. AZ EGYÉNI REZILIENCIA ÉS A PSZICHOSZOCIÁLIS JÓLÉT KIALAKÍTÁSA

A pszichoszociális támogató programok létjogosultságát meghatározza az a tény, hogy a katasztrófák, fegyveres konfliktusok és egészségügyi problémák súlyos pszichoszociális következményekkel járnak. Az érzelmi sebek talán kevésbé láthatóak a fizikai sérülésekhez képest, de gyakran sokkal hosszabb ideig tart kiheverni az érzelmi és pszichológiai hatásokat, mint leküzdeni az anyagi természetű veszteségeket. A nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kulcsfontosságú tényezője lett a sebezhető közösségek pszichológiai szükségleteinek pontos feltérképezése is. A pszichoszociális támogatás szükségét az a tény fogalmazta meg, amit számos – katasztrófák utáni – jelentésben leírtak a Vöröskereszt Mozgalom munkatársai: az érintett lakosság ki van téve a pszichés zavarok kockázatának, amennyiben nem kapnak megfelelő segítséget, egyéni pszichoszociális rezilienciájuk fejlesztésére, illetve a – már bekövetkezett – események hatásainak leküzdésére, továbbá a beavatkozást végző szervezetek képviselőinek is szüksége van pszichoszociális támogatásra [112; 14.o.].

4.1. *A reziliens közösség alapja a reziliens egyén*

A „pszichoszociális” kifejezés nem más, mint az egyén és bármilyen társas entitás közötti szoros kapcsolatra utal, melyek kölcsönösen befolyást gyakorolnak egymásra. A pszichológiai hatásokat olyan események, tapasztalatok okozzák, melyek hatással vannak az egyén érzelmeire, viselkedésére, gondolataira, memóriájára, befogadóképességére; míg a szociális hatások az olyan eseményekkel kapcsolatos közös tapasztalatok, melyek hatást gyakorolnak az emberi kapcsolatokra. A „pszichoszociális jólét” az egyénre hatást gyakorló pszichológiai faktorok és a szociális háló által biztosított lehetőségek együttese. Pszichoszociális jólétről akkor beszélhetünk, amikor az egyén alapvetően pozitív érzelmekkel rendelkezik, aktív részese saját sorsának alakításában, jó társas kapcsolatainak, és általánosságban elégedett az élete alakulásával.

Rendkívüli események során a társadalmi hatásoknak van egy közös, gazdasági és politikai dimenziója is, hiszen egyszerre sok ember szenved el tartós következményeket a katasztrófák, vagy a fegyveres konfliktusok folyamán [113]. A korai felkészítés és a megfelelő pszichoszociális támogatás megakadályozhatja, hogy a lelki sérülések kórképpé fejlődjenek, és segít az egyéneknek és a közösségeknek olyan ismereteket elsajátítani, amelyekkel jobban meg tudnak birkózni a krízissel, és visszatérni a mindennapi életbe [114].

A pszichoszociális támogató programok fontos részei a Vöröskereszt Mozgalom katasztrófa-készenléttel- és válaszadással, elsősegélynyújtással, egészségneveléssel és szociális jóléttel kapcsolatos humanitárius munkájának. A pszichoszociális támogatást szabályzó irányelvek tulajdonképpen az IFRC stratégiáján alapulnak. Minden olyan pszichoszociális felkészítő vagy válaszadó tevékenységre vonatkoznak, amelyeket az IFRC vagy a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok munkatársai, önkéntesei hajtanak végre [67]. A humanitárius fejlesztési programoknak mindig is részét képezte egyfajta pszichoszociális támogatás, akár az egészségügyi szolgáltatásokat, akár a menekültekkel kapcsolatos teendőket vizsgáljuk. Meglátásom szerint ennek megfelelően, a pszichológiai irányelveket a többi – a humanitárius segítségnyújtással összefüggő –

tevékenységgel összefüggésben (szociális, fejlesztési, önkéntes, ifjúság, veszélyhelyzeti, katasztrófa felkészítés és-válaszadás, adománygyűjtés stb.) kell értelmezni.

Figyelembe véve a fentieket, vizsgáltam az *érintettséget* katasztrófák során. **Meghatároztam négy** olyan célcsoportot, akik számára kiemelten fontos a megfelelő felvilágosítás a pszichológiai támogatással kapcsolatban:

- katasztrófák által potenciálisan érintett lakosság (felkészítő programok során, valamint a katasztrófa bekövetkezése utáni segítségnyújtás részeként),
- a hivatásos és önkéntes segítők, akik részt vesznek a közösségek felkészítésében és – szükség esetén – a lakosság pszichoszociális támogatásában,
- a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás rendszerében delegált beavatkozó csoportok (az IFRC esetében a standardizált válaszadó egységek) tagjai [115; 47.o.],
- a területtől távolélő, de az érintettekkel rokonságban élő, vagy egyéb módon kapcsolatban lévők.

A közösségi reziliencia alapja az egyéni reziliencia, az egyéni reziliencia kulcsa pedig *a pszichoszociális jólét*, amit gyakran éppen a közösség képes megteremteni, így oda-vissza kölcsönhatásban van egymással az egyén és a közösség. A pszichoszociális segítségnyújtás esetében nem elég, ha összegyűjtjük az önként vállalkozó pszichológusokat, pszichoterapeutákat, egy tömeges katasztrófa esetén az ő kapacitásaik is végesnek bizonyulnak. Az ő szerepük ezekben az esetekben a valóban traumatizált emberek ellátása [116; 2194.o]. Ahhoz pedig, hogy legyen, aki felismeri, hogy ki szorul szakember segítségére, szükséges egy erre kiképzett önkéntes „mag”, akik ismerik a közösség egyes csoportjait, tagjait, általános mentális állapotukat, valamint rendelkeznek a pszichoszociális segítségnyújtás alapismereteivel, képességével.

A fentiek tükrében, a reziliencia-programok hatékonyságának növelése érdekében **javaslatot tesz**ek egy olyan – a közösség hálózatára épülő – pszichoszociális segítségnyújtó program bevezetésére, amely hatékony segítséget tud nyújtani a pszichoszociális intervencióban.

4.1.1. A pszichoszociális támogatás jellemzői, kialakításának körülményei

A tapasztalat azt mutatja, hogy a katasztrófák során nem feltétlenül jelentkezik tömegesen akut pszichiátriai probléma. *A többségnek leginkább pontos információra és gyakorlati, szociális és lelki szükségleteinek kielégítésére van szüksége. Az általános támogatás gyakran elegendő ahhoz, hogy túllépjenek a megpróbáltatásokon* [117 ; 94.o]. A segítségnyújtásnak az adott helyzetnek megfelelőnek kell lennie.

A segítségnyújtással szemben támasztott követelmények az alábbiakban fogalmazhatóak meg :

- A pszichoszociális támogatással kapcsolatban mindig meg kell vizsgálni a körülményeket ahhoz, hogy eredményes legyen a felkészítés vagy akár a válaszadás. Egyéni reziliencia-program tervezésekor ilyen körülmények a helyi humán erőforrás, a kapacitásépítés, a rugalmasság, az önkéntes-hálózat, a támogatás, illetve a más szervezetekkel való együttműködési lehetőségekkel kapcsolatos kérdések stb.

- A reziliencia-programokat minden esetben az igényekhez és a közösség sajátos körülményeihez kell formálni, igazodva a lakosság testi és lelki szükségleteihez.
- A hivatásos és önkéntes munkatársak feladata, hogy a körülményeket figyelembe véve adaptálják az egyénekre, a csoportokra vagy a közösségekre azokat a pszichoszociális felkészítő programokat, amelyek növelik az egyén megküzdő képességét, így az egyéni és közösségi rezilienciát is.

A múltban a katasztrófák, konfliktusok pszichés hatásait, kiváltképp a megküzdést segítő tényezőket, kevésbé dokumentálták, elemezték, vizsgálták, így nem túl nagy számban áll rendelkezésre a pszichoszociális támogatást elemző anyag az 1990-es éveket megelőző időszakhoz kapcsolódóan. Az 1990-es évekre már komoly igény jelentkezett a meglévő pszichoszociális támogatási programokra, hiszen egyrésről a katasztrófák érintettjeinek speciális mentális támogatásra volt szükségük, másrésről pedig nyilvánvaló volt, hogy megfelelő felkészítő programokkal lehet fejleszteni az egyén és a közösség traumákkal való megküzdésének képességét [118], és megjelent a katasztrófapszichológia, mint új tudományág. Egy szakértői csoport kezdeményezésére 1991-ben a Vöröskeresztben kialakításra került egy egységes, célzott program az egyének és közösségek pszichoszociális felkészítésére, valamint a katasztrófák által érintett lakosság mentális támogatására, majd két évvel később intézményesítették a programok fejlesztését, és létrejött az IFRC Pszichoszociális Támogatásért Felelős Központja, amely megalapozta a mostani pszichoszociális támogató tevékenységet [112].

A program kidolgozását a résztvevő szakemberek saját ismereteiből valósították meg, ezekből a tapasztalatokból született meg a jelenlegi módszer, az IFRC és a WHO által alkalmazott pszichoszociális támogatás, az egyéni- és közösségi pszichoszociális reziliencia fejlesztés [119 ; 141-173.o.].

11.sz. ábra : A pszichoszociális támogató program szerepe a Vöröskereszt tevékenységei között

Készítette: a szerző

Ahogy az a 11. számú ábrán is látható, a Vöröskereszt alaptevékenységeinek – mind a katasztrófavédelemnek, mind pedig az egészségnevelésnek, valamint a szervezet stratégiájának része a pszichoszociális támogató program [120]. A Központ eredetileg azért jött létre, hogy ismertesse és koordinálja a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége által kidolgozott pszichoszociális támogató programot, melyet a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok globálisan alkalmaznak. Elsődleges feladata az, hogy folyamatosan fejlessze azokat a gyakorlati módszereket, melyeket a humanitárius segítségnyújtás szereplői az egész világon használhatnak a felkészítés és a katasztrófa-beavatkozások során [121].

Az IFRC és a WHO 2003 májusában közösen aláírták a Pszichoszociális Támogatási Politika dokumentumát, mely lefekteti a Vöröskereszt pszichoszociális támogató szerepét veszélyhelyzetekben, valamint a humanitárius programfejlesztés folyamatában [122]. Ezen felül a Központ támogatást nyújt a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok részére, hogy képzések, szakmai konferenciák és kiadványok segítségével beépíthessék a pszichoszociális támogatást saját reziliencia-programjaikba. Megvizsgáltam, és azt tapasztaltam, hogy az IFRC politikája különös figyelmet fordít azóta a pszichoszociális támogatáshoz kapcsolódó programokra és a Nemzeti Társaságok felé irányuló pszichoszociális projektek megvalósítására. A WHO-val közösen meghatározták, hogy a humanitárius segítségnyújtó tevékenységeknek minden esetben fontos pszichoszociális aspektust tartalmaznia, továbbá minden beavatkozással kapcsolatos döntéshozatal előtt meg kell vizsgálni a következmények pszichoszociális hatásait is [122 ; 2.o.].

A konkrét esetek vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a pszichoszociális támogató programok fő célja, hogy

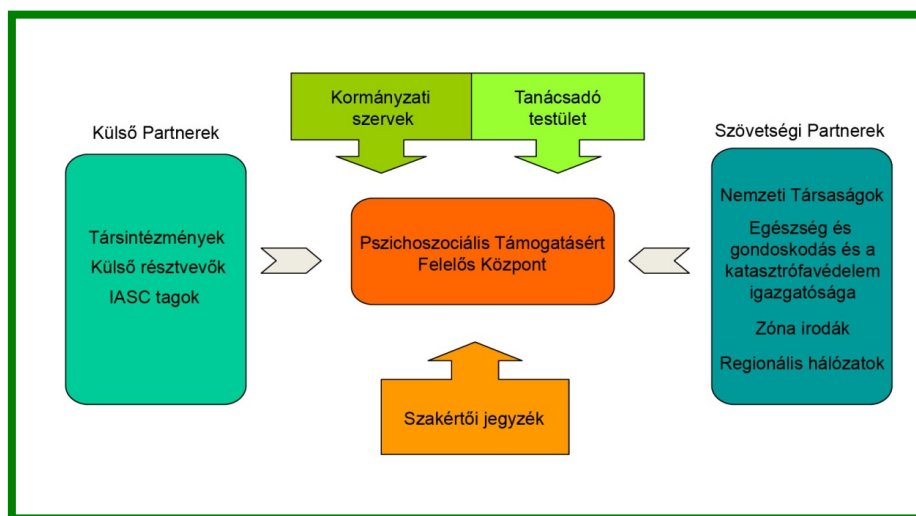
- elősegítsék a közösségi szerveződések létrejöttét,
- a segítő csoportok munkáját,
- a mentális támogatás megszervezését,
- segítse a humanitárius segítségnyújtás szereplőit, hogy megfelelően tudjanak reagálni a katasztrófák vagy fegyveres konfliktusok hatására kialakult lelki problémákra,
- gördülékenyebbé tegye a lakosság ellátását,
- megismertesse a közösségekkel a katasztrófák után az egyének szintjén kialakuló pszichés zavarokat és a velük való megküzdés formáit,
- felhívja a figyelmet a segítőkről való gondoskodás fontosságára.

A hatékonyság alapja : a végrehajtók szakértelme

A pszichoszociális segítségnyújtó tevékenység akkor lehet hatékony, ha a kapcsolódó képzéseket és eljárásrendeket – a mentálhigiéné, a krízispszichológia, a reziliencia, a katasztrófamenedzsment és más rokon-szakterületeken – nagy tapasztalattal rendelkező szakemberek dolgozzák ki. Jó példa erre a Vöröskereszt által létrehozott Pszichoszociális Támogató Központ, ahol – ahogy az a 12. számú ábrán is látható – a tagok különböző kormányzati és nem-kormányzati, illetve humanitárius szervezetek tagjai, és fő feladataik közé tartozik a különböző felmérések, értékelések, elemzések elkészítése, új pszichoszociális reziliencia-programok kidolgozása, valamint a gyakorlati felkészítések lebonyolítása. A Pszichoszociális Központ által kidolgozott képzéseket

számos Nemzeti Társaság adaptálja. A Magyar Vöröskereszt egyrészt az önkéntesek felkészítése során alkalmazza ezeket a képzési programokat, másrészt a katasztrófát, vagy más kríziseseményt átélt emberek támogatása során. Így történt ez a 2006-os tiszai árvíz, a 2010-es borsodi árvíz, illetve a 2013-as dunai árvíz során az érintett lakosság, továbbá a migrációs hullám folyamán pedig a családjuktól elszakadt emberek esetében

A sokrétű szakismerettel és tapasztalattal rendelkező szakemberek együttműködésének köszönhetően a pszichoszociális támogatás metodikája egyre kifinomultabbá válik, és egyre több szervezet ismeri fel a lakosság pszichoszociális támogatásának létjogosultságát a humanitárius segítő rendszerben világszerte [123 ; 474.o.].

12.sz. ábra : A Pszichoszociális Támogató Központ működését segítő partnerek

Készítette: a szerző

A cél az, hogy az IFRC és a WHO iránymutatásai alapján, minden kapcsolódó képzés (katasztrófavédelmi, vagy egészségügyi) magas szinten tartalmazza az iránymutatásokban lefektetett program egyes moduljait: alapvető információkat a pszichoszociális támogatásról, egyén- és csoporttámogatási tréningeket, értékelő stratégiákat, szükséglet-felmérési technikákat stb. Az IFRC és a WHO mint az IASC – Inter Agency Standing Committee tagjai részt vettek a „Mentális egészség és pszichoszociális támogatás veszélyhelyzetekben” című program kidolgozásában és annak tesztelésében különböző referenciacsoportokkal [124]. A program egyik legfontosabb vívmánya a 13. számú ábrán látható ún. intervenciós piramis kidolgozása, amely meghatározó eleme lett a pszichoszociális támogatás módszertanának.

13.sz. ábra: Intervenció piramis

Készítette : a szerző (forrás : IFRC)

Szükséges, hogy mind a katasztrófáknak illetve fegyveres konfliktusoknak kitett lakosság, mind pedig a veszélyhelyzetre reagáló kormányzati és humanitárius szervezetek szakmai háttértámogatást kapjanak, hiszen a krízishelyzetnek kitett lakosság számára épp ugyanannyira kulcsfontosságúak a pszichoszociális reziliencia-programok, mint a megfelelő pszichoszociális háttértámogatás a különböző beavatkozó szervezetek – sokszor veszélyes körülmények között dolgozó – munkatársainak. Az egyén tekintetében a katasztrófák hatására a mindennapi élet megszakad, veszélybe kerül az élelemhez, tiszta ivóvízhez jutás, a lakhatás, az infrastruktúra, illetve a különböző szolgáltatások hozzáférhetősége, vagy akár az energiaellátás. Súlyosabb esetben az egyén sérülése, esetleg egy hozzátartozó halála okozza a traumatikus helyzetet.

A felsorolt – pszichoszociális faktort befolyásoló – tényezők ugyanúgy hatnak a beavatkozókra is, ezért ők is sérülhetnek a látottak hatására. Azoknak a hivatásos és önkéntes segítőknek tehát, akik közvetlenül érintettek a támogató tevékenységben, és egy katasztrófa vagy fegyveres konfliktus után a legsebezhetőbb emberek között dolgoznak, speciális pszichoszociális felkészítésre van szükségük [125; 446.o.]. A képzések során a résztvevők olyan pszichoszociális ismeretekkel, készségekkel gazdagodnak, amelyek segítik őket abban, hogy megfelelően tudjanak reagálni a rászorulóknak igényeire, és jobban tudjanak vigyázni a saját lelki egészségükre.

Vizsgálataimra alapozva, **azt a megállapítást teszem**, hogy az egyéni és közösségi rezilienciához nélkülözhetetlen, hogy a pszichoszociális támogatás fogalma, célja és várt hatása beépüljön a köztudatba, mint a humanitárius segítségnyújtás része. Ennek érdekében az alábbi lépések megtétele nélkülözhetetlen:

- felkelteni a lakosság, a partnerszervezetek, a kormányzati együttműködők, a döntéshozók, törvényalkotók figyelmét,
- növelni a közösségekben a mentális egészséggel kapcsolatos tudatosságot,

- a témában konferenciákat, szimpóziumokat szervezni, folyóiratokat, kiadványokat és hírleveleket terjeszteni – a Vöröskereszt Mozgalom és más humanitárius szereplők által.

Ahogy a 14. sz. ábra mutatja, a pszichoszociális támogatás kialakítása összetett folyamat, magába foglalja a hatáskörszabályzást, a stratégiák kidolgozását, a kapacitásépítést, az operatív támogatást, továbbá segíti az ismeretek terjesztését.

14. sz. ábra : A pszichoszociális jólét támogatásának feladatrendszere

Készítette : a szerző

A pszichoszociális programok, a támogatással kapcsolatos tudnivalók – a közösségek lelki egészség-tudatos gondolkodásának fejlesztése érdekében – mindenki számára érthető, egyszerű nyelvezettel megfogalmazva legyenek elérhetőek és nyilvánosak [126]. A pszichoszociális felkészítő- és támogató program, illetve a Vöröskeresztes tájékoztató központ működését elemezve megállapítottam, hogy a pszichoszociális támogatás hasznos és szükséges eleme a humanitárius tevékenységnek, mind a felkészítés, mind pedig a válaszadás időszakában. Kijelenthetjük, hogy alkalmazása pedig különösen szükségyszerű, és nagy mértékben hozzájárul az egyének és közösségek rezilienciájához.

4.1.2. A pszichoszociális reziliencia-program követelményei, folyamata

A katasztrófák és fegyveres konfliktusok olyan súlyos lelki következményekkel hatnak az emberekre, hogy a hagyományos humanitárius segítségnyújtás már nem elég, szükség van a reziliencia programokra.

Meghatároztam a reziliencia-programok pszichoszociális elemeivel kapcsolatos elvárásokat. Ezek az alábbiak:

- a beavatkozások minden esetben legyenek közösségalapúak,
- az alapvető igények – mint a biztonság – elsődleges szempontként számítsanak a programok során,
- a tevékenységet megelőzően történjen meg az egyének megfelelő információval való ellátása,
- az értékeléseket a helyi közösségekkel együttműködve kell végrehajtani, hogy azok a helyi sebezhetőségeket tükrözzék vissza,
- a kulturális különbségeket figyelembe kell venni a programok tervezésénél és megvalósításánál,
- a humanitárius intervenció során külön, ám mégis integrálva kell koordinálni a pszichoszociális támogató tevékenységet is,
- a tevékenységet minden esetben a szakmai irányelveknek megfelelően kell végezni [127],
- a programok során a legsebezhetőbb személyek élvezzenek prioritást.

A fentiek alapján **meghatározom** a pszichoszociális támogatást végző szervezetekre vonatkozó követelményeket is:

- A szervezetek minden tevékenységi területe szerves részét kell, hogy képezze a pszichoszociális támogatásnak, különös tekintettel a lakosság és a segítők szükségleteire.
- Fontos, hogy a pszichológiai támogatást integrálják a szervezetek minden további programba úgy, mint a katasztrófa-felkészítésbe és a válaszadásba, a egészségfejlesztésbe, szociális tevékenységbe és a reziliencia növelésbe.
- A lelki segítségnyújtást hosszú távú elkötelezettségként kell kezelni, biztosítani, hogy az alkalmazott szakmai programok megalapozottak és megvalósíthatóak legyenek, valamint külön figyelmet fordítani a lakosság, az önkéntesek és a munkatársak mentális támogatására.
- Úgy kell kialakítani és alkalmazni a pszichoszociális segítségnyújtás rendszerét, hogy az igazodjon a humanitárius alapelvekhez, a közösség mozgósíthatóságához, és illeszkedjen a többi programhoz.
- A közösség általános- és az egyének speciális igényeinek is megfelelően legyen kialakítva a pszichoszociális szolgáltatások összetett rendszere.
- Fontos annak biztosítása, hogy a rászorulóknak szakszerű pszichológiai segítséghez jussanak.
- Önkénteseket kell felkészíteni a pszichoszociális támogató tevékenységre, pszichológus szakemberek segítségével.
- „Burn-out” tréningeket, fejlesztő képzéseket és biztonságos környezetet kell biztosítani azon önkéntes és hivatásos segítők számára, akik katasztrófák, egészségügyi veszélyhelyzetek közelében dolgoznak.
- Nélkülözhetetlen továbbá az együttműködés a megfelelő kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel, civil szervezetekkel, tudományos társaságokkal, a médiával, mivel ez biztosítja az átláthatóságot és a folyamatos kölcsönös kommunikációt az együttműködők számára.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás során pszichoszociális támogatást végző szervezeteknek felelősséget kell vállalniuk azért, hogy az általuk alkalmazott módszerek megfeleljenek az IFRC és a WHO Pszichoszociális Támogatási Politikában lefektetett kritériumainak is [122]. Ennek az is része, hogy a hivatásos és önkéntes segítőkkel ismertetik az irányelvekben megfogalmazott normákat, a hivatásos és önkéntes segítők megfelelő képzésben részesülnek ahhoz, hogy a rászorulóknak pszichoszociális támogatást nyújtsanak.

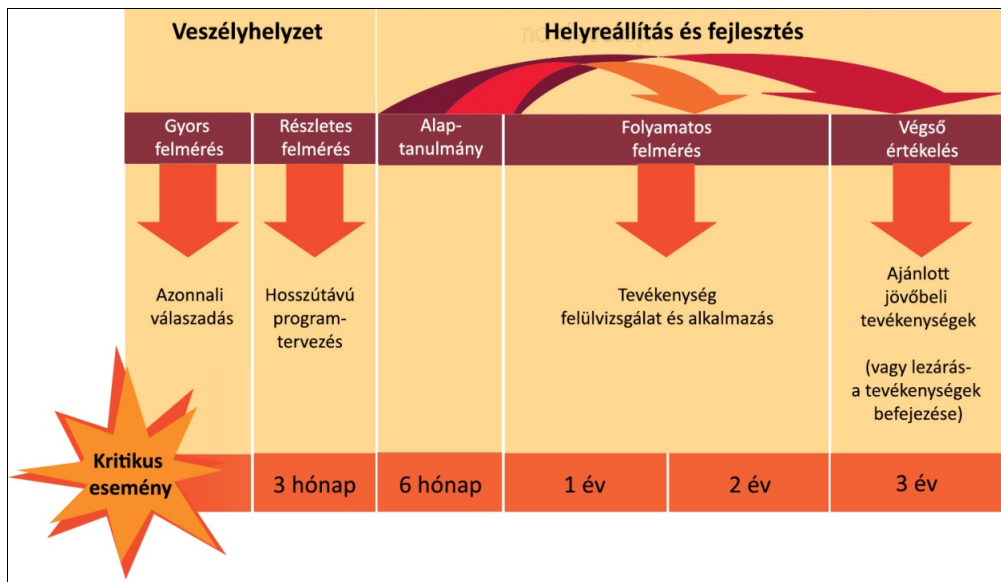
A pszichoszociális támogató tevékenységgel szemben támasztott követelmények

Nemcsak a szervezetekre, hanem magára a tevékenységre is fontos meghatározni a követelményeket. Ezeket az alábbiakban foglalom össze:

- Minden reziliencia-program meghatározó pontja kell, hogy legyen a pszichoszociális támogatás, legyen az katasztrófa készenlét- és válaszadás, egészségnevelés, szociális tevékenység, reziliencia fejlesztés [128; 149.o.].
- Előtérbe kell helyezni a programok közösségi alapú megközelítését: közösségi részvételt kell biztosítani a kutatási, döntéshozatali, programtervezési, megvalósítási, ellenőrzési és értékelési tevékenységekben.
- A pszichoszociális segítségnyújtással foglalkozó csoportok és szervezetek működjenek együtt, mind a felkészülés, mind a válaszadás, mind pedig a rehabilitáció szakaszában.
- A pszichoszociális segítségnyújtást súlyos katasztrófák esetén be kell építeni a veszélyhelyzeti reagálás akut szakaszába, összhangba hozva az elsősegélynyújtási, járványügyi, kutató-mentő tevékenységet a vezetési illetve önkéntes koordinációval [129].
- A lelki támogató tevékenység nem csupán a felkészülés és a válaszadás szakaszában fontos, a tevékenység folytatása a katasztrófa utáni rehabilitációs fázisban is szükséges, a humanitárius igényeknek megfelelően.
- A pszichoszociális támogató tevékenységet más – katasztrófa-kockázat csökkentést célzó – programok részeként értelmezve is meg lehet valósítani, szem előtt tartva a kormányzati szervek igényeit is [130].

A folyamat eredményessége érdekében javasolom a lépéseket a 15. számú ábra szerint végrehajtani az alábbiak szerint:

A kritikus eseményt követően mihamarabb szükséges felmérni az érintettek pszichés állapotát annak érdekében, hogy meg lehessen kezdeni az azonnali pszichoszociális támogatást. Az eseményt követő 3 hónap során elkészült részletes felmérések pedig alapul szolgálnak a hosszútávú pszichoszociális jólét helyreállítását célzó programok megtervezésére, a Sendai-keretrendszer 4. számú prioritása, a „build back better”, azaz „jobb minőségű helyreállítás” szerint. A program során pedig szükséges folyamatosan felülvizsgálni az érintett személyek állapotát, az eredményeket és a módszereket. A pszichoszociális reziliencia program legtöbbször átalakul egy rendszeres közösségi programmá, a támogató tevékenység nem szűnik meg egy projekt végével, legfeljebb a projekt időszakában elért eredmények kerülnek összegzésre és kiértékelésre.

15. sz. ábra: A pszichoszociális reziliencia-programok alkalmazása a különböző védelmi szakaszokban

Készítette: a szerző

A hatékonyság érdekében, a humanitárius segítségnyújtást végző szervezeteknek támasztott kritériumok tükrében **folyamatmodell** készítem a pszichoszociális reziliencia-programok alkalmazására. A folyamat lépéseit az alábbiakban határoztam meg:

1. Teljes és átfogó pszichoszociális stratégia és irányelvek kifejlesztése, a reziliencia-programba való beillesztésének támogatása.
2. A pszichoszociális támogató program integrálása a szervezetek egyéb programjaiba: a katasztrófa felkészítésbe és –válaszadásba, a keresőszolgálatba, az elsősegélynyújtásba, az egészségnevelésbe, a szociális, ifjúsági és szervezetfejlesztési programokba egyaránt.
3. A pszichoszociális támogatással kapcsolatos standardok meghatározása, kiadványok prezentációk, értekezések terjesztése.
4. A humanitárius szervezetek és a lakosság részére pszichoszociális támogató képzések és gyakorlati tréningek megvalósítása [131].
5. Protokollok bevezetése, különös tekintettel a hivatásos és önkéntes segítők pszichológiai támogatására.
6. Pszichológiai kutatásokkal, lelki támasz programokkal kapcsolatos információk terjesztése.
7. A pszichológiai támogató tevékenységgel foglalkozó szervezetekkel való együttműködés elősegítése.

4.2. *Pszichoszociális szükségletek*

Az alábbiakban **megvizsgálom** azokat a pszichoszociális szükségleteket, amelyek egy katasztrófa, vagy más krízis esemény során keletkezhetnek az egyén szintjén, beleértve a speciális gondoskodást igénylő csoportokat is. **Rendszerbe foglalom** a különböző csoportok szükségleteinek kezelésére alkalmazható módszereket.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az elsődleges beavatkozást végző szakemberek az érintettek számára az első kapcsolatot jelentik katasztrófa vagy terrortámadást stb. követően, amikor az emberek még veszélyben vannak, ám a beavatkozók elsődleges feladata a sebesültek mentése, ellátása és védelme, azok igényeihez igazodva, valamint a kár felmérése és a megfelelő erőforrások mozgósítása [132]. Mivel mindeközben ők maguk is pszichés nyomás alatt állnak, így nincs lehetőségük a pszichoszociális támogató tevékenység ellátására.

A különböző civil szervezetek, egyesületek kiegészítő szerepet töltenek be a kormányzati szervek és katasztrófavédelmi szervezetek mellett a katasztrófák által érintett emberek számára, a gyakorlati elintéznivalókhoz segítséget nyújtanak, a szociális, jogi, biztosítási igényeket kielégítik. Meghallgatják, és pszichoszociális tanácsadást végeznek, valamint szükség esetén mentálhigiénés, vagy pszichológus szakemberhez irányítják az érintetteket.

A mentális egészséggel szakemberek foglalkoznak, családi és szociális hálózatok, valamint egyházi és vallási szervezetek képviselői segítenek az embereknek védett lelki közösséget biztosítani az átélt traumák után. Lelki segítségnyújtást végeznek, újból cselekvésre próbálják ösztönözni az érintetteket, *pszichopatológiai reakciók esetén pszichiáterek, pszichoterapeuták foglalkoznak az arra rászorulókkal* [133]. A mentális segítségnyújtást végző szakemberek feladata a pszicho-szociális segítséget nyújtó civil szervezetek önkénteseinek az összehangolása, valamint a segítők lelki támogatása.

4.2.1. **Az egyén pszichoszociális szükségletei és a segítségnyújtás szempontjai**

Az egyének különbözőségeit, szükségleteik eltérőségét minden esetben fel kell ismerni. A gyász például egyénenként, illetve kultúránként különböző lehet, ezt minden körülmények között tiszteletben kell tartani, mint ahogyan azt is tolerálni kell, hogy mindenki más módon reagál és küzd meg egy tragikus helyzettel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a katasztrófa helyzetet vagy terrorcselekményt átélt személyeknél mindig felmerül a kapcsolatfelvétel igénye a többi túlélővel, ugyanis ezek az emberek jobban megérthetik azt, hogy mi zajlik bennük, mint családtagjaik [134; 5.o.]. A gyakorlati munka egyik fontos pontja tehát az eseményeket elszenvedők adatainak pontos felvétele a helyszín elhagyása előtt, amely elsősorban az azonosítást szolgálja, mégis alapvető információval szolgál az érintettek pszichés állapotát illetően. Katasztrófák után nagyon fontos, hogy tiszteletben tartsuk az egyén intim szféráját, ha úgy kívánja. Bár az érintettek ebben a helyzetben teljesen kiszolgáltatottak, mégsem szabad lehetőséget adni arra, hogy ezzel bárki visszaéljen, és ezzel tovább súlyosbítsa az átélt trauma hatásait [135]. Közvetlen a katasztrófa után még nincs lehetőség arra, hogy egyéni problémákkal foglalkozzanak a segítők, hiszen ekkor még sokkal fontosabb a tömeg

megnyugtatósa, a pánik megelőzésére tett erőfeszítések [136]. Később, mikor a közvetlen veszélyhelyzet elhárult, szükség van az egyéni megközelítésre, a személyes élmények feltárására, a későbbi kórképek megelőzése érdekében [137; 14-17.o.].

A különböző országok eltérő válaszadó struktúrával rendelkeznek katasztrófák esetén, és eltérő az is, hogy az egyes szervezetek hogyan reagálnak egy veszélyhelyzet pszichoszociális vonatkozásait illetően. *A hatóságok szerepe veszélyhelyzet esetén kulcsfontosságú a segítségnyújtás irányításában, koordinációjában, hiszen törvényi kötelességük gondoskodni az érintettekről, ami az érintettek biztonságérzetének szempontjából is szükségszerű.* [138]. A kormányzati szervek, minisztériumok, polgármesteri hivatalok, illetve a hatáskörükbe tartozó szervezetek feladata az események általános kiértékelése, amelynek, meglátásom szerint, fontos eleme a lakosság pszichoszociális igényeire vonatkozó információ [139, 209.o].

A fentiek tükrében rendszereztem az *egyén pszichoszociális igényeit*. Ezek az alábbiak:

- segítő személyek vagy szervezetek jelenléte,
- lehetőség az összekapcsolódásra családtagokkal vagy más túlélőkkel,
- empátia és diszkréció a segítőkről,
- megfelelő idő és hely a pszichoszociális segítségnyújtásra,
- biztonságérzet helyreállítása.

4.2.2. A katasztrófák és egyéb krízisek által érintett gyermekek pszichoszociális

Szükségletei és a segítségnyújtás módszerei

A katasztrófák által okozott traumatikus élmények még azokra az egészséges, felnőtt emberekre is komoly hatással vannak, akik egyébként képesek tárgyilagosan kezelni a történeteket, felfogni azt a veszteséget, amelyet átéltek. Gyermekek, idősek, fogyatékkal élők esetében azonban több problémát is meg kell vizsgálniuk a segítőknél [140; 38.o]. Szem előtt kell tartani, hogy *nem feltétlenül értik, hogy mi történik körülöttük, sokszor csak a mások pánikreakciójára reagálnak riadalommal. Éppen ezért az őket ért traumatikus élmények hatásainak csökkentését nagyban befolyásolja az őket körülvevő közösség lelkiállapota* [141; 23.o.].

A gyermekek lelki sérülését okozó tényezők igen változatosak lehetnek egy katasztrófa során, vagy azt követően. Ezeket az alábbiakban foglaltam össze:

- fizikai közelség a katasztrófa eseményhez,
- félelem attól, hogy megsérülnek vagy meghalnak,
- egy szeretett személy elvesztése vagy sérülése (kiváltképp, ha szemtanúja ennek),
- elszakadás a családtól,
- az otthon és a személyes tárgyak elvesztése,
- megváltozott életkörülmények,
- az érzés, hogy a világ kiszámíthatatlan és veszélyes.

A legtöbb gyermek – a felnőttekhez hasonlóan – képes megbirkózni egy katasztrófa lelki hatásaival, amennyiben megfelelő támogatást kap. Életszakasztól, kultúrától, és korábbi traumatikus tényezőktől függően azonban némelyek súlyosabban veszélyeztetettek, mint társaik [142; 11.o.]. A fenti tényezők hatása súlyosabb lehet, ha a gyermek a katasztrófát megelőzően is pszichés nyomás alatt állt, úgy,

mint megelőző trauma, vagy stresszt okozó körülmények (pl. szülők válása), a szociális kapcsolatok hiánya, korábban diagnosztizált viselkedés zavarok, vagy a család megélhetésének nehézségei. Ilyen esetekben a segítőknek nagy gondot kell fordítaniuk a családtagok pszichoszociális támogatására. Sokszor az ő megnyugtatósságuk, pszichológiai támogatásuk már kedvező hatással bír az érintett speciális csoportokra is.

A humanitárius szervezetek által delegált segítségnyújtók gyakran specializálódnak olyan különleges igényekkel bíró csoportokra, mint például a gyermekek. Ezek az önkéntes pszichológiai segítségnyújtók fel vannak készítve a gyerekekkel való foglalkozásra, ismerik az igényeiket, így gyakran helyi pedagógusok látják el ezt a feladatot. Nagyon jó példa erre a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának „Fegyveres konfliktusok által veszélyeztetett gyermekek” programja, ahol iskolai tanítókat vonnak be önkéntes segítőknek, hogy segítsenek feldolgozni a háborúk borzalmait az érintett gyerekeknek [143]. Ezzel a programmal bővebb tájékoztatást lehet adni a helyi segítőknek, tanároknak a pszichológiai támogatás mibenlétéről, ugyanakkor azzal, hogy az operatív segítségnyújtást a gyermekek által ismert, helyi emberekre bízva, kiiktatja a folyamatból az idegennel való megbarátkozás, az elfogadás fázisát, és így sokkal hamarabb jut eredményhez. A programot a tanárok sokszor a helyi igényekhez alakítják, esetleg belefoglalják az oktatásba, vagy más – már létező – közösségi programhoz csatolják.

Ezeket a programokat elemezve a fiatalokkal kapcsolatos munkára az alábbi javaslatokat és ajánlásokat teszem:

A gyerekekkel és fiatalokkal végzett munka során a legfontosabb, hogy az érintett gyermekek érezzék az irántuk tanúsított empátiát, az őszinte segítőkészséget és azt, hogy ezekhez a felnőttekhez bizalommal fordulhatnak, mert gondolataik, érzéseik náluk meghallgatásra találnak, és komolyan veszik a problémáikat. *Mivel a gyerekeknek még inkább szükségük van támaszra, mint a felnőtt érintetteknek, lényeges, hogy a gyermekek azt érezzék, hogy segítjük ura a helyzetnek, és higgadtan kezeli az eseményeket* [144; 7.o.]. Ez a higgadtság akkor a legszükségesebb, amikor – az emlékekre és érzelmekre erőteljesen ható – esemény nem várt reakciókat vált ki az érintett gyermekekből.

A legismertebb és leghatékonyabb módszerek a gyermekek esetében a játék és a rajzolás [145; 864.o.]. A játék esetében legjellemzőbb szituáció az, amikor a gyermek újra játssza a katasztrófát, a traumatikus eseményt. Ez nagyban segíti az események feldolgozását, a feszültség oldását. Az ilyen játékok során a segítőknek feltétlenül hagynia kell, hogy a gyermek irányítson, hogy megismételjen egy-egy helyzetet, és megtalálja a helyzettel való megbirkózás módját (14. sz. kép).

14.sz. kép: Játékos pszichoszociális foglalkozás gyermekeknek Haitin, 2013-ban

Forrás: a szerző saját felvétele

A rajzolás szintén egy nagyon hatékony projektív módszer a katasztrófahelyzetet átélt gyermekekben felgyülemlett feszültség csökkentésére, a velük történetek feldolgozására. A traumatizált gyermek állapotának értékelésében és ellátásában a rajzok felhasználása kétféle nehézséget okozhat. Az egyik az, hogy ha a gyermek terrortámadásról vagy háborúról rajzol, az még nem feltétlenül jelenti azt, hogy traumatizált [146; 231.o.]. A trauma jelei máshol keresendőek, azt a tényt alapul véve, hogy lehetetlen az esemény lelki feldolgozása vagy szimbolizálása. A másik buktató a traumás ismétlés. Fontos, hogy a kezelés során a rajzolás ne csak a trauma újra élésének egy formája legyen, hanem eszköz a gyermek számára, amellyel az esemény vonatkozásában fejlődhet, és értelmet adhat a helyzetnek.

Az önkéntes segítőknek is fel kell tudni ismerni a poszt-traumás stresszre utaló jeleket, hogy időben pszichológus szakember gondjaira bízassák a rászoruló gyermeket [147; 361.o.]. Éneklés, tánc, rajzolás - ezek a tevékenységek jelentős eredményeket értek el kiváltképp gyerekeknél, hiszen a módszer lényege a szavak nélküli kommunikáció. Ezt a módszert azoknál az egyéneknél használják, akik nem képesek megnyílni, és elmondani, amit éreznek, viszont le tudják rajzolni, el tudják mutogatni mindazt, ami foglakoztatja őket. A katasztrófák elszenvedői gyakran lehetetlennek érzik, hogy azok után, ami velük történt, szép és jó dolgokra gondoljanak, hiszen minden impulzus az őket ért traumatikus élményt idézi fel bennük. A kreatív tevékenységek abban segítenek az érintetteknek, hogy új élményekkel gazdagodjanak, és előhívja a régi szép emlékeket a katasztrófa előtti időkből, ezáltal új perspektívát adva az életüknek.

Gyermekek esetében más módszereket kell alkalmazni, szellemi és lelki fejlettségüknek megfelelően, viszont az ő esetükben is fontos, hogy partnerként kezeljük őket. Továbbá *lehetővé kell tenni számukra, hogy együtt lehessenek a számukra ismert felnőttekkel, ne legyenek elszakítva azoktól a személyektől, akikben megbíznak, így hamarabb visszatérnek a mindennapi életbe* [148; 1256.o.]. Ez a folyamat gyorsítható, ha az átélt élményeket játékokkal, rajzolással segítjük kifejezni a gyermekeknek [149]. Némely gyermeknél előfordulhat, hogy átmenetileg regressziót mutat a fejlődésük: retardálódnak. Ezek a visszaesések azonban átmeneti jellegűek, idővel rendszerint

visszaáll a korábbi fejlettségi szint, és sokkal ritkábban fordul elő, hogy a későbbiekben szakember segítségére szoruljanak [150; 16-17.o.].

Felmerül a kérdés, hogyan lehet eredményesen *felkészíteni a segítőket*. Az IFRC pszichoszociális támogató központja számos olyan felkészítési, képzési és gondozási programot dolgozott ki, amely a krízishelyzetet átélt gyerekek lelki szükségleteit célozza meg. Ezeket elemezve megállapítottam, hogy az eredményes felkészítésnek legalább két nagy területre kell kiterjedniük, a szakértői felkészítésekre és az érintettek szükségleteinek kielégítését célzó programokra.

Szakértői felkészítés:

- a Vöröskereszt és más szervezetek szakértőit felkészítő program (ún. képzők képzése),
- pedagógusok és más neveléssel, gondozással foglalkozó szakemberek felkészítése.

Az érintettek szükségleteinek kielégítését célzó programok:

- pszichoszociális segítségnyújtás gyermekeknek katasztrófák során,
- pszichoszociális segítségnyújtás gyermekeknek fegyveres konfliktusok során,
- pszichoszociális segítségnyújtás a családjuktól elszakadt gyermekeknek,
- pszichoszociális reziliencia fejlesztő program gyermekeknek.

A gyermekek lelki igényei egy katasztrófa esemény után nagyon hasonlóak a felnőttekéhez. A különbség sokkal inkább a megbirkózás képességében és a traumatikus események feldolgozását segítő eszközökben van.

4.2.3. A segítők pszichoszociális szükségletei

A pszichoszociális segítségnyújtás különböző aspektusait vizsgálva ki kell emelni egy különösen veszélyeztetett csoportot, a beavatkozókat, illetve magukat a lelki gondozást végző személyeket. Hornyacsek Júlia egy korábbi kutatásában vizsgálta azokat a tényezőket, amelyek hatással vannak a beavatkozók pszichés állapotára [151], és milyen korai és késői pszichés jelenségekkel kell számolni a védelmi szakemberek körében. A kutatás eredményeit szempontul véve megállapítható, hogy a mentésben részt vevők pszichológiai szűrése és folyamatos felügyelete, továbbá a szükséges beavatkozások elvégzése elengedhetetlen feltétele annak, hogy segíteni tudjanak másoknak, valamint, hogy ne alakuljon ki posztraumás stressz szindróma bennük.

A Vöröskereszt beavatkozóival folytatott beszélgetések és interjúk, valamint az ezirányú kutatások anyagait elemezve az alábbi javaslatokat teszem a pszichés terhek csökkentésére:

- Fontos, hogy egy esetleges elhúzódó veszélyhelyzet során legyenek a helyszínen olyan szakemberek, akik folyamatosan figyelemmel kísérik a beavatkozók, segítségnyújtók állapotát, és közbe tudjanak avatkozni, ha az illető személyen lelki zavar jelei mutatkoznak [152].
- Lehetőség szerint a művelet során rendszeres váltásra, áthelyezésre kell törekedni, hiszen még a legtapasztaltabb segítőket is megviselhetik az események.

- Kulcsfontosságú továbbá az is, hogy a laikus segítségnyújtók egymást is meg tudják hallgatni, így oldva egymásban a felgyülemlett feszültséget, hiszen *a segítők is emberek, akik aggódhatnak saját biztonságukért, és félhetnek további támadásoktól* [152].
- A mentésben részt vevő és a sürgősségi feladatokat ellátó civil és hivatalos szervek egy csapatként dolgoznak a katasztrófák helyszínén, így a pszichológiai segítségnyújtóknak különös figyelmet kell fordítani ennek a csapatnak a tagjaira is.
- A madridi terrorcselekmények¹⁵⁶ idején a Spanyol Vöröskereszt hivatásos és önkéntes segítségnyújtói is egymásnak nyújtottak lelki támaszt (15. sz. kép).

Az ilyen események után legalább ennyire *fontos a másodlagos megelőzés, a tapasztalatok, érzések kibeszélése, a feszültségoldás annak érdekében, hogy a veszélyhelyzet elmúltával ne alakuljon ki a segítőkben szorongásos kórkép, illetve poszt-traumás stressz szindróma* [153; 64.o].

15.sz. kép: A Spanyol Vöröskereszt pszichoszociális segítségnyújtó önkéntesei a 2004-es madridi terrorcselekmény után

Forrás: Spanyol Vöröskereszt Készítette: nem ismert

A beavatkozásban résztvevő személyek fokozottan ki vannak téve a felkavaró élményeknek, a tehetetlen küzdelemnek, a testi-lelki fáradtságnak. Mivel a különböző katasztrófák során más és más feladatot látnak el a beavatkozás egyes szereplői, ezért a Vöröskereszt gyakorlatának vizsgálat alapján összefoglaltam a leggyakrabban felmerülő pszichés sérüléseket csökkentő programokat, és a segítségnyújtás, támogatás eszközeit, röviden bemutatva azok lényegét. Ezek a következők:

A segítségnyújtók támogatása

Ez a tevékenység lehetőséget biztosít arra, hogy – akár egyénileg, akár csoportosan – kibeszéljék az érzéseiket, ami erőt ad további feladataik elvégzéséhez. Ezek a beszélgetések erősítik a mentésben résztvevő csoportok egységét és összetartozását. Megerősítik őket abban, hogy *a*

¹⁵⁶ 2004. márius 11-én összehangolt pokolgépes merényletsorozat történt a madridi vasúti hálózaton, mely során 191 ember meghalt és 1800-an megsérültek. A Spanyol Vöröskereszt több mint 200 munkatárssal és önkéntessel vett részt a terrortámadás által okozott károk elhárításában. A mentőegységeken felül pszichológiai segítségnyújtó tevékenységet ellátó egységekkel végezte a túlélők és a hozzátartozók lelki támogatását. Az eseményt követően széleskörű pszichológiai támogatást kaptak a beavatkozók is.

sürgősségi, mentési tevékenység során tapasztalt reakcióik normálisak, emberiek, és nincsenek egyedül az érzéseikkel [154; 8-9.o.]. A beszélgetések során szembesülhetnek azzal, hogy a hozzájuk hasonló munkát végző emberek milyen érzelmi nehézségekkel küzdenek feladataik elvégzése során, ami még inkább arra inspirálja őket, hogy figyeljenek oda egymásra, és – ha kell – támogassák egymást.

Burn-out tréningek

A katasztrófa helyzetekben rendszeresen fellépő pszichológiai segítségnyújtók – rendszeres ún. „burn-out”, azaz kiégés elleni tréningeken vegyenek részt, ahol képzett szakemberek segítenek feldolgozni számukra a látottakat-hallottakat. Ezek a szakemberek képesek megítélni azt is, hogy ha valakinek komolyabb segítségre van szüksége, vagy esetleg elvesztette alkalmasságát a segítői feladatra. Sokszor az bizonyul feldolgozhatatlannak a segítőik számára, hogy nem tudtak érdemben segíteni, de tudomásul kell venni, hogy a már bekövetkezett katasztrófákat és az azzal járó veszteségeket nem lehet meg nem történné tenni [151], esetleg annyira hozzászoknak a veszteségek jelenlétéhez az életükben, hogy közömbössé válnak azokkal szemben. Fontos, hogy a segítőkre komoly figyelem jusson, az ő lelkiállapotukat is folyamatosan figyelemmel kísérje szakember, és rendszeresen vegyenek részt továbbképzéseken, tréningeken [155; 40-47.o.].

Pszichoszociális segítőik jelenléte a beavatkozások során

Különösen fontos, hogy amikor a segítő az érintett személlyel kapcsolatba lép, próbálja meg ráhangolódni az illető szubjektív idejére, hiszen így tud vele hatékonyan kommunikálni. Ez elsősorban a pszichológiai segítségnyújtók munkájára vonatkoztatható, hiszen a mentéssel foglalkozó szakemberek számára elsődleges a minél gyorsabb beavatkozás, mert az elvesztegetett percek emberéletek múlhatnak. Mivel fontos, hogy azok a segítőik, akik mentési és ellátó feladatot végeznek, valóban a munkájukra tudjanak koncentrálni, nélkülözhetetlen, hogy álljanak rendelkezésre olyan képzett segítőik is, akik az érintettek pszichoszociális szükségleteire rögtön tudnak reagálni [156].

Pszichés alkalmasság vizsgálata

A pszichoszociális segítőik – legyenek akármilyen jól képzettek – egy bekövetkezett katasztrófa helyzetben történő beavatkozás során maguk is hatalmas lelki traumának vannak kitéve, ezért elengedhetetlen, hogy az ő mentális állapotuk is folyamatosan ellenőrizve legyen. Mindenekelőtt a megelőzésre kell törekedni: a pszichoszociális segítségnyújtás irányelvei szerint úgy kell kiválasztani a leendő önkéntes pszichológiai segítségnyújtókat, hogy pszichésen alkalmasak legyenek veszélyhelyzetekben másokat segítve helytállni [157; 58.o.]. Ezt különböző tesztek, tréningek segítségével mérik. A munkatársak megfelelő kiválasztása növelheti a segítőik eredményességét, képzéssel és szimulációs gyakorlatokkal, csoportos tréningekkel és felkészítéssel pedig még hatékonyabbá tehető a segítőik munkavégzése.

4.3. A pszichoszociális támogatás az egyéni reziliencia fejlesztésének szolgálatában

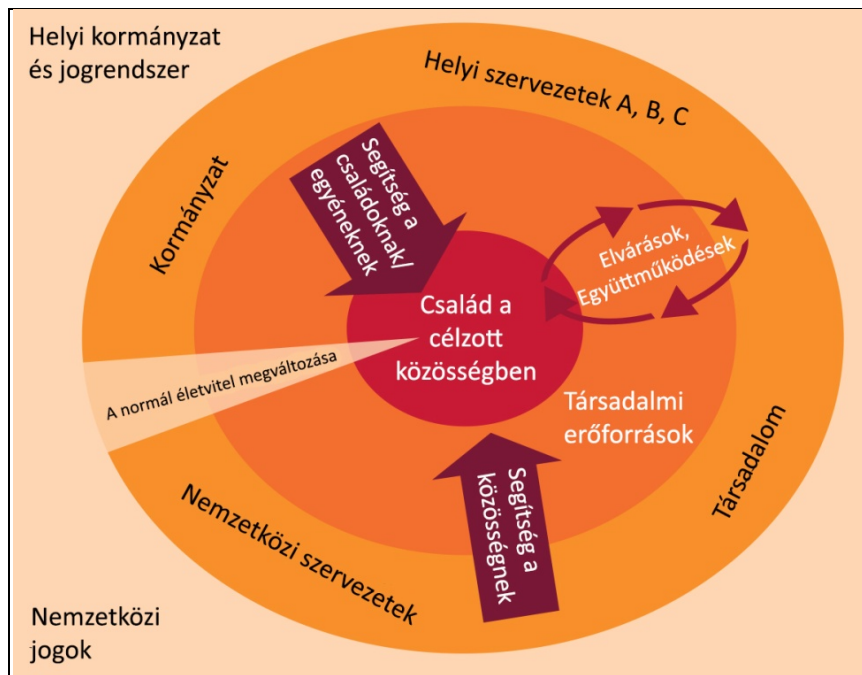
Kutatásaim során megállapítottam, hogy a katasztrófavédelmi tevékenység nélkülözhetetlen eleme a lakosság pszichoszociális támogatása, mind a közösségi reziliencia-programok, mind pedig a katasztrófák és egyéb rendkívüli eseményekre adott válaszadás folyamán. Meglátásom szerint, a támogatás módszereit és eszközeit minden esetben az egyéni és közösségi igényeknek megfelelően kell alkalmazni. Ennek legfontosabb elemét a közösségi hálózatok képezik, de nem hanyagolhatóak el a hatékonyságot növelő tényezők és a közösségek segítő ereje sem, ezért ezeket vizsgálom meg.

4.3.1. Pszichoszociális támogató hálózatok

A továbbiakban **megvizsgálom** a támogató programok gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit. **Elemzem** az egyének egyedi megbirkózási képességeit, a közösségek „védőháló” funkcióját, valamint a reziliencia-programok során alkalmazható pszichoszociális támogató módszereket, eszközöket és folyamatokat.

A korábbi fejezetekben rávilágítottam, hogy a reziliencia-programokra mindig egy katasztrófa- vagy krízishelyzet során válik nyitottabbá a lakosság [158; 356.o.]. Ilyenkor elérhetővé válnak olyan források is, amelyek segítségével megvalósíthatóak a kockázatcsökkentést és reziliencia fejlesztést célzó programok [159]. A pszichoszociális segítségnyújtás klasszikusan olyan tevékenység, amely az akut szakaszban végzett lelki támogatásból alakul át a közösségformáló erőn keresztül, az egyén rezilienciáját fejlesztő tevékenységig.

Ahhoz, hogy a meglévő támogató-hálózatot hatékonyan tudjuk felhasználni a pszichoszociális támogatóprogram során, fel kell tennünk a kérdést: Kihez szokott fordulni a lakosság támogatásért? Milyen kultúrája, hagyományai vannak a rászorulóknak lelki támogatásának? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása segít megfelelő alapot teremteni a helyi pszichoszociális munkának. A 16. számú ábrán látható, hogy melyek azok a társadalmi szintek és szervezetek, amelyek együttműködve, mintegy hálózatként funkcionálva segíthetik az egyén és a közösségek pszichoszociális jólétének fejlesztését. A fenti szereplők együttműködésével fel lehet készíteni az egyéneket, a családokat, a kisebb közösségeket, vagy akár a lakosságot a normál életvitel megváltozásával járó eseményekre. Továbbá mozgósítani lehet a társadalmi erőforrásokat a normál életvitel megváltozása nyomán felmerülő pszichoszociális igények orvoslására.

16. sz. ábra: A pszichoszociális programokban közreműködő szervezetek

Készítette: a szerző

A katasztrófák és más krízishelyzetek során a normál életvitel megváltozik. Mivel az egyén első védőhálója a család, ezért a programok elsősorban az egyént és a családokat célozzák meg. Egy rendkívüli esemény során gyakran a társas kapcsolatok is megszakadnak, ezért szükséges felkészülni a tágabb értelemben vett közösségek számára is pszichoszociális programokkal. A közösségek sokszor saját erőforrásaikat használva, egymást támogatva küzdenek meg az őket ért traumával. A kormányzati és karitatív szervezetek, a nemzetközi szervezetek és a társadalom együttes feladata, hogy segítse ezeket a kezdeményezéseket, továbbá, hogy hatáskörében mindent megtegyen a kapcsolódó nemzetközi jogi szabályzók érvényesítése érdekében.

Közösségi hálózat

Az egyéni megküzdés a közösség többi tagjának a támogatásával akkor lehet csak sikeres, ha az illető szerves része a közösségnek, nem szigetelődik el, nem utasítja el a segítséget [160; 7.o.], és van hova fordulnia. Egy veszélyhelyzetet, katasztrófát, terrorcselekményt átélt embert az értheti meg leginkább, aki maga is átélte ugyanazt a szörnyűséget.

Jó példa erre a Magyar Vöröskereszt Somló Térségi Programja, melynek egyik fő célja volt, hogy a *vörösiszap-katasztrófa* által érintett lakosság számára közösségépítő reziliencia-programot hozzon létre. Az elmúlt évek során létrejött egy önkéntes pont, egy közösségi ház, amely otthont adott az egészségneveléssel, elsősegélynyújtó oktatással, egészségfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel, ifjúságneveléssel kapcsolatos programoknak és széles körű térítésmentes képzéseknek. A Magyar Vöröskereszt területi szervezete közösségi támogató feladatokat lát el, a program pedig mára önműködővé vált, a kialakult szoros közösségi kötelékeknek köszönhetően.

Meglátásom szerint olyan támogató hálózatok létrehozása szükséges, amelyek megkönnyítik a katasztrófa által érintettek egymás közötti kapcsolattartását. A támogató hálózatok fő célja, a kapcsolatok fenntartása mellett különböző szaktanácsadások: jogi-, pszichológiai-, vagy családterápiás, valamint képzések tartása, esetleg megemlékezések rendezése. Néhány szolgáltatást maguk az érintettek is meg tudnak szervezni, de a kormányzati és humanitárius szervezetektől is kaphatnak támogatást [161].

Amennyiben valaki rendelkezik ezekkel a megküzdési stratégiákkal, csupán a hálózat támogatásra van szüksége, hogy hozzájusson a segítséghez és a megküzdési folyamat megkezdődjön, úgy az egyén pszichoszociális rezilienciája helyén van [162]. Ilyen esetben a lelki támogató feladatokat az önkéntes segítségnyújtók fel tudják vállalni, pszichológus, pszichiáter szakemberek bevonására csak ritkán van szükség. Azonban az önkéntes segítők feladata az is, hogy felismerjék azt a helyzetet, amikor elengedhetetlen a speciális szakember segítsége.

4.3.2. Hatékonyság növelő tényezők a pszichoszociális segítségnyújtás során

A katasztrófa, veszélyhelyzet következményeinek feldolgozása, valamint annak pszichológiai és szociális hatásai az egyes személyekben nem egyformán zajlanak le. Ezt akkor is szem előtt kell tartani a beavatkozó szervezeteknek, ha az elsődleges cél a katasztrófa hatására kialakult lelki trauma enyhítése [163].

Több esetben **megvizsgáltam** a hatásokat, és azt tapasztaltam, hogy az egyénekre és csoportokra gyakorolt hatások csak napokkal, hetekkel vagy hónapokkal az eseményt követően válnak láthatóvá és értékelhetővé, ezért a segítségnyújtó rendszernek folyamatos támogató eljárásokat kell biztosítania, amelyeket a valós szükségletek szerint határoznak meg.

Elemeztem a beavatkozók, segítők pszichoszociális állapotát befolyásoló tényezőket, és ez alapján az alábbi gyakorlatot javaslom megvalósítani:

- Három szinten kell beavatkozni: egyéni, interperszonális és társadalmi szinten, az erőforrások mozgósítására alkalmas, meglévő struktúrákra támaszkodva.
- Az érintetteket a beavatkozás során mindig aktív szereplőknek kell tekinteni.
- A pszichoszociális támogatás során el kell érni, hogy aktív résztvevői legyenek annak a folyamatnak, amely az átélt szenvedések feldolgozását, a mindennapi életbe való visszatalálást tűzi ki célul.
- A helyszíni végrehajtási intézkedések csak akkor lehetnek hatékonyak, ha vannak olyan megfelelően képzett segítők, akik a válsághelyzetben koordinált módon reagálnak az egyének szükségleteire.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Az Izlandi Vöröskereszt önkénteseit és mentálhigiénés szakembereit először egy 1999-es földrengés után mozgósították - amikor az önkéntes segítők képzése még csak folyamatban volt - de már komoly segítő erőt jelentettek a túlélők és a segítők között megteremtteni a kapcsolatot.

A hatékonyságot növeli az időbeli beavatkozás, azaz a gyors reagálás. Fontos az azonnali segítség: egy katasztrófát követően közvetlen pszichológiai szükségletek merülnek fel, és a beavatkozás első fázisában még nem lehet tudni, hogy az átélt élmények mennyire mély nyomokat hagytak az elszenvedő személyben, illetve nem lehet előre megjósolni a beavatkozás sikerességét [164 ; 5-8-o.].

4.4. A közösség szerepe az egyén pszichoszociális rezilienciájának növelésében

Annak érdekében, hogy megfelelően értelmezhető legyen az egyéni reziliencia a közösségek önmentőképességének szempontjából, ebben az alfejezetben **rendszerem** a közösségek szerepét az egyén pszichoszociális jólétének elérése oldaláról.. Minden közösségben léteznek hagyományai a segítségnyújtásnak, vannak bevált rendszerek, amelyek kisebb-nagyobb problémák esetén támogatást nyújtanak, amennyiben a közösség, vagy annak egy része rászorul; ezeket a mechanizmusokat kell felhasználni katasztrófák esetén is.

Három fő területet azonosítottam, amit a közösség tud adni:

- *biztonság és információ,*
- *kapcsolattartók és segítő csoportok,*
- *információs központok.*

4.4.1. Biztonság és információ

Lényeges, hogy az érintettek biztonság iránti igénye ki legyen elégítve ahhoz, hogy megnyíljanak mások előtt, és ki merjék mondani a fejükben kavargó gondolatokat. Minderről, azaz a biztonságos légkörről a képzett segítőknek kell gondoskodniuk [165; 6-9.o.]. A segítők feladata továbbá az is, hogy tényszerűen számoljanak be az eseményekről, tájékoztassák az érintetteket az elkövetkezendő időszak teendőiről, a felmerülő lelki jelenségek természetéről, csillapításuk módjáról és az igénybe vehető segítségről.

Az érintettek információ iránti igénye elsősorban szereteteik fizikai hollyétére, hollétére korlátozódik, valamint arra, hogy a katasztrófa milyen mértékben érintette őket. Az érintettek információ adási igénye a katasztrófa helyzet történéseit írja körül.

Ebből adódóan a közösség ereje az információk áramlásának segítésében és átadásában és a biztonsági háló megteremtésében rejlik.

4.4.2. Kapcsolattartók és segítő csoportok

A katasztrófa esemény bekövetkezése után, minél hamarabb segítőt szükséges kijelölni a legsúlyosabban érintett egyének, családok mellé. A legjobb, ha ezek a kapcsolattartók a közösség tagjai közül kerülnek ki, hiszen ők pontos ismeretekkel rendelkeznek mind az eseményekről, mind

pedig a közösség tagjairól. A legsúlyosabban érintettek minden esetben a legnagyobb emberi veszteséget elszenvedett egyének. Egy jól felkészült segítő kulcsfontosságú szerepet tölthet be, hiszen a traumatikus események hatására az érintettek nem tudják feldolgozni a rengeteg információt [166; 10-11.o.].

16.sz. kép: Családi kapcsolattartók segítik az érintett családokat az eseményekkel való megbirkózásban és a hivatalos ügyek intézésében a szecsúáni földrengést követően

Forrás: Kínai Vöröskereszt Készítette: nem ismert

Különösen nagy segítséget jelent, ha a kapcsolattartók biztosítják a folyamatos kommunikációt az érintettek és a katasztrófa utáni teendőket ellátó hatóságok között. Egyeztetnek azokkal a szervekkel, amelyek segítséget nyújthatnak az érintettek szükségleteinek kielégítésében, tájékoztatják a családot a keresési, helyreállítási munkák alakulásáról. A segítők gyakran végig követik az érintett egyének és családok felépülését, akár hónapokon, éveken keresztül is. A szecsúáni földrengés után otthon nélkül maradt családokat a Kínai Vöröskereszt önkéntesei kísérték végig a rehabilitáció teljes folyamatán (16. sz. kép). Tekintve, hogy egy nagyobb katasztrófa, vagy válsághelyzet a közösség szinte minden tagját érinti valamilyen mértékben, így egymással jobban sorsközösséget tudnak vállalni, jobban átérzik a lelkiállapotukat, ezért célszerű az érintettek részvételével önsegítő csoportokat létrehozni. [167]. A katasztrófa természetétől és az adott kultúrától függően más tevékenységgel alakulhatnak önsegítő csoportok, azonban minden esetben elsődleges cél a csoport tagjainak kölcsönös érzelmi támogatása. A traumatikus élményt átélt személyek számára szinte minden esetben kulcsfontosságú, hogy az átélt eseményeket kibeszélhessék magukból, és visszacsatolást kaphassanak más túlélőktől. A segítők számára is több információt közvetít egy csoportos foglalkozás: természetes, hogy mindenki másképp dolgozza fel az eseményeket egy katasztrófát, vagy terrorcselekményt követően, azonban kitűnik a csoportból, ha valaki nagyon eltérően viselkedik, így a segítő hamarabb szakember segítségét kérheti [168 ; 8.o.].

Gyakran a túlélők számára alkotott segítő csoportok a konkrét krízishelyzet elmúltával is működnek tovább akár egészen hosszú távon. Sok esetben azonban az is előfordulhat, hogy nem közvetlenül a krízisesemény után jönnek létre ezek a csoportok, hanem a katasztrófa után eltelt rövid vagy hosszabb idő után tudatosul az érintettekben az igény a sorstársakkal való kommunikációra [169]. Meglátásom szerint nem elhanyagolható tény, hogy a későbbiekben, a reziliencia-programok elemeként, ugyanezen segítő alkalmassá válnak arra is, hogy hiteles tájékoztatást adjanak a katasztrófák pusztító hatásainak lehetséges csökkentéséről, egy újabb katasztrófa bekövetkezése esetén fontos teendőkről a közösség többi tagjának.

4.4.3. Információs központok

Egy katasztrófát követően rendszerint befogadó és tájékoztató központokat állítanak fel egy olyan helyen, ami viszonylag közel helyezkedik el a katasztrófa helyszínéhez, de már a biztonságos zónán belül található [170]. A befogadó központok fő célja, hogy a kijelölt területen, objektumban biztonságba helyezhessék az érintett lakosságot, valamint felvegyék személyes adataikat. Ezek a helyszínek csak ideiglenes megoldást kínálnak egy esetleges kiürítésnél, komolyabb katasztrófák esetén – amikor nem biztosított az otthonokba való visszatérés – gondoskodni kell a kitelepített lakosság elhelyezéséről. A humanitárius segítő központok átfogóan és hosszú távon, a „mindent egy helyen” elv alapján, szolgáltatások széles körét biztosítva kívánják segíteni a katasztrófa által közvetlenül érintetteket [171]. A helyszínen az érintettek számára megfelelően koordinált módon biztosítják a megfelelő tájékoztatást és segítséget. A különböző szolgáltatások abban segítik az érintetteket, hogy a kapott tájékoztatás után a szükségleteiknek megfelelő döntéseket tudjanak hozni.

4.4.4.1. Infokommunikációs eszközök és a média szerepe a pszichoszociális

Programok eredményességében

Azokban az országokban, ahol a lakosság többsége hozzáfér a televíziók és rádiók adásához, az internetes és papíralapú sajtótermékekhez, ott a média nagyon fontos szerepet tud játszani azáltal, hogy tudatosságot növelő, tájékoztató kampányokat juttat el az érintettekhez. A pontos tények ismertetésével a média felhívhatja a közvélemény figyelmét a katasztrófákkal kapcsolatos legfontosabb információkra és a teendőkre. Egy katasztrófa eseményt követően tájékoztatást ad az eseményt követő intézkedésekről, az érintettek helyzetéről, szükségleteiket kielégítő erőforrásokról. A média szerepe nagyon fontos a katasztrófák utáni első szakaszban, hiszen *tájékoztatják a nyilvánosságot*, hogy megismerjék és megértsék a történeteket. A későbbi szakaszban újabb és újabb hírekkel járulhatnak hozzá a lakosság tájékoztatásához online felületek illetve különböző applikációk segítségével [172; 267-281.o.].

A Kolumbiai Vöröskereszt például rendszeres adással jelentkezik az egyik rádiócsatornán, ahol a katasztrófákkal kapcsolatos teendőket ismerteti a lakossággal, különös tekintettel a segítségnyújtás pszichológiai aspektusaira. Segít, hogy a túlélők megértsék egy-egy veszélyhelyzet, katasztrófa pszichológiai aspektusait, átlássák azt a folyamatot, ami bennük zajlik, és megbirkózzanak a bennük kavargó érzésekkel. Ez a módszer nagyon hatékony egy ilyen nagy és – természeti katasztrófák által – veszélyeztetett országban [126].

A média – különösen az internetes portálok – egyéb segítséget is tudnak nyújtani a közösségek számára, amennyiben bekövetkezik a katasztrófa : a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok (gyakran az illetékes hatóságokkal közösen) *honlapot vagy közösségi média (Facebook, Twitter) profilt hoznak létre*, amelyek tájékoztatást adnak a rendelkezésre álló szolgáltatásokról és az igénybevétel módjáról. Elsődleges funkciójuk a tájékoztatás, tények közlése a katasztrófával kapcsolatosan. Ezen felül lényeges, hogy pontosan informáljanak az érintettek szempontjából fontos

szervezetek, egyesületek, szakemberek elérhetőségeiről. A közösségi média lehetőséget biztosít a kapcsolatfelvételre a túlélők között, tájékoztatást adhat a támogatási formákról, valamint olyan egyéni üzenetküldési lehetőséget biztosítanak a túlélők számára, mint az „életjel-küldés”, amely a Facebook egyik fontos alkalmazása [173; 14.o.]. Gyakran hírlevél küldő szolgáltatást is működtetnek, ezáltal e-mail-ben értesítik azokat a személyeket, akik a gyűjtőközpontban megadták elérhetőségüket, e-mail-ben értesítik arról, hogy hol és milyen módon vehetnek igénybe pszichoszociális támogatást.

A *telefonos segélyvonalak* is fontos, kiegészítő szerepet töltenek be a humanitárius segítő munkában. Egyrészt az igénybe vehető szolgáltatásokról szolgálnak bővebb információval: tájékoztatnak arról, hogy hová lehet fordulni, ha valaki szükségét érzi a támogatásnak, és milyen jellegű támogatásokat lehet igénybe venni. A folyamatosan kiegészített adatbázis lehetőséget biztosít akár arra is, hogy az eltűntekről információt tudjanak adni az aggódó hozzátartozók számára. A telefonos segélyvonalak másik fontos szerepe a telefonos lelki-segítségnyújtás azok számára, akik arra vágnak, hogy valaki meghallgassa őket, vagy tanácsokkal szolgáljon a trauma feldolgozását illetően [174].

Összességében tehát elmondható, hogy a média, kiváltképpen a közösségi média, a folyamatos információáramlás és a kapcsolattartás lehetősége révén, a pszichoszociális támogatás részeként is értelmezhető és alkalmazható.

4.5. A pszichoszociális jólét helyreállítása, mint reziliencia-növelő tényező

Kutatásaim során **megállapítottam**, hogy a legalapvetőbb intézkedés rendkívüli helyzetben az érintettek védelme, azaz olyan biztonságos helyre szállítása, ahol kisebb a kockázata hasonló esemény újbóli bekövetkeztének. Mindez azért is nagyon fontos, mert amíg az érintett nincs biztonságban, addig – reális oknál fogva – felfokozott érzelmi állapotban van, így *amíg nem kerül védett helyszínre, addig nem lehet felmérni a lelki megrázkódtatás mértékét sem* [175]. Az érintetteket tehát első lépésként olyan helyszínre kell szállítani, kísérni, ahol a bekövetkezett katasztrófa vagy terrorcselekmény nem veszélyezteti tovább a testi illetve lelki épségüket. A krízishelyzetben lévők számára biztosítani kell az egymással való kapcsolattartást, az információ-áramlást. *A veszélyérzethez mindig félelem, vagy a félelem szülte harag érzelmi megnyilvánulásai társulnak* [176]. Ennek a magatartásnak, a biztonságosnak ítélt helyzet helyreállításáig, védekező szerepe van. Gondoskodni kell tehát a bizalom visszaállításáról is. [177].

Ahogy az a 17. számú ábrán is látható, a lelki traumák akkor tudnak csak gyógyulni, akkor indul be a stabilizációs folyamat, ha az érintettek megerősítést nyernek arról, hogy ők nem tehetnek a velük történt eseményekről, és a történetek ellenére pontosan ugyanolyan fontos tagjai a társadalomnak, mint korábban. Mindennek érdekében szükséges az érintettek támogatása a megváltozott körülmények elfogadásában, a korábbi életvitel átgondolásában, az új célok kitűzésében és megvalósításában. A reintegrációs folyamat során pedig mindenképpen szükséges az egyén stabilizációjának, új életformájának nyomon követése, szükség esetén további szaksegítség biztosítása.

17. sz. ábra: A pszichoszociális jólét helyreállításának fázisai

Készítette: a szerző

Összegezve bizonyítottam, hogy az eseményekkel való megküzdésben fontos a családi-, közösségi háló megléte, az érzelmi biztonság kialakítása, a kapcsolatok kialakítása és fenntartása, az összetartozás megerősítése.

4.6. *Részkövetkeztetések*

- A pszichoszociális segítségnyújtás módszereit és eszközeit vizsgálva **megállapítottam**, hogy a módszerek változatossága és kombinált alkalmazása biztosítja azt, hogy minden helyzetben, az egyéni és közösségi igényeknek megfelelően lehet reagálni a katasztrófák által érintett lakosság pszichoszociális szükségleteire. A pszichoszociális segítségnyújtás elemzése során **megállapítottam**, hogy a megfelelően képzett önkéntesek bevonásával – szükség esetén – széles rétegek részesülhetnek a lelki támogatásból.
- **Bizonyítottam**, hogy a pszichoszociális igények nem egyformák a különböző egyének, illetve közösségek esetében, egyes csoportok, különösképpen a gyermekek, speciális igényekkel rendelkeznek. **Rendszereztem** a gyermekekre ható pszichoszociális faktorokat, és **javaslatot tettem** a katasztrófák utáni speciális pszichoszociális gondozásuk módszereire.
- **Megállapítottam**, hogy a rendkívüli helyzetek felszámolása során a mentést végző szakemberek elsődleges feladata a fizikai biztonság megteremtése, nem végezhetnek lelki segítségnyújtást, ezért **javaslatot tettem** a pszichoszociális segítségnyújtók bevonására már a mentés fázisába is.
- A segítségnyújtókra ható pszichés hatásokat vizsgáló kutatások **bizonyították**, hogy ők is nagy tehernek vannak kitéve, ennek megfelelően **javaslatot tettem** a hatékony

munkavégzéshez és lelki egészségük megőrzéséhez szükséges eljárásokra, úgy, mint pszichés alkalmasság vizsgálata, pszichoszociális segítők jelenléte a beavatkozások során, támogató csoportok, illetve burn-out tréningek.

- **Kimutattam**, hogy a pszichoszociális segítségnyújtás növeli az egyéni rezilienciát, a pszichoszociális támogató hálózatok, a kormányzati és nem kormányzati humanitárius szervezetek, és a közösség útján.
- **Elemeztem és azonosítottam** a közösségeknek azon képességeit, amelyek segíthetik az egyéni reziliencia növelését, úgy, mint hozzáférés a biztonsághoz és információhoz, elérhető kapcsolattartók és segítő csoportok, valamint a katasztrófák után működő információs központok.
- **Azonosítottam** a pszichoszociális jólét helyreállításának lépéseit. Ezek a következők: érzelmi stabilizáció, újratervezés, rehabilitáció, stabilizáció.

Az értekezésemet a közösségi reziliencia, valamint az egyén pszichoszociális jóléte kialakításának elemzése után a közösségek sebezhetőségének és kapacitásainak vizsgálatával folytatom. Ennek során különös figyelmet fordítok a humanitárius programtervezésre és annak buktatóira, megoldási javaslatot fogalmazok meg az ezzel kapcsolatos nehézségek kiküszöbölésére. Meghatározom a hatékony és eredményes sebezhetőség- és kapacitás felmérés folyamatát, lehetséges módszereit és eszközeit. Javaslatot teszek a közösségek bevonására a felmérésekbe és a programtervezés folyamatába, valamint a humanitárius programok projekt-szemléletű megközelítésére.

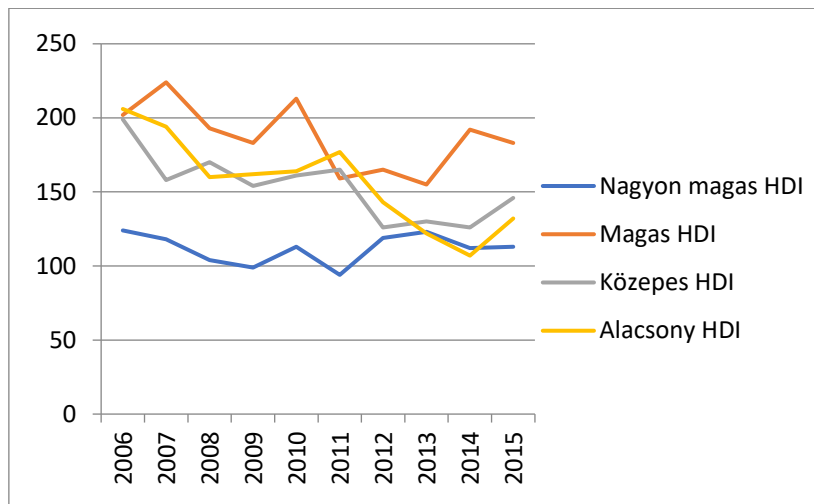
5. A KÖZÖSSÉGEK REZILIENCIÁJÁNAK MÉRÉSÉT SEGÍTŐ MÓDSZEREK

Ahhoz, hogy tervezhető legyen a közösségek sebezhetőségének és kapacitásainak mérése, tudatában kell lenni az őket körülvevő kockázatoknak, az évek során látható tendenciák alapján. Ennek megfelelően ebben a fejezetben mindenekelőtt **megvizsgálom** az elmúlt időszak természeti és technológiai katasztrófáit, az általuk okozott emberi, vagyoni és életvitelt gyökeresen átalakító veszteségeket, továbbá **elemzem** a katasztrófakockázat-csökkentés tervezése során szükséges méréseket, illetve a méréseket meghatározó tényezőket. A fejezet további részében pedig **kidolgozok** egy – a közösségek sebezhetőségének és kapacitásának mérését szolgáló – módszertant.

5.1. A közösségek sebezhetőségének és fejlettségének egymáshoz való viszonya

Az elmúlt tíz év katasztrófáit értekezésem során már több szempontból is megvizsgáltam. Fontosnak tartom azonban külön megvizsgálni azt is, hogyan változik a katasztrófák által érintett emberek, illetve a halálos áldozatok száma az országok fejlettségi szintjének függvényében. Az emberi fejlettségi szint, azaz „humanitarian development index” (a továbbiakban HDI) általánosan elfogadott eszköze a jólét mérésének. Használatával megkülönböztethetők a fejlett, fejlődő és fejletlen országok, és mérhető a gazdaságpolitikák hatása az életszínvonalra. *A HDI 3 összetevőn alapul, melyek a következők: hosszú és egészséges élet, oktatásban megszerzett tudás, tisztességes életszínvonal* [178; 74.o.]. A jelenlegi mutatót 1990-ben dolgozta ki Mahbub ul Haq pakisztáni közgazdász, és 1993 óta használja az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) az Emberi Fejlődési Jelentésben (HDR).

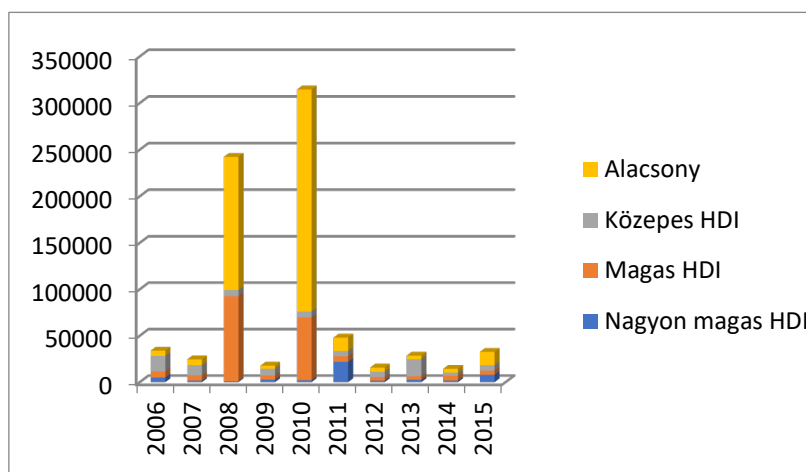
Kutatásomnak nem célja a katasztrófák bekövetkezése valószínűségének általános elemzése, értekezésem témáját tekintve sokkal inkább a különböző fejlettségi szintű társadalmak kockázatoknak való kitettségére, a bekövetezett katasztrófa következtében elhalálozott, illetve érintett személyek arányára szeretnék rávilágítani. Ahogyan az a 8. számú diagramon látható, a katasztrófák számának alakulása az eltérő HDI-vel rendelkező országokban nem azonos tendenciát mutat. Míg a nagyon magas HDI-vel rendelkező országokban láthatóan alacsonyabb a bekövetkezett katasztrófák száma, addig az alacsony, közepes és magas humán fejlettségi indexszel rendelkező országokban hasonlóan alakult a számuk [179].

8.sz. diagram: A katasztrófák számának alakulása, az érintett országok humán fejlettségi szintje szerint 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

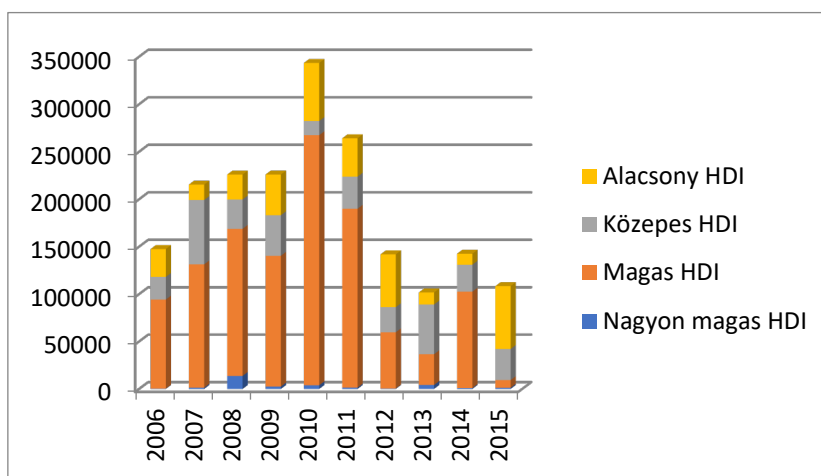
A 9. számú diagramon látható adatok világosan rámutatnak arra a tényre, hogy a katasztrófák során az alacsony humán fejlettségi szinttel rendelkező országokban a legmagasabb az elhalálozások száma. A 2008-as és 2010-es évnél látható magasabb halálozási szám a magas HDI-vel rendelkező országokban a szecsuanai földrengést és az oroszországi hóhullámot és erdőtüzeket tükrözi. Toronymagas elhalálozási szám látható az alacsony humán fejlettségi szinttel rendelkező országokban ugyanerre a két évre. Ennek oka elsősorban a 2010-ben több mint 222 570 halálos áldozatot követelő haiti földrengés, és kisebb mértékben a pakisztáni áradások során elhalálozott 1760 fő. 2008-ban Myanmarban a Nargis ciklon pedig 138 600 ember életét követelte [179].

9.sz. diagram: A katasztrófák halálos áldozatainak száma, a humán fejlettségi index szerint 2006 és 2015 között.

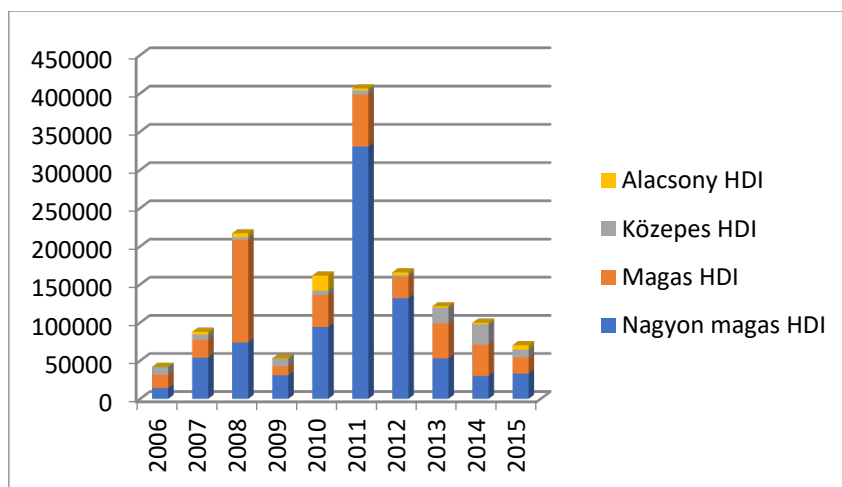
Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

A 10. számú diagram adatai ezzel szemben rámutatnak, hogy amennyiben nagy általánosságban az érintettek számát vizsgáljuk az elmúlt 10 év katasztrófáinak esetében, úgy a magasabb HDI-vel rendelkező országok mutatnak magasabb számot, amely gyakran az urbanizációnak köszönhető [179].

10.sz. diagram: A katasztrófák érintettjeinek száma, a humán fejlettségi index szerint 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

11.sz. diagram: A katasztrófák által okozott kár - millió dollárban - a humán fejlettségi index szerint 2006 és 2015 között.

Készítette: a szerző. Forrás: CRED EM-DAT [22]

A 11. számú diagram azt mutatja meg, hogy a 2006 és 2015 között bekövetkezett katasztrófák milyen anyagi veszteségekkel jártak, különös tekintettel az érintett országok humán fejlettségi szintjére. Ezek az értékek egyértelműen fordított arányosságot mutatnak a halálos áldozatok számával, azaz a nagyon magas HDI-vel rendelkező országokban volt a legmagasabb az okozott anyagi kár. A tíz év alatt a nagyon magas HDI-vel rendelkező országok összesen 845 386 millió

dollár, míg az alacsony HDI-vel rendelkezők, azonos időszakban mindösszesen 45 261 millió dollár veszteséget szenvedtek el [179].

Megállapítottam, hogy ezek az értékek is azt mutatják, hogy a magasan fejlett országokban a fejlett infrastruktúra pusztulása, gazdasági termelés visszaesése következtében a katasztrófák hatása jóval nagyobb anyagi veszteséggel jár, mint egy olyan országban, amely mindezekkel az erőforrásokkal a katasztrófa előtt sem rendelkezett. Ez alátámasztja azt a feltételezést, miszerint az alacsonyabb HDI-vel rendelkező, kevésbé fejlett országok lakossága kevésbé ellenálló a katasztrófák hatásaival szemben, így ezekben az országokban különösen fontosak a reziliencia fejlesztését segítő programok.

5.2. Katasztrófakockázat-csökkentés a helyi közösségek sebezhetőségének figyelembe vételével

A katasztrófakockázat-csökkentés lehetőségeinek vizsgálata előtt szükségesnek tartom definiálni a **kockázat** és a **veszély** fogalmát. A katasztrófavédelmi törvény szerint a „*kockázat: egy adott területen adott időtartamon belül vagy meghatározott körülmények között jelentkező egészség-, illetve környezetkárosító hatás valószínűsége*”, míg a „*veszély: valamely veszélyes anyag természetes tulajdonsága vagy olyan körülmény, amely káros hatással lehet az emberi egészségre vagy a környezetre.*” Ezt a két fogalmat azért fontos elkülöníteni, mert a magyar nyelvben gyakran – hibásan – szinonimaként használják a két kifejezést, ám a szakterminusban lényeges különbség van a jelentésük között.

Az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb tanulsága volt, hogy a nagy katasztrófák nem számolhatók fel elszigetelt módon. **Bizonyítottam**, hogy nem lehet a veszteségek mértékét csökkenteni addig, amíg a veszélyhelyzeti tervezés során megfelelő figyelmet nem fordítunk a lakosság rezilienciájára, illetve a reziliencia mérését és a reziliencia fejlesztését szolgáló tevékenységekre. A humanitárius szervezetek közül elsőként a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége az 1990-es évek vége óta zászlajára tűzte stratégiai terveiben a legsebezhetőbb közösségek általános helyzetének, megküzdő képességének javítását annak érdekében, hogy ezen közösségek tudatosabbak és ellenállóbbak legyenek a környezetükben jelentkező veszélyforrásokat illetően.

Fontos – a katasztrófákra való felkészülés, a válaszadás és a helyreállítás körforgásában – a kevésbé reziliens közösségek sebezhetőségeinek és kapacitásainak ismerete, hiszen ez nélkülözhetetlen a megfelelő válaszadási tervek elkészítéséhez. Ennek érdekében a felkészülés, vagy a katasztrófa utáni helyreállítás időszakában célszerű elvégezni a lakosság felmérését, amely során feltérképezhetőek azok a tényezők, amelyek az adott közösség sebezhetőségét okozzák, valamint azok – a közösségekben rejlő – erőforrások, amelyek aktiválásával jelentős eredményeket lehet elérni a felkészítés során.

A közelmúlt egy másik fontos tapasztalata, hogy az emberi természet, viselkedés is veszélyeztetheti a társadalom jólétét és biztonságát – nem csak háborús cselekmények során [180], [181]. A lakosság, a közösségek határozzák meg a saját sebezhetőségük és megküzdési kapacitásuk arányait, így a bekövetkező katasztrófák során keletkező veszteségeik is meghatározhatóak, csakúgy, mint azok a tevékenységek, amelyek segítenek enyhíteni a katasztrófák hatásait [182].

A humanitárius szervezetek számára a jelen kor legnagyobb kihívását jelenti, hogy segítsenek a lakosság számára felismerni a saját környezetükben rejlő potenciális veszélyeket, meghatározni azokat az erőforrásokat, amelyek rendelkezésre állnak a körülményekkel való megbirkózáshoz. Továbbá különböző felkészítő programok segítségével elérni és fenntartani a közösségekben azt a szintet, amely elegendő ahhoz, hogy ellenálljanak a katasztrófák hatásainak, illetve leküzdjék azokat – a közösség termelékenységének, a lakosság életminőségének megváltozása, valamint jelentős külső segítség nélkül.

Nagy-Britanniában, a Brit Vöröskereszt égisze alatt, az 1990-es években kezdődött el egy – az egész lakosságot felölelő – felmérés, amelyhez hasonlóra nem volt példa egészen a II. Világháború óta. A felmérésekben részt vevő több mint 10000 fő, a Brit Vöröskereszt kijelölt koordinátorainak nyújtott válaszaiból egyértelműen kiderül, hogy a változó szociális és gazdasági tényezők hatására új sebezhető célcsoportokkal kell számolni, míg egyes korábban potenciálisan sebezhető közösségek időközben stabil megküzdési stratégiákkal vértéződtek fel. Ez jó példa arra, hogy a lakosság erőforrásainak folyamatos monitorozása békeidőben is kulcsfontosságú a megfelelő válaszadási stratégiák hatékony és előremutató kidolgozásához [183; 361.o].

Napjainkra nyilvánvaló, hogy a kormányok és a humanitárius szervezetek döntéshozói számára a katasztrófa-kockázat csökkentés és a segélyezés stratégiájának kidolgozásához nélkülözhetetlen ez a fajta új megközelítés, amely a lakosság szükségleteire, észrevételeire és erőforrásaira alapozza a tervezést. Az előző fejezetben bemutatott statisztikai adatokat vizsgálva megállapítottam, hogy amennyiben a katasztrófa-kockázat csökkentés a helyi közösségek sebezhetőségének csökkentésére törekszik, úgy a katasztrófák hatásai enyhíthetővé és a veszteségek redukálhatóvá válnak [184; 3710.o.]. Ez indokolja, hogy a közösségi hálózat erejét felhasználva, a kormányzati szervek mellett, a humanitárius szervezetek is bekapcsolódjanak a katasztrófa-kockázat csökkentési tevékenységekbe, melynek alapjait a Sendai-keretszerződés fekteti le [185].

5.2.1. A Sendai-keretszerződés

A Sendai Keresztszerződést 2015. március 18-án fogadták el az ENSZ harmadik, katasztrófakockázat-csökkentéssel kapcsolatos konferenciáján, amelyet az ENSZ Közgyűlése 2015. június 3-én jóváhagyott. Ez egy önkéntes, nem kötelező jellegű szerepvállalás, amely felismeri, hogy az államoknak kulcsszerepük van a katasztrófák kockázatainak csökkentésében, de a felelősséget más szereplőkkel – helyi önkormányzatokkal és nem-kormányzati szervezetekkel osztja meg. A cél a katasztrófakockázat, az élet és megélhetési források veszteségének alapvető csökkentése, a gazdasági, társadalmi, kulturális és környezeti tényezők megóvása. *A Sendai Keretszerződés jelentősen növeli a nemzeti- és helyi katasztrófakockázatok csökkentésére irányuló stratégiákat 2020-ig, a fokozott együttműködést a fejlődő országokkal, valamint a korai jelzőrendszereket, katasztrófakockázattal kapcsolatos információs anyagokat, a közösségek veszélyeztetettségére és sebezhetőségére irányuló felméréseket* [186].

A Sendai Keretszerződés négy prioritást emel ki:

- *A katasztrófakockázat fogalmának megértése:* a katasztrófakockázat-kezelésnek a katasztrófa-kockázat fogalmának megértésén kell alapulnia, mindezek: a sebezhetőség, a kapacitás, a humánerőforrás, az eszközök, a veszélyforrás, és a környezet dimenziójában. Ezen adatok ismerete és naprakészen tartása hozzájárul a kockázatértékeléshez, a katasztrófák megelőzéséhez, hatásuk enyhítéséhez, a megfelelő felkészüléshez és a hatékony válaszadáshoz.
- *A katasztrófakockázat kezelésének intézményesítése:* a katasztrófakockázat-menedzsment megerősítése a katasztrófák kockázatainak és következményeinek enyhítésére [187]. A katasztrófakockázat-menedzsment nemzeti, regionális és globális szinten egyaránt nagyon fontos a megelőzés, a következmények enyhítése, a válaszadás, és a helyreállítás szempontjából, továbbá szükségessé teszi az együttműködést a különböző szervezetek között nemzetközi szinten.
- *Katasztrófakockázat-csökkentés a reziliencia fejlesztésének érdekében:* a közösségek és az egyén hozzáadott értéke a strukturált és a nem-strukturált mérésekhez, amelyek elengedhetetlenek az egyének, közösségek és országok gazdasági, társadalmi, egészségügyi és kulturális rezilienciájának fejlesztéséhez [188].
- *A katasztrófa-készenlét szintjének fokozása, a hatékony válaszadás és rehabilitáció érdekében:* az a tény, hogy a katasztrófakockázat világszerte növekszik, szükségessé teszi a katasztrófákra való mind alaposabb felkészülést a hatékony válaszadás érdekében, a korai jelzőrendszerek kialakítását, az erőforrások rendelkezésre állását a készenlét és a válaszadás minden szintjén.

A Sendai-keretszerződés által meghatározott prioritások alátámasztják, hogy a lakosság rezilienciájának előzetes mérése nélkül nem valósulhat meg a hatékony katasztrófa-kockázat csökkentés. A szerződés erőteljesen kiemeli a különböző szervezetek együttműködését, mind a megelőzés, a következmények enyhítése, a válaszadás és a helyreállítás szakaszában. *A humanitárius szervezetek fontos partnerei ebben a kormányzati szervezeteknek*, tekintettel arra, hogy a lakossági hálózatuknak köszönhetően, könnyen elérhetik a társadalom különböző tagjait.

5.2.2. A sebezhetőség és a kapacitás fogalma, összefüggései

A sebezhetőség- és kapacitás felmérés egy kulcsfontosságú folyamat a kisebb közösségek, a tágabb értelemben vett lakosság, szervezetek és akár egész országok gyengeségeinek és erősségeinek meghatározására.

A sebezhetőséget ebben a kontextusban úgy **definiáltam**, mint *egy személy vagy embercsoport jellemzői a természeti vagy ember által okozott katasztrófákra való felkészültség, ellenállás, megbirkózás és felépülés képességének tekintetében.*

Ez a meghatározás azt is magában hordozza, hogy a sebezhetőség definíciója nem írható körül teljes pontossággal anélkül, hogy megvizsgálánánk az adott közösség környezetében található

kockázati- illetve veszélyforrásokat és feltennénk a kérdést: milyen tényezőkre vonatkozik a lakosság sebezhetősége? Figyelembe kell venni a közvetlen veszélyeket is, de olyan – a közösségekre közvetlenül vagy közvetetten hatást gyakorló – tényezőket is, mint a gazdasági-, társadalmi helyzet, a szociális háló megléte és elérhetősége, az egészségügyi állapot, az egészségügyi szolgáltatások megléte és elérhetősége, a szükségletekre adott kormányzati és nem-kormányzati szervezetek válaszadó képessége [189].

Feltételezem, hogy annak érdekében, hogy a sebezhetőség elleni lehetőségeket képességekké formálhassuk, sok tényezőt kell figyelembe vennünk, a közösségek felmérésétől, a felméréseken alapuló reziliencia-programok bevezetésén át, egészen a programok hatásának folyamatos monitorozásáig. A lakosság képességeinek és erőforrásainak kiaknázása kulcsfontosságú feladat, hiszen gyakran egy természeti csapás éppen a közösségek sebezhető mivolta miatt válik valódi katasztrófává, amikor a megküzdési képesség hiánya miatt szenved el az adott társadalom nagyobb veszteségeket, ennek egyik mutatója a humán fejlettségi index. Azokban az országokban, ahol nagyobb a humán fejlettségi index, alacsonyabb a katasztrófák érintettjeinek száma, beleértve a halálos áldozatokat is, viszont *a gazdasági fejlettségnek megfelelően sokszor a katasztrófák által okozott anyagi pusztítás – pénzben kifejezett – mértéke sokkal magasabb* [190].

A sebezhetőség ellentéte a **kapacitás**, amely megfogalmazható mind az egyének, háztartások, közösségek, intézmények vagy éppen országok eszköztára a katasztrófákra vagy más rendkívüli helyzetekre vonatkozóan. Az egyének megküzdési képessége a különböző katasztrófákkal vagy krízisekkel nagyban különbözik az eltérő közösségekben, kultúrákban, és az idő előrehaladtával is folyamatosan változhat bármely irányban. Azokban az országokban, ahol az emberek folyamatosan többszörös kockázatnak vannak kitéve, úgy, mint aszály, járványok, politikai zavargások, migráció stb., a közösségek megküzdési kapacitásai gyengülnek, csökkentve ezáltal képességüket egy esetlegesen bekövetkező krízis- vagy katasztrófahelyzet hatásainak mérséklésére [191; 144.o.].

5.2.3. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés, mint mérési módszer és tervezési eszköz

A veszélyhelyzeti tervek elkészítéséhez fontos a sebezhetőség- és kapacitásértékelés elvégzése, a veszélyhelyzeti segélyezési tervezés során annak tudatában, hogy *mely közösségek a legveszélyeztetettebbek, hol kell a segélyezést prioritásként kezelni a válaszadási folyamat során, illetve milyen egyéb intézkedések szükségesek annak érdekében, hogy a szóban forgó lakosságot „áldozatok” helyett csupán „kockázatnak kitett közösségekként” definiálhassuk* [192; 128.o.].

A sebezhetőség- és kapacitásértékelés elsődleges célja, hogy mérési módszerként lehessen használni az analitikus adatok kinyerésére annak érdekében, hogy valós információk alapján lehessen megmondani, hogy az adott közösség mennyire sérülékeny, és támogatni lehessen a tervezést a katasztrófakockázat-csökkentés, a felkészülés, a segélyezés és a fejlesztés fázisában egyaránt. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés számos módon alkalmazható, úgy is, mint *mérési módszer különböző ágazatok között, vagy akár egy adott szektorban, úgy, mint víz és higiénia, egészségügy, vagy éppen az élelmiszerbiztonság* [193; 123-124.o.].

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a sebezhetőség- és kapacitásértékelés nem csupán azt hivatott felismerni, hogy hol és milyen típusú segélyezésre van szükség, de az is meghatározható segítségével, hogy milyen változtatások szükségesek ahhoz, hogy a potenciálisan veszélyeztetett közösségük biztonságát, tudatosságát növelni lehessen. Annak ellenére, hogy a világ országaiban erőteljes a törekvés arra vonatkozóan, hogy a katasztrófák számát visszaszorítsák, mégis vannak olyan helyzetek, amikor elkerülhetetlen a bekövetkezésük. Az ENSZ DRR, azaz katasztrófa-kockázatcsökkentési irányelve és programja szerint a feladat tehát a mindenkori kormányok és a humanitárius szervezetek számára az, hogy minden előzetes intézkedést megtegyenek annak érdekében, hogy a katasztrófa által okozott veszteségeket minimálisra csökkentsék. Az értékelés azonban közel sem szabad, hogy véget érjen a felkészüléssel, illetve a katasztrófák utáni segélyezéssel, helyreállítással. A helyreállítási szakasz kiváló lehetőséget kínál arra, hogy értékelni lehessen, milyen intézkedések történtek, vagy kellett volna, hogy történjenek a veszteségek minimalizálása, valamint az érintettek hosszú távú jóléte érdekében. Az új stratégiák megtervezéséhez is alkalmas a katasztrófák utáni időszak, hiszen ilyenkor a lakosság fogékony a veszélytudatos magatartás elsajátítására, az önmentő-képesség növelését szolgáló programokban, felmérésekben való részvételre. Az is lényeges, hogy ne csupán a jó gyakorlatok legyenek kiemelve a válaszadási folyamat elemzésekor, de azt is meg kell vizsgálni, hogy mi lehet az oka annak, ha *néhány közösség a többihez képest nagyobb veszteségeket szenvedett el, vagy esetleg a hosszú távú rehabilitációs programokból nem tudott a többiekhez hasonlóan profitálni* [194].

A sebezhetőség- és kapacitásértékelés a kormányzati és nem-kormányzati szervezetek, így a Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társaságok számára lehetőséget biztosít arra is, hogy segítségével a lakosságot célzó, jövőbe mutató és fenntartható fejlesztési terveket dolgozzanak ki, amelyek azt célozzák, hogy a közösségek kevésbé legyenek sebezhetőek egy katasztrófa hatásaitól, és kevesebb külső segítséget igényeljenek a körülményekkel való megbirkózáshoz.

A *sebezhetőség- és kapacitásértékelés hasznosságát elemezve megállapítom*, hogy alapvetően két elsődleges funkcióval is bír: *egyrészt mérési módszer*, amely felszínre hozza és megmutatja az egyes közösségek gyengeségeit és erőforrásait, *másrészt pedig kiváló alap a jövőbeni stratégiai- illetve programtervezéshez.*

Mint mérési módszer:

- Segít megérteni a problémákat azok tünetei által, valamint azt, hogy ezek a problémák, hiányosságok honnan, milyen mögöttes okokból erednek.
- Segít abban, hogy rendszerességgel megvizsgáljuk, milyen erőforrások, készségek és kapacitások állnak rendelkezésre a probléma enyhítésére, és mikor van szükség külső beavatkozásra.
- Irányt mutat, hogy a fókusz minden közösség esetében a helyi sajátosságokra irányuljon, úgy, mint konkrét fenyegetettség és kockázatok, veszélyeztetett csoportok, sebezhetőségi források, veszélyek felismerésének képessége, helyi erőforrások és kapacitások.
- Rávilágít a sebezhetőség csökkentés kulcsfontosságú szereplőire olyan esetekben ahol külső – politikai, pénzügyi, technikai vagy éppen társadalmi – beavatkozás szükséges.

Mint tervezési eszköz:

- Mivel a sebezhetőség-csökkentés egy hosszú távú folyamat, a sebezhetőség- és kapacitásértékelés segít prioritást felállítani, és rendszerezni az egyes feladatokat annak érdekében, hogy az elkészült terv úgy adjon választ a szükségletekre, hogy közben mellé rendelje a szükséges erőforrásokat is.
- Lehetőséget biztosít a dinamikus, ugyanakkor reális tervezésre, ahol a változások folyamatosan monitorozhatóak, elkerülve így az egyoldalú megoldásokat.
- Lehetővé teszi, hogy a programok hatását mérni, értékelni lehessen a kockázatsökkentés és a közösségek sebezhetőségének minimalizálása, valamint a helyi kapacitások hatékony hasznosítása szempontjából. [195].

A sebezhetőség- és kapacitásértékelés várható és elvárt eredményeit az alábbiakban összegzem:

- alapvető helyzetértékelésből származó információk, melyek később alapjául szolgálhatnak egy katasztrófa utáni sürgősségi szükségletfelmérésnek,
- a közösség tudatosságának értékelése az őket körülvevő környezet kockázatainak tekintetében,
- a közösség tudatosságának felmérése, a kockázatok csökkentését, valamint a megküzdési képességet szolgáló saját erőforrásai tekintetében,
- a hatóságok és a helyi közösségek konszenzusa és aktív együttműködése abban, hogy milyen intézkedések szükségesek ahhoz, hogy megelőzhetővé váljanak a katasztrófák, vagy csökkenteni lehessen azok hatását,
- a megelőzést, a felkészülést és a kockázatsökkentést célzó, hosszú távú fejlesztési projektek kidolgozása, harmóniában a Sendai-keretrendszer „Build Back Better”-elvével.

Mivel nem mellékes, hogy milyen módszerrel készül az értékelés, a sebezhetőség- és kapacitásértékelés folyamatához számos kutatási és mérési módszer áll rendelkezésre, de a hangsúly a megfelelő eszközök és módszerek kiválasztásán van, valamint azon, hogy mikor és hogyan alkalmazzuk a kiválasztott módszereket és eszközöket, illetve, hogy hogyan hasznosíthatjuk a megszerzett információkat. A következőkben ezeket a mérési és értékelési módszereket, a felmérésekhez használt eszközöket, valamint a mérés és értékelés folyamatát mutatom be és elemzem.

5.2.4. Az adatok vizsgálata, és az „egy forrás nem forrás” elv a felmérés során

A sebezhetőség- és kapacitásértékelés során – mint minden kutatásnál – figyelembe kell vennünk az adatok megbízhatóságát, érvényességét és az általánosításokat. A megbízhatóság elsősorban a kutatási módszer alkalmazásának pontosságára vonatkozik. Egy adatot akkor tekinthetünk megbízhatónak, ha függetlenül a felmérést végző személyétől, és függetlenül attól is, hogy adott időintervallumon belül hányszor tesszük fel ugyanazt a kérdést, mindig azonos válasz születik. *Az adatok pontossága, megbízhatósága nem csak a számszerűsége vonatkoztatható, azaz nem csupán a kvantitatív kutatások alapjául szolgál* [196]. Az érvényesség tulajdonképpen arra vonatkozik, hogy egy kutatás során valóban azt mérjük-e egy módszerrel, amit valójában mérni szeretnénk, illetve megfelelő eszközt használunk-e a méréshez. Az érvényesség tekintetében legfontosabb tehát az összegyűjtött információ minősége és felhasználhatósága [197].

A leggyakoribb példák a befolyásoló tényezőkre:

- A sebezhetőség- és kapacitásértékelés során kulcsfontosságú, hogy a lakosság különböző közösségeiből annyi minta legyen, amennyire csak lehetőségünk van. A lakosság gyakran megosztott bizonyos kérdésekben, így – különösen katasztrófa vagy más rendkívüli helyzet során – *fontos elkerülni, hogy bizonyos érdekek nagyobb támogatást kapjanak, mint mások, különös tekintettel arra, hogy gyakran a legsebezhetőbb csoportok alulreprezentáltak* [197].
- *A felmérést végzők jobban azonosulnak a lakosságon belül egy csoporttal, mint más csoportokkal, befolyásolva az adatgyűjtés folyamatát és az adatok értelmezését* [197]. Amennyiben a felmérést végző szereplők bármelyike érdekelt abban, ahogy az adatok bemutatásra kerülnek, ott a kutatás észrevételeit, illetve az ajánlásokat fenntartásokkal kell kezelni.

A sebezhetőség- és kapacitásértékelés során kvantitatív és kvalitatív mérési módszereket egyaránt alkalmaznunk kell ahhoz, hogy felméréseink a lakosság gyengeségeit és erőforrásait számszerűen és mögöttes tartalommal megtöltve is megmutassák. Általánosságban, míg a kvantitatív kutatás összehasonlítja a különböző társadalmi egységeket (társadalmi csoportok, kormányzati szervek, intézmények, etnikai csoportok, nemek stb.), addig ezen kapcsolódások sokkal jobban megérthetők egy olyan leírásból, ahol – a tények és számok mellett – az adott csoportok álláspontja is nyomon követhető – ez pedig már a kvalitatív kutatás eredménye [198]. A kvantitatív és a kvalitatív kutatás közti különbséget szemléltetve egy befogadóhelyet vettem alapul, ahová az árvíz miatt otthonukat elhagyni kényszerülő lakosság tagjai kerülnek elhelyezésre időszakos jelleggel. Kvantitatív elemzéssel könnyedén meghatározható a befogadóhelyen elhelyezett férfiak száma a nők számához képest. Azonban, ha a számok azt mutatják, hogy a befogadóhelyet a férfiak jóval nagyobb számban veszik igénybe, úgy ezen adattal azt már nem lennénk képesek meghatározni, hogy „miért?”. A „miért?”-re a kizárólag kvalitatív módszerrel deríthetjük fel a választ, azaz meg kell kérdeznünk a közösség nő tagjait, hogy mi az oka annak, hogy nem veszik igénybe a befogadóhelyet. Hasonlóképpen egy kvantitatív felmérésen alapuló adat mutatja meg azt is, hogy egy adott periódus alatt hány fő fordul meg az ideiglenes befogadóhelyen. Ha azonban azt szeretnénk megtudni, hogy hogyan érzik magukat a körülmények miatt, úgy személyesen kell beszélnünk velük, és az általuk elmondottakból, valamint a tapasztaltakból kell levonni a megfelelő következtetéseket. A kutatás ebben az esetben csupán egy módja a közösségekkel való közös munkának annak érdekében, hogy megértsük a problémák gyökerét, és hosszú távú megoldásokat dolgozzunk ki a katasztrófakockázat-csökkentés és a közösségek sebezhetőségének csökkentése érdekében.

5.3. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés folyamata, eszközei, módszerei

Ebben az alfejezetben rendszerbe foglalom a különböző kutatásokat, folyamatokat, eszközöket és módszereket, amelyeket már magam is végeztem a kapacitás mérésére. Röviden bemutatom és elemzem az erősségeiket és korlátaikat, valamint meghatározom azokat a kérdéseket, amelyeket fel kell tenni, mielőtt egy közösségben reziliencia felmérést végeznénk.

5.3.1. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés folyamata

A folyamat adatgyűjtéssel kezdődik, az adatok elemzésével folytatódik, majd kitér a részvétel értékelésére, és ezt követi a modellel való összevetés.

- *Forrásgyűjtés*

Nagyon fontos, hogy legalább alapjaiban ismerjük meg a közösséget, amelyben dolgozni fogunk. A sebezhetőség- és kapacitásértékelés során számos, kvantitatív és kvalitatív információ fog rendelkezésre állni, hogy szélesebb képet kaphassunk az adott közösségről és a kutatott területekről. A közösségekben eltöltött idő segít megérteni az adott kulturális, történelmi kontextust, valamint valós képet kapni a vizsgált térség fizikai környezetéről.

- *Kiválasztás és elemzés*

Az adatok elemzése ebben az esetben is kiválogatással kezdődik. Át kell vizsgálni az összegyűjtött adatokat, és kiválogatni, ami számunkra hasznos, a többit pedig kivenni azok közül, amelyekkel tovább dolgozunk, tovább analizálunk [196].

- *Részvételi értékelés*

Mind a felmérési folyamat, mind pedig a tervezett projekt során kulcsfontosságú a tevékenység folyamatos monitorozása. *A részvételi értékelés az a folyamat, amellyel a beavatkozások minőségét és hatásait értékelhetik a közösség tagjai a sebezhetőség- és kapacitásértékelést végző személyekkel* [200; 11.o.]. Ez a folyamat lehetővé teszi, hogy valós képet kapjanak a közösség tagjainak – a felméréssel és projekttel kapcsolatos – meglátásairól, észrevételeiről, hiszen így válik láthatóvá, hogy a program mely elemei sikeresek, és melyek azok, amelyekben esetleg változtatni kell (17. sz. kép).

17.sz. kép: Segélyprogram kiértékelése Haitin, 2013-ban, a segélyezett közösség tagjainak észrevételei alapján

Forrás: a szerző saját felvétele

Tekintve, hogy a sebezhetőség- és kapacitásértékelés során folyamatosan a közösségekkel dolgozunk, ezért fontos már a felmérés kezdeti szakaszában figyelembe venni a közösség egyes csoportjainak álláspontját. Annak érdekében, hogy biztosak lehessünk afelől, hogy a tervezett programjaink elérik céljukat, és nem okoznak károkat az érintett közösségekben, *hatásvizsgálati módszertanra* is szükség van. Ez olyan keretet biztosít, amelyben a program – a katasztrófa vagy egyéb rendkívüli esemény által érintett – célcsoportjára gyakorolt pozitív és negatív hatásait is mérni tudjuk.¹⁵⁸

5.3.2. A felmérés lehetséges eszközei

Az elsődleges adatok, azaz azok az információk, amelyeket specializált felméréseken, vagy csoportmegbeszéléseken gyűjthetünk össze, nem minden esetben elérhetők, és nem mindig adnak teljes képet a vizsgált csoportról, ezért nélkülözhetetlen más források használata is. Az alábbiakban bemutatom a legfontosabbakat:

- *Másodlagos forrásból származó adatok, és azok ellenőrzése*

A másodlagos források felülvizsgálata esetünkben gyakorlatilag olyan információk összegyűjtését jelenti, amelyek már léteznek *írásbeli jelentések és egyéb dokumentumok* formájában [201] (helyi önkormányzatok, szociális szolgáltatók, kormányzati és nem-kormányzati szervek korábbi jelentései, tanulmányai stb.). Segítségükkel teljesebb képet kaphatunk a közösségről, ahol a reziliencia felmérését szeretnénk elvégezni. Ezt a vizsgálatot még azelőtt célszerű elvégezni, hogy bármilyen kutatómunkát kezdenénk az adott közösségekben, így kiválaszthatjuk a legcélravezetőbb módszert.

- *Közösségi alapadatok*

Ez gyakorlatilag egy kérdésekből álló lista, melynek célja, hogy minél több olyan információhoz hozzájussunk, amiből a *közösségre jellemző alap adatokat* kinyerhetjük (nemek aránya, korcsoportok, lakhatás, szociális támogatottság, foglalkoztatottság, stb.) [201]. Ez a katasztrófakockázat-csökkentési program tervezésének legelső szakaszában, a projektet záró kiértékelés során, valamint a hosszú távú monitorozás során is lényeges.

- *Részben-strukturált interjú*

A részben strukturált interjú az irányított interjú egyik formája, ahol csak néhány konkrét kérdést határozunk meg, és teszünk fel a rendelkezésre álló idő során, melyek *nyitott kérdések* [201], és azt a

¹⁵⁸ Meglátásom szerint, a jó humanitárius programtervezés analitikus megközelítést követel meg, amely nem csak segít elkerülni a programok végrehajtása során a közösség egyes csoportjai között esetlegesen jelentkező konfliktusokat, de még olyan elemeket is tartalmaz, melyek elősegítik a közösség kohéziójának erősödését.

célt szolgálják, hogy ösztönözzék az informális társalgást a témában. Ez a fajta interjú egyrésztől számunkra ad lehetőséget, hogy információt adjunk át (pl. árvíz során a betartandó higiéniai szabályokról), másrésztől, hogy információkat kapjunk nem csupán a feltett konkrét kérdésre adott válaszokból, hanem a kötetlen beszélgetésből is. A Finn Vöröskereszt például a lakosság körében végzett felmérés egyik eszközeként használta a struktúrált interjút, melynek lényege a lakosság pszichoszociális állapotának és az addikciók kialakulásának felmérése volt.

- *Fókusz csoportos beszélgetés*

Ez egy szervezett beszélgetés a közösség jól tájékozott tagjai és a felmérést végző humanitárius dolgozók között annak érdekében, hogy napvilágra kerüljenek a témával kapcsolatos különböző vélemények, ezáltal kiválóan *alkalmas arra, hogy különböző álláspontokból vizsgálhassuk ugyanazt a kérdést* [202]. Az ilyen beszélgetések betekintést engednek a közösségek mindennapi életfelfogásába, segít megismerni az életvitelüket, felfogásukat, szokásaikat befolyásoló tényezőket.

- *Közvetlen megfigyelés*

Nagyon hasznos felmérési eszköz a sebezhetőség- és kapacitásértékelés tekintetében is, hiszen segít, hogy minden egyéb információt kontextusba helyezzünk. A megfigyelés során fontos, hogy a felmérő csapat minden egyes tagja készítsen jegyzeteket, minél nagyobb részletességgel, hiszen ez a későbbiekben mások számára is lehetővé teszi az információ megbízható voltának ellenőrzését. A közvetlen megfigyelés során azonban biztosnak kell lennünk abban, hogy a látottakat pontosan értjük és helyén kezeljük. [201].

- *Kockázati térkép készítés*

A térképek kiválóan alkalmasak arra, hogy a közösség tagjai jelölhessék rajta a kockázatokat és veszélyeket [202] (pl. nem stabil partfal, belvizes terület stb.). Szintén alkalmasak a közösség erőforrásainak jelölésére, mint például a mezőgazdasági járművek tároló helye, legmagasabb pont vagy találkozási pont. Ezt a módszert alkalmazta az IFRC 2013-ban Haitin, ahol az elszigetelten élő közösségek kockázatainak feltérképezése és sebezhetőségük csökkentése volt a cél (18. sz. kép). A térképek gyakran hasznosak a közösségben vita ösztönzésére annak érdekében, hogy megismerhessük az egyes csoportok sajátos szempontjait, elemezhessek a problémákat, és konszenzusos megoldás szülessen azokra.

18.sz. kép: Kockázati térkép használata egy település közösségének sebezhetőség- és kapacitás felméréséhez Haitin 2013-ban

Forrás: a szerző saját felvétele

- *Helyszínbejárás*

Gyakorlatilag egy megfigyelés az érintett közösség élőhelyén, amely azt a célt szolgálja, hogy áttekinthessük a lakókörnyezetüket, geográfiai adottságaikat, a területek agrár- és ipari hasznosítását. Ez a fajta helyszínbejárás általában a kutatás legelején zajlik, amikor *fontos, hogy átfogó képünk legyen a közösségről és annak környezetéről, és meghatározhassuk, melyek azok a tényezők, melyek további vizsgáldást igényelnek* [202].

- *Szezonális naptár*

A szezonális naptárhoz grafikont hozunk létre a hónapokkal, melyet a vízszintes tengelyen, míg a közösség számára jelentős eseményeket, tevékenységeket a függőleges tengelyen jelöljük. *A tábla kitöltésével láthatóvá válik, hogy az év mely szakában nagyobb a kockázata bizonyos események bekövetkezésének* [203] (pl. május – áradások, ugyanebben az időszakban pl. falunap), és az is, hogy ezen események milyen további kockázatokkal járnak (pl. gyümölcsfák virágzása – jégverés), így milyen intézkedések, programok szükségesek a kockázatok enyhítésére. Az elemzés sokszor már önmagában is segíti a közösségeket, hogy felülvizsgálják szokásaikat, életformájukat, sebezhetőségeiket, továbbá a klíma-adaptációval összefüggő tevékenységeiket megtervezzék. A Kazahsztáni Vörösfélhold 2015-ben, mintegy 2800 család bevonásával dolgozott egy felmérésen, ahol a szezonális naptár segítségével láthatóvá vált, hogy a téli időszak milyen komoly kockázatot jelent a közösség egyes családjai számára. A legsérülékenyebb csoportok, így az idősek, fogyatékkal élők, krónikus betegségben szenvedők a kemény téli időszak folyamán gyakran nem jutnak élelemhez, tüzelőhöz, egészségügyi ellátáshoz, továbbá az egyszülős háztartások többségében a gyermekek ilyenkor nem jutnak el az iskolába sem. A felmérés eredményei alapján a Kazah Vörösfélhold speciális, a téli időszakra fókuszáló segélyprogramokat indított el.

- *Történelmi profil*

A történelmi profil segítségével képet alkothatunk a közösség múltjáról, a környezet és a szokások változásairól, ezáltal megérthetjük ezek kapcsolatait. Ezen minták tudatában a közösség tagjaival közösen lehet döntéseket hozni a kockázatcsökkentési programunk tartalmát, felépítését, szereplőit, megvalósítását stb. illetően. A történelmi megjelenítés során is készül *egy táblázat, amely bemutatja, hogy életük legfontosabb aspektusai az idő múlásával hogyan változnak* [203]. Ez segíti a közösségek érzékenyítését, veszélytudatos magatartásuk kialakítását, és a kockázatokkal szembeni ellenállásra való törekvésük megerősítését. A Karib-térségben élők évtizedek óta szembesülnek a trópusi viharok pusztításával. A Hondurasi Vöröskereszt már közel húsz éve kezdett alkalmazni korai jelzőrendszereket, és aktívan bevonja a lakosságot a felkészülés és a válaszadás fázisaiba egyaránt. Összehasonlítva a húsz évvel ezelőtti állapotokkal, a történelmi profil feltérképezése során világosan láthatóvá vált, hogy a lakosság tudatossága és önmentő képessége sokkal magasabb lett.

- *„Háztartások sebezhetősége” felmérés*

Ez egy kiemelkedően hasznos eszköz, hogy a családok, háztartások – gyakran kiegészülve a szomszédsággal – felmérhessék saját mikroközösségük sebezhetőségét, és választ kapjanak arra, hogy milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy ezt csökkentsék. A felmérés segítségével *megtudhatjuk, hogy az egyes háztartások, mennyire ellenállóak és tudatosak a környezetükben lévő kockázatok, veszélyek és erőforrások tekintetében* [203] (pl. folyók, gátak, evakuációs útvonalak stb.).

- *Megélhetés analízis/megküzdési stratégia analízis*

E két analízis egymástól különböző, de két szorosan összefüggő eszköz, melyek használhatóak önmagukban és együtt is kutatásaink során. A megélhetés-analízis gyakorlatilag egy leltárt készít a háztartások vagyonáról, eszközeiről. Hatékony eszköz a háztartások sebezhetőségének feltérképezése, valamint az erőforrások megfelelő felhasználása, az önmentő-képesség erősítésének szempontjából [204]. Az Argentín és a Bolíviai Vöröskereszt 2014-ben összesen 2000 települési Vöröskereszt segítségével végzett felmérést. A megélhetési-, valamint a megküzdési analízis során a települések lakosságából vontak be önkénteseket a vizsgálatokba. A kutatás eredményeit arra használták fel, hogy meghatározzák azokat a közösségeket, amelyek szociális-, gazdasági- vagy más okból jobban ki lennének téve egy esetleges katasztrófa hatásainak. A szociális körülményeiket javító programokon felül, a közösségek rezilienciáját növelő felkészítéseket is szerveztek részükre mindkét országban.

- *Szervezeti és társadalmi hálózat elemzés*

Ez egy jó eszköz ahhoz, hogy segítsen felmérni az emberek véleményét a közösségben jelen levő számos szervezettel, azok szerepével és jelentőségével kapcsolatosan [204]. Nem csupán arra világít rá, hogy ezeknek a szervezeteknek mi a szerepük, feladatuk, helyük katasztrófák során, de azt is megmutatja, hogyan lehet ezeket a szervezeti és társadalmi hálókat felhasználni a hatékony felkészítési, kockázatenyhítési tevékenységekhez. A Kanadai Vöröskereszt például a déli Alberta tartományban végzett szervezeti és társadalmi hálózat elemzést mintegy 1,5 millió ember

bevonásával. A felmérés eredménye megmutatta a lakosság felkészültségének, tudatosságának önmentő képességének szintjét, továbbá kapcsolódásukat az egyes szervezetekhez. Ezek az adatok megfelelőek voltak ahhoz, hogy hatóságok, a Vöröskereszttel közösen újra gondolják a veszélyhelyzeti terveket.

- *Szervezett közösségek kapacitás-felmérése*

A közösségek által ismert *legfontosabb intézmények és közösségek – úgy, mint vallási közösségek, iskolák, kórházak és más egészségügyi intézmények, szakmai testületek, helyi önkormányzatok stb. – rendszerbe foglalása* [204] szintén segít meghatározni, hogy melyek lehetnek aktív szereplők, nem csupán krízishelyzetben, de a felkészülés időszakában is. A Bangladeshi Vörös Félhold 2014-ben, egy fél éves projekt keretében végezte el a felmérést, amelyben a katasztrófa-kockázat csökkentésben meghatározó szervezetek és intézmények vettek részt. A projekt célja az volt, hogy szorosabb együttműködést alakítsanak ki egymással és a lakossággal, illetve a közösségek valós szükségleteire fókuszáló programokat tudjanak létrehozni közösen.

- *Venn-diagramm*

A Venn-diagrammot úgy tervezték, hogy halmazokba tudjuk gyűjteni a különböző szociális-jellegű adatokat, hogy aztán a halmazok egymáshoz való kapcsolódása, vagy éppen különálló mivolta *átlátható képet adjon a közösség különböző csoportjai, szerveződési, intézményei közötti kapcsolatokról, összefüggésekről* [201]. A Venn-diagrammok használata nagyon egyszerű, és segítségével hatékonyan azonosíthatjuk, hogy melyek azok a csoportok, szervezések, intézmények egy közösségen belül, amelyek bevonhatók a kockázatsökkentési programok tervezésébe és megvalósításába. A Nepáli Vöröskereszt a 2015-ös földrengést követően használta a Venn-diagrammot, mint eszközt ahhoz, hogy valós képet kapjon a lakosságon belül a legsebezhetőbb közösségekről és a szolgáltatásokhoz való hozzáférésükről. A kutatás eredményei alapján, a reziliencia programok során kiemelt hangsúlyt kaptak ezek a közösségek.

5.3.3. A felmérés lehetséges módszerei

Nemcsak a felmérési eszközök, de a módszerek is nagyon fontosak. Ezek helyes megválsztása akkor lehetséges, ha ismerjük ezeket. Az alábbiakban bemutatok néhányat azok közül, amelyeket a munkám során eredménnyel alkalmaztam.

- *Ötletelés, brain-storming*

Ennek a módszernek a segítségével a résztvevők szabadon gondolkodhatnak, és meglátásaikkal hozzájárulhatnak az adott kérdéshez kapcsolódó eszmecseréhez [201]. Bár nem hangzik „tudományosan”, ám az eredmények azt mutatják, hogy ez egy nagyon értékes módja az információgyűjtésnek, és a magas részvételi arány is azt mutatja, hogy a közösségeket motiválja egy ilyen lehetőség, ahol szabadon fejezhetik ki véleményüket, vagy spontán módon oszthatják meg

kreatív ötleteiket. A Svéd Vöröskereszt 24 településen végzett felméréseket a lakosság általános humanitárius szükségleteivel kapcsolatban. Ebben az esetben a felmérés hosszútávú eredménye elsősorban az volt, hogy az ötletelésbe bevont állampolgárok kedvet kaptak az önkéntes humanitárius munkához, így kisebb-nagyobb segítő közösségek jöttek létre.

- *Rangsorolás*

Ennek a módszernek a lényege, hogy *sorba rendezünk bizonyos dolgokat, információkat* [201]. Gyorsan alkalmazható a problémás területek osztályozására és a prioritások meghatározására, továbbá a közösségek, egyes csoportok, vagy személyek által meghatározott prioritások, vélemények, várakozások, attitűdök, preferenciák sorba rendezésére. A módszer hasznos további módszerek vagy eszközök által nyert információk rendszerbe foglalásához, ugyanakkor óvakodni kell attól, hogy olyan szenzitív kérdésekben alkalmazzuk ezt a módszert, ahol a vagyoni és más különbségek miatt feszültség alakulhat ki a közösségben.

- *A „fal” módszer*

Az egyik leghatékonyabb módja a sérülékenység- és kapacitásértékelés során összegyűjtött adatok elemzésének. Ahogyan a módszer megnevezése is mutatja, egy nagy falfelületre van szükségünk ahhoz, hogy *a rendelkezésre álló adatokat különböző logikai rendben a falra helyezzük, így egyszerre rengeteg adat jeleníthető meg* [205]. Amikor már kialakultak a különböző kategóriák, akkor lehet hozzájuk rendelni a kapcsolódó adatokat, és kiválasztani a prioritást élvező kategóriákat, valamint a megvalósításhoz szükséges erőforrásokat.

- *Probléma-fa*

Egy olyan folyamatára, amely *megmutatja a kapcsolatokat egy adott kérdés, vagy probléma különböző aspektusai között* [205]. Segít megmutatni azokat a leg súlyosabb nehézségeket, amellyel a közösség rendszeresen, vagy alkalomszerűen szembesül vagy szembesülhet. Innen a közösség tagjaival kooperálva meg lehet találni a problémák gyökerét, forrását, amelyre már könnyebb hatékony megoldást találni annak érdekében, hogy csökkenjen a közösség – adott probléma által okozott – sérülékenysége. Ezt a módszert minden esetben olyan, hosszútávú programok tervezése esetén használják, mint például a Haiti földrengés utáni rehabilitációs programok, ahol nem csupán az épületeket és az infrastruktúrát, de a közösségeket életvitelét is helyre kellett állítani.

- *Közösségi fórum*

A közösségi fórumok lehetőséget adnak arra, hogy a közösség tagjai nagy számban vehessenek részt rajta úgy, hogy közben információhoz jutnak, vagy információt osztanak meg egy adott kérdésben [203]. A Magyar Vöröskereszt például a 2013-as Dunai árvíz után 8 megyében szervezett közösségi fórumot, amelyre meghívta a hivatásos szervek képviselőit is. A rendezvényeken összesen 1023 fő vett részt, akik visszacsatolást adtak az árvízzel kapcsolatos tapasztalataikról, a válaszadó

szervezetek munkájáról, a segítségnyújtás folyamatáról, valamint kérdéseket tettek fel a Katasztrófavédelem, az önkormányzatok, illetve a Vöröskereszt képviselőinek.

Kutatásaim során vizsgáltam az előbbieken felsorolt folyamatok, eszközök és módszerek használatát, és megállapítottam, hogy a katasztrófák esetén ezek kombinált alkalmazása szükséges. A választás több tényezőtől is függ. Ezek az alábbiak:

- Milyen információkra van szükségünk?
- Rendelkezünk-e tapasztalattal az eszközök, módszerek használatának tekintetében?
- Mennyi idő áll a rendelkezésünkre?
- Milyen és mennyi humán erőforrás áll rendelkezésünkre?
- A kutatást végző önkéntesen rendelkeznek-e a megfelelő ismeretekkel a felmérések elvégzéséhez? Van olyan személy, aki mindvégig koordinálja a felméréseket?
- Milyen felkészítésre van szükség a felmérések lefolytatásához?
- Rendelkezünk-e megfelelő kapacitással az összegyűjtött adatok kiértékelésének tekintetében?
- A kiválasztott eszközök és módszerek segítik-e a Vöröskereszt/Vörösfélhold Nemzeti Társaságok illetve más – a felmérésben részt vevő – szervezetek és a lakosság közötti kapcsolat szorosabbra fűzését?

A fentiek alapján elmondható, hogy az információgyűjtés katasztrófák során hasonló a tudományos kutatásoknál alkalmazott módszerekhez, alkalmazásukat azonban befolyásolja a katasztrófa által kiváltott helyzet és a fent felsorolt tényezők. A kiválasztásnál minden esetben mérlegelést igényel, hogy melyikkel lehet leggyorsabban eredményeket elérni. A felmérés során azonosítanunk kell azt is, hogy mely tényezőket akarjuk monitorozni, azaz milyen összetevői vannak a tevékenységnek.

5.4. A reziliencia mérésén alapuló humanitárius programtervezés és a programok hatáselemzése

Kutatásom egyik fő célja, hogy módszertant állítsak össze, melynek segítségével optimalizálni lehet a humanitárius segítségnyújtás hatékonyságát. Annak érdekében, hogy a tervezett programok elérjék céljukat, és ne okozzanak károkat az érintett közösségekben, hatásvizsgálati módszertanra is szükség van. Ez olyan keretet biztosít, amelyben a program – a katasztrófa vagy egyéb rendkívüli esemény által érintett – célcsoportjára gyakorolt pozitív és negatív hatásait is mérni tudjuk [206]. Ezt természetesen csak a legnagyobb, világméretű lefedettséggel rendelkező humanitárius szervezetek tudják megoldani, hiszen ehhez apparátus, felkészültség és szakértelem kell. A Vöröskereszt mindezzel rendelkezik, így sok esetben tudta ezt a vizsgálatot lefolytatni, és tudott ezzel is hozzájárulni a védelmi szervek és a védekezést vezetőik döntéseihez. Ezek alapján vizsgáljuk meg elvi síkon a humanitárius programtervezés kritériumait!

A hatékony humanitárius programtervezés a kapacitásfejlesztésre fókuszál. Analitikai eszközök segítségével határozza meg a tervezett beavatkozás/felkészítés/fejlesztés várható hatásait. Résztvételi folyamatként funkcionál, minden lehetséges érdekelt partner – így a közösség

érdekcsoportjai, kormányzati- és nem kormányzati szervek – bevonásával. Lehetőséget kínál a nehézségek és megoldási stratégiák feltárására, és a tapasztalatok szisztematikus megközelítésére a tanulságok alapján [207; 8.o.]. A hatékony humanitárius programtervezés célja, hogy tudatosítsa, hogy a segélyprogramok pozitív és negatív hatást is kifejthetnek a rehabilitáció során. Fontos, hogy a kutatási eredmények szisztematikus felhasználása *egy jól felépített, a közösségek igényeit szolgáló katasztrófakockázat-csökkentési, felkészítési, vagy éppen segélyezési programot eredményezzen* [208; 551.o.].

Fontos kérdés, hogy milyen hatással lesz a program a közösségre, a környezetére. A humanitárius projektek – legyenek azok felkészítés- vagy segélyezés orientáltak – tervezésekor tisztában kell lenni azzal, hogy minden esetben hatást gyakorolnak a környezetükre, így a megosztó- és az összekötő tényezőkre is [209]. Fel kell tennünk a kérdést, hogy a megosztó tényezőket, illetve az összekötő tényezőket erősíti vagy gyengíti a tervezett program és, hogy ezek a hatások hogyan változtatják meg az egyes csoportok motiváltságát a programban való részvétel kapcsán?

A humanitárius program kétféle hatással lehet a konfliktusokra:

Erőforrás átvitel

Minden humanitárius támogatási program magában foglalja bizonyos erőforrások átadását az érintett közösségek számára [210; 3.o.], legyen az élelmiszersegély, egészségügyi ellátás, képzés stb.

A tapasztalat azt mutatja, hogy amikor külső erőforrások érkeznek egy olyan közösségbe, ahol az emberek hiányt szenvednek, vagy konfliktusban állnak, ugyanis ezeket az új erőforrásokat a hatalom vagy a gazdagság szimbólumaként értelmezik, így ez gyakran vezet további feszültséghez a közösség egyes csoportjai között [211]. Ilyenkor a szembenálló csoportok gyakran arra használják fel a kívülről érkező segítséget, hogy a saját érdekeiket érvényesítsék, a saját környezetüket erősítsék meg a kapott segítség által. Öt olyan tényező van, amelyek – megfelelő odafigyelés hiányában – elmélyíthetik a fennálló konfliktusokat, és újakat generálhatnak:

- *Lopás*: a segélycsomagokat ellophatják vagy illetéktelenül elvehetnek belőle olyanok, akik nem jogosultak rá.
- *Elosztási problémák*: a segélyek/képzések és egyéb erőforrások bizonyos csoportoknak, személyeknek szólnak, míg másoknak nem. Amennyiben a rászoruló kiválasztása nem alapos, vagy nem övezi egyetértés, úgy az elmélyítheti a konfliktusokat.
- *Piaci hatások*: a támogatások, illetve a különböző programok bevezetése sokszor befolyásolja a béreket, az árakat és a nyereségeket. Ez úgyszintén konfliktusokhoz vezethet, és mélyítheti a pénzügyi egymásrautaltságot a közösségekben.
- *Helyettesítő hatások*: fegyveres konfliktus által sújtott közösségeknél az is előfordulhat, hogy azok a segélyek, amelyeket a civil lakosság támogatására szántak, végül háborús célokra kerülnek felhasználásra.
- *Legitimációs hatások*: főleg fegyveres konfliktusok esetén fordul elő, hogy a segélyekkel egyes – uralmon lévő – csoportok visszaélnek, és megvonják azokat más csoportoktól.

Implicit etikai üzenetek

Az ICRC alapvetően hét olyan pontot határoz meg, amely negatív etikai üzenetet hordoz magában [212]. Amíg a fenti – erőforrás átviteli – hatások konfliktust okozó tényezői világosan következnek a vázolt eseményekből, addig az alábbi üzenetek nem ennyire egyértelműek, ennek megfelelően igyekeztem jobban kibontani azok tartalmát.

- *Fegyverek és hatalom*: amikor a segélyszervezetek fegyveres őröket bérelnek fel annak érdekében, hogy megvédjék a segélyszállítmányt és a segélycsapatot, akkor azt az üzenetet közvetítik, hogy az, hogy ki részesül a segélyekből (élelmiszerből, gyógyszerből), az attól függ, hogy kinél van a fegyver, valamint azt, hogy a fegyver szavatolja a biztonságot [212].
- *Tiszteletlenség, bizalmatlanság*, verseny a segélyszervezetek között: amikor a segélyszervezetek visszautasítják az egymás közti együttműködést, esetlegesen még alá is aknázzák a másik ténykedését, vagy rossz színben tüntetik fel azt, azzal azt az üzenetet közvetítik, hogy nem működnek együtt senkivel, aki nem ért egyet velük [212], továbbá, hogy nem kell tisztelni és együtt dolgozni senkivel, akit nem kedvelünk.
- *Humanitárius dolgozók és a büntetlenség*: amikor a segélyszervezetek személyzete saját célra használja azokat az eszközöket és szolgáltatásokat, amelyek az érintett lakosság körülményeit volnának hivatottak javítani (pl. szolgálati gépjárművel utaznak kikapcsolódni a hétvégén, amikor az üzemanyag elérhetősége korlátozott), azzal azt az üzenetet közvetíti, hogy az, akinél az erőforrások vannak, korlátlanul használhatja azokat, anélkül, hogy bárki felé is elszámolással tartozna [211].
- *Az élet értéke*: amikor a segélyszervezetek biztonságpolitikája lehetővé teszi a külföldi segélyszemélyzet veszélyhelyzeti evakuálását, de a helyi személyzet ott marad úgy, hogy esetenként az evakuációs tervben még a gépjárműveket és a kommunikációs eszközöket is visszarendelik, akkor mindez azt az üzenetet hordozza magában, hogy az emberi élet nem egyforma értékkel bír [211].
- *Tehetlenség*: amikor a segélyszervezetek helyi képviselői nem vállalják a felelősséget a program buktaíért, vagy esetleges sikertelenségéért, akkor annak az az üzenete, hogy a programért felelős szereplőkön túlnőnek a körülmények, nem képesek többé kézben tartani azokat, ezáltal nem tudnak felelősséget vállalni azért, ahogyan végzik a munkájukat, vagy akár a segélyakció sikertelenségéért [212].
- *Feszültség, gyanakvás*: amikor a segélyszervezet dolgozói annyira aggódnak a körülmények és saját biztonságuk miatt, hogy a teljesen ártalmatlan és megszokott helyzeteket is gyanakvással kezelik [212], akkor azt az üzenetet közvetítik, hogy a bizalmatlanság igenis képes tönkretenni az emberek közötti kommunikációt és interakciókat.
- *Nyilvánosság*: amikor egy segélyszervezet a konfliktuszónában készült fotókat, felvételeket olyan módon használja fel, hogy azok a külső szemlélőkben félelmet, viszolygást keltenek, szélsőséges esetben a pártatlanság alapelvét sárba taposva, csak az egyik oldal szenvedéseit mutatja be [212], démonizálva ezzel a másik szembenálló felet, mint az elszenvedett sérülések, nélkülözés kizárólagos okozóját.

A fenti körülmények szabályozására jött létre 1992-ben a Code of Conduct, egy etikai kódex, amely eredetileg a Vöröskereszt Mozgalom számára szolgált iránymutatásként a katasztrófaválasztató programok esetére. Az etikai kódexet azóta több, mint 600 szervezet írta alá, köztük elsőként az ENSZ.

A humanitárius segítségnyújtás hatásának vizsgálata mára komoly kutatások tárgyát képezi, ennek teljeskörű lebonyolítására kevés szervezet képes. A Vöröskereszt rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek birtokában képes lefolytatni ezt a sokrétű folyamatot.

5.5. Szükségletfelmérés és helyzetértékelés a gyakorlatban

Amint az a II. fejezetben kifejtettem, a Vöröskereszt Mozgalomnak vannak olyan válaszadó rendszerei, amelyek kifejezetten a katasztrófák utáni szükségletfelmérésre szakosodtak. A FACT vagy RDRT csapatok már a helyszínrre érkezéskor információt gyűjtenek a helyi Nemzeti Társaságok, az IFRC, az ENSZ vagy más – a helyszínen tartózkodó – kompetens szervezetek képviselőitől a további feladatok meghatározása előtt [44].

A felmérés a legtöbb esetben négy információforrásra támaszkodik: az érintett lakosságra, a térségben lévő kormányzati szervezetekre, helyi civil szervezetekre, valamint a helyi Nemzeti Társaságra.

Munkám során **vizsgáltam és rendszereztem** azokat a kérdéseket, amelyeket a fent felsorolt információforrásoknak szükséges feltenni egy helyzetértékelés és szükségletfelmérés folyamatában ahhoz, hogy a további tervezésnek megfelelő adatok álljanak rendelkezésre.

A katasztrófa által *érintett lakosságtól* első kézből, a valós környezet szemrevételezésével kaphatnak információt a felmérő csapatok az alábbi kérdésekre:

- Mik a legsürgetőbb, alapvető szükségleteik?
- Milyen jellegű segélyben részesültek más – kormányzati vagy nem kormányzati – szervezetek részéről?
- Jelenleg hol laknak? (rokonoknál, ismerősöknél, más helyszínen pl. befogadóhelyen)
- Van-e biztonságos víznyerőhely a közelükben?
- Van-e lehetőségük főzésre, illetve jutnak-e meleg ételhez?
- Van-e lehetőségük tisztálkodni, illetve rendelkezésükre áll-e megfelelő mennyiségű higiénés és tisztálkodó szer?
- Van-e megfelelő számú WC/latrina az adott helyen elhelyezett emberek számára? Van-e megfelelő csatornázás/szennyvízelvezetés?
- Egészségi állapotukkal kapcsolatos kérdések: vízzel kapcsolatos betegségeket tapasztaltak-e? Szükség van-e gyógyszerekre?
- Az érintett lakosság struktúrájára vonatkozó kérdések (kor, nem, családok összetétele)
- Milyen megélhetési forrásaik vannak?
- Milyen típusú segítségnyújtást kapnak a hivatásos szervektől, illetve más nem kormányzati szervezetektől?

A helyzetkép kialakításához szükség van további információkra. A szükséges információkkal kapcsolatos kérdéseket az alábbiakban összegzem:

- Általános kérdések a régió jelenlegi állapotával kapcsolatban: hány személy érintett (ezen belül hány sérült, otthonát elvesztett, esetleg halott)? Az épületekben, gazdaságokban, földekben okozott károk, szennyezések? Általános szükségletek (befogadóhely, higiéné, ételmyszer, víz, segély stb.)?
- A helyi hatóságokkal és más – nem kormányzati szervezetekkel történt-e kapcsolatfelvétel?
- A segítségnyújtásba bevont vöröskeresztesek száma, ellátása?
- Raktározási, szállítási, segélyosztási alkalmatosságok, felszereltségek?
- Milyen feladatokat láttak el mindeddig? (felmérések, segélyezés stb.) Milyen információk alapján kezdték meg a munkát? (lista a rászorulókról pl. helyi hatóságok adatai alapján stb.)
- Milyen más intézmények, szervezetek vesznek részt a segélyműveletekben?
- Az evakuált lakosság kapcsolatos kérdések: hol vannak elhelyezve? hány személy? mik az általános- és melyek a speciális szükségleteik?
- Az evakuált lakosság pszichoszociális szükségletei? Katasztrófaesemény után rendkívül fontos az érintett lakosság pszichoszociális támogatása az őket ért trauma feldolgozásának érdekében.

6. sz. kép: Árvíz 2010-ben, Boszniában, helyzetértékelő és szükségletfelmérő csapatok egyeztetése a helyi Vöröskereszt képviselőivel

Forrás: ICRC/a szerző saját felvétele

A mentőerőkön kívül és mellett, az adott ország Vöröskereszt/Vörösféldhold Nemzeti Társasága vagy más nagy humanitárius szervezete tudja legpontosabban megfogalmazni, – a kormányzati és más szervezetekkel való együttműködés alapján –, hogy milyen erőforrásokat igényel a katasztrófa következményeinek felszámolása, a lakosság ellátása. Fontos felmérni az alábbiakat:

- Milyen tevékenységgel van jelen a Nemzeti Társaság a térségben? Milyen feladatokat lát el? (felmérés, segélyezés stb.)
- Voltak-e egyeztetések más nem kormányzati szervekkel, illetve nemzetközi szervezetekkel?
- Kapcsolat kormányzati szervekkel, helyi hatóságokkal?

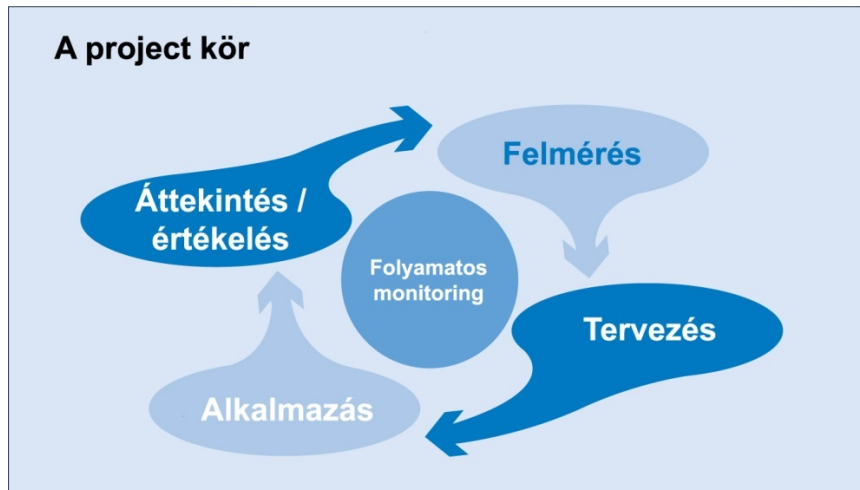
- Humanitárius szervezetek helyzete: humánerőforrás (szakemberek, önkéntesek a térségben illetve a koordinációs központokban), épületek, raktárak, szállítóeszközök, kommunikációs eszközök stb.

A kormányzati és egyéb hivatalos szervektől való információszerzés kulcsfontosságú annak érdekében, hogy tisztázzák az egyes szervezetek feladatait, hatáskörét, illetve a koordinációt.

5.5.1. Helyzetértékelési módszerek

A helyzetértékelés egy folyamatmenedzsment része katasztrófák esetén is. A folyamatmenedzsment a bekövetkezett katasztrófától kezdve egészen a helyreállítás befejezéséig tart, így tekinthető teljesnek [213]. A fázisait a 18. számú ábrán foglaltam össze, ezek a következők:

- helyzetértékelés: a kialakult helyzet értékelése, a problémák, azok forrásainak és következményeinek azonosítása,
- tervezés: az alkalmazni kívánt tevékenységek feltérképezése,
- végrehajtás: intézkedések a lakosság megsegítésére,
- monitoring: a segítségnyújtás folyamatának állandó megfigyelése, ellenőrzése,
- felülvizsgálat: a megtett intézkedések egészének átfogó vizsgálata,
- értékelés: az irányelvek, a program, a támogatási szolgáltatások, a veszélyhelyzeti művelet független, objektív és alapos vizsgálata, beleértve a tervezést, a végrehajtást és a hatékonyságot.

18.sz. ábra: A helyzetértékelési project-kör

Készítette: a szerző

A helyzetértékelés célja tehát az, hogy felderítsük és megértsük a kialakult helyzetet, azonosítsuk a problémák forrását és a lehetséges következményeket, végül pedig megoldást találjunk a felmerülő problémákra, szükségletekre. Minden szervezet másként végzi, de a humanitárius szervezeteknek hasznos lehet a Vöröskereszt példáját követni, mert az már számos esetben bevált. A helyzetértékelés három fő típusát különböztetjük meg, ezek az alábbiak [46]:

- *Gyors helyzetértékelés:* egy olyan nagy volumenű katasztrófák után, mint például egy földrengés, ahol hirtelen sok ember válik otthontalanná, a szükségletek azonnali felmérésére van szükség. A felmérés ilyenkor magában foglalja a szükségleteket, a meglévő kapacitásokat, a beavatkozás lehetséges területeit, valamint az erőforrások követelményeit. A gyors helyzetértékelés mindössze néhány napig tarthat, és az azonnali szükségletek feltérképezése és kielégítése után egy részletes helyzetértékelés követi.
- *Részletes helyzetértékelés:* a részletes helyzetértékelés általában két hétig – egy hónapig tart, a terület nagyságától, a szükségletek összetettségétől és a rendelkezésre álló forrásoktól függően.
- *Folyamatos helyzetértékelés:* folyamatos helyzetértékelés akkor történik, amikor az IFRC egy misszió keretén belül már huzamosabb ideje folytatja tevékenységét az adott térségben. Ilyenkor a helyzetértékelés leginkább az információk folyamatos frissítésére és az érintett lakosságtól érkező visszacsatolásokra vonatkozik, elsősorban annak érdekében, hogy megkönnyítsék a döntéshozatali eljárásokat a misszió folytatását illetően. A veszélyeztetett területeken (pl. rossz higiénés körülmények esetén) folyamatos helyzetértékelés segít, hogy az esetleges változásokra (járványok kitörése) azonnali választ lehessen adni.

Hogy mikor, milyen típusú információkra van szükség, nagyban függ a helyzetértékelés típusától. Függ továbbá az olyan tényezőktől, mint:

- *A meglátogatott helyszínek száma* [214; 720.o.]: mivel a gyors helyzetértékelés során az információszerzéshez kevesebb helyszínt látogatunk meg, így körültekintőbben kell azokat kiválasztani.
- *A megkérdezett személyek száma* [214; 720.o.]: a gyors helyzetértékelés során nincs idő arra, hogy nagyszámú embert kérdezzünk meg, ezért figyelmesen kell kiválasztani őket, lehetőleg úgy, hogy az adott terület minden szociális csoportja képviselve legyen.
- *Feltételezések:* a gyors helyzetértékelés során viszonylag rövid idő áll rendelkezésünkre, így feltételezéseket kell alkalmaznunk a helyzetértékelés során. Ezek a feltételezések a korábbi – hasonló veszélyhelyzetek során szerzett – tapasztalatokon, illetve az érintett terület ismeretén alapulnak. A részletes vagy folyamatos helyzetértékelés során nincs szükség a feltételezésekre, hiszen ezekben az esetekben megfelelő mennyiségű idő áll a helyzetértékelést végző szakemberek rendelkezésére.
- *Másodlagos információk:* a gyors helyzetértékelés során kevesebb idő van arra, hogy első kézből származzon minden információ, így nagyobb hangsúlyt kell fektetni a másodlagos információkra.

Természetesen nem mindig van idő és lehetőség minden információ összegyűjtésére. A rendelkezésünkre álló idő mindig meghatározza a helyzetértékelés típusát. Ezeket a helyzetértékelési típusokat és ezek jellemzőit foglaltam össze a lenti, 19. számú ábrán. A gyors helyzetértékelés a katasztrófa bekövetkezése utáni első héten történik, amikor az információhoz való hozzáférés meglehetősen korlátozott, ezért elsősorban másodlagos információforrásokra és feltételezésekre kell hagyatkozni. A katasztrófát követő első hónapban már széleskörű információforrás áll rendelkezésre ahhoz, hogy a másodlagos források mellett saját adatbázist lehessen készíteni, és ne kelljen feltételezésekre hagyatkozni. A segélyműveletek során mindvégig fontos a rendszeres

információgyűjtés és a tapasztalatok alapján történő feltételezés. A helyreállítás szakaszában rendszerint teljes hozzáférés van az adatokhoz, és másodlagos információforrásként szolgálhatnak a korábbi szakaszokban adatot gyűjtő szervezetek és személyek is. Mindazonáltal fontos, hogy kiváltképp a katasztrófa utáni gyors helyzetértékelést megfelelő tapasztalattal és sektorspecifikus ismeretekkel rendelkező szakemberek végezzék.

Jellemzők	Gyors helyzetértékelés	Részletes helyzetértékelés	Folyamatos helyzetértékelés
Idő	Max. egy hét	egy hónap	Rendszeres információgyűjtés az egész misszió alatt
Információforráshoz való hozzáférés	Korlátozott. Nincs idő minden helyszínt végiglátogatni és minden érintettel interjút készíteni. Ezen felül biztonsági akadályai is lehetnek az információhoz jutásnak.	Lehetséges elegendő helyszín és elegendő számú érintett látogatása a rendelkezésre álló idő alatt, így megfelelő mennyiségű és minőségű információ áll rendelkezésre.	Teljes hozzáférés.
Jellemző információforrások	Másodlagos információforrások: helyi szolgáltatók (egészségügy, vízügy, stb.) civil szervezetek, kormányzati szervek; érintett háztartások (kis számban)	Másodlagos információforrások és teljes körű adatközlők (érintett háztartások)	Másodlagos információforrások, kiválasztott adatközlők, különböző mérések és mutatók, Vöröskeresztes szakértők.
Feltételezések fontossága	Magas. Nincs elegendő idő a teljes körű információszerzésre, ezért korábbi tapasztalatok	Alacsony. Elegendő idő áll rendelkezésre, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű	Közepes. A feltételezések alapjai különböző mérések, mutatók, illetve különböző egyéb egyéni információforrások.

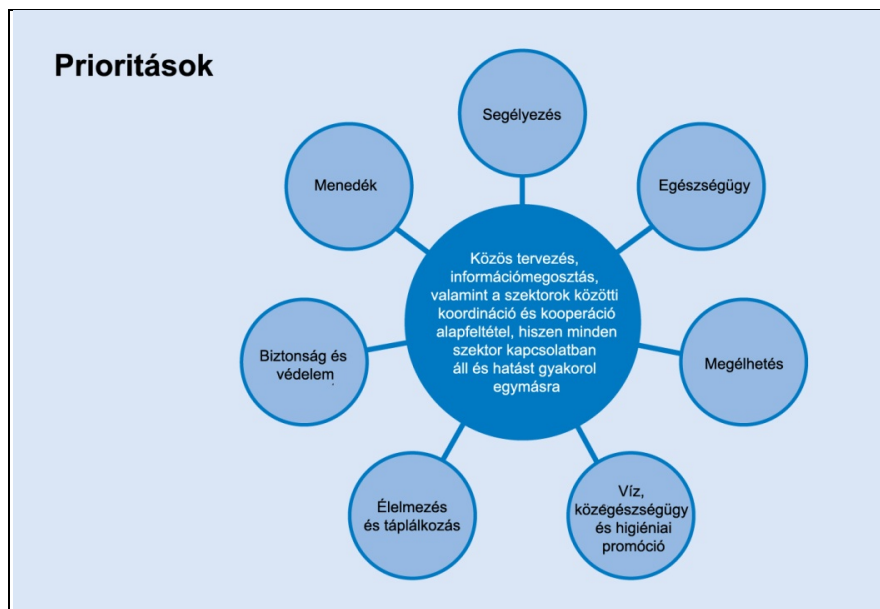
	alapján támasztott feltételezésekre kell hagyatkozni.	információhoz jussunk.	
A helyzetértékelő csapat típusa	Tapasztalt szakemberek, az adott veszélyhelyzet típusának megfelelő előzetes ismeretekkel.	Tapasztalt szakemberek, specifikus szakismeretekkel rendelkező szakértőkkel kiegészítve.	A térségben az általános Vöröskeresztes munkát végző szakemberek.

19.sz. ábra: A helyzetértékelés típusai és azok jellemzői

Készítette: a szerző

5.5.2. A helyzetértékelés folyamata

A helyzetértékelés minden körülményét áttekintettem, az alábbiakban bemutatom a folyamatát is. Fontos, hogy a helyzetértékelés alapja a korábbiakban vázolt sebezhetőség- és kapacitás felmérési rendszer legyen. Ez egy olyan analízist tartalmaz, amely meghatározza az adott térség válaszadási képességeit a bekövetkezett katasztrófa hatásainak és a lakosság sebezhetőségének tükrében. Beavatkozásra – mind a kormányzati szervek, mind pedig a Vöröskereszt vagy más humanitárius szervek részéről – akkor van szükség, amikor a helyi kapacitások nem bizonyulnak elegendőnek ahhoz, hogy megbirkózzanak a katasztrófa által okozott hatásokkal.

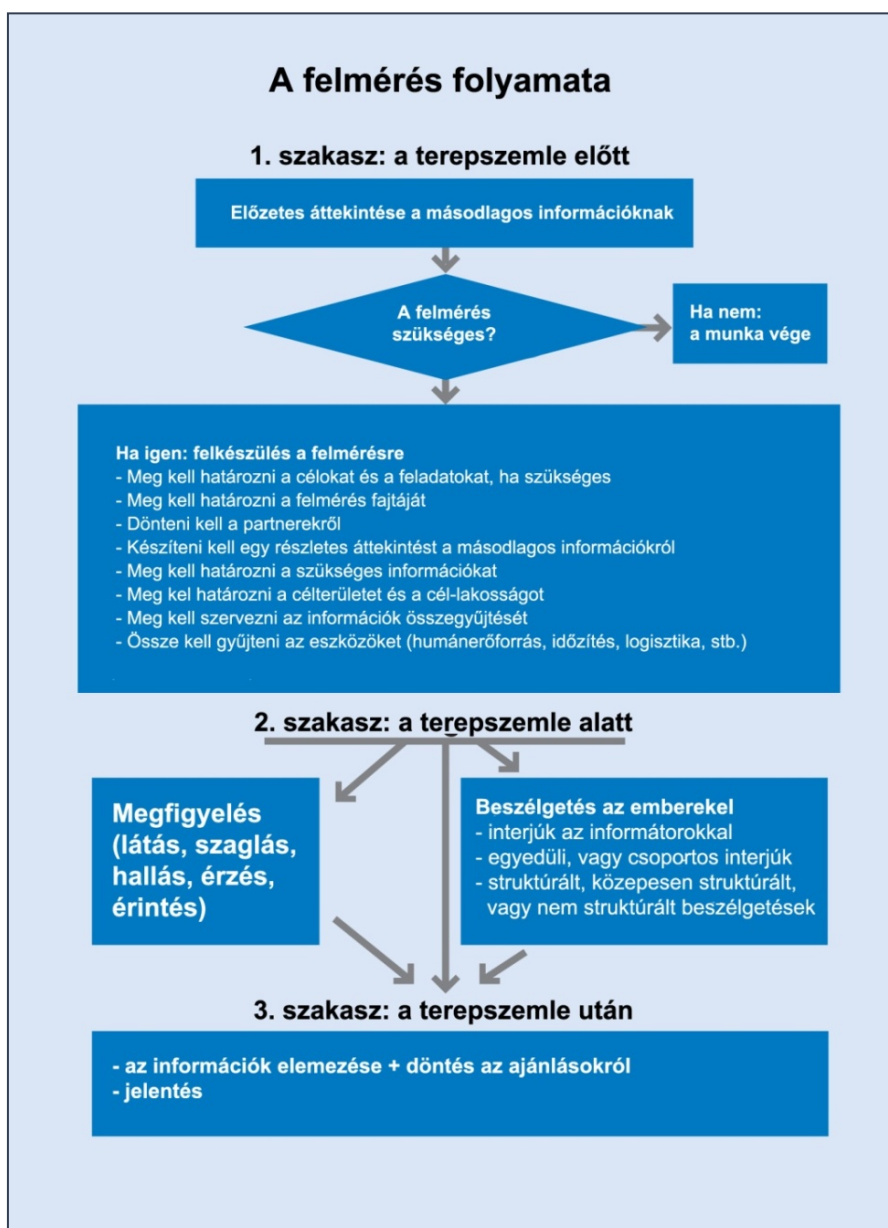
20.sz. ábra: A helyzetértékelés kiemelt ágazatai

Készítette: a szerző

A helyzetértékelés során kiemelten kell kezelni az 20. számú ábrán látható területeket:

- segélyezés,
- egészségügy,
- megélhetést segítő eszközök,
- víz, szennyvízelvezetés, higiéné,
- élelmiszer és táplálkozás,
- biztonság és védelem,
- menedék.

A helyzetértékelés eredményei közösen határozzák meg a humanitárius beavatkozás tartalmát, eszközeit és időtartamát. A meghatározásnál fontos figyelembe venni a kormányzati és a humanitárius szervezetek helyi kapacitásait, kötelezettségeit, szerepvállalását a veszélyhelyzet során [215]. A folyamatot az alábbi ábrában foglaltam össze:

21.sz. ábra: A felmérés folyamata az IFRC rendszerében

A helyzetértékelési folyamat, az 21. számú ábrán látható módon, tulajdonképpen három alapvető fázisból áll:

- a helyszínre érkezés előtti vizsgálatokból,
- a helyszíni információszerzésből,
- és a vizsgált helyszín elhagyása utáni összegzésből.

A folyamatára a korábbi beavatkozások vizsgálata alapján készült, és jól látható rajta, hogy a felmérő csapatok által végzett tevékenység valójában folyamatmenedzsment. A csapatok a kárhelyszínre érkezéskor feltérképezik, hogy milyen meglévő erőforrásokra támaszkodhatnak a humanitárius segítségnyújtás során. A feladatellátás során meghatározzák, hogy milyen erőforrásokra van szükség a katasztrófa előtti állapotok helyreállításához [213]. Újjáépítés esetén itt is szükséges a Build Back Better elvet alapul venni. Végül pedig elkészítik a cselekvési tervet, amely meghatározza, hogy az elérni kívánt cél érdekében mit tud tenni a Vöröskereszt, vagy más humanitárius szervezet, helyi illetve nemzetközi szinten.

5.6. A méréseken alapuló humanitárius segítségnyújtó programok szempontjai

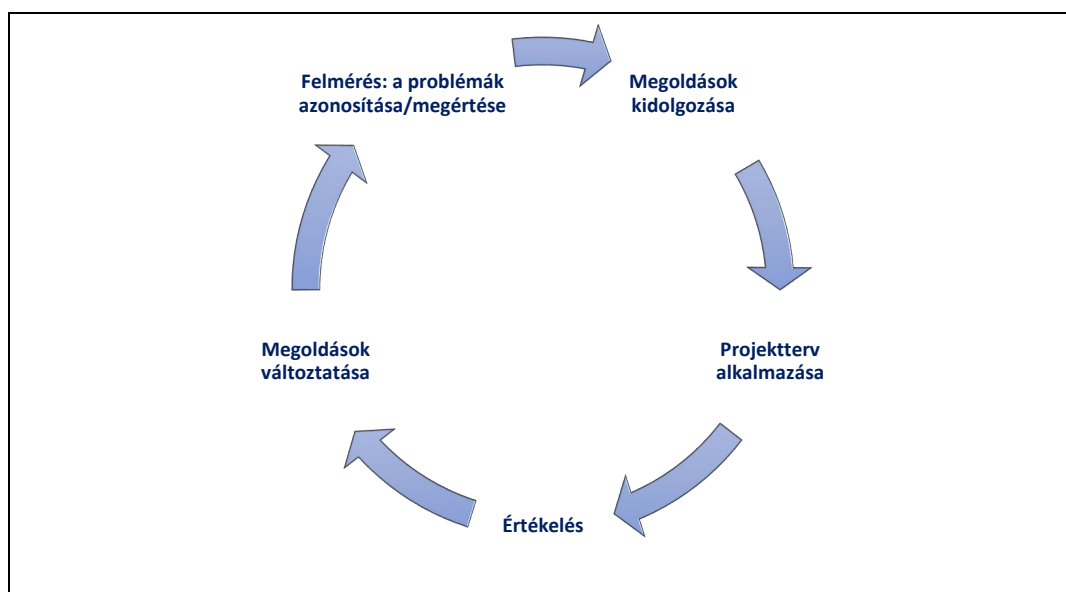
Minden program tervezése során meg kell határozni a megosztó tényezőket (elemek, feltételek, cselekvések, attitűdök, helyzetek, amelyek feszültséget vagy konfliktust okozhatnak a közösség egyes csoportjai között), valamint az összekötő tényezőket (elemek, feltételek, cselekvések, attitűdök, helyzetek, amelyek segítik a csoportok összehangolódását, kohézióját) [216; 90-92.o.].

Fontos néhány pontot szem előtt tartani. Ezek az alábbiak:

- az egyértelmű kiválasztási stratégia meghatározása,
- a közösség tagjainak bevonása a kiválasztásba,
- a közösség köztisztelőben álló tagjainak bevonása (a nem kedvezményezetttek közül),
- helyi munkaerő foglalkoztatása,
- átláthatóság biztosítása,
- pénzügyi függetlenség erősítése,
- olyan segélyforma, vagy képzés kiválasztása, amely nem egyes egyéneknek, de a közösség egészének segítséget nyújt hosszútávon [217; 157-169.o.],
- olyan segélyezési, vagy képzési forma kiválasztása, ami sokkal inkább általános, mintsem specifikus,
- az olyan segélyeszközök elkerülése, amelyek könnyen ellophatók, eladhatók, és amelyeknek nagy a piaci értéke,
- a lehető legszélesebb szükségletek lefedése,
- olyan támogatási formák alkalmazása, amelyek többletértéket adnak a programhoz,
- minden érintett csoport, hatóság és együttműködő szervezet bevonása a támogatás megtervezésébe,

- a támogatás hosszú távú célja minden esetben az, hogy a közösségek sebezhetőségét kapacitássá fordítsuk [218; 302.o.]. Ezt a folyamatot azonban mindig vissza kell ellenőrizni.

A hatékony és eredményes humanitárius projekt érdekében szükséges követni az 22. számú ábrán látható reziliencia-program tervezésének folyamatmodelljét.

22.sz. ábra: A reziliencia-program tervezésének folyamata

Készítette: a szerző

Jól látható, hogy az elsődleges felmérés során tapasztalt problémákra megoldásokat kell kidolgozni, amelyeket egy átfogó, időtervvel is rendelkező projekttervbe szükséges belefoglalni. Mint minden projektnél, a reziliencia fejlesztő humanitárius támogató programok esetében is fontos az elemzés folyamatos, vagy időszakos felülvizsgálata és változtatása, amennyiben a felmérés óta a körülmények már nem azonosak, új igények merültek fel, vagy úgy látszik, hogy a projekt nem éri el a kívánt eredményt.

5.7. *Részkövetkeztetések*

- A fejezetben a 2006 és 2015 között bekövetkezett katasztrófákat vizsgálva **megállapítottam**, hogy az elmúlt évtizedben az alacsony humán fejlettségi indexszel rendelkező országokban magasabb számú halálos áldozatot követeltek, ezért a felszámolásuknál nélkülözhetetlenek a humanitárius szervezetek, elsősorban a Vöröskereszt reziliencia növelő programjai.
- **Rávilágítottam**, hogy a humanitárius programok megtervezéséhez nélkülözhetetlen, hogy ismerjük az egyes országok, közösségek sebezhetőségét és a sebezhetőséget csökkentő kapacitásait annak érdekében, hogy hatékony és eredményes támogatást nyújthassunk.

- A globális katasztrófakockázat csökkentési politikákat elemezve **bizonyítottam**, hogy szükséges a legsebezhetőbb közösségek felkészítése, veszélytudatos magatartásának kialakítása, rezilienciájuk növelése. **Megállapítottam**, hogy a közösségek rezilienciájának növelésére csak akkor van lehetőség, ha pontosan ismerjük a közösségek tulajdonságait, környezetüket, gyengeségeiket és erőforrásaikat, ezért ezt fel kell mérni.
- **Elemeztem** a sebezhetőség és a kapacitás fogalmát, **vizsgáltam** a felmérés során alkalmazható folyamatokat, eszközöket és módszereket. Kialakítottam a sebezhetőség- és kapacitásértékelés teljes folyamatát, amely nélkülözhetetlen alapja a sikeres humanitárius segítségnyújtás megtervezésének.
- **Módszertant dolgoztam** ki a reziliencia mérésére, figyelembe véve az adott lakosság sebezhetőségét és kapacitásait, melynek lényege, hogy valós információk alapján lehessen megmondani, hogy az adott közösség mennyire sérülékeny, és támogatni lehessen a tervezést a katasztrófakockázat-csökkentés, a felkészülés, a segélyezés és a fejlesztés fázisában egyaránt.
- **Rendszerbe foglaltam** azokat a folyamatokat, módszereket és eszközöket, amelyekkel a felmérés hatékonysága és eredményessége növelhető, és megállapítottam, hogy a megfelelő módszer kiválasztása kulcsfontosságú a későbbi mérések hitelességének szempontjából.
- **Meghatároztam** a hatékony és eredményes humanitárius programtervezés folyamatát. **Kiemeltem** azokat az elemeket, amelyek nem megfelelő vizsgálatával a humanitárius programtervezés kockázatosná válhat. Kiemelt figyelmet fordítottam a közösségekben jelen lévő megosztó és közös tényezők vizsgálatára, a humanitárius programok és humanitárius szereplők etikai kérdéseinek elemzésére.
- **Megfogalmaztam és rendszereztem** azokat a kérdéseket, amelyeket szükséges feltenni egy helyzetértékelés és szükségletfelmérés folyamatában a helyzetkép kialakításához, és ahhoz, hogy a további tervezéshez megfelelő adatok álljanak rendelkezésre. **Rendszerbe foglaltam** a helyzetértékelés egyes fázisait, mint egy folyamatmenedzsment részeit.
- **Meghatároztam** a katasztrófák utáni helyzetértékelés típusait és folyamatát, és **azonosítottam** a helyzetértékelés három alapvető fázisát, úgy, mint a helyszínre érkezés előtti vizsgálatok, a helyszíni információszerzés és a későbbi összegzés.
- **Javaslatot tettem** a helyzetértékelés során kiemelten kezelendő területekre, úgy, mint biztonság, menedék, ivóvíz és higiéné, élelmiszer, egészségügy, megélhetést segítő eszközök, segélyezés.
- **Azonosítottam** a sebezhetőség és kapacitásértékelés, tervezés és gyakorlatba ültetés nehézségeit, javaslatot tettem a programtervezés projekt-szemléletű alkalmazására, a monitorozás és értékelés folyamatos fenntartásával. Ennek lényege, hogy a program során folyamatos visszacsatolást kaphatunk annak hatékonyságáról, így nem megfelelő eredményességi mutatók esetén a program közben is meg lehet változtatni egyes tényezőit.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

A Vöröskereszt Mozgalom megalakulásának körülményeit vizsgálva **megállapítottam**, hogy a Mozgalom volt az első olyan, világméretű kezdeményezés, amely az emberi szenvedés megakadályozására, a humanitárius segítségnyújtás egységes rendszerré formálása érdekében jött létre. **Meghatároztam**, hogy mire van szükség a humanitárius segítségnyújtás során az új veszélyek tükrében, és megállapítottam, hogy a Vöröskeresztnek milyen fejlesztéseket, változtatásokat kell eszközölni annak érdekében, hogy a humanitárius segítségnyújtásban elért eredményeit a jövőben meg tudja tartani. Ezek közül a legfontosabbnak tartom a biztonsággal kapcsolatos felkészítések és eljárásrendek korszerűsítését.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának, majd a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének elemzésével **meghatároztam** azokat a humanitárius feladatokat, amelyeket egy fegyveres konfliktus, egy katasztrófa, vagy más rendkívüli esemény során alkalmazni szükséges.

A humanitárius jog alapjaként szolgáló Genfi Egyezmények és Kiegészítő Jegyzőkönyveik elemzésével **bizonyítottam**, hogy az Egyezmények lakosság védelmét célzó szabályzói, a mai korban is – konfliktusok vagy katasztrófák során és után alkalmazott – lakosságvédelmi, -ellátási, és – segélyezési feladatait határozták meg, és ezek betartása nélkül nem működik a segítségnyújtás.

A humanitárius segítségnyújtás Alapelveinek korabeli és mai szerepét, értelmezését és iránymutatásait vizsgálva azt a **megállapítást tettem**, hogy az Alapelvek betartása és betartatása a mindenkor segélyműveletek során kulcsfontosságú. Tekintve, hogy az Alapelvek egyes elemeinek használata mindinkább beépül a társadalmi köznyelvbe, **igazoltam** azt, hogy különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a pártatlanság, a semlegesség és a függetlenség fogalma valóban a humanitárius segítségnyújtás kontextusában kerüljön használatba, hogy megőrizhessük az eredetileg megfogalmazott mögöttes értékeket, és valóban az emberi szenvedés enyhítésére tett intézkedések ismérvei maradjanak.

A mai kor humanitárius kihívásait elemezve **megállapítottam**, hogy napjaink humanitárius műveleteinek sikeressége sokban múlik az új biztonsági kihívások figyelembe vételén. **Javaslatot tettem** a felkészülés és a segítségnyújtás biztonsági vonatkozásai kapcsán újfajta felkészítések, intézkedések kidolgozására, valamint új együttműködések megkötésére, régiük újra gondolására a humanitárius szervezetek – elsősorban a Vöröskereszt – részéről mind globális, mind pedig nemzeti szinten.

A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének feladatrendszerét vizsgálva **bizonyítottam**, hogy az elmúlt évtizedekben a Vöröskereszt tevékenységének fókuszában azok az emberek állnak, akiknek sebezhetősége egy váratlan katasztrófa, vagy rendkívüli helyzet következtében drámaian megnőtt. A tevékenységeket elemezve **feltártam**, hogy a közösségek beható ismeretével van mód a katasztrófák által okozott szenvedés megelőzésére, abban segítve a lakosságot, hogy felkészüljenek a kihívásokra, illetve elkerüljék azokat a veszélyes helyzeteket, amelyek növelik sebezhetőségüket.

Bizonyítottam, hogy a sebezhetőség csökkentése és a kapacitás erősítése révén lehet enyhíteni azok szenvedését, akiknek szociális-gazdasági biztonsága és emberi méltósága állandó

fenyegetésnek van kitéve, és még katasztrófa is éri.

Elemeztem a Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének válaszadási mechanizmusát a katasztrófákra, az anyagi segítségnyújtástól elkezdve a szektor-specifikus technikai segítségnyújtó egységek feladatrendszeréig, és **rámutattam** arra az egyedi képességre, mely szerint a világméretű hálózat különálló egységei a világ bármely pontján, 48 órán belül össze tudnak kapcsolódni, köszönhetően a standardizált működési rendnek, gyors segítséget nyújtva a bajba jutott közösségeknek.

Feltártam, hogy a különböző beavatkozó egységek – a nemzetközi standardok, minősítési követelmények és szabályzók figyelembevételével – szükség esetén részesei tudnak lenni a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásnak. Javaslatot tettem a Magyar Vöröskereszt által működtetett H-HERO egészségügyi gyorsbeavatkozó egység műszaki-technikai fejlesztésére.

A reziliencia társadalmi szintjeinek elemzése során **bizonyítottam**, hogy a reziliencia egy olyan tulajdonsága az egyéneknek, háztartásoknak, közösségeknek, szervezeteknek, országoknak, amely összefügg a társadalom különböző szintjein, és hatást gyakorol egyik szint a másikra.

A közösség fogalmának meghatározása folyamán **rávilágítottam** a közösségek sokszínűségére és az egyének közösséghez tartozásból származó előnyeire. A reziliens közösség ismérveinek elemzése során **javaslatot tettem** a közösségek reziliencia programba való bevonásának lehetőségeire, eszközeire, módszereire, rávilágítottam a bevonás szükségességére.

Kiemeltem a közösség fogalmát, mint a reziliencia programban való részvétel egyik leghatékonyabb elemét. Az új kihívások vizsgálata során **feltártam** az önkéntesek reziliencia programokba való bevonásának szükségességét, és egy konkrét veszély, az éghajlatváltozással kapcsolatosan **keretbe foglaltam** az ismeretek hasznosíthatóságát a kockázat- és sebezhetőség csökkentés feladatrendszerének tükrében.

Feltártam, hogy a kockázatelemzések, melyek az egyes katasztrófák vagy más rendkívüli események által okozott veszteségek vizsgálatán, továbbá jövőbeni potenciális veszteségek becslésén alapszanak, nélkülözhetetlenek a hatékony döntéshozatalhoz. **Javaslatot tettem** arra, hogy a kormányok, törvényhozók, és más kiemelt fontosságú partnerek ösztönözzék a reziliencia programok tervezését és finanszírozását a különböző szektorok között. **Bizonyítottam**, hogy a nemzetközi és nemzeti katasztrófa-törvények, szabályozók gördülékenyebbé tehetik a reziliencia és a közösségi szerepvállalás erősítését, és a kormányokat arra ösztönözhetik, hogy hatékony, naprakész, katasztrófavédelmi vonatkozású jogszabályalkotásba kezdjenek.

A Vöröskereszt és Vörösfélhold Nemzeti Társaságok tevékenységének bemutatásával **felhívtam a figyelmet** az intézményesített éghajlatváltozási ismeretrendszer gyakorlatba ültetésének lehetőségére, valamint a katasztrófavédelmi és egészségügyi szektor palettájának bővítésére. Ennek lényege, hogy a lakosságot célzó, katasztrófa kockázat csökkentő és reziliencia növelő programokat szükségszerűen ki kell egészíteni az éghajlatváltozással kapcsolatos és egészségfejlesztési ismeretekkel.

Rendszerbe foglaltam a pszichoszociális segítségnyújtás módszereit és eszközeit, és **megállapítottam**, hogy a módszerek változatossága biztosítja azt, hogy minden helyzetben, egyéni és közösségi igényeknek megfelelően lehet reagálni a katasztrófák által érintett lakosság pszichoszociális szükségleteire.

A kutatásaim során **bizonyítottam**, hogy a Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége élen jár a lakosság pszichológiai és szociális jólétének érdekében kifejlesztett hatékony válaszadó eszközök alkalmazásában, ezért tapasztalatai más szervezetek számára is megfontolandóak.

Rámutattam, hogy számos országban használják a fenti módszereket mind a reziliencia fejlesztő programok, mind pedig a katasztrófák utáni segítségnyújtás során, ezért **javaslatot tettem** arra, hogy a hazai felmérési és válaszadási struktúrába is hasonlóképpen kerüljön beépítésre a módszer a Magyar Vöröskereszt Nemzeti Társaság bevonásával.

Feltártam, hogy a pszichoszociális igények nem egyformák a különböző egyének, illetve közösségek esetében, egyes csoportok, különösképpen a gyermekek speciális igényekkel rendelkeznek, **azt a megállapítást tettem**, hogy ezért nekik speciális pszichoszociális programokra van szükségük a lelki egészségük helyreállításához.

Megállapítottam, hogy a beavatkozások során a mentést végző szakemberek elsődleges feladata a fizikai biztonság megteremtése, ezért **javaslatot tettem** a pszichoszociális segítségnyújtók bevonására már a mentés fázisába is.

A segítségnyújtókra ható pszichés hatásokat vizsgálva **bizonyítottam**, hogy a hatékony munkavégzéshez és lelki egészségük megőrzéséhez szükséges a pszichés alkalmasságuk rendszeres mérése, pszichoszociális felkészítő programok, továbbá lelki támogatás a különösen megterhelő események után. Bizonyítottam, hogy a humanitárius szervezetek ebben nagy hatékonysággal vehetnek részt, és a Vöröskereszt gyakorlata az eddigi eredményei alapján biztonsággal adaptálható más szervezetek számára.

A pszichoszociális segítségnyújtás gyakorlatának elemzése során **igazoltam**, hogy a megfelelően képzett önkéntesek bevonásával – szükség esetén – széles rétegek részesülhetnek a lelki támogatásból. A helyi közösségek önkénteseinek képzésével és bevonásával pedig megvalósul, nem csak az egyéni és közösségi reziliencia fejlesztése, de a közösség alapú segítségnyújtás is. Felhívtam a figyelmet a segítők védelmére is.

A 2006 és 2015 között bekövetkezett katasztrófákat vizsgálva **feltártam**, hogy az elmúlt évtizedben az alacsony humán fejlettségi indexszel rendelkező országokban magasabb számú halálos áldozatot követeltek. **Rávilágítottam**, hogy a humanitárius programok megtervezéséhez nélkülözhetetlen, hogy ismerjük az egyes országok, közösségek sebezhetőségét és kapacitásait annak érdekében, hogy hatékony és eredményes támogatást nyújthassunk

A globális katasztrófakockázat csökkentési politikákat elemezve **javaslatot tettem** a legsebezhetőbb közösségek edukálására, veszélytudatos magatartásának kialakítása, rezilienciájuk növelése. Ennek egyik lehetséges útja a humanitárius szervezetek bevonása a reziliencia fejlesztő programok kialakításába, lebonyolításába és kiértékelésébe. **Megállapítottam**, hogy a közösségek rezilienciájának növelésére csak akkor van lehetőség, ha pontosan ismerjük a közösségek tulajdonságait, környezetüket, gyengeségeiket és erőforrásaikat, amelyeket ezért fel kell mérni.

Elemeztem a sebezhetőség és a kapacitás fogalmát, **elemeztem** annak felmérése során alkalmazható folyamatokat, eszközöket és módszereket. **Bemutattam** a sebezhetőség- és kapacitásértékelés teljes folyamatát, amely nélkülözhetetlen alapja a sikeres humanitárius segítségnyújtás megtervezésének.

Módszertant dolgoztam ki a reziliencia mérésére, figyelembe véve az adott lakosság sebezhetőségét és kapacitásait. Ennek lényege, hogy pontos és aktuális képet ad a lakosság erőforrásairól és azokról a tényezőkről, amelyek kiszolgáltatottá teszik őket az esetleges veszélyekkel szemben. **Rendszerbe foglaltam** azokat a folyamatokat, módszereket és eszközöket, amelyekkel a felmérés hatékonysága és eredményessége növelhető, és megállapítottam, hogy ezek megfelelő kiválasztása kulcsfontosságú a későbbi mérések hitelességének szempontjából.

A katasztrófák, vagy más rendkívüli helyzetek alkalmával felmerülő azonnali és hosszú távú szükségletek elemzése alapján **rámotattam**, hogy szükség van a komplex szükségletfelmérési módszerek alkalmazására annak érdekében, hogy a katasztrófák utáni beavatkozás és a hosszú távú helyreállítás valóban az érintett közösségek érdekeit szolgálja.

Megállapítottam, hogy a helyzetértékelés módszertana - az információforrások, azok hozzáférhetősége, a feltételezések, a helyzetértékelésre fordított idő, valamint a helyzetértékelést végző szakemberek összetételének függvényében értelmezhető. Javaslatot tettem a helyzetértékelés főbb pontjaira.

Meghatároztam a hatékony és eredményes humanitárius programtervezés folyamatát is. **Kiemeltem** azokat az elemeket, amelyek nem megfelelő vizsgálatával a humanitárius programtervezés kockázatosabbá válhat. **Kiemelt figyelmet fordítottam** a közösségekben jelen lévő megosztó és közös tényezők vizsgálatára, a humanitárius programok és humanitárius szereplők etikai kérdéseinek elemzésére, és megállapítottam, hogy a programok tervezésekor mindig szem előtt kell tartani annak átláthatóságát, továbbá, hogy a humanitárius segítségnyújtást végző szervezetek képviselőinek be kell tartaniuk a Code of Conduct szabályait.

Rávilágítottam a sebezhetőség és kapacitásértékelés, tervezés és implementálás nehézségeire, **javaslatot tettem** a humanitárius programtervezés projekt-szemléletű alkalmazására, a monitorozás és értékelés folyamatos fenntartásával.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A Vöröskereszt történeti fejlődésének és programjainak tudományos vizsgálatára alapozva elsőként **azonosítottam** a szervezet azon humanitárius segítségnyújtási képességeit és munkamódszereit, amelyek az új kihívások tükrében is alkalmassá teszik a humanitárius munkára, továbbá **meghatároztam** azokat a fejlesztendő képességeket és szakterületeket, amelyekkel a nemzeti társaságok munkája eredményesebbé és hatékonyabbá válhat.
2. A katasztrófakockázat csökkentése, valamint a készenlét- és a válaszadás hatékonyságának növelése céljából **meghatároztam** a Vöröskereszt katasztrófa-válaszadó szervezetei, felmérő- és koordináló csapatai, valamint a nemzeti társaságok által működtetett egészségügyi egységei célszerű felépítését és teendőit, továbbá **konkrét javaslatot tettem** az egészségügyi gyorsbeavatkozó egységek műszaki korszerűsítésére. Erre alapozva elsőként **igazoltam** a humanitárius segítségnyújtás nemzeti kormányzati védelmi szervezetek munkája mellett betöltött kiegészítő szerepének szükségességét.
3. **Azonosítottam és rendszerbe foglaltam** a katasztrófákkal és egyéb veszélyekkel szembeni egyéni és társadalmi reziliencia összetevőit, valamint **meghatároztam** azokat a tényezőket és követelményeket, amelyek a pszichoszociális jólét kialakításához szükségesek, és erre alapozva **javaslatot tettem** a pszichoszociális jólét fenntartásához és erősítéséhez hozzájáruló humanitárius segítségnyújtó tevékenységekre és programokra, **bizonyítottam** továbbá a reziliencia és a társadalmi jólét szoros kölcsönhatását.
4. A Vöröskereszt reziliencia-programjainak elemzésével **meghatároztam** a közösségek azon képességeit, amellyel hozzájárulhatnak a reziliencia növeléséhez, és erre alapozva új **módszertant dolgoztam ki** a reziliencia alapját képező **lakossági képességfelmérés** tervezésére, szervezésére, – ezen belül az adatgyűjtésre és értékelésre – valamint a képességfelmérés konkrét végrehajtására.

Ajánlások

Az értekezés átfogóan mutatja be – a Vöröskereszt példáján keresztül – a katasztrófák és más rendkívüli események során történő humanitárius segítségnyújtást, illetve azokat a folyamatokat, amelyekkel az egyén és a közösségek rezilienciája fejleszthető, és amelyekkel hosszútávon csökkenthető a lakosság sebezhetősége.

Tekintettel arra, hogy az értekezésben javasolt megoldásokat és eszközöket egy folyamat alapjaként vizsgálom, adott a lehetőség, hogy az általam kidolgozott módszer hatékonyságát, a lakosság rezilienciájára gyakorolt hosszú távú hatását további kutatások során lehessen vizsgálni. Értekezésemet ajánlom továbbá a témát érintő hazai szakirodalom kibővítéseként szolgáló alapként mindazon kutatásokhoz és gyakorlati projektmegvalósításokhoz, amelyek a rezilienciával és a humanitárius segítségnyújtással kapcsolatos ismeretek és képességek továbbfejlesztését, hatékonyabbá tételét szolgálják.

A kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága

Mindemellett a kutatási eredmények gyakorlati hasznosítását az alábbi területeken javaslom:

- a lakosság rezilienciájának fejlesztését célzó és támogató új koncepciók, ágazati stratégiák és kidolgozásához,
- a lakosság sebezhetőségének és kapacitásának felmérését célzó programok felépítéséhez,
- a nemzetközi szinten hatékonyan bizonyult eszközök, módszerek és folyamatok integrálása a hazai gyakorlatba, valamint adaptálása a helyi adottságokhoz és viszonyokhoz,
- a szakirányú felsőoktatási tanulmányokban résztvevő hallgatók képzéséhez, valamint a védelmi szakemberek továbbképzésére irányuló oktatási programok és képzési formák keretein belül való hasznosításhoz,
- a védelmi szféra területén dolgozó hivatásos és civil szervezetek szakembereinek és döntéshozóinak munkájának elősegítéséhez,
- a nemzetközi tudományos szintű kapcsolatok, valamint a hazai kutatási eredmények és innovációs tudás transzfer nemzetközi szerepének és jelentőségének erősítéséhez,
- A Vöröskereszt – mindenkori kormányok melletti – kiegészítő szerepének szélesebb körű megismertetéséhez.

HIVATKOZOTT IRODALMAK JEGYZÉKE

- [1] Henry Dunant: Solferinoi emlék. Magyar Vöröskereszt. Budapest, 1978.
- [2] Pam Brown: Az emberiség jótéveői – Henry Dunant. Exley Publications Ltd. Washington, 1988.
- [3] A háború áldozatainak védelmét szolgáló Genfi Egyezmények és Kiegészítő Jegyzőkönyvei. Kiadja a Magyar Vöröskereszt Országos Titkársága. Budapest, 1995.
- [4] Jonathan Benthall : The Red Cross and Crescent Movement and Islamic Societies. British Journal of Middle East Studies, Vol. 24. (Nov. 1997) pp. 157-177.
- [5] szerk: Frederick W. Habermann: Nobel Lectures in Peace (1926-1950) pp. 295-301. World Scientific Publishing Co. Singapore, 1999.
- [6] Lattman Tamás – Varga Réka: A Vöröskereszt új emblémája. Kül-Világ, 2006/3-4.
<http://www.kul-vilag.hu/2006/0304/lattmann-varga.pdf> (letöltés ideje: 2017. 03. 11.)
- [7] A genfi egyezmények – 60 év után. in *Föld-rész*, Nemzetközi és Európai Jogi Szemle, 2010/1-2. pp. 5-104.
- [8] Carl Gustav Jung: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába. Európa Kiadó, Budapest, 2003. 162 p.
- [9] Gál Ferenc: A teremtett és megváltott ember. SZIT, Budapest, 1970. 258 p.
- [10] Matus János: A katonai gondolkodás új irányzatai. Hadtudomány – Hadügy, 2008. 1-2, pp. 83-95.
- [11] Berek Tamás: Honvédelmi ismeretek, ABV (CBRN) védelmi alapismeretek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010.
- [12] Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése I-II-III. *Közjogi Szemle*, 2008/2:9-20; 2008/4:23-31, 2009/2:38-47.
- [13] <http://www.portsdown-tunnels.org.uk> (letöltés ideje: 2017. 03. 11.)
- [14] Pictet J.: The principles of international humanitarian law. ICRC, Geneva, 1967.
- [15] Mackintosh K.: The Principles of Humanitarian Action in International Humanitarian Law; Study 4 in: The Politics of Principle: the principles of humanitarian action in practice; HPG Overseas Development Institute, Portland House, Stag Place, London, UK, HPG, 2010.
- [16] Humanitarian diplomacy and principled humanitarian action. Speech given by Mr Peter Maurer, President of the ICRC, Maison de la Paix, Geneva, 2 October 2014. *International Review of the Red Cross* (2016), 97 (897/898), pp. 445–452.
- [17] American Health Organization: Hospitales seguros ante inundaciones. PAHO, Washington, 2006.
- [18] A magyar nyelv értelmező szótára. szerk: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudomány Intézete, Akadémiai Kiadó, 2016.
- [19] <http://www.unisdr.org/we/inform/terminology> (letöltés ideje: 2017. 07. 11.)

- [20] 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról
- [21] Dr. Muhoray Árpád: Katasztrófaregelőzés I., egyetemi jegyzet, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, egyetemi jegyzet, Budapest, 2016., ISBN: 978-615-5527-85-2
- [22] http://www.emdat.be/advanced_search/index.html (letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [23] Petró Tibor, Hornyacsek Júlia: Az egyházak, mint társadalmi szervezetek lehetséges helye és szerepe az árvízi védekezésben. Műszaki Katonai Közlöny, XXII. évfolyam, 2012. 2. szám, Budapest, 2012. szeptember, Budapest, pp. 124-139.
- [24] Dr. Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem aktuális feladatai. Hadtudomány. ZMNE. 2012. http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Muhoray_Arpad.pdf (letöltés ideje: 2017. 05. 31.)
- [25] Delica, Willison Z, Gaillard J: Community action and disaster / Wisner B, Gaillard J and Kelman (szerk.) Handbook of hazards and disaster risk reduction. Routledge, Abingdon, UK, 2012, pp. 711–722.
- [26] Bankoff G: Rendering the world unsafe: ‘vulnerability’ as Western discourse. Disasters Vol. 25, Issue 1, 2001, pp. 19–35. <http://www.geo.mtu.edu/volcanoos/06upgrade/Social-KateG/Attachments%20Used/Vulnerability.WesternDiscourse.pdf> (letöltés ideje: 2017. 03. 11)
- [27] Wisner B, Luce H R: Disaster vulnerability: scale, power and daily life. GeoJournal Vol. 30, Issue 2, 1993, pp. 127–140.
- [28] Kelman I, Gaillard J C and Mercer J: Climate change’s role in disaster risk reduction’s future: beyond vulnerability and resilience. International Journal of Disaster Risk Science Vol. 6. Issue 1, 2015, pp. 21–27. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs13753-015-0038-5.pdf> (letöltés ideje 2017. 03. 11.)
- [29] Lewis J, Kelman I: Places, people and perpetuity: community capacities in ecologies of catastrophe. ACME: An International E-Journal for Critical Geographies Vol. 9, Issue 2, 2010, pp. 191–220. ISSN: 1492-9732 Forrás: <https://www.acme-journal.org/index.php/acme/article/view/866> (letöltés ideje: 2017. 03.11.)
- [30] Sabates, Wheeler R, Devereux S: Sustainable graduation from social protection programmes. Development and Change, Vol. 44, Issue 4, 2013, pp. 911–938. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/dech.12045/pdf> (letöltés ideje: 2017. 04. 20.)
- [31] Werz M, Conley L: Climate change, migration, and conflict: addressing complex crisis scenarios in the 21st century. Center for American Progress, Washington DC, USA, 2012 https://cdn.americanprogress.org/wpcontent/uploads/issues/2012/01/pdf/climate_migration.pdf (letöltés ideje 2017. 04. 20.)
- [32] IOM (International Organization for Migration): Outlook on migration, environment and climate change. Geneva, Switzerland, 2014, ISBN 978-92-9068-703-0
- [33] Buckle P.: Assessing social resilience. In: Paton D and Johnston D: Disaster resilience: an integrated approach. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illionois, USA, 2006, pp. 88–104. ISBN 9780398091705

- [34] Manyena S B: The concept of resilience revisited. *Disasters*, Vol. 30, Issue 4, 2006, pp. 434–450. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17100752> (letöltés ideje: 2017. 04.20.)
- [35] Béné C, Al-Hassan R M, Amarasinghe O, Fong P, Ocran J, Onumah E, Ratuniata R, Van Tuyen T, McGregor J A, Mills D J: Is resilience socially constructed? *Global Environmental Change* Vol. 38, 2016, pp. 153–170. ISSN 1872-9495
- [36] Bird N, Asante F, Bawakyillenuo S, Canales Trujillo N: Public spending on climate change in Africa: experiences from Ethiopia, Ghana, Tanzania and Uganda. OverseasDevelopment Institute (ODI), London, UK, 2016. ISBN 978-1-909464-95-7
- [37] WHO, Global Status Report on noncommunicable diseases. Geneva World Health Organization 2015. ISBN 978 92 4 156485 4
- [38] WHO, Global Malaria Report, Geneva World Health Organization 2016. ISBN 978-92-4-151171-1
- [39] Glanz K, Riemer B, Viswanath : Health Behaviour and health education- Theory, Research and Practice, 4. edition, Wiley, 2008 ISBN 978-0-470-43248-8
- [40] IFRC: Guide to the auxiliary role of Red Cross and Red Crescent National Societies. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva, 2015.
- [41] Von Einsiedel S, Bosetti L, Chandran R, Cockayne J, de Boer J and Wan W: Major recent trends in violent conflict. UN University Centre for Policy Research, 2014, Occasional Paper No. 1. ISBN 978-92-808-9009-09
- [42] Committee on Disaster Research in the Social Sciences: Future Challenges and Opportunities. National Research Council (NRC), Facing hazards and disasters: understanding human dimensions. United States National Academies Press, Washington, 2006. ISBN 9780309101783
- [43] Bennett C.: Time to let go: remaking humanitarian action in the modern era. ODI, London, UK, 2016
- [44] International Federation of Red Cross. Introduction to disaster preparedness. Geneva: IFRC, 2000.
- [45] Buckle P.: Assessing social resilience. In: Paton D and Johnston D (szerk.) *Disaster resilience: an integrated approach*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 2006, pp. 88–104. ISBN 9780398091705
- [46] International Committee of the Red Cross and International Federation of Red Cross. Guideline for assessment in emergencies. Geneva: ICRC, IFRC, 2008.
- [47] Golam M. Mathbor Enhancement of community preparedness for natural disasters The role of social work in building social capital for sustainable disaster relief and management. *International Social Work*, Vol 50. Issue 3. 2007. pp. 357-369.
<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020872807076049> (letöltés ideje: 2017. 04. 20.)
- [48] ICRC: Restoring Family Links – Presenting the Strategy for a Worldwide Network. Geneva. ICRC 2009.

- [49] 31st International Conference of the Red Cross and Red Crescent Movement: Progress in the implementation of the Guidelines for the Domestic Facilitation and Regulation of International Disaster Relief and Initial Recovery Assistance – Background Paper. IFRC-ICRC Geneva, 2011.
- [50] IFRC: Characteristics of a safe and resilient community. International Federation of Red Cross, Geneva 2012.
- [51] Guha-Sapir D, Hoyois Ph., Wallemacq P. Below. R. Annual Disaster Statistical Review 2016: The Numbers and Trends. Brussels: CRED; 2016.
http://www.emdat.be/advanced_search/index.html
- [52] Griffith-Jones S., Tanner T.: Financial Crises and Economic Resilience: Lessons for Disaster Risk Management and Resilience Dividends. In: Surminski S., Tanner T. (eds) Realising the 'Triple Dividend of Resilience'. Climate Risk Management, Policy and Governance. Springer, Cham 2016. pp. 151-172. ISBN978-3-319-40694-7
- [53] Lokesh Kumar Gupta, Vivek Kumar Singh, Manorma Sharma: Disaster Management- Construction and Designing of Earthquake Resistant Buildings. International Journal of Advanced Earth Science and Engineering 2014, Volume 3, Issue 1, pp. 171-182, Article ID Sci-178 ISSN: 2320 – 3609
- [54] IFRC: RDRT Deployments, Case Studies from 2003 to 2017. Conference document IFRC Montenegro 2017.
- [55] International Federation of Red Cross. Emergency Response Unit. Geneva: IFRC, 2008.
- [56] WHO Drinking-water quality, Third edition incorporating the first and second addenda. Volume 1 Recommendations World Health Organization Geneva 2008 ISBN 978 92 4 154761 1
- [57] Sphere Handbook: Minimum standards in water supply, sanitation and hygiene promotion. <http://www.spherehandbook.org/> (letöltés ideje: 2017. 05. 05.)
- [58] International Federation of Red Cross. Red Cross Red Crescent successes in global health. Geneva: IFRC, 2008.
- [59] AECID. 2013 Guía operativa para la respuesta directa de salud en desastres- requisitos mínimos para equipos médicos de la cooperación española durante la fase de emergencia. <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Guia%20operativa%20para%20la%20respuesta%20directa%20de%20salud%20en%20desastres.pdf> (letöltés ideje: 2017. 05. 05.)
- [60] Kiss Béla, Muhoray Árpád (2014) A hazai kutató-mentő szervezetek. Légi járművek alkalmazhatósága kutató-mentő feladatok ellátásában. Hadtudomány,24 (1-2). pp. 92-107. ISSN 1215-4121
- [61] WHO Health Cluster: Classification and minimum standards for emergency medical teams in sudden onset disasters. WHO Press, World Health Organization, Geneva, 2013.
- [62] WHO: Health Cluster Guide – A practical guide for country-level implementation of the Health Cluster, WHO Press, World Health Organization, Geneva, 2009.
http://www.who.int/hac/network/global_health_cluster/health_cluster_guide_6apr2010_en_web.pdf (letöltés ideje: 2017. 05. 05.)

- [63] International Federation of Red Cross. Red Cross Red Crescent successes in global health. Geneva: IFRC, 2008.
- [64] Calderón M, Estébanez P.: Informe de Asistencia Técnica de la SEMHU a la OAH de AECID. Estandarización y mejora de la calidad de la respuesta directa en salud a las emergencias humanitarias. Bases y fundamentos para un proceso de acreditación de equipos para la respuesta en salud a las emergencias. http://www.aecid.es/galerias/que-hacemos/descargas/SALUD_ESCH.pdf. (letöltés ideje: 2017. 05. 05.)
- [64] International Federation of Red Cross. Red Cross Red Crescent successes in global health. Geneva: IFRC, 2008.
- [65] Bakos Ferenc, Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. ISBN: 9789630587983
- [66] Szokolszky Ágnes, V. Komlósi Annamária: A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. In: *Alkalmazott Pszichológia*, 15(1): pp. 11–26. ELTE PPK, Budapest, 2015 ISSN 1419-872 X
- [67] IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies): Framework for community resilience. Geneva, Switzerland, 2015
- [68] Hornyacsek Júlia: A mentési időszak feladatai és szerepe egy közösség katasztrófákkal szembeni rezilienciájának növelésében. *Hadmérnök*, XII. Évfolyam, KÖFOP-szám, 2017. Október, NKE, Budapest, pp. 25-48.
- [69] Norris F, Stevens S, Pfefferbaum B, Wyche K and Pfefferbaum R: Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology* Vol. 41, Issue 1, 2008, pp. 127–150.
- [70] Lewis, James; Kelman, Ilan. Places, people and perpetuity: Community capacities in ecologies of catastrophe. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, [S.l.], pp. 191-220, 2015. ISSN 1492-9732.
- [71] Gaillard, J.C. (2010), Vulnerability, capacity and resilience: Perspectives for climate and development policy. *J. Int. Dev.*, 22: pp. 218–232.
- [72] Twigg J: Characteristics of a disaster-resilient community: a guidance note. Version 2, Aon Benfield UCL Hazard Research Centre, University College London, London, UK, 2009 ISBN 978-0-9550479-9-2
- [73] Weichselgartner J, Kelman I: Geographies of resilience: challenges and opportunities of a descriptive concept. *Progress in Human Geography* Vol. 39, Issue 3, 2015, pp. 249–267.
- [74] Bahadur A, Peters K, Wilkinson E, Pichon F, Gray K and Tanner T: The 3As: tracking resilience across BRACED. Working paper. BRACED. ODI, London, UK, 2015.
- [75] Bosetti L, Ivanovic A, Munshey M: A review of fragility, risk and resilience frameworks. United Nations University Centre for Policy Research, London, 2015.
- [76] Kelman I, Gaillard J C, Mercer J: Climate change’s role in disaster risk reduction’s future: beyond vulnerability and resilience. *International Journal of Disaster Risk Science* Vol. 6. Issue 1, 2015, pp. 21–27. ISSN 2095-0055

- [77] OECD (Organization for Economic Cooperation and Development): States of fragility 2015: meeting post-2015 ambitions. Paris, France, 2015. URL: www.oecd.org/dac/states-of-fragility-2015-9789264227699-en.htm. (letöltés ideje: 2017.09.18.)
- [78] IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies): The One Billion Coalition for Resilience (1BC): a global initiative convened by the IFRC. IFRC, Geneva, Switzerland, 2015. URL: www.ifrc.org/one-billion-coalition (letöltés ideje: 2017.03.20.)
- [79] Kulig J C, Edge D S, Townshend I, Lightfoot N, Reimer W: Community resiliency: emerging theoretical insights. *Journal of Community Psychology*, Vol. 41, Issue 6, 2013, pp. 758–775.
- [80] Alexander D: Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences* Vol. 13, Issue 11, 2013, pp. 2707–2716.
- [81] UNISDR (UN Office for Disaster Risk Reduction): Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. In: UN world conference on disaster risk reduction, 14–18 March 2015, Sendai, Japan. UN Office for Disaster Risk Reduction, Geneva, Switzerland, 2015 URL: www.wcdrr.org/uploads/Sendai_Framework_for_Disaster_Risk_Reduction_2015-2030.pdf. (letöltés ideje: 2017.09.18.)
- [82] Zhang J, Kumaraswamy M M: Public-private-people-partnerships (4P) for disaster preparedness, mitigation and post-disaster reconstruction. *Proceedings of the 8th Annual Conference of the International Institute for Infrastructure, Renewal and Reconstruction (IIIR)*, 2012, pp. 407–416.
- [83] Manyena S B: The concept of resilience revisited. *Disasters* Vol. 30, Issue 4, 2006, pp. 434–450.
- [84] Wisner B, Blaikie P, Cannon T, Davis I: *At risk: natural hazards, people’s vulnerability and disasters*. 2nd ed., Routledge, London, UK, 2004 ISBN-13: 978-0415252164
- [85] Kelman I, Gaillard J C, Lewis J, Mercer J: Learning from the history of disaster vulnerability and resilience research and practice for climate change. *Natural Hazards* Vol. 82. Issue S1, 2016, pp. 129–143.
- [86] Gaillard J C: Resilience of traditional societies in facing natural hazards. *Disaster Prevention and Management* Vol. 16, Issue 4, 2007, pp. 522–544. ISSN: 0965-3562
- [87] Davies M, Guenther B, Leavy J, Mitchell T, Tanner T: Climate change adaptation, disaster risk reduction and social protection: complementary roles in agriculture and rural growth, Working Paper, Volume 2009; Issue 320, pp. 1–37. Institute of Development Studies (IDS), Brighton, UK, 2009 ISBN: 978 1 85864 578 6
- [88] Halász László, Földi László: *Környezetbiztonság*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, Budapest, 2014. ISBN 978-615-5305-97-9
- [89] Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései, *Hadtudomány*, 2009. 1-2. pp. 33–46. http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/033-046.pdf
(letöltés ideje: 2017. 07. 12.)

- [90] Padányi József , Halász László: A klímaváltozás hatásai (tanulmány), Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2012.
- [91] Endródi István, Pellérdi Rezső, Ambrusz József: A katasztrófák következményei felszámolásának vezetés-irányítási rendszere, Hadmérnök, XI. Évfolyam, 1. szám, 2016. március. http://www.hadmernok.hu/161_07_ambruszj_ei_pr.pdf (letöltés ideje: 2017. 07. 12.)
- [92] Endródi István: Polgári védelmi ismeret, Magyar Polgári Védelmi Szövetség, 2015.
- [93] Bours D, McGinn C, Pringle P: Monitoring & evaluation for climate change adaptation and resilience: a synthesis of tools, frameworks and approaches. 2nd Edition, SEA Change CoP/UKCIP, Phnom Penh/Oxford, 2014. <http://www.ukcip.org.uk/wp-content/PDFs/SEA-Change-UKCIP-MandE-review-2nd-edition.pdf> (letöltés ideje: 2017. 07. 12.)
- [94] Klein R J T, Nicholls R J, Thomalla F: Resilience to natural hazards: how useful is this concept? Environmental Hazards, Vol. 5, Issue 1-2, 2003, pp. 35–45. http://research-legacy.arch.tamu.edu/epsru/Course_Readings/Ldev671MARS689/LDEV671_Readings/Resilience%20to%20natural%20hazards.pdf (letöltés ideje: 2017. 07. 12.)
- [95] Mitchell T, Ibrahim M, Harris K, Hedger M, Polack E, Ahmed A, Hall N: Climate smart disaster risk management. Institute of Development Studies, 2010 URL: www.ids.ac.uk/publication/climate-smart-disaster-risk-managment. Letöltés ideje: 2017.01.11.
- [96] Béné C, Cannon T, Davies M, Newsham A, Tanner T: Social protection and climate change – a paper prepared for the OECD’s DAC task team on social protection. 15th ENVIRONET Meeting, Paris, 2013 [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC/ENV\(2013\)2&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC/ENV(2013)2&docLanguage=En) (Letöltés ideje: 2017. 01. 11.)
- [97] Gaillard J C: Resilience of traditional societies in facing natural hazards. Disaster Prevention and Management Vol. 16, Issue 4, 2007, pp. 522–544. ISSN: 0965-3562
- [98] Aitsi-Selmi A and Murray V: The Sendai Framework: disaster risk reduction through a health lens. Bulletin of the World Health Organization, 2015. 93:362. URL: www.who.int/bulletin/volumes/93/6/15-157362/en/. Letöltés ideje: 2017.12.01
- [99] WHO: Infection prevention and control of epidemic- and pandemic-prone acute respiratory infections in health care, World Health Organization 2014 ISBN 978 92 4 150713 4
- [100] Barry, John M.: The Great Influenza: The Story of the Deadliest Pandemic in History, Penguin, 2005. ISBN 1101200979 560 o.
- [101] WHO: Healthier, fairer, safer: the global health journey, 2007–2017 World Health Organization, 2017. ISBN 978-92-4-151236-7
- [102] McMichael A J: Comparative quantification of health risks: global and regional burden of disease due to selected major risk factors. World Health Organization, 2004, pp. 1543–1649. ISBN 92 4 158031 3
- [103] Teknős László: A rendkívüli időjárás okozta veszélyhelyzetek és a kárterületeken végzendő polgári védelmi feladatok rendszere Magyarországon. NKE, 2014. <https://kvi.uni->

nke.hu/document/kvi-uni-nke-hu/tekno-s-laszlo-a-rendkivuli-idojaras-okozta-veszelyhelyzetek-es-a-karterulet.pdf (Letöltés ideje: 2017.12.01.)

[104] Földi László: A klímaváltozás következményeként megváltozó katasztrófa veszélyeztetettség. Repüléstudományi közlemények, 2012. Különszám, pp. 242-252. ISSN 1789-770X
http://www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/2012_cikkek/17_Foldi_Laszlo.pdf

(Letöltés ideje: 2017.12.01.)

[105] Baudoin M-A, Henly-Shepard S, Fernando N, Sitati A, Zommers Z: From top-down to 'community-centric' approaches to early warning systems: exploring pathways to improve disaster risk reduction through community participation. International Journal of Risk Science, 2016; Vol. 7, Issue 2, 2016, pp. 163–174.

[106] IFRC: World Disasters Report 2015 – Focus on local actors, the key to humanitarian effectiveness. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva, 2016.

[107] Magyar Vöröskereszt (szerk: Molnár András): Közösségi reziliencia városi környezetben – Útmutató a közösségi alapú lakosságfelkészítés megtervezéséhez, Magyar Vöröskereszt, Budapest, 2016. ISBN 978-963-7500-79-4

[108] Kok M, Metz B, Verhagen J, van Rooijen S: Integrating development and climate policies: national and international benefits. Climate Policy, Vol. 8, Issue 2, 2008, pp. 103–118.

<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3763/cpol.2008.0523> (Letöltés ideje: 2017. 04. 11.)

[109] Rose A: Economic resilience and the sustainability of cities in the face of climate change: an ecological economics framework. /Mazmanian D and Blanco H (szerk.). Handbook of Sustainable Cities. Edward Elgar, Cheltenham, UK, 2014. ISBN: 978 0 85793 998 2

[110] Major D, Dubovsky B, Byrd B: Redefining disaster, preparedness, and resilience. Stanford Social Innovation Review. URL: http://ssir.org/articles/entry/redefining_disaster_preparedness_and_resilience. (Letöltés ideje: 2017.04.11.)

[111] Haynes, Katherine, Tanner, Thomas M.: Empowering young people and strengthening resilience: youth-centred participatory video as a tool for climate change adaptation and disaster risk reduction. Children's Geographies, Vol. 13. Issue 3, 2013. pp. 357-371.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14733285.2013.848599?scroll=top&needAccess=true>
(Letöltés ideje: 2017. 09.12.)

[112] International Federation of Red Cross. Enhancing psychological support. IFRC. Geneva, 2007.

[113] Lock S, Rubin G J, Murray V, Rogers M B, Amlôt R and Williams R: Secondary stressors and extreme events and disasters: a systematic review of primary research from 2010–2011. PLoS Currents: Disasters, 2012.

[114] Prewitt Diaz, Joseph O. : [Advances in Disaster Mental Health and Psychological Support](http://hpod.org/pdf/advances-in-disaster-mental-health.pdf). ARC, 2006 <http://hpod.org/pdf/advances-in-disaster-mental-health.pdf>

(Letöltés ideje: 2017.11.13.)

- [115] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies Psychological support : best practices from Red Cross and Red Crescent programmes. IFRC. Geneva, 2001.
- [116] Norris F H, Tracy M, Galea S: Looking for resilience: understanding the longitudinal trajectories of responses to stress. *Social Science & Medicine*, Vol. 68, Issue 12, 2009, pp. 2190–2198.
- [117] Cohen, Raquel E. : Mental health services in disasters: instructor’s guide By Pan American Health Organization (PAHO), 2000. 91 p. ISBN 9275122933
- [118] WHO: Mental Health in Emergencies - Mental and Social Aspects of Health of Populations Exposed to Extreme Stressors. Department of Mental Health and Substance Dependence. World Health Organization Geneva, 2003
- [119] WHO (World Health Organization) Mental health: a state of well-being. World Health Organization, 2014. ISBN 9 24 156201 3 www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/ (Letöltés ideje: 2017.02.01.)
- [120] IFRC: Strategy 2020. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva 2010. <http://www.ifrc.org/Global/Publications/general/strategy-2020.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [121] IFRC Psychosocial Centre: Talking about psychosocial support in emergencies. IFRC Psychosocial Centre, Copenhagen 2011. <http://pscentre.org/resources/talking-writing-psychosocial-support-emergencies/> (Letöltés ideje: 2017.02.01.)
- [122] WHO (World Health Organization): Mental health: strengthening our response. World Health Organization, 2016. URL: www.who.int/mediacentre/factsheets/fs220/en/ (Letöltés ideje: 2017.12.01.)
- [123] Patel P P, Russell J, Allden K, Betancourt T S, Bolton P, Galappatti A and Nakku J: Transitioning mental health & psychosocial support: from short-term emergency to sustainable post-disaster development. Humanitarian Action Summit 2011. *Prehospital and Disaster Medicine*, Vol. 26, Issue 6, 2011, pp. 470–481.
- [124] IASC (Inter-Agency Standing Committee): IASC Guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings. 2007. URL: www.who.int/mental_health/emergencies/guidelines_iasc_mental_health_psychosocial_june_2007.pdf. (Letöltés ideje: 2017.03.20.)
- [125] Tol W A, Song S, Jordans M J: Annual research review: resilience and mental health in children and adolescents living in areas of armed conflict – a systematic review of findings in low- and middle-income countries. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, Vol. 54, Issue 4, 2013, pp. 445–460.
- [126] IFRC PS Centre: Strengthening resilience: a global selection of psychosocial interventions. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies PS Centre publication, 2014 URL: <http://pscentre.org/>. (Letöltés ideje: 2017.02.11.)
- [127] WHO (World Health Organization), War Trauma Foundation and World Vision International: Psychological first aid: guide for field workers. World Health Organization, Geneva, Switzerland,

2011. URL: www.who.int/mental_health/publications/guide_field_workers/en/. (Letöltés ideje: 2017.02.01.)

[128] Comfort L, Sungu Y, Johnson D and Dunn M: Complex systems in crisis: anticipation and resilience in dynamic environments. Journal of contingencies and crisis management, Vol. 9, Issue 3, 2001, pp. 144–158.

http://www.cdm.pitt.edu/Portals/2/PDF/Publications/Complex_Systems_in_Crisis-2001.pdf

(Letöltés ideje: 2017. 02.01.)

[129] Twigg J: Disaster risk reduction: mitigation and preparedness in development and emergency programming. Good Practice Review 9. Overseas Development Institute (ODI), London, UK, 2015. ISBN: 0 85003 694 1

[130] Gordon M: Exploring existing methodologies for allocating and tracking disaster risk reduction in national public investment. UNISDR, Geneva, Switzerland, 2013. https://www.preventionweb.net/files/globalplatform/51967c57c3c9fMarc_Gordon%2C_2013.pdf

(Letöltés ideje: 2017. 02.01.)

[131] Sáfár Brigitta, Hornyacsek Júlia: A Vöröskereszt és Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetségének pszicho-szociális támogató programja Műszaki Katonai Közlöny 2011. Különszám, pp. 35-50. o. ZMNE, Budapest, 2011. december, ISSN:1219-4166

[132] Chandran R: It's broke, so fix it: humanitarian response in crisis. UN University Centre for Policy Research, 2015. URL: <http://cpr.unu.edu/its-broke-so-fix-it-humanitarian-response-in-crisis.html> (Letöltés ideje: 2017.07.27.)

[133] IASC (Inter-Agency Standing Committee): Review of the implementation of the IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings: how are we doing?, 2014 URL:

https://interagencystandingcommittee.org/system/files/1_iasc_guidelines_on_mhpss_review-2014-final_2_0.pdf. (Letöltés ideje: 2017.03.20.)

[134] Cruz Roja Belga: Gestión de las necesidades en caso de crisis – EURESTE Handbook, Proyecto de acción preparatoria para víctimas de terrorismo-2006) Comisión Europea, Dirección General de Justicia, Libertad y Seguridad, Brussels, 2008. ISBN 2-930434-14-7

[135] American Psychological Association: Ethical principles of psychology and code of conduct, Washington, 2003. <http://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf> (Letöltés ideje: 2017.03.20.)

[136] Committee on Disaster Research in the Social Sciences: Facing hazards and disasters: understanding human dimensions. Future Challenges and Opportunities, National Research Council (NRC), United States National Academies Press, 2006. ISBN 9780309101783

[137] Shear, Katherine: Managing grief after disaster, Published in National Center for PTSD, 2007. <http://www.georgiadisaster.info/Healthcare/HC13%20SecondaryStress/Link%20%20--%20Managing%20Grief%20after%20Disaster.pdf> (Letöltés ideje: 2017.03.20.)

[138] Seynaeve G.J.R.: Psycho-Social Support in situations of mass emergency. A European Policy Paper concerning different aspects of psychological support and social accompaniment for people

involved in major accidents and disasters. Ministry of Public Health, Brussels, Belgium, 2001, ISBN: D/2001/9387/1

[139] Coetzee C, van Niekerk D and Raju E: Disaster resilience and complex adaptive systems theory: finding common grounds for risk reduction. *Disaster Prevention and Management*, Vol. 25, Issue 2, 2016, pp. 196–211. ISSN: 0965-3562

[140] HRCM (Human Rights Commission of the Maldives): Activities addressing rights of persons with disabilities: a baseline assessment. UNDP, 2010

[141] Calvot, Pégon, Rizk, Shivji: Mental health and psychosocial interventions in emergency and post-crisis settings, Hendicap International, 2013.

http://www.hiproweb.org/uploads/tx_hidrtdocs/PG10Psychosocial.pdf (Letöltés ideje: 2017.03.20.)

[142] Harold S. Koplewicz, Marylene Cloitre: Caring for kids after trauma, disaster and death: a guide for professionals. New York University Child Study Center, 2006.

[143] IFRC PS Centre: Psychosocial support for children and youth in post-conflict situations. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies PS Centre publication, 2014. <http://pscentre.org/topics/youth-in-post-conflict/> (Letöltés ideje: 2017.02.11.)

[144] Australian Red Cross: Emergencies happen: protect what happens most, 2015. URL: www.redcross.org.au/files/Red_Cross_RediPlan_-_disaster_preparedness_guide.pdf (Letöltés ideje: 2017.12.05.)

[145] La Greca A M, Lai B S, Joormann J, Auslander B B, Short M A: Children's risk and resilience following a natural disaster: genetic vulnerability, posttraumatic stress, and depression. *Journal of Affective Disorders*, Vol. 151, Issue 3, 2013, pp. 860–867.

[146] Masten A S, Narayan A J: Child development in the context of disaster, war, and terrorism: pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, Vol. 63, 2012, pp. 227–257.

[147] La Greca A M, Lai B S, Llabre M M, Silverman W K, Vernberg E M, Prinstein M J: Children's postdisaster trajectories of PTSD symptoms: predicting chronic distress. *Child & Youth Care Forum*, Vol. 42, Issue 4, 2013, pp. 351–369.

[148] Kronenberg M E, Hansel T C, Brennan A M, Osofsky H J, Osofsky J D, Lawrason B: Children of Katrina: lessons learned about postdisaster symptoms and recovery patterns. *Child Development*, Vol. 81, Issue 4, 2010, pp. 1241–1259.

[149] UNICEF (UN Children's Emergency Fund): Indonesia: toolkit on child protection in emergencies: a guide for field workers. Section 5 psychosocial support, 2008

[150] Berliner P, Regel S: Children and Trauma in Areas of Disaster. *Coping With Crisis*. IFRC. Geneva, 2007/III. pp. 16-17.

[151] Dr. Hornyacsek Júlia: A tömegkatasztrófák pszichés hatása a beavatkozó állományra az alapvető korai és késői pszichés jelenségek, valamint a negatív következmények elkerülésének lehetséges módjai, *Műszaki Katonai Közlöny*, XXII. évfolyam 2012. 1. szám, ISSN 2063-4986, pp. 143-189.

- [152] Myers, Diane, Wee Routledge, David F.: Disaster mental health services: a primer for practitioners (Series in psychosocial stress.) Brunner-Routledge, New York, 2005. ISBN 1583910646
- [153] Benedek, David M, Fullerton, Carol, Ursano, Robert: Mental health consequences of natural and man made disasters for public health and public safety workers. Annual Review of Public Health, Volume 28. 2007. pp 55-68.
<https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144037> (Letöltés ideje: 2017.05.18.)
- [154] Cohen, Raquel E.: Mental health services in disasters: manual for humanitarian workers. Pan American Health Organization (PAHO), Washington, 2000. ISBN 9275122733
- [155] Cohen, Raquel E.: Mental health services in disasters: instructor's guide. Pan American Health Organization (PAHO), Washington, 2000. ISBN 9275122741
- [156] DeWolfe, Deborah: [Field Manual for Mental Health and Human Service Workers in Major Disasters. 2nd edition](#), The Centre for Mental Health Services, Washington, 2000.
- [157] Rutkow, Gable, Links: Protecting the Mental Health of First Responders: Legal and Ethical Considerations. The Journal of Law, Medicine & Ethics, Volume 39, Issue 1, Spring 2011, pp 56-59.
- [158] Ungar M, Ghazinour M, Richter J: Annual research review: what is resilience within the social ecology of human development? Journal of Child Psychology and Psychiatry, Vol. 54, Issue 4, 2013, pp. 348–366.
- [159] UNISDR (UN Office for Disaster Risk Reduction): Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. Adopted at the Third UN World Conference in Sendai, Japan, on 18 March 2015. UNISDR, Geneva, Switzerland, 2015.
- [160] Shultz J M, Forbes D: Psychological first aid: rapid proliferation and the search for evidence. Disaster Health, Vol. 2, Issue 1, 2014, pp. 3–12.
- [161] IFRC PS Centre: It's easy to help International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies PS Centre publication, 2014. <http://pscentre.org/wp-content/uploads/9-easy-steps-reading-layout.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.30.)
- [162] Ehrenreich, John : [Coping with disasters - A guidebook to psychosocial intervention](#), Emergencies and disasters Academic research, State University of New York, 2001.
- [163] Seynaeve G. J. R. : Psycho-social support in situation of mass emergency. A European Policy Paper concerning different aspects of psychological support and social accompaniment for people involved in major accidents and disasters. Ministry of Public Health. Brussels, Belgium, 2001. ISBN D/2001/9387/1
- [164] Regel, Stephen – Lessard, Norman: Critical Incident Stress Management in a humanitarian context. Coping With Crisis. IFRC. Geneva, 2008/III. pp. 5-8.
- [165] Ytre, Asta: What to do with people's souls? Coping With Crisis. IFRC. Geneva, 2008/I. pp. 6-9.

- [166] Berliner, Regal, Stephen: Psychosocial Support Programmes following Complex Emergencies. Coping With Crisis. IFRC. Geneva, 2007/I. pp. 10-11.
- [167] Norris, Galea S, Friedman M J, Watson P J: Methods for disaster mental health research. Guilford Press, 2006. ISBN 1593853106
- [168] Te Brake H, Dücker M: Early psychosocial interventions after disasters, terrorism and other shocking events: is there a gap between norms and practice in Europe? European Journal of Psychotraumatology, Vol. 4, 2013. pp. 1–10.
- [169] Schafer A, Snider L, Sammour R: A reflective learning report about the implementation and impacts of Psychological First Aid (PFA) in Gaza. Disaster Health, National Institute of Health, Washington, 2015.
- [170] IFRC: Participatory approach for safe shelter awareness, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva 2011.
<http://www.ifrc.org/PageFiles/95526/publications/305400-PASSA%20manual-EN-LR.pdf> (Letöltés ideje: 2017.09.30.)
- [171] Prewitt Diaz, Joseph O.: [Advances in Disaster Mental Health and Psychological Support](#), American Red Cross, New Delhi, 2006.
- [172] Balog Fatime; Hornyacsek Júlia: A mobil kommunikációs eszközök megjelenése a lakosságfelkészítés feladatrendszerében
 Műszaki Katonai Közlöny XXVI. évfolyam, 2. szám 2016 Július. pp. 267-281.
- [173] Houston, J. B., Hawthorne, J., Perreault, M. F., Park, E. H., Goldstein Hode, M., Halliwell, M. R., Turner McGowen, S. E., Davis, R., Vaid, S., McElderry, J. A., Griffith, S. A. (2015), Social media and disasters: a functional framework for social media use in disaster planning, response, and research. Disasters, 39: pp. 1–22.
- [174] [Disaster Mental Health Response Handbook](#). Centre for Mental Health, NSW Health, Sydney, Australia, 2000. ISBN 0734732139
- [175] Bryce, Cyralene P.: Insights into the concept of stress. Pan American Health Organization (PAHO), World Health Organization (WHO), Washington, 2001. ISBN 9275123594
- [176] Bryce, Cyralene P.: Stress management in disasters. Pan American Health Organization (PAHO), World Health Organization (WHO), Washington, 2001. ISBN 9275123586
- [177] Béné C, Frankenberger T, Langworthy M, Mueller M, Martin S: The influence of subjective and psychosocial factors on people’s resilience. Technical Report Series No. 2, Feed the Future, 2016.
- [178] Dervis, Kemal, Klugman, Jeni: Measuring human progress: the contribution of the Human Development Index and related indices. Revue de Économie Pilitique, 2011/1. Vol. 121. pp 73-92.
<https://www.cairn.info/revue-d-economie-politique-2011-1-page-73.html> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [179] UNDP: Human development for everyone, Humann Development Report, United Nations Development Programme, New York, 2016. ISBN 978-92-1-126413-5

- [180] Anderson M and Woodrow P: Rising from the ashes: development strategies in times of disasters. Westview Press, Boulder, Colorado, USA, 1989
- [181] National Research Council: Tools and methods for estimating populations at risk from natural disasters and complex humanitarian crises. United States National Academic Press. Washington, 2007. ISBN 0309103541
- [182] Beccari B: A comparative analysis of disaster risk, vulnerability and resilience composite indicators. In: PLOS Currents Disasters, 2016. <http://currents.plos.org/disasters/article/a-comparative-analysis-of-disaster-risk-vulnerability-and-resilience-composite-indicators> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [183] Waikayi, Fearon, Morris, McLaughlin, "[Volunteer management: an exploratory case study within the British Red Cross](#)", Management Decision, 2012. Vol. 50 Issue: 3, pp. 349-367.
- [184] Alexander D: Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. Natural Hazards and Earth System Sciences Vol. 13, Issue 11, 2013, pp. 2707–2716. <https://www.nat-hazards-earth-syst-sci.net/13/2707/2013/> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [185] IFRC: Guide to the auxiliary role of Red Cross and Red Crescent National Societies. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva, 2015. http://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2017/12/1294600-Guide_Europe_En_LR.pdf (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- [186] UNISDR (UN Office for Disaster Risk Reduction): Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. In: UN world conference on disaster risk reduction, 14–18 March 2015, Sendai, Japan. UN Office for Disaster Risk Reduction, Geneva, Switzerland, 2015 URL: www.wcdrr.org/uploads/Sendai_Framework_for_Disaster_Risk_Reduction_2015-2030.pdf. (Letöltés ideje: 2017.09.18.)
- [187] UNISDR (UN Office for Disaster Risk Reduction): Making development sustainable: the future of disaster risk management. Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. Geneva, Switzerland, 2015
- [188] UNISDR (UN Office for Disaster Risk Reduction): Bangkok principles for the implementation of the health aspects of the Sendai Framework for disaster risk reduction 2015–2030. As agreed at the International Conference on the Implementation of the Health Aspect of the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030, 2016. URL: www.preventionweb.net/files/47606_bangkokprinciplesfortheimplementati.pdf. (Letöltés ideje: 2017.09.18.)
- [189] Hallegatte, Bangalore, Vogt-Schlib:, Assessing socioeconomic resilience to floods in 90 countries. Policy Research Working Paper No. 7663, World Bank Group, 2016; Climate Change Cross-Cutting Solutions Area. ISBN: 978-1-4648-1003-9
- [190] Griffith-Jones S, Tanner T: Financial crises and economic resilience: lessons for disaster risk management and resilience dividends. World Bank Policy Research Papers. The World Bank, Washington DC, USA, 2016

- [191] Norris F H, Stevens S P, Pfefferbaum B, Wyche K F, Pfefferbaum R L: Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 41, Issue 1–2, 2008, pp. 127–150.
- [192] Blunt E: Do bright ideas in aid need checks and balances? IRIN News, 2015. június 16. URL: www.irinnews.org/analysis/2015/06/16/do-bright-ideas-aid-need-checks-and-balances. (Letöltés ideje: 2017.05.03.)
- [193] Béné C, Headey D, Haddad L, von Grebmer K: Is resilience a useful concept in the context of food security and nutrition programmes? Some conceptual and practical considerations. *Food Security*, Vol. 8, Issue 1, 2015, pp. 123–138. ISSN 1876-4517
- [194] ODI (Overseas Development Institute): Time to let go: remaking humanitarian action for the modern era. London, UK, 2016. URL: www.odi.org/publications/10381-time-let-go-remaking-humanitarian-action-modern-era. (Letöltés ideje: 2017.04.11.)
- [195] OCHA: OCHA think brief: building data responsibility into humanitarian action. Harvard Humanitarian Initiative, Cambridge, USA, 2016. URL: <http://hhi.harvard.edu/publications/ocha-think-brief-building-data-responsibility-humanitarian-action>. (Letöltés ideje: 2017.09.11.)
- [196] Levine S: Assessing resilience: why quantification misses the point. Working Paper, Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute, London, UK, 2014 ISBN: 978 1 909464 83 4
- [197] Jones L, Tanner T: Measuring ‘subjective resilience’ using people’s perceptions to quantify household resilience. Working Paper No. 423, Overseas Development Institute, London, UK, 2015 ISSN: 2052-7209
- [198] Béné C: Towards a quantifiable measure of resilience. Working Paper No. 434, Institute of Development Studies Work, Brighton, UK, 2013 ISBN: 978 1 78118 138 6
- [199] Cutter, Susan L.; Burton, Christopher G., Emrich, Christopher T. "Disaster Resilience Indicators for Benchmarking Baseline Conditions." *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 2010. Vol. 7: Iss. 1, Article 51.
- [200] Chambers R: Participation and numbers. PLA Notes 47, London, 2003, pp. 6–12. ISBN 1 84369 4670
- [201] Renschler C, Frazier A, Arendt L, Cimellaro G, Reinhorn A, Bruneau M: Developing the ‘PEOPLES’ resilience framework for defining and measuring disaster resilience at community scale (In: 9th US National and 10th Canadian Conference On Earthquake Engineering, 25–29 July 2010. Paper No. 1827. ed. EERI. pp. 1-10.).
- [202] Chambers R: Poverty research: methodologies, mindsets and multidimensionality. Working Paper No. 293, Institute of Development Studies, Brighton, UK, 2007 ISBN 978 1 85864 668 5
- [203] Wilkinson E, Brenes A: Risk-informed decision-making: an agenda for improving risk assessments under HFA2. CDKN Guide. Climate and Development Knowledge Network (CDKN), London, UK, 2014.

- [204] Ostadtaghizadeh A, Ardalan A, Paton D, Jabbari H, Khankeh HR. Community Disaster Resilience: a Systematic Review on Assessment Models and Tools. PLOS Currents Disasters. 2015 Apr 8 . Edition 1.
- [205] UNDP (UN Development Programme): Community-based resilience analysis (CoBRA) conceptual framework and methodology. United Nations Development Programme Drylands Development Centre, New York, USA, 2014.
- [206] Oxfam: Good enough guide: impact measurement and accountability in emergencies. Oxfam, UK, 2007
- [207] Paton D: Disaster resilient communities: developing and testing an all-hazards theory. Journal of Integrated Disaster Risk Management, Vol. 3, Issue 1, 2013, pp. 1–17.
- [208] Luthar S S, Cicchetti D, Becker B: The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. Child Development, Vol. 71, Issue 3, 2000, pp. 543–562.
- [209] Shweta Singh Marie Nissanka: Connectors and Dividers: The Challenges and Prospects for Conflict Transformation in Kashmir And Sri Lanka (RCSS Policy Studies 61) India, 2013. ISBN 978-9350980934
- [210] Rutter M: Implications of resilience concepts for scientific understanding. Annals of the New York Academy of Sciences, Vol. 1094, 2006, pp. 1–12.
- [211] Anderson M B: Do no harm: how aid can support peace – or war. Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, USA, 1999. ISBN-13: 978-1555878344
- [212] Sallin, Lena: Norms of Humanitarian Conduct: A Dissemination Programme Implemented in Burundi by the International Committee of the Red Cross (ICRC), Local Capacities for Peace Project, Cambridge, 1995.
- <http://cdacollaborative.org/wordpress/wp-content/uploads/2016/02/Norms-of-Humanitarian-Conduct-A-Dissemination-Programme-Implemented-in-Burundi.pdf> (Letöltés ideje: 2017.03.20.)
- [213] Sáfár Brigitta – Muhoray Árpád: Egységes helyzetértékelő csapatok alkalmazása a Vöröskereszt nemzetközi katasztrófa válaszadási rendszerében, Hadmérnök, VII. évfolyam, 2. szám, 2012. június. pp. 173-183.
- [214] Hlady, Quenemoen, Armenia-Cope, Hurt, Malilay, Noji, Wurt: Use of a Modified Cluster Sampling Method to Perform Rapid Needs Assessment After Hurricane Andrew, Annals of Emergency Medicine, Volume 23, Issue 4. pp. 719-725. 1994.
- [215] UNDP: Disaster Assessment, 1st edition, Module prepared by R.S. Stephen.son, Ph.D., UNDP/ UNDRO Disaster Management Training Programme, 1991.
- [216] Chambers R: Revolutions in development inquiry. Earthscan, UK. Public Administration and Development Vol. 1, Issue 2, 2012, pp. 65–106. ISBN-10: 1844076253
- [217] Anderson M and Woodrow P: Rising from the ashes: development strategies in times of disasters. Westview Press, Boulder, Colorado, USA, 1989. ISBN: 1555878008
- [218] Gilberto C. Gallopín: Linkages between vulnerability, resilience, and adaptive capacity, Global Environmental Change, Volume 16, Issue 3. August, 2006. pp. 293-303.